श्री नवनाथ भक्तिसार

5-9 Scanned

श्रीनवनाथ भक्तिसार

प्रारंभ

किंमत २४ रुपये
२८

मिळण्याचें ठिकाण : मे. ल. ना. गोडबोले, बुकसेलर्स, पुणे २

मुद्रक.
सुपर कार्टन्स्
स.नं ३९/१/१/१, वडगाव शेरी,
पुणे १४

प्रकाशक : एस. के. कौशिक
वरुण एंटरप्राइझेसं,
२९७ बुधवार पुणे २.

ग्रंथवाचन

श्रीनवनाथभक्तिसार हा ग्रंथ अत्यंत श्रेष्ठ असून परमप्रासादिक आहे व साधकाला विधिपूर्वक वाचन केले असता दिव्य अनुभव देणारा असा आहे. हा ग्रंथ चाळीस अध्यायांचा आहे. याच्या ओंव्या ७६०० आहेत. याचा ग्रंथकर्ता धुंडिसुत 'मालुकवि' या नावाचा आहे. तो नरहरी वंशातील असून परमभक्त आहे. त्याचप्रमाणे हा ग्रंथ भक्तिरस व अद्भुतरसाने परिपूर्ण भरला आहे. हा ग्रंथ शके १७४१ प्रमाथी नाम संवत्सरांत ज्येष्ठ शुद्ध प्रतिपदेला लिहून पूर्ण झाला असा ग्रंथात उल्लेख आहे. श्रीमद्भागवताच्या अकराव्या स्कंधामध्ये नवनारायणांचे संवाद निमि राजाशी झाले आहेत. ते नवनारायण ऋषभदेवांच्या शंभर पुत्रांपैकी नऊजण भगवद्भक्त म्हणून प्रसिद्ध आहेत. भगवान द्वारकाधीशांच्या आज्ञेवरून कवी नारायणाने मच्छिंद्र हे नांव धारण केले, हरीने गोरक्ष, अंतरिक्षाने जालंधर, प्रबुद्धाने कानिफ, पिप्पलायनाने चरपट, आविर्होत्राने नागेश, द्रुमिलाने भरतनाथ, चमसाने रेवण व करभाजनाने गहिनी अशी नावे धारण केली व कलियुगात अवतार धारण केले. हा नवनाथांचा संप्रदाय मूळ श्रीदत्तात्रेय गुरूंच्यापासून प्रवृत्त झाला असून आजही या संप्रदायात दिव्य तेजस्वी लोकांची उज्ज्वल परंपरा दिसून येते. श्रीनवनाथभक्तिसार या ग्रंथात नवनाथांचे अद्भुत चरित्र वर्णिलेले आहे.

हा ग्रंथ दिव्य चरित्राने नटलेला आहे. या ग्रंथाच्या वाचनाने ऐहिक उत्कर्ष व पारलौकिक कल्याण खात्रीने होते असा भक्तांचा अनुभव आहे. पारायण व सप्ताहपद्धतीचे नियम खालीलप्रमाणे आहेत.

दिनशुद्धी पाहून ग्रंथारंभ करावा. पूर्वेकडे मुख करून ग्रंथवाचनासाठी आसनावर बसावे. चौरंगावर दत्ताची तसबीर ठेवावी व पोथीपण ठेवावी. गणपतीचे स्मरण करून देवांना व थोर मंडळींना नमस्कार करून ग्रंथाची व दत्तात्रेयांची पूजा करावी. नैवेद्यासाठी पेढे, दूध, खडिसाखर, शक्य झाल्यास वडे असावेत. वाचन पूर्ण होईपर्यंत समई अखंड ठेवावी. धूप, नीरांजन लावावे. प्रथम दिवशी

विडा-सुपारी, नारळ व दक्षिणा ठेवावी. शुचिर्भूत असावे. ब्रह्मचर्य पाळावे. अध्याय सुरू झाल्यापासून संपेपर्यंत आसनावरून उठू नये व कोणाशी बोलू नये. शक्यतो सोवळ्याने वाचन करावे. रात्री घोंगडीवर झोपावे. प्रतिदिनी वाचन झाल्यावर दत्ताची आरती करावी. सांगतेसाठी ब्राह्मण, सुवासिनीस भोजन घालावे. ज्यांना सप्ताह-वाचनास वेळ नसेल त्यांनी श्रावणासारख्या पवित्र महिन्यात संपूर्ण महिनाभर वाचन करावे. मात्र अध्याय संपूर्ण वाचावा. कांही दिवस दोन अध्याय वाचावे. वरील सप्ताह व महिन्याचे पारायण घरी वाचले तरी चालेल. परंतु ज्याला लवकर फळ मिळावे अशी इच्छा असेल त्यांनी गाणगापूर, नरसोबाची वाडी, औदुंबर, माहूर, गिरनार आदि दत्तस्थानांच्या ठिकाणीं वाचन करावे. ज्याला समग्र अध्याय वाचण्यास वेळ नसेल त्याने एक तरी ओवी वाचावी व नवनाथांची प्रार्थना करावी म्हणजे मनःकामना पूर्ण होते.

नवनाथ सांप्रदायिक लोकांची नऊ दिवसांत (नवरात्र) पारायण-वाचनपद्धती खालीलप्रमाणे :—

दिवस १ ला	६ अध्याय	दिवस ५ वा	५ अध्याय
दिवस २ रा	५ अध्याय	दिवस ६ वा	५ अध्याय
दिवस ३ रा	५ अध्याय	दिवस ७ वा	४ अध्याय
दिवस ४ था	५ अध्याय	दिवस ८ वा	३ अध्याय
		दिवस ९ वा	२ अध्याय

टीप :—

पारण्याच्या दिवशी प्रसादासाठी विशेषतः वडे (भरड्याचे), अंबिल (ताक–जोंधळ्याची खीर) व घुगऱ्या (हरबऱ्याच्या) करतात. वरील माहिती नाथपंथीय लोकांकडून विचारून घेऊन दिली आहे.

॥ श्री ॥

' नवनाथ भक्तिसार ' या ग्रंथाच्या प्रत्येक अध्यायाची फलश्रुती खालीलप्रमाणे आहे :—

अध्याय	१	समंधबाधा नाहीशी होते.
अध्याय	२	अपार धनप्राप्ती व विजय होतो.
अध्याय	३	शत्रूंचा नाश होईल, मुष्टिविद्या प्राप्त होईल व घरात मारुतीचे वास्तव्य राहील.
अध्याय	४	कपटाची बंधनव्यथा सुटेल व शत्रूंचा पराभव होईल.
अध्याय	५	घरात भुताचा संचार असेल तर तो थांबेल व घरात भूतबाधा होणार नाही.
अध्याय	६	शत्रूला मोह होईल. त्याच्या मनातील कपट दूर होऊन तो मित्र होईल.
अध्याय	७	चौऱ्याऐंशी लक्ष योनीत जन्म येणार नाही. व्यथा जाईल व चिंता दूर होईल.
अध्याय	८	दूर देशी गेलेला मित्र परत येईल. चिंता, व्यथा दूर होईल.
अध्याय	९	चौदा विद्या प्राप्त होतील व चौसष्ट प्रकारच्या कला साधतील.
अध्याय	१०	स्त्रीदोष नाहीसे होतील. कपट जाईल व मुले जगतील.
अध्याय	११	अग्निपीडा होत नाही. गृहदोष जातील.
अध्याय	१२	देवतांचा क्षोभ असेल तर जाईल व सर्व देवता अनुग्रह करतील.
अध्याय	१३	स्त्रीहत्येचा दोष नाहीसा होईल व पूर्वजांचा उद्धार होईल.
अध्याय	१४	कारागृहातून मुक्त होईल व निर्दोषपणे लोकात राहील.
अध्याय	१५	घरातील भांडणे नाहीशी होतील व घरात शांतिसुख मिळेल.
अध्याय	१६	दुष्ट स्वप्नांचा नाश होईल.
अध्याय	१७	योगसिद्धी होऊन सन्मार्ग प्राप्त होईल.
अध्याय	१८	ब्रह्महत्यादोष नाहीसा होईल व कुंभीपाक नरकातून पूर्वजांचा उद्धार होईल.
अध्याय	१९	परमानंदकारक मोक्ष मिळेल.

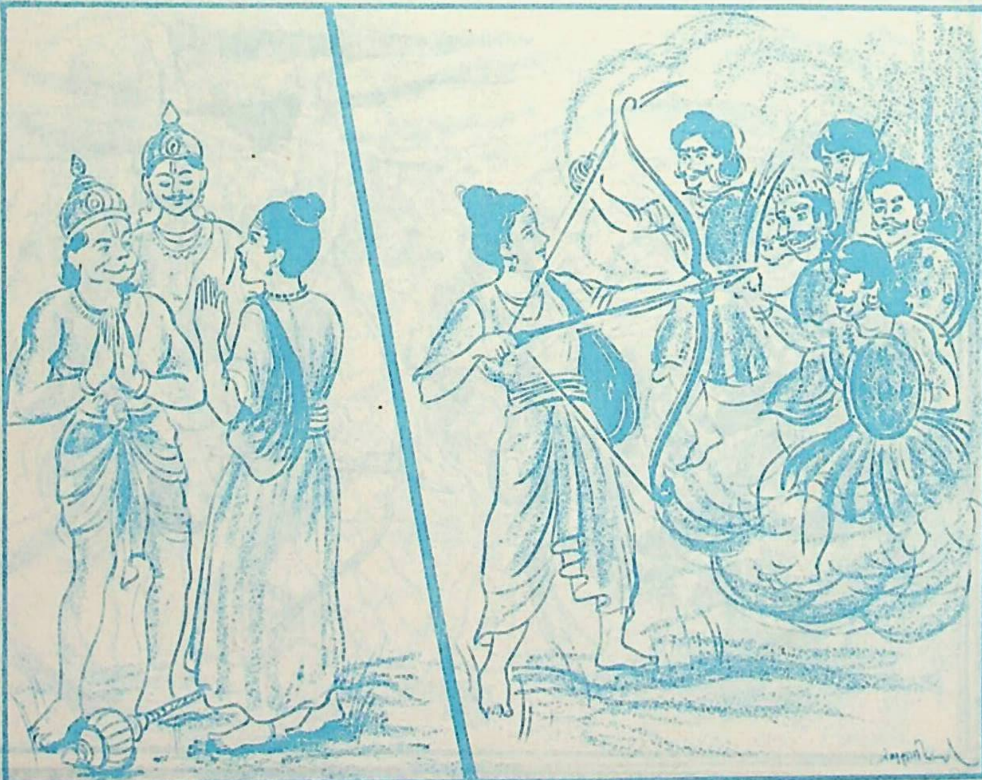
अध्याय २०	वेड लागलेले नाहीसे होऊन प्रपंच सुंदरपणे करील (वाचणारा).
अध्याय २१	गोहत्येचे पातक नाहीसे होऊन तपोलोकात जाता येते.
अध्याय २२	विद्यासंपन्न मुलगा होईल व तो विद्वानांना मान्य होईल.
अध्याय २३	घरामध्ये अखंडपणे सोने शिल्लक राहते.
अध्याय २४	बालहत्यादोष नाहीसा होऊन मुले सुखी होतील.
अध्याय २५	शाप बाधणार नाही. मनुष्यजन्म येईल आणि सुंदर स्त्री व पुत्र मिळेल.
अध्याय २६	गोहत्येचा दोष जाऊन शत्रुतुल्य मुले होणार नाहीत.
अध्याय २७	हरवलेली वस्तु व पूर्वीचा नाहीसा झालेला अधिकार परत मिळेल.
अध्याय २८	गुणवान स्त्री मिळून लग्न होईल व स्त्री अखंड सेवा करील.
अध्याय २९	क्षयरोग बरा होईल व तीन प्रकारचे ताप जातील.
अध्याय ३०	चोरांची दृष्टी नाहीशी होईल.
अध्याय ३१	शाबरी मंत्रांचे कपटी प्रयोग आपणावर होणार नाहीत.
अध्याय ३२	गंडांतर नाहीसे होईल व आयुष्य वाढेल.
अध्याय ३३	धनुर्वात होणार नाही व झाला असेल तर बरा होईल.
अध्याय ३४	सर्व कार्यसिद्धि होऊन यशस्वी होईल.
अध्याय ३५	महासिद्धि मिळतील व बेचाळीस पुरुषांचा उद्धार होईल.
अध्याय ३६	साप व विंचू यांचे विष उतरून मनुष्य बरा होईल.
अध्याय ३७	दुःशीलपणा नाहीसा होऊन विद्या प्राप्त होईल.
अध्याय ३८	हिवताप, नवज्वर व इतर ताप नाहीसे होतील.
अध्याय ३९	युद्धात विजयप्राप्ती होईल.
अध्याय ४०	हा अध्याय परिसाप्रमाणे व कामधेनूप्रमाणे सर्व इच्छा पूर्ण करील. संपूर्ण नवनाथ-भक्तिसार वाचल्याचे पुण्य मिळेल. पुत्र, पौत्र, यश, धन, धान्य इत्यादि प्राप्त होईल.

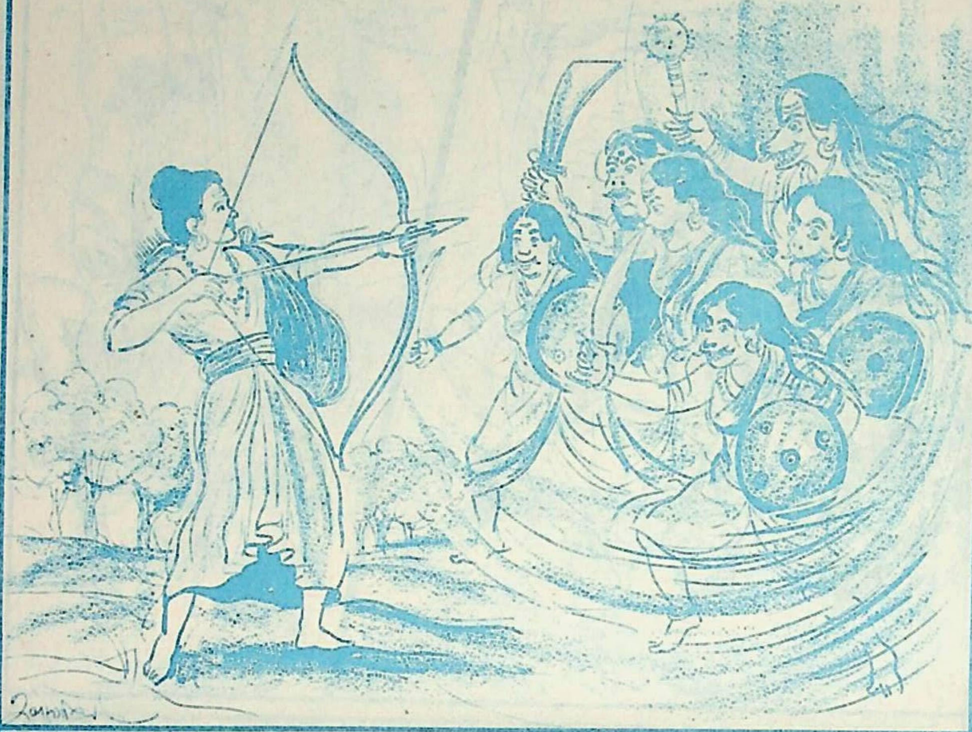
अ. १ ला – आपणा सर्वांना कलियुगांत अवतार घ्यावयाचे आहेत
असें लक्ष्मीकांतानें नवनारायणांस सांगितलें.

अ. २ रा- शंकर आणि दत्तात्रेय मच्छिंद्रनाथास आशीर्वाद देतात.

अ. २ रा, ४ था – मारुती आणि मच्छिंद्रनाथांची भेट, मच्छिंद्रनाथांचे अष्टभैरवांशी युद्ध.

अ. ४ था – मच्छिंद्रनाथावर देवीच्या दासी चाल करून आल्या.

अ. ५ वा – वेताळासह सर्व भूतसेना मच्छिंद्रनाथांस शरण आली.

अ. ६ वा – जगावर उपकार करण्याकरतां तूं मच्छिंद्रनाथास सहाय्य कर असे भगवान शंकरांनी भद्रकालीस सांगितले.

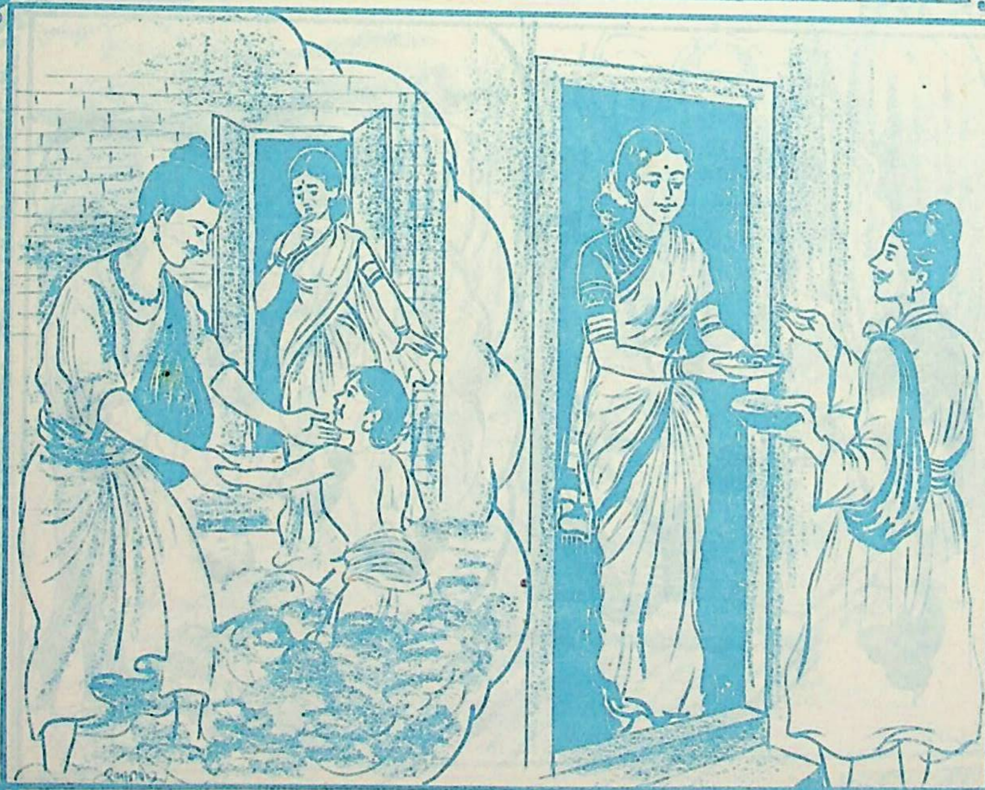

अ. ७ वा – मच्छिंद्रनाथांचे वीरभद्राबरोबर युद्ध.

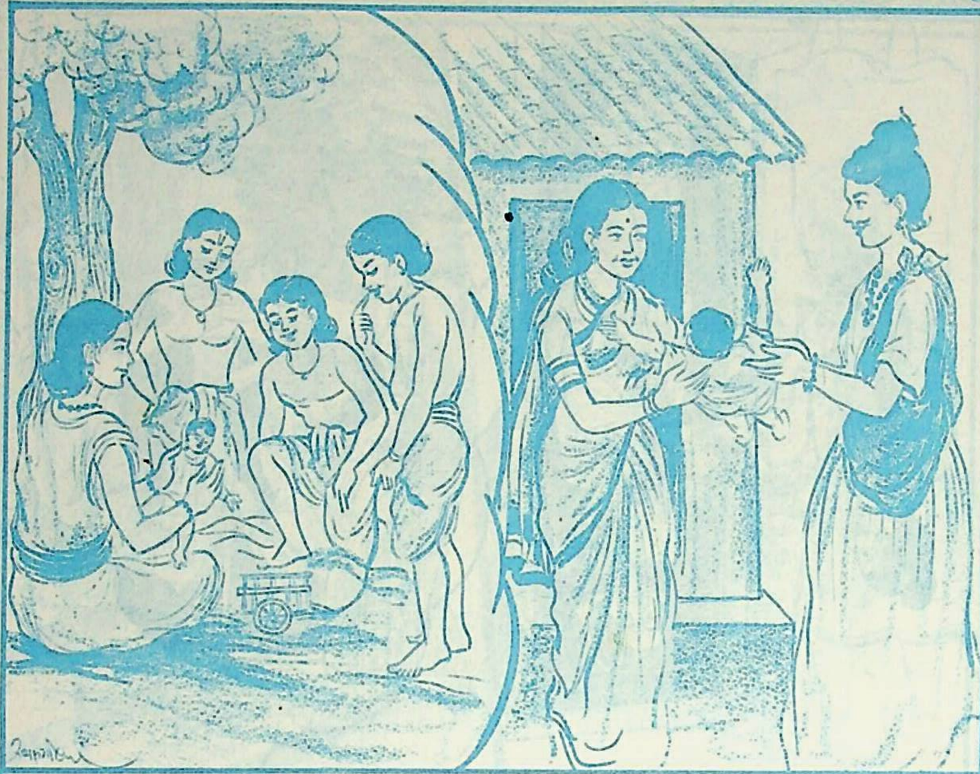

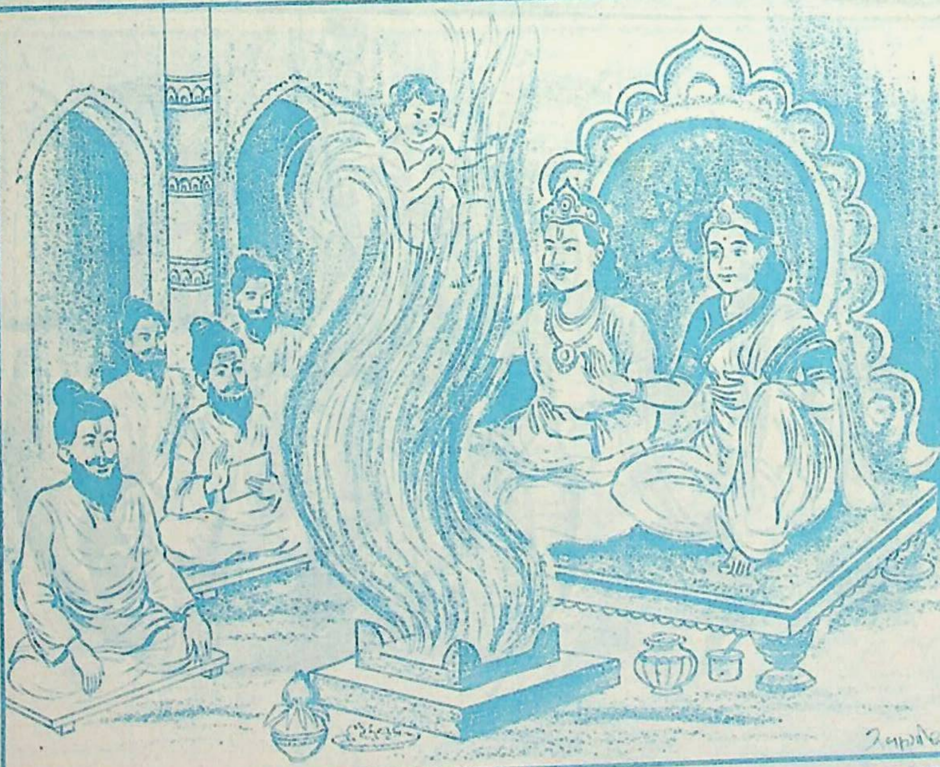
अ. ८ वा – रामाचे देवळांत जाण्यास द्वारपाळानें मच्छिंद्रनाथास अटकाव केला, पाशुपत राजा मच्छिंद्रनाथांचे पाया पडला.

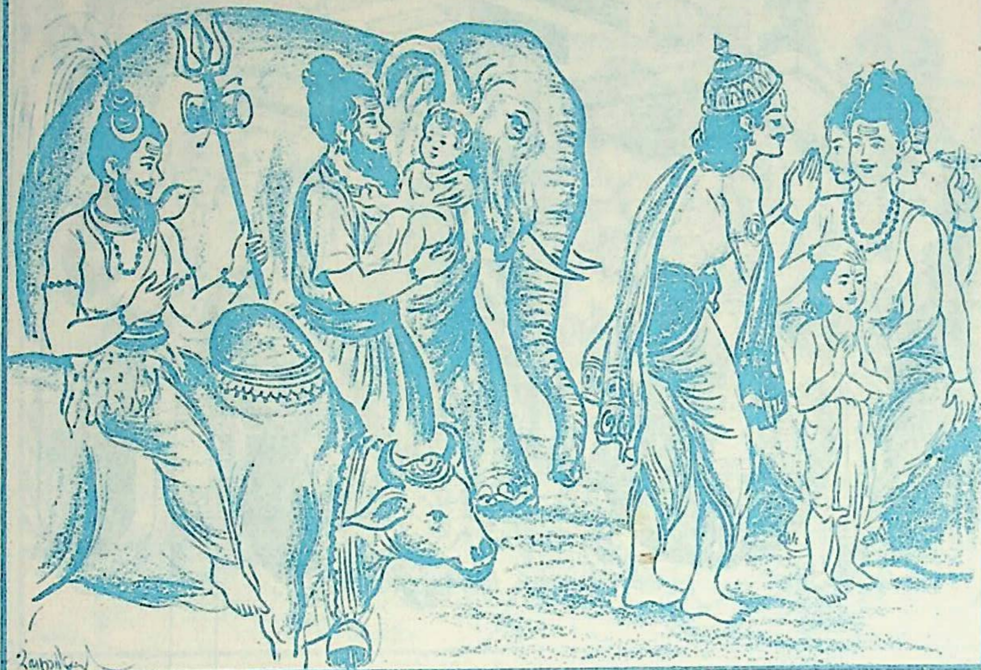
अ. ९ वा– मच्छिंद्रनाथांनी गोवाराच्या ढिगाऱ्यांतून गोरक्षनाथास बाहेर काढले;
वड्याच्या भिक्षेकरता गोरक्षनाथानें आपले बुबुळ काढून दिलें.

अ. १० वा – गोरखनाथ चिखलापासून पुतळा बनवितांना त्यांत प्राण उत्पन्न झाला; मच्छिंद्रनाथांनी गहिनीनाथास गंगाबाईचे ओटीत घातले.

अ. ११ वा – बृहद्रवा राजाच्या सोमयागाचे वेळीं यज्ञकुंडातून जालंदराचा जन्म झाला.

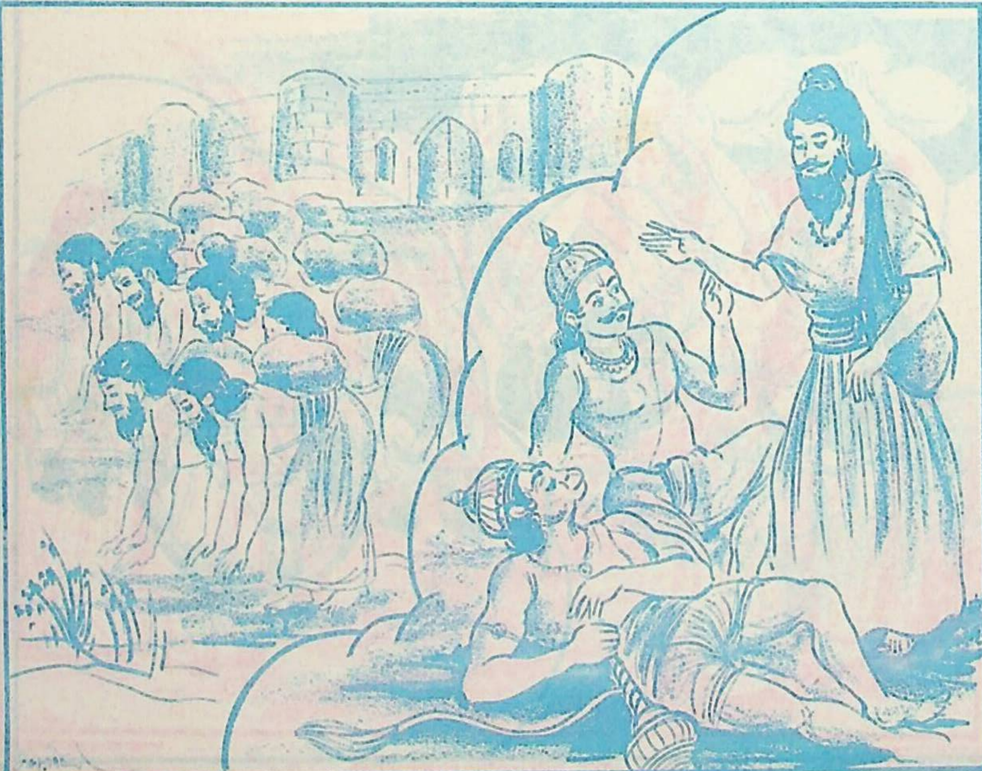
अ. १२ वा- जालंदरानें कानिफास हत्तीच्या कानांतून अलगद खाली घेतले.
कानिफास श्रीदत्त अनुग्रह.

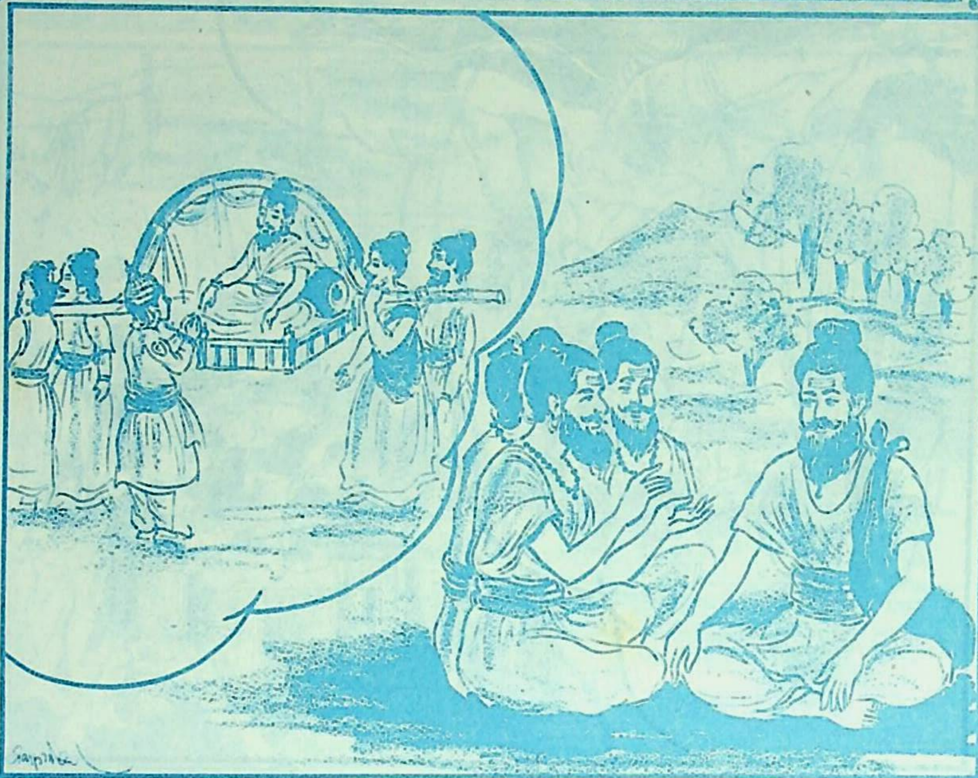
अ. १३ वा– आधारावाचून गवताची मोळी घेऊन जाणाऱ्या जालंदरास पाहून मैनावतीस आश्चर्य वाटले. तिनें जालंदरनाथांसाठी फळें व मिठाई नेली.

अ. १४ वा – गोपीचंदाचे स्नान; जालंदरास खड्ड्यांत पुरून सर्व खड्डा

अ. १५ वा – हात पाय जमिनीला चिकटून बसलेला शिष्यवर्ग
मूर्छित होऊन मारुती जमिनीवर पडला.

अ. १६ वा – गोपीचंद राजानें कानिफास पालखींत बसवून राजवाड्यांत नेलें. गोरक्षनाथ व कानिफनाथांची भेट.

अ. १७ वा – कानिफनाथाच्या सांगण्यावरून उत्तम मुहूर्तावर गोपीचंदानी जालंदरनाथांना खड्ड्यांतून बाहेर काढले.

अ. १८ वा – बहिणीच्या प्रेताचा हात घेऊन गोपीचंद गौडबंगाल्यास गेला.
जालंदरनाथांनी चंपावतीला जिवंत केले.

अ. १९ वा – कलिंगावेश्या स्त्री राज्यांत जाण्यास निघते. मरणोन्मुख मारुतीची रामनामानें गोरक्षनाथापासून सुटका.

अ. २० वा – मारुती मैनाकिनीच्या मंचकावर बसला, गोरखनाथाचा स्त्रीवेषांत मैनाकिनीच्या दरबारांत प्रवेश व मृदंग वादन.

अ. २१ वा – गोरक्षनाथ मच्छिंद्रनाथ व मीननाथांना घेऊन
तीर्थयात्रेमाठी श्रीगज्याबांहेर पडले.

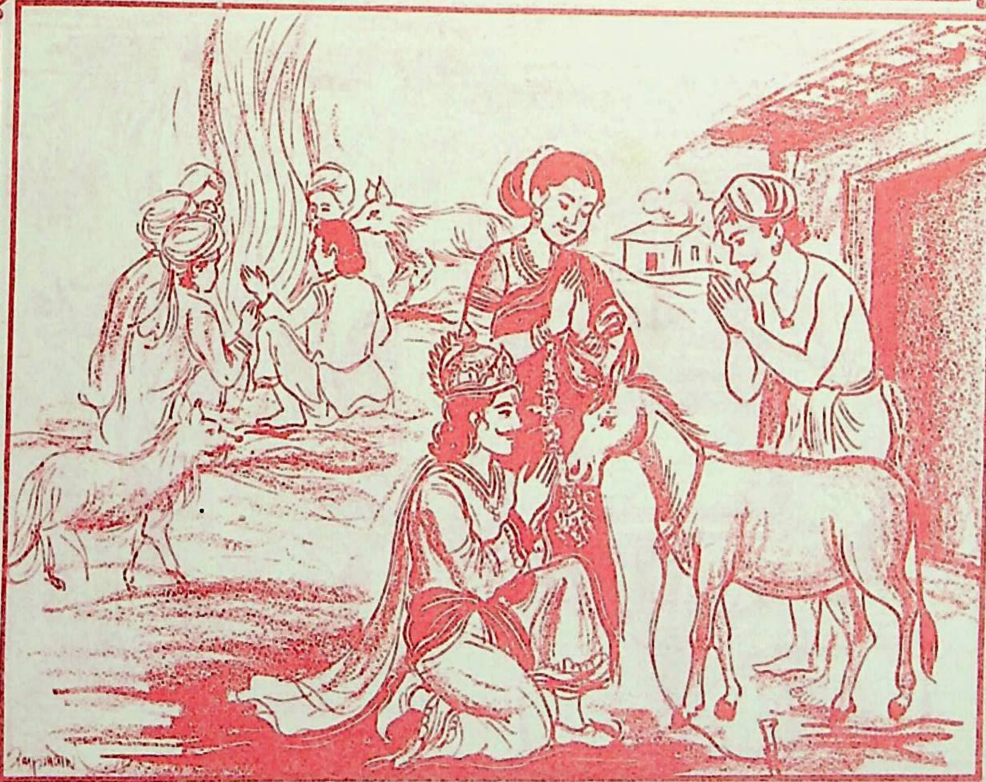
अ. २२ वा – गुरुंची परीक्षा पाहण्यासाठी गोरक्षनाथांनी मीननाथाला मारून मच्छिंद्रनाथांचें पुढें धरलें.

अ. २३ वा – मच्छिंद्रनाथांनी साधूसंतांची पूजा करून मोठी समाराधना घातली.

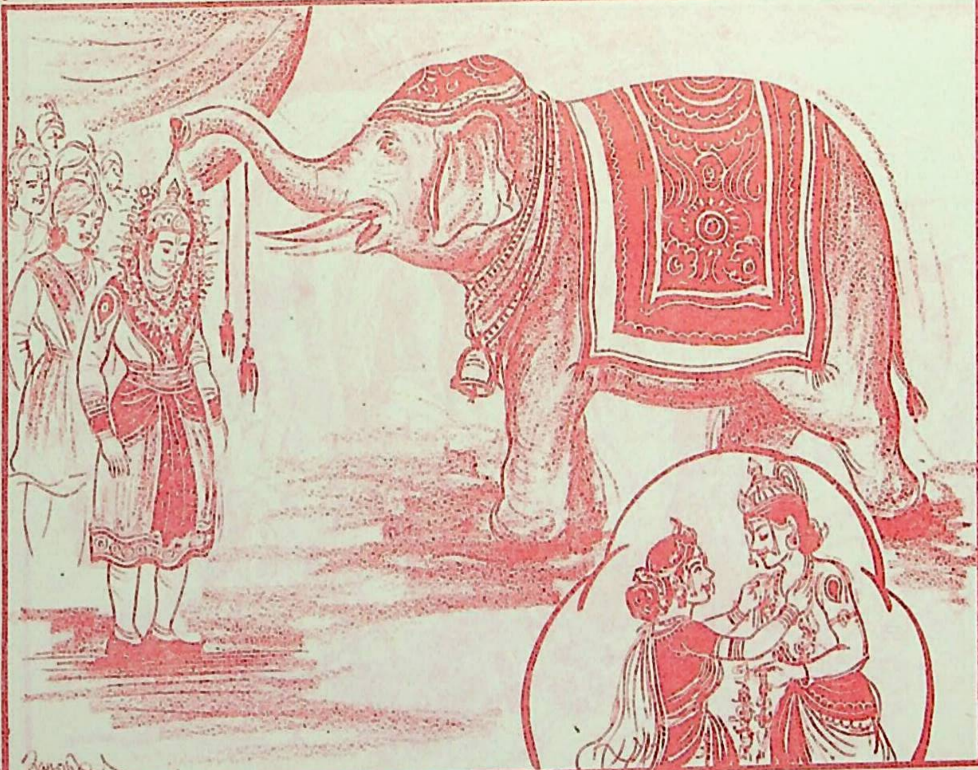
अ. २४ वा – अरण्यांत हरणामध्यें खेळत असलेल्या भर्तरीस बरोबर घेऊन; भाट जयसिंह व त्याची पत्नी रेणुका आपल्या गांवी गेले.

अ. २५ वा – मिथीला नगरच्या राजानें आपल्या कन्येचा विवाह शापानें गाढव झालेल्या सुरोचन गंधर्वाशी केला.

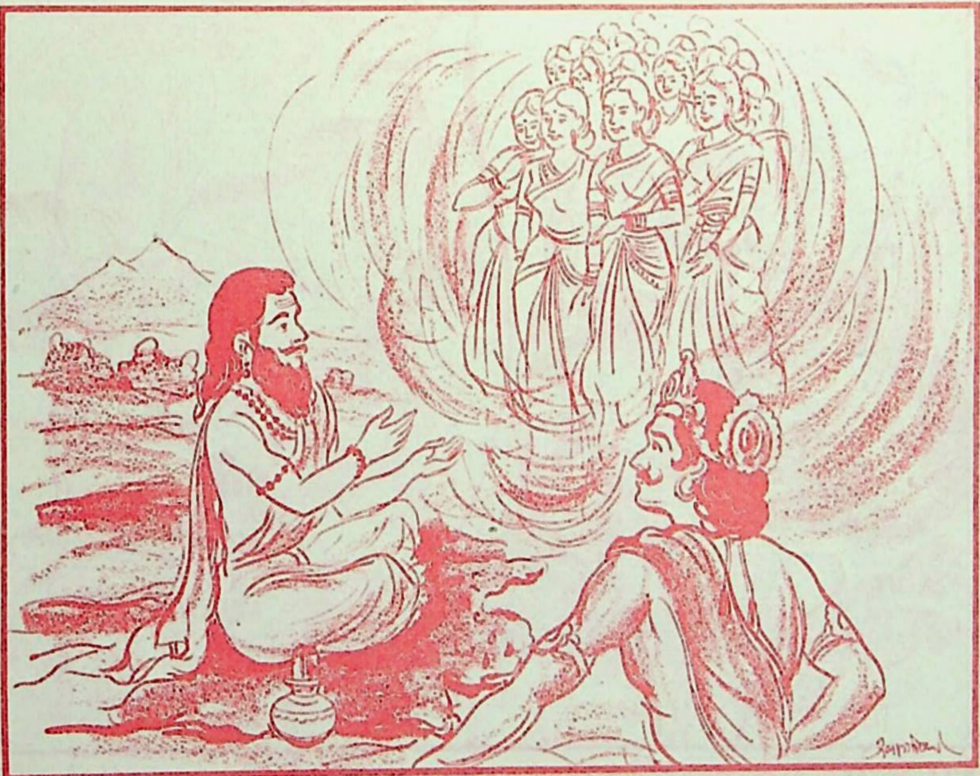
अ. २६ वा – सुरोचन गंधर्वास नेण्यास मातली विमान घेऊन आला.

अ. २७ वा – विक्रमाचे गळ्यांत हत्तीनें माळ घातली–भर्तरीचा पिंगलेबरोबर विवाह.

अ. २८ वा – पिंगला सती गेली.

अ. २९ वा – गोरखनाथानें लक्षावधी पिंगला निर्माण केल्या.

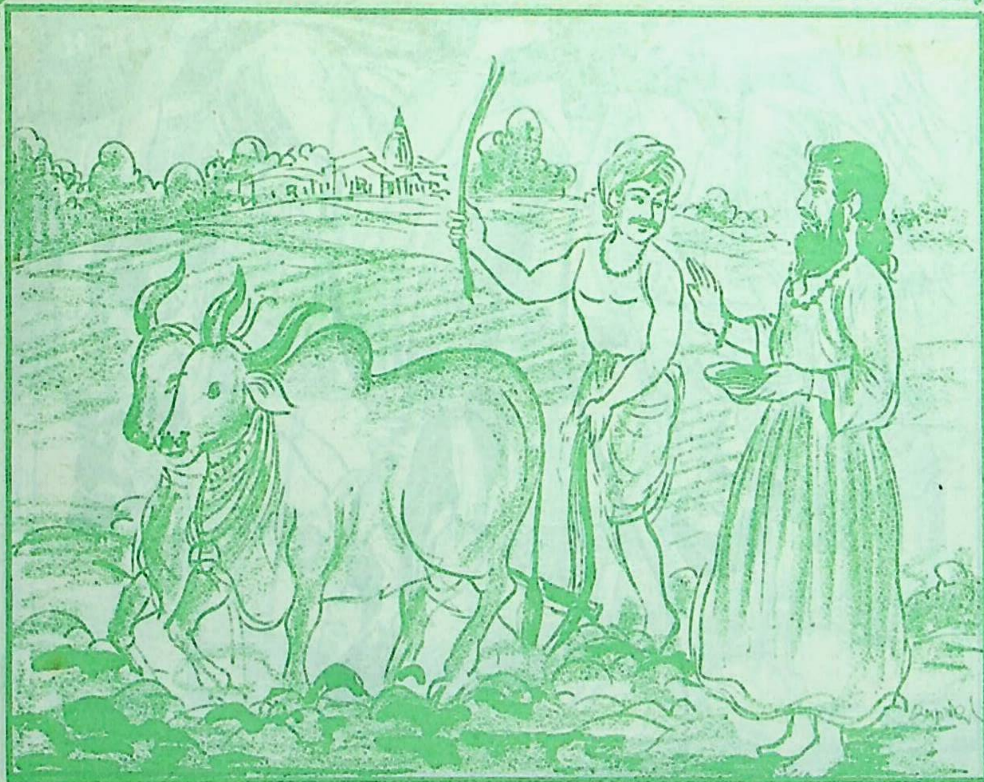
अ. ३० वा— शशांगर राजाचे अर्घ्यातून पुत्र निर्माण झाला,

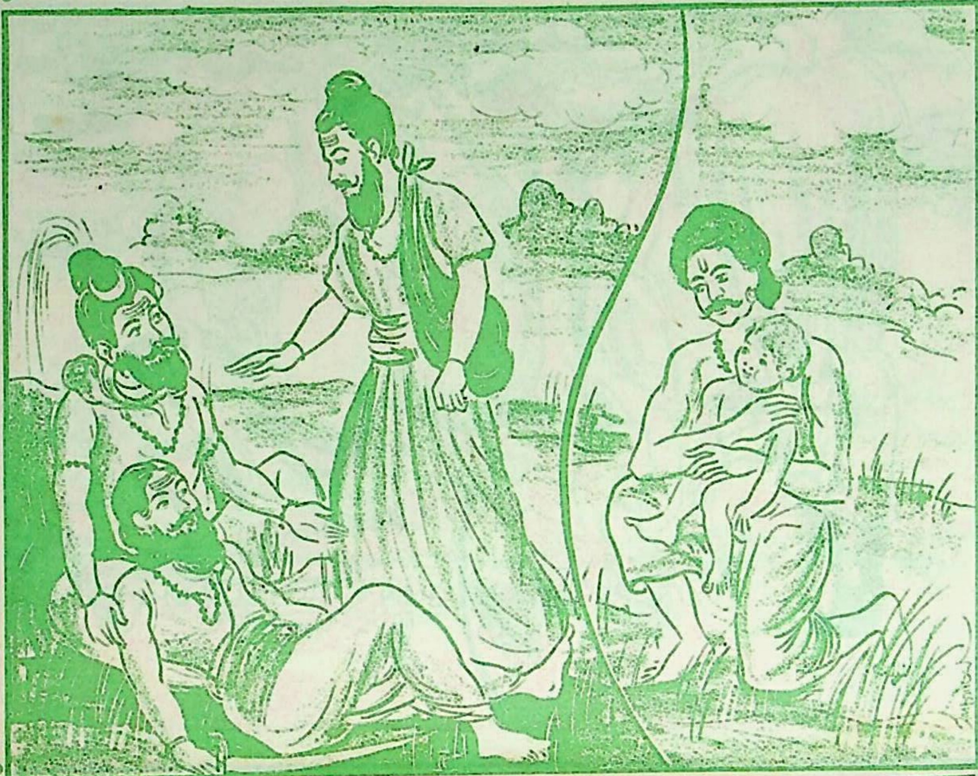
अ. ३१ वा- चामुंडा चौरंगीनाथास फळे आणून देते.

अ. ३२ वा – राणी रेवतीनें भुयारातील मच्छिंद्रनाथास
बाहेर काढून त्याचे तुकडे तुकडे केले.

अ. ३३ वा – गोरक्षनाथांनी माणिकजवळ भिक्षा मागितली.

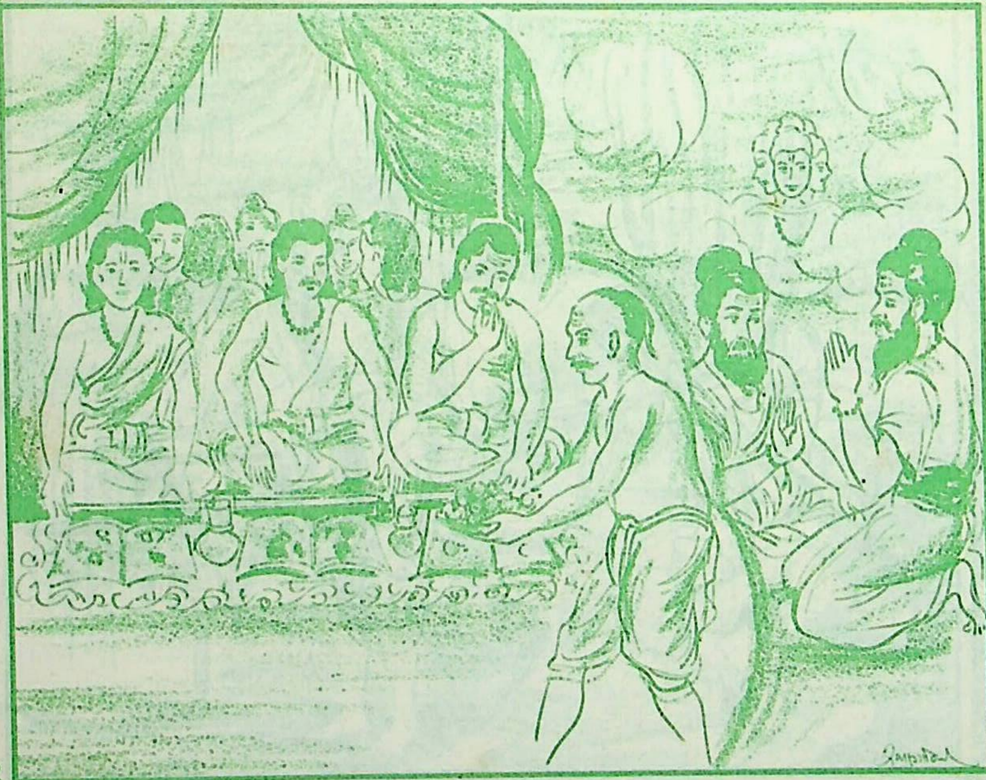
अ. ३४ वा – गोरखनाथानें वीरभद्रास जिवंत केलें.

अ. ३५ वा — मच्छिंद्रनाथांस घेऊन दत्तात्रेय रेवणसिद्धापाशी आले.
यमधर्म रेवणनाथांची पूजा करतात.

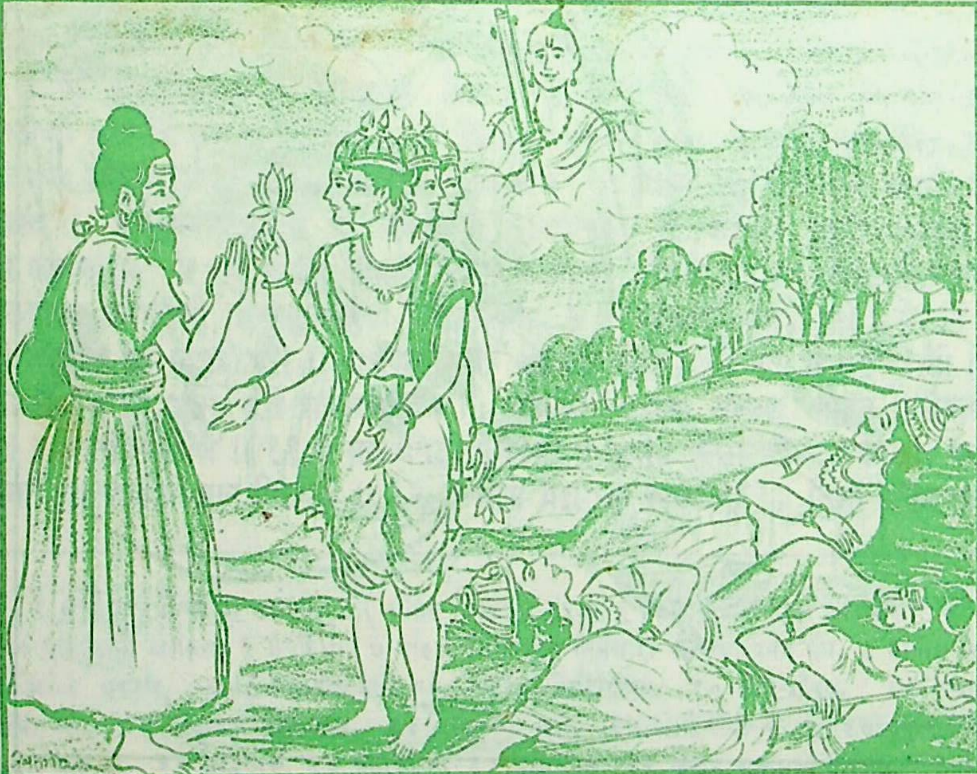
अ. ३६ वा - रेवणनाथांनी शंकरास सावध केलें. आस्तिक मुनीनें

अ. ३७ वा – नागनाथानें ग्रामभोजन घातलें. नागनाथानें दत्तात्रयास हात जोडून स्तुति केली.

अ. ३८ वा – नारदानें मुलगा ब्राह्मणाचे स्वाधीन करून त्याचें नांव चर्पटीनाथ ठेवण्यास सांगितलें.

अ. ३९ वा — चर्पटीनाथानें शंकरास आणि विष्णूस सावध करतो असें ब्रह्मदेवास सांगितलें.

अ. ४० वा – मच्छिंद्रनाथाचे नेतृत्वाखाली सोमयागाची सुरवात झाली.

अ. ४० आ– मच्छिंद्रनाथांचे नेतृत्वाखाली सोमयागाची सुरुवात झाली.

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ श्रीपांडुरंगाय नमः ॥ श्रीकुलदेवतायै नमः ॥ श्रीमातापितृभ्यां नमः ॥ ॐ नमो जी हेरंबमूर्ती ॥ वक्रतुंडा गणाधिपती ॥ विद्यार्णवा[1] कळासंपत्ती[2] ॥ भक्तसंकट वारीं गजानन ॥ १ ॥ सदैव धवला श्वेतपद्मा ॥ विद्याभूषित कलासंपन्नधामा ॥ तुझ्या वंदितों पादपद्मा ॥ ग्रंथाक्षरां बोलवीं ॥ २ ॥ तूं निश्चळ निरंजन[3] निर्विकार ॥ परी भक्तरज्जुबंधनाधार[4] ॥ प्रेमें संभवोनि मूर्ति साकार ॥ आम्हां दासां मिरविसी ॥ ३ ॥ तरी वक्रतुंडा पाशांकुशधरा ॥ किंकिणीमंडिता[5] ग्रंथादरा[6] ॥ येऊनि स्वामी वदनसुंदरा ॥ मम रसनारस[7] सेवीं कां ॥ ४ ॥ अगा अर्थ–लिंग–प्रकरण–ऱ्हस्व– ॥ दीर्घ[8] शृंगार धारणा सुरस ॥ छंद ताल नवरसरस ॥ ग्रंथामाजी आदरीं कां ॥ ५ ॥ हे गणाधिपते गणराज ॥ मी अबुध[9] वर्णना आहे सहज ॥ परी कृपा करोनि सकळां भोज[10] ॥ विकळ आपदा[11] हरी आतां ॥ ६ ॥ हे मोरेश्वरा गणाधिपाति ॥ सर्वविषयाधीशमूर्ती ॥ मंगळारंभी मंगळाकृती ॥ आरंभीं स्तुती पार्थितों ॥ ७ ॥ तरी सरस्वती कळामांदुस[12] ॥ सवे घेऊनि वहनहंस ॥ या संतांगणीं[13] येऊनि सभेस ॥ विराजावें महाराजा ॥ ८ ॥ जी मंगलदायक वाग्भवानी ॥ चातुर्यसरिता[14] ब्रह्मनंदिनी[15] ॥ ती महाशक्ती हंसवाहिनी ॥ येऊनि घेई महाराजा ॥ ९ ॥ जीचेनि कृपें वांकुडें दृष्टी ॥ वाचस्पतीच्या[16] मिरवती कोटी ॥ ती माय तूं सवें गोरटी ॥ घेऊनि येईं महाराजा ॥ १० ॥ असो ऐसें पाचारणवचन ॥ ग्लानित[17] भावना सम्यक्[18] पाहून ॥ ग्रंथासनीं मूर्तिमंत येऊन ॥ वरालागीं ओपिजे ॥ ११ ॥ सकळसिद्धी पूर्णपणा ॥ पावोत ऐशा विनीतवचना ॥ वरद[19] मौळी[20] हस्तकंजना[21] ॥ स्पर्शोनि ज्ञान मिरविलें ॥ १२ ॥ म्हणे महाराजा कलोत्तमा[22] ॥ सिद्धी पावेल काव्यमहिमा ॥

---

१ (चौदा) विद्यांच्या सागरा. २ (चौसष्ट) कळांनीं संपन्न. ३ निर्मळ. ४ भक्तांना प्रेमपाशरूपी दोरांनीं बांधण्याला आधार. ५ घागऱ्यांनीं अलंकृत. ६ ग्रंथारंभीं. ७ माझ्या जिभेपासून निघणारा रस–काव्यमय ग्रंथ. ८ यांतील अर्थ, पुल्लिंगादि भेद, आरंभिलेलें प्रकरण, ऱ्हस्वदीर्घ इत्यादिकांचें मर्म. ९ बुद्धि नसलेला. १० कला-गौरव. ११ कलाहीनतेचें संकट. १२ कलांची पेटी. १३ साधूंच्या समुदायांत. १४ चातुर्याची नदी. १५ ब्रह्मदेवाची कन्या. १६ बृहस्पतीच्या. १७ दीनपणाची. १८ नीटपणें. १९ वरदायक. २० मस्तकावर. २१ हस्तकमल. २२ उत्तम कलांमध्यें पारंगत.

ऐसें बोलोनि सुशीलधामा || रसने[1] स्थापिली सरस्वती || १३ || यापरी नमितों श्रीगुरुराज || जो अज्ञानतमीं[2] सविता विराजे || जो मोक्षपदातें वरवूनि[3] काज[4] || साधकातें विराजवी || १४ || तो ज्ञानेश गुरु ज्ञानदिवटी || संजोगोनि[5] बैसला मम पृष्ठीं || लेखणी कवळोनि करसंपुटीं || ग्रंथालागीं आदरीतसे || १५ || वरदहस्तें स्पर्शोनि मौळी[6] || फेडिली सकळ अज्ञानकाजळी || यापरी तया बद्धांजुळीं || अनन्यभावें नमितों मी || १६ || जो नरहरिवंशीं विजयध्वज || धुंडिराज नाम तयाचें साजे || तोही पृष्ठीं बैसोनि सहज || ग्रंथालागीं आदरीतसे ||१७|| आतां नमूं ज्ञानशक्ती || जी सत्तामयी चिद्‌भगवती || अनन्यभावें चरणांवरती || भाळ तिचिये अर्पोनियां || १८ || यापरी नमितो श्रोते संत || कीं तुमच्या गृहींचा मी अतीत[7] || तरी ग्रंथांतरीं सुरस नितांत || प्रेमभरित दाटवा || १९ || अहो प्राज्ञिक संत श्रोतीं || प्रत्यक्ष तुम्ही महेशमूर्ती || तुम्हां वर्णावया अबुध शक्ती || मजमाजी केवीं मिरवेल || २० || परी धन्य तुम्ही भक्तिवाडें || स्वीकारितां बोल बोबडे || जड बाळा उभवोनि कोडें || जगामाजी मिरवितां || २१ || कीं पहा जैसें कांचमण्यास || सोमकांत नांव ठेविलें त्यास || तेणोंचि शब्दें लाज सोमास[8] || वरवूनि बुंदां ढाळीतसे || २२ || तेवीं तुमचा शरणागत || नरहरि माल्लू धुंडीसुत || तस्मात् महंत श्रोते संत || करा सरतें आपणांतरीं[9] || २३ || यापरी पूर्वीं कथासारामृत ग्रंथ || वदविला तुम्हीं श्रद्धायुक्त || आतांही ओपूनि[10] वरद हस्त || भक्तिसार वदवा हा || २४ || जे संत झाले जगद्विख्यात || तयांचें माहात्म्य वदविलें समस्त || परी सारसार[11] कथा त्यांत || उरल्या असती महाराज || २५ || जया संतांच्या पायीं रत || गुरुमूर्ती प्रतापवंत || की ज्यांनीं सांप्रदाय जगद्विख्यात || जगामाजी स्थापिले || २६ || तरी त्यांची सर्व कथा ग्रंथीं || स्वीकारावया अवधान द्यावें श्रोतीं || असो कलिप्रारंभीं रमापती || नव-

---

१ जिव्हेवर. २ अज्ञानाच्या अंधारांत. ३ सिद्धि करून. ४ कार्य. ५ पाजळून. ६ माथा. ७ अतिथि. ८ चंद्राला. ९ आपणांमध्यें. १० ठेवून. ११ सारभूत अशा.

नारायणां[1] पाचारी ॥ २७ ॥ उद्धवासी बैसवोनि सन्निध ॥ कनकासनीं यादववृंद ॥ तंव ते नवनारायण प्रसिद्ध ॥ प्रविष्ट झाले द्वारके ॥ २८ ॥ कवि प्रथम हरि दुसरा ॥ अंतरिक्ष तृतीय होय चतुर ॥ महाप्राज्ञिक प्रबुद्ध नर ॥ नारायण चतुर्थ तो ॥ २९ ॥ पंचम महाराज पिप्पलायन ॥ सहावा आविर्होत्र नारायण ॥ सातवा द्रुमिल आठवा चमस जाण ॥ करभाजन नववा तो ॥ ३० ॥ ऐसे नवनारायण महाराज ॥ द्वारकेंत पातले सहजासहज ॥ रमापतीचें पाचारणचोज[2] ॥ दृश्य झाले धवळारीं[3] ॥ ३१ ॥ हरीनें पाहतांचि नारायण ॥ सोडिता जाहला सिंहासन ॥ परम गौरविले आलिंगून ॥ कनकासनीं बैसविले ॥ ३२ ॥ सकलवैभवभूषणाकार ॥ मेळवोनि सकळ अर्चासंभार[4] ॥ सारिता झाला सपरिकर ॥ षोडशोपचारें पूजेसी ॥ ३३ ॥ हरिचा गौरव पाहोन ॥ बोलते झाले नारायण ॥ कवण अर्थीं पाचारण ॥ आम्हांसी केलें श्रीरंगा ॥ ३४ ॥ हरि म्हणे जो महाराजा ॥ कीं मनीं काम[5] वेधला माझ्या ॥ कलींत अवतार घेणें ओजा[6] ॥ तुम्हीं आम्हीं चलावें ॥ ३५ ॥ जैसे समुच्चयें[7] एकमेळीं ॥ राजहंस जाती उदधिजळीं[8] ॥ तेवीं तुम्हीं कृपाकल्लोळीं ॥ अवतारदीक्षा मिरवावी ॥ ३६ ॥ येरू म्हणती जनार्दना ॥ अवतार घ्यावा कवणे स्थाना ॥ कवण नामीं कवण लक्षणा ॥ जगामाजी मिरवावें ॥ ३७ ॥ यावरी बोले द्वारकाधीश ॥ कवि नारायण जो का प्रत्यक्ष ॥ तेणें मच्छिंद्र होऊनि दक्ष ॥ जगामाजी मिरवावें ॥ ३८ ॥ यावरी हरी जो महादक्ष ॥ तो तंव शिष्य होऊनी प्रत्यक्ष ॥ महाराज नामें तो गोरक्ष ॥ जगामाजी मिरविजे ॥ ३९ ॥ यापरी अंतरिक्ष नारायण नाम ॥ तो जालिंदर मिरविजे प्रकाम[9] ॥ तयाचा शिष्य भक्तिद्रुम ॥ प्रबुद्ध नामें कानिफा ॥ ४० ॥ यापरी पंचम पिप्पलायन प्रकाम ॥ मिरविजे जगीं चरपट नाम ॥ आविर्होत्र जो योगद्रुम[10] ॥ मिरविजे जगीं नामें नागेश ॥ ४१ ॥ यापरी द्रुमिल अतिसमर्थ ॥ जगीं मिरविजे भरतनाथ ॥ आणि चमस नारायण जगीं

---

१ नऊ योगीश्वरांना. २ निमंत्रणाचें कौतुक. ३ राजवाड्यांत. ४ पूजासाहित्य. ५ इच्छा. ६ उत्तम रीतीनें. ७ थव्यानें. ८ समुद्राच्या पाण्यावर. ९ यथेच्छ. १० योगरूपी वृक्ष.

विख्यात ॥ रेवणनामें मिरविजे ॥ ४२ ॥ नववा जो करभाजन ॥ तो गहिनी ऐसें मिरविजे नाम ॥ ऐसे अवतार महीकारण[1] ॥ दीक्षेप्रति मिरवावे ॥ ४३ ॥ म्हणाल एकटपणीं वास ॥ करणें सांगतां आम्हीं कलीस ॥ तरी तुम्हांसवें अवतारास ॥ बहुत येतील महाराजा ॥ ४४ ॥ प्रत्यक्ष कवि वाल्मीक सुरस ॥ तो पुढें होईल तुलसीदास ॥ आणि शुक महाराज जो ब्रह्मभास ॥ कबीर भक्त होईल तो ॥ ४५ ॥ यापरी जो व्यास मुनी ॥ तो जयदेव होईल महाप्राज्ञी ॥ आणि उद्धव माझा प्राणाहुनी ॥ आवडता होईल नामा[2] तो ॥ ४६ ॥ आणि भक्तिप्रौढी जांबुवंत ॥ तो नरहरि होईल नितांत ॥ प्रत्यक्ष जो बलराम भ्रात ॥ पुंडलीक होईल तो ॥ ४७ ॥ मीही प्रत्यक्ष जन्मोन ॥ ज्ञानदेव नामें मिरवीन ॥ आणि धवलांगी[3] जो पंचानन[4] ॥ निवृत्तिनाथ होईल कीं ॥ ४८ ॥ आणि सत्यनाथ[5] चतुरानन[6] ॥ तो स्वनामीं मिरवील सोपान ॥ जी योगमाया मानसमोहन ॥ मुक्ताबाई विराजेल ॥ ४९ ॥ यापरी प्राज्ञिक[7] हनुमंत ॥ तो रामदास होईल महाभक्त ॥ आणि कुब्जा दासी मातें रमत ॥ जनी जनांत होईल कीं ॥ ५० ॥ असो ऐसें समुच्चयेंकरोन ॥ कलींत वाढवावें भक्तिमाहात्म्य जाण ॥ भग अवश्य म्हणोनि नारायण ॥ पुढें बोलत प्रश्नातें ॥ ५१ ॥ म्हणती महाराजा सर्वज्ञमूर्ती ॥ आम्हां सांगतां जन्मस्थिती ॥ परी कवण स्थानीं केउतें[8] कीं ॥ व्यक्त होणें तें सांगा ॥ ५२ ॥ यावरी बोले प्रत्यक्ष नारायण ॥ कीं दीक्षेचें भविष्यपुराण ॥ पूर्वींच कथिलें पराशरनंदनें[9] ॥ महामुनि व्यास तो ॥ ५३ ॥ अगा पूर्वी अठ्यायंशीं सहस्र ऋषी ॥ निर्माण झाले विधिवीर्यासी ॥ तें वीर्य चुकोनि ठायाठायासी ॥ आपाप कांहीं उरलें असे ॥ ५४ ॥ तें जीवदशे-वांचोनि सत्य ॥ महाराजा न पावे उदय ॥ तरी ते ठायीं ठायीं केउतें वीर्य ॥ त्याचें ठाय ऐकावें ॥ ५५ ॥ उपरिचर[10] वसु यानीं[11] असतां ॥ वीर्य गळलें उर्वशी पाहतां ॥ तें शरस्तंबीं[12] दुरोनि द्रवतां ॥ आदळतां

१ पृथ्वीचा भार हरण्यासाठीं. २ नामदेव. ३ शुभ्र कांतीचा. ४ शंकर. ५ सत्यलोकाचा स्वामी ब्रह्मदेव. ६ चतुर्मुख ब्रह्मा. ७ महाबुद्धिमान. ८ कोणत्या. ९ पराशरपुत्र व्यासानें. १० नित्य विमानांतून संचार करणारा एक राजा. ११ वाहनांत, विमानांत. १२ दर्भाच्या झुडपावर.

झालें त्रिभाग ॥ ५६ ॥ यमुनेंत वीर्यबिंदु द्रोणाकांठीं ॥ पडतांचि झाले विभाग शेवटीं ॥ दोन भाग द्रोणापोटीं ॥ एक जळीं पडियेला ॥ ५७ ॥ असो पर्णद्रोणांत जो भाग पडिला ॥ तो तत्काळ द्रोणकूपीं जन्मला ॥ परी जळांत जो भाग पडिला ॥ तो ग्रासिला मत्स्यानें ॥ ५८ ॥ तरी तें मत्स्युदरीं वीर्य ॥ नारायण प्रत्यक्ष आहे ॥ परी जीवदशेविण गर्भवंशोदय ॥ होत नाहीं महाराजा ॥ ५९ ॥ तरी प्राज्ञिक कवि नारायण ॥ तेणें मत्स्युदरीं जन्म घेणें ॥ मच्छिंद्र ऐसें जगांत नामानें ॥ मिरवावें महाराजा ॥ ६० ॥ यापरी शिव कामावरी[1] कोपोन ॥ तृतीयनेत्रींचा काढोनि अग्न ॥ महास्मर[2] केला भस्म तेणें ॥ ऐसें ग्रंथ बोलती ॥ ६१ ॥ परी तो काम द्विमूर्धनी[3] ॥ बैसला आहे वीर्य प्राशन करोनी ॥ तरी तयाचे जठरीं अंतरिक्ष जाऊनी ॥ जालिंदर नामें मिरवेल ॥ ६२ ॥ यापरी कुरुवंशीं जनमेजयें ॥ नागसत्री[4] आवाहन केलें आहे ॥ तया वंशीं महान पाहें ॥ बृहद्रथ राणा मिरवेल ॥ ६३ ॥ तो महीलागीं करील हवन ॥ तेव्हां गर्भ सांडील द्विमूर्धन ॥ यज्ञकुंडीं देदीप्यमान ॥ जालिंदरें जन्मावें ॥ ६४ ॥ यापरी ब्रह्मवीर्य सहस्रेंशीं ॥ ऋषि निर्मिले सहस्र अठ्यायशीं ॥ तेव्हां वीर्य रेवातीरासी[5] ॥ रेवेमाजी[6] पडियेलें ॥ ६५ ॥ तें महीचे परम कुशीं ॥ वीर्य आहे रेवातीरासी ॥ तेथें व्यापोनि जीवदशेसी ॥ देहालागीं मिरवावें ॥ ६६ ॥ तो महाराजा चमस नारायण ॥ रेवणसिद्ध मिरविजे नामानें ॥ रेवारेवेंत[7] झाला जन्म ॥ म्हणोनि नाम हें त्याचें ॥ ६७ ॥ तेचि वेळीं आणिक रेत ॥ सर्पिणीमौळीं[8] अकस्मात ॥ पडतां प्राशिलें तिनें नेमस्त ॥ भक्ष्य म्हणोनि जाण पां ॥ ६८ ॥ ते जनमेजयाचे नागसत्रांत ॥ नाग आहुति विप्र देत ॥ तये वेळीं आस्तिकें निश्चित ॥ सर्पिणीतें लपविलें ॥ ६९ ॥ ब्रह्मवीर्य उदरांत ॥ अंडजाशुक्तिरत्नयुक्त[9] ॥ पुढें होईल महा-

---

१ मदनावर. २ मदन. ३ अग्नी. ४ सर्पसत्रांत. ५ नर्मदेच्या काठीं. ६ रेतींत. ७ नर्मदेच्या रेतींत. ८ सर्पिणीच्या मस्तकावर. ९ नागिणी हीच जणूं शुक्ती म्हणजे शिंपला, त्यांतील मोती.

नाथ ॥ भविष्य जाणोनि आच्छादी ॥ ७० ॥ महातरूच्या पोखरीं[1] ॥ तक्षकात्मजा[2] पद्मिनी नारी ॥ ठेवितां प्राज्ञिक ऋषीश्वरी ॥ नवमास लोटले ॥ ७१ ॥ असो त्या अंडजाशुक्तिकायुक्त ॥ जीवदशा सकळ होऊनि मुक्त ॥ तरी आविर्होत्र नारायण तेथ ॥ संचरिजे महाराजा ॥ ७२ ॥ वीर्य अंडजपात्र सांडोनी ॥ गेली आहे तक्षकनंदिनी[2] ॥ तो वडाच्या पोखरस्थानीं ॥ अद्यापि आहे महाराजा ॥ ७३ ॥ तरी तेथें आविर्होत्र ॥ प्रवेश करितां सत्पात्र ॥ वटासिद्धनाथ स्वतंत्र ॥ तया देहीं मिरवावें ॥ ७४ ॥ यापरी मित्ररेत[3] मंत्रसंपत्तीं ॥ कृपें कुरवाळील मच्छिंद्रजती ॥ ती वरदहस्ताची उकरडा विभूती ॥ साचोकार मिरवेल ॥ ७५ ॥ तें मंत्रप्रतापें सूर्यवीर्य ॥ सविताराज सांडिता होय ॥ परी तें भविष्यकारणीं उकरडामय ॥ वरदभस्म मिरवेल ॥ ७६ ॥ तेथें हरी जो नारायण ॥ शीघ्र संचरोनि दीक्षाकारण ॥ गोरक्ष ऐसें प्रतिष्ठानामानें ॥ जगामाजी मिरवावें ॥ ७७ ॥ यापरी मृडानीकारणीं[4] ॥ सुरवर[5] आलिया दक्षसदनीं ॥ ते कमलोद्भव[6] पाकशासनी[7] ॥ समारंभें पातले ॥ ७८ ॥ परी दक्षात्मजेची[8] रूपहाटी ॥ नेत्रकटाक्ष पाहतां परमेष्ठी ॥ तेणें घडाडोनि कामपाठीं ॥ इंद्रियद्वारा द्रवला तो ॥ ७९ ॥ परी तो चतुराननी ॥ बैसला होता सभास्थानीं ॥ काम द्रवतां इंद्रियवदनीं ॥ परम चित्तीं लाजला तो ॥ ८० ॥ मग रगडोनि चरणटांचे ॥ छिन्नत्व केलें रेताचें ॥ तें एक आगळे साठ सहस्रांचें ॥ रेतभाग वहियेलें ॥ ८१ ॥ तें साठ सहस्र रेतप्रमाणासी ॥ जीवदशा अपत्य वालखिल्यऋषींसी ॥ झाले परी एक भागासी ॥ वीर्य आहे तैसेंच ॥ ८२ ॥ तें लज्जायुक्त होऊनी ॥ केरासह सांडिलें भागीरथीजीवनीं ॥ तयांतूनि एक भाग जाऊनी ॥ कुशबेटीं[9] स्थिरावला ॥ ८३ ॥ तरी ते कुशदर्भाचे निखळीं ॥ रेतभागाची आहे वेली ॥ ती पिप्पलायन माउली ॥ संचारावें तेणें तेथें ॥ ८४ ॥ टांचे चरपटलें आहे रेत ॥ म्हणोनि नाम चरपटनाथ ॥ जगांत

---

१. ढोलीत. २ तक्षकाची कन्या. ३ सूर्याचे वीर्य. ४ पार्वतीकरितां ५ श्रेष्ठ देव. ६ कमलामधून उत्पन्न झालेला ब्रह्मदेव. ७ इंद्र. ८ दक्षकन्या पार्वतीची. ९ दर्भाच्या बेटामध्यें.

मिरवोनि जगविख्यात ॥ दीक्षेलागीं विराजावा ॥ ८५ ॥ यापरी कुंभोद्भवाचा उदय झाला ॥ तो मित्रकामशराचा लोट लोटला ॥ तो गगनपंथें विमुक्त झाला ॥ अतिबळें करोनियां ॥ ८६ ॥ एक भाग घटीं पडतां ॥ अगस्तिउदय झाला तत्त्वतां ॥ एक भाग महीवरता ॥ कौलिकसदनीं पातला ॥ ८७ ॥ तो महाराज कौलिकऋषी ॥ भिक्षाभरतरी ऊर्ध्वंशी ॥ भरतरी म्हणती भिक्षापात्रासी ॥ आंगणीं तें ठेविलें ॥ ८८ ॥ तों मित्ररेत अकस्मात ॥ येऊनि पडिलें भरतरीआंत ॥ तें कौलिकें पाहोनि भविष्यातें ॥ भरतरीं तैसें रक्षितसे ॥ ८९ ॥ तरी ते भरतरींरेतसंगीं ॥ द्रुमिल नारायण प्रसंगीं ॥ संचारोनि रेत अंगीं ॥ भरतरी नामें मिरविजे ॥ ९० ॥ यापरी हिमाद्रीच्या विपिनस्थानीं[1] ॥ दिग्गज ठेला महीतें[2] शयनीं ॥ तैं सरस्वतीचे उद्देशेंकरोनी ॥ विधि[3] वीर्यासी ढांसळला ॥ ९१ ॥ तें वीर्य गजकर्णांत[4] ॥ पडतांचि झाले बिंदुयुक्त ॥ तरी कांहींसें वीर्य होऊनि विभक्त ॥ महीवरती पडियेलें ॥ ९२ ॥ तयावरोनि व्याघ्र चाली ॥ चालता भेदलें पाउलीं ॥ तया पादसंधींत तनु ओतिली ॥ जीवदशा अत्रींची ॥ ९३ ॥ तैसा गजकर्णसूतिकारण[5] ॥ प्रबुद्ध मिरविजे रेतरत्न ॥ तया नामाभिधानी प्रयत्न ॥ कर्णकानिफा मिरविजे ॥ ९४ ॥ यापरी गोरक्षाची हतवटी ॥ पडतां वाळवंटाचे पोटीं ॥ कर्दमपुतळा[6] करितां जेठी ॥ अभिमंत्रोनि भविष्यांतर ॥ ९५ ॥ मंत्रशक्तीं विष्णुवीर्य ॥ आव्हानिलिया पुतळामय ॥ तैं करभाजनें संचराया ॥ जीवदशा मिरवावी ॥ ९६ ॥ ऐसें सांगोनि रमारमणें[7] ॥ संतुष्ट केले नवनारायण ॥ मग परस्परें नमनानमन ॥ करोनियां उठले ते ॥ ९७ ॥ असो भगवंतेंशीं नवनारायण ॥ पाहती मंदराचळमौळीस्थान[8] ॥ श्रीशुकाचार्य समाधिपासीं जाऊन ॥ समाधीतें वरियेलें ॥ ९८ ॥ नव समाधी मेरुपाठारीं[9] ॥ दहावी समाधी शुकऋषीश्वरीं ॥ असो ते दाही स्थूळशरीरीं ॥ पुढें तेथोनियां निघाले ॥ ९९ ॥ यापरी

---

१ अरण्यांत. २ पृथ्वीवर. ३ ब्रह्मदेव. ४ हत्तीच्या कानांत. ५ हत्तीच्या कानांत जन्म पावण्यासाठीं. ६ मातीचा पुतळा. ७ विष्णूनें. ८ मंदर पर्वताचे शिखर. ९ मेरूच्या पठारावर.

शुक्राचार्यांचें कथन ॥ बद्रिकाश्रमीं सोमब्राह्मण ॥ रंभाउद्देशें झालें पतन ॥ कबीर तेथें जन्मला ॥ १०० ॥ ही कथा भक्तिकथामृतांत ॥ वर्णिली आहे जगन्नाथें ॥ आतां नवनारायण झालें व्यक्त ॥ त्यांची कथा ऐक वी ॥ १ ॥ असो वसुवीर्य दोन्ही भाग झाला ॥ एक मच्छीनें प्राशिला ॥ तंव कवि नारायण संचरोनि वाहिला ॥ गर्भ लागला वाढीसी ॥ २ ॥ दिवसानुदिवस नवमास ॥ मच्छीनें लोटिले जलोदरास ॥ पुढें प्रसूत अंडज सुरस ॥ यमुनाजळीं व्हावें जों ॥ ३ ॥ तों तेथें एक कथा वर्तली ॥ श्रीकैलासीं अपर्णा[1] माउली ॥ शिवासी म्हणे कृपासाउली ॥ अनुग्रह मज द्यावा जी ॥ ४ ॥ तुम्ही जपता जो मंत्र ॥ तो मज द्यावा जी पवित्र ॥ तेणेंकरोनि मी चिर[2] ॥ सनाथपणें[3] मिरवेन जी ॥ ५ ॥ शिव म्हणे उमे ऐक ॥ मी मंत्र उपदेशीन सकळिक ॥ परी एकांत ठाव अलोलिक[4] ॥ ऐसा जाण पाहिजे गे ॥ ६ ॥ अपर्णा म्हणे एकांतस्थान ॥ तरी महीवरी शोधूं आपण ॥ ऐसें ऐकतां दयाघन ॥ अवश्य तीतें म्हणतसे ॥ ७ ॥ मग सिद्ध करोनि नंदिकेश्वर ॥ हिंडतां स्थाने महीवर ॥ श्रमोनि वर्ततां उमाईश्वर[5] ॥ यमुनेतटीं येऊनि पोंचले ॥ ८ ॥ मग उतरोनि नंदिकेश्वरावरूनि तीं ॥ नंदी ठेवोनि तटावरती ॥ उभयतां उतरोनि यमुनेसरितीं ॥ जवळ कांठीं बैसलीं ॥ ९ ॥ तंव तो यमुनातटएकांत ॥ तेथें मनुष्यांची न मिळे जात ॥ ऐसें पाहोनि शुद्ध एकांत ॥ तें स्थान ईश्वरासी मानलें ॥ ११० ॥ परी तो मच्छोदरांत ॥ कवि नारायण नेणोनि त्यांत ॥ पार्वतीतें उपदेशित ॥ मंत्रसंजीवनीसी नाथ ॥ ११ ॥ तीतें तो मंत्र उपदेशितां ॥ मच्छी तेथें होती सत्यता ॥ तो उपदेशशब्द गर्भी तत्त्वतां ॥ मच्छिंद्रानें ऐकला ॥ १२ ॥ ऐकलेपरी ग्रहणचि झालें ॥ तेणेंकरूनि ज्ञान प्रगटलें ॥ मीतूंपण सर्व सरलें ॥ सर्वांचि ब्रह्म सनातन[6] ॥ १३ ॥ असो शिव पार्वतीतें पुसत ॥ कीं कैसें चोज[7] उपदेशांत ॥ तूतें सांपडेल खूण ते मातें ॥ बोलोनि दावीं अपर्णे तूं ॥ १४ ॥ ऐसें शिव तीस पुसतां ॥ तों

---

१ पार्वती. २ सतत, निरंतर. ३ सौभाग्यानें. ४ अपूर्व, आगळा. ५ शंकर. ६ शाश्वत. ७ अपूर्वाई.

आधींच मच्छेंद्र झाला बोलता ।। म्हणे महाराजा आदिनाथा ।। ब्रह्मबीज[1] मिरवेल ।। १५ ।। आतां किंबहुना चराचरा ।। असे स्वरूपीं वृत्ति साकार ।। नग[2] नोहे हेमचि[3] सार ।। आब्रह्मभुवनापासोनी ।। १६ ।। ऐसें शिव ऐकतां वचना ।। जळीं पाहे चाकाटोन[4] ।। तों मच्छोदरीं नारायण ।। कवि महाराज समजला ।। १७ ।। मग शंकर बोलते झाले त्यातें ।। म्हणती महाराज तूं आहेस येथें ।। तरी मम उपदेशाचा तूतें ।। लाभ झाला कविराया ।। १८ ।। परी हें फारचि झालें अपूर्व ।। पुढें ऐक आनंदपर्व[5] ।। मंत्रउपदेशगौरव ।। दत्तमुखीं करवीन मी ।। १९ ।। तरी तुज जन्म झालियापाठीं ।। बद्रिकाश्रमीं यावें शेवटीं ।। तेथें तूतें देईन भेटी ।। सर्व सामग्री सचिन्ह ।। १२० ।। ऐसें बोलोनि आदिनाथ[6] ।। स्वस्थाना गेला अपर्णेसहित ।। येरीकडे गर्भ मच्छोदरांत ।। तोचि मंत्र घोकीतसे ।। २१ ।। यापरी भरतां पूर्ण दिवस ।। मच्छीनें प्रसूतकळा समयास ।। अंड सांडोनि जळतटास ।। मच्छी गेली जळोदरीं ।। २२ ।। असो अंड सांडोनि तीरास ।। मच्छी गेली जळोदरास ।। त्यास कांहीं लोटल्या दिवस ।। यमुनातीरींमहाराजा ।। २३ ।। तंव तेथें समयकाळीं ।। बकपक्ष्यांची उतरली मंडळी[7] ।। मीन[7] वेंचावया यमुनाजळीं ।। निजगणासहित संचरले ।। २४ ।। तो अकस्मात मित्रात्मजातटीं[8] ।। अंडजशुक्तिका पाहिली दृष्टीं ।। मग सर्व मिळोनि चंचुपुटीं[9] ।। खाद्य म्हणोनि भेदिती ते ।। २५ ।। चंचुपुटांचा भेदवज्र[10] ।। तेणें अंड झालें जर्जर ।। द्विशकल[11] होऊनि सत्वर ।। महीवरी आदळलें ।। २६ ।। परी वरील शकल पडिलें महीं ।। खालील शकलांत बाळ विदेही ।। जैसा अर्क[12] उदकप्रवाहीं ।। एकाएकीं उतरला ।। २७ ।। रुदनशब्द कडकडाट ।। बाळतेजाचा बोभाट ।। तें न्याहाळितां चकचकाट ।। पाहोनिया पळाले ते ।। २८ ।। असो सकळशुक्तिका रत्नाकर ।। आंत मुक्त-मुक्तिकेचा भद्र मच्छेंद्र ।। असतां तमारिकन्यातीर[13] ।। पावला धीवर[14] त्या काळीं ।। २९ ।। तो धीवर

---

१ ब्रह्मसाक्षात्कार. २ अलंकार. ३ सोनें. ४ आश्चर्यचकित होऊन. ५ आनंदाचा पर्वकाळ. ६ शंकर. ७ मासे. ८ यमुनेच्या तीरावर. ९ चोंचीनें. १० जोराचा घाव. ११ द्विखंड. १२ सूर्य. १३ यमुनातीर. १४ कोळी.

कामिकनाम सुभट ॥ पाहतां अंडजशुक्तिका प्रकट ॥ तों आंत रत्नतेज स्फुट ॥ बाळ रम्य देखिला ॥ १३० ॥ देखिला परी जो सविता[1] ॥ मग चित्तीं द्रवली मोहममता ॥ म्हणे बाळ हें कोमळ तत्त्वतां ॥ यातें भक्षील कोणी सावज ॥ ३१ ॥ ऐसा उदय होतां चित्तीं ॥ देव शब्दकुसुमां[2] सांडिती ॥ कीं हे महाराजा कामिकमूर्ती ॥ बाळ नेई वो सदनातें ॥ ३२ ॥ अरे हा कवि नारायण ॥ मच्छोदरीं पावला जनन ॥ तरी मच्छेंद्र ऐसें यातें नाम ॥ जगामाजी मिरवीं कीं ॥ ३३ ॥ अरे हा दक्ष योगींद्रजेठी ॥ तारक नौका महीपाठीं ॥ तरी तूं संशय सोडोनि पोटीं ॥ सदना नेईं महाराजा ॥ ३४ ॥ ऐसें देववागुत्तररत्न[3] ॥ कर्णपुटिकें[4] होतां भूषण ॥ मग तें दृढ करोनि जतन ॥ हृदयसंपुटीं पाळीतसे ॥ ३५ ॥ महाविश्वासाचे पाठीं ॥ आधींच मोह नांदेल पोटीं ॥ आनंदाची अपार दाटी ॥ आनंदपात्रीं हेलावे ॥ ३६ ॥ जैसें पयाचेनि[5] पात्रीं ॥ घृतशर्करा होय मिश्रिती ॥ तो गोडपणाचा भाग अमृतीं ॥ वाढला कां जाईना ॥ ३७ ॥ कीं दरिद्राचे सुखाडास[6] ॥ मनीं पेटली राजहंस ॥ ते गजशुंडींची माळा ग्रीवेस[7] ॥ सुख कां वाटलें जाईना ॥ ३८ ॥ कीं वंशवृद्धि ते शून्यमय ॥ चिंताकाळिमा निशा आहे ॥ तैसा सुतमित्राचा[8] होतां उदय ॥ मग तेथ चिंता कासया ॥ ३९ ॥ कीं कवडीसाठीं वेंचितां प्राण ॥ ते मांदूसचि[9] लाधली सुखधन ॥ कीं मृत्युभयातें असुख मानून ॥ चित्त जडे चिंतासाकडीं ॥ १४० ॥ तों पीयूषाची[10] अनुकूलता ॥ गोडी सुखाचा उदय होतां ॥ मग चिंतानिशीचा[11] आनंदसविता[12] ॥ प्रभेलागीं हेलावे ॥ ४१ ॥ मग स्नेहकवचें करसंपुटीं ॥ तोयें न्हाणिला बाळजेठी[13] ॥ हृदयीं वाहूनि कामिक पोटीं ॥ सदनीं आणिलें तयातें ॥ ४२ ॥ शारद्वता नामें सुंदर नारी ॥ ओपिता झाला तिचे करीं ॥ म्हणे साजणी वंशाधारी ॥ सुत मिरवीं लोकांत ॥ ४३ ॥ कीं पाहें पां पूर्ण भरंवसा ॥ कीं राधातनय कर्ण जैसा ॥ तरी तो पुढें राजमांदुसा[14] ॥ जगामाजी आव्हानी ॥ ४४ ॥ तन्न्यायें भाग्योदयें ॥ सर्व सुखशयनीं

---

१ सूर्य. २ शब्दरूपी फुलांना. ३ देववाणीरूपी रत्न. ४ कानांच्या पुड्यांना. ५ दुधाच्या. ६ सुकाळाला. ७ गळ्याला. ८. पुत्ररूपी सूर्याचा. ९ पेटी. १० अमृताची. ११ चिंतारूपी रात्रीचा. १२ आनंदरूपी सूर्य. १३ मुलांत श्रेष्ठ. १४ क्षात्रियांना.

पहुडावे ॥ अहाहा बाळ अवतार होय ॥ कवि नारायण मच्छेंद्र ॥ ४५ ॥ मग कामिकहातीं सुढाळ[1] सुता ॥ नवरत्नांच्या सम पाहतां ॥ परम आनंदली शारद्वता ॥ बाळ कवळिला स्नेहमेळीं ॥ ४६ ॥ स्नेहें धरितांचि पयोधरीं[2] ॥ पय दाटलें अतिपाझरीं ॥ जैसें सोमतेजकरीं[3] ॥ सोमकांत द्रवतसे ॥ ४७ ॥ असो कुशांचें मंडन ॥ स्नेहभावें होतां संगोपन ॥ मग बाळजठरपिंडींचा अग्न ॥ पय पाहोनि स्वीकारी ॥ ४८ ॥ तैं स्नेहाचा ओघ बाणे ॥ बाळ अंगिकारोनि मार्जनें ॥ तप्तोदकीं घालोनि स्नानें ॥ पालखातें[4] हालवितसे ॥ ४९ ॥ आधींच नामें शारद्वता ॥ त्यावरी अपत्यकामी कांता ॥ तेथें बाळमोहकाम द्रवतां ॥ कवण रीतीं वर्णावें ॥ १५० ॥ आधींच असतां अमरवेली[5] ॥ त्यावरी पर्जन्यवृष्टि झाली ॥ मग तो हेलावा लवलव पाउलीं ॥ कवणासी वर्णवे ॥ ५१ ॥ ऐसेपरी आनंदस्थितीं ॥ दिवस लोटले कांहींसे मिती ॥ पांच वरुषें वयावरुती ॥ मच्छिंद्रनाथ मिरवला ॥ ५२ ॥ तंव कोणे एके दिवसी ॥ सुदिनीं उदईक भूमीसी ॥ पिता म्हणे तमारिकन्येसीं[6] ॥ चला जाऊं ये मच्छिंद्रा ॥ ५३ ॥ अवश्य म्हणे मच्छिंद्रनाथ ॥ कृतांतभगिनीतीरा[6] येत ॥ मग जळोदरीं संचरोनि तात ॥ मच्छबाळां आव्हानीतसे[7] ॥ ५४ ॥ तंव जाळ्यासवें मीनधाडी ॥ आंतुल्या ओढी करसंपुटी ॥ बाहेर काढितां कामिक जेठी ॥ महीं मीनातें सोडीतसे ॥ ५५ ॥ मच्छिंद्रासी म्हणे सुतोत्तमा ॥ वेंचोनि सांठवी या मीनां ॥ ऐसे वदोनि कामिक पुन्हां ॥ जळामाजी संचरे ॥ ५६ ॥ येरीकडे मच्छिंद्रनाथ ॥ मीन देखतां म्हणे हो तात ॥ अहा मातुळकुळा घात ॥ कामिका ताता मांडिला ॥ ५७ ॥ तरी आपण असतां ऐसी रहाटी ॥ बरवेपणें पाहतां दृष्टी ॥ हें योग्य नव्हे कर्म पाठीं ॥ उपकारा मिरवावें ॥ ५८ ॥ पूर्वी आस्तिकें मातुळकुळा रक्षिलें ॥ आपुले तपाचेनि बळें ॥ राव बोधोनि सत्रपाळ ॥ नागकुळा वाचविलें ॥ ५९ ॥ मग एक एक मत्स्य वेंचोनी ॥ प्रवाहा मेळवी जीवनालागोनीं[8] ॥ तें कामिकतातें दृष्टीनें पाहोनी ॥ परम चित्तीं

---

१ तेजस्वी. २ स्तनांजवळ. ३ चंद्राच्या किरणांनीं. ४ पाळण्याला. ५ कल्पलता. ६ यमुनेला. ७ बोलावी. ८ पाण्यांत.

क्षोभला ॥ १६० ॥ जैसा परम सबळ ॥ पेटला मिरवी वडवानळ ॥ तेवीं कामिकक्रोधाग्नि प्रबळ ॥ हृदयामाजी धडाडी ॥ ६१ ॥ कीं मेघमंडळाचे दाटीं ॥ चपळा[1] पळती तेजावाटी ॥ तैसा धडाडोनि क्रोध पोटीं ॥ बाहेर आला तत्क्षणीं ॥ ६२ ॥ लक्षोनि मच्छिंद्राचें मुखमंडन ॥ स्वकरपुटीं[2] केले ताडन ॥ म्हणे जळोदरींचे काढितां मीन[3] ॥ बहु श्रम जाणसी ॥ ६३ ॥ तरी पुन्हां जळोदरी ॥ मच्छ सोडितोसी कैसा भिकारी ॥ खासील काय उदरांतरीं ॥ भीक मागों जाशील ॥ ६४ ॥ ऐसे ऐकोनि कामिकवचन ॥ मनांत मच्छिन्द्र करी बोलणें ॥ सर्वांत पवित्र भिक्षान्न ॥ दोष त्यासी कांहीं नसे ॥ ६५ ॥ तरी ह्याचे आतां उपदेश ॥ आरंभावे भिक्षान्नास ॥ येरीकडे जळोदरास ॥ कामिक तेव्हां संचरला ॥ ६६ ॥ येरीकडे मच्छिंद्रनाथ ॥ दृष्टी चुकवोनि गमन करीत ॥ भ्रमण करितां अद्वैतवनांत ॥ सुढाळ[4] जागा दिसेना ॥ ६७ ॥ मग उत्तरदिशा बद्रिकाश्रम ॥ पाहतां झाला योगद्रुम ॥ तेथें द्वादश वर्षें उत्तमोत्तम ॥ योगालागी आचरला ॥ ६८ ॥ तें तीव्र तप गा शुचिस्मंत ॥ मंत्रदृष्टी अद्वैतवनांत ॥ लोहकंटक पादांगुष्ठांत ॥ देऊनि तप करीतसे ॥ ६९ ॥ ऊर्ध्व वायूचे करूनि भक्षण ॥ दृष्टी अर्का[5] देऊनि दान ॥ वाचा करोनि कृष्णार्पण ॥ हरीभजनीं मिरविला ॥ १७० ॥ शरीर क्लेशा देऊनि दान ॥ ईश्वरी वेध तनुमनप्रमाणे ॥ तेणें अस्थिपंजरावरोन ॥ त्वचा तितुकी मिरवीतसे ॥ ७१ ॥ तपें भक्षिलें सकळ मांस ॥ परी लाग न लागे अस्थित्वचेस ॥ मांस भक्षोनि सकळ भागास ॥ वृद्धिरस सकळ आटिलें ॥ ७२ ॥ नेत्र फिरोनि झाल्या वाती ॥ दिसों लागली कार्पासरीती ॥ सकळ तेजाची आटली ज्योति ॥ महाघोर तपानें ॥ ७३ ॥ अस्थि त्वचा व्यक्त होऊनी ॥ शिरा दिसती चांगुलपणीं ॥ सर्व अंग गेले वाळोनि ॥ काष्ठापरी मिरवितसे ॥ ७४ ॥ ऐसे क्लेश असंभवित ॥ मच्छिंद्रअंगीं जाणवत ॥ तों तेथें अकस्मात ॥ अत्रिनंदन[6] पातला ॥ ७५ ॥ संचरोनि

---

१ विजा. २ आपल्या हातानें. ३ मासे. ४ उत्कृष्ट, तपश्चर्येला योग्य. ५ सूर्याला. ६ दत्तात्रेय.

देवालया ॥ स्तविता झाला उमाराया[1] ॥ हे दक्षजामाता करुणालया ॥ दिगंबरा आदिपुरुषा ॥ ७६ ॥ कामांतका फणिवेष्टका ॥ रुंडभूषणा[2] कैलासनायका ॥ अपर्णानिधाना कामांतका ॥ वृषभारोहणा महाराजा ॥ ७७ ॥ हे सकळ दानवांतका ॥ देवाधीशा उमाकांता ॥ प्रळयरुद्रा त्रिपुरांतका ॥ शूळपाणी महाराजा ॥ ७८ ॥ हे शंकरनामाभिधानी ॥ पंचवक्त्रा त्रिनयनी ॥ भस्मधारणा उमारमणी ॥ नरकपाळा विराजसी ॥ ७९ ॥ ऐसें स्तुतीचें वाग्रत्न ॥ दत्त अर्पितां माळा करोन ॥ तेणें तोषोनि कामदहन[3] ॥ प्रत्यक्षपणें मिरवला ॥ १८० ॥ प्रत्यक्ष होतां उमाकांत ॥ नयनीं याजिता झाला दत्त ॥ मग आलिंगोनि प्रेमभरित ॥ निकट आपण बैसला ॥ ८१ ॥ योगक्षेमाची सकळ वार्ता ॥ शिव पुसता झाला दत्ता ॥ तेणेंही सांगोनि क्षेमवार्ता ॥ शिवसुखा पुसिलें ॥ ८२ ॥ यापरी बोलता झाला दत्त ॥ कीं बद्रिकाश्रमीं कानन बहुत ॥ तरी महाराजा दृष्टी व्यक्त ॥ माजी करा कृपाळुवा ॥ ८३ ॥ मग अवश्य म्हणोनि उमारमण ॥ उभयतां पाहूं चालले कानन ॥ परी ही वासना दत्ताकारणें ॥ मच्छिंद्रदैवें उद्भवली ॥ ८४ ॥ जैसा लाभ असतो पदरीं ॥ तो सहज वळूनि येत घरीं ॥ लघुशंके मूत्रधारीं ॥ मांदुसघट[4] लागतसे ॥ ८५ ॥ कीं उष्णत्रासें मही चाली ॥ आतुडे[5] कल्पतरूची साउली ॥ तेवीं दत्तवासना उद्भवली ॥ मच्छिंद्रदैवप्रकरणीं ॥ ८६ ॥ कीं याजव्रता टाकिल्या बाहेरी ॥ हिरा ठेवोनि नेत गारी[6] ॥ तेवीं दत्तात्रेयवासनालहरी ॥ उदेली मच्छिंद्रदैवानें ॥ ८७ ॥ असो ऐशा लाभभावना ॥ उभयतां रमती बद्रिकाश्रमा ॥ नाना तरुप्लवंगमां[7] ॥ अपार चिन्हें पाहती ॥ ८८ ॥ सुरतरु[8] पोफळी ॥ बकुळ चंपक कर्दळी ॥ गुलछबु गुलाब केळी ॥ नारळी सोनकेळी शोभल्या ॥ ८९ ॥ की सहज पाषाण ढाळितां महीसी ॥ दैवें आतुडे हस्तपादांसी ॥ तेवीं मच्छिंद्रदैवउद्देशी ॥ दत्तवासना उद्भवली ॥ १९० ॥ ऐसे वर्णितां अपारतरु ॥ तरी बद्रिकेचा[9] फार शेजारू ॥ कानना महा निकट

---

१ शंकराला. २ रुंडमाळा धारण करणाऱ्या. ३ मदनाचें भस्म करणारा शंकर. ४ धनाचा घडा. ५ लाभे. ६ गारगोटी. ७ वृक्ष आणि पक्षी. ८ देवदारवृक्ष. ९ बोरीच्या झाडांचा.

मंदारू || मंदराचळ शोभला || ९१ || तयावरोनि वर्षत तोयधर[1] || मणिकर्णिके अपार नीर[2] || ती भागीरथी उत्तमतीर || निजदृष्टीनें पाहिली || ९२ || मग तेथ ओघ धरोन || उभयतां करिते झाले गमन || असो मार्च्छिद्राकारणें || निजदृष्टीं पाहावील || ९३ || तेथें जी जी होईल वार्ता || श्रीगुरु ज्ञानें होय सांगता || निमित्तमात्र धुंडीसुता || ग्रंथामाजी मिरावलें || ९४ || धुंडीसुत नरहरिवंशीं || माल्हू वदे कवित्वासी || निमित्तमात्र नरहरिकृपेसी || तोचि बोलवी ज्ञानेश || ९५ || स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार || संमत गोरक्षकाव्य-किमयागार || सदा परिसोत भाविक चतुर || प्रथमोऽध्याय गोड हा || १९६ || श्रीकृष्णार्पणमस्तु ||

|| नवनाथभक्तिसार प्रथमोऽध्याय समाप्त ||

---

१ मेघ. २ पाणी.

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ जयजयाजी मूळपीठवासिनी[1] ॥ पुंडलीकाच्या गोंधळालागोनी ॥ भक्तवरदे भवानी ॥ उभी अससी माये तूं ॥ १ ॥ संत गोंधळी विचक्षण ॥ कंठीं मिरवितां तुळसीभूषण ॥ तेचि माळा सुलक्षण ॥ जगामाजी मिरविसी ॥ २ ॥ घालिती तुझा प्रेमगोंधळ ॥ कामक्रोधांचे देती बळ[2] ॥ गीतसंगीत सबळ ॥ गुण गाती माये तुझे ॥ ३ ॥ असो ऐसा गोंधळप्रकरणीं ॥ संतुष्ट होसी माय भवानी ॥ तरी या ग्रंथगोंधळीं[3] येऊनी ॥ साह्य करीं जननीये ॥ ४ ॥ मागिल्या अध्यायीं रसाळ कथन ॥ गणादि सकळांचे केलें नमन ॥ उपरी मच्छिंद्राचें जनन ॥ यथाविधी कथियेलें ॥ ५ ॥ आतां पुढें श्रवणार्थी ॥ बैसले आहेत महाश्रोती ॥ तयांची कामना भगवती ॥ पूर्ण करावया येईं कां ॥ ६ ॥ तरी श्रोतीं सिंहावलोकनीं कथन ॥ श्रीदत्तदेव आणि उमारमण ॥ भागीरथीविपिनाकारण ॥ पहात पहात चालिले ॥ ७ ॥ जैसे फळानिमित्त पक्षी ॥ फिरत राहती वृक्षोवृक्षीं ॥ त्याचि न्यायें उभयपक्षी ॥ गमन करिती तीरातें ॥ ८ ॥ सहज चालती विपिनवाटीं[4] ॥ तों मच्छिंद्र देखिला त्यांनीं दृष्टीं ॥ बाळतनू पाठपोटीं ॥ अस्थि त्वचा उरल्या पैं ॥ ९ ॥ जटा पिंगट नखें जळमट ॥ कंटकारी पादांगुष्ठ ॥ कार्पासमय[5] झाली दृष्ट ॥ त्वचा लिपटली अस्थींसी ॥ १० ॥ सर्वांगें शिरा टळटळाट[6] ॥ दिसती अवनीं[7] नामपाठ ॥ ध्वनिमात्र शब्द उठे ॥ चलनवलन नयनांचें ॥ ११ ॥ ऐसा पाहूनि तपोजेठी ॥ विस्मयो करिती आपुले पोटीं ॥ म्हणती ऐसा कलीपाठीं ॥ तपी नेणों कोणीच ॥ १२ ॥ अहो विश्वामित्रप्रकरणी ॥ दिसतो तपी हा मुगुटमणी ॥ तपार्थ कामना अंतःकरणीं ॥ करणी कोण यातें उदेली ॥१३॥ मग दत्तासि म्हणे आदिनाथ[8] ॥ मी स्थिरता[9] राहतों महीं येथ ॥ तुम्हीं जाऊनि कामनेतें ॥ विचारावें तयातें ॥ १४ ॥ कवणा अर्थी कैसा भाव ॥ उचंबळला कामार्णव[10] ॥ तरी लिप्सेचा[11] समूळ ठाव ॥

---

१ पांडुरंगरूपी रेणुका. २ बळी. ३ ग्रंथरचनारूपी गोंधळाला. ४ अरण्यांतील वाटेवर. ५ कापसासारखी. ६ टरारलेल्या. ७ पृथ्वीवर. ८ शंकर. ९ उभा. १० कामनेचा समुद्र. ११ इच्छेचा.

काय तोही पहात्रा || १५ || येऊनि त्यापरी अत्रिनंदन || शिवानंदसूक्तिक[1] सुढाळ[1] रत्न[1] || श्रवणपुटीं स्वीकारून || तयापासीं पातला || १६ || उभा राहोनि समोर दृष्टी || म्हणे महाराजा तपोजेठी || कवण कामना उदेली पोटीं || तें वरदवरातें मिरवावें || १७ || ऐसे वरदाचे वागवट[2] || मच्छिंद्र श्रवण करितां झगट || नम्रभाव धरूनि प्रकट || तयालागीं बोलत || १८ || कर्णीं शब्द पडतां सुखस्थिती || दृष्टी काढोनियां वरती || पाहता झाला दत्ताप्रती || महाराज योगी तो || १९ || भ्रूसंकेतें करोनि नमन || दाविता झाला निजनम्रपण || जो कीं ईश्वरी आराधन- || प्राप्तीलागी उदेला || २० || बोले महाराजा कृपासारिता || तुम्ही कोण तें सांगावें आतां || द्वादश वर्षें काननीं लोटतां || मानव नातळे दृष्टीसी || २१ || तरी त्वच्चित्त सदैव भवानी || प्रत्यक्ष झाली मम प्रारब्धें धरणीं || तरी प्रसादनग अभ्युत्थानीं || स्थापूनि जाईं महाराजा || २२ || ऐसें तयाचें वागुत्तर || ऐकोनि तोषला अनसूयाकुमर || म्हणे बा रे नामोच्चार || दत्त ऐसें मज म्हणती || २३ || जो व्याघ्रपदीं ऋषिजन्म || अत्रि ऐसें तया नाम || तयाचा सुत मी दासोत्तम || महीलागीं आधारलों || २४ || तरी असो ऐसी गोष्टी || कवण कामना तुझ्या पोटीं || उदेली जे तपोजेठी || शब्दसंपुटीं मिरवीं कां || २५ || येरू म्हणे वरदोस्तु || कामना वरी एक भगवंतु || ऐसें वदता झाला अतीतु || पदावरी लोटला || २६ || जैसी सासुऱ्या बाळा असतां || अवचट[3] दृष्टी पडे माता || हंबरडोनि धांवोनि येतां || ग्रीवे[4] मिठी घालीतसे || २७ || किंवा अवचट वत्सा भेटतां गाय || मग प्रेम लोटी चित्त सदैव || तेणेंपरी मच्छिंद्र मोहें || पदावरी लोटला तो || २८ || द्वादश वर्षें तपाचे श्रम || ते आजि फळले मानूनि उत्तम || सांडोनि सकळ आपुला नेम || पदावरी लोटला तो || २९ || परी तपश्रमाचे बहुत क्लेश || हृदयीं गहिंवरले दुःखलेश || नेत्रांचे झरे विशेष || पदावरी लोटले तैं || ३० || तेणें झालें पादक्षालन || पुढती बोले करी रुदन || हे महाराजा तूं भगवान || महीमाजी

---

१ शंकराचें आनंदमय बोलणें हेंच तेजस्वी रत्न. २ शब्द. ३ अकस्मात्. ४. गळ्याला.

मिराविशी ॥ ३१ ॥ रुद्र विष्णु विरिंची[1] सदय ॥ त्रिवर्गरूपी देह ऐक्यमय ॥ ऐसें असोनि सर्वमय ॥ साक्षी महीं अससी तूं ॥ ३२ ॥ तरी येऊनि सर्वज्ञमूर्ती ॥ असोनि माझा विसर चित्तीं ॥ पडलासे किमर्थ अर्थी ॥ अपराध गळीं सेवोनियां ॥ ३३ ॥ ऐसें म्हणोनि वारंवार ॥ ग्लानींत करी नमस्कार ॥ क्रेशनगींचें[2] चक्षुद्वार ॥ सरितालोट[3] लोटवी ॥ ३४ ॥ तरी तो अत्यंत शांत दाता ॥ म्हणे बा हे न करी चिंता ॥ प्रारब्धमंदराचळाची सरिता ॥ ओघ ओघील आतांचि ॥ ३५ ॥ मग वरदहस्तें स्पर्शोनि मौळी ॥ कर्णीं ओपीत मंत्रावळी ॥ तेणें अज्ञानदशाकाजळी ॥ फिटोनि गेली तत्काळ ॥ ३६ ॥ जैसें माहात्म्य भारती ॥ उदयदृष्टीं करितां गभस्तीं[4] ॥ मग अंधकाराची व्याप्ती ॥ फिटोनि जाय तत्काळ ॥ ३७ ॥ तेवी दत्त वरदघन[5] ॥ वोळतां गेलें सकळ अज्ञान ॥ मग चराचर सकळ जीवन ॥ जैसें हेलावलें दृष्टीसी ॥ ३८ ॥ नाठवे कांहीं दुजेपण ॥ झालें ऐक्य ब्रह्मसनातन ॥ जैसें उदधीं[6] सरिता-जीवन ॥ जीवना जीवनसम दिसे ॥ ३९ ॥ ऐसी झालिया जीवनसम दृष्टी ॥ आत्रेय धरिता झाला पोटीं ॥ म्हणे बा रे योगी धूर्जटी ॥ इंदिरावर कोठें तो सांग ॥ ४० ॥ येरू म्हणे जी ताता ॥ ईश्वरावांचोनि नसे वार्ता ॥ जळीं स्थळीं काष्ठीं महीं पर्वता ॥ ईश्वर नांदे सर्वस्वीं ॥ ४१ ॥ ऐसें ऐकोनि वागुत्तर ॥ ग्रीवा[7] तुकवी अत्रिकुमर ॥ मग सच्छिष्याचा धरोनि कर ॥ चालता झाला महाराज तो ॥ ४२ ॥ सहज चालतां चाले नेटीं ॥ आले आदिनाथ प्रेमदृष्टीं ॥ मच्छिंद्र मूर्धकमळघाटी ॥ पदावरी वाहातसे ॥ ४३ ॥ शिवें पाहूनि मंददेहीं ॥ म्हणे हा पूर्वी नारायण कवी ॥ मग प्रेमसरितेच्या लोटप्रवाहीं ॥ धारिला हृदयीं तत्काळ ॥ ४४ ॥ मग त्रिवर्ग येऊनि त्या स्थानीं ॥ दत्तासी म्हणे पंचमूर्धनी[8] ॥ या शिष्यातें अभ्यासोनी ॥ सकळ सिद्धी मिरवीं कां ॥ ४५ ॥ जें वेदकारणाचें निजसार ॥ जें सर्वोपकाराचें गुहागर ॥ सकळ सिद्धींचें अर्थमाहेर ॥ निवेदीं तूं महाराजा ॥ ४६ ॥ जारणमारण उच्चाटण ॥ शापादपि

---

१ ब्रह्मदेव २ क्लेशरूप पर्वताचें. ३ अश्रुरूपी नद्यांचे लोट. ४ सूर्य. ५ वररूपी उदक देणारा मेघ. ६ समुद्रांत. ७ मान. ८ शंकर.

निवारण || शरादपि अस्त्रादिनिबर्हणं[1] मंत्रशक्ती त्या वरत्या || ४७ || जो जैसा कर्मविजे पाठ || होती दैवतें वरती भेट || वंशवरद वाक्स्पट || मस्तकीं स्थापोनि जाताची || ४८ || वरुण आदित्य सोमस्वामी || भौमशक्रादि यमरश्मी || शिवशक्ति कामनरणी || वर देऊनि उठविले || ४९ || विष्णु विरिंची[2] कृपाकृती || वरदबीजे देऊनि शक्ति || ते मंत्रअस्त्रें अपारगती || हृदयामाजी हेलावला || ५० || असो सद्विद्येचा मंदराचळ || उभवोनियां अत्रिबाळ || क्षणमात्र वेंचूनि केला सबळ || सिद्धतरणी जेउता || ५१ || नागवकादि वातास्त्र || नगनागादि महावज्र || पावक[3] जलधी अस्त्र पवित्र || सांगोपांग तो झाला || ५२ || ऐसें सांगोनि सांगोपांग || जाता झाला योगमार्ग || परी सांप्रदाय योजूनि योग || कानफाडी मिरवला || ५३ || पुढील भविष्य जाणोन || सांप्रदाय केला निर्माण || षड्रूप जोगीदर्शन || कानफाडी मिरवले ||५४|| नाथ ऐसें देऊनि नाम || शिंगी शैली देऊनि भूषण || ऐसें परिकरोनि प्रमाण || अत्रिनंदन पैं गेला || ५५ || यापरी तो मच्छिंद्रनाथ || नमोनि निघाला आदिनाथ || महीवरी नाना तीर्थें || शोध करीत चालिला || ५६ || तो भ्रमण करितां सप्तशृंगीं || येता झाला महायोगी || अंबिका वंदोनि मनोमार्गी || सप्रेम स्थितीं गौरविली || ५७ || करीत वैखरीं अंबास्तवन || तों आलें कल्पने मन || कीं कांहीं तरी कवित्वसाधन || लोकांमाजी मिरवावें || ५८ || कवित्व तरी करावें ऐसें || कीं उपयोगीं पडे सर्व जगास || मग योजोनियां शाबरीविद्येस[4] || मनामाजी ठसविली || ५९ || यापरी अनेक कल्पना करीत || कीं शाबरीविद्येचें करावें कवित || परी वरदगुंतीं वश्य दैवत || केउते रीतीं होतील || ६० || मग अंबेपासी अनुष्ठान || करिता झाला सप्तदिन || वेदबीजाचें अभिषिंचन || अंबेलागी करीतसे || ६१ || तेणें जागृत महिषमर्दिनी || होऊनि बोले तयालागोनी || बा रे कवण कामना मनीं || वेधली तें मज सांग || ६२ || येरू म्हणे वो जगज्जननी || शाबरी विद्येचें कवित्व कामनीं || वेधक परी वरालागोनी ||

---

१ अस्त्रादिकांचें निवारण. २ ब्रह्मदेव. ३ अग्नि. ४ तांत्रिक गूढ विद्येला.

उपाय कांहीं मज सांग ॥ ६३ ॥ उपरी बोले चंडिका भवानी ॥ पूर्णता पावशी सकळ कामनीं ॥ मग त्या सिद्धाचा हात धरोनी ॥ मार्तंडपर्वतीं पैं नेला ॥ ६४ ॥ तेथें नागवृक्ष अचिंत्य थोर ॥ तरु नोहे तो सिद्धींचें आहेर ॥ दृश्यादृश्य केलें पर ॥ महातरु नांदतसे ॥ ६५ ॥ तेथें करोनि बीजीं[1] हवन ॥ तरु केला दृश्यमान ॥ तो कनकवर्ण देदीप्यमान ॥ निजदृष्टीं देखिला ॥ ६६ ॥ त्या तरूच्या शाखोपांतीं ॥ नाना दैवतें विराजती ॥ मग नामाभिधानें सकळ भगवती ॥ देवतांचीं सांगे त्या ॥ ६७ ॥ तीं दैवतें धुरंधर बावन्न वीर ॥ मूर्तिमंत असती तरूवर ॥ नरसी कालिका महिषासुर ॥ म्हंमदा झोटिंग वीरभद्र ॥ ६८ ॥ वेताळ मारुती अयोध्याधीश ॥ श्रीकोदंडपाणी[2] रामेश ॥ सूर्य नामीं तेथ द्वादश ॥ मूर्तिमंत नांदतसे ॥ ६९ ॥ पायरी जलदेवता असती नव ॥ कुमारी धनदा नंदा नांव ॥ त्रिमळा मंगळा ज्ञानप्राप्तिव ॥ लक्ष्मी आणि विख्याता ॥ ७० ॥ यापरी चंडा मामुंडा ॥ रंडा कुंडा महालंडा ॥ अप्सरा जोगिनी शंडवितंडा ॥ तरुभार्गीं विराजल्या ॥ ७१ ॥ काळव्याळ वीरभैरव ॥ भस्मकेत सिद्धभैरव ॥ रुद्र ईश्वरी गण भैरव ॥ अष्टभैरव हे असती ॥ ७२ ॥ यापरी शस्त्रअस्त्रयामिना ॥ दमि धूमि कुचित भामिना ॥ सातवी ज्वाळा शुभानना ॥ वृक्षावरी त्या असती ॥ ७३ ॥ यापरी शंखिनी डंखिणी यक्षिणी ॥ त्या समुच्चयें असती बारा जणी ॥ अष्टसिद्धी महाप्रकरणी ॥ वृक्षावरी विराजल्या ॥ ७४ ॥ प्राप्ति प्राकाम्या अणिमा गरिमा ॥ ईशित्व वशित्व प्रथिमा महिमा ॥ एवंच अष्टसिद्धी नामा ॥ तरूवरी विराजल्या ॥ ७५ ॥ अष्टसिद्धींसमवेत ॥ बावन्न वीर सकळ दैवत ॥ तया तरूच्या शाखा व्यक्त ॥ करोनियां बैसले ॥ ७६ ॥ ऐसे दृष्टीं पाहिले सर्वही ॥ तीं पहाती न बोलती कांहीं ॥ यावरी अंबिका करी काई ॥ निवे दोनी नाथातें ॥ ७७ ॥ बा रे ऋष्यमूकपर्वतस्थानीं ॥ ब्रह्मगिरीच्या निकटवासनीं ॥ अंजनपर्वत तयासी म्हणी ॥ नदी काचित् आहे बा ॥ ७८ ॥ दक्षिणओघीं सरिता जात ॥ ते कांठीं महाकाळी दैवत ॥ स्थानें असती

---

१ बीजमंत्राने. २ धनुष्य हातांत धारण केलेला.

जाण तेथ ॥ भगवतीतें नमावें ॥ ७९ ॥ तेथोनि पुढें दक्षिणपंथीं ॥ सरितापात्रें जावें निगुती ॥ परी बा तेथें श्वेतकुंडें असती ॥ तोयभरित[1] महाराजा ॥ ८० ॥ तरी शुक्लवेल[2] कवळूनि हातीं ॥ एक एक सोडावी कुंडाप्रती ॥ ऐशीं कुंडें एकशतीं ॥ हस्तिपदसमान[3] आहेत ॥ ८१ ॥ परी तितुकें पूजन कोरडे वेलीं ॥ सकळ सरल्या परत पाउलीं ॥ पाहात यावें ती वल्ली ॥ सकळ कुंडांमाझारी ॥ ८२ ॥ जया कुंडांत सजीव वेल ॥ दृष्टिगोचर बा होईल ॥ तया कुंडीं स्नान वहिलें[4] ॥ करोनि जीवन प्राशिजे ॥ ८३ ॥ तें जीवन[5] प्राशितां निश्चित ॥ मूर्च्छा येईल एक मुहूर्त[6] ॥ तै बारा नामीं जपावे आदित्य ॥ मूर्च्छे-माजीं असतां पै ॥ ८४ ॥ मग प्रत्यक्ष होईल तमांतक[7] ॥ मौळीं घ्यावा तो हस्तक ॥ पुढें काचकूपिका भरोनि उदक ॥ येथें यावें महाराजा ॥ ८५ ॥ मग बारा नामीं करोनि सिंचनीं ॥ तरु न्हाणावा तया जीवनीं ॥ तेव्हां दैवतें प्रसन्न होऊनी ॥ वरदान तूंतें देतील बा ॥ ८६ ॥ परी एक वेळां न घडे ऐसें । खेपा घालाव्या षण्मास ॥ एक एक दैवत एक खेपेस ॥ प्रसन्न होईल महाराजा ॥ ८७ ॥ ऐसें सांगोनि माय भगवती ॥ गेली आपुले स्थानाप्रती ॥ येरू पावला अंजनपर्वतीं ॥ सरितापात्री ओघातें ॥ ८८ ॥ काळी महाकाळी देवतांस ॥ नमोनि निघाला काननास ॥ करीं कवळोनि शुक्लवेलास ॥ कुंडांलागीं शोधीतसे ॥ ८९ ॥ असो एकशत कुंडें पाहोन ॥ तितुक्यांत शुक्लवेल स्थापोन ॥ पुन्हां पाहे परतोन ॥ सकळ कुंडांमाझारी ॥ ९० ॥ तों आदित्यनामें कुंडीं तीव्र ॥ ते वेल पाहे साचोकार ॥ तों दृष्टीं पडले पल्लवाकार ॥ स्नान तेथें सारिलें ॥ ९१ ॥ स्नान झालिया उदकपान ॥ होतांचि व्यापिलें अतिमूर्च्छेंनें ॥ परी द्वादश नामीं मंत्रसाधन ॥ सोडिलें नाहीं तयानें ॥ ९२ ॥ परी मूर्च्छा ओढवली अतितुंबळ ॥ शरीर झालें अतिविकळ ॥ स्वेद नेत्रें गेला अनिळ ॥ देह सांडोनि तयाचा ॥ ९३ ॥ ब्रह्मांडांतोनि अंतर्ज्योती[8] ॥ तीही वेंधों पाहे अंतीं ॥ तरी आदित्यनांवें[9] जाण होतीं ॥ जपालागीं नित्य करीत ॥ ९४ ॥ जसें जागृती

---

१ पाण्यानें भरलेला. २ पांढरी वेल. ३ हत्तीच्या पावलांएवढीं. ४ तत्काळ. ५ पाणी. ६ दोन घटिका. ७ सूर्य. ८ अंतःस्थ तेज. ९ सूर्याचीं नांवें.

घडोनि येत ॥ तोंचि स्वप्नीं जीव घोकीत ॥ त्याचि न्यायें उरला हेत ॥ जीव जपी अर्का[1] तो ॥ ९५ ॥ ऐसें संकट घडतां थोर ॥ खालीं उतरला प्रभाकर ॥ कृपें स्पर्शोनि नयनीं कर ॥ सावध केला महाराज ॥ ९६ ॥ मग कामनेचा पुरवोनि हेत ॥ मस्तकीं ठेविला वरदहस्त ॥ म्हणे बा रे योजिला अर्थ[2] ॥ सिद्धी पावसी येणें तूं ॥ ९७ ॥ ऐसें बोलोनि आदित्य गेला ॥ तेणें काचकुपिका[3] भरोनि वहिला ॥ पुन्हा मार्तंडपर्वतीं आला ॥ येऊनि नमी अश्वत्थ ॥ ९८ ॥ आदित्यनामें करोनि चिंतन ॥ आदित्य तेथें झाला प्रसन्न ॥ म्हणे महाराजा काय कामना ॥ निवेदावी मज आतां ॥ ९९ ॥ येरू म्हणे कवित्व करीन ॥ तया साह्य तुवां होऊन ॥ मंत्रविद्या तव नामानें ॥ फळास येवो महाराजा ॥ १०० ॥ अवश्य म्हणूनि तमभंजन[4] ॥ मंत्रविद्या साध्य करून ॥ बांधला गेला जलजलोचन[5] ॥ मंत्रशक्तिकार्यार्थ ॥ १ ॥ ऐसा सप्त मास येरझारा करून ॥ दैवतांसी करोनि घेतलें प्रसन्न ॥ मग शाबरीविद्येचा ग्रंथ निर्मून ॥ बंगाल देशीं चालता झाला ॥ २ ॥ असो ऐसी गोरक्षकथा ॥ वदला आहे किमयागारग्रंथा[6] ॥ तेथें किमयांचीं स्थानें सर्वथा ॥ सांगतलीं आहेत जीं ॥ ३ ॥ परी प्रथम अवघड करणें ॥ तें मानवातें न ये घडोन ॥ ते अवतारी असती परिपूर्ण ॥ म्हणोनी घडलें तयांसी ॥ ४ ॥ परी सांगावया कारण ॥ स्वमुखें गोरक्ष वदला आहे कथन ॥ त्या ग्रंथाचा आश्रय पाहून ॥ नवही योगी वर्णिले ग्रंथीं ॥ ५ ॥ तरी श्रोतीं तया ग्रंथा ॥ दोष न ठेवावा सर्वथा ॥ संशय आलिया किमयागारग्रंथा ॥ विलोकावें विचक्षणीं[7] ॥ ६ ॥ मुळावेगळें कांहीं कथन ॥ येत नाहीं जी घडोन ॥ म्हणोनि सकळ संशय सांडोन ॥ ग्रंथ श्रवणीं स्वीकारा ॥ ७ ॥ यापरी बळेंचि चाळवोनि दोष ॥ निंदोनि जो कां मोडील हरुष ॥ विकल्पपंथी[8] मिरवितां जगास ॥ पावेल वंशबुडी तो ॥ ८ ॥ आणिक वाणी जाईल झडोन ॥ नरकीं पडेल सप्त जन्म ॥ आणि जन्मोजन्मीं शरीरेंकरोन ॥ क्षयरोग भोगील तो ॥ ९ ॥ असो आतां तीर्थ-

---

१ सूर्याला. २ हेतु. ३ काचेची कुपी. ४ अंधकार नष्ट करणारा सूर्य. ५ कमलनेत्र. ६ 'गोरक्षकिमयागार' या नांवाचा ग्रंथ. ७ ज्ञानी लोकांनीं. ८ संशयमार्गी.

उद्देशीं || मार्च्छिद्र गेला बंगालदेशीं || तेथे फिरत तीर्थवासीं || हेळा[1] समुद्रीं पातला || ११० || तये देशीं चंद्रगिरि ग्राम || तेथें नरसिंहाचा झाला जन्म || सुराज्ञ पिता विप्रोत्तम || कृतिदेवीकुशीं झाला तो || ११ || असो तेथें जाऊनि नाथ || सहज भिक्षेसी हिंडतां गांवात || तों तेथें भविष्य उत्तरकथेंत || काय वर्तलें तें ऐका || १२ || तया गांवीं गौडब्राह्मण || सर्वोपदयाळ तया नाम || वसिष्ठगोत्री आचार-नेम || सकळ धर्म पाळी तो || १३ || आधीं तपन यजन[2] याजन || स्नानसंध्यामाजी निपुण || तयाची कांता गुणोत्तम || सरस्वती नामें मिरवतसे || १४ || सदा सुशील लावण्यखाणी || कीं नक्षत्रपातीं विराजे मांडणी || वाटे काम इच्छा धरूनि मनीं || तेथें येऊनि बैसला || १५ || कीं स्वर्गी मेघींचें मंडळ पाहीं || तेथोनि चपळा[3] उद्या ये ही || कीं अर्क होऊनि गृहीं गोसावी || तेजभिक्षा मागतसे || १६ जियेचे अधरपंवळदेठीं[4] || द्विज[5] विराजती वरती थाटीं || जैसें रत्न हेमीं[6] शेवटीं || स्वतेजें तगटीं || मिरवितसे || १७ || भाळ विशाळ सोगयांजन[7] || कुंकुमरसें शोभलें गहन || मुक्तानक्षत्रकवरीं संगीन || चंद्राभिजोरा विराजवी || १८ || नासिक सरळाकृती || ते शुक्तिकारत्नहेमगुप्ती || मुक्तनळे जैसे गभस्ती || नासिक-पात्रीं विराजले || १९ || कर्णबिंदीं वलयाकृती || हेममुगुटीं ढाळ देती || रत्नताटंके || नक्षत्रपातीं || करूं वश्य ती पातले || १२० || असो ऐसी शृंगारखाणी || सकळ संपत्ति नटली कामिनी || रूपवंती सकळ गुणीं || जगामाजीं मिरवतसे || २१ || परी उदरीं नाहीं संतान परम || तेणें उचंबळोनी योग-काम || न आवडे धंदा धामाश्रम || सदा वियोग बाळाचा || २२ || देवदेव्हारे उपाय अनेक || करिती झाली कामनादिक || परी अर्थ कोठें उदयदायक || स्वप्नामाजीं आतळेना || २३ || नावडे आसन वसन गात्र || विकळ मिरविती निराशगात्र || शून्यधामीं चित्त || पवित्र नांदणुकी नांदतसे || २४ || प्रपंच मानिती अतिहीन || जैसें दीपाविण शून्य सदन || कीं सकळ-

---

१. सहजगत्या. २ यज्ञ करणें. ३ वीज. ४ पोवळ्याप्रमाणें रक्त ओंठावर. ५ ओंठरूपी पोवळ्याच्या वेलाच्या देठावर दांत हेच पक्षी शोभतात. ६ सोन्याच्या कोंदणांत. ७ सुरम्याचें अंजन.

स्वरूपीं दाराहरण || परी नासिकहीन मिरवतसे || २५ || कीं वज्राउपरी गिरे गोमट || परी वसतीस दिसे तळपट || तेथें पाहतां दानवी पिष्ट || कांडिती ऐसें वाटे कीं || २६ || कीं तरुविण अरण्य कर्कश || कीं सरितांविण जैसें त्रिरस || मग तें क्षणैक पशुमात्रास || भयंकर दरी वाटतसे || २७ || कीं शरीरीं चांगुलपण || परिधानिलें वस्त्रानें भूषण || परि चतुःस्कंधीं शवदर्शन || सुगम कांहीं वाटेना || २८ || तें शरीर घ्राणाविण || आसन्नगांतें वाटे हीन || तेवीं सर्व उपचार कांतेलागोन || संसार हीन वाटतसे || २९ || ऐसें असतां भावस्थिती || गृही दर्शिली योगमूर्ती || नाथ मच्छिंद्र अंगणाप्रती || अलक्ष[1] सवाल वदतसे || १३० || तंव ते कांतेनें पाहूनि त्यातें || चरणीं लोटली शोकभरितें || आणोनि शीघ्र वस्त्र आसनातें || विराजविला महाराज || ३१ || आपण बैसोनि नाथानिकट || सांगती वियोग शोक उल्हाट || हृदयीं भरोनि नेत्रपाट || क्लेशांबु[2] मिरविले || ३२ || म्हणे महाराजा अनाथनाथा || तुम्ही सर्वगुणी विद्येसी जाणतां || तरी मम हृदयीं शोकसरिता || नाशजळा वाटतसे || ३३ || म्हणे तरी यातें उपाव कांहीं || सांगा म्हणोनि लागतें पायीं || पुन्हां स्पर्शोनि मौळी प्रवाहीं || कवण शब्दा वाढवीतसे || ३४ || पुढें ठेवोनि भिक्षान्न || पुन्हां कवळी मोहें चरण || आणि नेत्रां घनाची वृष्टि जीवन || पदमहीतें सिंचीतसे || ३५ || तेणें मच्छिंद्राचित्तसरिते || मोहसराटे अपार भरते || शब्दें तोयओघ[3] मिरवत || होतें सुखसरितेसी || ३६ || म्हणे वो साध्वी क्लेशवंत || किमर्थ कामनीं चित्त || तें मज वद कीं चित्तार्थ || सकळां मुक्ती लाहील कीं || ३७ || ऐसे शब्दवर्गउगमा || ऐकोनि बोले द्विजरामा[4] || म्हणे महाराज योगद्रुमा || संतती नाहीं वंशातें || ३८ || तेणें वियोगें खदिरांगार || झगट करितो अतितीव्र || तेणेंकरोनि चित्त शरीर || दाह दाये महाराजा || ३९ || ऐसे क्लेश चित्तशक्ती || कदा न वसे धैर्यपाठी || दुःख गोंधळी शोकपातीं || नृत्य करी कवळूनी

---

१ 'अलख' शब्द. २ दुःखाश्रूंचें पाणी. ३ पाण्याचा ओघ. ४ ब्राह्मणपत्नी.

|| १४० || तरी हा शोकवडवानळ || जाळूं पाहे धैर्यजळ || त्यांत स्वामींनीं होऊनि दयाळ || शोकाग्नीतें विझवावें || ४१ || ऐसी वदतां वाग्भगवती || प्रेमा उदेला नाथचित्तीं || मग आदित्यनामें मंत्रविभूती || महाशक्ती निर्मीतसे || ४२ || नाथाकरीं भस्मचिमुटी || तेथें वीर्य करी राहटी || मग तें भस्म तपोजठी || तियें हातीं वोपीतसे || ४३ || म्हणे माय वो शुभाननी || हे भस्मचिमुटी करीं करळुनी || घेई सेवीं आपुले शयनीं || निशीमांजी जननीये || ४४ || म्हणसील भस्म नोहे पूर्ण गभस्ती || जो हरिनारायणउदयो कीर्ति || प्रभा मिरवोनि त्रिजगतीं || मोक्षमांदुसा मिरवेल || ४५ || तरी तूं सहसा हळवटपणीं[1] || कामना न वरीं भस्मासनीं || म्यांही पुढील भविष्य जाणोनी || चिद्धवानी वदविली || ४६ || या भस्माची प्रतापस्थित[2] || तव उदरीं होईल जो सुत || तयातें अनुग्रह देऊनिया स्वतः || करीन सरस[3] ब्रह्मांडीं ||४७|| मग तो सुत न म्हणे माय || सकळ सिद्धींचा होईल राय[4] || जैसा खगीं[5] नक्षत्रमय || शशिनाथ मिरवेल || ४८ || मग तो न माय ब्रह्मांडभरी || कीर्तिरश्मीचे तेजाविवरीं || आणि वंद्य होईल चराचरीं || मानवदानवदेवादिकां || ४९ || तरी माये संशयो न धरितां || भक्षीं भस्म सांडोनि चिंता || ऐसी सांगोनि सकळ वार्ता || नाथ उठे तेथूनि || १५० || यावरी बोले शुभाननी || कीं महाराजा योगधामीं || तुम्ही केव्हां याल परतोनी || सुता अनुग्रह वोपावया || ५१ || नाथ ऐकोन बोले तीतें || म्हणे ऐक वो सद्गुणसरिते || पुन्हां येऊनि देईं उपदेशातें || द्वादशवर्षांउपरांतीं || ५२ || ऐसे वदोनि शब्द सुढाळ || निघता झाला सिद्धपाळ || तीर्थउद्देशीं नानास्थळ || महीलागीं लंघीतसे || ५३ || येरीकडे भस्मचिमुटी || सदृढ बांधोनि ठेविली गांठीं || हरुष न राहे पोटीं || उचंबळोनि दाटलासे || ५४ || मग ती सर्वांचि नितंबिनी || जाऊनि बैसे शेजारसदनीं || तेथें सात पांच व्रजवासिनि || येऊनि त्या स्थानीं बैसल्या || ५५ || ते त्या जाया[6] शब्दरहाटीं || सहज बोलती प्रपंचगोष्टी || त्यांत

---

१ उथळ विचारानें. २ माहात्म्य. ३ श्रेष्ठ. ४ राजा. ५ आकाशांत. ६ स्त्रिया.

ही जाया हर्ष पोटीं || कथा सांगे ती आपुली ||५६|| म्हणे माय वो ऐका वचन || चित्त क्षीण झालें संततीविण || परी आज आला सर्वार्थ घडोन || तो श्रवणपुटें स्वीकारा || ५७ || एक अकस्मात माझ्या सदनीं || वोवा आला कान फाडोनी || कानफाडी केवळ तरणी[1] || मातें दिसूनि आला तो || ५८ || मग म्यां त्यासी स्तवोनी भक्तीं || प्रसन्न केली चित्तभगवती || मग प्रसाद वोपूनि माझे हातीं || गमन करिता झाला तो || ५९ || तरी तो प्रसाद भस्मचिमुटी || मातें दिधली पुत्रवृष्टी || परी सांगोनि गेला स्वयें होटीं || भक्षण करीं शयनांत || १६० || तरी माय वो सांगा नीती || तेणें वाढेल काय संतती || येरी ऐकोनि न मानिती || तेणें काय होईल गे || ६१ || अगे ऐसीं सोंगें महीवरती || कितीएक ठक बहु असती || नाना कवटाळें[2] करूनि दाविती || जग भोंदिती[3] जननीये || ६२ || आणि दुसरा त्यांत आहे अर्थ || कानफाडे कवटाळे व्यक्त || नानापरींच्या विद्या बहुत || तयांपासी असती वो || ६३ || काय वो सांगूं शुभगात्री || कानफाडे कृत्रिममंत्री || जाया पाहोनि शुभगात्री || करिती कुत्री मंत्रानें || ६४ || मग ते तयांतें सवें घेऊनी || हिंडती वस्ती क्षेत्रमेदिनी || रात्रीमाजी कांता करोनी || सुखशयनीं भोगिती ते || ६५ || तरी दिवसां कुत्री रात्रीं जाया || करिती त्यांसी जाण माया || तूं कोणीकडूनि भ्रमांत या || पडली आहेस जननीये || ६६ || परी हें आम्हांसी दिसतें वोखट || तूं शुभानन जाया अतिबरवंट[4] || पदरीं बांधोनि घेतलें कपट || यांत बरवें दिसेना || ६७ || ऐसे बोल बोलतां युवती || भवव्याघ्राची झाली वस्ती || मग ती परम विटूनी चित्तीं || सदनाप्रती आलीसे || ६८ || मग ती कवळोनि भस्मचिमुटीसी || येती झाली गोठ्यापासीं || तेथें गोरजकेरांसीं || मिरवलीसे उकरडां || ६९ || तयामाजी भस्मचिमुटी || सांडिती झाली ते गोरटी || तयामाजी हरिजेठी || संचार करी महाराज || १७० || जो नवनारायण कीर्तिध्वज || प्रत्यक्ष विष्णु तेजःपुंज || हरि ऐसे नाम साजे || कीर्ति-

---

१ सूर्य. २ चेटकें. ३ फसवितात. ४ अत्यंत सुंदर.

रत्नामाझारीं ॥ ७१ ॥ असो ऐसी अदैवराहटी[1] ॥ करोनि जाती झाली गोरटी ॥ सदनीं येऊनि प्रपंचदिठीं ॥ सदा सर्वदा मिरवतसे ॥ ७२ ॥ असो ऐशी कथाअवसर ॥ पुढें निवेदूं ग्रंथ सादर ॥ तरी श्रोतीं क्षीरोदकसार ॥ पुढिले अध्यायीं स्वीकारणें ॥ ७३ ॥ भक्तिसार हा कथार्थ ग्रंथ ॥ शुक्तिकानवरत्नमुक्त ॥ तुम्हां श्रोत्यांचे कर्णग्रीवेंत ॥ भूषणातें शृंगारूं हो ॥७४॥ यापरी निंदक खळ दुर्जन ॥ असो त्यांचें कांजीपान ॥ तयांचें निंद्य वचन ऐकोन ॥ सोडों नका क्षीरोदका ॥ ७५ ॥ धुंडीसुत मालूचें वचन ॥ नरहरि वदे जग सुगम ॥ भावार्थ-गुणीं गुंफोन ॥ माळ स्वीकारी श्रोत्यांसी ॥ ७६ ॥ स्वस्तिश्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमया-गार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ द्वितीयोध्याय गोड हा ॥ १७७ ॥ अध्याय ॥ २ ॥ ओंव्या ॥१७७ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ शुभं भवतु ॥

॥ नवनाथभक्तिसार द्वितीयोध्याय समाप्त ॥

---

१ दुर्दैवाची घटना.

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी पंढरीशा ॥ रुक्मिणीवरा आदिपुरुषा ॥ पुंडलीकवरदा पुंडरीकाक्षा ॥ सर्वसाक्षी जाणता तूं ॥ १ ॥ हे जगत्पालका जगन्नायका ॥ ब्रह्मांडावरी यादवकुळटिळका ॥ आतां भक्तिसारीं दीपिका ॥ ग्रंथार्थदृष्टी मिरवावी ॥ २ ॥ मागिले अध्यायीं सिद्धसाधन ॥ श्रीमच्छिद्रनाथा आलें घडोन ॥ उपशांतिक भस्मदान ॥ सरस्वतीतें तेणें केलें ॥ ३ ॥ केलें परी दैवहत[1] ॥ तिनें टाकिलें गोमहींत[2] ॥ परी फार ठकली अदैववंत[3] ॥ अतिहीन प्रारब्धीं ॥ ४ ॥ घर पुसत लाभ आला ॥ तो निर्दैवपणें पदीं लोटिला ॥ कीं पुढें मांदुस येतां वहिला ॥ अंध होय आवडीनें ॥ ५ ॥ कीं अवचट[4] लाधला चिंतामणी ॥ तो आवडी गोवी गोफणीं ॥ कीं खडा म्हणोनि देतो झोंकोनी ॥ कृषिशेतीं[5] टाकीतसे ॥ ६ ॥ कीं अवचट लाधतां पीयूषघट[6] ॥ विष म्हणोनि करी वीट ॥ तेवीं विप्रजाया[7] अदैवें पाठ ॥ नाडलीसे सर्वस्वीं ॥ ७ ॥ सहज काननीं फिरतां फिरतां ॥ जाऊनि बैसे कल्पतरुखालता ॥ परी दैवइच्छें भूत खाईल आतां ॥ तन्न्यायें नाडली ॥ ८ ॥ कीं कामधेनु गृहीं आली ॥ ती बाहेर बळेंचि दवडिली ॥ तन्न्यायें परी झाली ॥ नाडलीसे सर्वस्वें ॥ ९ ॥ किंवा वाग ढाळितां खेळीमेळीं ॥ निधान[8] लाधला हस्तकमळीं ॥ तो गार म्हणोनि सांडिला जळीं ॥ महाडोहीं निर्दैवें ॥ १० ॥ कीं सहज आतुडे[9] हातीं परीस ॥ खापर म्हणोनि टाकितसे त्यास ॥ कीं घरा आला राजहंस ॥ वायस म्हणोनि दवडिला ॥ ११ ॥ कीं हार देऊं देव उदित[10] ॥ परी त्यासी भासलें परम भूत ॥ तन्न्यायें विप्रकांतेस ॥ घडोनि आलें महाराजा ॥ १२ ॥ येरीकडे मच्छिद्रनाथ ॥ पूर्वसमुद्रीं जगन्नाथ ॥ करोनि सेतुबंधा येत ॥ रामेश्वरदर्शनीं ॥ १३ ॥ तो श्वेतीं[11] येऊनि करी स्नान ॥ अवचट देखिला वायुनंदन ॥ क्लेशशरीरा जरा व्यापून ॥ सान[12] शरीरीं बैसला ॥ १४ ॥ तया संधींत मेघ वर्षात्र ॥ करिता

---

१ दुर्दैवी. २ उकिरड्यांत. ३ दुर्दैवी. ४ अकस्मात. ५ नांगरलेल्या शेतांत. ६ अमृताचा घट. ७ ब्राह्मणस्त्री. ८ ठेवा. ९ लाभे. १० तयार. ११ सेतुबंधांत. १२ गांजलेले.

झाला सहजस्वभाव ॥ दरडी उरकोनि गुहा यास्तव ॥ करिता झाला मारुती ॥ १५ ॥ वरुनि वर्षाव पर्जन्य करीत ॥ येरू इकडे दरडी उकरीत ॥ तें पाहोनि मच्छिंद्रनाथ ॥ विस्मयातें पावले ॥ १६ ॥ पावला परी हट-कोनि बोलत ॥ म्हणे मर्कटा तूं मूर्ख बहुत ॥ आतां करिसी सदन निश्चित ॥ स्वशरीर रक्षावया ॥ १७ ॥ पर्जन्य वर्षे विशाळधार ॥ यांत कधीं करसील घर ॥ जैसें तस्करीं लुटलियावर ॥ दीपा तेल भरीतसे ॥ १८ ॥ कीं वाईल गेलिया झोंपा केला ॥ तैसा न्याय घडोनि आला ॥ कीं स्वसदनातें पावक लागला ॥ कूप खणी विझवावया ॥ १९ ॥ कीं ग्रीवे पडतां काळफांस ॥ मग वाचिता होय अमरस्तोत्रास ॥ कीं परम पीडितां तृषार्तास ॥ कूप खणूं म्हणतसे ॥ २० ॥ कीं हृदयीं पेटला जठरानळ ॥ कामधेनूनें इच्छिती फळ ॥ किंवा मेघ ओसरल्या बीजें रसाळ ॥ महीलागीं पेरीतसे ॥ २१ ॥ तन्न्यायें पर्जन्यकाळ ॥ सदन करिसी उतावीळ ॥ तस्मात् मूर्ख मर्कट वाचाळ ॥ दिसवूं आलासी पुढागं ॥ २२ ॥ ऐसें ऐकोनि वायुनंदन ॥ म्हणे चतुर आहेस कोण ॥ येरू म्हणे जती पूर्ण ॥ मच्छिंद्र ऐसें मज म्हणती ॥ २३ ॥ येरू म्हणे तूतें जती ॥ कोणे अर्थी लोक म्हणती ॥ नाथ म्हणे प्रतापशक्ती ॥ आहे म्हणोनि वदतात ॥२४॥ यावरी बोले वायुसुत ॥ आम्ही आयिकतों जती हनुमंत ॥ तुम्ही नूतन जती महींत ॥ एकाएकीं उदेलां ॥ २५ ॥ तरीं आतां असो कैसें ॥ मी मारुतीच्या शेजारास ॥ भावें राहोनि एक वेळेस ॥ वरिलें आहे महाराजा ॥ २६ ॥ तेही कला सहस्रांशीं ॥ मातें लाधली महापरेशी ॥ ते तुज दावितों या समयासी ॥ तयापासाव जे प्राप्त झाली ॥ २७ ॥ तरी त्या कळेचें निवारण ॥ करोनि दावीं मन्नकारण ॥ नातरी जती ऐसें नाम ॥ सोडोनियां जाई कां ॥ २८ ॥ यावरी बोले मच्छिंद्रनाथ ॥ कोणती कळा ती दावीं मातें ॥ तिचें निवारण श्रीगुरुनाथ ॥ करी जाण निश्चयें ॥ २९ ॥ जैसा श्रीराम असतां शयनीं ॥ पाहे मारुती वृक्षावरोनी ॥ नाना पर्वत टाकी उचलोनी ॥ रामशरीरा योजोनियां ॥ ३० ॥ परी रामें न सोडितां शयन ॥ सज्ज करूनि चापबाण ॥ सकळ पर्वतांकारण ॥ निवारण करी तो ॥ ३१ ॥ तन्न्यायें श्रीगुरुराज ॥ सकळ अर्थी पुरवील चोज ॥ सकळ ब्रह्मांडाचें ओझें ॥ नखाग्रीं धरील तो ॥ ३२ ॥

तेथें तुझी मर्कटा कथा || किती असे दावी आतां || फार कारसील पाषंडता[1] झोकसील कवळीनें || ३३ || तरी आतां कां कारिसी उर्शीर || मर्कटा दावीं चमत्कार || ऐसें ऐकतां वायुकुमर || पूर्ण चित्तीं क्षोभला || ३४ || उड्डाण करोनि जाय एकांता || तेथें धरी भीमरूपता[2] || न कळतां त्यातें सात पर्वतां || उचलोनिया फेकिले || ३५ || नभमंडपीं ढगासमान || पर्वत येतसे पंथीं गगन || तें मच्छिंद्रनाथें दृष्टी पाहोन || स्थिर स्थिर म्हणतसे || ३६ || वातप्रेरक मंत्रशक्ति || वाटेंत कोंदली पर्वतीं || तो येरीकडे आणिक मारुती || दुसरा पर्वत फेकितसे || ३७ || तो दुसरा म्हणतां तिसरा येत || चवथा पांचवा शतानुशत || मग एकाचि मंत्रें करोनि वात || ठायींचे ठायीं रोधिला || ३८ || जैसे कंदुक बाळ खेळती || मध्ये अटकतां परते पंथी || तन्याय झाला पर्वतीं || ठायींच्या ठायीं जाती ते ||३९|| येरीकडे वायुनंदन || पर्वत परतता दृष्टी पाहोन || पूर्ण क्षोभला जेवीं कृशान || महाप्रळयकाळींचा || ४० || मग महापर्वत एक विस्तीर्ण || उचलोनि बाहु-मस्तकीं अर्पून || फेंकावा तो मच्छिंद्रनाथानें || निजदृष्टीने देखिला ||४१|| मग अब्धिउदक[3] घेऊनी || वायु-आकर्षणमंत्र म्हणोनी || सबळ झुगारोनि पाणी || वायुनंदन सिंचिला || ४२ || तेणें भरोनि शरीरीं वात || चलनवलन सर्व सांडीत || ऊर्ध्व झाले दोन्ही हात || मौळीं पर्वत राहिला || ४३ || मग ते जैसी स्तंभावरी || रचिली म्हणती द्वारकापुरी || तेवी मारुती शिरावरी || पर्वतातें मिरवीतसे || ४४ || खालीं टाकावया न चले बळ || जेवीं विरला हस्त विकळ || पदीं चालावयाही बळ || कांहीं एक न चाले || ४५ || तें पाहो-नियां दीन बाळ || हृदयीं कवळी तात अनिळ[4] || मग प्रत्यक्ष होऊनि रसाळ || सोडीं सोडीं बाळातें || ४६ || तैं अवश्य म्हणोनि मच्छिंद्रनाथ || पुन्हा प्रेरिला मंत्रवात || मग मौळींचा[5] उतरोनि पर्वत || ठायींचे ठायीं ठेवीतसे || ४७ || मग चलनवलन वातशक्ती || संगीत[6] झाली देहस्थिती || मग समीप येऊनि नाथाप्रती || धन्य धन्य म्हणतसे ||४८|| यावरी बोलता झाला अनिळ[7] || बा मारुती तुझें न चले बळ || तुज

---

१ निरर्थक बडबड. २ प्रचंड रूप. ३ सागराचें पाणी. ४ वायु ५ डोक्यावरील. ६ नीट, व्यवस्थित. ७ वायु.

मज अतीनिर्बळ ।। बांधोनि केलें सिद्धानें ।। ४९ ।। जेणें तुझियां बापा बांधिलें ।। त्यासी तुझें भय काय आले ।। त्याचें आचरण तैसें झालें ।। भक्तिशक्ति अघटित ।। ५० ।। म्हणसी सिद्धाची मंत्रस्थिती ।। अघटित असे वदतां उक्ती ।। तरी माझी भक्ति गुरूची शक्ती ।। ईश्वरी वाचा म्हणतात ।।५१।। येतुल्या पांच शक्ती क्रियावंतासि ।। सकळ देवता होती दासी ।। ऐसें ऐकोनि अंजनीसुतासी ।। परम आनंद मिरवला ।। ५२ ।। याउपरांतिक मच्छिंद्रनाथ ।। मारुत[1] मारुती यांच्या चरणीं लागत ।। म्हणे येथोनि तुमचें सख्य उचित ।। मजवरती असो कां ।। ५३ ।। मग प्रसन्न चित्तीं समीर[1] मारुती ।। म्हणती वारे त्वत्कार्यार्थी ।। आम्ही वेंचोनि आपुली शक्ती ।। सुखसंपत्ती तुज देऊं ।। ५४ ।। जैसे दानवांच्या काजा ।। कविमहाराज[2] उशना[2] वर्ते वोजा ।। तेवीं त्वत्कार्यार्थ भोजा[3] ।। शक्ती आपुली वेचूं आम्ही ।। ५५ ।। कीं सागरीं टिटवी अंड्यांकरिता ।। आपुल्या शक्ती झाला वेंचिता ।। तेवीं महाराजा त्वत्कार्यार्थी ।। शक्ती आपुली वेचूं कीं ।। ५६ ।। कीं विधीच्या संकटांत ।। विष्णु मत्स्यावतार घेत ।। तन्न्यायें त्वत्कायार्थ ।। शक्ती आपुली वेंचूं की ।। ५७ ।। की अवश्य ऋषींचे शापपृष्ठीं ।। स्वयें विष्णु झाला कष्टी ।। तन्न्यायें तुजसाठी ।। शक्ती आपुली वेचूं कीं ।। ५८ ।। कीं रामाच्या उपयोगासी ।। कपि गेले सीताशुद्धीसी ।। तन्न्यायें तुजसी ।। शक्ती आपुली वेंचूं कीं ।। ५९ ।। ऐसें वरदवाग्रत्न[4] ।। ओपूनि प्रीतीं वायुनंदन ।। म्हणती वा रे तीर्थागमन ।। जती नाम मिरवी कां ।। ६० ।। यावरी बोले मच्छिंद्रनाथ ।। जती नामें होईन विख्यात ।। परी एक कल्पना उदेली चित्तांत ।। त्या भ्रांतीते निवटीं कां ।। ६१ ।। येरू म्हणे कल्पना कोणती ।। उदेली कामना तुझे चित्तीं ।। नाथ म्हणे तूं सर्वज्ञमूर्ती ।। आयुष्यभविष्य जाणसी ।। ६२ ।। ऐसी सर्वज्ञा असोनि नीती ।। विवाद केला कां मजप्रती ।। आणि भेटी झाली नागाश्वत्थीं ।। तुझी माझी पूर्वींच ।। ६३ ।। तें शाबरी विद्येचें कवित्व ।। करवोनि वर दिधला त्यांत ।। ऐसें असोनि सखया

---

१ वायु. २ शुक्राचार्य. ३ आनंदानें. ४ वररूपी वाचारत्न.

माहीत ॥ रळी[1] व्यर्थ कां केली ॥ ६४ ॥ यावरी बोले वायुनंदन ॥ बा तूं करितां श्वेतीं स्नान ॥ तेव्हां तूतें ओळखोन ॥ तुजपासीं मी आलों ॥ ६५ ॥ तूं कविनारायणाचा अवतार ॥ जननीं भेदिलें मच्छोदर ॥ हे माहीत परी कल्पनेवर ॥ चित्त कांहीं उदेलें ॥ ६६ ॥ कीं नागपत्रीं अश्वत्थासीं ॥ वर ओपिला देवें तुजपासीं ॥ परी त्या सद्विद्येचे सामर्थ्यासी ॥ पाहूं ऐसें वाटलें ॥ ६७ ॥ यावरी पुढें कार्य आणिक ॥ पडलें तूतें अलोलिक ॥ तेथें टिकाव धरणें कौतुक ॥ म्हणोनि शोध शोधिला ॥ ६८ ॥ तरी बा आतां येथोनि गमन ॥ स्त्रीराज्यासी करावें मज[2] लक्षोन[2] ॥ तेथें नातळे पुरुषप्रवेश पूर्ण ॥ परत्रभुवनीं तो पावे ॥ ६९ ॥ बा रे झालें तुझें दर्शन ॥ तुजसीं आहे माझें कारण ॥ मज मस्तकींचें ओझें उतरणें ॥ तुझे हातें होईल ॥ ७० ॥ यावरी बोले मच्छिंद्रनाथ ॥ कैसा झालासी ऋणी व्यक्त ॥ सर्व कामातें वायुसुत ॥ सांगोपांग निरोपी ॥ ७१ ॥ येरू म्हणे योगद्रुमा ॥ रामाचें घडलें दास्य आम्हां ॥ सिताशुद्धि पाहोनि उगमा ॥ लंकापति मारविला ॥ ७२ ॥ तैं सीता घेऊनि अयोध्ये जातां ॥ परी सीतेच्या कामना वेधली चित्ता ॥ आहे दासत्व मारुती करिता ॥ महीलागीं हा एक ॥ ७३ ॥ तरी हा असो बा संपूर्ण संपन्न ॥ कांता धन सुत एक सदन ॥ जरी वितुळे सुख संसारीं साधन ॥ कांतेमागें होतसे ॥ ७४ ॥ तरी या मारुतीसी कांता करोन ॥ भोगवूं सर्वसुखसंपन्न ॥ परी ब्रह्मचारी मम भाषण ॥ मान्य करील कीं नाहीं ॥ ७५ ॥ तरी यातें वचनीं गोंवून ॥ गृहस्थाश्रमीं करावा वायुनंदन ॥ ऐसें सीतेनें कल्पोन ॥ पाचारिलें आम्हांतें ॥ ७६ ॥ जवळीं बैसवोनि स्नेहानें ॥ स्वकरें मग मुख कुर्वाळोन ॥ म्हणे बा मारुति तूं धन्य ॥ तिहीं लोकीं अससी पै ॥ ७७ ॥ तरी बा माझें एक मागणें ॥ देसील तरी उत्तम मानीन ॥ यावरी तूंही नकार मजलागोन ॥ देणार नाहीं सहसाही ॥ ७८ ॥ उदार वेंचिती आपुला प्राण ॥ परी नकार न देती

---

१ भांडण. २ माझें ध्यान करून.

वाचेकरोन || शिबीरायानें कपोताकारणें || मांस दिधलें रती रती || ७९ || पाहें श्रियाळ उदारकीर्ती || बाळ दिधलें याचकाहातीं || तन्न्यायें त्याच पंक्तीं || तूंही असती कपींद्रा || ८० || ऐसें ऐकतां जननीवचन || परम तोषला वायुनंदन || म्हणे माय वो कामना कोण || उदित[1] करीं देईन मी || ८१ || येरी म्हणे करतलभाष[2] || देसी आपुल्या सद्‌भावास || तरी मम कामनेची हौस || दृश्य करीन तुज बा रे || ८२ || मग करीं कर वोपोनि शेवटीं || म्हणे मागाल ते कामना होटीं || ते मी देऊनि चित्त-संतुष्टीं || मिरवीन जननीये || ८३ || येरी म्हणे मम कामना || तुवां आचरावें गृहस्थाश्रमा || कांता करोनि संसारउगमा || सर्व सुख भोगावें || ८४ || ऐसी ऐकतां वाग्वटी || सप्रेम खोंचला आपुल्या पोटीं || म्लानवदन चित्त हिंपुटी[3] || परम संकटीं पडियेला || ८५ || मग न देतां मातेसी कांहीं उत्तर || येऊनि बैसला रामासमोर || परी चित्तवृत्ति[4] कोमीत[4] मुखचंद्र[5] || श्रीरघूत्तमें पाहिला || ८६ || मग जवळी पाचारोनि हृदयीं || धरीत आली दयाळ आई || म्हणे बा रे तुझा व्यर्थ केवीं || मुखचंद्र वाळला || ८७ || मग प्रांजळीं सर्व कथन || श्रीरामातें निवेदून || नेत्रीं अश्रू म्लान वदन || मी करोनियां बसलों || ८८ || परी अंतःसाक्ष रघुकुळटिळक || म्हणे वायां न मानीं दुःख || स्त्रीराज्याच्या स्त्रिया सकळिक || कांता असती तुझ्याचि || ८९ || तरी बा याचें ऐक कथन || कृत त्रेत द्वापार कलि पूर्ण || या चोहों युगांतें म्हणती निपुण || चौकडी एक ही असे || ९० || तरी बा ऐशा चौकड्या किती || तीनशें शहाण्णव बोलती मिती || तूतें मातें चोहों चौकड्यांप्रती || जन्मा येणें आहेचि || ९१ || मी नव्याण्णवावा राम क्षितीं || तूंही नव्याण्णवावा मारुती || आणि लंकाधीश याच नीतीं || नव्याण्णवावा असे ती || ९२ || यावरी चौदा चौकड्यांचें राज्य रावण || करील ऐसें बोलती वचन || परी चौदा अंकींचा आकडा मागोन || आंख नेला विधीनें तो || ९३ || मग उरला वरील

---

१ व्यक्त. २ हातावर हात ठेवून घेतलेली शपथ. ३ दुःखी. ४ मनःस्थितीमुळें म्लान झालेलें. ५ चंद्रासारखें सुंदर मुख.

एक चतुर्थं || तितुक्या चौकड्या राज्य करीत || परी सांगावया कारण त्यांत || आपण मारोनि येतसे ||९४|| मग आल्यावरी स्त्रीराज्यांत || जाणें लागे मारुती तूतें || तरी बा पाळी तुझी निश्चित || आली आहे ती भोगीं कां || ९५ || ऐसें म्हणतां श्रीराम वहिला[१] || मग म्यां त्यातें प्रश्न केला || कीं दृढ कासोटी आहे मजला || भेटी केवीं कामरती || ९६ || मग राम म्हणे बा ऊर्ध्वरेती || आजपासोनि असे मारुती || तयाच्या भुभुःकारें श्वाससंगतीं || गरोदर होती त्या स्त्रिया || ९७ || तरि तूं सकळ संशय सांडोन || शैल्यदेशीं करी गमन || तुझें ब्रह्मचारीपण || ढळत नाहीं महाराजा || ९८ || ऐशी वार्ता होतां निश्चितीं || मग म्यां स्वीकारिलें शैल्यदेशाप्रति || यावरी तेथेंही स्त्रिया नृपती || मेनका नामें विराजली || ९९ || तीतें पृथ्वीची देशवार्ता || ऐकीव झाली कीं पुरुषकांता || देशोदेशीं उभयतां || रमत आले स्वइच्छें ||१००|| देवदानवमानवांसहित || पशुपक्षीनागजात || सकळ स्त्रीपुरुष उभयतां || इंद्रियसुखें सुखावती || १ || कामरती मंथनाकार || रतीसी अर्पिती कामिक नर || ऐसा जाणोनि मनीं विचार || परम चित्तीं क्षोभली || २ || मग तिनें मांडिलें अनुष्ठान || मनामाजी काम वरोन || कीं प्रत्यक्ष होऊनि वायुनंदन || रतिरत्न अर्पू त्या || ३ || ऐसा काम वरोनि चित्तीं || बैसलीसे दृढ तपापरती || मांसा तोडोनि यज्ञकुंडीं आहुती || मम नामीं अर्पीतसे || ४ || ऐसे लोटले द्वादशवर्ष || सकळ आटिलें शरीरमांस || मग ती पाहोनि अति कृश | प्रसन्न झालों मी तीतें || ५ || परि तीतें होतां माझी भेटी || पदीं मौळी घालोनि मिठी || म्हणे अर्थ[२] जो उद्भवला पोटीं || तो सिद्ध करीं महाराजा || ६ || मग मी विचारिता झालों तीतें || कीं कवण कामनासरिता[३] भरिते || मज सांगोनि अर्थरसातें || सुखसमुद्रा मेळवीं || ७ || ऐसें ऐकतां वचनोत्तर || म्हणे महाराजा वायुकुमर || तुझेनि स्त्रिया गर्भिणी समग्र || होऊनि मिरवती महाराजा || ८ || तरी तूं सकळांचा प्राणेश्वर || स्मरा[४] ओपीं[४] भुभुःकार || तरी ते नादें रतिनार || सुख पावे

१ प्रथम. २ हेतु. ३ इच्छारूपी नदी. ४ कामपूर्ती कर.

सकळांसी ॥ ९ ॥ तरी नादबुंदा सुखासना ॥ मैथुनरतीं धरीं कामना ॥ हे मार्ग सकळ देशकारणा ॥ स्वर्गमृत्युपाताळीं ॥ ११० ॥ तरी कां कर्म आमुचेंचि ओखट[1] ॥ स्वप्नीं दिसेना ऐसा पाठ ॥ तरी तूं स्वामी आमुचा अलोट ॥ तें सुख आम्हां मिरवीं कां ॥ ११ ॥ ऐसें वदतां स्त्रिया भूषणीं ॥ मग मी बोलिलों तिये लागोनी ॥ कीं ऊर्ध्वरेता जन्माहूनी ॥ दृढकासोटी विरानिलों ॥ १२ ॥ जेथें उदय झालों जठरीं अंजनी ॥ ते उदरां दृढकौपिनी ॥ मातें प्राप्त शुभाननी ॥ कनककासोटी ती असे ॥ १३ ॥ तस्मात् दृढ इंद्रियसंपत्ती ॥ ढाळे लागले भांडारग्रंथीं ॥ तेणें इंद्रियव्यवहारशक्ती ॥ जगामाजी मिरवेना ॥ १४ ॥ म्हणूनि कामा उर्ध्वगमन ॥ श्वासोक्त रतिकामद्रुम ॥ तुम्हां स्त्रियांचा रतिआश्रम ॥ शांत तेणें पावतसे ॥१५॥ तरी त्वत्तपाच्या श्रमध्वजा ॥ मच्छिंद्र नगरीं विराजवूं ओजा ॥ तें चित्तदैव रतिकाजा ॥ कामभक्तीं तुष्टेल ॥ १६ ॥ म्हणोनि मच्छिंद्र आहे कोण ॥ तरी तो प्रत्यक्ष कविनारायण ॥ त्वत्तपाच्या कामीं बैसोन ॥ फलद्रुम होईल कीं ॥ १७ ॥ ऐसें बोलोनि तीर्थावर्तीं ॥ तुष्ट केली सकाम अर्थी ॥ तरी तूं जाऊनि मनोरथीं ॥ तुष्ट करीं महाराजा ॥ १८ ॥ येरू म्हणे ऊर्ध्वरेता ॥ मातें कार्य हें निरोपितां ॥ तरी ब्रह्मचर्यत्व समूळ वृथा ॥ आंचवलें[2] जाईल[2] ॥ १९ ॥ मी तों उदास कामशक्तीं ॥ नोहे म्हणतील नाथपंथी ॥ जती नामीं जगविख्याती ॥ जगामाजी मिरवलों ॥ १२० ॥ तरी ऐसी कुकर्मराहटी ॥ मातें घडोनि येतां जेठीं ॥ मग वाग्देवतानिंदादिवटी ॥ येऊनि जगीं मिरवेल ॥ २१ ॥ याउरी आणिक सिद्ध जगीं ॥ नाथपंथी आहेत योगी ॥ तेही योगपंथ ते प्रसंगीं ॥ विटाळ माझा करतील ॥ २२ ॥ एवं स्त्रीसंग अश्लाघ्य[3] फार ॥ अपकीर्तीचें दृढ भांडार ॥ सर्वविनाशी मोहनास्त्र ॥ स्वीकारावें हें वाटेना ॥ २३ ॥ स्त्रियांसंगें बहु नाडले ॥ अपकीर्ती जगीं मिरवले ॥ आणि सर्व सुकृता[4] आंचवले ॥ रितें पोतें तें वाताचें ॥ २४ ॥ पाहें अमरेंद्र झाला भग्न ॥ चंद्र मिरवला कलंकेंकरून ॥ समूळ राज्यविनाश रावण ॥

---

१ वाईट. २ नष्ट होईल. ३ निंद्य. ४ पुण्याला.

खीलोभें नाडला तो ॥ २५ ॥ विधिसुताची[1] ब्रह्मकासोटी ॥ तीही क्षणमात्रें झाली सुटी ॥ साठ पोरें निर्मूनि पोटीं ॥ दैन्यभाजा वरियेली ॥२६॥ याचि नीतीं तदा तात[2] ॥ अकर्मप्रवाही कन्ये रत ॥ विधि ऐसें नाम उचित ॥ अविधिपणें बुडविलें ॥२७॥ पहा तपी तो त्र्यंबक ॥ तपियांमाजी असे अर्क ॥ परी कामदरीं अस्तोदक ॥ भिल्लिणीउदधीं लुब्धला ॥ २८ ॥ तन्न्याय तपोजेठी ॥ काम रंभेच्या करोनि पोटीं ॥ आंचवोनि तप घे नरोटी ॥ तन्न्यायाचि मिरवतसे ॥ २९ ॥ ऐसा विश्वामित्र तो अमित्र झाला ॥ याची नीतीं वदसी मला ॥ तरी वन्ही कामदरीला ॥ व्याघ्रभया नांदविसी ॥ १३० ॥ ऐसें ऐकोनि मच्छिंद्रवचन ॥ म्हणे बा रे योगद्रुमण ॥ ही अनादि राहटी पूर्ण ॥ भोग भोगितां निर्दोष ॥ ३१ ॥ जैसें रामें मजला कथिलें ॥ नव्याण्णव मारुती असे वदले ॥ तन्न्यायें तुम्ही भले ॥ नव्याण्णवावा अससी तूं ॥ ३२ ॥ तरी अनादि राहटी ॥ भोगिता झाला भामिनी वीस कोटी ॥ मौनिनाथ येऊनि पोटीं ॥ कीर्तिअर्क मिरवेल ॥ ३३ ॥ तव तात जो उपरिचर वसु ॥ तो तव उदरीं येईल वसु ॥ कीर्ति ते महीप्रकाशु ॥ महाप्रचंड मिरवेल ॥ ३४ ॥ ऐसें सांगोनि वायुसुत ॥ प्रसन्न केलें चित्त दैवत ॥ मग वरप्रदानवाणी रुकारवंत ॥ मच्छिंद्रनाथा देतसे ॥ ३५ ॥ जैसें शुक्रें अमित्रसुता[3] ॥ प्रसन्न होऊनि चित्तसविता ॥ देऊनि मंत्रसंजीवनी अर्था ॥ प्रभूलागीं मिरवला ॥ ३६ ॥ तेवीं अमित्रकुळजा ॥ राज्य स्थापिलें भक्तिकाजा ॥ नेणूं बिभीषण शत्रु अनुजा ॥ केला सरता चिरंजीव ॥ ३७ ॥ तन्न्यायें घातक वसु ॥ नेणोनि कामशरा पासु ॥ रुकार ते समयासु ॥ अंजनीसुत पैं केला ॥ ३८ ॥ मग करोनि नमनानमन ॥ अवश्यपणें करितां गमन ॥ अदृश्य पाहोनि वायुनंदन ॥ मच्छिंद्रनाथ चालिला ॥ ३९ ॥ सहज चालिला महीपाठीं ॥ अर्थी हिंगळा द्यावी भेटी ॥ ऐसें गमोनि तया वाटीं ॥ येऊनियां पोचला ॥ १४० ॥ तवं ते शक्तिद्वारीं ॥ रक्षक असती दक्षाचारी ॥ अष्टभैरव कृतांत संगरीं ॥ जिंकूं पाहती कृतांता ॥ ४१ ॥ आणि शतकोटी चामुंडा ॥ शंखिनी

---

१ नारदाची. २ प्रजापती, ब्रह्मा. ३ बृहस्पतीच्या पुत्राला म्हणजे कचाला.

डंखिनी प्रचंडा || त्याही तीव्र ब्रह्मांडा || ग्रासूं पाहती कृतांतपणीं || ४२ || यावरी अर्णव बहु कर्कश || नाना पर्वत विशेष || त्यांत व्याघ्रादि सावजें रीस || येऊं येऊं म्हणताती || ४३ || म्हणे ते अर्णव सहज बोली || परी नोहे कृतांताची बैसे पाली || कीं पूर्वीं दानवांनीं आणोनि ठेविली || भयें माया त्या ठायीं || ४४ || कीं तें अर्णव पाहतां सहज || तैंचि देवतांचें तेज || विरूनि जाय मोडे माज || नको नको म्हणवूनी || ४५ || कंटकवन जाळिया संधी || भयानक सावजें अपार मांदी[1] || पाहतांक्षणीं कामनाबुद्धी || विरोनी जाय तत्काळ || ४६ || तेथें न पावे वायुनंदन || परम भयभीत मन || कृतांतपत्नीचें कानन || भक्षील म्हणोन पळतसे || ४७ || असो ऐशी वातगोष्टी || मित्र[2] उदेल परम पाठीं || कीं येथें संचरतां रश्मिदाटी[3] || ग्रासील मग काय करूं || ४८ || येऊनि ते परी कानन पाहतां || रश्मी संचारूं न देई सविता[2] || असो ऐशी काननवार्ता || संकट भयाचें स्थान चित्तातें || ४९ || तेथें सिद्धमुनी राव || संचरेल आपुल्या प्रतापें गौरव || ती कथा रसज्ञ ज्ञानदेव || श्रीगुरु माझा वदेल की || १५० || तरी स्मृतीं ठेवोनि हेत || प्राशन करा कथामृत || मग भवरोगाचें अपार भरितें || दुःखक्लेश नांदेना || ५१ || हा ग्रंथ केवळ चिंतामणी || हरेल चित्ताची काळजी मुळींहूनी || जैसें वृश्चिकदंशालागोनी || विष शोषी महाराजा || ५२ || तरी होऊनि सद्विवेक || सांडा कुटिलपणीं तर्क || निंदा दोष विघ्न भातुक || सेवूं नका सहसाही || ५३ || निंदाशक्ती परम पापिणी || अतिरंजक नीचवदनी || परी आमुची मायबहिणी || पवित्र करील आमुतें || ५४ || जो या निंदेसी प्रतिपाळील || तो सखा अद्भुत आमचा स्नेही विपुळ || पातकमळाचें क्षालन करील || वारंवार इच्छीतसे || ५५ || धुंडीसुत नरहरिवंशीं || माल्रू स्नेह करी निंदकासी || बहुत आयुष्य इच्छी त्या मानवासी || उपकारी म्हणोनी || ५६ || तरी असो आदर श्रोतीं || तुम्हीं न बैसावें तया पंगतीं || माल्रू तुम्हातें हीच विनंती || वारंवार करीतसे || ५७ || स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार || संमत गोरक्षकाव्य किमयागार || सदा परिसोत भाविक चतुर || तृतीयोध्याय गोड हा || १५८ || श्रीकृष्णार्पणमस्तु || नवनाथभक्तिसार तृतीयोध्याय समाप्त ||

---

१ समूह. २ सूर्य. ३ किरणांची गर्दी.

श्रीगणेशाय नमः ।। ।। जयजयाजी करुणानिधे ।। आगमअगोचर[1] विशाळबुद्धे ।। सकळमुनिमानस-हृदयवृंदे ।। उद्यान वाटे आनंदाचें ।। १ ।। हे योगिमानसरजनी ।। पंढरीशा मूळपीठणी ।। पुंडलिकाचे आराध्य स्वामिणी ।। उभी असती विटेवरी ।। २ ।। सौम्य दिससी परी नीटक ।। बहुत ठक चित्तचालक ।। भक्तमानसभात्रहारक ।। छिनाल सुकृत[2] उरों नेदीं ।। ३ ।। पहा कैसी बकासमान ।। नासाग्रभागीं दृष्टी देऊन ।। कोणी म्हणेल गरीबावाण ।। चांगुलपण मिरवीतसे ।। ४ ।। परी ही अंतरींची खुण ।। नरहरि माळू एकाचि जाणे ।। भक्तीविषयीं लंपट वासना ।। मनामाजी हुटहुटी ।।५।। सुकर्म हृदया घालूनि हात ।। युक्तिप्रयुक्ती काढूनि घेत ।। पुढें पुढें होऊनि कार्यार्थ ।। आपुले त्या संपादी ।। ६ ।। पहा दामाजीचें दायधन ।। गटकन गिळिलें अभिलाषून ।। कंगालवृत्ती सोंग धरून ।। देव महार झाला असे ।। ७ ।। नरहरि सबळ सुवर्णकर्म[3] ।। तयाच्या विषयीं वरिला काम ।। भांडावें तों जन्मोजन्म ।। शिवमौळी राहातसे ।। ८ ।। कुब्जादादुला वांकुडातिकुडा ।। नाहीं म्हणे तिला झाला पुंडा ।। वृंदा पुरुषही जाडा ।। स्मशानवस्ती केलीसे ।। ९ ।। ठकवोनि मारिला काळयवन ।। सोळा सहस्र दादुला होऊन ।। शेवटीं न पावे समाधान ।। ब्रह्मस्थिती वरिलीसे ।। १० ।। चक्षुगोचर[4] होत जें जें ।। तें मागूं शके अति निर्लज्जें ।। सुदामाचें पृथुक[5] खाजें[6] ।। कोरडें न म्हणे सहसाही ।। ११ ।। काय वरिला मृत्यु दुकाळानें ।। द्रौपदीची खाय भाजीपानें ।। हात वोडवूनि लाजिरवाणें ।। मिटक्या मारूनि भक्षीतसे ।। १२ ।। शबरीचीं बोरें उच्छिष्ट पाहून ।। न म्हणे भक्षी मन लावून ।। चोखियाचा पदार्थ गोड पाहून ।। व्हदासहित सारीतसे ।। १३ ।। नामा बाळ ठकवूनि त्वरित ।। नैवेद्य भक्षित हातोहात ।। तस्मात् किती दुर्गुणांत ।। सद्गुणांतें आणावे ।। १४ ।। असो ऐसे परम ठकणी ।। येऊनि बैसली ग्रंथश्रेणी ।। मम चित्तातें समूळ घेऊनी ।। पायांपासीं ठेवीतसे ।।१५।। असो तिचे वरदेंकरून ।। श्रोते ऐका आतां कथन ।। श्रीमार्च्छिद्र योगी पूर्ण ।। हिंगळाकारणीं संचरला ।। १६ ।। मागिल

---

१ वेदांनाहि अगम्य. २ पुण्य. ३ सोनार. ४ डोळ्यांना दृश्य. ५ पोहे. ६ खाद्य पदार्थ.

अध्यायीं कथन || मच्छिंद्र मारुतीचें युद्ध होऊन || शेवटीं प्रीति विनटून || हिंगळाख्यस्थाना पावले || १७ ||
ती ज्वालामुखी भगवती || महाप्रदीप्त आदिशक्ति || तेथें जाऊनि द्वाराप्रती || मच्छिंद्रनाथ पोचले || १८ ||
तंव तें द्वार पाहतां क्षितीं || उंच बाहु सार्धशत || औरस चौरस षडशत || विराजलेसें द्वार तें || १९ ||
तें द्वारीं प्रचंड || अष्टभैरव महाधेंड || त्यांनीं नाथपंथ पाहुनि वितंड[1] || चित्तांत कामना उदेली || २० ||
नागपत्रअश्वत्थठायीं || मच्छिंद्रनाथ हा गोसावी || नेमाचरणीं विद्याप्रवाहीं || प्रसन्न केलें देवांतें || २१ ||
तरी शाबरीविद्याकवित || येणें केलें वरदस्थित || तपीं तें प्रांजळ कायस्थ || केवीं झालें तें पाहूं || २२ ||
ऐसा काम धरूनि पोटीं || युद्धरीतींच्या सुखालोटीं || अष्टही भैरव एकथाटीं || प्रत्यक्ष झाले द्वारातें || २३ ||
अंगें नेमूनि संन्यासरूपा || देहपंकजा दावूनि तद्रूपा || म्हणती महाराजा योगदीपा || कोठें जासी तें
सांग || २४ || येरू म्हणे शक्तिदर्शन[2] || घेणें उदेलें अंतःकरण || तरी तुम्ही आहांत संन्यासधाम[3] ||
तुम्हां जाणें आहे कां || २५ || तंव ते म्हणती जोगिया ऐक || आम्ही येथेंचि स्थायिक ||
भगवतीकाजा वरदायक || द्वारपाळ म्हणवितों || २६ || तरी येथें कामनास्थित[4] || दर्शनार्थ कोणी
येत || तरी पापपुण्य पुसोनि त्याप्रत || मार्गापरी योजितसों || २७ || अगा पुमांसा प्राणी शब्द-
रचनें || दिसूनि येतां चित्तकामनें || त्या प्रसादूनि अंबादर्शनें || सिद्ध करितो महाराजा || २८ || आणि
पापकलह अर्थ धूर्जटी || आम्हुतें दिसूनी येता दृष्टी || त्यासी मार्गे परतवूनि राहटी || तो पुरुष दर्शनासी मिर-
वेना || २९ || तस्मात् वागोत्तराचे देठीं || प्रसाद मिरवला हो शेवटीं || तरी त्वत्कामना उदेली पोटीं || अंबा-
दर्शनीं मिरवावें || ३० || तरी महाराजा योगद्रुमा || पापपुण्यांचा झाडा आम्हां || दर्शवोनि दर्शन कामा ||
स्वस्थ करीं रतिसुखा || ३१ || अंतरीं आला अर्थकंदर्प || येथें करितां कांहीं लोप || तरी संचार करितां द्वारमाप ||
मध्यें अटक महाराजा || ३२ || द्वार सांकडें होतें अतिसान || गुंते करितां अनृत[5] भाषण || मग त्यातें

१. प्रचंड. २ हिंगळजा देवीचें दर्शन. ३ संन्यासी. ४ इच्छा धरून. ५ खोटें.

मागें ओढून ॥ पूर्ण शिक्षा दावितों ॥ ३३ ॥ तस्मात् तुमची कर्मराहटी ॥ झाली जैसी महीपाठीं ॥ तीतें दर्शवूनि वाग्दिवटी ॥ दर्शनातें दर्शिजे ॥ ३४ ॥ येरू म्हणे द्वारस्थ बापा ॥ आम्ही नेणों पुण्यपापा ॥ कर्मसुकर्म अर्थकंदर्पा ॥ ईश्वरी अर्थीं केलें असे ॥ ३५ ॥ जैसेया लहराभास ॥ उभय नातळे त्या सुखास ॥ हर्षदरारा सात्वपणास ॥ ठायीं ठायीं मुरतसे ॥ ३६ ॥ तो नौका सरितातोयीं[1] जात ॥ दों थडीं रुख[2] दिसती पळत ॥ दों थडींचा बा एक साक्षिवंत ॥ रुखा पळ नेणोचि ॥ ३७ ॥ कीं तो व्यक्त बहू घटक्षितीं ॥ अंतरदिवटा बहु गभस्ती[3] ॥ परी त्याची सदा दीप्ती ॥ नयनीं मिरवे महाराजा ॥ ३८ ॥ तुटूनि नीतिपुण्यद्रुमा ॥ आम्ही नेणों पाउलीं उगमा ॥ तंव ते म्हणती नरेंद्रोत्तमा ॥ बोल बोलसी हे काय ॥ ३९ ॥ जगीं जन्मोदय देह धरिल्या पोटीं ॥ कर्माकर्म उभे राहटी ॥ मिरवले हे प्रपंचहाटीं ॥ पदार्थसर्वे हे दोन्ही ॥ ४० ॥ तरी बा तयाच्या गृहकपाटीं ॥ ना तळपे ना मिरवे शक्ती ॥ तरी आतां लोपूनि कर्माप्रती ॥ अर्थ तुझा सरेना ॥ ४१ ॥ जैसें वेचिल्यावांचूनि धन ॥ नातळे कदा हाटींचे[4] कण[4] ॥ तरी कर्माकर्म जल्पल्याविण ॥ अर्थ तुझा सरेना ॥ ४२ ॥ तरी प्रांजळवचनप्रवाहीं ॥ कामसारिता मिरविल्याही ॥ तेणें दर्शनें अंबापायीं ॥ संगमातें मिरवेल ॥ ४३ ॥ नातरी गौण धरूनि पोटीं ॥ वदतां अर्थ न लाधे जेठी ॥ प्रांजळ वद कीं शेवटीं ॥ फिरूनि जाशील माघारा ॥ ४४ ॥ तुवां प्रांजळ वदल्याविण ॥ करूं न देऊं तुझें गमन ॥ बहुचावटी जल्पल्यान ॥ शिक्षा पावसी येथें तूं ॥ ४५ ॥ ऐसें ऐकतां मच्छिंद्रनाथ ॥ म्हणे शासनीं उदेला आदित्यसुत[5] ॥ तेथें तुमची शक्ति अद्भुत ॥ केवीं वर्णूं मशक हो ॥ ४६ ॥ जो महाप्रळय भद्ररुद्र ॥ तो ग्रासूनि बैसला मुखचंद्र ॥ तेथें तुमची कथा महींद्र ॥ काय असे मशक हो ॥ ४७ ॥ ऐसीं ऐकतां मच्छिंद्रगोष्टी ॥ परम क्रोधाची झाली दाटी ॥ मग ते अष्टभैरव थाटीं[6] ॥ एकदांचि उठावले ॥ ४८ ॥ जैसें अपार विधानथाटी ॥ अबळां सांडूनि उचलाक्रोटां ॥

---

१ नदीच्या पाण्यांत. २ वृक्ष. ३ सूर्य. ४ बाजारांतील क्षुद्र पदार्थसुद्धा. ५ सूर्यपुत्र यम. ६ समूहानें.

प्रदीप्त होऊनि सांगे गोष्टी ॥ महाखगीं जाऊनियां ॥ ४९ ॥ तन्न्यायें अष्टभैरव ॥ मांडिते झाले युद्धपर्व ॥ कोणी त्रिशूळ परशु गांडीव[1] ॥ टणत्कारिलें ते समयीं ॥ ५० ॥ तो परजोनि असिलता[2] ॥ मुद्‍गलगुरू[3] ज्या परमकठिणता ॥ अंकुश बरची मांडू[4] असता ॥ चक्रें चालती उद्देशें ॥ ५१ ॥ गदा दारुकायंत्र अचाट ॥ भाले गुप्ती कुठार बोथट ॥ ऐशीं शस्त्रें तीव्र अचाट ॥ करीं कवळूनि उठावले ॥ ५२ ॥ तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ भस्मझोळीं वोपिला हस्त ॥ जय जय श्रीगुरुराजदत्त ॥ म्हणूनि भस्म करीं कवळूनि ॥ ५३ ॥ दाही दिशा मंत्रगौरव ॥ विभूती चर्चूनि आपुला भाव ॥ म्हणे मित्रावरुणदेव ॥ सिद्ध असोत मम काजा ॥ ५४ ॥ अश्विनी वरुण अग्नि वात ॥ धरामरादि[5] वज्रनाथ ॥ गण गंधर्व तरंगिणीवत् ॥ सिद्ध असोत आम्हांतें ॥ ५५ ॥ बुद्धिसिद्धि योगी अपार ॥ ब्रह्मांडांत नांदणार ॥ त्या सर्वांतें नमस्कार ॥ साह्य असोत आमुतें ॥ ५६ ॥ ऐसी जल्पूनि मंत्रशक्ती ॥ प्रेरिता दृढ झाली विभूती ॥ युद्धसमारंभ क्षितीं ॥ आमंत्रिलें सर्वांसी ॥ ५७ ॥ मग वज्रपंजर प्रयोगभूती ॥ धरास्त्रें नेमूनि शक्रदैवतीं ॥ मंत्रप्रयोग सबळशक्ती ॥ भाळीं विभूती चर्चीतसे ॥ ५८ ॥ तेणें शरीर वज्राहून ॥ ते समयीं झालें अतिकठिण ॥ मग म्हणे मच्छिंद्रनाथ पूर्ण ॥ कार्य साधा आपुलें ॥ ५९ ॥ यावयातें कराल आळस ॥ तरी मातृपितृशपथेस ॥ गुरु धिक्कारूनि निर्बळ यश ॥ मुखा काळें कराल कीं ॥ ६० ॥ मग जिणें संदेहरूपी ॥ मिरवणें येथें मम कंदर्पी ॥ उडी सांडूनि कोरडे कूपीं ॥ प्राण त्यजावा हें बरेंच ॥ ६१ ॥ ऐसी ऐकतां वज्रवाणी ॥ पेटला सबळ जेवीं अग्नी ॥ मग शस्त्रें शिखा नाथविधानीं ॥ कवळूं पाहती ग्रासावया ॥ ६२ ॥ जे अष्टभैरव भद्रकाळ ॥ शस्त्रें सोडिती उतावेळ ॥ म्हणे येथें यांचा काळ ॥ चिताभस्मीं मेळवा ॥ ६३ ॥ मग नाथशरीरा लक्षूनि अष्ट ॥ शस्त्रें प्रेरिती प्रहार अनिष्ट ॥ त्रिशूळ फरश ते नीट ॥ दणाणीत अंगातें ॥ ६४ ॥ अंकुश परज गूर्ज[6] मुद्‍गर ॥ मांडू गदा भालचक्र ॥ गुप्ती खंजीर बरची असिल ॥ सबळ प्रहारें भेदिती ॥ ६५ ॥ परी तो शस्त्रें मच्छिंद्र-नाथ ॥ तृणप्राय सकळ मानीत ॥ शस्त्रवृष्टी घन वर्षत ॥ मच्छिंद्र पर्वत झालासे ॥ ६६ ॥ ऐसें होतां ते

१ धनुष्य. २ तलवार. ३ मोठी मोगरी. ४ पोलादी हत्यार. ५ ब्राह्मण. ६ लहान गदा.

अवसरीं || निर्विघ्न[1] दिसती ते शस्त्र || मग परम कोपें गांडीवास्त्र || सज्ज करिते पैं झाले || ६७ || एकीं निर्मिला वातशर[2] || दुजीं निर्मिला कामास्त्र तीव्र || तिजे निर्मिलें वासव अस्त्र || महाशक्ती आगळी ते || ६८ || चौथीं योजिलें नागास्त्रबंधन || जें महातक्षकाहूनि दारुण || पांचवें ब्रह्मास्त्र प्रवीण || शापादपि[3] विराजे || ६९ || सहावें रुद्रास्त्र प्रळयकाळ || कीं भक्षूं पाहे ब्रह्मांड सकळ || सांतवें दानवास्त्र सबळ || असंख्य राक्षस मिरवती || ७० || आठवें कृतांतास्त्र कठिण || प्रेरितां पावती मृत्यु काळ नाम || प्रचंड हस्तपाश कवळून || असंख्य स्थिती मिरविती || ७१ || ऐसे योजूनि शरार्णव[4] || मांडिते झाले प्रळयपर्व || शस्त्रासी मंत्रगौरव || दैवताशक्ती आराधिल्या ||७२|| ऐसें योजूनि गांडीवा गुणीं[5] || प्रेरिते झाले अष्टही क्षणीं || मग ते अस्त्र भ्रमतां गगनीं || प्रळयकाळ वोढवला || ७३ || वातास्त्राची प्रळयगती || महापर्वत स्वर्गपंथी || वायुचक्रीं भ्रमण करिती || अर्कीं कार्पास[6] जेउता || ७४ || कामास्त्र परम कठिण || उर्वशीचें चांगुलपण || अन्य दारा करवीत गमन || मच्छिद्रजतीं ये कृती || ७५ || त्याही परम सुंदर खाणी || पाहतां काम-मूर्च्छनीं || देव दानव मानव ध्यानीं || जपीं तपी लागती || ७६ || वासवशक्ती अतिप्रौढी || तेज प्रवेशतां पडे ब्रह्मांडीं || मित्रता पाहूनि घालणें उडी || उरली नाहीं मागुतीं || ७७ || ती शक्ती होतां प्रगट || शब्द करी कडकडाट || तेणें उचलूं पाहे ब्रह्मांडपीठ || धराकंप दाटला || ७८ || शेष दचकला आपुले मनीं || उंचावीतसे ग्रीवा मूर्धनीं || कूर्म पृष्ठी सरसावूनी || भयें कांपे चळचळां || ७९ || वराह उंचावोनि दंत || म्हणे धरा होती रसा व्यक्त || दिग्गज भयभीतचित्त || सैरा धांवती दशदिशां || ८० || अस्त्रें नोहे प्रळय अचाट || कीं प्रळयरुद्राचा हळहळाट || विमानयानीं पाहे सुभट || त्या पळतां समजेना || ८१ || तेज पाहतां सत्य अद्भुत || गंधर्व झाले मूर्च्छागत || तार[7] तारांगण होत || चंद्र लपवी मुखातें || ८२ || सूर्य वरुणा करी दाटी || म्हणे राहें खगापोटीं || वेगीं प्रळय जेठी || जगामाजी मिरवला || ८३ || शिव झाला भयातुर || रक्षा कपाटें गिरिकंदर || ऐसा प्रळय होतां अपार || ठायीं ठायीं पडताती || ८४ || त्यांत नागास्त्र-

१ निरुपयोगी. २ वायवास्त्र. ३ शापाहून भयंकर. ४ बाणांचा सागर. ५ दोरीवर. ६ कापूस. ७ अंधेरी.

विषवल्लीसरणी ॥ प्रगटतां विषाची प्रेरणी ॥ अघटित तेथें जाहली करणी ॥ आली विषाची मूर्च्छना ॥ ८५ ॥ होतां ब्रह्मास्त्र शापादिक ॥ त्यांत प्रवेशला रुद्रास्त्र पावक ॥ तो क्षणें जाळूं पाहे सकळिक ॥ ग्रासीन म्हणे ब्रह्मांड ॥ ८६ ॥ त्यातें साह्यार्थ दानवास्त्र झालें ॥ भयानक बहुधा रक्षक धांवले ॥ तैशांत काळास्त्र परम शिरलें ॥ प्राण हरूं लोकांचा ॥ ८७ ॥ ऐसी प्रळयाची होतां मांडणी ॥ मच्छिंद्र देखतां नयनीं ॥ मग नव अस्त्रशक्तिमंत्र जपूनी ॥ विभूतीतें सोडीतसे ॥ ८८ ॥ तेणें अस्त्रविचक्षणीं ॥ कैसें ऐका प्रतापखाणी ॥ वातअस्त्राचे पुढे जाऊनी ॥ पर्वतास्त्र विराजलें ॥ ८९ ॥ यावरी कामास्त्रापुढें जाऊनी ॥ संचरलें अस्त्र विरक्त धडपडूनी ॥ तेणें कामास्त्र बापुडें होऊनी ॥ पाठी देऊनि पळतसे ॥ ९० ॥ वासवशक्ति अतिदारुण ॥ तियेचें पुढें झालें मोहन ॥ तेणें महंता[1] गेली पळून ॥ वासवशक्तीची सर्वस्त्रें ॥ ९१ ॥ नागास्त्राचे पडिपाडीं ॥ खगेंद्रास्त्र[2] घाली उडी ॥ सकळ नागाची जुपडी[3] ॥ दाढेखाली रगडी तें ॥ ९२ ॥ यावरी ब्रह्मास्त्र प्रळयानळ ॥ यास्तव अस्त्र उरों नेदी केवळ ॥ शांति वरुण वाचे सफळ ॥ आशीर्वचन नाथातें ॥ ९३ ॥ यावरी रुद्रास्त्र उरों नेदी केवळ ॥ तयापुढें धाडिलें कार्तिकेयास्त्र बाळ ॥ येतांचि सर्व अंग झालें शीतळ ॥ कोप शांताब्धींत[4] बुडाला ॥ ९४ ॥ दानवास्त्रा नाहीं मिती ॥ त्याची मच्छिंद्राचें देवास्त्र करी शांती ॥ सकळ त्यातें पाहूनि जाती ॥ अंतरिक्षस्थानीं आपुल्या ॥ ९५ ॥ यावरी काळास्त्र गहन ॥ तेणें संजीवनी अस्त्र पुढें पाहून ॥ मागोमागें पाश घेऊन ॥ निर्लज्जपणें पळताती ॥ ९६ ॥ ऐशी अष्टांचीं अष्टनिवृत्ती ॥ करूनि पावली सकळ शांति ॥ यावरी जें अस्त्र उरलें नववे मिती ॥ तयाची ख्याती परिसावी ॥ ९७ ॥ तें वातास्त्र अर्कप्रचंड ॥ प्रवेश करितां भैरवपिंड ॥ तेणें विकळ झाले अष्टखंड ॥ चलनवलन विसरले ॥ ९८ ॥ प्रथम वासव शक्ति प्रगट होतां ॥ दणाणा उठला ब्रह्मांडीं समस्तां ॥ तो प्रळयनाद अंबा ऐकतां ॥ परिचारिका[5] धाडीतसे ॥ ९९ ॥ त्या परिचारिका एकएकाकिनी ॥ कोटी चामुंडा लावण्यखाणी ॥ शांखिनी

---

१ मोठेपणा. २ गरुडास्त्र. ३ समूह. ४ शांतीच्या सागरांत. ५ दासी.

डांखिनी योगिनी ॥ जळदेवता पातल्या ॥ १०० ॥ चंडा रंडा मुंडा कुंडा ॥ मंडा वंडा आणि वितंडा ॥ ऐशा वर्णिल्या किती तोंडा ॥ अष्टराष्ट्रीं[1] धांविन्नला ॥ १ ॥ परी पूर्वीं पांचसाती ॥ समाचारा आल्या असती ॥ त्यांनीं पाहुनि प्रळयगती ॥ सकळ समुदाय तो आणिला ॥ २ ॥ त्याही च मुंडा तीव्र थोर ॥ शस्त्रास्त्रीं करिती मार ॥ परी तो सुभट[2] मच्छिंद्र ॥ निवारीत अस्त्रानें ॥ ३ ॥ असो वातास्त्रआकर्षणीं ॥ अष्टभैरव गेले क्षीण होऊनी ॥ प्राण त्रिकळ देह धरणीं ॥ निचेष्टित पडियेले ॥ ४ ॥ यारीत[3] एक क्षणीं चामुंडाभार ॥ तयांचा कैसा झाला विचार ॥ भुलीक[4] मोहनास्त्र ॥ कामशरीं योजिलें ॥ ५ ॥ तंव तें अस्त्र प्राबल्यवंत ॥ सर्वांच्या संचरलें देहीं गुप्त ॥ तेणें क्षणैक होऊन मूर्च्छित ॥ पिशाचासमान भ्रमताती ॥ ६ ॥ कोणी वाद्यें घेऊन नाचती ॥ कोणी उगीच टाळ्या पिटिती ॥ कोणी खर्गीं तंद्री लाविती ॥ कोणी हंसती गदगदां ॥ ७ ॥ कोणी म्हणती विमान आलें ॥ कोणी उग्याच डोलती डोले ॥ कोणी धांवती महीं पाउलें ॥ पळतां उलथोनि पडताती ॥ ८ ॥ कोणी उगेचि स्फुंदोनि रडती ॥ कोणी गोंधळी गायन करिती ॥ कोणी रानोरान भ्रमती ॥ आई बया म्हणोनि ॥ ९ ॥ कोणी लोळती धुळींत ॥ कोणी मृत्तिका उधळीत ॥ कोणी उदो उदो[5] म्हणत ॥ कोणी रडतां पडताती ॥ ११० ॥ कोणी निचेष्टित पडतां धरणीं ॥ माक्षिका गोंगाट करिती वदनीं ॥ कोणी उग्याच शिव्या देऊनी ॥ विवाद करिताती नेपुरें ॥ ११ ॥ कोणी भेटती दाटती प्रेमें ॥ कोणी काष्ठाचि उभवूनी सप्रेमें ॥ नाना खेळ स्त्रिया उगमें ॥ पुरुषनांवीं होताती ॥ १२ ॥ कोणी फेडूनि नेसतें वसन ॥ वृक्षा नेसविती गुंडाळून ॥ कोणी कवळूनि करीं पाषाण ॥ स्तनपान करिती त्या ॥ १३ ॥ कोणी काढूनि चोळी चिंधोटी ॥ त्याची नेसती लंगोटी ॥ अंगा चर्चूनि भस्मचिमुटी ॥ भोपळा नरोटी कवळूनियां ॥ १४ ॥ कोणी ऊर्ध्व करोनि हस्त ॥ अलख म्हणोनि भिक्षा मागत ॥ कोणी शृंगार[6] काढूनि निश्चित ॥ पाषाणातें लेवविलें ॥ १५ ॥ ऐसा होता चमत्कार ॥ त्यांत काय करी नाथ

---

१ अष्ट दिशांना. २ योद्धा. ३ मैत्रिणी. ४ भ्रम पाडणारे. ५ देवीचा जयघोष. ६ अलंकार.

मच्छिंद्र ॥ विद्यागौरवी प्रहर ॥ तयामाजी संचरवीं ॥ १६ ॥ तें अस्त्र चपळ सबळवंत ॥ वसनें आसडूनि[1] त्वरित ॥ नेऊनियां गगनपंथें ॥ अंबरातें मिरविलीं ॥ १७ ॥ मग त्या सकळ नग्न होऊनी ॥ नृत्य करिती सकळ अवनीं ॥ त्याही सकळ आणि मच्छिंद्रमुनी ॥ मायास्त्रातें जल्पतसे ॥ १८ ॥ तेणेंकरूनि अपार पुरुष ॥ सर्वभूषणीं महादक्ष ॥ निर्मूनियां नाथ प्रत्यक्ष ॥ समोर संचार करवीतसे ॥ १९ ॥ ऐसी करूनि दृढ शाहटी ॥ स्मरणास्त्र जल्पलें होटीं[2] ॥ तेणेंकरूनि सर्व गोरटी[3] ॥ देहाप्रतीं[4] पातल्या[4] ॥ १२० ॥ देहस्मरणीं होतां स्थित ॥ आपण आपणाकडे पहात ॥ तो नग्नशरीरी केश मुक्त ॥ परम लज्जित मग त्या झाल्या ॥ २१ ॥ भोंवतें पाहती दृष्टी करूनी ॥ तों अपार पुरुष देखिले नयनीं ॥ तेणें फारच लज्जित होऊनी ॥ पळती सैराट[5] नग्नचि ॥ २२ ॥ तों पळतपळत सहज नयनीं ॥ भैरव पाहिले अनवस्थान ॥ कंठीं उरलासे प्राण ॥ रुधिर अवनीं सांडतसे ॥ २३ ॥ आणिक पाहिलें नेत्रश्वेतीं[6] ॥ मग पळूनि गेल्या जेथें भगवती ॥ अंबिका पाहूनि नग्न समस्ती ॥ आश्चर्य चित्तीं करीतसे ॥ २४ ॥ म्हणे कां वो ऐसें केलें ॥ कोणी तुम्हांतें नागविलें ॥ येरी म्हणती सुकृत संपलें ॥ म्हणूनि अवस्था हे झाली ॥ २५ ॥ माय वो माय जोगी आला ॥ कोणीकडोनि जाणों आम्ही त्याला ॥ तेणें करूनि अवस्था आम्हांला ॥ प्राण घेतला भैरवांचा ॥ २६ ॥ आतां जननी काय उरलें ॥ तुम्ही स्वस्थान सोडा वहिलें[7] ॥ नातरी दशा पूर्ण पावाल ॥ आम्हां दिसतें जननीये ॥ २७ ॥ भैरवांसारिखे वीर धुरंधर ॥ तयांचा प्राण कंठावर ॥ उरला असे बरावा विचार ॥ आम्हां-लागीं दिसेना ॥ २८ ॥ तो जोगी नव्हे मायाजननी ॥ सुत प्रसवला दुसरा तरणी ॥ पूर्वभयाची आतां मांडणी ॥ जगामाजीं मिरवेना ॥ २९ ॥ कीं एकादश प्रळयरुद्र ॥ एकच शरीरीं मिरवले भद्र ॥ देवदानव नक्षत्र चंद्र ॥ आम्हां वाटलें ग्रासितो ॥ १३० ॥ कीं माये प्रळयविजेच्या स्थानास ॥ आजीच आली धरूनि यास ॥ आप तेज मही वायु आकाश ॥ ग्रासील ऐसें वाटतसे ॥ ३१ ॥ तरी आतां वेगीं माये ॥ या स्थानातें

---

१ खेचून. २ ओठानें (मुखानें). ३ स्त्रिया. ४ शुद्धीवर आल्या. ५ सैरावैरा. ६ पांढऱ्या डोळ्यांनीं. ७ प्रथम, त्वरित.

आंचवावें[1] || कोणे प्रकारें वांचवावें || जीवित्व आपुलें जननींये || ३२ || ऐसें बोलूनी भयभीत || कंपायमान बावऱ्या होत || कोणी बोलतां चांचरा[2] घेत || आला आला म्हणोनि || ३३ || ऐसी दीक्षामाय भवानी || पाहूनि आश्चर्य करी मनीं || मग स्वचित्तांत पाहे शोधूनी || कोण कोणाचा कोणता || ३४ || तंव तो महाराज कविनारायण || उपरिचर वसूच प्रियनंदन || मच्छिंद्रनामें अवतार धरून || जगामाजीं मिरवला || ३५ || ऐसें आणूनी स्वचित्तांत || मग सकळांलागीं वसनें देत || पुढें घालूनि अबला समस्त || बाहेर आली जगत्त्रयजननी || ३६ || मग मच्छिंद्रापाशीं येऊनि त्वरित || बहु प्रेमानें हृदयीं धरीत || तेणें पाहूनि जगन्मातेतें || चरणावरी लोटला || ३७ || मग घेऊनि अंकीं मच्छिंद्रनाथ || म्हणे बा प्रताप केला बहुत || तरी भैरव प्राणरहित || झाले सावध करीं त्यांसी || ३८ || ऐसें ऐकूनि अंबिका वाणी || प्रसन्न झाली चित्तभवानी || मग अस्त्रविद्या वाताकर्षणीं || काढूनि घेतली ते समयीं || ३९ || जैसें दुग्धामाजी तोय || काढुनि घेत हंस समयीं || तेवीं वाताकर्षण अस्त्र सदयी || काढूनि घेत ते क्षणीं || १४० || कीं पंचाक्षरी कौशलेंप्रती[3] || महीं[4] मांदुसे[4] काढूनि घेती || तन्न्यायें विद्याशक्ती || काढूनि घेत तो नाथ || ४१ || किंवा स्वबुद्धिविचक्षण || कार्य असतां परस्वाधीन || तें युक्तिप्रयुक्तीं घेती करून || प्राज्ञ बळें आपुलालें || ४२ || असो ऐसे दृष्टांत बोलें || येरीकडे भैरव सावध झाले || चलनवलन सर्व संचरलें || जैसें तैसें शरीर || ४३ || मग झाल्या विचक्षणीं || दिशा पाहती दृष्टीकरूनी || तों जगन्माता अंकीं घेऊनी || मच्छिंद्रातें बैसली || ४४ || मग ते अष्ट भैरववीर || येते झाले अंबिकेसमोर || म्हणती अंबे प्रताप थोर || मच्छिंद्रानें पै केला || ४५ || आम्ही याची युद्धमांडणी || घेऊं सकळ परीक्षाकडसणी || मग नागपत्रअश्वत्थाहुनी || कथा वदले अंबेतें || ४६ || नागअश्वत्थाहूनि ऐकतां गोष्टी || माता म्हणे हा धन्य धूर्जटी || मग मच्छिंद्रास म्हणे माझे दृष्टीं || प्रताप कांहीं दावीं कां || ४७ || जैसें पयामाजी तोय || शोषूनि घेत हंस पय ||

---

१. सोडावे. २ चाहूल; कानोसा. ३. कौशल्यानें. ४. मंत्रसाहित्य

तेवीं आतां युद्धसंदेह || काढूनि दावीं चक्षूतें || ४८ || यावरी बोले मच्छिंद्रनाथ || कैसी दावूं कोणत्या अर्थ || माता म्हणे हा पर्वत || आकाशातें मिरवीं कीं || ४९ || मिरवेल परी जेथील तेथ || पुन्हां ठेवीं मूर्तिमंत || ऐसें ऐकतां मच्छिंद्रनाथ || करीं कवळी भस्मातें || १५० || मग वायुअस्त्र फणिदैवत || मंत्रजल्पें केलें युक्त || पर्वतीं फेंकितां भस्म होत || उदयवातचि जो झाला || ५१ || वात मौळीं कद्रुनंदन[1] || पर्वत मौळीं[2] शीघ्र वाहून || वातचक्रीं करी भ्रमण || चंडरथासमान[3] कीं || ५२ || त्यांतें उलथावया शक्ती || अंबा पाहे आपुल्या चित्तीं || परी शेषमौळींची पर्वतमाती || दृढ असे ढळेना || ५३ || मग मनीं म्हणे हा धन्य नाथ || जेणें ऐक्य केला पर्वत वात || शत्रु समरीं ऐक्य चित्त || मिरविलाही हें धन्य || ५४ || पर्वत पूर्ण वातावरी || तो वात मिरवी घेऊनि शिरीं || जैसा मत्स्यकोदरीं || येवोनिया दडाला || ५५ || कीं व्याघ्रअजानांदवटीं[4] || नांदविले एका पेटीं || कीं उरग[5] उरगारी[6] सांगती गोष्टी || प्रेमभावें मिरवूनियां || ५६ || तन्न्यायें मच्छिंद्रें केलें || धन्य सद्विद्येचें धाम रचिलें || मग कुरवाळूनि म्हणे वहिलें || पर्वतातें उतरीं कां || ५७ || मग मच्छिंद्रें वात आकर्षून || ठायींच्या ठायीं नग उतरून || ठेवूनी अंबेचें समाधान || सद्विद्येनें पैं केलें || ५८ || यावरी नाथ आणि भगवती || गेले अंबिकास्थानाप्रती || तेथें राहूनि तीन रात्री || पुसूनियां चालिले || ५९ || मग अंबा प्रसन्न होऊन || अस्त्रें दिधलीं त्यातें दोन || स्पर्शास्त्र अस्त्र भिन्न || प्रसादातें निवेदिलें || १६० || असो ऐसा प्रसाद घेऊन || निघता झाला मातेसी नमून || बारामल्हारांचा मार्ग धरून || जाता झाला तो नाथ || ६१ || पुढें बारामल्हारांचें कथन || श्रोतियां सांगे धुंडीनंदन || नरहरि मालू नामाभिधान || जगामाजीं मिरवे तो || ६२ || स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार || संमत गोरक्षकाव्य किमयागार || सदा परिसोत भाविक चतुर || चतुर्थोध्याय गोड हा || १६३ || श्रीकृष्णार्पणमस्तु || || नवनाथभक्तिसार चतुर्थोध्याय समाप्त ||

---

१. नाग. २. शिरावर ३. वेगवान रथाप्रमाणें. ४. वाघ व शेळी यांचें एकत्र नांदणें. ५. नाग. ६.

|| श्रीगणेशाय नमः || जयजयाजी यदुकुळटिळका || भक्तिपंकजाच्या[१] सदैव अर्का || मुनिमानसचकोरपाळका || || कृपापीयूषा[२] चंडा तूं || १ || भाविक प्रेमळ भक्त परी || तयांचा अससी पूर्ण कैवारी || बाळप्रल्हाद-संकटावरी || कोरडे काष्ठीं प्रगटलासी || २ || करविंशतिप्रताप[३] सघन || संकटीं घातले देव तेणें || तदर्थ सकळ रविकुळपाळण[४] || अवतारदीक्षा मिरविसी || ३ || देवविप्रांचें संकट पाहून || मत्स्यकुळातें करी धारण || मग उदधीतें गगन दावून || शंखासुर धरियेला || ४ || तेवींच दैत्य दुमदुमा करीत || अवतार कच्छ झाला मिरवीत || उदधी मंथूनि शंखा तोषवीत || महाराज कृपार्णव || ५ || राया बळीची उद्दाम करणी || स्वरूप मिरवी खुजटपणीं[५] || संकट पडतां सुरगणीं || फरशधर[६] झालासे || ६ || अपार भक्त-प्रेमा सघन || त्यांत स्थिरावले पंडुनंदन || शिशुपाळ-वक्रदंतकंदन || वसुदेवकुशीं मिरवला || ७ || असो ऐसा भक्तिप्रेमा || तूतें आवडे मेघश्यामा || तरी भावभक्तिच्या उगमा || पुढें ग्रंथ बोलवीं || ८ || मागिले अध्यायीं केलें कथन || हिंगळाज क्षेत्रीं मच्छिंद्रनंदन || अष्टभैरव चामुंडा जिंकून || दर्शन केलें अंबेचें || ९ || तरी श्रोते सिंहावलोकनीं || कथा पहा आपुले मनीं || बारामल्हारमार्ग धरूनी || जाता झाला मच्छिंद्र || १० || तो बारामल्हारकाननांत || मुक्कामा उतरला एका गांवांत || देवालयीं मच्छिंद्र-नाथ || सुखशयनीं पहुडला || ११ || तों रात्र झाली दोन प्रहर || जागृत आहे नाथ मच्छिंद्र || तंव काननीं दिवट्या अपार || मच्छिंद्रनाथें देखिल्या || १२ || इकडूनि जाती तिकडूनि येती || ऐशा येरझारा करिती || तें पाहूनि नाथ जती || म्हणे भुतावळें उदेलें || १३ || तरी यातें करावें प्रसन्न || समय येत ह्याचि दिसून || कोण्या तरी कार्यालागून || उपयोगीं श्रम पडतील || १४ || तरी त्यातें आतां शरणागत || प्रसन्न करूनि घ्यावें भूत || श्रोते म्हणती कार्य कोणतें || भूतास्वाधीन

---

१ भक्ति हेंच जणूं कमल त्याच्या. २ कृपारूपी अमृता. ३ वीस हातांच्या रावणाचा पराक्रम. ४ सूर्यवंशांतील श्रेष्ठ राम. ५ बटुरूपानें-वामन. ६ परशु धारण करणारा परशुराम.

असेल कीं || १५ || तरी ऐसें न बोलावें या वेळे || भूत श्रीराम उपयोगी आलें || राक्षसाचें प्रेत नेलें || समरंगणीं सुवेळे || १६ || तेव्हां अमृतदृष्टीकरून || उठवी श्येन कपिरत्न || तेवीं तुळसीसी प्रसन्न || भूत झालें कलींत || १७ || तरी लहानापासूनि थोरापर्यंत || समयीं कार्य घडूनि येत || पहा अर्णवा झुरळें निश्चित || वांचविलें म्हणताती || १८ || तन्न्यायें कल्पूनि चित्तीं | नाथ भूतांच्या बैसल्या अर्थीं || मग अंबिकाअस्त्र स्पर्शशक्ती || प्रेरिता झाला तेंचि क्षणीं || १९ || तें अस्त्र प्रेरितां भूतगणीं || होतां स्पर्श कुरुमेदिनीं || मग पद धरी आंवळूनी || सुटका नाहीं पदातें || २० || जेवी युद्ध कुरुक्षेत्रांत || मही धरीतसे कर्णरथ || चक्रें गिळूनि करी कुंठित || गमनसंधान करूं नेदी ||२१|| तन्न्यायें स्पर्शशक्ती || करी भूतपदा धरा व्यक्ती || चलनवलन मग त्या क्षितीं || कांहींएक चालेना ||२२|| जैसे तरू एकाचि ठायीं || वसती अचळप्रवाहीं || तन्न्यायें भूतें सर्वही || खुंटोनियां टाकिलीं || २३ || तयां भूतांचे वियोगनिमित्तें[1] || कीं वेताळा भेटी जाणें होतें || सर्व मिळोनि येतां क्षितींत[2] || जमोनियां येताती ||२४|| तंव ते दिवशीं झाले कुंठित || वेताळभेटीच राहिली अप्राप्त || येरीकडे वेताळ[3] क्षितींत || अनंत भूतें पातलीं || २५ || तो दक्षभूतांचा बळी वेताळ || पाहे अष्टकोटी भूतावळ || तों न्यूनपणीं[4] सर्व मंडळ || दिसून आलें तयातें || २६ || मग अन्य भूतांतें विचारीत || शरभतीरींची भूतजमात || आली नाहीं किमर्थ || शोध त्यांचा करावा || २७ || अवश्य म्हणोनि पांच सात || गमन करिते झाले भूत || शरभतीरीं येऊनि त्वरित || निजदृष्टीं पहाती || २८ || तंव ते मंडळी महीं व्यक्त || उभी असे बळरहित || जैसा एका ठायींचा पर्वत || दुसऱ्या ठायीं आतळेना[5] || २९ || मग त्या मंडळानिकट येऊन || पुसते झाले वर्तमान || तुम्ही व्यक्त महीलागून || काय म्हणोनि तिष्ठलां || ३० || येरी म्हणती अनेक जे भेद || महीं उचलोनि देतां पद || कोण आला आहे सिद्ध || तेणें कळा रचियेली || ३१ || मग ते पाहे कळा

---

१ वियोगामुळे. २ पृथ्वीवर. ३ वेताळाच्या भूमींत. ४ कांहीं कमी आहे असें वाटून. ५ हलेना.

ऐकून ॥ पर्वता चालिले शोधालागून ॥ गुप्तरूपें वस्तींत येऊन ॥ मच्छिंद्रनाथ पाहिला ॥ ३२ ॥ बालार्क-किरणीं तेजागळा ॥ शेंदूर चर्चिलासे भाळा ॥ तयामाजी विभूती सकळा ॥ मुखचंद्रें चर्चिली ॥ ३३ ॥ कर्णीं मुद्रिका रत्नपाती ॥ कीं वस्तीस पातल्या रत्नज्योती ॥ हेमगुणीं[1] गुंफोनि निगुती ॥ कबरींभारीं[2] वेष्टिला ॥ ३४ ॥ ललाट[3] अफाट मिशा पिंगटा ॥ वटदुग्धानें भरल्या जटा ॥ सरळ नासिका नेत्रवाटा ॥ अग्रीं समदृष्टी पहातसे ॥ ३५ ॥ अर्कनयनीं विशाळ बहुत ॥ उग्रपर्णीं उदय दावीत ॥ पाहतां वाटे कृतांत ॥ नेत्रतेजें विराजला ॥ ३६ ॥ स्थूळवट बाहुदंड सरळ ॥ आजानुबाहू तेजाळ ॥ कीं मलविमल करूनि स्थळ ॥ बहुवटीं विराजले ॥ ३७ ॥ मस्तकीं शोभली दिव्य वीरगुंठी[4] ॥ कंथा विराजे पाठपोटीं ॥ त्यावरी ग्रीवेसी नेसल्या दाटी ॥ ज्ञानाशिंगी मिरवीतसे ॥ ३८ ॥ बाहुवटें हनुमंत ॥ वीरकंकण करीं शोभत ॥ कुबडी फावडी घेऊनि हातांत ॥ बोधशैलिका विराजे ॥ ३९ ॥ जैसा तीव्र बारावा रुद्र ॥ कीं सकळ योगि-यांचा भद्र ॥ जैसा नक्षत्रगणीं चंद्र ॥ तेजामाजी डवरतसे ॥४०॥ ऐसें पाहूनि एक भूतीं ॥ मनामाजीं करितां ख्याती ॥ येणेंचि व्यक्त केलें क्षितीं ॥ भूतगणा वाटतसे ॥ ४१ ॥ मग ते होऊनि संदेहस्थ ॥ नाथासी म्हणती भूतें पतित ॥ जाऊं द्या स्वामी करा मुक्त ॥ आपुलाल्या कार्यासी ॥ ४२ ॥ नाथ म्हणे सर्व गुंतले ॥ तुम्ही मुक्त केवीं राहिले ॥ येरू म्हणे पाठविलें ॥ समाचारा वेताळें ॥ ४३ ॥ तरी महाराजा करीं मुक्त ॥ जाऊं द्या वेताळनमनार्थ ॥ यावरी त्यांसी म्हणे नाथ ॥ सोडणार नाहीं सहसाही ॥ ४४ ॥ तुमचा वेताळ आदिराणीव[5] ॥ जाऊनि त्यातें त्वरें सांगावें ॥ येरू म्हणती मग अपूर्व ॥ भलें नोहे महाराजा ॥ ४५ ॥ वेताळ खवळता बावरदेव[6] ॥ हे महाबळाचें असती अष्टार्णव[7] ॥ ब्रह्मांड जिंकूनि कंदुकभावं[8] ॥ महीं खेळती महाराजा ॥ ४६ ॥ नवनाग जैसे सबळी ॥ तयां माजी फोडिती[9] कळी ॥ तयांसवें कोणी रळी[10] ॥ केली नाहीं आजन्म ॥ ४७ ॥ देव दानव गंधर्व असती ॥ तेही वेताळ बलाढ्य

---

१ सोन्याच्या तारेनें. २ जटाभारानें. ३ भाळ. ४ जटा. ५ प्रमुख. ६ महाभयंकर. ७ अष्ट सागर. ८ चेंडूसारखे. ९ भांडणांत फोडून काढतात. १० भांडण.

म्हणती ॥ तस्मात् स्वामी तयांप्रती ॥ श्रुत करूं नोहे जी ॥ ४८ ॥ येरु म्हणे संपादणी ॥ येथें काय करितां दाऊनी ॥ तुमचा वेताळ पाहीन नयनीं ॥ बळजेठी कैसा तो ॥ ४९ ॥ ऐसीं ऐकूनी भूतें मात ॥ म्हणती अवश्य करूं श्रुत ॥ मग जाती जेथ तो वेताळ भूत ॥ तयापाशीं पातले ॥ ५० ॥ राया वेताळासी करूनि नमन ॥ सांगते झाले वर्तमान ॥ म्हणती महाराजा भूतांसी विघ्न ॥ जोगी एक आहे कीं ॥ ५१ ॥ तेणें खेळूनि[1] मंत्रशक्ती ॥ महीं व्यक्त केली जमाती ॥ शेवटीं म्हणतो हेचि गती ॥ तुम्हां करीन महाराजा ॥ ५२ ॥ ऐसें ऐकूनि पिशाचराव ॥ परम क्षोभला विक्रातिभाव ॥ म्हणे आतां अष्टका सर्व ॥ भूतावळ मेळवा ॥ ५३ ॥ मग भूतभृत्य[2] जासूद हलकारे ॥ जाते झाले देशांतरा ॥ अर्बस्थान पंजाब गुर्जरा ॥ बंगालादि पातले ॥ ५४ ॥ माळवी मेवाड तेलंगण ॥ कर्नाटकी देश दाक्षिण ॥ कुंडाळ कैकाड त्रिलंबवचन ॥ सप्तद्वीपींचे पातले ॥ ५५ ॥ सकळां श्रुत करूनि गोष्टी ॥ पाठविती सकळ भूतथाटी ॥ अष्टराणीव एक एक कोटी ॥ समारंभा पातले ॥ ५६ ॥ अष्टराणीव तयांचें नांव ॥ महावीर विद्याकारणीं सर्व ॥ म्हंमद म्हैषासुर धुळोवान[3] गर्वे ॥ बाबर झोटिंग पातले ॥ ५७ ॥ मुंजा नरसिंहाचा अवतार ॥ म्हणोनि वीरांत त्याचा संचार ॥ तोही एक कोटी भार ॥ घेऊनियां मिळाला ॥ ५८ ॥ असो ऐसे कोटीभार ॥ उतरले जैसे गिरिवर ॥ महाभद्र तो आग्या वेताळवीर ॥ येऊनियां पोहोंचला ॥ ५९ ॥ सकळ वेताळापाशीं येऊन ॥ कथिते झाले सिद्धगमन ॥ मग सकळ सांगूनि वर्तमान ॥ समारंभीं चालिले ॥ ६० ॥ येऊनि शरभतीराप्रती ॥ अष्टही कोटी कोल्हाळ[4] करिती ॥ तेणें दणाणी अमरक्षिती ॥ आणि पाताळी आदळतसे ॥ ६१ ॥ तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ करीं कवळी विभूतिपात ॥ आराधूनि मंत्रशक्तीतें ॥ लखलखीत पैं केलें ॥ ६२ ॥ स्मरणगांडीव[5] विभूती शर ॥ सज्ज करिती अति तत्पर ॥ परी सर्वांचा प्रताप पहावया स्थिर ॥ महीं विराजे उगलाचि ॥ ६३ ॥ परी वज्रास्त्रमंत्र जपून ॥ भोंवतें वेष्टिलें रेषारंगण ॥ आणि मस्तकीं वज्रासन ॥ वज्रशक्ती मिरवीतसे ॥ ६४ ॥ तेणेंकरूनि भूतांचा प्रवेश ॥

---

१ खिळवून टाकणे. २ भूतसेवक. ३ धूळ उडवीत येणारा. ४ कोलाहल, गोंगाट. ५ स्मरणरूपी धनुष्य.

लिप्त नोहे आसपास || परी भूतावळ्या स्मशानास || वर्षाव करिती आगळा || ६५ || || जैशा पर्जन्याच्या धारा || वर्षाव करिती अपार अंबरा || परी वज्रास्त्र सबळ मौळिभारा || कदाकाळीं मानीना || ६६ || त्यांत अष्ट पिशाचनृपाळ || स्वरूपेंकरूनि अति विशाळे || तरू टाकिती उपटूनि बळें || पर्जन्यधारांसारिखे || ६७ || परी तें वज्रास्त्र मौळीं || तया न गणिती तये काळीं || तरू संचवूनि पर्वतमौळी || पर्णकुटी ती जाहली || ६८ || ऐसा संचरतां तरुभार || काय करिते झाले समग्र || कोरडे काष्ठादि तृण अपार || तयावरी सांडिती || ६९ || सकळ करूनि महाकहर || सांडिते झाले वैश्वानर[1] || तें पाहूनि नाथ मच्छिंद्र || जलदास्त्र प्रेरीतसे || ७० || भूतें सांडिती वैश्वानर || तरू कडकडती ज्वाळपर || ब्रह्मांडी उमाळा व्यापे थोर || पक्षिकुळ जीवजंतु || ७१ || ऐसी पाहतां पावकथाटी[2] || परी जलदास्त्रें[3] केली दाटी || उदधी मिरवूनि आकाशापाठीं || शांत केला पावक तो || ७२ || यापरी मच्छिंद्रनाथ || पावकास्त्र प्रेरिता झाला विभूतिमंत्र || तेणें अग्नि प्रदीप्त करीत || भूतगणीं मिरवीतसे || ७३ || परी तो दृश्य अदृश्य जाणोनी || प्रळयाग्नि पाहती गुप्त होऊनी || मग पहा उदधितोया सांडोनी || आकाशांत मिरवूं त्या ||७४|| परी तो विझेना मंत्राग्न || मग मच्छिंद्रें जलदास्त्र प्रेरून || शांत केला द्विमूर्धन[4] || अस्त्रमंत्रें करूनियां || ७५ || शांत होताचि मंत्राग्नी || महीं उतरली भूतगणीं || मग स्पर्शास्त्र जल्पोनी || भूतांगणीं कल्पीतसे || ७६ || तेणेंकरूनि अष्टकोटी || महीं व्यक्त झाली एकथाटी[5] || जैसी पूर्वीं भूतांते राहटी || तेंचि झालें सर्वांस || ७७ || परी अष्टजन जे तयांचे नृप || महाबळी प्रतापदर्प || ते स्पर्शास्त्र न गणती माप || स्वबळें मिरविती || ७८ || परी स्पर्शास्त्रें एकचि केलें || अदृश्य सकळ तेज खंडूनि धरिलें || हें तों नेणोनि निकट आले || मच्छिंद्रातें आकळावया || ७९ || परी भोंवतें आहे वज्र संपन्न || लाग[6] न चाले कांहीं तेणें || परी परम बलाढ्य वेताळसंधान || निकट अंगें पातले || ८० || परी भोंवतें आहे वज्रास्त्र || तेंचि गिळूनि गेला मुखपात्र || हें मच्छिंद्र पाहतां अति विचित्र || वासवास्त्र सोडीतसे || ८१ || वासवास्त्र

१ अग्नि. २ अग्निज्वाला. ३ पर्जन्यास्त्र. ४ अग्नि. ५ घोळका, गर्दी. ६ उपाय.

होतां प्रगट ॥ उभयतांची झाली झगट ॥ जैसे जेठी लागूनि येत पाठ ॥ लोंबी[1] झोंबी खवळले ॥ ८२ ॥ एकमेकां महीं पाडिती ॥ तेणें दणाणा उठे क्षितीं ॥ अष्टसमुद्र हेलावती ॥ खळबळती नक्षत्रें पै ॥ ८३ ॥ शेषमस्तकें हेलावती ॥ कूर्म म्हणे त्या अति अद्भुती ॥ वराह सांवरूनि नेटे दंतीं ॥ महीलागी उचलीतसे ॥ ८४ ॥ येरीकडे सप्तजन ॥ कवळूं पाहती मच्छिंद्राचे चरणीं ॥ कीं चरणीं धरूनि महीकारण ॥ मच्छिंद्रनाथ आकळावा ॥ ८५ ॥ परी तो नाथ अति चपळ ॥ पुनः वज्रास्त्र सिद्ध केले सबळ ॥ दाही दिशा रक्षपाळ ॥ ऐसें वज्रास्त्र मिरविलें ॥ ८६ ॥ यावरी तो दानवास्त्र जल्पून ॥ दानव केले सप्त निर्माण ॥ मधु तिल कुंभकर्ण ॥ मरु आणि मालीमल ॥ ८७ ॥ मुचकुंद त्रिपुर बळजेठी ॥ ऐसी सप्त दानवहाटी ॥ साती देवतें बळजेठी ॥ लोंबी झोंबी पातले ॥ ८८ ॥ झोटिंगातें मधु झगटे ॥ खवळताती कुंभक नेटें ॥ बाबरातें कुंभकर्ण लोटे ॥ झोटधरणी[2] झगडती ॥ ८९ ॥ म्हंमदालागीं मरु भिडत ॥ मालीमल मुंज्यातें आल्हाटीत[3] ॥ म्हैसासुर अति मुचकुंद उन्मत्त ॥ त्यातें भिडतसे ॥ ९० ॥ धुळोवान वीर समर्थ ॥ त्रिपुर झगटे तया निरत ॥ ऐसे एका मंत्री अस्त्र दैत्य ॥ सप्तजन आल्हाटिले ॥ ९१ ॥ ऐसे भिडतां अष्टजन ॥ महीं उठला अति दणाण ॥ एकमेकां महीकारण ॥ आकळावया ते जल्पीतीं[4] ॥ ९२ ॥ एक दिन एक रात्री ॥ साती जणां न विश्रांती ॥ लाथा केवड[5] हुमण्या[6] देती ॥ वर्मावर्मी जाणूनियां ॥ ९३ ॥ तेणेंकरूनि प्रहार भेदीत ॥ भेदितां देह विकळ होत ॥ मुष्टिप्रहारें मूर्च्छित होत ॥ महीं तडती आदळोनि ॥ ९४ ॥ मग साती जणें दानवास्त्र ॥ भिडतां केलें त्या जर्जर ॥ मग सप्त दानव अदृश्यवर ॥ होते झाले एकसरें ॥ ९५ ॥ येरीकडे वासवशक्ती ॥ भिडतां प्रेमें वेताळाप्रती ॥ तों संधान पाहूनि हृदयस्थिती ॥ वासवशक्ती भेदीतसे ॥ ९६ ॥ तेणें घायें अति सबळ ॥ मूर्च्छित पडला वेताळ ॥ महीं पडतां उतावेळ[7] ॥ अदृश्य झाली शक्ती ते ॥ ९७ ॥ येरीकडे मच्छिंद्रनाथ ॥ वाताकर्षणविद्या जल्पत ॥ तों

---

१ कुस्ती करण्यासाठी. २ केस धरून. ३ भिडणें. ४ ओरडतात. ५ कुशीवर पाडणे. ६ ठोसे. ७ उताणा.

सांवरोनि वेताळ मूर्च्छित ॥ पुनरपि आला त्वरेनें ॥ ९८ ॥ येतां येतां सातीजणीं ॥ लगट करिती निकट येऊनि ॥ तों सिद्धप्रयोग वाताकर्षणी ॥ मच्छिंद्राचा झालासे ॥ ९९ ॥ सिद्धप्रयोग होतां नीती ॥ संचारतो अष्टदेहां-प्रती ॥ तेणेंकरूनि वातगती ॥ आकर्षण होतसे ॥ १०० ॥ जंव जंव आकर्षणवात होत ॥ तंव हस्तपादांचें चलन राहात ॥ परम क्लेश उचंबळत ॥ मूर्च्छाशक्ती मिरवावया ॥ १ ॥ ऐसी होतांचि अष्टमावृत्ति[1] ॥ मग एकमेकांप्रती बोलती ॥ आतां आसडूनि[2] अहंवृत्ति ॥ शरण वेगीं रिघावें ॥ २ ॥ नातरी जोगी आहे कठिण ॥ भूतांसह आपुला घेईल प्राण ॥ तरी यातें प्रसन्न करून ॥ जगामाजी नांदावें ॥ ३ ॥ जैसें रामप्रसादेंकरून ॥ लंकाराणीव बिभीषण ॥ की वालीचे कृतीनें ॥ राज्यीं मिरवला सुग्रीव ॥ ४ ॥ तन्न्यायें येथें करून ॥ वांचवावा आपुला प्राण ॥ उपरी जीवलिया संगोपन ॥ आश्रय होईल हा एक ॥ ५ ॥ जैसा दरिद्रियाला परिस ॥ कीं चिंतामणी चिंतित्यास ॥ कीं पीयूष[3] लाभे रोगियास ॥ तैसें होईल आपणासी ॥ ६ ॥ कीं प्रल्हादाचें नरसिंह दैवत ॥ संकटीं झालें साह्यवंत ॥ तन्न्यायें आजही प्रीत ॥ वाढवावी महाराजा ॥ ७ ॥ ऐसें बोलूनि एकमेकां ॥ निश्चय करूनि नेटका ॥ म्हणती महाराजा तपोनायका ॥ सीमा झाली प्रतापा ॥ ८ ॥ तन्न्यायें सर्वज्ञमूर्ती ॥ सोडवीं आम्हां क्लेशपद्धती ॥ क्रोधानळें प्राणआहुती ॥ योजूं नको महाराजा ॥ ९ ॥ तरी आतां अनन्य शरण ॥ आहोंत आमुचा वांचवा प्राण ॥ जैसें कचा शुक्रें दान ॥ संजीवनीचें पैं केलें ॥ ११० ॥ तूं प्रत्यक्ष अससी नारायण ॥ हें नेणोनि रळी[4] तुजकारण ॥ केली परी उचित धन ॥ प्राप्त झालें सध्यांचि ॥ ११ ॥ जैसा जटायु आणि संपाती ॥ प्रताप दावू गेले गभस्ती ॥ परी भोगदशाप्राप्ती ॥ सध्यांचि झाली लाभावरी ॥ १२ ॥ तन्न्यायें येथें झालें ॥ तरी कृपेचीं बसवीं पाउलें ॥ चलनवलन अवघोचि राहिलें ॥ बोलणें उरलें सांगावया ॥ १३ ॥ आतां क्षणैक करिसी आळस ॥ आम्ही जाऊं परठायास[5] ॥ तेणें लाभ तव हस्तास ॥ काय मिरवेल तुजलागीं ॥ १४ ॥ तरी आमुचा वांचवावा प्राण ॥ मग नाम तुझें मिरवूं जगाकारण ॥

१ आठवी आवृत्ति. २ सोडून. ३ अमृत. ४ आगळीक, भांडण. ५ मृत्युपत.

सांगशील तें कार्य करून ॥ भूतांसहित येऊं कीं ॥ १५ ॥ कीं यमें पाळिले यमदूत ॥ किंवा विष्णू पुढें विष्णुगण धांवत ॥ तन्न्यायें आम्ही भूतांसहित ॥ तुजपुढें मिरवूं कीं ॥ १६ ॥ हें जरी म्हणशील खोटें ॥ तरी पूर्वजां बुडवू नरककपाटें ॥ आणि पंचपातकें महानेटें ॥ निजमस्तकीं मिरवू कीं ॥ १७ ॥ गोहत्यारी ब्रह्महत्यारी ॥ स्त्रीहत्यारी बाळहत्यारी ॥ मातृपितृगुरुहत्यारी ॥ पंचपातकें मस्तकीं मिरवू कीं ॥ १८ ॥ ऐशीं पातकें रौरव क्षितीं ॥ भोग मिरवू संवत्सरअयुतीं[1] ॥ यातें साक्ष चित्रगुप्ती ॥ लीनमुखपदा[2] मिरवू कां ॥ १९ ॥ ऐसे आमुचे बोल निश्चित ॥ काया वाचा धरूनि निश्चित ॥ तरी आतां होईं कृपावंत ॥ दयालहरी मिरवावी ॥ १२० ॥ यावरी बोले मच्छिंद्रनाथ ॥ साबरीविद्या मम कवित्व ॥ त्यातें साह्य भूतांसहित ॥ कार्यार्थी तुम्हीं असावें ॥ २१ ॥ जो जो मंत्र जया प्रकरणीं ॥ तरी त्या अर्थी तुम्ही वर्तोनी ॥ साह्य करावें मंत्रालागुनी ॥ कोणीतरी घोकिलिया ॥ २२ ॥ मग अष्टही म्हणती अवश्य ॥ कार्य करूं निःसंशयास ॥ मग साधनप्रयोग आपुला भक्ष[3] ॥ पृथक् पृथक् सांगितला ॥ २३ ॥ अष्टकोटी भूतावळीसहित ॥ भक्षसाधन सांगितलें समस्त ॥ येणें पथें कार्य जगांत ॥ निश्चयें आम्ही मिरवू कीं ॥ २४ ॥ पूजा पुरस्कर अभ्युत्थान ॥ मंत्रासहित निर्वाण ॥ मंत्र उजळला स्थापूनि ग्रहण ॥ पर्वणीतें नेमिलें ॥ २५ ॥ ऐसा निश्चय सांग होतां ॥ मग बळें प्रेरकास्त्र प्रेरितां ॥ समूळ नासूनि गेली वार्ता ॥ आकर्षणअस्त्राची ॥ २६ ॥ येरीकडे अष्टकोटी भूतावळ ॥ जोगिणी इत्यादि सकळ ॥ स्पर्शू पाहती चरणकमळ ॥ महीं व्यक्त होऊनिया ॥ २७ ॥ तेव्हां जल्पूनि विमुक्तास्त्र ॥ मुक्त केले पिशाच सर्वत्र ॥ मग मच्छिंद्रपद नमूनि पवित्र ॥ सन्मुख उभे राहती ॥ २८ ॥ बद्धांजुळी[4] उभय कर ॥ उभे असती ते समोर ॥ वाणी वदले जयजयकार ॥ धन्य मच्छिंद्र म्हणोनी ॥ २९ ॥ मग त्या मंडळींत मच्छिंद्र ॥ कैसा शोभला मूर्तिमंत ॥ जेवीं नक्षत्रांमाजी तेजोमंत ॥ शशिनाथ मिरवला ॥ १३० ॥ कीं रश्मिपालमंडळांत[5] ॥ तेजें गहिंवरला प्रभे आदित्य ॥ कीं सुरवरगणीं[6] शचीनाथ[6] ॥ स्वर्गामध्यें मिरवला ॥ ३१ ॥ कीं शिवगण

---

१ अनेक वर्षपर्यंत. २ पायांशीं विनम्र राहू. ३ उद्दिष्ट. ४ हात जोडून. ५ सूर्यमंडळात. ६ देवांमध्यें इंद्र.

समुदायीं || परम शोभत नगजावई[1] || कीं विष्णुगुणांत शेषशायी[2] || प्रभुत्वपणीं मिरवला || ३२ || कीं दानवांमाजी उशगनामूर्ती[3] || कीं देवामाजीं बृहस्पती || कीं पृतनेमाजीं[4] ऐरावती || देवांगणीं मिरवितसे || ३३ || तेवीं पिशाचमंडळांत || परम शोभला मच्छिंद्रनाथ || मग सकळांच्या मस्तकीं ठेवूनि हात || म्हणे क्षेमवंत असावे || ३४ || अष्टजण मुख्य नायक || ते बोलाति बोलावून सकळिक || कीं मच्छिंद्र कार्य श्लोक || जगउपकारा वदला असे || ३५ || तरी त्याचा धाक कोणीं || तया साह्य पिशाच असावें येऊनी || सांगितलें याचें कार्य द्या करूनि || मंत्रोच्चार होतांचि ||३६|| ऐसें ऐकोनियां भूतें || अवश्य म्हणती जोडोनि हात || यावरी बोले मच्छिंद्रनाथ || आणिक वर मज द्यावा || ३७ || तुमचें आमुचें समरांगण || झालें सबळ बळेंकरून || त्या समरांगणाचें कथन || लोकीं ऐसें मिरविलें || ३८ || तरी तें आख्यान वाचितां || तया न करावी बाधा सर्वथा || आणि हें आख्यान संग्रहीं पाळितां || प्रिय मानावा तो पुरुष || ३९ || त्यासी जरी संकट येतां || निवारण करावें तुम्हीं सर्वथा || आणि आपुलेकडूनि सहसा व्यथा || जाणूनि त्या पुरुषा करूं नये || १४० || हें आख्यान राहे जया सदनीं || तेथें बसूं नये सहसा भूतांनीं || जैसें भाद्रपदशुद्ध चतुर्थी-दिनीं || चंद्रालागीं न देखती || ४१ || कीं अविंध[5] जेवीं का सूकर || कीं श्वान[7] मानिती अशुद्ध विप्र || तेवीं तें मानूनि सर्वत्र || दूरदेशा असावें || ४२ || ऐसें आणूनि चित्तीं || तें सदन स्पर्शू नये भूतीं || अस्पर्श होतां व्यथा किंचित || होणार नाहीं भूतांची || ४३ || यावरी प्रशस्तपणें राहून || जरी त्या सदना आलें विघ्न || तयाचें करावें निवारण || सकळ भूतें मिळोनियां || ४४ || आणि तया घरचें मनुष्य व्यर्थ || जरी भेटलें जातां मार्गांत || तरी मार्ग सोडूनी निश्चित || दूर मार्गीं बैसावें || ४५ || हें आख्यान जो पाळिता || त्यासी कदाकाळीं न करावी व्यथा || हेंचि द्यावें मज सर्वथा || कृपा करूनि सर्वांनीं

---

१ हिमनगाचा जांवई शंकर. २ शेषवर निद्रा करणारा विष्णू ३ शुक्राचार्य. ४ सैन्यामध्यें. ५ मुसलमान. ६ डुक्कर. ७ कुत्रा.

॥ ४६ ॥ ऐसी ऐकूनि मच्छिंद्रउक्ती[1] ॥ आवश्य करूं सकळ म्हणती ॥ त्या सदनातें व्यथा निश्चितीं ॥ आम्ही न करूं सहसाही ॥ ४७ ॥ ऐसें वदूनि वरदभूत[2] ॥ नमिता झाला मच्छिंद्रनाथ ॥ सर्व नमूनि पुसून त्यातें ॥ स्वस्थानातें चालिले ॥ ४८ ॥ अष्टकोटी पिशाचांसहित ॥ अष्ट विराजे मुख्य दैवत ॥ तेही नमूनि मच्छिंद्राप्रत ॥ स्वस्थानासी पै गेले ॥४९॥ येरीकडे मच्छिंद्रनाथ सत्वर ॥ पाहता झाला बारामल्हार ॥ तेथींचा विधी करूनि सर्व ॥ कुमारी दैवतीं चालिला ॥ ५० ॥ तैसीच पावे कालिका भवानी ॥ ते कथा पावेल मच्छिंद्रालागुनी ॥ ते पुढिले अध्यायीं अवधान देऊनी ॥ कथा श्रोते स्वीकारा ॥ ५१ ॥ अहो ह्या कथासारग्रंथास ॥ परिकर[3] पंचम अध्याय घोकिल्यास ॥ पिशाचबाधा तयासी खास ॥ होणार नाही सहसाही ॥ ५२ ॥ जरी पहिलो बाधा असेल ॥ तरी तो पठण करितां जाईल ॥ प्रथम अध्याय जो घोकील ॥ त्याचा अंगरोग जाईल कीं ॥ ५३ ॥ दुसरा अध्याय घोकिल्यापासून ॥ विद्याभ्यास होईल पूर्ण ॥ तिसरा अध्याय घोकितां प्रसन्न ॥ होईल अंजनीसुत तयांतें ॥ ५४ ॥ चवथा अध्याय घोकिता फळ ॥ कार्य निवटील[4] परम सकळ ॥ मान्यता[5] देईल महीपाळ ॥ मौन पडेल[6] सर्वांतें ॥५५॥ असो ऐसे पंचम प्रसंग ॥ मंत्रसंजीवनी अनुराग ॥ धुंडीसुत मालूजी सांग ॥ वदे नरहरीकृपेकरूनियां ॥ ५६ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ पंचमाध्याय गोड हा ॥ ५७ ॥ अध्याय ॥ ५ ॥ ॥ ओंव्या ॥ १५७ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ श्रीदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥

॥ नवनाथभक्तिसार पंचमोध्याय समाप्त ॥

---

१ मच्छिंनाथाचें वचन. २ वर देणारा वेताळ. ३ सुरस. ४ तडीस नेईल. ५ मान. ६ सर्व आश्चर्यानें थक्क होतील.

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी क्षीराब्धिवासा ॥ शेषशायी कमळहंसा ॥ नभोद्भवशोभा कमळाभासा[1] ॥ सुखविलासा रमेशा ॥ १ ॥ हे करुणानिधे दयावंता ॥ दीनबंधो दीनानाथा ॥ पुढें रसाळ कवित्वकथा ॥ बोलवीं कीं रसनेसीं[2] ॥ २ ॥ मागील अध्यायीं रसाळ कथन ॥ कीं बारामल्हार पवित्र स्थान ॥ तेथें अष्टदैवत पिशाच मिळोन ॥ शुद्ध केलें नाथासी ॥ ३ ॥ यापरी बारामल्हार करूनि तीर्थ ॥ कुमार[3] दैवत करूनि कोंकणस्थानांत ॥ कुडाळ प्रांत आडूळ गांवांत ॥ येऊनियां राहिला ॥ ४ ॥ तों ग्रामाबाहेर दुर्गा-लयीं ॥ महाकाळिका दैवत आहे ॥ तयाचे दर्शना लवलाहें ॥ मच्छिंद्रनाथ पै गेला ॥ ५ ॥ तें काळिकादैवत अति खडतर ॥ मूर्तिमंत नांदे पृथ्वीवर ॥ तें शिवहस्ताचें काळिकाअस्त्र ॥ स्थापन केलें महीसीं ॥ ६ ॥ त्या अस्त्रेंकरूनि दैत्य वधिले ॥ म्हणोनि शिवचित्त प्रसन्न झाले ॥ म्हणूनि काळिकादेवी वहिलें ॥ वरदान घेई कां ॥ ७ ॥ वेधक कामना असेल चित्तीं ॥ तें वरप्रदान मागें भगवती ॥ येरी म्हणे अपर्णापती[4] ॥ मम कामना ऐकिजे ॥ ८ ॥ तव हस्तीं मी बहुत दिवस ॥ बैसलें अस्त्रसंभारास ॥ आणि जेथें धाडिलें त्या कार्यास ॥ सिद्ध करूनि आलें मी ॥ ९ ॥ बहुत वृक्षांतें भंगितां क्षितीं ॥ मी श्रम पावलें अंबिकाहस्ती ॥ परी मातें विश्रांती ॥ सुखवासा भोगू दे ॥ १० ॥ मग अवश्य म्हणूनि उमारमण ॥ तेथें केलें तियेचें स्थापन ॥ तें उग्र दैवत अति म्हणोन ॥ अद्यापि आहे कलीमाजीं ॥ ११ ॥ त्या काळिकादर्शनासाठीं ॥ चित्त व्यग्र होवोनि पोटीं ॥ मार्ग लक्षूनि तयासाठीं ॥ संचार करिता जाहला ॥ १२ ॥ देवीप्रती करूनि नमन ॥ म्हणे माय वो आश्चर्यपण ॥ ज्यां मंत्रकाव्य केलें निपुण ॥ त्याजला साह्य होई तूं ॥ १३ ॥ तरी माझें हस्तें विराजून ॥ मम कवित्वविद्या गौरवून ॥ तया ओपूनि[5] वरदान ॥ कार्या उदित होई कां ॥१४॥ ऐसें मच्छिंद्र बोलतां वाणी ॥ क्षोभ चढला अंतःकरणीं ॥ शिवहस्तें अस्त्रालागोनि ॥ पूर्णाश्रम[6] झालासे ॥१५॥ त्यात मच्छिंद्राचें बोलणें ॥

---

१ आकाशांतील जणू कमल असा जो सूर्य त्याप्रमाणे शोभणाऱ्या. २ वाचेला. ३ कार्तिकस्वामी. ४ अपर्णेचा–पार्वतीचा पति शंकर. ५ देऊन. ६ अत्यंत कष्ट.

त्या काळिकादेवींनें ऐकून ।। तेणें क्षोभलें अंतःकरण ।। प्रळयासमान जेवीं ।। १६ ।। जैसा मुचकुंद श्रमोनि
निद्रिस्त ।। तैं काळयवन गेला तेथ ।। निद्रा बिघडतां क्रोधानळांत ।। प्रसर झाला त्या समयीं ।। १७ ।।
कीं प्रल्हाद पडतां परम संकटीं ।। विष्णुहृदयीं क्रोध दाटी ।। प्रगट झाला कोरडे काष्ठीं ।। राक्षसालागीं
निवटावया ।। १८ ।। तैसी काळिकाहृदयसरिता ।। उचंबळली क्रोधभरिता ।। मच्छिंद्रालागीं महीसिंधुअर्थी[1] ।।
मेळवूं पाहे लगबगें ।। १९ ।। कीं क्रोध नोहे वडवानळ ।। मच्छिंद्र अब्धी अपारजळ ।। प्राशूं पाहे
उतावेळ ।। अर्थसमय जाणूनियां ।। २० ।। म्हणे नष्टा अनिष्टा पतिता ।। मीं भवपाणीं[2] श्रमलें असतां ।।
त्यांतचि मातें दुःखवार्ता ।। शिणवूं पाहसी पुढारा ।। २१ ।। तुवां कवित्वविद्या निर्मून ।। मातें मागसी
वरप्रदान ।। परी वर नोहे मजला विघ्न ।। करूं आलासी दुर्बुद्धे ।। २२ ।। अरे मी आपला भोग सारून ।।
निवांत बैसलें सेवीत स्थान ।। तैं तूं मातें वरा गोंवून ।। शिणवूं पाहसी दुरात्मया ।। २३ ।। तरी आतां
मम लोचनीं ।। उभा न राहें जाय फिरोनि ।। नातरी आगळीक होतां करणी ।। शासनकाळ लाभसील
।। २४ ।। मी शिवकरींचे अस्त्र ।। तव करीं राहीन काय विचित्र ।। कीं करीं कवळूनि नरोटीपात्र ।।
भिक्षा मागे श्रीमंत ।। २५ ।। किंवा पितळधातूची मुद्रिका रचिली ।। ते हिराहिरकणी वेढका[3] घडली ।।
तेवी तूतें कामना स्फुरली ।। सर सर माघारा ।। २६ ।। कीं वायसाचे धवळारीं[4] ।। हंसबाळ करी
चाकरी ।। तन्न्यायें दुराचारी ।। इच्छूं पाहे मम काष्ठा ।। २७ ।। राव रंकाचे पंक्ती आला ।। आला परी
श्रेष्ठता त्याला ।। कीं सिंधूचि कूपस्थानीं[5] ठेला ।। नांदत कीं आवडीनें ।। २८ ।। की दीपतेजाते पाहूनि वास ।।
दीपतेजातें करी आस ।। तन्न्यायें शक्तिअस्त्रास ।। तव करीं वसती प्रारब्धें ।। २९ ।। आला विचारिता पांडित्य-
पण ।। तो अजारक्षका[6] पुसेल कोठून ।। तन्न्यायें मूर्खा जाण ।। आलासी येथें दुरात्मया ।।३०।। अहा प्रतापी विनता-
सुत[7] ।। क्षीणचिलीट होऊनि मस्त ।। तयासीं समता करूं पाहत ।। तेवीं येथें आलासी ।।३१।। अरे मी देव रुद्रकरीं

---

१ मातीत किंवा सागरात मिसळून नाशाची इच्छा करू पाहे. २ शंकराचे हातात. ३ कोंदण. ४ घरट्यात.
५ विहिरींत. ६ धनगर. ७. गरुड.

असतां ॥ तत्र करीं वसूं हें काय भूता ॥ तूतें कांहीं शंका बोलतां ॥ वाटली नाहीं दुरात्मया ॥ ३२ ॥ तरी असो आतां कैसें ॥ येथोनि जाईं लपवी मुखास ॥ नातरी जीवित्वा पावसी नाश ॥ पतंग दीपासम जेवीं ॥ ३३ ॥ याउपरी मच्छिंद्र म्हणे देवी ॥ पतंग जळे दीपासवीं ॥ परी तैसें नोहे माझे ठायीं ॥ प्रताप पाहीं तरी आतां ॥ ३४ ॥ अगे मित्रबिंब[1] तें असे लहान ॥ परी प्रतापतेजें भरे त्रिभुवन ॥ तेवीं तूतें दाखवून ॥ वश्य करीन ये समयीं ॥ ३५ ॥ अगे प्रताप जेवीं पंडुसुतांनी ॥ वायुसुतातें श्वेतीं[2] दावुनी ॥ अक्षयी ध्वजीं बैसवोनी ॥ किर्ति केली महीवरी ॥ ३६ ॥ की अरुण मित्रापुढी जोड ॥ तेवीं तूतें दावीन चाड ॥ तरी दत्तपुत्र मी कोड[3] ॥ जगीं मिरवीन ये वेळे ॥ ३७ ॥ देवी म्हणे भ्रष्टा परियेसीं ॥ कान फाडुनि तूं आलासी ॥ इतुक्यानें भयातें मज दाविसी ॥ परी मी न भीं सर्वथा ॥ ३८ ॥ हातीं घेऊनि करकंकण ॥ शेंदूर आलासी भाळीं चर्चुन ॥ परी मी न भिईं इतुक्यानें ॥ सर सर परता हे भ्रष्टा ॥ ३९ ॥ अरे तुझी उत्पत्ती मज ठाऊक ॥ कीं धीवर जाण तुझा जनक ॥ तरी तूं मत्स्य मीन धरूनि कौतुकें ॥ निर्वाह करी बा उदराचा ॥ ४० ॥ तरी तुज अस्त्रविद्या निपुण ॥ कायसा व्हावी दारिद्र्याकारण[4] ॥ कीं अंधाचें जन्मचक्षुलावण्य ॥ सर्वथा उपयोगी दिसेना ॥ ४१ ॥ कीं बहुरूपी मिरवी शूरपण ॥ तरी तें खेळापुरतें निपुण ॥ तें द्वंद्वजाळ सांभाळ सांभाळून ॥ वेव्हार[5] आव्हानीं[5] आपुला ॥ ४२ ॥ अरे मातें दाविसी उग्र रूप ॥ दांभिका ठका महाप्रताप ॥ अहंकृती मनाचें पाप ॥ मनामाजी मिरवी कां ॥ ४३ ॥ तूतें वाटेल मी महाथोर ॥ कीं वश्य केलीं भूतें समग्र ॥ तैसा नोहे हा व्यवहार ॥ शिवास्त्र मी असें ॥ ४४ ॥ उगवली दृष्टी करीन वांकुडी ॥ पाडीन ब्रह्मांडांच्या उतरंडी ॥ तेथें मशका तत्र प्रौढी ॥ किमर्थ व्यर्थ मिरवावी ॥४५॥ अगा मशक धडका हाणी बळें ॥ तरी कां पडेल मंदराचळ ॥ तेवीं तूं मातें घुंगरडें केवळ ॥ निजदृष्टीं आव्हानिसी ॥४६॥ मच्छिंद्र म्हणे देवी ऐक ॥ बळीनें वामन मानिला मशक ॥ परी परिणामीं पाताळलोक ॥ निजदृष्टीं

१. सूर्यबिंब. २ श्वेत द्वीपांत. ३ कौतुकाने. ४ दारिद्र्यासाठी. ५ व्यवहार मागतो, भीक मागतो.

दाविला || ४७ || ऐसें ऐकतां भद्रकाळी || चित्तव्यवधान पडिलें क्रोधानळीं || मग प्रतापशिखाज्वाळामाळीं[1] || कवळूं पाहे मच्छिंद्रा || ४८ || मग परम क्रोधें त्यासी बोलत || म्हणे कवण प्रताप आहे तूतें || तो मज दावीं मशाक येथें || वामनकृत्यें बळी जेवीं || ४९ || मच्छिंद्र म्हणे बहु युद्धासी || मिरवलीस शिवकार्यासी || तें मज दावीं अहर्निशीं || परीक्षा घेईन मी तुझी || ५० || अगा तरू वाढला गगनचुंबित || परी वातशस्त्रें उच्चंबळत[2] || तेवीं तूनें तोचि पंथ || आज दृष्टी पडेल कीं ||५१|| अगे बहु जिंकिलें समरंगणीं || अभिमाननग[3] वाढविला त्यांनी || परी प्रारब्धयोगेंकरूनी || छिन्नभिन्न होईल तो || ५२ || ऐसें ऐकतां भद्रकाळी || देती झाली सिंहा आरोळी || प्रगट होतां अंतराळीं || ब्रह्मांड तेथें उजळलें || ५३ || शब्द करी अति अचाट || कीं सहस्र विजूंचा कडकडाट || कीं अनंत अर्कउदयांत || महीलागीं मिरवला || ५४ || तें भद्रकाळी अस्त्र पूर्ण || येरी अस्त्र नोहे तें समयप्रदान[4] || कीं देवदानवांचें मरण || महीलागीं मिरवतसे || ५५ || तें अस्त्र नोहे बोलतां वाणी || कीं मायाप्रळयींचा उदित अग्नि || सकळां शांतवूनि शून्यवदनीं || भक्षूनि राहे पंचभूतां || ५६ || ऐसी ते सकळ पूर्ण || कीं वासवशक्तीची भगिनी दारुण || पाहती झाली उर्ध्वगमन || तेजःपुंज मिरवूनी || ५७ || जंव शब्द करितां अति अचाट || खचूनि पडतीं गिरिकपाट || वनचर पळतां न मिळे वाट || ठायीं ठायां दडताती || ५८ || अष्ट दिग्गज अष्ट दिक्पाळ || परम हडबडले शब्द तुंबळ || अति थडथडाट कांपे केवळ || महीलागीं मिरवतसे || ५९ || हेलावलें समुद्रजळ || हालावले सप्तपाताळ || मही म्हणे मी रसातळ || पाहीनसे वाटतें || ६० || उरगनाथ[5] सहस्रफणी || तोही उचली स्वमूर्धनी[6] || वाहूं पाहे सकळा अवनी || रसातळ भोगातें || ६१ || ऐकूनि सबळ गडगडाट || वराह दंत सांवरी नेटें || कूर्म पृष्ठी आपुली हाटे || महीलागीं देतसे || ६२ || ऐसें दाही दिशा झालें || मानव दानव सर्व गळाले || विकाश करूनि प्रगट वहिले || महीलागीं

---

१ पराक्रमाच्या उसळत्या ज्वालांनीं. २ उखडून पडतो. ३ गर्वाचा पर्वत. ४ काळाचे दान, मृत्यु. ५ सर्पांचा राजा. ६ आपले मस्तक.

मिरवतसे ॥ ६३ ॥ सकळ झालिया हडबडाट ॥ देव दचकले स्वर्गपीठ ॥ सोडोनि राहोनि विमाना पेठ ॥ अंतराळीं मिरवती ॥ ६४ ॥ अंतराळीं कडकडाट ॥ करितां बोले मच्छिंद्रा नेट ॥ म्हणे घाला येतसे अचाट ॥ जीवित्व रक्षी जोगड्या ॥ ६५ ॥ तुवां व्यर्थ केली रळी[1] ॥ आतां महीची होईल रांगोळी ॥ तरी तूं स्वगुरु येणें काळीं ॥ स्मरणातें मिरवीं कां ॥ ६६ ॥ अगा जैसें वज्रास्त्रें करून ॥ या नगाचे होत चूर्ण ॥ तन्न्यायें तूं महीकारण ॥ क्षीण करिसी जोगड्या ॥ ६७ ॥ अरे हा सकळ महीपाट ॥ तो आज कालिका करी सपाट ॥ तरी आतां काय पाहसी वाट ॥ मिरविसी कैसा जोगड्या ॥ ६८ ॥ कीं धरा सकळ ती आंदोळली ॥ यावरी तळीं भद्रकाळी ॥ तरी मच्छिंद्रधान्याची पिष्टवळी ॥ आतां मिरवीन जोगड्या ॥ ६९ ॥ मच्छिंद्र म्हणे बोलसी वाणी ॥ परी ते वृश्चिककंटकाची[2] खाणी ॥ दंश करितां मजलागोनि ॥ त्याला मारीन निश्चयें ॥ ७० ॥ मग भस्मझोळी कुक्षीपुटी ॥ करीं कवळूनि भस्मचिमुटी ॥ मंत्रअस्त्रातें आणोनि पोटीं ॥ वासवशक्ती जपतसे ॥ ७१ ॥ मंत्रीं पाठ होतां भस्मचिमुटी ॥ फेकिली तेव्हां गगनपंथीं ॥ तंव ती तत्काळ वासवशक्ती ॥ प्रगट झाली तेजस्वी ॥ ७२ ॥ जैसे सहस्र अर्क तेजाळ ॥ कीं उदय पावला भडाग्निगोळ ॥ कालिकाविधान तममंडळ ॥ निरसावया जातसे ॥ ७३ ॥ कालिका कनककश्यपूजागीं[3] ॥ मानूनि प्रल्हाद मच्छिंद्र जोगी ॥ स्तंभापरी भस्मचिमुटींत वेगीं ॥ नरहरिरूपें प्रगटली ॥ ७४ ॥ कीं परम क्रोधी वडवानळ ॥ भद्रकाळी ते समुद्रजळ ॥ प्राशावया उतावेळ ॥ गगनपंथें जातसे ॥ ७५ ॥ तें वासवास्त्र अर्क करीचें ॥ भद्रकाळी अस्त्र शिवकरीचें ॥ उभय ते सवार प्रतापनगरीचे ॥ युद्धालागीं मिरवले ॥ ७६ ॥ कीं पाहणीं पाहतां हरिहर ॥ कीं एक मित्र एक चंद्र ॥ वाचस्पतीचें माहात्म्य अपार ॥ उशना[4] कवि मिरवीतसे ॥ ७७ ॥ कीं एक मेरु एक मांदार ॥ कीं वायु आणि वायुकुमार ॥ तेवीं भद्रकाळी वासवास्त्र ॥ गगनामाजीं मिरवती ॥ ७८ ॥ कीं जेठियांमाजीं जरासंध ॥ तया

---

१ भांडण, आगळीक. २ विंचवाची नांगी. ३ हिरण्यकश्यपूचे ठिकाणीं. ४ शुक्राचार्य.

भिडला भीम प्रसिद्ध ॥ कीं कपीमाजी सुग्रीव द्वंद्व ॥ वालीलागीं भिडतसे ॥ ७९ ॥ तन्न्यायें उभय शक्ती ॥ युद्धा मिसळल्या गगनपंथीं ॥ लोंबी झोंबी प्राणरहिती ॥ करूं पाहती एकमेकां ॥ ८० ॥ मग तो एकचि दणदणाट ॥ झाला सबळ ब्रह्मांडस्फोट ॥ विमानीं पळविती देवता वाट ॥ चुकारपणीं मिरवतसे ॥ ८१ ॥ दोन्ही अस्त्रें बळवंत ॥ एकमेकांतें प्रहार करीत ॥ जेणें प्रहारें भयाभीत ॥ दाही दिशा तैं होती ॥ ८२ ॥ परी ती काळी अस्त्रदैवत ॥ तिणें ग्रासिलें वासवशक्तीतें ॥ मग अति क्रूर होऊनि उन्मत्त ॥ मच्छिंद्रावरी चालिली ॥ ८३ ॥ तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ करीं कवळी भस्म चिमुटींत ॥ मग एकादश शस्त्रांतें ॥ रुद्रमंत्र प्रयोगीं स्मरतसे ॥ ८४ ॥ जेणेंकरूनि एकादश रुद्र ॥ प्रगट झाले महाभद्र ॥ तेजःपुंज नक्षत्रचंद्र ॥ काळिकास्त्र मिरवले ॥ ८५ ॥ तें महाप्रळयाकार ॥ भयंकररूपी अनिवार ॥ तें पाहतांचि काळिकास्त्र ॥ स्तवतीलागीं[1] प्रवर्तली[2] ॥ ८६ ॥ सकळां करूनि नमनानमन ॥ स्तुतीस वाडोनि खणूनि रत्न ॥ परम भक्ती स्तवतीचें कारण ॥ शृंगारिलें रुद्रातें ॥ ८७ ॥ तें नवरत्नांचा सुगम शृंगार ॥ भूषणीं मिरवितां एकादश रुद्र ॥ शांत होऊनि महाभद्र ॥ ऐलरूपी[3] पावले ॥ ८८ ॥ तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ वज्रास्त्र त्वरें प्रेरित ॥ तया साह्य धूम्रास्त्र ॥ महान्त तेवीं मिरवतसे ॥ ८९ ॥ तेणेंकरूनि धुमधुमाकार ॥ मावळला मित्र तारा चंद्र ॥ तया संधींत वज्रास्त्र ॥ निजमस्तकीं भेदीतसे ॥ ९० ॥ परी ती चपळ काळिका देवी ॥ वज्रास्त्र धरिलें तिनें पायीं ॥ आपटितां झाली शैलाद्रिमहीं ॥ उत्तरदिशे कारणें ॥ ९१ ॥ तेणें घायें शैलाद्रि पर्वत ॥ निमा चूर झाला नेमस्त ॥ ती साक्ष अद्यापि हिंदुस्थानांत ॥ सह्याद्रि पर्वत नसोचि ॥ ९२ ॥ रामेश्वरापासूनि नेमस्त ॥ आणि गुर्जरदेशपर्यंत ॥ महाद्री आहे नांदत ॥ पैल नसे महाराजा ॥ ९३ ॥ असो ऐसें वज्रास्त्र सरलें ॥ आणि धूम्रास्त्र तें गिळिलें ॥ तें पाहूनि मच्छिंद्र वहिलें ॥ वाताकर्षण जपतसे ॥ ९४ ॥ तें सबळ वाताकर्षण ॥ लाभलें होतें मच्छिंद्राकारणें ॥ जें शुक्रमंत्रप्रदान ॥ संजीवनी लाधली ॥ ९५ ॥

---

१ स्तुति करण्याला. २ सुरवात केली. ३ पूर्वीच्या स्वरूपाला.

कीं वासिष्ठा धेनु झाला लाभ || कीं तें विष्णूचें सुदर्शन मिळालें स्वयंभ || तेवीं देत सूक्तिकागर्भ सूक्तास्त्र मिळालें ||९६|| कीं यमालागीं यमन साधलें || कीं दमालागीं दमन लाधलें || तेवीं युक्ती मच्छिंद्र शोभले || देत सूक्तिकारत्न मिरविलें || ९७ || कीं वज्रास्त्रें शक्र[1] विराजमान || कीं देवतां लाधलें अमृतपान || तेवीं दत्तानें सूतिकारत्न || मच्छिंद्रातें मिरविलें || ९८ || रत्नांत मंत्रावळी || देत कृपेची वरदवाळी || भस्मचिमुटी योजूनि ते काळीं || प्रोक्षिता[2] झाला मच्छिंद्र || ९९ || तंव तें मंत्रास्त्र गुप्त || कालिका देवीवर वाहात || प्रवेश होताचि वात कुंठित || सकळ देहाचा पै झाला || १०० || तेणें देवी विकळ झाली || गगनाहूनि आदळली || तेणें घायें अति व्यापिली || केवील[3] दिसे मूर्च्छेनें || १ || परी महीं पडतां ऐसें वाटलें || कीं मेरुमांदार कोसळले || तेणें प्रहारें पर्वत भंगले || तरू झाले रांगोळी || २ || कित्येक सावजें झालीं पूर्ण || कांहीं पळतां रानोरान || दचका पावती समुच्चयें जन || देव दानव विस्मित || ३ || असो ती आवरण अवस्था || महीं निचेष्टित झाली माता || श्वेत नयनीं विकळ देहस्था || अवस्थेन मिरवली ||४|| प्राणरहित होऊं पाहे || मग वेगीं स्मरला उमाराय || ते वाग्भाट[4] धात्रीनी तरुणोपाय || जाऊनि पोंचले कैलासा || ५ || जातांचि श्रवण-द्वारीं बोभाट[5] || सावध होय कैलासनाथ || की शिवकरींचें कालिकास्त्र अचाट || संकटातें पडियेलें || ६ || तो हृदयीं पाहे विचारून || मच्छिंद्रनाथाचे झाले आगमन || मग नंदिकेश्वरीं सिद्ध होऊन || तया ठायीं पातला || ७ || येताचि देखे मच्छिंद्रनाथ || धावूनि लगवगीं अति त्वरित || चरणकमळीं कामनातीत[6] || मूर्धकमळ[7] अर्पीतसे || ८ || शिव उतरूनि नंदिकेश्वरीं || भाउकें कवळिला दशमकरीं[8] || भेटूनि हृदय प्रेम-लहरीं || आवळूनि धरितसे || ९ || म्हणे तान्हुल्या अति थोर || करूनि दाविला चमत्कार || मजकरींचे काळिकास्त्र || आजि जिंकिलें पराक्रमें || ११० || नाथ म्हणे आदिनाथा || ही त्वत्कृपेची बोधसरिता || बद्रिकाश्रमीं राहूनि दत्ता || श्रुत केलें तुम्ही माते || ११ || षण्मास महाराजा रक्षूनि मातें || प्रसन्न रवि केला

१ इंद्र. २ फेकणें. ३ केविलवाणा. ४ प्रार्थनारूपी शब्द हेच जणूं दूत. ५ गोंगाट, आवाज. ६ निरिच्छ. ७ मस्तक. ८. दहा हातांनी.

तुम्हीं दत्त || त्या प्रसन्न कुळाचें उदित || मातें ओपिलें कृपेनें || १२ || शिव म्हणे बा अस्तु आतां || सावध करीं काळिकादेवता || नाथ म्हणे वरदहस्ता || मम मौळीं[1] स्पर्शावा || १३ || माझें मागणें आहे किंचित || देऊनि स्वामींनीं करावें श्रुत || जैसा संजीवनीचे अर्थ || शुक्र कचा फळला असे || १४ || मग सिद्ध सर्वेश वरदमौळी || म्हणे कोण कामना उचित झाली || तदनुअर्थ[2] ये काळीं || लाधसी तूं वद वत्सा || १५ || नाथ म्हणे पंचवक्त्रा[3] || कवित्व करविलें साबरी पवित्रा || त्यातें वर देऊनि वरदपात्रा || काळिकास्त्र मिरवावें || १६ || जेंवि तव करीं बहुदिवस || वसूनि अमित केलें कार्यास || तेवीं माझे वक्त्रास[4] || काळिकेनें वसावें || १७ || जें जें कार्य लागें मातें || तदनुकार्य वाहावें सरतें || आणि पुढेंही मंत्रकार्यातें || उपयोग व्हावें जयासी || १८ || ऐसें ये रीतीं वरदान || द्याल जरी प्रसन्न होऊन || तरी कामनासमाधान || निजदेही नांदेल || १९ || अवश्य म्हणूनि उमारमण || काळिका त्वत्करीं ओपिन || परी या समयीं जीवित्वदान || काळिकेतें स्वीकारीं ||१२०|| यापरी मीही उमानाथ || त्वत्कार्यासी आहें उदित || ऐसें म्हणोनी करतळीं त्वरित || भाष[5] घेतली मच्छिंद्रें || २१ || मग चरणीं माथा ठेवूनी || भस्मचिमुटी घेऊनी || वातास्त्रमंत्रआकर्षण जपोनी || बोलतसे वैखरी || २२ || पूर्णपाठ वैखरीसी होता || भस्मचिमुटी फेंकी तत्त्वतां || तेणें हृद्गत होऊनि सर्वथा || काळिकादेवी उठली || २३ || उठूनि बैसली सावध होऊनी || दाही दिशा पाहे न्याहाळूनी || तों अकस्मात शूळपाणी[6] || आपुले दृष्टीं देखिला || २४ || मग लगबगें येऊनी त्वरित || शिवपदीं मौळी सज्ज करीत || म्हणे महाराजा आदिनाथ || आजि जीवित्व त्वां दिधलें || २५ || जैसे होय सर्पसत्रास || तोही मिरविला आस्तिक त्यास || तेवी आज मम प्राणांस || रक्षिता झालासी आदिनाथा || २६ || कीं भस्मासुराच्या पवनवार्तीं || आपण पडिलां होतां व्यावृत्ती[7] || तेथें रक्षणें विष्णुमूर्ती || कृपापात्रीं मिरविली || २७ || कीं शक्तिघातें सुमित्रा-सुत || पुढें होतां रघुनाथ || विकट होता हनुमंत || प्रसन्न त्यातें झालासे || २८ || कीं प्रल्हादाच्या कैवारासी ||

१ मस्तक. २ त्याप्रमाणे. ३ शंकरा. ४ मुखीं. ५ वचन. ६ शंकर. ७ संकटांत.

नरहरी धांवला अति उद्देशीं ॥ तन्न्यायें आज तूं मजपाशीं ॥ मिरवलासी कीं कृपेनें ॥ २९ ॥ ऐसें म्हणोनि कालिकादेवी ॥ वारंवार लागे पायीं ॥ याउपरी म्हणे दक्षजांवई[1] ॥ मम मागणें आहे एक ॥ १३० ॥ देशील जरी कृपा करून ॥ तरी तुज देईन नागरत्न ॥ देवी म्हणे उमारमण ॥ अर्थ कोणता बोलवा ॥ ३१ ॥ शिव म्हणे बहु दिवस ॥ मम करीं विराजलीस ॥ आतां येऊनि मच्छिंद्रदास ॥ जगउपकारीं बसावें ॥ ३२ ॥ हेंचि मागणें माझें आहे ॥ तुवां कृपा करूनि मज द्यावें ॥ हें वचन ऐकूनि महामाय ॥ गदगदां हांसिन्नली ॥ ३३ ॥ म्हणे महाराजा पायांपाशीं ॥ मी म्हणाविते तुमची दासी ॥ इतुकें गुह्य धरोनि मानसीं ॥ दान मागतां हें काय ॥ ३४ ॥ जिकडे धाडाल तिकडे जाईन ॥ तुमची आज्ञा मज प्रमाण ॥ इतुकें गुह्य धरोन ॥ दान म्हणणें अनुचित हें ॥ ३५ ॥ जैसा वाचस्पती ज्ञानचाड[2] ॥ अजारक्षका[3] पुसे कोड ॥ तन्न्याये माझिया पाड ॥ जल्पसी कीं महाराजा ॥ ३६ ॥ कीं उड्डाण करावया अर्थीं ॥ गोलांगुळा[4] स्तवी मारुती ॥ तन्न्यायें मम प्रयुक्तीं ॥ जल्पतां कीं महाराजा ॥ ३७ ॥ कीं पीयूष मृत्युनिवारणास ॥ स्तविता झाला बळीरस[5] ॥ कीं टक्याकारितां महापरिस ॥ विनवीतसे धनाढ्याला ॥ ३८ ॥ तन्न्याय अपर्णापती ॥ गौप्य धरूनि करितां विनंती ॥ परी हें श्लाघ्य सेवकाप्रती ॥ कदाकाळीं साजेना ॥ ३९ ॥ तरी आतां असो ऐसें ॥ मान्य करीन स्वामिशब्दास ॥ मग बोलावूनि मच्छिंद्रास ॥ जननीं हृदयीं कवळिला ॥ १४० ॥ म्हणे बा रे ऐक वचन ॥ साबरीविद्या कविरत्न ॥ जेथें येईल माझें नाम ॥ तेथें साह्य मी असें ॥ ४१ ॥ कवण अर्थीं असो कैसें ॥ मी प्रवर्तवूनि उच्चारास ॥ ऐसें करतल[6] देऊनि भाष्य[6] ॥ समाधानीं मिरवले ॥ ४२ ॥ मच्छिंद्र आणि उमानाथ ॥ देवीनें ठेवूनि तीन रात्र ॥ मग स्नेहसंपन्न बोल बोलत ॥ मच्छिंद्रनाथा ओडविलें ॥ ४३ ॥ याउपरी शिवें देवीचा पाणी[7] ॥ मच्छिंद्रनाथाच्या कृपें ओपूनी ॥ अति गौरवें शूलपाणी ॥ स्वस्थानासी जातसे ॥ ४४ ॥ मग मच्छिंद्र आणि उमानाथ ॥ देवी बोळवूनि

---

१ दक्षाचा जावई शंकर. २ ज्ञानाची इच्छा. ३ धनगराला. ४ वानराला. ५ कांती. ६ हातावर हात देऊन वचन देणें. ७ हात.

स्वस्थाना येत ॥ शिव पावले कैलासांत ॥ मच्छिंद्रनाथा भेटूनी ॥ ४५ ॥ यापरी तेथूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ उत्तरपंथें गमन करीत ॥ तो समुद्रतीरीं हरेश्वर दैवत ॥ गदातीर्थीं पातला ॥ ४६ ॥ गदातीर्थीं करूनि स्नान ॥ येत हरेश्वरा दर्शनाकारणें ॥ ते कथा वर्तेले रसाळ पूर्ण ॥ पुढिले अध्यायीं वदूं आतां ॥ ४७ ॥ शिवसुत वीरभद्र ॥ महाजेठी प्रतापरुद्र ॥ तयातें भेटतां नाथ मच्छिंद्र ॥ समरंगणीं मिरवती ॥ ४८ ॥ असो येऊनि त्या प्रसंगीं आतां ॥ भावें पूजिली काळिका देवता ॥ तरी पठणीं प्रसंग उपयोग बहुतां ॥ मुष्टिनिवा[1]रणीं पडेल ॥ ४९ ॥ पुढें मंत्रपुष्टी दृष्टी ॥ बाधा न करी तीर्थाचिया पाठीं ॥ कुडेचेडेजारणा[2] लोटीं ॥ मरणभीती बाधेना ॥ १५० ॥ हा अध्याय नित्य पठण करील ॥ तो इतुक्या भयापासूनि सुटेल ॥ आणि हा अध्याय गृहीं पाळील ॥ कधींही पीडा त्यासी न होय ॥ ५१ ॥ आणि कोणासही जगा आंतौता ॥ काळीमुष्टीची[3] बाधा होतां ॥ त्यांतें प्रसंग श्रवणीं पडतां ॥ शम होईल ती मुष्टी ॥ ५२ ॥ ऐसें गोरक्षाचें कथन ॥ वदला आहे किमयागिरी ग्रंथाकारण ॥ तरी जन हो विश्वास धरून ॥ ग्रंथ संग्रहीं पाळावा ॥ ५३ ॥ हा ग्रंथ म्हणाल उगलीच वाणी ॥ तरी नोहे आहे अमृतसंजीवनी ॥ पहा सिद्धाची वाग्वाणी ॥ श्रीगोरक्षें कथियेली ॥ ५४ ॥ तरी विश्वास धरूनि चित्ता ॥ प्रचीत घ्यावी पठण करितां ॥ नाहींतरी ग्रंथ उगाचि निंदितां ॥ दोषामाजीं पडाल कीं ॥ ५५ ॥ याउपरी अर्थाअर्थी ॥ उगीच निंदाल ग्रंथाप्रती ॥ तयाचा निर्वंश पावूनि क्षितीं ॥ यमपुरीं वसे तो ॥ ५६ ॥ तरी श्रोते भाविक जन ॥ तुम्हां सांगतों एकचि वचन ॥ भावविश्वासा करा रोहण ॥ सकळ स्वार्थ पुरेल कीं ॥ ५७ ॥ जे विश्वासावर स्वार झाले ॥ ते सर्वस्वीं तरूनि गेले ॥ सत्यवचनीं जगीं मिरवले ॥ संतवदनीं विश्वासुक ॥ ५८ ॥ तरी जगामाजी धुंडी-सुत ॥ मालू नरहरीच्या वंशांत ॥ विश्वासें झाला ब्रह्मीं व्यक्त ॥ संतपदीं भावार्थ ॥ ५९ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ षष्ठाध्याय गोड हा ॥ १६० ॥ शुभं भवतु श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ नवनाथभक्तिसार षष्ठाध्याय समाप्त ॥

---

१ मूठ मारतात, तिचे निवारण करण्यासाठीं. २ दुष्टता, चेटूक, जारणमारण. ३ मूठ मारण्याची.

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी पंकजाक्षा[1] ॥ कमलापते कमलपत्राक्षा ॥ अव्यगुणरूपा[2] गुणसर्वेशा ॥ महादक्षा रघुत्तमा ॥ १ ॥ हे कमळमित्रकुळभूषणा[3] ॥ रावणांतका रघुनंदना ॥ पुढें बोलवीं ग्रंथरचना ॥ जेणें श्रोतयां सुख वाटे ॥ २ ॥ मागिले अध्यायीं कथा सुरस ॥ काळिका देवी मच्छिंद्रास ॥ प्रसन्न होऊनि वरदानास ॥ साबरीविद्या आतुली[4] ॥ ३ ॥ तेथूनि आला हरेश्वरासी ॥ गदातीर्थस्नानउद्देशीं ॥ स्नान करूनि पर्वतासी ॥ प्रदक्षिणा आरंभिली ॥ ४ ॥ सवेंचि येतां मच्छिंद्रनाथ ॥ तों वीरभद्र पातला स्नाना तेथ ॥ मानववेषी जोगी कृत्य ॥ त्रिशूळ डमरू धनुष्यादि ॥५॥ शैली शिंगी नाद अद्भुत ॥ नाद नोहे तो आगम व्यक्त ॥ साधकहिताचा स्वार्थअर्थ[5] ॥ परिणाम सूचवी ॥ ६ ॥ अहो ती शिंगी नोहे देवता ॥ साधकजनांची कामदुहिता ॥ पूर्ण करावया परिणाम अर्था ॥ बोधरवि प्रवेशती ॥ ७ ॥ रज तम सत्त्व तृतीय गुण ॥ महामारक अति कठिण ॥ ते त्रिवर्ग करिती खडतरपण ॥ ऐक्य केला त्रिशूळ तो ॥ ८ ॥ यापरी आगमनिगमबीजें ॥ सारव्यक्त तेजःपुंजें ॥ तयाची पंथिका दावी करांबुजें[6] ॥ विशाळ डमरू विराजला ॥ ९ ॥ सगुणकथा सप्तधातु ॥ गुणीं भरला गुणातीतु ॥ नवरंगरसांत झाला व्यक्तु ॥ हरिगुणींचि भक्तु होईना कां ॥ १० ॥ कामक्रोधषड्गुणविकार ॥ सत्त्वस्थाचे शत्रु अनिवार ॥ तयां जिंकितां विवेक फार ॥ शरगांडीव विराजलें ॥ ११ ॥ अहो शर नोहे ते जाण युक्ती ॥ कामक्रोधांतें देत मुक्ती ॥ गांडीव नोहे तें विषयभक्ती ॥ ज्ञानशरीं विराजलें ॥ १२ ॥ अगा शर न म्हणूं ते ज्ञानदिवटी ॥ अज्ञानतमींचें द्वंद्व निवटी ॥ अलक्षसंधानपूर्णकोटी[7] ॥ भेदाभेद सर्वथा ॥ १३ ॥ ऐसा महाराज प्रतापरुद्र ॥ द्वंद्वलेश नसे मनीं वीरभद्र ॥ अज्ञानतमींचा महाचंद्र ॥ मच्छिंद्रातें भेटला ॥ १४ ॥ मच्छिंद्र करूनि येतसे स्नान ॥ वीरभद्र येतसे स्नानालागून ॥ तों मार्गीं मच्छिंद्रातें पाहून ॥ उभा केला हटकोनी ॥ १५ ॥ करूनि उभे नमनानमन ॥ म्हणे स्वामी तुम्ही कोण ॥ येरू म्हणे मच्छिंद्र अभिधान ॥ निजदेहा मिरवीतसे ॥ १६ ॥

---

१ कमलनयना. २ निर्गुण. ३ कमलाचा मित्र सूर्य. सूर्यकुलभूषण. ४ दिली. ५ स्वार्थासाठीं. ६ करकमलानें. ७ ब्रह्म हेच लक्ष्य ठेवून.

येरू म्हणे कवण पंथीं ॥ अभ्यास मिरवितसां जगाप्रती ॥ मच्छिंद्र म्हणे जोगीये नीती ॥ नाथपंथीं मिरवीतों ॥ १७ ॥ येरू म्हणे कोण दर्शन ॥ मच्छिंद्र म्हणे जोगीमहिमान ॥ शैली कंथा मुद्रा भूषण ॥ निजअंगीं मिरवीतसें ॥ १८ ॥ वीरभद्र म्हणे मुद्रा सान ॥ न घालितां फाडिले कान ॥ येरू म्हणे गुरुप्रसादें करून ॥ मंथनीं निर्मिला हा एक ॥ १९ ॥ वीरभद्र म्हणे काय पाखंड ॥ व्यर्थचि उगलें वाढवूनि बंड ॥ जगामाजी मिरवितां काळें तोंड ॥ योग्यायोग्य दिसेना ॥ २० ॥ तरी आतां यांगद्रुमा ॥ मुद्रा सोडीं ह्या नसती उत्तमा ॥ नाहीं तरी शिक्षा पावसी नेमा ॥ ठाईं ठाईं महाराजा ॥ २१ ॥ अगा तव गुरु ऐसा कोण ॥ वेदविधिच्या प्राज्ञेंकरून ॥ पूर्ण आगळीक[1] पंथ निर्मून ॥ जगामाजी मिरविता ॥ २२ ॥ अगा स्वबुद्धीं तर्क करून ॥ भलतेंचि मत करी स्थापन ॥ तो प्राज्ञिक[2] नव्हे मुर्खाहून ॥ शतमूर्ख म्हणावा ॥ २३ ॥ ऐसी ऐकतां भद्रगोष्टी[3] ॥ मच्छिंद्र संतप्त झाला पोटीं ॥ म्हणे मशका खोटी ॥ वल्गना करिसी अपार ॥ २४ ॥ अरे शतमुर्खाहूनि मूर्ख ॥ म्हणूनि बोलसी दुःखदायक ॥ परमात्मा क्षोभवूनि पातक ॥ भार वाहिला निजमौळीं[4] ॥ २५ ॥ अरे आत्मा क्षोभतां पराचा ॥ पापभार होत ब्रह्मांडींचा ॥ तस्मात् तव गुरु कैंचा ॥ दुजा गुरु विलोकीं ॥ २६ ॥ अरे नष्टा दुर्जन अधमा ॥ तव दर्शनें स्नान करणें आम्हां ॥ आतां उगाचि जाय आपुल्या कामा ॥ शिक्षा पावसील मम हस्तें ॥ २७ ॥ ऐशापरी मच्छिंद्रनाथाचें भाषण ॥ ऐकतां वीरभद्राचें क्षोभलें मन ॥ म्हणे भ्रष्टा तुझा प्राण ॥ आतांचि घेईन ये काळीं ॥ २८ ॥ मग करीं कवळूनि सायकासन[5] ॥ सत्वर रगडूनि लाविला गुण[6] ॥ निर्वाण अर्धचंद्र बाण ॥ तूणीरांतूनि[7] काढिला ॥ २९ ॥ तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ म्हणे पतित झालासी उन्मत्त ॥ अरे उद्धटा आपुलें अहित ॥ जनांमाजी मिरविसी ॥ ३० ॥ अरे सायकासन सिद्ध करून ॥ सोंग दाविसी मजलागून ॥ परी हें बरवें नोहे मरण ॥ ये काळीं पावसी ॥ ३१ ॥ अरे ऐसें सोंग मजकारण ॥ कित्येक

---

१ सदोष. २ शहाणा. ३ वीरभद्रानें सांगितलेली गोष्ट. ४ स्वतःच्या मस्तकावर. ५ धनुष्य. ६ दोरी. ७ भात्यांतून.

झाल अवलोकून ॥ बहुरूप्याचें खडतरपण ॥ शूरत्व रणीं मिरवेना ॥ ३२ ॥ कीं अजाकंठींचें[1] लंबस्तन ॥ परी नातुडे त्यांत दुग्धपान ॥ तेवीं तूं दाखविसी हावभाव करून ॥ परी क्षणैक क्षीण होसील कीं ॥ ३३ ॥ वीरभद्र म्हणे मूर्खा एक ॥ तूतें दावीन यमलोक ॥ तव आयुष्य सरलें सकळिक ॥ म्हणूनि येथें आलासी ॥ ३४ ॥ तरी मी तूतें काळक्षय[2] ॥ प्रगट झालों आहें प्रत्यक्ष ॥ तरी तव गुरु प्रतापदक्ष ॥ कैसा आहे पाहूं दे ॥ ३५ ॥ मच्छिंद्र म्हणे मशकासाठीं ॥ मेरु मिळवील काय नगांची कोटी ॥ कीं महाक्षीराब्धी घेऊनि नरोटी ॥ भीक मागेल पोटातें ॥ ३६ ॥ मूर्खा ऐक वचनार्थ ॥ मम गुरूचा मौळीं वरद हस्त ॥ तेणें होतसे शरणागत ॥ मानव दानव देवादि ॥ ३७ ॥ तेथें अर्भका तुझा पाड ॥ किमर्थ आधीं मिरविसी कोड ॥ महासविता तप्त उजेड ॥ खद्योतातें[3] मिरवेना ॥ ३८ ॥ वीरभद्र म्हणे तूं काय करिशी ॥ मरणकाळीं फांटा[4] फुटला तुजसी ॥ आतां क्षणोंचि भूमीपाशीं ॥ करीन नव्हतासि ऐसें ॥ ३९ ॥ अरे तव ग्रीवेतें काळपाश ॥ आधींच पावलें आयुष्य नाश ॥ म्हणूनि मूर्खा तूतें हौस ॥ ये वादा स्फुरलासी ॥ ४० ॥ ऐसें म्हणूनि वीरभद्रानें ॥ गुणीं सज्जिलें अस्त्रविंदान ॥ म्हणे भ्रष्टा सावधान ॥ राममंत्र जल्पीं कां ॥ ४१ ॥ मच्छिंद्र म्हणे राममंत्र ॥ तूतें वाटला अपवित्र ॥ परी तेणोंचि सुखी पंचवक्त्र[5] ॥ दुःखलेशीं मुकलासे ॥ ४२ ॥ अरे राममंत्रें वाल्या तरला ॥ तें नाम तारील आतांचि मजला ॥ परी सावध तूं होईं कां वहिला ॥ राममंत्रावेगळा ॥ ४३ ॥ ऐसें म्हणूनि कक्षे[6] झोळी ॥ विलोकूनि भस्म करीं कवळी ॥ मग शस्त्रास्त्रीं तेणें काळीं ॥ वज्रस्थापना जल्पतसे ॥ ४४ ॥ पूर्ण प्रयोग घालूनि धाटीं ॥ भोंवतीं फिरवी भस्मचिमुटी ॥ तेणें करूनि वज्रदाटी ॥ दाही दिशा मिरवीतसे ॥ ४५ ॥ आणीक करीं कवळूनि भस्म ॥ यासी विलोकी योगद्रुम ॥ तों वीरभद्रें सायकें परम ॥ निर्वाण बाण सोडिला ॥ ४६ ॥ तो बाण येतां किंकाटत ॥ दृष्टीं पाहे मच्छिंद्रनाथ ॥ मग आपुले मानी मनांत ॥ बाण आहे तृणासम ॥ ४७ ॥ ऐसें म्हणूनि स्तब्धदृष्टी ॥ उभा

---

१ शेळीच्या गळ्याचे. २ आयुष्याचा शेवट. ३ काजव्याला. ४ दुर्बुद्धि सुचली. ५ शंकर. ६ काखेतील.

करीं कवळूनि भस्माचिमुटी || तवं तो बाण नभापोटीं || संचरूनि उतरतसे || ४८ || मच्छिंद्रनाथातें लक्षून || खालीं उतरतसे घ्यावया प्राण || तों सबळ बळें वज्र येऊन || प्रहार करितें पैं झालें || ४९ || तरी तें वज्र वरिष्ठ || आदळतांचि बाण झाला पिष्ट || तें पाहूनि वीरभद्र वरिष्ठ || परम चित्तीं क्षोभला || ५० || मग शक्तिअस्त्र देदीप्यमान || योजिता झाला रुद्रनंदन || सज्ज करूनि सायकसंधान[1] || साधूनियां प्रेरिलें || ५१ || सवेंचि काढूनि दुसरा बाण || नागास्त्र तयावरी स्थापून || तोही चुंबीत पावला गगन || पाठोपाठ शक्तीच्या || ५२ || परी ती शक्ती बलाढ्य बहुत || स्वर्गी भिरवे शब्द करीत || ऐकतां शब्द भयभीत || सकळ मही झाली असे || ५३ || दिग्गज पळती रानोरान || शेष न ठेवी आपुली मान || वराह पाहूनि अति निर्वाण[2] || दंतानें मही सरसावी || ५४ || कूर्म करीतसे सबळ पृष्ठी || पाहूं पातले देव विमानदाटीं || तेही पाहूनि कपाटपोटीं[3] || संचरूनि पळताता || ५५ || देवविमानीं हडबड || पाहूनि उडुगण[4] पळती पाड || सोडूनि आपुले कार्य उघड || नभामाजी सरळले || ५६ || देव मानव यक्ष दैत्य || म्हणती पावला प्रळयमृत्यु || ही शक्ति नोहे प्रळय समस्त || मही बुडवील वाटतसे || ५७ || सबळ बळिष्ठ ती मही कांपत || तणें नगकडयांचीं[5] खांचणी[5] होत || मायलेक चुकूनि निश्चित || रुदन करिती हंबरडें || ५८ || सहस्र विजूंचा कडकडाट || दावूनि शब्द अनिवारलोट || नभमंडळ पाहूनि नीट || शक्ती भेदिली वज्रातें || ५९ || तेणें वज्र अति क्षीण || होऊनि पडलें गगनाहून || पुढें मच्छिंद्राचा लक्षूनि प्राण || हरावया येतसे || ६० || यावरी नागास्त्र निःशक्त || तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ || त्वरें कवळूनि भस्म चिमुटींत || रुद्रास्त्र प्रेरीतसे || ६१ || त्यासवेंचि योजूनि खगेंद्र[6] अस्त्रांत || पाठोपाठीं प्रेरीत || परी रुद्रास्त्र झालें व्यक्त || रुद्र एकादश प्रतापी || ६२ || एकादशरुद्रचूडामणी || शक्तीतें तल्लीन करी कवळूनी || तेणें हस्त पाद मूर्धनी || क्षीण होऊनि पडियेली || ६३ || शक्ती पडतां खचूनि महीं ||

---

१ धनुष्य. २ अत्यंत नाश, प्रलयकाल. ३ पोटांत भीतीनें खड्डा पडून. ४ नक्षत्रें. ५ डोंगराकडे कोसळले. ६ गरुड.

रुद्र मिरवले अदृश्य देहीं ।। येरीकडे खगेंद्र [1]अही ।। अस्त्रा अस्त्र भक्षीतसे ।। ६४ ।। तेणें नागास्त्र त्वरित ।। अदृश्य झालें युद्धरहित ।। यावरी अस्त्र विनतासुत[2] ।। तेंही झालें अदृश्य ।। ६५ ।। यावरी वीरभद्र प्रतापतरणी[3] ।। वातास्त्र प्रेरिता झाला गगनीं ।। तें मच्छिंद्रनाथ विलोकुनी ।। पर्वतास्त्र सोडितसे ।। ६६ ।। तेणें कोंडिला अवघा वात ।। मग वज्रास्त्र प्रेरी महारुद्रसुत ।। तेणेंकरूनि चूर्ण पर्वत ।। अदृश्यपणीं मिरवला ।। ६७ ।। यापरी प्रतापी वीरभद्र त्वरित ।। प्रेरिता झाला अग्न्यस्त्र ।। ते पाहूनि मच्छिंद्रनाथ ।। जलदास्त्र प्रेरीतसे ।। ६८ ।। त्यानें सकळ अग्नि विझवून ।। करितें झालें अदृश्य गमन ।। यावरी वीरभद्रें कामास्त्र सोडून ।। कामव्यथा योजीतसे ।। ६९ ।। त्यावरी विरक्तनाथ मच्छिंद्र ।। प्रेरिता झाला रत्यस्त्र[4] ।। तेणेंकरूनि काम पळत ।। सुख पावला रतिसंगें ।। ७० ।। यावरी वीरभद्र दक्ष ।। प्रेरिता झाला महोरगास्त्र[5] ।। तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ ।। संजिवनी प्रेरितसे ।। ७१ ।। वीरभद्र तो वैश्वानर ।। प्रेरिता झाला दानवास्त्र ।। मच्छिंद्रनाथ अति तत्पर ।। देवास्त्र प्रेरितसे ।। ७२ ।। मग अस्त्र तें बळवंत ।। देव दानव प्रगटले अमित[6] ।। ते पाहूनियां उभयतांतें ।। स्वग्रीवा[7] तुकविती ।। ७३ ।। परस्परें धन्य धन्य ।। वदोनि हृदयीं करिती मान ।। गदगदोनि हास्यवचन ।। एकमेका बोलती ।। ७४ ।। वीरभद्र म्हणे सकळे महीं ।। वीर जिंकिले भद्रयुद्धें प्रवाहीं ।। परी मच्छिंद्रा तुजसमान ये देहीं ।। देखिला नाहीं कोणीच ।। ७५ ।। मच्छिंद्र म्हणे वरदहस्त ।। पुढें पहा भद्रजात ।। येरी म्हणे अविनाशवंत ।। गुरु आहे माझा कीं ।। ७६ ।। वीरभद्र तुकावूनि मान ।। म्हणे गुरु तुझा आहे प्राज्ञ ।। आणि तूंहि त्यांत अससी धन्य ।। प्राज्ञीकवंत[8] सद्यशा ।। ७७ ।। ऐसें देवास्त्र युक्तप्रयुक्त ।। दानव करूनि सकळ शांत ।। अदृश्यपणीं स्वस्थानांत जाऊनियां पोंचलें । ७८ ।। यावरी वीरभद्र ब्रह्मास्त्र ।। प्रेरिता झाला अति पवित्र ।। तें पाहूनियां वरदपात्र ।। विध्यस्त्र[9] प्रेरितसे ।। ७९ ।। तें प्रगटतां चतुर्भुजमूर्ती ।। विधी लागे चरणाप्रती ।। यावरी कार्तिकास्त्र भद्रजाती ।। सोडिता झाला

---

१ सर्पास्त्र. २ गरुडास्त्र. ३ प्रतापसूर्य. ४ रति-अस्त्र. ५ महासर्पास्त्र. ६ असंख्य. ७ आपल्या माना. ८ ज्ञानी. ९ ब्रह्मास्त्र.

तत्क्षणीं ॥ ८० ॥ तें पाहूनियां दत्तवरदपाणी[1] ॥ स्त्रीअस्त्र सोडित गगनीं ॥ तें बोलतां लावण्यखाणीं ॥ स्वामीलागी विहिताती ॥ ८१ ॥ तेणेंकरूनि कार्तिकास्त्र ॥ तत्क्षणीं पावलें शांत ॥ यावरी भद्र तो काळास्त्र ॥ प्रेरिता झाला तत्क्षणीं ॥ ८२ ॥ तें पाहुनि मच्छिंद्रनाथ ॥ मायाप्रळयी प्रेरिलें अस्त्र ॥ तेणें काळ भक्षूनि पवित्र ॥ पंचतत्त्व कवळीतसे ॥ ८३ ॥ तें पाहूनि सकळ देव ॥ करिते झालें मच्छिं स्तव ॥ म्हणती महाराजा युगभाव ॥ सकळ नाश पावेल कीं ॥ ८४ ॥ म्हणती महाराजा कलिभाग ॥ पुढे आहे अनंतयुग ॥ तों आजि तुम्ही सकळ याग[2] ॥ विनाशरूपी पाहतां कीं ॥ ८५ ॥ तरी आतां कृपा करून ॥ मायाप्रळय घ्या आवरून ॥ मग देववाणी श्रवणीं ऐकून ॥ वासनीक[3] अस्त्र प्रेरितसे ॥ ८६ ॥ तेणें मायाप्रळय हरला ॥ मायाउत्पत्तिप्रयोग राहिला ॥ मग सकळ विमानें उतरूनि महीला ॥ देव नमिति मच्छिंद्रा ॥ ८७ ॥ ब्रह्मा विष्णु आणि रुद्र ॥ स्तवनें केला शांत मच्छिंद्र ॥ मग संनिध बोलावूनि वीरभद्र ॥ करीं कर ओपिती ॥ ८८ ॥ म्हणती कविनारायण मच्छिंद्रनाथ ॥ तरी आपण वाढवावी सदैव प्रीत ॥ ऐसें वीरभद्रातें सांगूनि समस्त ॥ प्रेमें प्रीती वाढविती ॥ ८९ ॥ यावरी बोले रुद्र प्रसन्न होऊन ॥ कीं मच्छिंद्राची कामना कोण ॥ ती मीच पूर्ण करीन ॥ वरदचित्तेंकरूनिया ॥ ९० ॥ धन्य आहे मच्छिंद्रनाथ ॥ युद्धीं कुशल प्रतापवंत ॥ धन्य श्रीगुरु मिळाला त्यातें ॥ प्रतापवंत आगळा तो ॥ ९१ ॥ मज-समान युद्धनेमीं ॥ पातलों यासी युद्धभूमीं ॥ परी न देखों युद्धसंगमीं ॥ मच्छिंद्रासमान पुरुषार्थ ॥ ९२ ॥ म्यां पूर्वी रावण बळी भांडोन ॥ सुखें देवीवर रणीं आणूनि ॥ किन्नर गंधर्व थकित जाण ॥ नाहीं पुढें ठेले मम युद्धीं ॥ ९३ ॥ कल्पांतभैरव मातें नाम ॥ देते झालें सुरासुर उत्तम ॥ माझें जिंकावया युद्धकर्म ॥ मिळाला नाहीं कोणीच ॥९४॥ परी आजी खातरी कृत्याकृत्य ॥ केली असे मच्छिंद्रनाथें ॥ मग करी कवळूनि

---

१ दत्ताचा वरदहस्त ज्यावर आहे असा. २ विनाशरूप यज्ञ. ३ वासनारूपी.

हृदयातें ॥ धरिता झाला सप्रेम ॥ ९५ ॥ म्हणे महाराजा योगद्रुमा ॥ वेधक कामना असेल तुम्हा ॥ तरी ती सांगूनि रुद्रोत्तमा ॥ वरदसुखा पहुडवीं ॥ ९६ ॥ येरू म्हणे बा महाराजा ॥ एक अर्थ तूं करूनि माझा ॥ परी त्याते फळ देऊनिया जा ॥ लोकोपकारीं मिरवावें ॥ ९७ ॥ जैसें एक वायूचे आधीन यथार्थ ॥ वर्षाकाळीं मेघ वर्षे जलातें ॥ तेणें तुष्ट होय क्षितींत ॥ चराचर अवघेंही ॥ ९८ ॥ तन्न्यायें कामना चित्तीं ॥ विकार सांडी वरलीं मती ॥ तरी कार्यगंधाच्या बैसोनि अर्थी ॥ लोकोपकारीं मिरवावें ॥ ९९ ॥ तरी तो अर्थ म्हणाल कोण ॥ महाराजा करा श्रवण ॥ म्यां कामनीं[1] वरिला[1] विद्याकाम[1] ॥ साबरीविद्या महाराजा ॥१००॥ तरी त्या मंत्रबोलासमान ॥ आपण वहिवाटा[2] ये देहीं धर्म ॥ त्वरें जाऊनि जगाचा काम ॥ मंत्रापाठीं पुरवावा ॥ १ ॥ एवं वर ओपूनि मातें ॥ लोट लोटवा कृपासरितें ॥ मग अवश्य म्हणे मच्छिंद्रातें ॥ कार्य सहसा करीन मी ॥ २ ॥ ऐसें बोलूनि वरदयुक्तीं ॥ करतळा देत प्रसन्नचित्तीं ॥ यापरी सकळ देव बोलती ॥ प्रसन्न होऊनि तयातें ॥ ३ ॥ म्हणती वीरभद्रें दिधला वर ॥ तया साह्य असों आम्ही समग्र ॥ मंत्रपोटीं कार्य थोर ॥ आम्ही करूं सहसाही ॥ ४ ॥ ऐसें बोलूनि वरदयुक्ती ॥ मग मच्छिंद्र म्हणे नमस्कार सर्वांप्रती ॥ रुद्र ब्रह्मा चक्रवर्ती ॥ भावेकरूनि नामियेला ॥ ५ ॥ विष्णुपदीं ओपितां[3] मौळी[3] ॥ तोही त्यातें कृपें न्याहाळी ॥ परम प्रेमें हृदयकमळीं ॥ धरिता झाला स्नेहाळ तो ॥ ६ ॥ म्हणे वत्सा पूर्णकोटी ॥ जेथें पडतां जीव संकटीं ॥ माझें स्मरण करितां ओंठीं ॥ दृश्य होईना त्या ठाया ॥ ७ ॥ दृश्य होतां संकटराशी ॥ निवारीन मी निश्चयेंसी ॥ मग चक्रअस्त्र देऊनि त्यासी ॥ तुष्ट मानसीं केला तो ॥ ८ ॥ यापरी नंदीश उमानाथ ॥ तोही प्रसन्न होऊनि त्यातें ॥ प्रेमें कवळूनि हृदयातें ॥ त्रिशूळास्त्र ओपीतसे ॥ ९ ॥ यापरी नाभितनया[4] नमितां ॥ तोही वदे प्रसन्नचित्ता ॥ शापादपि सविता ॥ संजोगिलें तयासी ॥ ११० ॥ जें वाणीनें निघे अक्षर ॥ तें होय साचोकार[5] ॥ शुभाशुभ कर्मांतर ॥ फळें

---

१ विद्येची इच्छा केली. २ वर्तन करा. ३ डोके ठेवले असता. ४ नाभीपासून उत्पन्न झालेल्या ब्रह्मदेवाला. ५ सत्य.

पावती गोमटीं ॥ ११ ॥ ऐसें वदूनि विधिराज ॥ तुष्ट केला तपोभुज[1] ॥ यापरी शक्र नमी ओज ॥ तोही वर अर्पीतसे ॥ १२ ॥ मग वज्रास्त्र कां पूर्ण ॥ त्यातें दिधलें कृपा करून ॥ मग अस्त्रमंत्र सांगून ॥ वज्रहस्त ओपिला ॥ १३ ॥ यावरी नमितां देव कुबेर ॥ तोही होऊनियां उदार ॥ सिद्धि देऊनि समग्र ॥ दासी केल्या तयाच्या ॥ १४ ॥ यावरी वरुण भावें नमितां ॥ तोही प्रसन्न होऊनि चित्ता ॥ आपास्त्रमंत्र-भोक्ता ॥ केला असे त्वरेनें ॥ १५ ॥ त्या मंत्राचा होतां पाठ ॥ आपोआप धरेतें[2] नीर[3] उठे ॥ सकळ सारितां लोटूनि लोट ॥ दिशे दिशे मिरविती ॥ १६ ॥ यापरी नमितां द्विमूर्धनीं[4] ॥ तोही आल्हादे चित्त-कामनीं ॥ वर दिधला मंत्रअग्नी ॥ स्मरण होतां प्रगटावें ॥ १७ ॥ यापरी नमितां देव अश्विनी ॥ तोही देत मंत्रमोहनी ॥ असो सर्व देवीं वरदपाणी ॥ एकएकांनीं ओपिला ॥ १८ ॥ मग आपुलालें आसन[5] योजून ॥ सिद्ध करिते झाले गमन ॥ यावरी मच्छिंद्र कर जोडून ॥ विनवीतसे सकळिकां ॥ १९ ॥ म्हणे महाराजा स्वर्गवासी ॥ मातें कामना वेधली कीं जीवासी ॥ मणकर्णिकास्नान[6] मानवांसी ॥ आदर चित्तीं वाटतसे ॥ १२० ॥ तरी मातें करावया स्नान ॥ न्याल जरी कृपेंकरून ॥ तरी येऊनियां कामना पूर्ण ॥ करीन आपुली महाराजा ॥ २१ ॥ ऐसी ऐकूनि वचनयुक्ती ॥ सकळ प्रसन्न झाले चित्तीं ॥ मग स्वयें विमानीं वाहूनि श्रीपती ॥ घेऊनियां चालिला ॥ २२ ॥ विमानयानें आपुले बहुत ॥ त्वरें पातले वैकुंठनाथ ॥ मग आपुले आसनीं मच्छिंद्रनाथ ॥ नेऊनियां बसविला ॥ २३ ॥ आसनीं शयनीं भोजनीं ॥ एकत्रपणीं वर्ते चक्रपाणी ॥ सकळ देव पातले स्वस्थानीं ॥ मच्छिंद्र वैकुंठीं राहिला ॥ २४ ॥ मग नित्य मनकर्णिकेचें स्नान ॥ मच्छिंद्रनाथ येत करून ॥ यावरी पूर्ण समाधिकारण ॥ पाहूं ऐसें वाटतसे ॥ २५ ॥ मग विष्णूसी म्हणे मच्छिंद्रनाथ ॥ मेरुपाठार दाविजे मातें ॥ म्यां समाधि घेतली पूर्व-जन्मांत ॥ तयां गोचर करावें ॥ २६ ॥ अवश्य म्हणूनी नारायण ॥ मेरुपाठारीं केलें गमन ॥ मग दाही

---

१ तपस्वी मच्छिंद्रनाथ. २ जमिनीवर. ३ पाणी. ४ अग्नि. ५ वाहन. ६ स्वर्गगेचे स्नान.

समाधी दृष्टी पाहून || संतुष्ट झाला मानसीं || २७ || नवनारायणांच्या समाधी नव || दहावी समाधी वासुदेव || ऐसा पाहूनि मनोभाव || पुनः येत वैकुंठी || २८ || असो एक संवत्सर वैकुंठनाथ || ठेविता झाला प्रीतिवंत || मग पाचारूनि उमाकांत || नेता झाला कैलासीं || २९ || तेथेंही एक संवत्सरपर्यंत || राहता झाला मच्छिंद्रनाथ || स्थितिवृत्तीं स्नेह बहुत || वाढविले शिवाचे || १३० || यावरी कोण एके दिवशीं || इंद्र येऊनि कैलासासीं || भावें नमूनि महादेवासी || मच्छिंद्रनाथा नेतसे || ३१ || यावरी तीन मास अमरावतीं || राहता झाला योगपती || तेथेंही अत्यंत वाढवूनि प्रीती || निरोपातें मागतसे || ३२ || तों विधीनें[1] नारद पाठवून || नेलें सत्यलोकाकारण || तेथेंही षण्मास राहून || विधिराज तोषविला || ३३ || यापरी सकळ देव येऊनि तेथ || घेऊनि जाती मच्छिंद्रनाथ || एक एक दिन करूनि तीर्थ || सकळ देवांसी तोषविलें || ३४ || सुरगण गंधर्व किन्नर यक्ष || पितृगणादि अर्यमा[2] दक्ष || सकळ करूनि प्रीतीनें प्रत्यक्ष || तोचि एक मिरवला || ३५ || असो सप्तवर्षेंपर्यंत || स्वर्गी राहिला मच्छिंद्रनाथ || सकळांचा गौरव घेऊनि अतिथ || पुसुनिया निघतसे || ३६ || मग सकळ निघूनि स्वर्गवासी || बोळविती[3] मच्छिंद्रासी || विमानीं वाहूनि मृत्युलोकासी || आणूनियां घातलें || ३७ || असो देव गेले स्वस्थानासी || येरीकडे मच्छिंद्र पृथ्वीसी || पुनः चालिला तीर्थाटणासी || करावया अत्यादरें || ३८ || भ्रमण करितां शुद्ध-महीसी || जाता झाला केकाडदेशीं || तें परम स्थान पश्चिमदेशीं || वज्रवन पाहिलें || ३९ || तेथ त्या ठायीं वज्रभगवती || महादैवत प्रतापशक्ती || भावें नमूनि अंबिकामूर्ति || तीर्थस्नान करीतसे ||१४० || तेथें तीनशें साठ कुंडें असती || परी उष्णोदकें भरलीं असती || तें पाहूनि परम चित्तीं || आश्चर्यातें मानीतसे || ४१ || आश्चर्य मनांत योजूनि करांत || कीं उष्णोदकें कुंडें भरित || तरी तयांचीं राहणी[4] पुसुनि कोणास || आपण कुंडें निर्मावीं || ४२ || निर्मूनि ये परी सर्वांहून || परमागळें उष्णोदक जीवन || मग सकळ तीर्थात करूनि स्नान || भगवतीठाया पातला || ४३ || पाचारूनि तीर्थाच्या पुजाऱ्यासी ||

---

१ ब्रह्मदेवानें. २ एक पितर. ३ निरोप देणें. ४ पद्धती, रचना.

वृत्तांत पुसीला उष्णोदकासी[1] ।। विचारितां सांगे त्यासी ।। उष्णोदककारण तें ।। ४४ ।। म्हणे पूर्वी वसिष्ठें यज्ञ केला ।। तेव्हां सकळ देव पातले स्नानाला ।। त्यांनीं निर्मूनि उष्णोदकाला ।। कुंडें केलीं आपुलालीं ।। ४५ ।। उष्णोदकीं स्नानाकारितां तात्कालिक ।। निर्मिते झाले सकाळिक ।। आपुलीं नामें अलोलिक ।। कुंडांलागीं ठेविलीं ।। ४६ ।। द्वादश वरुषें द्वादश दिवस ।। समस्त राहिले त्या ठायास ।। यज्ञ पावालिया पूर्णतेस ।। सकळ गेले स्वस्थाना ।। ४७ ।। तीं कुंडें अद्यापपर्यंत ।। स्थानोस्थानीं आहेत ।। ऐसें ऐकूनि मच्छिंद्रनाथ ।। म्हणे योजिलें करावें ।। ४८ ।। मग सरस्वतीसरितापात्रीं ।। जी उंचवट जागा तया क्षेत्रीं ।। पाहुनि वाटिका पवित्र नेत्रीं ।। वरुणमंत्र जल्पतसे ।। ४९ ।। आपास्त्रमंत्रउच्चार[2] पूर्ण ।। होतांचि प्रविष्ट झालें जीवन ।। भोगावतीचें उदक काढून ।। अग्निमंत्र जल्पतसे ।। १५० ।। अग्निमंत्र उच्चार होतां ।। प्रवाहीं लागला हुताशन तत्त्वतां ।। तेणेंकरूनि हुताशनतप्तता[3] ।। पावती झाली ते समयीं ।। ५१ ।। शिववरदकरीं त्रिशूळ हातीं ।। तो बुडाकडोनि टाकिला महीमाथीं ।। तेणेंकरूनि जीवन तप्त कुंडाप्रती ।। महीलागीं विराजलें ।। ५२ ।। भोगावतीचें उत्तम उदक ।। प्रगट होतां अलोलिक ।। आपण स्नान करोनि शुचिक[4] ।। करी भगवती मातेतें ।। ५३ ।। भोगावतीचें उत्तम जीवन ।। अंबिकेप्रति होतां स्नान ।। मग ती मच्छिंद्रा प्रत्यक्ष होऊन ।। बोलती झाली सम्यक ।। ५४ ।। म्हणे जिवलगा मच्छिंनाथा ।। धन्य तूं प्रतापवंता ।। भोगावती-जीवनानें मातें ।। स्नान घातलें योगींद्रा ।। ५५ ।। तरी येथें एक मास ।। वस्तीस वसावें सावकाश ।। मग बोळवीन स्वस्थचित्तास ।। तुजलागीं पुढारां ।। ५६ ।। अवश्य म्हणोनि मच्छिंद्रनाथ ।। राहता झाला मास तेथ ।। मग रुचल्या अर्थी बोले देवीतें ।। बोलूनि काळ क्रमीतसे ।। ५७ ।। यावरी कोणे एके दिवशीं ।। मच्छिंद्र म्हणे अंबिकेसी ।। वज्रबाई नाम तुजसी ।। काय म्हणूनि सांगा हें ।। ५८ ।। माता म्हणे तपोधना ।। वसिष्ठ करिता जाहला हवना[5] ।। तैं शक्र पातला स्थाना ।। यालागीं महाराजा ।। ५९ ।। तंव सभास्थानीं

---

१ उष्ण जलाचा वृत्तांत. २ जलास्त्राच्या मंत्राचा उच्चार. ३ अग्नीची उष्णता. ४ पवित्र. ५ यज्ञ.

सकळ ऋषी ॥ बैसले होते महातापसी ॥ तों इंद्र पातला देवकटकेंसीं[1] ॥ सभास्थानीं बैसावया ॥ १६० ॥
सभेंत येतां शचीनाथें[2] ॥ उत्थापन दिधलें नाहीं त्यातें ॥ म्हणूनि क्षोभें अमरनाथ ॥ वज्र लागीं प्रेरितसे
॥ ६१ ॥ तें पाहूनियां दाशरथी राम ॥ शक्तिमंत्रें दर्भ मंत्रून ॥ सोडिता झाला वज्राकारण ॥ बहु
तांतडी लगवगें ॥ ६२ ॥ मग त्या दर्भी मंत्रप्रयुक्ती ॥ मी प्रगट झालें महाभगवती ॥ वज्र गिळूनि उदर[3]-
आहुती ॥ करिती झालें ते समयीं ॥ ६३ ॥ यावरी शक्रें राम तो बोलून ॥ पूर्ण केला समाधान ॥ मग
श्रीरामाचें स्तवन करून ॥ वज्र पुन्हां मागितलें ॥ ६४ ॥ मग तो प्रसन्न होऊनि चित्तीं ॥ वज्र दिधलें
मागुती ॥ मग सकळ ऋषिदेवी मजप्रती ॥ नांव ऐसें स्थापिलें ॥ ६५ ॥ यज्ञ जाहला समाप्ती ॥ सकळ
गेले स्नानाप्रती ॥ परी श्रीरामें येऊनि ते क्षितीं ॥ मातें स्थापिलें अद्यापि ॥ ६६ ॥ ती भोगवती येथें
श्रेष्ठा ॥ माझी केली प्राणप्रतिष्ठा ॥ तें भोगावतीचें उदक श्रेष्ठा ॥ मिळालें होतें मजलागीं ॥ ६७ ॥
किंवा आतां तुझे हातीं ॥ स्नाना पावली भोगावती ॥ परी रामाहूनि कृपामूर्ती ॥ तुवां अधिक केले बा
॥ ६८ ॥ रामें न्हाणिलें शीतोदकें ॥ तुवां न्हाणिलें उष्णोदकें ॥ आणि अखंडित पुण्यश्लोकें ॥ भोगावती
दिधली त्वां ॥ ६९ ॥ असो ऐशी संवादयुक्ती ॥ झाल्याअंतीं त्या उभयतीं ॥ उपरी मासाची झाली भरती ॥
नाथ पुसूनी निघाला ॥ १७० ॥ उत्तरदेशीं करितां गमन ॥ अयोध्यें जातां तपोधन ॥ द्वारावती तीर्थ
करून ॥ अयोध्येसी पातला ॥ ७१ ॥ ती कथा बहु सुरस ॥ होईल ती स्वीकारा पुढिले अध्यायास ॥
धुंडीसुत नरहरिवंश ॥ मालू सांगे गुरुकृपें ॥ ७२ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ गोरक्षकाव्य किमया-
गार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ सप्तमाध्याय गोड हा ॥ १७३ ॥ अध्याय ॥ ७ ॥ ओव्या ॥ १७३ ॥
श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ श्रीदत्तात्रेयार्पपणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥

॥ नवनाथभक्तिसार सप्तमाध्याय समाप्त ॥

---

१ देवसैन्यासह. २ शचीपति इंद्र. ३ पोटाची आहुती करणे (गिळून टाकणें.)

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ ॐ नमोजी गुरुराया ॥ भवच्छेदका पळवीं माया ॥ श्रीज्ञानेश्वरा सदयहृदया ॥ मम किंचित नाम[1] मिरविशी ॥ १ ॥ अघा हे ज्ञानदिवटी ॥ आम्हा साधकां जे दिठी ॥ मिरवला आहेसी पूर्णकोटी ॥ हितकारक महाराजा ॥ २ ॥ तरी मागिले अध्यायीं कथन ॥ विधियुक्त वीरभद्र केला प्रसन्न ॥ आणि स्वर्गवासातें भोगून ॥ महीलागीं मच्छिंद्र उतरला ॥ ३ ॥ आणि वज्रावटिके वज्रभगवती ॥ तोषविलें स्नानाप्रती ॥ उष्णोदकीं भोगावती ॥ जगामाजी मिरविली ॥ ४ ॥ यापरी द्वारका करूनि तीर्थ ॥ गोमतीं स्नानविधी यथार्थ ॥ करूनियां द्वारकानाथ ॥ प्रसन्न चित्तीं आगळा ॥ ५ ॥ त्यावरी आला आयोध्येसी ॥ तरी श्रोतिया कथा परियेसीं ॥ स्नान करूनि शरयूतीरासी ॥ रामदर्शना जातसे ॥ ६ ॥ तों पशुपतराव तया ग्रामीं ॥ रामवंशांत पराक्रमी ॥ तो देवालयीं पूजेलागुनी ॥ आला होता संभारें[2] ॥ ७ ॥ अपार सैन्य जें भोंवतीं ॥ सदनीं तुरंगमें[3] राबती ॥ छत्रचामरें कळसदीसी ॥ लाजविती भानूतें ॥ ८ ॥ वाजी[3] गज यांचे रंग आणिक ॥ तेहां चपळ अलोलिक ॥ वाताकृती लक्ष एक तयाभोंवते फिरताती ॥ ९ ॥ सकळ वाजी शृंगारयुक्त ॥ जडित पाखरा[4] हाटकवत[5] ॥ रत्नकोंदणीं हार लखलखीत ॥ कीं नक्षत्रमणी मिरविले ॥ १० ॥ त्यांतही झळकत झालरीयुक्त ॥ गुगीं ओविले अपार मुक्त ॥ कोणी विराजत रंगावत ॥ शुभ्रतेजीं मिरवले ॥ ११ ॥ ग्रीवे माळा रत्नवतीं ॥ हाटकासीं[6] जे ढाळ देती ॥ रत्न नोहे तेजगभस्ती[7] ॥ चमूलागीं मिरवला ॥ १२ ॥ पदीं पैंजण रुणझुणती ॥ कीं वीरांची वीरश्री वाचे वदती ॥ कीं शत्रुगणींच्या अपार पंक्ती ॥ ब्रीद म्हणती विभांडूं ॥ १३ ॥ ऐशियापरी वाजी ते हौसें ॥ कीं चिंतल्या ठायीं दाविती वास ॥ अतिवातचपळगतीस[8] ॥ सर सर म्हणती माघारा ॥ १४ ॥ अगा ते वाजी न म्हणूं महीचे ॥ कीं इंदुबंधुरत्न उदधीचे ॥ विशाळ शुक्तीकापात्र अब्धीचें ॥ मुक्त करूनि आणिले ते ॥ १५ ॥ याचकनीती विकासूनि अवनीं ॥ हत्ती मिरवती पृतनेलागुनी[10] ॥

---

१ माझ्या क्षुद्र नांवाला मोठेपण देतोस. २ ससैन्य. ३ घोडे. ४ चिलखत. ५ सुवर्णासारखे. ६ सोन्याला. ७ सूर्या-

विशाळ गंडस्थळ दंतकदनी ।। चूडे सुवर्ण मिरवलें ।। १६ ।। हाटक व्यक्त त्यां भूषण ।। हौदे अंबारिया देदीप्यमान ।। कीं पृतनामहीचे[1] नग[2] ते पूर्ण ।। भावनीं ऐसें पाहे कां ।। १७ ।। अपार सैन्य बहु संभार ।। पाहतां उचलिले जे गिरिवर ।। कीं पर्वत माथां तरुशृंगार ।। तैशा पताका गजपृष्ठीं ।। १८ ।। एकाहूनि एक अधिक ।। महारथी ते युद्धकामुक ।। दहा सहस्र रायासवें लोक ।। युद्धकामुक असती ।। १९ ।। परी युद्धशास्त्री चतुर सुगम ।। कीं परशक्तीस देती दम ।। ऐसे प्रतापीक स्तोम ।। इंद्रसुखा आगळे कीं ।। २० ।। पायींचें पायदळ अपार ।। वस्त्राभरणीं मंडिताकार ।। छडीदार आणि चोपदार ।। जासूद हलकारे मिरवती ।। २१ ।। हेमभूषणीं मुक्तमाळा ।। सकळ पाइकां झळकती गळां ।। जाडितरत्नीं अति तेजाळा ।। हेमालंकार करकमळीं ।। २२ ।। दाहीं अंगुळीं मुद्रिका गहन ।। हेममुक्तें ते मिरवती श्रवण ।। पहातेपणीं राणीवपण ।। भार पडेल लोकांतें ।। २३ ।। असो ऐशी अपार संपत्ती ।। मिरवला पाशुपत अयोध्यापती ।। ते सकळ दाटी देवळाभोंवतीं ।। राजीराजींनें[3] मिरवली ।। २४ ।। त्यांत श्रीरामदर्शनाकारण ।। जाता झाला योगद्रुम[4] ।। परी ते द्वारपाळ परम ।। नाथालागीं बोलत ।। २५ ।। परम पाप संचल्या[5] तुंबळ ।। तेव्हां मिरवे द्वारपाळ ।। प्रथम धर्मालागीं काळ ।। अधर्मपरी मिरवतसे ।। २६ ।। त्या धर्मद्वारींचे म्हणती श्वान ।। ते द्वारपाळ द्वाररक्षण ।। आपण बुडुनि यजमाना ।। बुडवूं पाहती निश्चयें ।। २७ ।। महानष्ट जातां समोर ।। कदा न म्हणती लहानथोर ।। न भीड चित्तीं परम निष्ठुर ।। वाचे कठोर बोलती ।। २८ ।। सप्तजन्म तस्करनीती ।। शत ब्रह्महत्या जया घडती ।। तेव्हां तो पावे द्वारपाळ क्षितीं ।। धर्मविनाश रायाचा ।। २९ ।। ऐसियेपरी द्वारपाळ ।। राजद्वारीं असती सकळ ।। मच्छिंद्र जातां उतावेळ ।। हटकूनि डंभ[6] केली असे ।। ३० ।। तीव्र वाचे बोलती वचन ।। म्हणती कान फाडूनि बुद्धिहीन ।। कोठें जासी तांतडीनें ।। मतिमंदा हे मूर्खा ।। ३१ ।। हे भ्रष्टा तूतें कैसें कळेना ।। कीं राव आला आहे दर्शना ।।

---

१ सैन्यरूपी पृथ्वीवरील. २ पर्वत–दागिने. ३ रांगेरांगेनें. ४ मच्छिंद्रनाथ. ५ अत्यंत पाप सांचल्यानंतर. ६ गर्व, डौल.

त्यात तूं जासी बुद्धिहीना ॥ सर परता माघारा ॥ ३२ ॥ ऐसें म्हणूनि निष्ठुर वचन हातीं ॥ लोटिलें मच्छिंद्रनाथाप्रती ॥ येणेंकरूनि परम चित्तीं ॥ विक्षेपातें पावला ॥ ३३ ॥ परी तो सर्वज्ञ संतापासी ॥ विवेक अर्गळा[1] घाली त्यासी ॥ तो म्हणे सेवकांसीं ॥ संवाद करणें विहित नव्हे ॥ ३४ ॥ पतिस्वाधीन पतिव्रता ॥ कीं पात्रसोई[2] वाहे सरिता ॥ तेवीं बुद्धि करूनि पाशुपता ॥ सेवक सेवा आव्हानिती ॥ ३५ ॥ कीं सुईमागें गुंतो[3] जातां ॥ कीं मित्रामागें रश्मी[4] येतां ॥ तदनुबुद्धि पाशुपता ॥ सेवक सेवा आव्हानिती ॥ ३६ ॥ कीं रत्नामागे सकळकळा ॥ माउलीसवें आव्हानूं बाळा ॥ तदनुबुद्धि अयोध्यानृपाळा ॥ सेवक सेवा आव्हानिती ॥ ३७ ॥ कीं माळी मळ्याचा योजूनि पंथ ॥ सयुक्त सोडी उदक आंत ॥ तदनुबुद्धि पाशुपत ॥ सेवक सेवा आव्हानिती ॥ ३८ ॥ ऐसिये शब्दां सद्गुणवार्णी ॥ बोधी सकळां विवेकखाणी ॥ बंधनीं निर्मूनि विक्षेप मनाचे चरणीं ॥ घालितां झाला महाराज ॥ ३९ ॥ परी बुद्धिप्रकरण ॥ आणिक सुचलें तयाकारण ॥ कीं सेवकांतें काय बोलून ॥ शिक्षा देऊं राजातें ॥ ४० ॥ एक राव आव्हाटितां ॥ संपूर्ण सेवकां दाटे व्यथा ॥ जेवीं गवसणी मित्रा[5] घालितां ॥ रश्मी आतुडती सहजचि ॥ ४१ ॥ शरीरीं कोठें घालितां घाय[6] ॥ परी सर्वोपरी दुःख होय ॥ तदनुशिक्षा योजितां राया ॥ दुःख मिरवी पृतनेतें[7] ॥ ४२ ॥ ऐसें योजूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ भस्मचिमुटी कवळी हातां ॥ स्पर्शास्त्रमंत्रप्रयुक्त ॥ रामनामीं जल्पला ॥ ४३ ॥ येरीकडे पाशुपत ॥ देवा बद्धांजुळी होऊनि प्रणत ॥ रामासन्मुख दंडवत ॥ महीं मस्तक ठेवीतसे ॥४४॥ तों स्पर्श मग येऊनि निकट ॥ करिता झाला अंगीं झगट ॥ झगट होतां महीपाठ ॥ भाळा सहज झालीसे ॥ ४५ ॥ राव उठूं पाहे क्षणीं ॥ परी सुदृढ युक्त न सोडी मेदिनी ॥ भाळपदार्दां[8] उभयपणीं ॥ महीयुक्त झालीं तीं ॥ ४६ ॥ करितां यत्न बहुतांपरी ॥ परी विभक्त नोहे कदा धरित्री ॥ बहु श्रमला नानापरी ॥ उपाय कांहीं चालेना ॥ ४७ ॥ मग बोलावूनि सेवकमंत्री ॥ वृत्तांत सांगे झाल्यापरी ॥

१ शृंखला, बंधन. २ भांड्या प्रमाणें. ३ धागा. ४ किरण. ५ सूर्याला. ६ घाव. ७ सैन्याला. ८ मस्तक, पाय इत्यादि.

म्हणे कदा न सोडी धरित्री ॥ व्यक्त झाली सर्वस्वें ॥ ४८ ॥ परी मंत्री बुद्धिमंत ॥ एकटाचि तेव्हां बाहेर येत ॥ सेवकां पुसे रळी मात ॥ कोणी कोणातें झाली कां ॥ ४९ ॥ मनांत म्हणे कोणी जाती ॥ आला असेल नगराप्रती ॥ गांजिला असेल राजदूतीं ॥ म्हणून क्षोभला असेल तो ॥ ५० ॥ मग त्यातें क्षोभ न येतां ॥ क्षोभ वरिला श्रीभगवंता ॥ तयाचे साधू जगीं छळितां ॥ क्रोध नावरे देवासी ॥ ५१ ॥ महीं श्रेष्ठ तो अत्रि-नंदन[1] ॥ परी उगींचि क्षोभवूनि आपुलें मन ॥ श्रीअंबऋषींचें[2] केलें छळण ॥ तरी न साहे देवातें ॥ ५२ ॥ तेणें सुदर्शन लावूनि पाठीं ॥ गर्भ सोसी आपण जगजेठी[3] ॥ तस्मात् भक्त गांजिल्यापाठीं ॥ कदा न राहवे देवातें ॥ ५३ ॥ भजनीं प्रेमा प्रल्हादबाळा ॥ परम आवडे तमाळनीळा ॥ दानवीं गांजितां उतावळा ॥ कोरडे काष्ठीं प्रगटला ॥ ५४ ॥ धर्महवनीं मंडूकबाळ ॥ तप्तोदकीं केलें शीतळ ॥ तस्मात् संकटीं भक्त प्रेमळ ॥ कदा न राहवे देवातें ॥ ५५ ॥ रणीं होतां कडकडाट बहुत ॥ पक्षिजोडा बाळें टाकूनि जात ॥ बाळकांनीं स्मरतां रमानाथ ॥ करिघंटा टाकी तयांवरी ॥ ५६ ॥ पारधी पक्षिप्राणहरणीं ॥ व्याळरूप झाले चक्रपाणी ॥ तस्मात् दासाचा छळ कोणीं ॥ कदाकाळीं करूं नये ॥ ५७ ॥ जळीं पदातें नक्र ओढी ॥ स्मरतां धांवला अतितांतडी ॥ सुदर्शन प्रेरूनि घाली उडी ॥ निजदासा रक्षावया ॥ ५८ ॥ याचि नीतीं कोणें दूतीं ॥ गांजिली असेल हरिभक्ती ॥ म्हणूनि लोभे सायक हातीं ॥ हरीनें वरिला असेल कीं ॥ ५९ ॥ ऐशी भावना आणूनि चित्तीं ॥ शोध करीतसे पृतनेप्रती ॥ शोध[4] सोचितां[4] द्वाग निगुती वृत्तांत तो प्रविष्ट झाला ॥ ६० ॥ मंत्री वृत्तांत ऐकूनि कानीं ॥ शोधूनि काढी मच्छिंद्रमुनी ॥ धन्य मंत्री तो शोधप्रकरणीं ॥ अर्थपैशुन्य[5] निवाडिता ॥ ६१ ॥ अहो तो मंत्री नोहे सोहरा ॥ अमृत घेऊनि सांडी मादिरा ॥ कीं चिंतामणिराज अधीरा ॥ राजचिंताहरणार्थ ॥ ६२ ॥ तन्न्यायें तो सुघडकरणी ॥ त्वरें लागला मच्छिंद्रचरणीं ॥ मग म्हणे महाराजा औदार्यपणीं ॥ कृपादान ओपावें

---

१ दुर्वासऋषी. २ अंबरीष. ३ जगत्श्रेष्ठ विष्णु. ४ विचारपूस. ५ रहस्य; गुप्त गोष्ट.

|| ६३ || तुम्ही संत ते स्नेहभरित || पूर्णशांतीचे भांडारयुक्त || औदार्य सांगतां नाहीं मित || अपराध क्षमा करावा || ६४ || मेघ जरी उदार म्हणावा || तोही समता न करी संतभावा || मेघ विसरे दातृत्व-भावा || तेवीं संत नोहे तो || ६५ || जरी परिसाची उपमा देऊं || तो लोहातेचि देत हाटकभाऊ[1] || इतर धातूसी होत परिभवू[2] || न चले शक्ती तयाची || ६६ || कल्पतरू जरी करावा समान || शुभाशुभ दावी रत्न || तेवीं नोहे संतजन || शुभचिन्हेंचि वांछिती || ६७ || ऐसें बोलतां मच्छिंद्रनाथ || प्रसन्न झाले स्वचित्तांत || क्रोध आवरूनि होतां शांत || प्रसाद देऊं म्हणतसे || ६८ || मग करीं कवळूनि भस्म चिमुटी || विभक्त अस्त्र मंत्रपोटीं || कविराज जल्पतां होटीं || धरा चिमुटी सोडीतसे || ६९ || राव उठूनि बैसे धरित्री || वेगीं पाचारीतसे सुहितमंत्री || सर्वांचे येऊनि झडकरी || दूतीं राजाज्ञा निवेदिली || ७० || पत्रिकें[3] बोलावूनि निकट दूत || विचारूनि घेतो राजक्षेमांत || तंव ते शुभवार्ता सांगत || कल्याणें राजा विराजला || ७१ || मग मच्छिंद्राचा धरूनि पाणी || मंत्री नेत तया-लागुनी || प्रवेश होता तये क्षणीं || वृत्तांत रायातें निवेदला || ७२ || रायें ऐकूनि सकळ वृत्तांत || मच्छिंद्र-चरणीं भाळ अर्पीत || अति गौरवें स्नेहभरित || नाम पुसे तयाप्रती || ७३ || येरी म्हणे नरेंद्रपाळा || मज मच्छिंद्र म्हणती तान्हुल्या बाळा || रायें ऐकूनि वृत्तांत सकळा || मच्छिंद्रचरणीं प्रेरीतसे || ७४ || पूर्वी मच्छिंद्रकृतिरत्न || सांठवलें श्रवणाकारणें || तेणेंकरूनि दर्शनभूषण || स्वीकारावयासी पहातसे || ७५ || ऐसी इच्छा अन्धांपाठीं || तो मच्छिंद्रचंद्र देखीला दृष्टी || मग परम मनीं आनंददाटी || चित्रपात्रीं[4] हेलावली || ७६ || मग सुखासनें सिद्ध करून || राजानें मच्छिंद्राचा हात धरून || आपुले सभास्थानीं नेऊन || कनकासनीं[5] बैसविला || ७७ || षोडशोपचारें पूजन || अर्पिता झाला तन मन धन || वरी परम आदरें भक्तिरत्न || मच्छिंद्रनाथ ओपीतसे || ७८ || सदा सर्वदा आसनीं

१ सुवर्णत्व. २ पराभव. ३ हाताच्या खुणेनें. ४ डोळे भरून आले (आनंदाश्रू). ५ सुवर्ण मंचकावर.

शयनीं || गमनीं भोजनीं जोडूनि पाणी || निरंतर उभा सेवेलागुनी || अन्य कांहीं सुचेना || ७९ || ऐसिया भक्तीचा पाहतां पाठ || मच्छिंद्रकृपेचा लोटला लोट || म्हणे कोण नरेंद्र कामनालोट || कवण चित्तीं दाटतसे || ८० || येरू म्हणे जी योगद्रुमा || मी सूर्यवंशीं पाशुपतनामा || रामअवलाद[1] कुशपत्नीधामा || अवलाद[2] देह असे हा || ८१ || तरी वडील माझा विजयी ध्वज || श्रीराम अवतरे तेजःपुंज || मातें भेटवीं महाराजा || मित्रकुळाचा टिळक जो || ८२ || येरी म्हणे रे भाऊका[3] दिठीं || आतां करितों तयाची भेटी || मग सभेबाहेरी तपोजेठी || राया घेऊनि येतसे || ८३ || उभा राहूनि राजांगणीं || धूमास्त्र मंत्र जल्पे वाणी || भस्मचिमुटी संजीवनी || अर्कावरी प्रेरितसे || ८४ || तेणें धूम्र खगमंडळ संपूर्ण || धूम्रें भरूनि गेलें गगन || दिशांसह अर्क संपूर्ण || झांकाळूनि पैं गेला || ८५ || धूम्रास्त्रानें भरले नयन || नेत्र पुसीतसे सारथी अरुण || धूम्र संचारोनि मुखाकारण || कासावीस होतसे || ८६ || तें पाहुनि सविताराज || म्हणे अस्त्रविद्ये धूम्र विराजे || क्षत्रिय कुळांतील नरेंद्र ओजें || तेणें प्रेरली ही विद्या || ८७ || मग तो महाराज जगलोचन || कवळूनि सायका[4] चढवूनि गुण[5] || वायुअस्त्र शर निर्मून || सोडिता झाला महाराजा || ८८ || तंव तो शर प्रतापवंत || लवकरी प्रगटवी स्थावर मारुत || तेणें मंदराचळ पर्वत || हालूं पाहती डगडगां || ८९ || गगनापासूनि महीपर्यंत || प्रगट झाला प्रळयवात || तरु उचंबळूनि नभीं भ्रमत || पक्षी जेवीं भूगोलातें || ९० || ऐसा वात होतां प्रगट || धूम्रें फुटला दिशापाट || सदनालागीं निर्मळ वाटे || गमन करितां येईना || ९१ || तें पाहूनिया योगद्रुम || जल्पता झाला अस्त्र उत्तम || तें पर्वतास्त्र विशाळ प्रकाम || आड झालें रथातें || ९२ || विशाळपणीं सांगूं कितुलें || कीं मंदराचळचि दुजे उगवले || तेणें मार्ग कुंठित जाहले || वातचक्राचे महाराजा || ९३ || मग ते अस्त्रीं नारायण || पर्वत पाहतां विशाळपणें || मग वज्रास्त्रसंधान || करिता झाला अर्क तो || ९४ || तंव वज्रास्त्र अतिकाठिण || पर्वतमाथे गेले भेदून || तेणें घायें शतचूर्ण || त्वरें

१ रामपुत्र. २ पुत्र. ३ श्रद्धायुक्त. ४ बाण. ५ दोरी.

झाले नगराज || ९५ || पर्वत चूर्ण होतां निगुतीं || तें पाहूनि मच्छिंद्रजती || श्रमी अस्त्र योजूनि उपरती || मित्र भार्गी सांडीतसे || ९६ || तें अस्त्र होतां स्यंदनीं[1] प्रविष्ट || वाजींसह[2] अरुण झाला श्रमिष्ट || सांडूनि रहाणीचीं[3] नित्य वाट || स्यंदन नेती भलतीकडे ||९७|| तें पाहूनियां द्वादशनामी || ज्ञानशराच्या न उरल्या गुणऊर्मी || तेणें करूनि श्रमे प्रकामीं[4] || नाशाप्रती पात्रतमे || ९८ || जैसा पेटला पावक || त्यावरी सोंपविलें सकळ उदक || मग तो उरे केवीं दाहक || तेवीं अर्का झालें असे || ९९ || कीं अज्ञानपण साधकाचें || श्रीसद्गुरु निवारीत वाचें || अंगीं भूषण ज्ञानपणाचें || बोधगुणीं गोवीतसे || १०० || कीं सदनांत दाटला अंधार अपार || तो दीप उजळितां होतो दूर || तन्न्यायें श्रीभास्कर || ज्ञानेश्वरा प्रेरितसे || १ || तेणें उडवूनि श्रमिष्टपण || सुपंथसुपंथा करी गमन || तें मच्छिंद्रनाथें दृष्टीं पाहोन || वाताकर्षण जल्पत || २ || वातास्त्र आकर्षण सबळ || वायुचक्रीं भेदिलें तुंबळ || मग वाजींचे आणि सारथ्याचे तये वेळ || श्वासोच्छ्वास राहिले || ३ || आणि जो प्रत्यक्ष चंडीकिरण[5] || तोही दाटला श्वासेंकरून || वायुचक्रीं गेले आटून || रथ उलथोनि पडियेला || ४ || वायुचक्राचा ज्यासी आधार || तो आधार तुटतांचि सत्वर || स्वर्गाहूनि उर्वीवर[6] || आंदळला स्यंदन तो || ५ || महीं आदळतां दिव्य रथ || खालीं पडला श्रीआदित्य || स्यंदनीं वाजी अति होत || कासाविस श्वासानें || ६ || परी महीं पडतां तेजोराशिपाळ[7] || महीं मातला अति अनळ[8] || तेणें दाहूं पाहे सकळ || महीवरले उद्भिज्ज[9] || ७ || तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ || जलदास्त्र स्मरे त्वरित || तेणेंकरूनि अपरमित || जलवृष्टी होतसे || ८ || परी आदित्य पडतां निचेष्टित || परम घाबरले स्वर्गदैवत || मग विमानयानीं होऊनि त्वरित || मच्छिंद्रापाशीं पातले || ९ || ब्रह्मा विष्णु आणि शिव || वरुण अश्विनी कुबेर देव || सुरवर अनादि सकळ गंधर्व || महीलागीं पातले || ११० || सत्यलोक तपोलोक || अतळ[10] वितळ[10] सुतळादिक[10] || संकटीं पडला एक

१ रथावर. २ घोड्यांसह. ३ नेहमीची. ४ अत्यंत. ५ सूर्य. ६ पृथ्वीवर. ७ सूर्य. ८ आग. ९ वृक्ष, वेली इ
१० सप्त पाताळ.

अर्क ॥ लागवेगीं धांविन्नले ॥ ११ ॥ जैसे सकळ तरूवरतीं ॥ चहूंकडूनि पक्षी येती ॥ तन्न्यायें महीवरती ॥ सकळ देव उतरले ॥ १२ ॥ मग महाराजा क्षीराब्धिजांवई[1] ॥ धांवूनि मच्छिंद्र धरिला हृदयीं ॥ म्हणे हा आदित्य कोण न्यायीं[2] ॥ संकटीं तुवां योजिला ॥ १३ ॥ याउपरी करूनि नमस्कार ॥ विष्णूतें देत उत्तर ॥ म्हणे महाराजा पाशुपतवीर ॥ आदित्यकुळीं असे हा ॥ १४ ॥ ऐसें असतां यथार्थ ॥ वंशजासी न पाहे हा आदित्य ॥ तस्मात् वडिलांची धर्मनीत ॥ ऐसेपरी असावी कां ॥ १५ ॥ जिया मातेने बालकांचे संगोपन ॥ तिया रोषाची केली पखरण ॥ मग ती माता काय म्हणून ॥ लावेपरी[3] मिरवावी ॥ १६ ॥ स्वामी सेवकां अमित्र मानी ॥ मग कार्य कैचें येत घडोनी ॥ सदा संशयाची गवसणी ॥ उभयचित्तीं मिरवतसे ॥ १७ ॥ तस्मात् राय पाशुपती ॥ नावडे या आदित्याप्रती ॥ म्हणूनि ऐसा वैकुंठपती ॥ चर्याभाग[4] रचियेला ॥ १८ ॥ आणिक एक मम वागुत्तरार्था[5] ॥ साबरीविद्या कवित्वराशी ॥ सूर्यनामें मंत्र उपदेशी ॥ प्रसन्न अपावें अर्कानें ॥ १९ ॥ याउपरी आणिक आहे चोज[6] ॥ सूर्यवंशीं विजयध्वज ॥ तो पाशुपतातें श्रीराम आज ॥ भेटवावा महाराजा ॥ १२० ॥ ऐसेपरी कामना मनीं ॥ वेधली आहे चक्रपाणी ॥ पाशुपतरायाचे प्रेमवदनीं ॥ गुंती पावलों भक्तीनें ॥ २१ ॥ नवप्राणिवासह[7] माझा काम ॥ पूर्णते आणा मेघश्याम ॥ ऐसें बोलतां योगद्रुम ॥ हरी उत्तरा स्वीकारी ॥ २२ ॥ म्हणे बा रे योगद्रुमा ॥ जो जो काय वेधला काम ॥ तो तूं पावशील कल्पद्रुमा ॥ परी सावध करीं अर्कातें ॥ २३ ॥ बा रे सूर्यनामीं मंत्र ॥ जगीं होतील प्रविष्ट पवित्र ॥ तैं स्वकष्टानें येऊनि मित्र ॥ कार्य करील लोकांचें ॥ २४ ॥ ऐसें बोलूनि चक्रपाणी ॥ करतळा कर देत वचनीं ॥ म्हणे बा रे भास्कर मंत्रालागुनी ॥ वरदाता झालासे ॥ २५ ॥ बा रे तव मंत्र लोकोपकार ॥ नामस्मरणीं होतां नर ॥ तेणेंचि पातक योग भद्र ॥ सकळ जनांचे मिटतील ॥ २६ ॥ सहज सूर्याचें वदतां नाम ॥ सकळ पातकें होतील भस्म ॥ तैशांत मंत्रप्रयोग

---

१ विष्णु २ कोणत्या कारणानें. ३ पिशाचिनी. ४ आचरण केले. ५ प्रत्युत्तर. ६ इच्छा. ७ नव्या वैभवासह.

उत्तम || कार्यालागीं दुणावेल || २७ || नाममंत्रयुक्त प्रयोग || त्यावरी तव वाणी पवित्र अभंग || त्याहीवरती वरद चांग || प्रत्यक्ष दैवतें मिरवतील || २८ || तरी बा सोळा राशी पावलें || सुवर्ण जडावासी[1] गमलें || तें भूषण मोला चढलें || मान्य केवीं होईना || २९ || तरी या कामा कदा आळस || होणार नाहीं महापुरुष || आम्ही सर्व देत तव वचनास || उतरलों आहों महाराजा || १३० || वीरभद्राचे समरंगणीं || आणी नागपत्रअश्वत्थस्थानीं || तूतें ओपूनि वरदवाणी[2] || तुष्ट केलें आधींच || ३१ || तरी आतां संशय || सांडूनि अर्का जीवचावें || याचि रीतीं देव अवघे || गौरविती मच्छिंद्रा || ३२ || जैसे एका चंद्रांबुमाठीं[3] || न्याहाळिती चकोर पाठी || तेवीं जगलोचना दिठीं || सकळ देव गौरविती || ३३ || मच्छिंद्र म्हणे पाशुपतराया || आधीं दावीन राम काया || तेव्हांचि समाधान तरी राया || मम चित्तांत ओसंगीं[4] || ३४ || ऐसी ऐकतां मच्छिंद्रवाणी || सौमित्रासह सगुणी || प्रगट झाला कोदंडपाणी || दशरथतनय महाराज || ३५ || मग राममूर्ती प्रगट होतां || शिवासी आनंद वाटला चित्ता || जयानें राया पशुपता || आनंदसरिता उचंबळली || ३६ || मच्छिंद्रें देखतां कोदंडपाणी || भावें मस्तक ओपिलें चरणीं || रामें प्रेमें धरूनि वक्षःस्थानीं || मच्छिंद्रनाथ कवळिला || ३७ || पाशुपतरात्र भाविक पूर्ण || तोही वंदी श्रीरामचरण || राम त्यातें हृदयीं धरून || धन्य वंश म्हणतसे || ३८ || यावरी मच्छिंद्र जोडोनि दोन्ही हस्त || नम्रोत्तरीं स्तवूनी रघुनाथ || गौरवोनि रामा बोधत || हे रघूत्तमा महाराजा || ३९ || तव नामें अनंत असती || तेवीं त्यांत रामनाम गंगा वसती || सर्वांत श्रेष्ठ सीतापती || ग्रंथामाजी निवेदिलें || १४० || त्याही ग्रंथां नाहीं मिती || परी तव नामें शुभ ते असती || तेवीं माझ्या कवित्वाप्रती || वदनपात्रीं विराजिजे || ४१ || सावरीविद्येचें अपार वचन || मंत्रप्रयोगीं कवित्व पूर्ण || जेथें येईल तुझें नाम || तेथें कार्य करावें समग्र त्वां || ४२ || तव नामीं होतां मंत्रोच्चार || तें त्वां कार्य करावें समग्र

१ कोंदणांत बसविलेले. २ आशीर्वाद. ३ चंद्रांतून पडणाऱ्या अमृतासाठीं. ४ (समाधानाची) छाया.

लवकर ॥ तरी प्रांजळ चित्तीं देवीं कर ॥ मम करीं ओपावा[1] ॥४३॥ चित्तीं असेल जरी अवमान ॥ तरी सज्ज करीं कां कोदंडबाण ॥ माजवोनि आतां समरंगण ॥ नृत्य करू रणांगणीं ॥ ४४ ॥ श्रीराम म्हणे मच्छिंद्रा ऐक ॥ तूं तिहीं देवांचा वरदायक ॥ श्रीदत्तात्रय प्रतापार्क ॥ अवतार तिघा देवांचा ॥ ४५ ॥ आणि नरसिंह अवतार पूर्णब्रह्म ॥ ते तुज वश्य आहेत योगद्रुमा ॥ तेथें मी कां नसावें साह्यार्थकामा ॥ साह्य असों तुज आतां ॥ ४६ ॥ तुझ्या मंत्रीं माझें स्मरण ॥ होतांचि कार्य करीन ॥ बावनवीरांत सबळ आचरण ॥ मंत्रप्रयोगीं दावीन मी ॥ ४७ ॥ ऐसी वदूनि वरदवाणी ॥ भाप देत मच्छिंद्रपाणी ॥ मग म्हणे हे योगधामी ॥ मज तुज ऐक्य असे की ॥ ४८ ॥ तूं विष्णूचा अवतार ॥ जो कविनारायण महाथोर तस्मात् तुझें शरीर ॥ ऐक्यत्व असें या लोकीं ॥ ४९ ॥ ऐसें बोलोनि कौसल्यासुत ॥ धन्य म्हणवूनि ग्रीवा तुकावीत ॥ यावरी बोले सावध आदित्य ॥ वेगें करीं तपोराया ॥ १५० ॥ एक मित्रावांचूनि धरणी ॥ झाली असे दीनवाणी ॥ तरी योगींद्रा सुखधामीं ॥ मम पूर्वजां मिरवीं कां ॥ ५१ ॥ महीं पडला अंधकार ॥ देव त्रास पावले समग्र ॥ सकळ जगाचा व्यवहार ॥ खोळंबला तपोराया ॥ ५२ ॥ ऐसे ग्लानीं सुढाळ वचन ॥ श्रीराममुखीं ऐकोन ॥ तें मच्छिंद्रहृदयीं अपार भूषण ॥ चित्तशक्तीतें मिरविलें ॥ ५३ ॥ तेणें परम आनंदवृत्ती ॥ प्रसन्न झाली चित्तभगवती ॥ मग वातास्त्रमंत्र देहस्थव्यक्ती ॥ प्रसादातें ओपीतसे ॥ ५४ ॥ वातयुक्त अस्त्र पूर्ण ॥ मुखीं जल्पतां मच्छिंद्रयोगिजन ॥ मग सुटी पावोनि वाताकर्षण ॥ सुखी केला आदित्य तो ॥ ५५ ॥ मग सावध होऊनि महीं बैसत ॥ दाही दिशा न्याहाळीत ॥ तों अपार दृष्टी देखूनि दैवतें ॥ सकळांलागीं पाचारी ॥ ५६ ॥ सकळ दैवतें जाऊनि तेथ ॥ नमिला महाराज प्रताप आदित्य ॥ यावरी विष्णूलागीं पुसत ॥ क्षत्रिय कोण ऐसा आहे ॥ ५७ ॥ कीं वासना पुन्हां परतून ॥ दरूं पाहत श्यामकर्ण ॥ धन्य प्रतापी प्रतापगहन ॥ आजि दावीं कां मजकारणें ॥ ५८ ॥ तरी ऐसे प्रतिज्ञे लागून ॥ कीं युगानुयुगीं असें प्रसन्न ॥ तरी तयाचें मुखमंडन ॥ मज भेटीतें आणावें

१ वचन द्यावें.

॥ ५९ ॥ मग मच्छिंद्रातें देव पाचारिती ॥ कीं तुज बोलावीतसे गभस्ती ॥ मग चंद्रास्त्र जल्पूनि उक्ती ॥ दर्शना जात मच्छिंद्र ॥ १६० ॥ मित्र दाहक तो अति सबळ ॥ म्हणूनि चंद्रास्त्र जपला मच्छिंद्रबाळ ॥ तें मागें पुढें परम शीतळ ॥ चंद्रास्त्रीं मिरवीतसे ॥ ६१ ॥ त्यांत जलदास्त्राचा वर्षाव ॥ होवोनि होत शीतल ठाव ॥ ऐसें योजूनि सविताराव ॥ जाऊनिया नमियेला ॥ ६२ ॥ सर्वांतें देखूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ धन्य धन्य ऐसें म्हणत ॥ कवण नामीं असे पुसत ॥ ग्राम धाम जन्मादि ॥ ६३ ॥ मग विष्णूनें मुळापासूनि कथा ॥ नामधामादि सांगितली वार्ता ॥ कविनारायण महीवरता ॥ मच्छिंद्रनाथ मिरवतसे ॥ ६४ ॥ येरी म्हणे माझा अंश ॥ नवनारायण असती महीस ॥ तयांचा अवतार शुभ आम्हांस ॥ चांगुलपणीं वाटला हा ॥ ६५ ॥ तरी बा रे मच्छिंद्रनाथा ॥ कवण कामनीं वेधली व्यथा ॥ तें मज वदूनि वरदामृता ॥ प्राशन करीं महाराजा ॥ ६६ ॥ कृत त्रेता द्वापारयुग गेलें ॥ परी ऐसें नाहीं केलें ॥ धन्य तुझा प्रताप असे विपुल ॥ धन्य गुरु तुझा तो ॥ ६७ ॥ येरू म्हणे कर जोडोनी ॥ मम वेधली कामना मनीं ॥ साबरीविद्या कवित्वकरणी ॥ कृपा करूनि दाविली ॥ ६८ ॥ परी त्यातें वरद आपुला ॥ असावा ऐसें वाटतें मनाला ॥ तरी कृपा करूनि वर त्याला ॥ दिधला पाहिजे महाराजा ॥ ६९ ॥ मंत्रप्रयोगी तुझें स्मरण ॥ होता व्हावें दृश्यमान ॥ जगाचें कार्य मंत्रसाधन ॥ स्वकष्टानें मिरवावें ॥ १७० ॥ ऐसी ऐकतां मच्छिंद्रवाणी ॥ अवश्य म्हणे वासरमणी[1] ॥ मंत्रप्रयोग स्वयें घेऊनी ॥ कार्य करीन जगाचें ॥ ७१ ॥ ऐसें वदोनि जगलोचनी ॥ भाष[2] देत करतळींवचनीं ॥ यावरी पाशुपतराया बोलावुनी ॥ चरणावरी घातला ॥ ७२ ॥ सूर्यवंशीं वीर्यप्रवाह ॥ वंशमालिका सगुण सर्व ॥ तुष्ट केला सविताराव ॥ मच्छिंद्रानें ते समयीं ॥ ७३ ॥ वंशमालिका ऐसी ऐकून ॥ संतुष्ट झाला सवितानारायण ॥ मग आपुला सिद्ध करूनि स्पंदन ॥ वातचक्रा आव्हानी ॥ ७४ ॥ येरीकडे सकळ देव ॥ विमानयानीं गेले सर्व ॥ आपुलालें स्थान अपूर्व ॥ पाहते झाले ते वेळां ॥ ७५ ॥ येरीकडे मच्छिंद्रनाथ ॥ कृपें आव्हानूनि पाशुपत ॥

---

१ सूर्य। २ वचन दिलें.

निघता झाला करूनि तीर्थ ॥ राममूर्ती वंदूनिया ॥ ७६ ॥ आतां पुढील अध्यायीं कथन ॥ चंद्रागिरि पाहिला ग्राम ॥ तेथें गवरांतूनि गोरक्ष काढून ॥ पुन्हा तीर्थे करील कीं ॥ ७७ ॥ नरहरिवंशीं धुंडीसुत ॥ मालू हरीचा शरणागत ॥ पुढिले अध्यायीं उत्तम कथेंत ॥ निवेदील श्रोतियांसी ॥ ७८ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ अष्टमाध्याय गोड हा ॥ १७९ ॥ ॥ अध्याय ॥ ८ ॥ ओंव्या ॥ १७९ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

॥ नवनाथभक्तिसार अष्टमाध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ जयजयाजी जगदुद्धारा ॥ अवतारदीक्षाज्ञानेश्वरा ॥ अघटितमायावतारधरा ॥ भिंतीवाहना[1] गुरुराया ॥ १ ॥ रेड्यामुखीं वेदोच्चार ॥ करूनि तोषविले सकळ विप्र ॥ फोडोनि भगवद्गीताभांडार[2] ॥ सकळ जनां वाढिलें ॥ २ ॥ ऐसा तूं कविमहाराज ॥ तरी मम कामनेचें धरूनि चोज ॥ ग्रंथार्थीं विपुल सुरस ॥ वैखरीतें वदवीं कां ॥ ३ ॥ मागिले अध्यायीं कथा सुरस ॥ दिधली भाक मच्छिंद्रास ॥ वर देऊनि वातचक्रास ॥ गमन करिता पैं झाला ॥ ४ ॥ आणि श्रीरामाची झाली भेटी ॥ तेणेंही वर ओपूनि शेवटीं ॥ पाशुपतरायाची रामाचे[3] पोटीं ॥ कामना संतुष्ट केली मच्छिंद्र ॥ ५ ॥ असो आतां येथूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ सप्त मोक्षपुऱ्या पाहूनि त्वरित ॥ अयोध्या मथुरा अवंतिका यथार्थ ॥ काशी काश्मिरी पाहिलीं ॥ ६ ॥ मिथिला प्रयाग गया सुरंग ॥ तेथें नमूनि विष्णुपदास ॥ अन्य तीर्थें करूनि बंगालदेश ॥ चंद्रागिरीस तो पातला ॥ ७ ॥ गांवांत करितां भिक्षाटन ॥ तों सर्वोपकारी दयाळू ब्राह्मण ॥ तयाचे दृष्टी पडतां सदन ॥ झालें स्मरण भस्माचें ॥ ८ ॥ मनांत म्हणे याच सदनीं ॥ पुत्रमंत्रसंजीवनी ॥ वरदभस्मीं सिद्ध करूनी ॥ दिधली होती निश्चयें ॥ ९ ॥ तरी ती साध्वी विप्रजाया ॥ सरस्वती नामें होती जया ॥ सर्वोपकारी दयाळ द्विजभार्या ॥ सुकृत होतें तियेचें ॥ १० ॥ तरी द्वादश वर्षें लोटल्यापाठीं ॥ पुन्हां मी येईन शेवटीं ॥ ऐसें वदोनि भस्माचिमुटी ॥ सरस्वतीतें दिधली असे ॥ ११ ॥ तरी त्या मायेचा शोध करून ॥ पाहूं तियेचा वरदनंदन ॥ ऐसें हृदयीं मच्छिंद्र आणून ॥ सदनामाजी प्रवेशला ॥ १२ ॥ उभा राहूनि विप्रांगणीं ॥ हे सरस्वति ऐसी पुकारी वाणी ॥ तंव ती ऐकूनि शुभाननी ॥ बाहेर आली अति त्वरें ॥ १३ ॥ येतां देखिला योगद्रुम ॥ मग भिक्षा घेऊनि उत्तमोत्तम ॥ म्हणे महाराजा भिक्षान्न ॥ झोळीमाजी स्वीकारीं ॥ १४ ॥ मच्छिंद्र म्हणे वो शोभाननी ॥ तव नाम काय तें ऐकूं दे कानीं ॥ येरी म्हणे सरस्वती अभिधानी ॥ लोकोपचारें मज

---

१ भिंत हे वाहन करणाऱ्या ज्ञानेश्वरा. २ भगवद्गीतेंतील तत्त्वज्ञानरूपी संपत्ति. ३ रामाकरवीं.

असे ॥ १५ ॥ उपरी मच्छिंद्र बोले तीतें ॥ नाम काय तव अतागतें ॥ येरी म्हणे सर्व त्यातें ॥ दयाळपती म्हणताती ॥ १६ ॥ नाथ म्हणे तुम्ही कवण जाती ॥ गौड विप्र म्हणे ती तैं सरस्वती ॥ ऐसें ऐकूनि खूण चित्तीं ॥ मिळाली तेव्हां नाथाच्या ॥ १७ ॥ मच्छिंद्र म्हणे माये ऐक ॥ दावीं कोठे तव बाळक ॥ येरी म्हणे जी पुत्रमुख ॥ पाहिले नाहीं अद्यापि ॥ १८ ॥ मच्छिंद्र म्हणे बोलसी कां खोटें ॥ म्यां वरदभस्माचीं दिधली चिमुट ॥ भस्म नोहे तें संजीवनीपीठ ॥ पुत्ररूपींचें दर्शवीं ॥ १९ ॥ दाखवी परी तो पुत्र कैसा ॥ अजरामर मार्गें सोडिला कैसा ॥ तेजःपुंज अन्यून[1] अनिळ महेशा ॥ ऐसा पुत्र असेल कीं ॥ २० ॥ असो भस्मचिमुटी ऐकतां वाणी ॥ खूणयुक्त झाली नितंबिनी[2] ॥ परी भस्मचिमुटीतें उकिरडाभुवनीं ॥ सांडिलें अन्याय वाढला ॥ २१ ॥ तेणेंकरूनि जाहली भयग्रस्त ॥ हृदयीं संचरला कंपवात ॥ चित्तीं म्हणे आतां हा नाथ ॥ शिक्षा करील मजलागीं ॥ २२ ॥ नेणों शापें करील भस्म ॥ कीं तोडील स्वशक्तीनें माझा काम ॥ कीं तरुरूप हो ऐसा शाप देऊन ॥ सांडूनि जाईल अवनीतें ॥ २३ ॥ आधीं मी अल्पबुद्धीपासुनी ॥ घेतल्या आहेत नितंबिनीवाणी[3] । कीं कानफाट्याची विपरीत करणी ॥ अविद्यार्णवी[4] असती ते ॥ २४ ॥ नाटक चेटक कुडे[5] अपार कपट ॥ जाणती दुर्गुण परम पापिष्ट ॥ जाया पाहूनि उत्तम बरवट ॥ स्तुती करिती तियेची ॥ २५ ॥ दिनमानपर्यंत कुत्री ॥ उत्तम जया करिती रात्रीं ॥ मग शयनीं घेऊनि शेजपात्रीं ॥ भोग भोगिती दुरात्मे ॥ २६ ॥ ऐसें पूर्वी मज श्रुत ॥ सखियामुखीं श्रवण केलें होतें ॥ परी तोचि बोल समस्त ॥ सत्य होऊं पाहतसे ॥ २७ ॥ तरी आतां कपाळ फुटकें ॥ होणार ते होऊ शके ॥ कानफाट्या करूनि चेटकें ॥ दशा करील कीं माझी ॥ २८ ॥ तरी यातें कवण उपाय ॥ कांहीं सुचेना करूं काय ॥ हा ओळख धरूनि समय ॥ साधूनि आला परतोनि ॥ २९ ॥ ऐसे रीतीं मनीं जल्पत ॥ तरी गात्रें थरथरा कापत ॥ अत्यंत भयाचें भरूनि भरतें ॥ शुद्धि

---

१ निर्व्यंग, सर्वगुणसंपन्न. २ सुंदर स्त्री. ३ शेजारणींचे शब्द ऐकले. ४ मूर्खपणाचा सागर. ५ दुष्टता.

पात्रा सोडिलें तिनें ॥ ३० ॥ यावरी नाथ म्हणे वो जननी ॥ पाहसी काय तूं पिशाचपणीं ॥ पुत्र कोठें तो दावीं नयनीं ॥ उशीर न लावीं वो माते ॥ ३१ ॥ ऐसिया बोलाची होतां दाटी ॥ मग विचारी हृदयीं गोरटी ॥ कीं यासी वदावी खरी गोष्टी ॥ वृत्तांत जितुका झाला तो ॥ ३२ ॥ खरेपणीं आहे वर्म ॥ मिथ्यावादी[1] होय न शर्म[2] ॥ दैवें अन्यायसाफी[3] होऊन ॥ मुक्त होतसे तो प्राणी ॥ ३३ ॥ तस्मात् जी खरी सत्यनीती ॥ त्यांस साहते बहु अमती ॥ पांचांमुखीं वदूनि श्रीपती ॥ मुक्त करी अन्यायीं ॥ ३४ ॥ तस्मात् राहो अथवा जावो प्राण ॥ पुढें येवो कैसें घडून ॥ परी सत्य वाचे खरें भाषण ॥ वृत्तांत झाला तैसा वदूं ॥ ३५ ॥ मग चरणीं ठेवूनि भाळ ॥ उभय जोडूनि करकमळ ॥ म्लानमुख दीन विकळ ॥ वृत्तांत सकळ निरोपी ॥ ३६ ॥ म्हणे महाराजा क्षमाशीळा ॥ आपण जो कां प्रसाद दिधला ॥ परी अन्याय मजपासूनि झाला ॥ भस्म गारीं[4] सांडिलें ॥ ३७ ॥ सांडिलें म्हणाल काय म्हणून ॥ तरी विश्वासें व्यापिलें नव्हतें मन ॥ भस्मानें पुत्र होईल कोठून ॥ ऐसें म्हणून सांडिलें ॥ ३८ ॥ शेजारी अमती बोलती जन ॥ दारा[5] म्हणती प्रज्ञावान ॥ खरें नाहे निरूपण[6] ॥ केले विचित्र तुजलागीं[7] ॥ ३९ ॥ तेणें संशय आणूनि मनीं ॥ नेणों कैसी घडेल करणी ॥ जठरीं पेटला कोपवन्ही ॥ तरी आपणचि भोगावा ॥ ४० ॥ अपत्याकरितां परम अहित[8] ॥ परगृहीं मिरवावें कां यथार्थ ॥ म्हणोनि गौप्य धरिलें चित्तांत ॥ समस्ती वदलीसे ॥ ४१ ॥ जन्मांत आल्या परोपकार ॥ करावा हें शास्त्रनिर्धार ॥ न घडेल तरी उपकार ॥ अनुपकार करूं नये ॥ ४२ ॥ उत्तम वृक्षाची करावी लावणी ॥ न घडे तरी न टाकावा खंडुनी ॥ धर्म करावा न मेदिनीं ॥ वारूं नये कवणातें ॥ ४३ ॥ आपण स्वतां तीर्थासी जावें ॥ न घडे तरी परा न वारावें ॥ विवहकार्य कदा न मोडावें ॥ आपुली बुद्धी वेंचुनियां ॥ ४४ ॥ गौतमीं करूं जातां चोरी ॥ तेथें वेंचूं नये वैखरी ॥ तस्करातें मारितां अधिकारी ॥ आड त्यातें होऊं नये ॥ ४५ ॥ सुतापाशीं

---

१ खोटें बोलण्यानें. २ कल्याण. ३ पातकाचें क्षालन. ४ गाऱ्यांत, चिखलांत. ५ बाई फार 'शहाणी' आहे! ६-७ तुला खरें-खोटें (वाटेल तसें) बोलावें. ८ मुलाकरितां दुसऱ्याच्या घरीं जावें काय?

पित्याचे अवगुण ॥ सांगूनि न करावें मन क्षीण ॥ सुनेपाशीं सासू हीन ॥ म्हणूं नये कदापि ॥ ४६ ॥ कूप तडाग मळे बागाईत ॥ करतां वारूं नये कवणातें ॥ कोणी कीर्तनासी असतील जात ॥ आड येऊं नये त्यासी ॥ ४७ ॥ आपुली वैखरी[1] वेचल्यांत ॥ होऊं पाहे पराचे अनहित ॥ तरी ते विचारूनि स्वचित्तांत ॥ मौनें कांहीं न बोलावें ॥ ४८ ॥ ऐसें जाणोनि सरस्वती ॥ सत्य बोलली ती युवती ॥ कीं महाराजा विश्वास चित्तीं ॥ ठसला नव्हता त्या वेळे ॥ ४९ ॥ ऐसिया युक्तीप्रयुक्तीकरून ॥ भावाभावी दृष्टी वेंचून ॥ जेणें जनाचें होय कल्याण ॥ तोचि अर्थ करावा ॥ ५० ॥ म्हणूनि भस्माचें सांडवण ॥ मज दयाळा घडलें पूर्ण ॥ काय करूं दैवहीन ॥ उपाय तो अपाय झालासे ॥ ५१ ॥ कीं वाटे चालतां चालीं ॥ धनाची ग्रंथिका[2] पुढें आली ॥ परी दैवहीना बुद्धी संचरली ॥ अंध व्हावें तें समयीं ॥ ५२ ॥ कीं कल्पतरूच्या वृक्षाखालीं ॥ कल्पिली कल्पना फळा आली ॥ कीं पिशाचवत् बुद्धी संचरली ॥ दैवहीना शेवटीं ॥ ५३ ॥ तन्न्यायें मातें झालें ॥ आतां क्षमा करावी माउले[3] ॥ अज्ञानपणें उडविलें ॥ हित माझें महाराजा ॥ ५४ ॥ परी ही ऐकतां वाणी ॥ मच्छिंद्र खिन्न झाला मनीं ॥ म्हणे स्त्रिया जाती[4] पापरूपिणी ॥ अविश्वासाचें भांडार हें ॥ ५५ ॥ हिताहित कदा न जाणती ॥ भलतेसें पद ठेविती ॥ आपण बुडूनि दुसऱ्यास बुडविती ॥ बेचाळीस पूर्वजांसी ॥ ५६ ॥ स्त्रियांसंगें लाभ किंचित ॥ कांहीं दिसेना सकळ अनहित ॥ उगाचि राबे भडाइत ॥ वृषभ जेवीं वनीचा ॥ ५७ ॥ उदयापासूनि सायंकाळ ॥ कष्ट अमित होती तुंबळ ॥ एक क्षणही चित्त शीतळ ॥ विश्रांतीतें मिळेना ॥ ५८ ॥ या विषयसुखाची परी ॥ मानावी जरी हृदयांतरी ॥ तेथें होय स्वशक्तिबोहरी ॥ निर्बळपणी मिरवावें ॥ ५९ ॥ ऐसी जीवासी अवस्था होय ॥ मेलिया नरकामाजी जाय ॥ केल्या कर्माचें रूप फेडाया ॥ आचरण कांहीं नसेचि ॥ ६० ॥ शिष्यपाप गुरुनाथा ॥ स्त्रीपाप भोगणें भर्ता ॥ तस्मात् जिकडे तिकडे पाहतां ॥ अनर्थाचें मूळ ती

---

१ बोलल्यानें. २ गाठोडें. ३ माते. ४ स्वभावतः

॥ ६१ ॥ तस्मात् स्त्रियांचे बुद्धी लागे जन ॥ तो प्राणी गा प्रज्ञाहीन ॥ महामूर्ख अति मलीण ॥ दुष्कर्माचा भांडारी ॥ ६२ ॥ तन्न्यायें मी मूर्ख झालों ॥ या बाईच्या बोलीं लागलों ॥ वरदमंत्रभस्म ओपिलों ॥ सूर्यवीर्या आणोनी ॥ ६३ ॥ याउपरी आणीक वर ॥ मंत्रसंजीवनी आहे अमर ॥ सूर्यवीर्यें देहवर ॥ रचिला असेल कोठेंही ॥ ६४ ॥ तरी आतां ठाव सांडिला ॥ शोध करुनि पाहूं वहिला ॥ ऐसा मनीं विचार केला ॥ सरस्वतीतें बोलतसे ॥ ६५ ॥ म्हणे माय वो ऐक वचन ॥ घडलें घडो दैवयोगानें ॥ तरी सांडिलें भस्म तें ठिकाण ॥ मम दृष्टीसी दावीं कां ॥ ६६ ॥ तुजवरी क्षोभ करावा कांहीं ॥ तरी पदरीं कांहीं पडत नाहीं ॥ तरी सांडिला ठाव माझे आई ॥ निजदृष्टीं दावीं कां ॥ ६७ ॥ ऐसें बोलतां नाथ वाणी ॥ भय फिटलें मुळींहूनी ॥ प्रांजळ चित्तें[1] शुभाननी ॥ मुखचंद्रा उचंबळी ॥ ६८ ॥ म्हणे महाराजा योगद्रुमा ॥ सांडिला ठाव दावित्यें तुम्हां ॥ पुढें चाले उगमा ॥ नाथ जातसे सवें सवें ॥ ६९ ॥ तंव तो उकिरडा केर उद्दाम[2] ॥ गोवर पडिला पर्वतासमान ॥ तेथें जाऊनि सुमधुम ॥ नाथाप्रती सांगतसे ॥ ७० ॥ हे महाराजा तपाजेठी ॥ येथें सांडिली भस्माचिमुटी ॥ ऐसें ऐकोनि नाथ होटीं ॥ हांक मारी बालकातें ॥ ७१ ॥ हे हरीनारायण प्रतापवंता ॥ मित्रवर्या सूर्यसुता ॥ जरी असशील या गोवरांत ॥ नीघ त्वरित या समयीं ॥ ७२ ॥ या गोवरगिरींत नरदेहजन्म ॥ मिरवला असें तूतें उत्तम ॥ तरी गोरक्ष ऐसें तूतें नाम ॥ सुढाळपणीं मज वाटे ॥ ७३ ॥ द्वादश वर्षेंपर्यंत ॥ बैसलासी गोवररक्षणार्थ ॥ म्हणूनि गोवररक्षक नाम तूतें ॥ पाचारितों स्वच्छंदें ॥ ७४ ॥ तरी आतां न लावी उशीर ॥ हे गोरक्षनाथा निघें बाहेर ॥ ऐसें वदतां नाथ मच्छिंद्र ॥ बाळशब्द उदेला ॥ ७५ ॥ म्हणे महाराजा गुरुवर्या ॥ गोरक्ष असें मी या ठाया ॥ परी गोवरनगानें गुंफित काया ॥ भार मौळीं विराजला ॥ ७६ ॥ तेणेंकरूनि शरीरवेष्टण ॥ झालें आहे दडपण ॥ तरी गौरीयातें[3] विचारून ॥ बाहेर काढीं महाराजा ॥ ७७ ॥ ऐसें ऐकूनि बोले उत्तर ॥ लौकरी आणून

---

१ शांत चित्तानें. २ प्रचंड. ३ गवऱ्यांना.

लोहपत्र ॥ मही विदारूनि नगगौर[1] ॥ बाळतनू काढिली ॥ ७८ ॥ काढिली परी ती तनुलता ॥ बालार्क-किरणीं दिसे समता ॥ कीं घनमांदुसी विद्युल्लता ॥ चमक दावी आगळी ॥ ७९ ॥ कीं पूर्ण चंद्र प्रकाश पौर्णिमेचा ॥ दिशा उजळे समयीं निशीच्या ॥ तेवी तनुगर्भ मदनाचा ॥ जगामाजी मिरवला ॥ ८० ॥ कीं दुसरा ईश तो चक्रधर ॥ त्यजोनि आतां मूर्तिसार ॥ वीट मानूनी क्षीरसागर ॥ म्हणूनि येथें आला असे ॥ ८१ ॥ कुंकुमाकार पदपंकज ॥ सकळ आंगोळ्या[2] तेजःपुंज ॥ चंद्राकारसम विराजे ॥ नखें अग्र आंगोळी ॥ ८२ ॥ घोटींव सुनीळ अपूर्व देखा ॥ कीं इंद्रनिळाची झळके बिका[3] ॥ मनगटावरी अलौलिका ॥ सकळ पोटरी विराजे ॥ ८३ ॥ गुडघ्यावरी जानुस्थळ ॥ जैसे स्तंभ कर्दळीचे उभय सरळ ॥ त्यावरी कटितटा अति निर्मळ ॥ हरिमाजासम[4] जाणावी ॥ ८४ ॥ कटीवरती नाभिधाम ॥ त्यावरतें हृदय अति सुगम ॥ सुगम परी विद्याधाम ॥ ऐसेपरी वाटतसे ॥ ८५ ॥ सरळ बाहु स्कंधीं शोभत ॥ परी आजानबाहु दिसों येत ॥ तयामाजी जग समस्त ॥ उभ्या कर्दळी मिरवती ॥ ८६ ॥ त्यातेंही अंगुळ्या सरळ प्रकाम ॥ तयांअग्रीं नख उग्रतम ॥ चंद्राकृती तेज उत्तम ॥ कोर जैसी द्वितीयेची ॥ ८७ ॥ असो स्कंधामाजी ग्रीवा सकळ ॥ घोटितां बीक दावी सकळ ॥ तयावरी हनुवटी निर्मळ ॥ अधरोपरी शोभतसे ॥ ८८ ॥ अधर दंत जिव्हेसहित ॥ आनन[5] केवळ चंद्र मूर्तिमंत ॥ परी आनन नोहे धाम निश्चित ॥ वेदधनाचें विराजे ॥ ८९ ॥ सरळ नासिका शुकाग्रवत ॥ उभय चक्षु[6] विशाळवंत ॥ चक्षु नव्हेत ते शशिआदित्य ॥ नांदावया पातले ॥ ९० ॥ भाळ विशाळ कबरी[7] भार ॥ कुरळ वरती पिंगटाकार ॥ ऐसा महाराज सर्वेश्वर ॥ उदया आला वाटतें ॥ ९१ ॥ द्वादश वर्षें अलोलिक ॥ सर्वगुणी पाहतां बालक ॥ सरस्वतीनें भाळीं देख ॥ तर्जनीतें लाविलें ॥ ९२ ॥ मनांत म्हणे ती गोरटी ॥ आहा जनीं मीच करंटी ॥ ऐसा पुत्र माझिये पोटीं ॥ येतां दैवें उच्छेदिला ॥ ९३ ॥ चित्तीं उठोनि परम तळमळ ॥ नेत्रीं दाटलें अपार जळ ॥

---

१ गवऱ्यांचा ढिगारा. २ बोटें. ३ कांति. ४ सिंहाच्या कमरेसारखी. ५ मुख, तोंड. ६ डोळे, नेत्र. ७ कुंतल, केस.

मोहें करपें हृदयकमळ ।। रुदनसंवादा अनुवादी ।। ९४ ।। तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ ।। म्हणे खेद कां वो करिसी व्यर्थ ।। तुझा नव्हता तो सुत ।। प्राप्त कैसा होईल ।। ९५ ।। पहा पहा अन्नयोग ।। श्वान पराचा भक्षितो भाग ।। परी उलटोनि रसनामार्ग ।। श्वान दैवें विराजे ।। ९६ ।। तन्न्यायें मूर्तिमंत ।। विभाग नसे हा ऐसा सुत ।। आता शोक करिसी कां व्यर्थ ।। नवशापविभाग[1] मिरविसी ।। ९७ ।। तरी जा तूं येथूनी ।। नाहक घेसील शापवाणी ।। माझा कोप प्रत्यक्ष अग्नी ।। ब्रह्मादिकां साहेना ।। ९८ ।। ऐसी बोलिला क्रूर वार्ता ।। सरस्वती पावली भय चित्ता ।। मागें पाऊल ठेवूनि तत्त्वतां ।। निजसदना पातली ।। ९९ ।। येरीकडे गोरक्षनाथें ।। येऊनि वंदिलें गुरुपदातें ।। मच्छिंद्रनाथ तो प्रसन्नचित्तें ।। अनुग्रह ओपितसे ।। १०० ।। ॐ इति एकाक्षर अक्षर ।। संबोधीत समग्र ।। नारायणीं नामोच्चार ।। मंत्रविधीनें निरोपिला ।। १ ।। वरदहस्त ठेवूनि मौळीं ।। सकळ निवटिली अज्ञानकाजळी ।। वरदविभूती चर्चूनि भाळीं ।। मुख कुरवाळी प्रेमानें ।। २ ।। मग हस्त धरोनि तत्त्वतां ।। म्हणे तान्हुल्या ऊठ आतां ।। महींचे गोचर करूनि तीर्था ।। हरिपरायणा सकामातें ।। ३ ।। अवश्य म्हणूनि गोरक्षनाथ ।। सलीन[2] चरणीं माथा ठेवीत ।। श्रीमच्छिंद्राचा धरूनि हस्त ।। गमन करिता पैं झाला ।। ४ ।। चंद्रागिरींस्थान सोडूनि ।। करिती जगन्नाथीं गमन ।। तों मार्गीं जातां एक ग्राम ।। कनकगिरि लागला ।। ५ ।। मच्छिंद्र पाहता ग्राम सुरस ।। बोलतां झाला गोरक्षास ।। बा रे प्रारंभ क्षुधेस ।। जठरामाजी दाटला ।। ६ ।। कक्षेमाजी घालूनि झोळी ।। बा रे संचरोनी वस्तिमेळीं ।। भिक्षा मागूनि ये वेळीं ।। क्षुधा माझी हरी कीं ।। ७ ।। अवश्य म्हणूनि गोरक्षनाथ ।। सत्वर झोळी कक्षे घेत ।। संचरोनि कनकग्रामांत ।। भिक्षा मागे घरोघरीं ।। ८ ।। भिक्षा मागतां अति उद्देशीं ।। तंव तो गेला एका विप्रगृहासी ।। तेथें पाहतां ते दिवशीं ।। पितृश्राद्ध मिरवलें ।। ९ ।। विप्र करूनियां भोजन ।। उपरी मागत्यासी देतसे अन्न ।। ते संधीसी गोरक्ष जाऊन ।। 'अलक्ष' आदेश जल्पतसे ।। ११० ।। तंव त्या घरची नितंबिनी ।। महाप्राज्ञिक सुस्वरूपिणी ।। क्षमाशांतीची

---

१ नवा शाप मिळेल. २ लीनतेनें.

लावण्यखाणी ॥ सर्वगुणीं संपन्न ॥ ११ ॥ तिनें पाहतां गोरक्षनाथ ॥ भाविती झाली चित्तांत ॥ म्हणे धन्य हें बाळ अतित ॥ चांगुलपणीं मिरवतसे ॥ १२ ॥ प्रत्यक्ष मातें भासे कैसा ॥ कीं बालार्कतनूचा ओतिला ठसा ॥ कीं हरूनि चपळेचे[1] मांदुसा[2] ॥ महीलागीं उतरला ॥ १३ ॥ परी हा तापसी योगी वरिष्ठ ॥ मातें भासतो योग हा श्रेष्ठ ॥ पूर्वींचा कोणी योगभ्रष्ट ॥ जगामाजी मिरवतसे ॥ १४ ॥ ऐसें जाणूनि लवडसवडी[3] ॥ पात्रीं पदार्थ स्वकरें वाढी ॥ अन्नसामग्री अति तांतडी ॥ घेऊनि आली भिक्षेसी ॥ १५ ॥ खाज्या करंज्या पदार्थ घिवर ॥ पोळी भात शिरा कचोर ॥ मालपुव्यादि सुकुमार ॥ परम मृदू भक्ष्य तो ॥ १६ ॥ चोटी[4] मुगदळ बुंदी विशेष ॥ पूर्ण पोळिया विस्तीर्ण पात्रास ॥ घाऱ्या पुऱ्या पंच मधुरस ॥ श्रद्धापूर्ण ठेविल्या ॥ १७ ॥ वड्या पातवड्या शाखा बहुत ॥ सौम्यमठ्ठ्याचें[5] द्रोण भरित ॥ कोशिंबिरी आंबेरायतें ॥ बहु भात चटणिया ॥ १८ ॥ कढी सांबारें वडे त्यांत ॥ सार आमटी चण-चणीत ॥ नाना द्रोण भरूनि घृत ॥ मेतकुटादि वाढिलें ॥ १९ ॥ मध्यभागीं ठेवूनि भात ॥ त्यावरी वरण कनकवर्णांत ॥ तळीं वडे पोखरे दह्यांत ॥ घालोनियां वाढिलें ॥ १२० ॥ ऐसियापरी षड्रसान्न ॥ घव-घवीत पात्र वाढून ॥ श्रीगोरक्षापुढें ठेवून ॥ नमस्कारी प्रीतीनें ॥ २१ ॥ गोरक्ष पाहतां पात्र सुरस ॥ मनीं वाटला परम हर्ष ॥ चित्तीं म्हणे त्या नितंबिनीस ॥ धन्य धन्य माउले ॥ २२ ॥ अहा आम्ही कोठील कोण ॥ नोहे इष्ट सोयरे जन ॥ आम्हासाठीं सिद्ध करून ॥ पात्र वाढून आणिलें ॥ २३ ॥ पात्र पहा घवघवीत ॥ हें पात्र नोहे यथार्थ ॥ शिवलिंगी शोभला भात ॥ पात्र शाळुंका मिरवली ॥ २४ ॥ नाना पदार्थ अर्थप्रकरण ॥ तें शिवासी अपार सुगम ॥ कीं शिवलाखोली ढांसळून ॥ शाळुंकाते मिरविली ॥ २५ ॥ कीं प्रीतीं पाहतां तो भात ॥ सकळ अन्नाचा प्रभु शोभत ॥ पात्रमहीतें प्रीतीनें बहुत ॥ नाना पदार्थ मिरवले ॥ २६ ॥ तरी शाक नोहे पृतनामेळ ॥ खाजें मंत्री दिसे सबळ ॥ मौळीं छत्र तेजाळ ॥ वरान्न हें मिरवले ॥ २७ ॥ ऐसा भास भासूनि हृदयीं ॥ पात्र कक्षझोळींत ठेवी ॥ आशीर्वचनें तोषवूनि

१ विद्युल्लतेची. २ पेटी. ३ सत्वर. ४ लाडू. ५ गोड ताकाचे.

बाई ।। जाता झाला महाराज ।। २८ ।। चित्तीं म्हणे उदरापुरतें ।। प्राप्त अन्न झालें मातें ।। आतां वेंचूनि स्वकष्टातें ।। केवीं हिंडावें घरोघरीं ।। २९ ।। ऐसा विचार करूनि चित्तीं ।। येऊनि वंदिलें श्रीगुरुमूर्ती ।। भिक्षा-झोळी कक्षेंतूनि निगुती ।। काढूनि ठेवी पुढारां ।। १३० ।। तंव ती प्रत्यक्ष तपोमौळी ।। विकासूनि पाहे झोळी ।। तंव तें अन्न सुंदर परिमळीं ।। निजदृष्टीं देखिलें ।। ३१ ।। मग तें घेऊनि आपुलेपासीं ।। भोजन करी योगींद्र तापसी ।। अन्न स्वादिष्ट रसनेसी ।। लागतां भक्षी आवडीनें ।। ३२ ।। मुखामाजी कवळ करितां ।। रसना न लावी दंतां ।। म्हणे हे तरकी[1] होतील आतां ।। लवडसवडी लोटीतसे ।। ३३ ।। जठर-भांडारीं भरूनि भरतें ।। आणीक इच्छे नाहीं पुरतें ।। परी सर्व पदार्थ कामनायुक्त ।। वडा प्रिय मिरवला ।। ३४ ।। परी पदार्थ अपूर्वपणीं ।। कामना येथें राहिली मनीं ।। कीं वडा आणीक असतां भोजनीं ।। चांगुलपणा मिरवितो ।। ३५ ।। ऐसी चित्तीं कल्पना आणून ।। पाहता झाला गोरक्षवदन ।। तों सच्छिष्य ओळखून ।। बोलतां झाला गुरूसी ।। ३६ ।। म्हणे महाराजा तपोधना ।। कवण कामना आली मना ।। तो अर्थ उघड दावूनि वचना ।। आम्हां कार्या निरोपावें ।। ३७ ।। येरू म्हणे गोरक्षनंदना ।। कामना वेधली माझिया मना ।। आणिक वडा असता भोजना ।। तृप्त चित्तीं मिरवतों ।। ३८ ।। ऐसें ऐकोनि गुरूचें चोज ।। म्हणे गुरुराजा महाराज ।। आतांचि वडा आणूनि सहज ।। तुम्हांप्रती देईन मी ।।३९।। ऐसें म्हणूनि तात्काळिक ।। उठता झाला तपोनायक ।। विप्रगृहीं येऊनि देख ।। मारी हांक गोरक्ष तो ।।१४०।। म्हणे माय वो माय आतां ।। आणिक वडा दे तत्वतां ।। मम गुरूची कामना असे चित्ता ।। तृप्ती अस्तातें पावेना ।। ४१ ।। तंव ते बोले नितंबिनी ।। आलासी गुरूचें निमित्त करोनी ।। परी सकामसाविता[2] स्वेच्छापणीं ।। हृदयपात्रीं हेलावे ।। ४२ ।। मातें दावूनि गुरुभक्ती ।। कामने करूं पाहसी तृप्ती ।। तस्मात् सकळ अर्थ कळूं आला चित्तीं ।। मजलागीं जाण पां ।। ४३ ।। येरू म्हणे जननी ऐसें ।। कामनीं वेधलें नाहीं मानस ।। गुरु-इच्छा कामउद्देश ।। पाहूं आलों तव ठाया ।। ४४ ।। तंव ती बोले विप्रनंदिनी ।। गुरुअर्थ कामना मनीं ।।

---

१ अभिवृद्धि, वाढ. २ इच्छारूपी सूर्याचें प्रतिबिंब हृदयांत पडलेलें दिसत आहे.

वेधली म्हणतोसी तरी माझी ॥ वचन माझें ऐकावें ॥ ४५ ॥ अगा मम भक्तीचे प्रसंगेंकरून ॥ तूतें दिधलें पहा वाढून ॥ पुन्हां आलासी मागून ॥ तरी तें नाहीं फुकाचें ॥ ४६ ॥ येरू म्हणे तरी त्यास ॥ काय लागतें सांग आम्हांस ॥ तेंचि देऊनि तूतें खास ॥ वडे जाण इच्छितों ॥ ४७ ॥ येरी म्हणे गुरुभक्ती ॥ मातें दावूं पावलासी शक्ती ॥ परी वडे अन्नावरते पाहिजेती ॥ डोळा काढूनि देईं कां ॥ ४८ ॥ येरू म्हणे काय कठिण ॥ चक्षुकामनीं वेधलें मन ॥ तरी चक्षु आतां देईन जाण ॥ उशीर नसे या कार्या ॥ ४९ ॥ ऐसें बोलूनि केलें कौतुका ॥ तत्काळ अंगुळी अनामिका ॥ चक्षुद्वारीं घालोनि देखा ॥ बाहेर काढिलें बुबुळातें ॥ १५० ॥ बुबुळगोळ वामकरतटीं[1] ॥ ठेवितां लोटला रुधिर पाटीं[2] ॥ जैसा नगीं झरा लोटीं ॥ अकस्मात् उद्भवलासे ॥ ५१ ॥ कीं मांदारनदी[3] स्वर्गींहुनी ॥ उतरे मनकर्णिकेचे जीवनीं ॥ तन्न्यायें चक्षुद्वाराहूनी ॥ लोट लोटला रुधिराचा ॥ ५२ ॥ म्हणावी ती रुधिर नोहे शक्ती ॥ दाखवूं पातली गुरुभक्ती ॥ विप्रकामना पात्र भरूनि ॥ जीवनभागीरथी दाविली ॥ ५३ ॥ कां ते जाया[4] हेलनभाव[4] ॥ तो सागराची मिरवली ठेव ॥ तदर्थ जीवनभागिरथीराव ॥ गोरक्षनगींची आणिली असे ॥ ५४ ॥ असो ऐसें तेणें रुधिरा ॥ लोट लोटला महीवरा ॥ तें पाहूनि चिंतातुरा ॥ प्रेमें जाया मिरवली ॥ ५५ ॥ रुधिर वाहतां भडभडाट ॥ महीं लोटला रक्तपाट ॥ खंडणा नोहे परम अचाट ॥ भूषण मिरवी लोकांतें ॥ ५६ ॥ तरी तो पाहतां रुधिरपाट ॥ नोहे धरादेवीचा शुद्ध मळवट ॥ भाळीं चर्चूनि कुंकुमपाट ॥ भूषण मिरवी लोकांतें ॥ ५७ ॥ ऐसी ती विप्रदारा पाहून ॥ लज्जित झाली अरिष्टपण ॥ परम चित्तीं खोंच मानून ॥ सदनामाजी परतली ॥ ५८ ॥ चित्तीं म्हणे हा अहाहा कैसें ॥ बोलतां झालें विपर्यासें ॥ धन्य हा एक शिष्य बसे ॥ जगामाजी मिरवला ॥ ५९ ॥ अहा कैसें केलें धैर्यपण ॥ बोलतांचि काढिला जेणें नयन ॥ परी ती व्यापूनि भयसंपन्न ॥ म्लानवदन मिरवली ॥ १६० ॥ मग वडे घेऊनि सातपांच ॥ देऊं पातली लगबगें साच ॥

---

१ डाव्या हातांत. २ रक्तप्रवाह. ३ मांदार पर्वतांतून स्वर्गीय गंगेचें जीवन उतरतें त्याप्रमाणें. ४ स्त्रीची अवहेलनेची भावना.

पुढें ठेवूनि वदे वाचे ॥ ऐक्यार्थें करी भावार्थ ॥ ६१ ॥ उपरी जोडूनि उभय पाणी ॥ विनंती करी म्लानवदनीं ॥ म्हणे महाराजा सहजवाणी ॥ शब्द माझा उदेला ॥ ६२ ॥ परी उदय होतां न लाविता वेळ ॥ तुम्ही बाहेर काढिलें बुबुळ ॥ परी मम अन्यायी शब्द केवळ ॥ क्षमापात्रीं मिरवणें ॥ ६३ ॥ तुम्ही कृपाळू संपूर्ण ॥ वैमतां अंगीं क्लेश[1] धरून ॥ परी तितुकें दुःख पराकारण ॥ देऊं ऐसें वाटेना ॥ ६४ ॥ कीं कमळ करी अस्तसमयीं ॥ घ्यावया विद्रा[2] इच्छा घेत हृदयी ॥ परी तें दुःखप्रवाहीं ॥ कदाकाळीं मिरवेना ॥ ६५ ॥ शेवटीं आपण पावोनि मरण ॥ परातें कळिके सुख ओपून ॥ राहे तन्न्यायें करून ॥ तुम्ही संत आहाती ॥ ६६ ॥ उपरी बोले गोरक्षनाथ ॥ तूं किमर्थ झालीस भयभीत ॥ वडे अन्न तत्प्राप्त्यर्थ ॥ चक्षु दिधला म्यां आपुला ॥ ६७ ॥ तरी तूं भयभीत न होई सकळ ॥ स्वकरीं माझें विराजे बुबुळ ॥ येरी म्हणे तपस्वी स्नेहाळ ॥ कृपा करीं मजवरी ॥ ६८ ॥ इतुकें देऊनि मातें दान ॥ बुबुळासहित नेईजे अन्न ॥ आपुलें कार्य संपादून ॥ क्षमा वाढवीं आमुतें ॥ ६९ ॥ ऐसें ऐकूनि गोरक्षनाथ ॥ म्हणे तूं न होई भयभीत ॥ बुबुळासह वडे अन्नातें ॥ घेऊनियां चालिलो ॥ १७० ॥ चक्षूसी आडवोनि पदर ॥ जावोनि उभा राहिला गुरूसमोर ॥ वाचे बोले नम्रोत्तर ॥ इच्छा पूर्ण करा जी ॥ ७१ ॥ परी तो कनवाळु मच्छिंद्रनाथ ॥ सच्छिष्याचें मुख पाहत ॥ तंव वसनपदर[3] चक्षूवरतें ॥ घेऊनियां मिरवला ॥ ७२ ॥ तें पाहूनि चक्षुवसन[4] ॥ म्हणे चक्षू झांकिला केवीं वसनें ॥ येरू म्हणे उगेच करून ॥ चक्षु वसनें धरियेला ॥ ७३ ॥ मनांत कल्पी गोरक्षनाथ ॥ जरी मी यातें करीं श्रुत ॥ तरीं धिक्करूनि वडे अन्नासहित ॥ दुःखप्रवाहीं मिरवेल ॥ ७४ ॥ जेसा श्रावणाचा[5] अंतकाळ ॥ ऐकतां न सेविती वृद्ध तेथें केवळ ॥ तन्न्यायें येथें केवळ ॥ दुःखसरिता लोटेल ॥ ७५ ॥ म्हणूनि पुसतां गुरूंनीं वचन ॥ बोले श्रीगुरूतें गौप्य धरून ॥ सहजस्थिती चक्षुवसन ॥ धरिलें असें महाराजा ॥ ७६ ॥ येरू

---

१ क्लेश सहन करता. २ कुरूप, अभद्र. (संध्याकाळीं कमल तोडत नाहींत.) ३ वस्त्राचा पदर. ४ डोळ्यावरील वस्त्र. ५ दशरथाने चुकून मारलेला एक ऋषिपुत्र.

म्हणे बा मुखकमळा ॥ प्रत्यक्ष पाहूं दे माझिया डोळां ॥ येरू म्हणे गुरुस्नेहाळा ॥ भोजन झालिया दाखवीन ॥ ७७ ॥ मी तों असतां सहजस्थिती ॥ कीं परी उगलाच[1] नयन केउतगती ॥ ठणका उठला चक्षुप्रती ॥ आला की काय कळेना ॥ ७८ ॥ तरी तें दावूनि चक्षुद्वार ॥ परम दिसेल अपवित्र ॥ किळस बाधील भोजनोत्तर ॥ चक्षु पहावा महाराजा ॥ ७९ ॥ येरू म्हणे बा न घडे ऐसें ॥ आधीं पाहुनि तव मुखास ॥ नंतर सारूं भोजनास ॥ दुःख तुझें हरोनियां ॥ १८० ॥ जरी तूं करिसी अनमान ॥ तरी प्रत्यक्ष गोमांससमान ॥ मानीन हें अन्न निश्चय जाण ॥ चक्षु आधीं दावी कां ॥ ८१ ॥ ऐसें ऐकतां निर्वाणवचन ॥ गोरक्ष बोले श्रीगुरु कारण ॥ कीं मागूं गेलों वडेअन्न ॥ कथा झाली ती ऐका ॥ ८२ ॥ जया घरीं वडेअन्न तेथील सद्भावित आहे कामिन[2] ॥ तिनेंचि प्रथम दिधलें अन्न ॥ मागूनि गेलों दुसऱ्यानें ॥ ८३ ॥ तुमची इच्छा काम दावून ॥ म्यां मागितलें वडेअन्न ॥ तंव ती बोलली मजकारण ॥ गुरुभक्त म्हणविसी ॥ ८४ ॥ तरी तूं काढूनि देईं डोळा ॥ मग वडे देईन बाळा ॥ ऐसे बोलतां तर्जनी बुबुळा ॥ खोवूनियां काढिलें ॥ ८५ ॥ तरी हा अन्याय घालूनि पोटीं ॥ मातें करावी कृपादृष्टी ॥ ऐसें ऐकतां तपोजेठी ॥ परम चित्तीं तोषला ॥ ८६ ॥ मग चक्षुरद्वाराहूनि वसन ॥ हस्तें काढी मच्छिंद्रनंदन ॥ तों रुधिरप्रवाह अति दारुण ॥ चक्षुद्वारा येतसे ॥ ८७ ॥ मग बोले मच्छिंद्रनंदन त्यातें ॥ बुबुळ कोठें सांग मातें ॥ येरू काढूनि स्वहस्तें ॥ गुरूनाथा दर्शवी ॥ ८८ ॥ मग तो प्रतापी योगद्रुम ॥ मंत्रसंजीवनी आराधोनि नेम ॥ सवितातेज[3] बुबुळधामीं[4] ॥ मंत्रप्रयोगी स्थापिलें ॥ ८९ ॥ पूर्णमंत्राचा होतां पाठ ॥ बुबुळ संचरलें[5] चक्षुकपाट[6] ॥ मग पूर्वस्थितीहूनि अचाट ॥ तेजालागीं मिरवलें ॥ १९० ॥ मग अंकीं येऊनि गोरक्षनाथ ॥ स्वकरें मुख कुरवाळीत ॥ म्हणे धन्य धन्य बा महीत ॥ तूंचि एक सच्छिष्य ॥ ९१ ॥ मग त्यासी घेऊनि अंकावरी ॥ सच्छिष्यासह

---

१ डोळा कसा सुजला. २ स्त्री. ३ सूर्याचें तेज. ४ बुबुळाच्या ठिकाणीं. ५ शिरलें. ६ नेत्राच्या खोबणींत.

भोजन करी ।। परी धैर्यशक्तीची अपार लहरी ।। मार्च्छिद्रदेहीं मिरवतसे ।। ९२ ।। झालिया सांगोपांग भोजन ।। गोक्षरकासी बोले मार्च्छिद्र जाण ।। वा रे तव भक्ति पाहून ।। परम चित्तीं संतोषलों ।। ९३ ।। तरी मजपासींचें विद्याधन ।। हृदयीं साठवीं ठेवून ।। मग अस्त्रविद्या दत्रात्रेयदेणें[1] ।। सकळ तूते निरोपीन ।। ९४ ।। कवित्वविद्या साबरी सबळ ।। तीही विद्या अर्पिली सकळ ।। एक मास करूनि वस्तीस्थळ ।। विद्येचा अभ्यास केला पैं ।। ९५ ।। असो आतां निरूपण ।। पुढले अध्यायीं धुंडीनंदन ।। मालू सांगेल श्रोत्यांकारण ।। नरहरिप्रसादें करूनियां ।। ९६ ।। स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ।। समंत गोरक्षकाव्य किमयागार ।। सदा परिसोत भाविक चतुर ।। नवाध्याय गोड हा ।। १९७ ।। अध्याय ९।। ओव्या ।। १९७ ।। श्रीकृष्णार्पणमस्तु ।।

॥ नवनाथभक्तिसार नवमाध्याय समाप्त ॥

---

१ दत्तात्रेयानें दिलेली.

श्रीगणेशाय नमः ॥ वक्रतुंड गणाधिपती ॥ विद्यार्णवा[1] कळासंपत्ती ॥ भक्तवरदा हरिसी आर्ती ॥ मंगळमूर्ती गजानना ॥ १ ॥ जयजयाजी आदिनाथा ॥ मायाचक्रचालका अनंता ॥ सर्वाधीशा भगवंता ॥ साक्षात् अक्षय मोक्ष तूं ॥ २ ॥ तरी मागिले अध्यायीं निरूपण ॥ श्रीगोरक्षाचा पावोनि जन्म ॥ उपरी सेवूनि कनकगिरी ग्राम ॥ विद्यार्णवी तो केला ॥ ३ ॥ तरी ती विद्या कोण कैसी ॥ सकळ कळा श्लोकराशी ॥ भविष्योत्तरपुराणासी ॥ निरोपितों श्रीश्रोतियां ॥ ४ ॥ श्लोक ॥ ब्रह्मज्ञान रसायन कविता ॥ वेद शास्त्र ज्योतिष तथा ॥ व्याकरण धनुर्धर जलतरंगता[2] ॥ संगीत काव्य अकरावें ॥ ५ ॥ अश्वारोहण कोकशास्त्र[3] निपुण नाट्य तथा चार ॥ चतुर्दश विद्यांचा सागर ॥ पूर्णपणें भरलासे ॥ ६ ॥ टीका ॥ प्रथम सांगून ब्रह्मज्ञान ॥ स्वमुखीं केल्या परायण ॥ विश्व आणि विश्वंभर दोन भावचि ॥ ऐसा नुरविला ॥ ७ ॥ कीं बहुत जे अर्थप्रकार ॥ जीवजंतु चराचर ॥ तो ऐक्यमेळीं सकळ विस्तार ॥ मीच ऐसें भाविलें ॥ ८ ॥ कर्माकर्म सत्कर्मराशी ॥ त्या नुरल्याचि कोणीही बीजांकुराशीं ॥ वासना देऊनि योगफांसीं ॥ कामनेते नुरवितां ॥ ९ ॥ ऐशा एकमेळें करून ॥ गोरक्ष झाला सनातन ॥ एवंच सकळ ब्रह्मज्ञान ॥ उपदेशिलें गुरुनाथें ॥ १० ॥ मग पूर्णपणाचें पात्र होऊनी ॥ वसुधेकल्प अव्यक्त भुवनीं ॥ सर्व आत्मरूप माननी ॥ तत्स्वरूपीं प्रगटेल ॥ ११ ॥ याउपरी वातपित्तकफहारक ॥ रसायनविद्या सकळिक ॥ किमया करणें धातु अनेक ॥ हातवटी[4] सांगितली ॥ १२ ॥ कवित्व रसाळ नवरस ॥ गणादि निरोपी दीर्घ -हस्व ॥ व्यक्त अर्थलिंगप्रकरणास ॥ व्यक्ताव्यक्त सांगितलें ॥ १३ ॥ याउपरी वेदाध्ययन ॥ सूक्तऋचेंत केला प्रवीण ॥ दीर्घ-हस्वें छंदें निपुण ॥ स्वरित छंदीं अवघे गुण पैं केला ॥ १४ ॥ ऋक् अथर्वण यजुर्वेद ॥ सामवेदादि सांगूनि प्रसिद्ध ॥ उपरि विद्या ज्योतिषासिद्ध ॥ परिपूर्ण सांगितली ॥ १५ ॥ सारस्वत किरात[5] कोश[6] ॥ कौमुदी रघु हरिवंश ॥ पंच काव्यें मीमांसा ॥

---

१ विद्यासागरा. २ पाण्यावर पोहण्याची कला. ३ कामशास्त्र. ४ कृति, कला. ५ किरातार्जुनीय. ६ अमरकोश.

साही शास्त्रें निवेदिलीं ॥ १६ ॥ यावरी धनुर्धरविद्यानिपुण ॥ सकळ शस्त्रीं केला प्रवीण ॥ तीं सकळ अस्त्रें कोण कोण ॥ नामें तयांचीं ऐकजे ॥ १७ ॥ वातास्त्र आणि जलदास्त्र ॥ उर्मी उभीं[1] कामास्त्र ॥ वाताकर्षण बळ स्वतंत्र ॥ पर्वतास्त्र सांगितलें ॥ १८ ॥ वज्रास्त्र वासवशक्ति ॥ नागास्त्र खगेंद्र संजीवनी ती ॥ ब्रह्मास्त्रादि निवारणशक्ती ॥ रुद्रास्त्र सांगितलें ॥ १९ ॥ विरक्तास्त्र दानवास्त्र ॥ पवनास्त्र आणि कालास्त्र ॥ स्तवन महाकार्तिकास्त्र ॥ स्पर्शविभक्तास्त्र निवेदिलें ॥ २० ॥ यावरी साबरीविद्या कवित्व ॥ प्रत्यक्ष करूनि सकळ दैवत ॥ तयांचा वरदपाणी निश्चित ॥ गोरक्षमौळीं मिरवला ॥ २१ ॥ तीं दैवतें कोण कोण ॥ बावन्न वीर असती जाण ॥ नरक कालिका म्हंमदा उत्तम ॥ महिषासुर आराधिला ॥ २२ ॥ झोटिंग वेताळ मारुती ॥ अस्त्रवीर भद्रपती ॥ मूर्तिमंत सीतापती ॥ वरदमौळीं स्पर्शीतसे ॥ २३ ॥ परम आदरीं आलिंगून ॥ श्रीराम घेत चुंबन ॥ म्हणे होई सनातन ॥ कीर्तिध्वज मिरविजे ॥ २४ ॥ यावरी प्रत्यक्ष गजवदन ॥ तोहि उतरला सहस्रकिरण ॥ गोरक्षातें अंकीं घेऊन ॥ वरदमौळी स्पर्शीतसे ॥ २५ ॥ यावरी अष्टभैरव उग्र ॥ तेही पातले तेथें समग्र ॥ सिद्धभैरवादि काळभैरव सांग ॥ बाळ-भैरवादि पातले ॥ २६ ॥ वीरभैरवादि गणभैरव ॥ ईश्वरभैरव रुद्रभैरव ॥ भस्मभैरवादि महादेव ॥ अपर्णापति[2] पातला ॥ २७ ॥ तेणें घेऊनि अंकावरतें ॥ मुख कुरवाळिलें वरदहस्तें ॥ खेळतां बावर[3] धांवोनि येती ॥ तेही देती आशीर्वचन ॥ २८ ॥ मुंडा चामुंडा शंखिनी डंखिनी ॥ कुंड रंडा भालंडा याक्षिणी ॥ चंडा चंडिका प्रत्यक्ष येऊनी ॥ वर गोरक्षा देती त्या ॥ २९ ॥ यावरी प्रगटूनि जलदैवत ॥ तेव्हा त्यातें वर ओपीत ॥ कुमारी धनदा नंदा विख्यात ॥ देखता त्या गोमट्या ॥ ३० ॥ लक्ष्मी प्राज्ञा बाला बगला ॥ नववी दैवत प्रत्यक्ष विमला ॥ ऐशा जलदेवता येऊनि तत्काला ॥ वर ओपिती बाळातें ॥ ३१ ॥ यावरी प्रत्यक्ष अष्टसिद्धी ॥ होऊनि वर ओपिती वरमादीं[4] ॥ आणिमा गरिमा विशाळबुद्धी ॥ महिमा प्रकामें पातली ॥ ३२ ॥ प्राथिमा प्राप्ती वशित्वा सातवी ॥ तेवीं ती सिद्धी महादेवी ॥ सज्ज करूनि अस्त्रकार

१ जिकिरीची व जरूरीची. २ शंकर. ३ पिशाच. ४ रहस्यासह (वर्म इत्यादि.)

उभवी || अष्टसिद्धी तत्काळ त्या || ३३ || असो बावन्न वीरांसहित || श्रीराम सूर्य जाहला प्राप्त || सर्वत्र ओपूनि मौळी हस्त || विद्या करीं ओपिती || ३४ || असो वर देऊनि सद्विद्येसी || सर्वत्र वंदिती मच्छिंद्रासी || म्हणती महाराजा गोरक्षासी || तपालागीं बैसवीं || ३५ || तपीं होतां अनुष्ठान || तेणें बळ चढे पूर्ण || मग ही विद्या तपोधन || लखलखीत मिरवेल || ३६ || जैसें खड्ग शिकलें[1] होतां || मग भय काय तें शत्रु जिंकितां || तेवीं तपोबळ आराधितां || सामर्थ्य सत्ता वाढेल || ३७ || ऐसें वदोनि सकळ देव || पाहते झाले आपुलाले गांव || रामसूर्यादि महादेव || बावन्न वीरादि पैं गेले || ३८ || यावरी इंद्र वरुण अश्विनी || गणगंधर्वादि पातले भुवनीं || वर देती तयालागुनी || सकळ गेले स्वस्थाना || ३९ || याउपरी कोणे एके दिवशीं || गोरक्ष घोकितां सद्विद्येसी || मंत्रसंजीवनी पाठ मुखासी || करीत बैसला होता तो || ४० || जवळी नसतां मच्छिंद्रनाथ || बैसला होता एकांतांत || तों गांवचीं मुलें खेळत खेळत || तया ठायीं पातलीं || ४१ || हातीं कवळूनि कर्दमगोळा[2] || मुलें खेळती आपुलें मेळां || तों गोरक्षापासीं येऊनि आगळा || बोल बोलती सकळीक || ४२ || म्हणती गोरक्षा ऐक वचन || आम्हीं आणिला बहुत कर्दम || तरी शकट[3] करूनि दे उत्तम || आम्हालागी खेळावया || ४३ || येरू म्हणे शकट मजसी || करूं येत नाहीं निश्चयेंसी || येत असेल तुम्हां कोणासी || तरी करूनि कां घ्या ना || ४४ || ऐसें ऐकतां मुलांनी वचन || करीं कर्दम कवळून || आपुलाले करें करून || शकट रचिती चिखलाचा || ४५ || कर्दमचक्र[4] काष्ठ व्यक्त || शकट केला यथास्थित || वरीं उदेलें कल्पनेंत || शकटा सारथी असावा || ४६ || म्हणूनि कर्दम घेऊनि गोळा || मुलें रचिती कर्दमपुतळा[5] || परी तो साधेना मुलां सकळां || मग गोरक्षातें विनविती || ४७ || म्हणती गोरक्षा आम्हांप्रती || साह्य देई शकटसारथी || आम्हां साधेना कर्दमनीती || तरी तूं करूनि देई कां || ४८ || अगा तूं सगळ मुलांचे गणी[6] || वयोवृद्ध असती प्राज्ञी ||

---

१ चांगली धार लावलेलें, लखलखीत केलेलें. २ चिखलाचा गोळा. ३ गाडा. ४ चिखलाचें चाक. ५ मातीचा पुतळा. ६ समुदायामध्यें.

तरी आम्हांसी सारथी करूनी || सत्वर देई खेळावया || ४९ || ऐसें ऐकतां मुलांचें वचन || म्हणे कर्दम आणूनि द्या देतों करून || परी ही वासना भविष्यकारण || गोरक्षाते उदेली || ५० || जैसे ज्याचे पूर्वानुक्रम || तैसी बुद्धि येत घडून || जेवीं बीज पेरिल्या समान || तोचि तरु हेलावे || ५१ || पहा मातेच्या द्वेषउद्देशी || ध्रुव बैसला अढळपदासीं || तसेंचि वासनालेशीं || क्षीरोदधि उपमन्या || ५२ || कीं गांधारीचा होता अंत || म्हणूनि पार्थी सुचला अर्थ || आकिंचन[1] तो वायुसुत || ध्वजस्तंभी मिरवला || ५३ || कीं सीतासतीच्या उद्देशीं || लंकेसी राहिली येऊनि विवशी || तिनें भक्षुनि दशाननासी || राक्षसकुळ भक्षिलें || ५४ || पहा अनुसर्गकर्म[2] कैसें || त्याचि राक्षसीं वंशलेशें || चिरंजीव होऊनि लंकाधीश || भोग भोगी बिभीषण || ५५ || तस्मात् बोलावयाचें हेंचि कारण || बुद्धि संचरे पूर्वकर्माप्रमाण || पुढें उदयाते करभंजन || येणार होते महाराज || ५६ || नवनारायण करभंजन परम || उदय पावणार गहन नाम || म्हणूनि गोरक्षा इच्छाद्रुम || चित्तधरेतें[3] उदेला || ५७ || मग हातीं घेऊनि कर्दमगोळा || रचिता झाला उत्तम पुतळा || परी रसनें[4] पाठ संजीवनी आगळा || होत असे मंत्राचा || ५८ || त्यांत विष्णुवीर्य उपचार || पीपयूमांडणी जल्पत समर || एवंविधि संजीवनीमंत्र || पाठ होता गोरक्षा || ५९ || मुखीं पाठ हस्तें पुतळा || पूर्णपणीं होतां कर्दमगोळा || महाभागीं भाग सकळा || व्यक्त असे तत्त्वांचा || ६० || तेणेंकरूनि पंचभूत || दृश्यत्व पावले संजीवनीअर्थ || करभंजन ते संधींत || प्रेरक झाला जीवित्वा || ६१ || अस्थिमांस त्वचेसहित || अकार दृश्य झाला त्यांत || पुढें शब्द आननांत[5] || अकस्मात उदेला || ६२ || उदय होता करी रुदन || तें पाहिलें सकळ बाळांनीं || म्हणती भूत आणिलें गोरक्षांनीं || पळा पळा येथूनियां || ६३ || ऐसें बोलतां एकमेकांत || सकळ होऊनि भयभीत || सांडूनि खेळ सकळ अर्थ || पळूनि गेलें वातगतीं[6] || ६४ || हृदयीं दाटूनि भयकांपरा || मुलें कांपती थरथरा || आरडत बरडत

---

१ दरिद्री. २ पूर्वसुकृत. ३ चित्तरूपी पृथ्वीवर. ४ वाणीनें. ५ तोंडांत. ६ वायुवेगानें.

मच्छिंद्र आधारा ॥ पळोनियां पैं गेलीं ॥ ६५ ॥ ऐशापरी मुलें भयग्रस्त ॥ तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ मग पाचारूनि सकळ मुलांतें ॥ आश्वासूनि पुसतसे ॥ ६६ ॥ म्हणे बाळां होय थरथराट ॥ का रे कांपतां सांगा वाट ॥ येरी मुळाहूनि सकळ बोभाट ॥ मच्छिंद्रातें निवेदिला ॥ ६७ ॥ म्हणे कर्दमाचा शकट-सारथी ॥ करवीत होतों गोरक्षाहातीं ॥ तों बालतत्त्वपणीं भूतमती ॥ कर्दम लोपुनि संचरली ॥ ६८ ॥ तें भूत अद्यापि आहे लहान ॥ परी क्षणैक होईल स्थूळत्वपण ॥ आम्हांलागीं करील भक्षण ॥ म्हणूनियां पळालों ॥ ६९ ॥ परी आम्ही आलों येथें पळून ॥ मागूनि गोरक्षनाथ येत होता धांवून ॥ त्यासी भक्षिलें असेल भूतानें ॥ यांत संशय नसेचि ॥ ७० ॥ मच्छिंद्र ऐसी ऐकूनि वार्ता ॥ साशंकित झाला चित्ता ॥ चित्तीं म्हणे मुलें वार्ता ॥ सांगती काय तें नोहे ॥ ७१ ॥ अवचट भूत कैसें व्यापिलें ॥ तें पाहूनि बाळ भ्यालें ॥ तरी आतां जाऊनि वहिलें ॥ गोचर[1] करावें निजदृष्टीं ॥ ७२ ॥ मग आश्वासूनि सकळ मुलां ॥ निकट बैसवूनि पुसे त्यांला ॥ कोणत्या ठायीं संचार झाला ॥ भूताचा तो मज सांगा ॥ ७३ ॥ येरी म्हणती बाबा ऐक ॥ भूत तेव्हां होतें बाळक ॥ आतां थोर फोडोनि हांक ॥ भक्षील आम्हां वाटतसे ॥ ७४ ॥ मच्छिंद्र म्हणे मी असतां ॥ तुम्हां भय नसे सर्वथा ॥ चला जाऊं भूतासीं आतां ॥ शिक्षा करूं आगळी ॥ ७५ ॥ मुले म्हणती मच्छिंद्रनाथ ॥ तुम्ही जाऊं नका तेथ ॥ बालर्ककिरण आहे भूत ॥ तुम्हां भक्षील तेचि घडी ॥ ७६ ॥ मच्छिंद्र म्हणे दुरून ॥ दाखवा भूताचा ठिकाण ॥ मग तीं बाळें अवश्य म्हणोन ॥ दुरूनी ठाव दाविती ॥ ७७ ॥ यापरी इकडे गोरक्षनाथ ॥ तोही पळाला होऊनि भयग्रस्त ॥ मुलाचें मंडळ सांडूनि एकांतीं ॥ लपोनियां बैसला ॥ ७८ ॥ भूत भूत ऐसें म्हणून ॥ मुलें पळालीं आरोळ्या देऊन ॥ तेव्हांचि गेला होता पळून ॥ भूतभयेंकरोनियां ॥ ७९ ॥ ठाव लक्षूनि परम एकांत ॥ बैसला होता शुचिष्मंत ॥ परी हृदय धडधडीत अत्यंत ॥ भूत येईल म्हणोनियां ॥ ८० ॥ येरांकडे

१ पहावें.

मच्छिंद्राते ॥ ठाव दाविती मुलें समस्त ॥ परी दूराचि असती यत्किंचित ॥ सन्निध न येत भयानें ॥ ८१ ॥ जैसा राजभयाचा तरणी[1] ॥ लखलखीत मिरवत असतां अवनीं ॥ मग दुष्कृत चोर जार जारणी ॥ दर्शनार्थ ते न येती ॥ ८२ ॥ कीं रामनामघोषोत्तर[2] ॥ असतां भूत न ये समोर ॥ कीं पीयूषीं विषदृष्टिव्यवहार ॥ कदाकाळीं चालेना ॥ ८३ ॥ तन्न्यायें मुलें भिऊन ॥ दुरूनि दाविती मच्छिंद्रा ठिकाण ॥ म्हणती याचि ग्रामांतून ॥ भूत प्रगट जाहलें ॥ ८४ ॥ मग त्या ग्रामांत मच्छिंद्रनाथ ॥ मुलें दावितां सधट[3] जात ॥ तों बाळ टाहा आरडत ॥ महीलागीं उकिरडा ॥ ८५ ॥ बालार्ककिरणी तेज लकाकत ॥ मुखीं टाहा टाहा वदत ॥ तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथें ॥ करभंजन ओळखिला ॥ ८६ ॥ हृदयीं धरूनि लवडसवडी ॥ बाळ उचलोनि घेतला आवडीं ॥ मग लगबगी गांवाबाहेर अतितांतडीं ॥ बाळासह पावला ॥ ८७ ॥ तें सकळ मुलें पाहूनी ॥ पळतीं झालीं प्राण घेऊनि ॥ म्हणे नाथांनी भूत धरोनी ॥ आणिलें आतां वरें नसे ॥ ८८ ॥ आतां त्या भूतासी देईल सोडून ॥ मग तें आपल्या पाठीसी लागून ॥ एकएकासी भक्षील धरून ॥ ऐसें म्हणून पळताती ॥ ८९ ॥ पळता पडती उठूनि जाती ॥ भयेंकरूनि सांदींत दडती ॥ हृदयीं धडधडा अर्थार्थ चित्तीं ॥ लपोनियां बैसला ॥ ९० ॥ येरीकडे बाळ घेऊन ॥ गोरक्षा पाहे मच्छिंद्रनंदन ॥ सदनीं सदनीं हांका मारून ॥ गोरक्षातें पुकारी ॥ ९१ ॥ परीं ज्या सदनी जाय जती ॥ ते सदनींचीं मुलें आरडूनि उठती ॥ आई आई बया बया म्हणती ॥ आणिक पळती पुढारा ॥ ९२ ॥ परी सदनीं-सदनींचे जन ॥ नाथा पुसती हाटकून ॥ भय काय दाविलें मुलांकारण ॥ म्हणूनि आरडूनि पळताती ॥ ९३ ॥ कोणाचें मूल घेवोनि ॥ फिरतां तुम्ही सदनीं[4] सदनीं[4] ॥ येरी म्हणे गोरक्ष नयनी ॥ पाहेन तेव्हां सांगेन ॥ ९४ ॥ ऐसें बोलूनि पुढें जात ॥ तों पातला गोरक्ष होता जेथ ॥ उभा राहोनि अंगणांत ॥ गोरक्षातें पाचारी ॥ ९५ ॥ ऐकूनि श्रीगुरूची वाणी ॥ गोरक्ष निघाला सदनांतुनी ॥ परी येतांचि बाळ पाहिला

---

१ राजाची भीती हाच सूर्य. २ रामनामाचा जप. ३ धिटाईनें. ४ प्रत्येक घरांत.

नयनीं ॥ पुन्हां आरडूनि पळे तो ॥ ९६ ॥ हा विपर्यास पाहुनि नयनीं ॥ मच्छिंद्र विचारी आपुले मनीं ॥ गोरक्ष व्यापला भयेंकरूनी ॥ बाळ येथें ठेवावें ॥ ९७ ॥ मग स्वशिरींचें काढूनि वसन[1] ॥ त्यावरी निजविलें बाळरत्न ॥ मग त्या सदनीं संचरून ॥ गोरक्षापासीं पातला ॥ ९८ ॥ जातां कवळूनि धरिलें हृदयीं ॥ म्हणे वाहसी व्यर्थ भयप्रवाहीं ॥ तें भूत नाहीं मनुष्यदेहीं ॥ करभंजन उदेला ॥ ९९ ॥ परी तयाची उदयशाहाटी ॥ सांग जाहली निर्भय पोटीं ॥ येरी म्हणे मुलांसाठीं ॥ खेळत होतो महाराजा ॥ ॥ १०० ॥ हातिं घेऊनि कर्दमगोळा ॥ पूर्णपणीं रचिला पुतळा ॥ परी नेणों कैशी झाली कळा ॥ भूत त्यांत संचरलें ॥ १ ॥ लोपूनि सकळ कर्दमनीती ॥ दिसूं आली मानवाकृती ॥ तेणें भय व्यापूनि चित्तीं ॥ पळालों मी मुलांसह ॥ २ ॥ यावरी मच्छिंद्र बोले वाणी ॥ तूतें सांगितली संजीवनी ॥ तो मंत्र घोकितां क्षणीं ॥ करीत होतासी काय तूं ॥ ३ ॥ येरी म्हणे आज्ञा तुमची ॥ भंगिली नाहीं शपथ पायांची ॥ खेळतां वाणी मंत्राची ॥ सांडिली नाहीं महाराजा ॥ ४ ॥ कर्दमपुतळा करितां हातीं ॥ परी मंत्र सांडिला नाहीं उक्तीं ॥ चुकलों नाहीं शिक्षेहातीं[2] ॥ ओपूं[2] नका[2] गुरुनाथा ॥ ५ ॥ ऐसी ऐकतां गोरक्ष-वाणी ॥ मच्छिंद्र तोषला आपुले मनीं ॥ म्हणे बा बरी केली करणी ॥ ऊठ आतां वेगेंसी ॥ ६ ॥ मुख कवळूनि चुंबन घेत ॥ हास्य मानूनि कुरवाळीत ॥ म्हणे होईं आतां स्वस्थ ॥ चाल वेगीं पाडसा ॥ ७ ॥ येरी म्हणे गुरुनाथा ॥ तुम्हीं आणिलें आहे भूता ॥ तें मज खाईल प्रांजळ आतां ॥ बाहेर नेऊं नका जी ॥ ८ ॥ मच्छिंद्र म्हणे ऐक मात ॥ हें बाळ नसे रे भूत ॥ तुवा घोकोनि संजीवनीत ॥ मनुष्यपुतळा तो झाला ॥ ९ ॥ जैसा गौरउकिरडां स्थान ॥ बाळ झालासी उत्पन्न ॥ त्याच नीतीं खेळतां कर्दम ॥ बाळ उदयातें आलें हो ॥ ११० ॥ ऐसी ऐकतां गुरुगोष्टी ॥ म्हणे भूत नोहे तपोजेठी ॥ मच्छिंद्र म्हणे भय पोटीं ॥ सांडीं मनुष्य तें असे ॥ ११ ॥ ऐसें ऐकूनि प्रांजळ मत ॥ मग श्रीगुरुचा धरूनि हात ॥

---

१ वस्त्र. २ शिक्षा करूं नका. ३ गवऱ्यांच्या ढिगाऱ्यांत.

बाळ होतें चीरपदरांत[1] ॥ तयापासी पातले ॥ १२ ॥ बाळ उचलोनि मच्छिंद्रनाथ ॥ आपल्या शिबिरा घेऊनियां जात ॥ गोदुग्ध आणूनि पान त्वरित ॥ ते बाळका पैं केलें ॥ १३ ॥ यावरी वसनझोंळी करून ॥ आंत घातला गहिनीनंदन ॥ यावरी तया गावींचें जन ॥ शिबिरापाशीं पातले ॥ १४ ॥ नाथचरणीं अर्पूनी माथा ॥ पुसती हे नाथ समर्था ॥ बाळ कोणाचें हालवितां ॥ श्रवण करू इच्छितो ॥ १५ ॥ मग झाला वृत्तांत मच्छिंद्रनाथ ॥ तयां ग्रामस्थां निवेदित ॥ तो ऐकूनि सकळ वृत्तांत ॥ आश्चर्य करिती क्षणोक्षणीं ॥ १६ ॥ म्हणे धन्य धन्य संजीवनी ॥ हा कलींत उदेला उशनामुनी[2] ॥ परी त्याही प्रत्यक्ष सर्वगुणी ॥ नाथ मच्छिंद्र वाटतो ॥ १७ ॥ पहा पहा हा गुरुदैत्य ॥ शवशरीरां[3] सावध करीत ॥ परी त्या म्हणाया जडदेहस्थ ॥ जीवदशा व्यापीतसे ॥ १८ ॥ तरी तैसा नोहे मच्छिंद्रनाथ ॥ कर्दमपुतळा केला जिवंत ॥ तस्मात् शुक्र तो त्या तुलनेंत ॥ सहस्रभागी दिसेना ॥ १९ ॥ तरी उशना न म्हणूं संमती ॥ द्वितीय ब्रह्मा पातला क्षितीं ॥ तींही संमत गौण चित्तीं ॥ मच्छिंद्रभाग्य दिसतसे ॥ १२० ॥ पहा पहा विधिराज[4] ॥ उत्पन्न करी जगा सहज ॥ तरी मूळ त्यांत असे बीज ॥ बीजासमान रुख[5] होय ॥ २१ ॥ यावरी आणिक दुसरा अर्थ ॥ विधी स्वअंगें उत्पत्ति करीत ॥ तैसा नोहे मच्छिंद्रनाथ ॥ शिष्याहातीं करविला ॥ २२ ॥ महाबीजार्वीण जाण ॥ कर्दमीं केला मनुष्य उत्पन्न ॥ तस्मात् धन्य विधीहून ॥ मच्छिंद्रनाथ मिरविला ॥ २३ ॥ ऐसें परस्परें भाषण ॥ करिती गांवींचे सकळ जन ॥ यावरी बोलती नाथाकारण ॥ नाथानिकट बैसूनियां ॥ २४ ॥ म्हणती महाराजा प्रतापतरणी ॥ बाळाचे कष्ट करूं जाणे जननी ॥ ती तों बाळका न दिसे करणी ॥ गैबीनंदन हा असे ॥ २५ ॥ पहा बाळाचे कष्ट उत्कृष्ट ॥ पुरुषा होईनात ते नाथा श्रेष्ठ ॥ तरी यासी धर्मजननी वरिष्ठ ॥ करूनि द्यावी महाराजा ॥ २६ ॥ तीतें बाळक करीं अर्पण ॥ करील तयाचें संगोपन ॥ तुम्हांलागीं कष्ट

---

१ वस्त्राच्या पदराखालीं. २ शुक्राचार्य. ३ मृत राहिला. ४ ब्रह्मदेव. ५ वृक्ष.

दारुण ॥ होणार नाहीत महाराजा ॥ २७ ॥ ऐशी ऐकतां जगाची वाणी ॥ मान तुकावी मच्छिंद्रमुनि ॥ म्हणे वा ते धर्मजननी ॥ कोणती करावी महाराजा ॥ २८ ॥ ऐसें बोलतां मच्छिंद्रनाथ ॥ विचार करिताती ग्रामस्थ ॥ तों ग्रामामाजी विप्रगृहांत ॥ मधुनामा नांदतसे ॥ २९ ॥ तयाची कांता लावण्यखाणी ॥ पतिव्रता धर्मपत्नी ॥ सत्य संचित सर्वज्ञानी ॥ ज्ञानकळा पै असे ॥ १३० ॥ नामें कौतुका असे गंगा ॥ निर्मळपणीं असे अभंगा ॥ पतिसेवे अंतरंगा ॥ जगामाजी मिरवली ॥ ३१ ॥ उदरीं नाहीं संतति ॥ तेणें विव्हळ प्रेम चित्तीं ॥ संततीविण कामगती ॥ संसार ते वेदना ॥ ३२ ॥ सदा वाटे हुरहुर ॥ लोकांचे पाहूनि किशोर[1] ॥ चित्ती पाहूनि चिंत्ती गहिर[2] ॥ साशंकित होताती ॥ ३३ ॥ नाना यत्न संततीसाठीं ॥ करूनि बैसले होते जेठी ॥ उपाय न चाले परम कष्टी ॥ जगामाजी मिरविला ॥ ३४ ॥ ऐसे असतां उभय जन ॥ तों दैवें उदेला मांदुसाकारण[3] ॥ ग्रामस्थांकरीं तयाचें स्मरण ॥ अकस्मात पैं झालें ॥ ३५ ॥ जैसा द्रोणाचा विषमकाळ ॥ निवटावया उदेला उत्तम वेळ ॥ सहजखेळीं गांधारी बाळ ॥ विटी कूपांत पडियेली ॥ ३६ ॥ कीं रत्नांची होणें उत्पत्ती ॥ म्हणोनि देवदानवमती ॥ अब्धिमंथनीं[4] उदेली चित्तीं ॥ एकभावेंकरूनियां ॥ ३७ ॥ तन्न्यायें मधुविप्राचें ॥ दैव उदेलें जगमुखें साचें ॥ म्हणूनि स्मरण निघालें त्याचें ॥ मान्य पडलें सर्वांसी ॥ ३८ ॥ मग मच्छिंद्रनाथा विनवणी करून ॥ म्हणती महाराजा मधुब्राह्मण ॥ तयाची कांता परम सगुण ॥ ज्ञानकळा असे कीं ॥ ३९ ॥ तो वोपूनि बाळ गोमट ॥ तेथेचि होईल पूर्ण शेवट ॥ पुत्रार्थिया परम अनिष्ट ॥ दिवस असती महाराजा ॥ १४० ॥ ऐसी ऐकूनि मच्छिंद्रवाणी ॥ पुत्राच्या राहे संरक्षणीं ॥ मग त्या विप्रा बोलावूनी ॥ कांतेसहित आणिलें ॥ ४१ ॥ परी ते भार्या लावण्यराशी ॥ सद्गुणवर्या जगासी ॥ नाथ पाहतांच ते चित्तासी ॥ ओळखिलें हृदयांत ॥ ४२ ॥ मनांत म्हणे मच्छिंद्रनाथ ॥ उत्तम जागीं दिसून येत ॥ सकळ जग मान देत ॥ तस्मात् श्रेष्ठ आतां हे ॥ ४३ ॥

---

१ बालकें. २ गंभीर, अत्यंत. ३ रत्नपेटी. ४ समुद्रमंथन करण्याला.

जो जगामाजी आहे भला ॥ तो तैसाचि परलोकां ठेला ॥ जो जगीं जाय मानवला ॥ परलोकीं मानवला तोचि एक ॥ ४४ ॥ आणिक भविष्य अवश्य जाण ॥ अर्थाअर्थी करी गमन ॥ मग कौतुकानें जवळ घेऊन ॥ बाळ ओटी ओपीतसे ॥ ४५ ॥ म्हणे माय वो माय ऐक ॥ हा बाळ आहे वरदायक ॥ नवनारायणांतील एक ॥ करभंजन मिरवला ॥ ४६ ॥ याचें होता संगोपन ॥ फेडील दृष्टीचें पारण ॥ जगामाजी स्थूलवट[1] मान ॥ पुत्र तुझा मिरवेल हा ॥ ४७ ॥ म्हणसील हा होईल कैसा ॥ तरी कीर्तिध्वज मित्र जैसा ॥ कीं देवकीचा हरि जैसा ॥ वंद्य असे जगातें ॥ ४८ ॥ माय मी काय सांगू गहन ॥ या बाळाचें चांगुलपण ॥ मूर्तिमंत याचे सेवेकारण ॥ कैलासपती उतरेल गे ॥ ४९ ॥ तयाची निवटूनी अज्ञानराशी ॥ हा अनुग्रह होईल तयासी ॥ आणूनि ठेवील निवृत्तिपदासीं ॥ निवृत्तिनामें मिरवुनी ॥ १५० ॥ म्हणे हा अयोनि[2] संभवला[3] ॥ जगामाजी सहज गे मिरवला ॥ परी अति शहनीं नाम याला ॥ गहनी ऐसें देई कां ॥ ५१ ॥ यावरी आणिक सांगतों तुजसी ॥ आम्ही जातों तीर्थस्नानासी ॥ उपरी फिरूनि द्वादशवर्षी ॥ गोरक्षबाळ येईल गे ॥ ५२ ॥ तो यातें अनुग्रह देऊन ॥ माय गे करील सनातन ॥ परी तूं आता जीवित्व लावून ॥ संगोपन करी याचें ॥ ५३ ॥ यावरी बोले कौतुकें सती ॥ कीं महाराजा योगमूर्ती ॥ बाळ ओपिलें माझे हातीं ॥ परी संशय एक असे ॥ ५४ ॥ तुम्ही द्वादश वरुषां आला परतोन ॥ बाळ न्याल कीं मजपासून ॥ मग कैसें जननीपण ॥ जगामाजी मिरवावें ॥ ५६ ॥ मग केल्या कष्टाचें आचरण ॥ मज मिरवेल कीं भाडा-यितपण ॥ तरी प्रांजळपणीं आतांचि वचन ॥ मजप्रती सांगिजे ॥ ५६ ॥ पहा पहा जी आशाबद्ध ॥ सकळ जग असे प्रसिद्ध ॥ तरी इच्छा प्रांजळ शुद्धबुद्ध ॥ एकमार्गी लावा जी ॥ ५७ ॥ तुम्हां आशा असेल याची ॥ तरी तैशीच गोष्टी सांगायाची ॥ मग नाथ गोष्टी ऐकूनि तिची ॥ प्रांजळ वचन बोलतसे

---

१ भरीव, भरघोस. २ गर्भवासाशिवाय. ३. जन्मला.

॥ ५८ ॥ माये संशय सांडूनि मनीं ॥ बाळ न्यावें आपुलें सदनीं ॥ माझी आशा बाळालागुनी ॥ गुंतत नाहीं जननीये ॥ ५९ ॥ तरी तुज तुझा लाभो सुत ॥ प्रांजळपणीं मिरवो जगांत ॥ तूं माय हा सुत ॥ लोकांमाजी बोलतील ॥ १६० ॥ मी आणि माझा शिष्य ॥ गुंतणार नाहीं या आशेस ॥ हा बाळ तुमचा तुम्हांस ॥ लखलखीत बोलतों ॥ ६१ ॥ परी गोरक्ष अनुग्रह देईल यासी ॥ पुढें जाईल तीर्थस्नानासी ॥ तूं सांभाळ तुजपाशीं ॥ चिरंजीव असो हा ॥ ६२ ॥ ऐसें बोलूनि ग्रामस्थांतें ॥ शपथपूर्वक साक्षसहित ॥ निर्मळपणीं करूनि चित्त ॥ कौतुकसदनीं बोलवी ॥ ६३ ॥ मंत्रें चर्चूनि विभूति माळा ॥ मोहनास्त्र घातलें गळां ॥ कौतुकें स्पर्शीत हृदयकमळा ॥ पयोधरीं पय दाटतसे ॥ ६४ ॥ मग तें बाळ लावोनि स्तनीं ॥ गांवींच्या आणूनि सुवासिनी ॥ पालखांत[1] घातलें प्रेमेंकरूनी ॥ गहनी नाम स्थापिलें ॥ ६५ ॥ यावरी मच्छिंद्र कांहीं दिवस ॥ तया ग्रामीं करूनि वास ॥ मग सवें घेऊनि गोरक्षास ॥ तीर्थस्नाना चालिला ॥ ६६ ॥ पुसूनि सकळ ग्रामस्थांसी ॥ निघता झाला गौरवेंसीं ॥ मार्ग लक्षूनि तीर्थस्नानासी ॥ बद्रिकाश्रमीं जातसे ॥ ६७ ॥ परी मार्गी चालतां वाटोवाट ॥ श्रीगोरक्षाची घेऊनि पाठ ॥ कार्यरूपी कार्य घेऊनि अलोट ॥ परीक्षेतें पाहतसें ॥ ६८ ॥ नंतरी ते पाहतां परी विषम अशी ॥ विषम दिसती सर्व कार्यासी ॥ मग मच्छिंद्र विचार करी मानसीं ॥ तप पूर्ण नसे या ॥ ६९ ॥ मुळींच पदरी पैसा नसतां ॥ कीं दान मिरवी दांभिका व्ययसा ॥ तेवीं मंत्रहेतु तपोलेशा ॥ विना विषम आहे हा ॥ १७० ॥ तरी आतां बदरिकाश्रमीं ॥ बद्रीकेदार उभा स्वामी ॥ तया हातीं गोरक्ष ओपूनी ॥ तयालागीं रुजवावा[2] ॥ ७१ ॥ ऐसा विचार करूनि चित्तीं ॥ उभयतां हिंडले नाना तीर्थी ॥ मग लक्षूनि हिमाचलमार्गाप्रती ॥ बद्रिकाश्रमाप्रती पैं गेले ॥ ७२ ॥ गेले परी तेथील कथन ॥ पुढिले अध्यायीं होईल श्रवण ॥ अर्थ धरूनि अपूर्ण ॥

---

१ पाळण्यांत. २ सोपवावा, स्वाधीन करावा.

स्वीकार करावा श्रोत्यांनीं || ७३ || तुम्हीं विचक्षण श्रोते संत || सदा तुमचा धुंडीसुत || सेवेलागीं अर्थी प्राणांत || ग्रंथ आदरीं मिरवितसे || ७४ || तुमचे कृपेचें लेवूनि भूषण || नरहरिवंश पूर्ण || कवि माल्लू धुंडीनंदन || संतगणीं मिरवला || ७५ || स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार || संमत गोरक्षकाव्य किमयागार || सदा परिसोत भाविक चतुर || दशमाध्याय गोड हा || १७६ || अध्याय || १० || ओव्या || १७६ || श्रीकृष्णार्पणमस्तु ||

|| नवनाथभक्तिसार दशमाध्याय समाप्त ||

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी इंदुशलाका[1] ॥ मुगुटमणे सकळटिळका ॥ इंदिरापते[2] विबुधजनका ॥ भक्तिमानसा विराजित ॥ १ ॥ ऐसा धैर्यऔदार्यवंत ॥ पुढें बोलवी भक्तिसारग्रंथ ॥ मागिले अध्यायीं गहिनीनाथ ॥ जन्मोदय पावला ॥ २ ॥ यावरी गोरक्ष मच्छिंद्रनाथ ॥ महीचीं तीर्थे करीत ॥ हिमाचल बद्रिकेदारात ॥ भ्रमण करीत पैं गेले ॥ ३ ॥ इतुकी कथा सिंहावलोकनीं ॥ पूर्वाध्यायांत कीजे श्रवणीं ॥ असो गुरुशिष्य बद्रिकाश्रमीं ॥ शिवालया पातले ॥ ४ ॥ बद्धांजळी जोडोनि कर ॥ करिते झाले नमस्कार ॥ नमस्कार करूनि जयजयकार ॥ स्तुतिसंवादें आराधिलें ॥ ५ ॥ हे त्रिपुरारी शूळपाणी ॥ अपर्णावर पंचाननी ॥ रुंडमाळा चिताभस्मी ॥ दिव्यतेजभूषित तूं ॥ ६ ॥ हे कामांतका[3] दक्षतेजा ॥ भोळवट वरां देसी दानवां ॥ कैलासपते महादेवा ॥ सदाशिवा आदिमूर्तें ॥ ७ ॥ हे दिगंबरा जगजेठीं ॥ भाळीं गंगा मौळीं जटाजूटी ॥ नरकपाळ करसंपुटीं ॥ इंदुकळेतें मिरविशी ॥ ८ ॥ उरगवेष्टन[4] कुरंगसाली ॥ व्याघ्रांबर वसनपाली ॥ गजचार्मादि मिति झाली ॥ परिधाना महाराजा ॥ ९ ॥ हे कैलासवासा उमापती ॥ दक्षजामाता आदिमूर्ती ॥ चक्रचालका मायाभगवती ॥ आम्हां दासां अससी तूं ॥ १० ॥ हे नीलग्रीवा[5] आदिपीठ ॥ करुणकरा उत्तमा श्रेष्ठ ॥ स्वीकारुनि सर्व अरिष्ट ॥ सुख देसी देवांसी ॥ ११ ॥ हे भाळदृष्टित्रयार्थनयनी ॥ डमरू त्रिशूळ विराजे पाणीं ॥ सदा प्रिय वृषभ वाहनीं ॥ भस्मधारणी महाराजा ॥ १२ ॥ हे स्मशानवासी वैराग्यशीळा ॥ नगजामात रक्षपाळा ॥ श्वेतवर्णा तमोगुणा आगळा ॥ वाहसी गळां राममंत्र ॥ १३ ॥ हे सर्वाधीश विश्वपती ॥ भिक्षाटणीं बहुत प्रीती ॥ जटा पिंगटा त्रिपुंड्र लल्लाटीं ॥ शुद्ध वीरगुंठी[6] शोभतसे ॥ १४ ॥ फरशांकुश डमरू हातीं ॥ लोप पापा पातोपातीं ॥ षडाननताता सुत गणपती ॥ विद्यालक्षणीं मिरविसी ॥ १५ ॥ ऐसी स्तुति अपार वचनीं ॥ करीत मच्छिंद्र बद्रिकाश्रमीं ॥ स्तुति ऐकूनि प्रेमें उगमीं[7] ॥ प्रगट झाला महाराज ॥ १६ ॥

---

१ चंद्राची कोर. २ लक्ष्मीच्या पते, हे विष्णु. ३ मदनान्तका शंकरा. ४ सर्पाचें वेष्टन, ५ हे नीलकंठ शंकरा. ६ वीराला शोभेलसें केशबंधन. ७ आदिनाथ.

मग मच्छिंद्राचा धरूनि हस्त ॥ सप्रेम त्यातें आलिंगित ॥ निकट बैसवूनि पुसे त्यातें ॥ योगक्षेम कैसा तो ॥ १७ ॥ गोरक्षातें घेऊनि जवळी ॥ मुख स्वकरें कुरवाळी ॥ म्हणे बा उदय येणें काळीं ॥ हरिनारायण झालासी ॥ १८ ॥ ऐसें वदोनी आणिक वदत ॥ हे महाराज मच्छिंद्रनाथ ॥ हा तव शिवयोगें सुत ॥ तारक होईल ब्रह्मांडा ॥ १९ ॥ म्यां पूर्वींच यातें पाहिलें होतें ॥ म्हणशील तरी कनकगिरीतें ॥ तुवां अभ्यासूनि सुतें ॥ आणिलें दैवत वरातें ॥ २० ॥ श्रीराम नरसिंह सूर्य हनुमंत ॥ भैरव काळिका वीरांसहित ॥ पाचारितां मीही तेथ ॥ आलों होतों महाराजा ॥ २१ ॥ तस्मात् पूर्वींची होय ओळखी ॥ म्हणवूनि गोरक्ष घेतला अंकीं ॥ परी आतां असो शेखीं[1] ॥ एक वचन ऐकिजे २२ ॥ यातें विद्येतें अभ्यासिलें ॥ परी तपाविण विगलित ठेलें ॥ जैसें शत्रु जगत्रयीं झालें ॥ मग तें हीनत्व प्रतापा ॥ २३ ॥ कीं जीवनाविण वृक्ष जैसा ॥ काळरूप भासे तैसा ॥ कीं तरूविण ग्राम जैसा ॥ बुभुक्षित लागतसे ॥ २४ ॥ कीं नाकेंविण सुंदर नारी ॥ कीं विनातोय[2] सरितापात्रीं ॥ कीं नक्षत्राविण शोभा रात्रीं ॥ कदाकाळी दिसेना ॥ २५ ॥ तरी तपाविण लखलखीत ॥ विद्याभांडार न दिसत ॥ जैसा मानव परम क्षुधित ॥ विकळ शरीरीं मिरवतसे ॥ २६ ॥ तरी आतां माझिया आश्रमीं ॥ तपा बैसवीं योगद्रुमी ॥ मग तपबळानें बलाढ्यगामी ॥ विद्याअस्त्रें मिरवेल हा ॥ २७ ॥ याउपरी मच्छिंद्रनाथ बोलत ॥ वय धाकुटें बाळ अत्यंत ॥ परी तप तीव्रक्लेशांत ॥ साहिलें जाईल कैसें जी ॥ २८ ॥ येरू म्हणे वरदपाणी ॥ तुझ्या आहे मौळिस्थानीं ॥ तरी तपक्लेशावर कडसणी ॥ दुःख देणार नाहीं बा ॥ २९ ॥ यापरी येथें नित्यानित्य ॥ मी समाचारीनें[3] गोरक्षातें ॥ तूं निःसंशय सकलातें ॥ तपा गोरक्षा बैसवीं ॥ ३० ॥ ऐसें वदतां आदिनाथ ॥ अवश्य मच्छिंद्रनंदन म्हणत ॥ उत्तम आहे ऐसें बोलत ॥ अंगिकारिता पैं झाला ॥ ३१ ॥ तेथें आमुचें काय हरलें ॥ कीं जन्मांधा चक्षू आले ॥ कीं सदैव हरिणीतें सांभाळिले ॥ एकटपणीं पावसांत ॥ ३२ ॥

१ मोटेपण. २ पाण्याशिवाय. ३ समाचार घेईन (चौकशी करीत जाईन).

तेंवी तूं आणि तुझा दास ॥ येथें आश्रमीं करितां वास ॥ तेथें वाईट काय आम्हांस ॥ चिंता माझी निरसेल ॥ ३३ ॥ ऐसी शिवातें बोलूनि वाणी ॥ परी हर्ष न माये मच्छिंद्रमनीं ॥ जें योजिलें होतें अंतःकरणीं ॥ तेचि घडूनि पैं आलें ॥ ३४ ॥ फारचि उत्तमोत्तम झालें ॥ गोरक्षासी शिवें अंगिकारिलें ॥ आतां जाईल संगोपिलें ॥ अर्थाअर्थी बहुवसें ॥ ३५ ॥ मग उत्तम वेळा उत्तम दिवस ॥ नक्षत्रास ॥ उत्तम तिथी उत्तम मास ॥ पाहूनि तपा बैसाविला ॥ ३६ ॥ लोहाचा करूनि कंटक नीट ॥ त्या अग्रीं योजूनि चरणांगुष्ठ ॥ वामपादा[1] देऊनि कष्ट ॥ उभा राहिला गोरक्ष तो ॥ ३७ ॥ वायु-आहारीं ठेवूनि मन ॥ क्षणिक अन्न त्यजून ॥ उपरी फळपत्रीं आहार करून ॥ क्षुधाहरण करीतसे ॥ ३८ ॥ सूर्यमंडळीं ठेवूनि दृष्टी ॥ तपो करीतसे तपोजेठी ॥ तें मच्छिंद्र पाहूनि निजदृष्टीं ॥ परम चित्तीं तोषिला ॥ ३९ ॥ मग आदिनाथा विनवोनी ॥ मच्छिंद्र निघाला तीर्थाटनीं ॥ द्वादश वर्षांचा नेम करूनी ॥ गोरक्षातें सांगितलें ॥ ४० ॥ असो मच्छिंद्र गेला तीर्थाटनीं ॥ येरीकडे बद्रिकाश्रमीं ॥ रात्रंदिवस बद्रिकाशूळपाणी ॥ जवळी जाऊनि बैसला ॥ ४१ ॥ वस्यें आपण आदिनाथ ॥ गोरक्षाचें दास्य करीत ॥ मागें पुढें राहूनि अत्यंत ॥ आल्या विघ्ना निवटीतसे[2] ॥ ॥ ४२ ॥ असो यावरी मच्छिंद्रनाथ ॥ करूनि त्वरित ॥ काशी अवंतिका मिथुळासहित ॥ मथुरा काश्मिरी पाहिली ॥ ४३ ॥ अयोध्या द्वारका ॥ गया प्रयाग महाकाळेश्वर ॥ सोमनाथ करूनि तत्पर ॥ ब्रह्मगिरी त्र्यंबकेश्वर ॥ घृणेश्वर पाहिला ॥ ४४ ॥ भीमा-उगमीं भीमाशंकर ॥ आंवढ्या नागनाथादि पंढरपूर ॥ करूनि चौदा पीठें थोर ॥ भगवतीची पाहिलीं ॥ ४५ ॥ कार्तिक शेषाद्रि मल्लिकार्जुन ॥ सरितासरोवरीं अपार स्नान ॥ घडलें करितां महीतें गमन ॥ लोटलीं वर्षें द्वादशादि ॥ ४६ ॥ सकळ तीर्थें महीचीं करून ॥ शेवटीं सेतुबंधीं जाऊन ॥ रामेश्वराचे चरण वंदून ॥ स्नाना गेला अब्धीसी[3] ॥ ४७ ॥ तों श्वेतबंधीं वायुसुत[4] ॥ जाऊनि नमी

---

१ डाव्या पायाला. २ निवारण करी. ३ समुद्राला. ४ मारुति.

मच्छिंद्रनाथ ॥ परी मच्छिंद्रा पाहतां मकरध्वजतात[1] ॥ आल्हादला चित्तीं बहुत तो ॥ ४८ ॥ परमप्रीतीं लवडसवडी ॥ मच्छिंद्रहस्त धरूनि ओढी ॥ हृदयीं आलिंगूनि परम आवडीं ॥ निकट बैसवी महाराजा ॥ ४९ ॥ म्हणे बा तूं योगद्रुमानें ॥ कोणीकडे केलें येणें ॥ चोवीस वर्षीं तुझें दर्शन ॥ आजि झालें महाराजा ॥ ५० ॥ कीं आळशावरी गंगा वळली ॥ कीं द्वादश वर्षें पर्वणी आली ॥ तैसी माते गोष्ट जाहली ॥ आज दर्शनें तुझ्या बा ॥ ५१ ॥ ऐसें बोलूनि वायुसुत ॥ परम मच्छिंद्राचें आतिथ्य करीत ॥ मग समय पाहूनि संतोषयुक्त ॥ मच्छिंद्रातें बोलतसे ॥ ५२ ॥ आज चोवीस संवत्सर झाले ॥ परी तुजकडे माझे चक्षु लागले ॥ कैं भेटसील म्हणोनि भुकेले ॥ पारणें फिटलें आजि तें ॥ ५३ ॥ हे महाराज योगद्रुमा ॥ कामनीं वेधली जो आम्हां ॥ त्या सरिताप्रवाहीं हस्तवर[2] उगमा[3] ॥ बुडवितो मजलागीं ॥ ५४ ॥ तरी त्या कामनाजळांत ॥ तूं तारक झाला आहेसी मातें ॥ झालासी परी अद्यापपर्यंत ॥ बाहेर न काढिसी महाराजा ॥ ५५ ॥ पूर्वीं मजला देऊनि वचन ॥ तुवां केलें आहे गमन ॥ परी स्त्रीराज्याचें स्थान ॥ पाहिलें तुवां नाहीं कीं ॥ ५६ ॥ आतां तरी धरूनि चित्तीं ॥ प्रसन्न करी कृपाभगवती ॥ मैनाकिनीची कामरती ॥ पूर्ण आहुति घेईं कां ॥ ५७ ॥ आपुले वचनेंकरूनि त्याचें ॥ आणिक फल दे मम वचनाचें ॥ मग पावूनि आर्त मनींचें ॥ सुटका केव्हां होईल ॥ ५८ ॥ मी गुंतलों तिचे वचनीं ॥ कीं मच्छिंद्र पाठवीन ये भुवनीं ॥ तरी ते रतिसुखाच्या कामाश्रमीं ॥ मच्छिंद्रनाथा मिरविजे ॥ ५९ ॥ ऐसें वचन वीतें व्यक्त ॥ आहे तरी मज करां मुक्त ॥ आणि तुवांही वचन दिधलें मातें ॥ तेंही सत्य करीं आतां ॥ ६० ॥ ऐसी ऐकूनि हनुमंतवाणी ॥ अवश्य म्हणे च्छिंद्रमुनी ॥ मग त्रिरात्र तेथें वस्ती करूनी ॥ निघते झाले उभयतां ॥ ६१ ॥ मार्गीं जातां अनेक तीर्थें ॥ यथाविधि झाले सरितें ॥ मग गौडबंगाला टाकूनि त्वरितें ॥ स्त्रीराज्यांत संचरले ॥ ६२ ॥ तंव ती सकळ स्त्रियांची स्वामिनी ॥ विराजलीसे

१ हनुमान. २ डोक्याच्यावर हातभर. ३ इच्छा.

राज्यासनीं ॥ महापुण्यांशें तपोखाणी ॥ मैनाकिनी ज्ञानकळा ॥ ६३ ॥ शृंगारसुरड उत्तमजन ॥ तेथें भोगीतसे राज्यासन ॥ गज वाजी[1] उदधी रत्न ॥ रथ उष्ट्रादि[2] असती पैं ॥ ६४ ॥ छडीदार चोपदार ॥ रत्नपारख हेमकार ॥ राउतपूर्ण भांडार ॥ पोतदार फरासी ॥ ६५ ॥ यंत्रधारी मंत्रधारी ॥ नानामंत्री असती कुसरी ॥ शास्त्रनिपुण कारभारी ॥ लेखकही सेवा विराजले ॥ ६६ ॥ जासुद हलकारे वकीलात ॥ करूं जाणती सकळ समंतात ॥ पायदळ अश्वराउत ॥ नसे गणित पृतनेतें ॥ ६७ ॥ कुत्तेवान[3] चित्ते-वान[4] ॥ साकरखाणी पहिलवान ॥ दिवाणादि कपिलखान[5] ॥ गजमस्तकीं रूढती ॥ ६८ ॥ खिस्मतगारी करणार ॥ सिकारकी बंडीदार ॥ ताशा मरफी पनवाळ थोर ॥ कुशळपणीं वाजविती ॥ ६९ ॥ गायक हेर बातमीदार ॥ खेळक प्राज्ञी निपुणतर ॥ वाद्यधारी शृंगारकर ॥ शिंपी कुल्लाल विराजले ॥ ७० ॥ असो ऐसीं राजकारणें ॥ बहुत असती कामें भिन्नें ॥ परी सकळ समुदायकानें ॥ स्त्रिया अवघ्या मिर-वल्या ॥ ७१ ॥ असो अवघ्या कटकांत ॥ संचरते झाले उभयतां नगरांत ॥ राजद्वारीं जाऊनि त्वरित ॥ झाले दृष्टीस रायासी ॥ ७२ ॥ दृष्टीं पाहतांच अंजनीसुत[6] ॥ स्त्रियांसी आनंद झाला बहुत ॥ बोलावूनि त्वरितात्वरित ॥ कनकासनीं बैसविलें ॥ ७३ ॥ एकासनीं मच्छिंद्रनाथ ॥ एकासनीं अंजनीसुत ॥ षोडशो-पचारीं पूजूनि त्वरित ॥ बद्धांजली केली तैं ॥ ७४ ॥ म्हणे महाराजा दिव्यरथा ॥ वातनंदना अंजनी-सुता ॥ द्वितीय कोण सांग आतां ॥ आगमन झालें महाराजा ॥ ७५ ॥ येरू म्हणे वो शुभाननी ॥ त्वां बैसूनि तपा प्राज्ञी ॥ तरी त्या तपाच्या कामना मनीं ॥ पूर्ण करीं आतां वो ॥ ७६ ॥ मम भक्तीचे वरदावळीं ॥ कीं पुरुष लाधशील मच्छिंद्र बळी ॥ तरी तोचि हा होय येणें काळीं ॥ रतिसुखा निववावें ॥ ७७ ॥ कीं सेवेलागीं उडुगणनाथ[7] ॥ कीं अरुणासह पूर्ण आदित्य ॥ तेवीं तूतें मच्छिंद्रनाथ ॥ काम व्यक्त पुरवावया ॥ ७८ ॥ कीं शचीलागीं सहस्रनयनी ॥ कीं शोभला जैसा शिव अपर्णी ॥ तेवीं तूतें मच्छिंद्र-

---

१ घोडे. २ उंट वगैरे. ३ कुत्रे पाळणारे शिकारी. ४ चित्ते सांभाळणारा. ५ सेनानायक. ६ अंजनीचा पुत्र मारुति. ७ नक्षत्रांचा पति चंद्र.

मुनी || रतिसुखा हेलावे || ७९ || ऐसें बोलोनि वज्रशरीरी || निवांत बैसला आसनावरी || मन राहूनि तेथें तीन रात्री || निघता झाला कपिराज || ८० || पुन्हां श्वेतपदा[1] येऊन || करीत बैसला श्रीरामचिंतन || येरीकडे मच्छिंद्रनंदन || सुखामाजी हेलावे || ८१ || बैसूनियां कनकासनीं || राज्याविलासा भोगी मुनी || मुक्तमाळा ग्रीवेलागुनी || हेलावती समोर || ८२ || हेममुद्रिका[2] ओपूनि कर्णीं || हस्त विराजले कनककोंदणी || भरजरी भूषणें हेमकर्णीं || ढाळ देती लखलखीत || ८३ || पुढें सेवे परिचारिका || परी त्याही दारा लावण्यलतिका || उर्वशीच्या सारूनि आवांका || सेवेलागीं उतरल्या || ८४ || बडीजाई[3] बडीदार[4] || वारंवार करिती पुकार || छडीदार चोपदार || दवलतजादा म्हणताती || ८५ || मुक्तलवंगांचे तुरे माळी || कस्तुरी शोभे केशर भाळीं || राज्यासनीं स्त्रियामंडळी || सुशोभित भंवतालीं || ८६ || जैसा नभांत तारांगणीं || वेष्टित शोभला उडुगणस्वामी || तेवीं स्त्रियांत मच्छिंद्र मुनी || निजभारीं शोभला || ८७ || कीं देवगणीं शचीनाथ || परम शोभिवंत घवघवीत || तेवीं स्त्रीमंडळींत || मच्छिंद्रनाथ मिरवला || ८८ || सदा बैसूनि एका आसनीं || खेळ खेळती द्यूतकर्मीं || नाना विनोदून विनोदवाणी || हास्य करिती गदगदां || ८९ || राज्यवैभवादि कारभार || स्वयें करिती सारासार || नानाकुशलता अपार || निजदृष्टीं पाहतसे || ९० || रसायनीं कविताकार || वेदज्ञ बोलती शास्त्र अपार || ज्योतिष भविष्य जाणणार || व्याकरणादिक मिरवले || ९१ || धनुर्धर युद्धशास्त्री प्रबळ || कीं भिन्न पाहती प्रळयकाळ || जळ तें निर्मिलें विशाळ || उभे असती सन्मुख || ९२ || संगीतकार गायनप्रकारीं || गंधर्वसरी तानमानी कळाकुसरी || औषधीक वैद्य रोगापरी || परीक्षिकी मीनले ते || ९३ || अश्वारोहण उत्तमयुक्तीं || अश्व फिरवणें वाताकृती || कोकशास्त्र भाष्याकृती || स्वर्गीचाराचे सकाळिक || ९४ || नाटककळा सकळी शृंगारींत || आणूनि टेंकती राजसंमत || प्रसंगानुसार

---

१ रामेश्वरीं सेतूपाशीं. २ सोन्याचीं कडीं. ३ बडेजाव; प्रतिष्ठा. ४ राजपराक्रमाची ललकारी देणारे.

वाचे वदत ॥ बोलूं जाण ती चातुरी ॥ ९५ ॥ ऐसिया गुणांचे उत्तम भरत ॥ इलावती राजसभेत ॥ तेणें चित्तसरितेंत ॥ आनंदतोय हेलावे ॥ ९६ ॥ तेणेंकरूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ सुखाब्धीचा मीन तळपत ॥ ऐसे लोटले दिवस बहुत ॥ रतिसुखामाझारीं ॥ ९७ ॥ तों समयें चित्तसुखमेळीं ॥ ऋतु पावली राजबाळी ॥ ते कामरतीचे सुखवेळीं ॥ गरोदर झाली ते दारा ॥ ९८ ॥ तो गणामाजी भद्रजाती ॥ सर्वगुणी सुनी भद्रमूर्ती ॥ अंशरूपें प्रगटूनि रतीं[1] ॥ देह धरिता पैं झाला ॥ ९९ ॥ रेतरक्त[2] जेणें काळीं ॥ लोटत मासां नवांचे मेळी ॥ तदनंतर प्रसूत झालिया बाळी ॥ बाळ बालार्क देखिला ॥ १०० ॥ त्यातें भरतां द्वादश दिवस ॥ उत्तमापरी केलें बारसें ॥ नाम ठेविलें त्या देहास ॥ मीननाथ म्हणवूनी ॥ १ ॥ याउपरी याचकां देऊनि दान ॥ उचितार्थें सकळ तोषविले जन ॥ नानारत्नीं देऊनी भूषण ॥ गौरवातें मिरविलें ॥ २ ॥ असो ऐसे संगोपनीं ॥ तीन संवत्सर तया स्थानीं ॥ लोटूनि गेलीं सुखासनी ॥ मच्छिंद्रातें भोगितां ॥ ३ ॥ यावरी आतां दुसरें कथन ॥ हस्तिनापुरीं कुरुनंदन ॥ जनमेजयाच्या वंशाकारण ॥ बृहद्रवा जन्मला ॥ ४ ॥ तो जन्मेजयापासूनि पुढती ॥ सातवा पुरुष वंशाप्रती ॥ दोन सहस्र सातशतीं ॥ कली गेलासे लोटूनी ॥ ५ ॥ तो बृहद्रवा राजा थोर ॥ राज्यपदीं हस्तिनापूर ॥ मेळवूनि महीचे अपार विप्र ॥ सोमयाग मांडिला ॥ ६ ॥ एक वरुषें त्या क्षितीं ॥ अग्निकुंडीं पूर्णाहुती ॥ पुष्ट होऊनि दाहक-मूर्ती ॥ तुष्ट शरीरीं मिरवला ॥ ७ ॥ परी शिवनेत्रींचा प्रळयाग्नी ॥ देणें दाहिले होते पंचबाणी[3] ॥ परी तो गेला होता भक्षुनी ॥ द्विमूर्धनी[4] महाराज ॥ ८ ॥ तो शिवशरीरीं चेतला मदन ॥ जठरीं वाहत होता द्विमूर्धन ॥ तयामाजी जीवित्वप्राण ॥ अंतरिक्ष संचरला ॥ ९ ॥ तो अंतरिक्ष महाराज ॥ अग्नि-जठरामाजी विराजे ॥ तो गर्भ अति तेजःपुंज ॥ यज्ञकुंडीं सांडिला ॥ ११० ॥ पूर्ण होतांचि यज्ञआहुती ॥ शेष प्रसाद मिरवूनी निगुती ॥ मग यज्ञकुंडीं विप्राहुती ॥ रक्षा काढी बृहद्रवा ॥ ११ ॥ विप्राहातें सलील बाळतेजातें ॥ रक्षा स्पर्शतां लागे हातें ॥ दृष्टी पाहतां बाळातें ॥ मंजुळवत रुदन करी ॥ १२ ॥ तंव

---

१ सुंदर. २ रेत व रज. ३ मदन. ४ अग्नि.

तो पुरोहित ज्ञानी द्विज ॥ रायासी म्हणे महाराज ॥ यज्ञकुंडीं तेजःपुंज ॥ बाळ प्रसाद मिरविलें ॥ १३ ॥ प्रत्योदक[1] उचलोनि हातीं ॥ बाळ दावी रायाप्रती ॥ राव पाहोनि तेजस्थिती ॥ परम चित्तीं तोषला ॥ १४ ॥ जैसा जलार्णव मंथन करितां ॥ त्यांत चतुर्दश रत्नें निघतां ॥ मग आनंद न माये सुरवर-चित्ता ॥ तैसें झालें बृहद्रव्या ॥ १५ ॥ कीं संजीवनींचा धरूनि अर्थ ॥ कच गेला शुक्रगृहातें ॥ साधूनि येतां संजीवनीतें ॥ शचीनाथ आनंदला ॥ १६ ॥ कीं राम उपजतां कौसल्ये कुशीं ॥ आनंद झाला दश-रथासी ॥ तेवीं पाहतां बाळमुखासी ॥ बृहद्रवा आनंदला ॥ १७ ॥ मग पुरोहित विप्रापासून ॥ निज-करीं कवळी अग्निनंदन ॥ परम स्नेहें हृदयीं धरून ॥ घेत चुंबन बाळाचें ॥ १८ ॥ परम उदेला आनंद पोटीं ॥ कीं चंद्रोदयींची ऐक्यभेटी ॥ मग समुद्रपात्रा तोयदाटी ॥ प्रेमलहरी उचंबळे ॥ १९ ॥ वारंवार घेत चुंबन ॥ कीं त्यातें भासे प्रत्यक्ष मदन ॥ परी तो मदनचि व्यक्त पूर्ण ॥ शिवकायेचा प्रगटला ॥ १२० ॥ कीं सत्त्वगुणी विद्युल्लता ॥ पाळा[2] मांडिला शरीरावरुता ॥ कीं पुनर्विधु[3] प्रसन्न होतां ॥ तेज आपुलें अर्पिलें ॥ २१ ॥ कीं संवांत अपार किरणीं ॥ महीं मिरवला हा उत्तम तरणी ॥ असो ऐसा अपार चिन्हीं ॥ वर्णितां ग्रंथ वाढेल ॥ २२ ॥ असो बृहद्रवा लवडसवडीं ॥ अंतःपुरांत जात तांतडी ॥ धर्मपत्नी संसारसांगडी ॥ निजदृष्टीं विलोकी ॥ २३ ॥ नाम तिचें सुलोचना ॥ होय ती प्रत्यक्ष सुलोचना ॥ शुभानना ती देवांगना ॥ महीलागीं उतरली ॥ २४ ॥ कीं प्रत्यक्ष रमा सरस्वती ॥ कीं दिव्य अपर्णेची मूर्ती ॥ उदया आली मायभगवती ॥ कुरुकुळातें तारावया ॥ २५ ॥ जिचे पाहतां चरण ॥ गंगोदक दिसे माळिण ॥ शंतनूसारखें टाकूनि रत्न ॥ शिवमौळीं विराजली ॥ २६ ॥ तस्मात् गंगासमान हातीं ॥ देतां अपूर्व लागे गोष्टी ॥ असो तिनें बाळक देखतां दृष्टी ॥ पुसे रायातें आवडीनें ॥ २७ ॥ म्हणे महाराजा विजयध्वजा ॥ करीं कवाळिलें कवण आत्मजा ॥ मातें भासे मित्र-वोजा ॥ दुसरा तरणी आहे हा ॥ २८ ॥ येरु म्हणे वो शुभाननी ॥ यज्ञकुंडाद्विमूर्धनी[4] ॥ प्रसादरूपें दिधलें

१ ब्राह्मणाचें नांव. २ घेरा, वढा. ३ चंद्र. ४ यज्ञकुंडांतील अग्नीनें.

तेणें ॥ राजस्तंभीं मिरवावया ॥ २९ ॥ तव उदरीं जो मीनकेत ॥ मनानें वरीं आपुला सुत ॥ तयावरील सकळ हेत ॥ या बाळातें मिरवावा ॥ १३० ॥ तरी वंशासी मीनकेत ॥ दिव्यस्वरूप आहे सुत ॥ तयाचा पाठिराखा निश्चित ॥ ईश्वरें हा प्रेरिला ॥ ३१ ॥ अगे हा अयोनिसंभव जाण ॥ अवतारदक्ष चिद्रत्न ॥ ज्वाळामाळी होऊनि प्रसन्न ॥ प्रसाद दिधला आपणांसी ॥ ३२ ॥ ऐसें वदतां राजभूप ॥ सुलोचना कवळी बाळकंदर्प ॥ तयाचें पाहूनि दिव्यरूप ॥ मोहदीप उजळला ॥ ३३ ॥ बाळ हृदयीं कवळूनि धरितां ॥ पयोधरीं[1] लोटली पयसरिता ॥ बाळमुखीं स्तन घालितां ॥ पयःपान स्वीकारी ॥ ३४ ॥ मग उत्तम करी बाळरीती ॥ स्नानमार्जनादि सारिती ॥ यापरी द्वादश दिनांप्रती ॥ परम सोहळा मांडियेला ॥ ३५ ॥ मेळवूनि सुवासिनी ॥ पाळणा घातला योगभ्राज्ञी ॥ जालिंदर हें नाम जनीं ॥ सकळां आवडीं ठेविलें ॥ ३६ ॥ यज्ञकुंडींचा ज्वाळामाळी ॥ प्रसन्न झाला तेणें काळीं ॥ ज्वाळांत उदेला म्हणूनि सकळीं ॥ नाम जालिंदर स्थापिलें ॥ ३७ ॥ ऐसा करूनियां गजरा ॥ ग्रामांत वांटिली गोड शर्करा ॥ अपार धन याचक नरां ॥ लौकिकार्थ वांटिलें ॥ ३८ ॥ ऐशिया गजरें पूर्ण राहटी ॥ झाली बहुत दिवसां लोटी ॥ मास संवत्सर पंचवटी ॥ षट् सप्तम लोटले ॥ ३९ ॥ यापरी तो बृहद्रवा राणा ॥ अपार पाळिल्या ललना ॥ पुढें योजूनि मौंजीबंधना ॥ यज्ञोपवीत आराधी ॥ १४० ॥ याउपरी कोणे एके दिवसीं ॥ राव विचार करी मानसीं ॥ गृहस्थाश्रमी जालिंदरासी ॥ लग्नविधी उरकाया ॥ ४१ ॥ म्हणवूनि आपला पुरोहित ॥ मंत्रि सवें देऊनि त्यातें ॥ उत्तम कुमारी शोधार्थ ॥ महीवरी प्रेरिला ॥ ४२ ॥ गुणवंत रूपवंत ॥ सुलक्षणी कुमारी पाहत ॥ मंत्री आणि पुरोहित ॥ देशावरी हिंडती ते ॥ ४३ ॥ येरीकडे जालिंदर ॥ राजांगना[2] परम सुंदर ॥ घेऊनिया अंकावर ॥ चुंबन घेती लालसें ॥ ४४ ॥ परम स्नेहानें ऊर्ध्वदृष्टी ॥ पाहूनि बोले योगजेठी ॥ धूर्मिण मंत्री मम दृष्टीं ॥ दिसत नाहीं कां माते ॥ ४५ ॥ येरी म्हणे पाडसा ऐकें ॥ तुज स्त्री करावया जनकें ॥ पुरोहित आणि मंत्री देखें ॥ पाठविले आहेत बा ॥ ४६ ॥

---

१ स्तनात दूध भरून आलें. २ राजस्त्रिया.

येरू म्हणे स्त्री काये ॥ माता म्हणे बायकोसी म्हणावें ॥ येरू म्हणे मज दावावें ॥ बायका कैशा जननीये ॥ ४७ ॥ येरी म्हणे मजसमान ॥ बायको येईल तुजकारण ॥ जैसी मी वा त्याचसमान ॥ तुज बायको येईल कीं ॥ ४८ ॥ ऐसी सुलोचना त्यातें वदतां ॥ तो शब्द रक्षूनि आपुल्या चित्ता ॥ बाळांत येऊनि खेळतां खेळतां ॥ बाळांलागीं पुसतसे ॥ ४९ ॥ म्हणे गडे हो ऐका एकु ॥ मम तात माता करिती बायकु ॥ तीस कासयासाठीं अर्थकौतुकु ॥ करितां बायकु तें सांगा ॥ १५० ॥ तंव ते बोलती विचक्षण ॥ बहु शठपणीं बोलती हांसून ॥ जालिंदर बुद्धिहीन ॥ बायकोही कळेना ॥ ५१ ॥ मग ते म्हणती मूर्खा ऐक ॥ बायकु म्हणतां संसार निक ॥ विषयसुखाचें पूर्ण भातुक ॥ जगामाजी मिरवीतसे ॥ ५२ ॥ विषयसुख म्हणजे काई ॥ सांगती न ठेवता गोनाई[1] ॥ ते ऐकूनि थराऊन जाई ॥ मनीं विचार करीतसे ॥५३॥ अगा जग हें परम अधम ॥ आचरण आचरती परम दुर्गम ॥ जें कां जगाचें उत्पत्तिस्थान ॥ तेचि रमणी रमतात ॥ ५४ ॥ तरी आपण करूं नये ऐसें ॥ याचा मनाला सबळ त्रास ॥ ऐसें रचुनि विवेकास ॥ मुलांतूनि निघाला ॥ ५५ ॥ मनांत अति करी विचार ॥ मातेच्या शब्दासी पर ॥ तरी ते ते करूनि वेव्हार ॥ अधर्मराशी दिसतसे ॥ ५६ ॥ माता बोलली मजसमान ॥ कांता मिरवतसे चिद्रत्न ॥ तरी ती कांता मज मातेसमान ॥ वेव्हारा योग्य वाटेना ॥ ५७ ॥ तरीही पूर्ण अधर्मराशी ॥ कदा न वर्तू कार्यासी ॥ मग सांडूनि ग्रामधामदारासी ॥ काननांतरीं निघाला ॥ ५८ ॥ परी ग्रामद्वारीं ग्रामरक्षक ॥ त्यांनीं जातां पाहिलें बाळक ॥ परी राजनंदन म्हणूनि धाक ॥ हटकावया अंतरले ॥ ५९ ॥ परी बुद्धीचा त्यांनीं विवेक केला ॥ हेर मागें पाठविला ॥ कोणी जाऊनि त्वरें नृपाला ॥ सांगताती तांतडीनें ॥ १६० ॥ हे महाराज भुवननाथ ॥ विपिनीं गेला आपुला सुत ॥ रायें ऐसा ऐकूनि वृत्तांत ॥ आला धांवत तांतडीनें ॥ ६१ ॥ परी तो चपळ विलक्षण ॥ म्हणे कोणी येईल धांवोन ॥ म्हणोनि मार्गातें सोडोन ॥ महाकाननीं रिघाला ॥ ६२ ॥ तंव त्या विपिनीं तरुदाटी ॥

१ गुंतागुंत; गुसता.

विशाळ जाळिया तृण अफाटी ॥ त्यांत संचरतां हेर दृष्टी ॥ चुकुर झाले पाहतां ॥ ६३ ॥ परी तो योगेंद्र चपळ बहुत ॥ जातां जातां एक पर्वत ॥ त्याची दरी धरूनि सुत ॥ उत्तरदिशे चालिला ॥ ६४ ॥ येरीकडे नृपनाथ ॥ काननीं निघाला शोध करीत ॥ परी शोध लागला दूतस्थानापर्यंत ॥ पुढें शोध लागेना ॥ ॥ ६५ ॥ पाहतां परी बहु विपिन ॥ परी जालिंदराचें न पावे दर्शन ॥ जैसा अमावस्येचा दिन ॥ चंद्रमणी लोपतसे ॥ ६६ ॥ एसें झालें सकळांसी ॥ निराशपणें ग्रामासी ॥ येते झाले झालिया निशी ॥ शोक करितां सकळांनीं ॥ ६७ ॥ रायासह अपार जन ॥ पाहती आपुलालें सदन ॥ परी बृहद्रवा आणि सुलोचना ॥ परम अट्टहास[1] करिताती ॥ ६८ ॥ बाळलीला खेळ अद्भुत ॥ आठवोनि गातां रुदन करीत ॥ राव म्हणे हा अनुचित ॥ प्रसाद हातींचा पैं गेला ॥ ६९ ॥ मातें अग्नि झाला प्रसन्न ॥ अहा माझें कर्म गहन ॥ हातींचें गेले चिद्रत्न ॥ काय करूं उपाय हो ॥ १७० ॥ अहा बाळक माझें अर्कासमान ॥ तेजरूप वाटे सदन ॥ माता म्हणे खेळ उत्तम ॥ काय वर्णूं तयाचा ॥ ७१ ॥ ऐसा करितां अट्टहास ॥ परी आणिक सरदार बुद्धिलेश[2] ॥ रायास सदा बोधी नानाभाष्य ॥ युक्तिप्रयुक्ती करोनियां ॥ ७२ ॥ म्हणती राया नरोत्तमा॥ जालिंदर अयोनिसंभव ॥ तरी हा सेवितां महाकानन ॥ त्यासीं मरण नसेचि ॥ ७३ ॥ मही समुद्रवलयांकित ॥ शोध करूं आम्ही निश्चित ॥ परी केव्हां तरी तुमचा सुत ॥ तुम्हां भेटेल महाराजा ॥ ७४ ॥ तरी निःसंशयेंकरून ॥ धैर्यअर्गळीं[3] ठेवा मन ॥ ऐशा युक्तीकरून ॥ रायासी शांत करिताती ॥ ७५॥ येरीकडे जालिंदर ॥ पर्वतदरीं अतिगुहार ॥ संचरला परी महीवर ॥ काळोखी रात्र दाटली ॥ ७६ ॥ तयामाजी झालें विपरीत ॥ विपिनीं[4] वणवा लागला बहुत ॥ पुढें तें कानन अग्नि जाळीत ॥ तयापासीं पातला ॥ ७७ ॥ तंव त्या दरींत जालिंदर ॥ निद्रें व्यापिला तृण अपार ॥ तों जवळी आला वैश्वानर ॥ तृण भक्षावया कारणें ॥ ७८ ॥ तों बाळ गोमटें देखिलें दृष्टीं ॥ विस्मयो करी आपुले पोटीं ॥ हें बाळ

---

१ आक्रोश. २ सरदाराचें नांव. ३ धैर्यरूप शृंखलेनें बांधून. ४ अरण्यांत.

मम उदरजेठीं ॥ उदय पावलें होतें कीं ॥ ७९ ॥ उत्तम ठाव पाहूनि यातें ॥ सांडिलें होतें म्यां गर्भातें ॥ येथें यावया कारण यातें ॥ कां पडलें न कळे हो ॥ १८० ॥ मग शांत होऊनि मूर्तिमंत ॥ बाळ त्वरें केला जागृत ॥ अंकीं घेऊनि पुसे त्यातें ॥ कारण काय येथें यावया ॥ ८१ ॥ येरू पाहूनि तया आदरें ॥ म्हणे कोण तुम्ही सांगा सत्वर ॥ येरू म्हणे मी वैश्वानर[1] ॥ जननीजनक तुझा मी ॥ ८२ ॥ येरू म्हणे जननीजनक ॥ कैसे होतील हरएक ॥ मग तो मुळींहूनि कथा पावक[1] ॥ तयालागीं सांगतसे ॥८३॥ असो आतां वैश्वानर ॥ पुढें पुढती लिहितां पर ॥ ती कथा पुढें धुंडीकुमार ॥ माल्‌ू नरहरीचा सांगे की ॥ ८४ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ एकादशाध्याय गोड हा ॥ १८५ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ अध्याय ॥ ११ ॥ ओंव्या ॥ १८५ ॥

॥ नवनाथभक्तिसार एकादशाध्याय समाप्त ॥

---

१ अग्नी.

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी भगवंता ॥ पाळक नरहरीच्या सुता ॥ नरहरीरूपा कंदर्पताता[1] ॥ अवतार अनंत मिरविशी ॥ १ ॥ तरी आता पुढें ग्रंथ ॥ बोलवीं बरवे रसभरित ॥ मागिले अध्यायीं मच्छिंद्रनाथ ॥ स्त्रीराज्यांत पै गेला ॥ २ ॥ उपरी जालिंदराचा जन्म ॥ यज्ञकुंडीं उत्तमोत्तम ॥ उपरी पश्चात्तापेंकरून ॥ पर्वतदरींत निघाला ॥ ३ ॥ तेथें प्रगटूनि ज्वाळामाळी[2] ॥ तो परम स्नेहाचे नव्हाळीं ॥ अंकी घेऊनि त्या काळीं ॥ जन्मकथा सांगितली ॥ ४ ॥ आहे इतुकी कथा श्रोतीं ॥ पूर्वाअध्यायीं संपली होती ॥ आंता पुढें अवधानाप्रती ॥ श्रवणार्थी मिरवावें ॥ ५ ॥ असो महाराजा द्विमूर्धनी ॥ सकळ जन्माची कथा सांगोनी ॥ उपरी बोले कामना मनीं ॥ कोणती बाळा ती सांग ॥ ६ ॥ येरू म्हणे जी महाराज ॥ कामनाविरहित मन माझें ॥ आहे परी हितार्थ गुज ॥ सकळ जाणसी तूं ताता ॥ ७ ॥ या नरदेहाची झाली प्राप्ती ॥ तरी सार्थक ओपीं माझें हातीं ॥ नाहीं तरी आले तैसे जाती ॥ ऐसें न करी महाराजा ॥ ८ ॥ जैसा उदककुंभ साचार येथें ॥ तो मळ उसके जेथें तेथें ॥ परी तयाचा विस्तार महीतें ॥ कांहीं एक मिरवेना ॥ ९ ॥ तरी व्यर्थ जन्मूनि मरण ॥ कीं लोहकाराचे भाते भरून ॥ कीं भाडाईत ग्रंथिक रचून ॥ व्यर्थ शीण वृषभातें ॥ १० ॥ तरी आतां ऐक ताता ॥ मिरवेल ऐशा पूर्ण वार्ता ॥ तिहीं भुवनांमाजी सत्ता ॥ चिरंजीवित्व संपादीं ॥ ११ ॥ लोक म्हणती जालिंदर झाला ॥ परी मेला नाहीं ऐकिला ॥ ऐसें न करूनियां देहाला ॥ जगीं मिरवी हे ताता ॥ १२ ॥ ऐसें ऐकूनियां ज्वलन ॥ मौळी तुकावोनि डोलवी मान ॥ म्हणे बाळाचे धन्य ज्ञान ॥ वयासमान नसे कीं ॥ १३ ॥ मग त्वरें तो द्विमूर्धनी ॥ जालिंदरासी स्कंधीं वाहोनी ॥ अनसूयानंदनस्थानीं[3] ॥ त्वरें जाऊनि पोहोंचला ॥१४॥ तव त्या महाराज अत्रिनंदनास ॥ अग्नीसी पाहोनि झाला हर्ष ॥ मग पुढें होऊनि हव्यवाहनास ॥ आलिंगिलें सुप्रेमें ॥ १५ ॥ म्हणे महाराजा मम दैवता ॥ तेजःपुंज जेवी सविता ॥ कवण कामना वेधूनि चित्ता ॥

---

१ मदनाच्या पित्या, शंकरा. २ अग्नि. ३ दत्तात्रेयाचे स्थळीं. ४ अग्नीला.

येथें आलासी महाराजा ॥ १६ ॥ मज आळाशियावरी ओघ ॥ ओघिला गंगोदकीं चांग ॥ कीं क्षुधिता धेनु लागूनि माग ॥ पयःपान करवीतसे ॥ १७ ॥ कीं तमाचें होता वेष्टण ॥ अर्क दिवटा आला होऊन ॥ कीं मृत्युसमयीं पीयूषपान[1] ॥ पीयूषाचि करवी आग्रहें ॥ १८ ॥ तेवीं येथें झाली परी ॥ गंगा ओघिली[2] आळ्यावरी ॥ मग बैसूनि निकट शेजारीं ॥ वर्तमान पुसतसे ॥ १९ ॥ परी महाराजा द्विमूर्धन ॥ हा कोणाचा आहे नंदन ॥ येरी म्हणे पंचबाण ॥ शिवदेहीचा हा असे ॥ २० ॥ कीं शिवदेहीचा काम श्रेष्ठ ॥ म्यां दाहिला हें बोलती स्पष्ट ॥ परी जठरीं रक्षिला होता वरिष्ठ ॥ आजपर्यंत महाराजा ॥ २१ ॥ मग बृहद्रव्याच्या यज्ञकुंडांत ॥ प्रगट केलें या देहातें ॥ तस्मात् महाराजा तुमचा सुत ॥ तूंचि आतां संगोपीं ॥ २२ ॥ तरी यातें अनुग्रह देऊनी ॥ जगीं मिरवीं सनाथपणीं ॥ हा चिरंजीव असो शिव-कामनीं ॥ मृत्यु कदा न पावो ॥ २३ ॥ प्रमथ[3] दशकर[4] रेत[4] वाहिला ॥ मम जठरीं त्यावरी जन्मला ॥ तस्मात् श्रेष्ठ उभयपक्षांला ॥ चिरंजीव असो हा ॥ २४ ॥ जैसा लाभल्या रस पीयुष ॥ उपरी संजीवनी साहच त्यास ॥ मग तो निर्भय यमसदनास ॥ यमापाशीं मिरवेळ ॥ २५ ॥ कीं घृतशर्करेची[5] पडतां मिठी ॥ नको कोण म्हणेल या कडवटीं ॥ का चंद्रअर्कांची झाली भेटी ॥ उजेड कांहीं दिसेना ॥ २६ ॥ तेवीं शिवकाम माझें जठर ॥ ऐक्य झालिया श्रेष्ठाकार ॥ त्यांत नारायण नव साचार ॥ अंतरिक्ष संचरला ॥ २७ ॥ याही उपरांतिक ऐका परी ॥ मौंजी विराजल्या स्वामीकरीं ॥ मग तें माहात्म्य कवणापरी ॥ जगामाजी काय वर्णावें ॥ २८ ॥ आधीं सुवर्ण सोवळा दासीं[6] ॥ त्यावरी सुगलें हेमकर्णीं[7] ॥ जडित नवरत्न सुढाळ कोंदणीं ॥ तें कोण लेऊं म्हणेना ॥ २९ ॥ कीं आधींच सुगंध मलयागर ॥ मृदमर्द[8] झाला असे त्यावर ॥ त्यावरी शृंगारूनि सुंदर ॥ कोण उटी घेईना ॥ ३० ॥ तस्मात् ऐशा झाल्या गोष्टी ॥ वरदकरीं तव गा तपोजेठी ॥ मग जालिंदर महीपाठीं ॥

---

१ अमृतपान. २ प्रचंड ओघाने वाहू लागली. ३ देव. ४ शंकराचें वीर्य. ५ तूपसाखरेची. ६ मूल्यवान्. ७ सोनराने. ८ कस्तुरी.

कीर्तिसूर्य मिरवेल ॥ ३१ ॥ परी ते पावकी रसाळ वचन ॥ वर्षते अमृतघन ॥ तेणें चातकमन ॥ तुष्ट झालें शरीरीं ॥ ३२ ॥ मग म्हणे जी महाराजा ॥ पुरवीन आतांचि काम तुझा ॥ परी द्वादश वर्ष विजयध्वजा ॥ मजपाशीं ठेवीं हा ॥ ३३ ॥ अवश्य म्हणूनि ज्वाळमौळी ॥ म्हणे रक्षणें आपणांजवळी ॥ परी मज देखतां हस्त मौळीं ॥ वरदकरणी मिरवावा ॥ ३४ ॥ मग तो सुपात्र अत्रिनंदन ॥ अंकीं घेत जालिंदर रत्न ॥ सकळ कळांतें सांगून ॥ विकल्पातें नुरवीतसे ॥ ३५ ॥ पहा हो कृपेची सदट नव्हाळी ॥ वरदहस्त स्पर्शितां मौळीं ॥ कर्णीं ओपितां मंत्रावळी ॥ अज्ञान काजळी फिटलीसे ॥ ३६ ॥ परी मंत्राक्षर अंबुदाकार[1] ॥ पूर्ण संचरता कर्ण पात्र ॥ मग ती मही पिकें विचित्र ॥ ब्रह्मपणें मिरवली ॥ ३७ ॥ मग तातचि तात अनुपम ॥ चराचरादि स्थावरजंगम ॥ एके रूपीं सनातन ॥ ब्रह्म-प्राप्ती मिरवली ॥ ३८ ॥ ऐसा झालिया स्वतंत्र विचार ॥ मग करूनी दत्तासी नमस्कार ॥ महाराज तो वैश्वानर ॥ अदृश्यपणें मिरवला ॥ ३९ ॥ मग दत्तात्रेय आणि जालिंदर ॥ विराजले पर्वतागिरीदर ॥ मग प्रेमें अभ्यासीं चमत्कार ॥ दृश्यादृश्य कळतील ॥ ४० ॥ मग सवें घेऊनि जालिंदरासी ॥ नित्य गमन करी महीसी ॥ स्नान करूनि भागीरथीसी ॥ विश्वेश्वरासी नमिताती ॥ ४१ ॥ तेथूनि भोजन पांचाळे-श्वरीं ॥ भिक्षा मागावी कोल्हापुरीं ॥ निद्रा जयाची मातापुरीं ॥ माहूरगड म्हणविताती ॥ ४२ ॥ असो ऐसे द्वादश वरुषांत ॥ नाना अस्त्रांसही घेत ॥ प्रवीण करी बाळा समर्थ ॥ विद्याभांडार भरूनिया ॥ ४३ ॥ जालिंदराचें दास्य पाहून ॥ घडिघडि आल्हाद पावे मन ॥ सकळ विद्येचें रत्न ॥ तयालागीं भूष-णातें ॥ ४४ ॥ वातास्त्रादि जलदास्त्र ॥ अग्न्यस्त्र धूमास्त्र ॥ वाताकर्षण कामास्त्र ॥ पर्वतास्त्र निवेदिलें ॥ ४५ ॥ वज्रास्त्र आणि वासवशक्ती ॥ नागास्त्र प्राणाहुती ॥ खगेंद्रास्त्र प्रतापशक्ती ॥ मोहनास्त्र सांगितलें ॥ ४६ ॥ निर्वाणास्त्रादि संजीवनी ॥ रुद्रास्त्र आणि प्रळयाग्नीं ॥ विरक्तास्त्र कामासनीं ॥

---

[1] पावसाप्रमाणें.

मोहनास्त्र सांगितलें ॥ ४७ ॥ दानवास्त्र देवास्त्र पूर्णतम ॥ काळास्त्र मिरविती यमादि दम ॥ स्तवनास्त्रगती उत्तम ॥ जिंकूं शके ब्रह्मांड ॥ ४८ ॥ कार्तिकास्त्र ब्रह्मास्त्र ॥ विभक्तास्त्र जारणास्त्र ॥ शापास्त्र आणि मरणास्त्र ॥ शरास्त्रही शिकविलें पैं ॥ ४९ ॥ ऐसा द्वादश वर्षांत ॥ सकळास्त्रीं प्रवीण केला नाथ ॥ आयुष्य भविष्य गमनार्थ ॥ सकळ विद्या निरूपिल्या ॥ ५० ॥ रसायनादि किमयागर ॥ वेदव्याकारणादि निपुणशास्त्र ॥ नाटकें संगीतसार जें स्वर ॥ गंधर्वांतें लाजवी ॥ ५१ ॥ ज्योतिष सायक शरसंधान ॥ कोकशास्त्रीं झाला प्रवीण ॥ कामुक दडंगुण ओढण[1] ॥ शास्त्राधारें पैं केला ॥ ५२ ॥ जलतरणादि चातुर्य-कविता ॥ वैदिकी रत्नलक्षणसहिता ॥ ब्रह्मज्ञानादि निपुण अर्था ॥ बोले तैसा चालतसे ॥ ५३ ॥ ऐसी सकळ कळाकुसरी ॥ सद्विद्येचा पूर्ण भांडारी ॥ करूनि निका परीक्षेपरी ॥ जगामाजी मिरविला ५४ ॥ यापरी झालीया पूर्ण ॥ पुढें दैवतें आराधून ॥ वर ओपावयाकारणें ॥ जालिंदरा उतरलीं ॥ ५५ ॥ मग तो स्तवूनि वैश्वानर ॥ पुढें केला तयाचा कुमर ॥ प्रत्यक्ष होतां जालिंदर ॥ सद्विद्येसी दाविलें ॥ ५६ ॥ पाहूनि विद्या अपाररत्न ॥ मान तुकावी द्विमूर्धन ॥ धन्य धन्य हा अत्रिनंदन ॥ वारंवार म्हणतसे ॥ ५७ ॥ यापरता अत्रिसुत ॥ म्हणे महाराजा ऐक मात ॥ पूर्णपणीं जालिंदरनाथ ॥ सद्विद्येश[2] पैं झाला ॥ ५८ ॥ झाला परी ऐक वचन ॥ एक उरलें आराधन ॥ दैवत करूनि द्यावें प्रसन्न ॥ वरालागीं महा-राजा ॥ ५९ ॥ तरी सकळ दैवतांसी ॥ नेऊनि भेटवीं जालिंदरासी ॥ बोल स्वीकारूनि पूर्ण तयासी ॥ बैसवावें महाराजा ॥ ६० ॥ मग अवश्य म्हणूनि वैश्वानर ॥ स्कंधीं वाहिला जालिंदर ॥ भुवनत्रयीं समग्र ॥ फिरोनि ओळखी दैवतें ॥ ६१ ॥ अशी तीं स्थानें दैवतें नामें ॥ सांगतां वैखरी सुमध्यमे ॥ तरी दुवार कथा ग्रंथमाहात्म्यें ॥ पडत आहे महाराजा ॥ ६२ ॥ पूर्वी मच्छिंद्राचे कारणीं ॥ निरोपिली स्थानें दैवतें नामीं ॥ नागपत्रें अश्वत्थधामीं ॥ सूर्यकुंड उपदेशिलें ॥ ६३ ॥ जें जें मच्छिंद्रें केलें संधान ॥ सकळ दैवतें प्रसन्न ॥ तें तें दाविलें द्विमूर्धनें ॥ वरालागीं ओपिलें ॥ ६४ ॥ बावन्नवीरादि जळदेवता ॥ पाताळ-

---

१ चर्मवाद्य (ढोल). २ सद्विद्याप्राप्त.

भुवनीस्वनाथा ॥ तितुक्यासी करूनि प्रणिपाता ॥ वरालागीं ओपिलेंसें ॥ ६५ ॥ परी दैवतें वर देऊनि त्यासी ॥ सांगातीं झालीं पूर्ण तपासी ॥ तेणें पावेल सकळ सिद्धींसी ॥ ऐसें सकळ वदलेती ॥ ६६ ॥ तें ऐकूनि द्विमूर्धन ॥ पाहता झाला बद्रिकावन ॥ तेथें द्वादश वर्षें नेम करून ॥ तपालागीं बैसला ॥ ६७ ॥ लोहकंटकी चरणांगुष्ठ ॥ वातग्रहणीं आहार पुष्ट ॥ मुखीं रामनामपाठ ॥ ब्रम्हीं दृष्टीं निर्मिलीसे ॥ ६८ ॥ तंव तें आचाट[1] तप पाहून ॥ दैवतें तुकविती झालीं मान ॥ आपुलाले वाहनी आरोहण ॥ करूनि आलीं तया ठाया ॥ ६९ ॥ ब्रह्मा विष्णु महेश्वर ॥ आणिक दैवतें आलीं अपार ॥ तपशांती करूनि साचार ॥ स्थानीं गेलीं आपुलाल्या ॥ ७० ॥ बद्रिकाश्रमीं बद्रिनाथ ॥ तेणें उभयतां सुतां ॥ आपुल्याजवळी त्रिरात्र ॥ ठेवूनियां घेतलेसे ॥ ७१ ॥ ठेविलें परी भविष्य कथून ॥ सांगता झाला पंचानन ॥ सत्यलोकातें ब्रह्म-भुवन ॥ तेथें वर्तलें विपरीत ॥ ७२ ॥ म्हणाल तें कोणत्या रीतीं ॥ ब्रह्मतनया सरस्वती ॥ द्वादशवर्षें दिव्यमूर्ती ॥ रेखिलीसे शृंगारीं ॥ ७३ ॥ जिचें मुख पाहतां भद्र[2] ॥ रेखला वाटे पूर्णचंद्र ॥ केश कुरळ आकाश मंद ॥ वेष्टित वाटे पाहतां कीं ॥ ७४ ॥ यापरी पूर्ण आणिक युवती ॥ शृंगार रेखिला हेम-मुक्ती ॥ तें मुक्त न वाटे नक्षत्रपातीं ॥ शृंगारातें मिरवलें ॥ ७५ ॥ अपार रत्नीं आगळा ॥ स्कंद वेष्टित बहु रसाळा ॥ तिहीं भुवनीं रत्नकीळा ॥ नक्षत्रासम मिरवली ॥ ७६ ॥ कंचुकीवेष्टन[3] दाट करूनी ॥ त्यात कंदुकासमान[4] इंदुतरणी[5] ॥ कुच[6] विराजती हृदयस्थानीं ॥ चीर पदरातें मिरवें पै ॥ ७७ ॥ हरिकटीतें[7] कटाकृती ॥ जानु कर्दळीस्तंभनीतीं ॥ सरळ पोटऱ्या चरणस्थिती ॥ गजगामिनी मिरवते ॥ ७८ ॥ ऐसी तनया पाहतां दृष्टी ॥ तों काम उदेला सहज पोटीं ॥ मग विधि नोंहे तो अवधी ॥ परमेष्टी कुबुद्धीतें संचरला ॥ ७९ ॥ तो कामबळें उन्मत्त ॥ कुमारीमागें लागत ॥ धावतां धावतां वीर्यपात ॥ झाला विधीचा तेधवां ॥ ८० ॥ वातचक्र सबळ नेट ॥ बुंद पावला महीपाट ॥ परी हिमाद्रींचे वर्नी।

---

१ विलक्षण. २ पवित्र. ३ चोळीचें वेष्टन. ४ चेंडूप्रमाणें. ५ चंद्र आणि सूर्य. ६ स्तन. ७ सिंहाप्रमाणें (बारीक) कटी.

अचाट ॥ दिग्गज एक निजलासे ॥ ८१ ॥ निजला परी कर्णरंध्रांत ॥ येऊनि पाडिले बिंदुरेत ॥ त्या रेतातें जीव व्यक्त ॥ प्रबद्ध नारायण संचरला ॥ ८२ ॥ परी त्यातें लोटले बहुत दिन ॥ झालें चतुरावृत्ती युगप्रमाण ॥ द्विजालागी नाहीं मरण ॥ चिरंजीव असती ते ॥ ८३ ॥ अष्टदिशीं अष्ट दिग्गज ॥ महादीप्त ते महाराज ॥ त्यांतील एक हो तेजःपुंज ॥ निजला आहे महाराजा ॥ ८४ ॥ प्रबुद्ध नारायण विख्यात ॥ अवतारदीक्षा देहस्थित ॥ त्या दिग्गजाच्या कर्णविवरांत ॥ सुशोभित आहे कीं ॥ ८५ ॥ बालतनु बालार्ककिरणीं ॥ हरी ते पहावे निजनयनीं ॥ तो जालिंदरें शिष्य करोनि ॥ महीलागीं मिरवावा ॥ ८६ ॥ कर्णोदय त्याचा झाला ॥ म्हणोनि कानिफा नाम त्याला ॥ ऐसें ऐकोनि शिववचनाला ॥ वैश्वानर बोलतसे ॥ ८७ ॥ म्हणे महाराजा फार बरवें ॥ आपण वदला तितकें अपूर्व ॥ परी गज केवीं विदारावा ॥ आम्हांलागीं दाखवा ॥ ८८ ॥ जैसी उदया आणिली गोष्टी ॥ तैसी दाखवा प्रत्यक्ष दृष्टी ॥ सूर्यजयद्रथ[1] पाठपोटीं ॥ मिरवावा महाराजा ॥ ८९ ॥ फार बरवें उत्तम झालें ॥ एकटें महीं मम तान्हुलें ॥ त्यातें पृष्ठीं रक्षक भलें ॥ निर्माण केलें महाराजा ॥ ९० ॥ तरी आतां कृपा करून ॥ दाखवावें गजस्थान ॥ अवश्य म्हणूनि उमारमण ॥ त्रिवर्गादि चालले ॥ ९१ ॥ त्रिवर्गाचें तेज अद्भुत ॥ दिशा व्यापोनि शिरले गगनांत ॥ जेवीं चंद्रसूर्यांचे तेजांत ॥ अग्नि संचरे तिसरा ॥ ९२ ॥ किं एक रुद्र एक विष्णु ॥ तिजा उदेला कमळतनु ॥ कीं चंद्राचळ द्रोणाचळ धनु ॥ मंदराचळ तिसरा पैं ॥ ९३ ॥ कीं एक शुक्र बृहस्पती ॥ त्यांत कचेश्वरमूर्ती ॥ कीं अमृतसंजीवनी युक्ती ॥ तिसरा अमर मिरवला ॥ ९४ ॥ कीं एक परीस एक चिंतामणी ॥ तिसरा निघतो प्रतापखाणी ॥ ऐसे त्रिवर्ग हिमाद्रीस्थानी ॥ प्रवेश करिते पैं झालें ॥ ९५ ॥ तों पैल हिमाद्रीपर्वतीं ॥ दिसे शेवटीं दिग्गजमूर्ती ॥ महाविक्राळ स्थूळवटशक्ती ॥ पर्वतासम देखिला ॥ ९६ ॥ देखतांचि उमावर ॥ म्हणे हा गज प्रतापी तीव्र ॥ कदा नोहे महीं स्थिर ॥ माजवील समर आपणांसीं ॥ ९७ ॥ तरी तयासी कैसी युक्ती ॥ करावी

[1] हा सूर्य हा जयद्रथ तसे प्रत्यक्ष.

न राहे स्थिरत्वगती ॥ मग जालिंदर तीव्रयुक्ती[1] ॥ बोलता झाला शिवातें ॥ ९८ ॥ हे महाराज उमावर ॥ माझिया मस्तकीं वरदकर ॥ अत्रिसुतें ठेविला थोर ॥ त्याचा चमत्कार पहा आतां ॥ ९९ ॥ ब्रह्मांड मिरवल्या तीव्रपणीं ॥ तेंही हिसावेल[2] शूलपाणी ॥ मग या गजाची अपार करणी ॥ कोठवर उरे महाराजा ॥ १०० ॥ प्रळयकाळ कृतांत शमे ॥ तोही शांतवेल उत्तमोत्तमें ॥ तें दिग्गजा तीव्रता प्रकाम[3] ॥ कोठें असेल महाराजा ॥ १ ॥ वातगती चक्राहटी ॥ तेही कुंठित होईल जेठी ॥ मग मित्रस्यंदन[4] भवकोटी ॥ स्थिर कैसा होईना ॥ २ ॥ तन्न्यायें ब्रह्मांड जिंकितां ॥ पावे हा गज कां न स्थिरता ॥ तरी महाराजा चमत्कार आतां ॥ निजदृष्टीं विलोकीं ॥ ३ ॥ मग कक्षेमाजी भस्मझोळी ॥ करतर्जनीं चिमुटी ओळी ॥ मोहनास्त्र तदनुकाळीं ॥ जपता झाला महाराज ॥ ४ ॥ मोहनास्त्रामागें पवित्र ॥ प्रेरिता झाला स्पर्शास्त्र ॥ जपूनियां शुद्ध मंत्र ॥ भस्माचिमुटी सोडीतसे ॥ ५ ॥ तवं तें अस्त्र होतां व्यक्त ॥ तीव्रपणी गज झाला शांत ॥ यापरी महीं चरण चतुर्थ ॥ सुदृढ व्यक्त झाला तो ॥ ६ ॥ मग म्हणे शिवासी तातासहित ॥ येथेंचि असावें स्वस्थचित्त ॥ मी करीपाशीं[5] जाऊनि त्वरित ॥ कानिफातें आणितो ॥ ७ ॥ ऐसें ऐकतां वागुत्तर ॥ अवश्य म्हणे श्रीशंकर ॥ मग तो तेथूनि जालिंदर ॥ गजापाशीं पातला ॥ ८ ॥ परी मोहनास्त्र प्रतापवंत ॥ सर्व अंगें गज झाला शांत ॥ निकट जाऊनि तयाचे त्वरित ॥ आदरोक्ती बोलतसे ॥ ९ ॥ म्हणे बा रे धीरपण ॥ कोणी नसे तुजसमान ॥ तुझे कर्णीं दिव्यरत्न ॥ महासिद्धीनें निर्मिलें ॥ ११० ॥ हांक मारूनि बोले त्यातें ॥ म्हणे प्रबुद्ध नारायण समर्थ ॥ गजकर्णीं होऊनि व्यक्त ॥ अवतारदीक्षा मिरविसी ॥ ११ ॥ तरी आतां झडकरी ॥ कर्ण सोडूनि ये बाहेरी ॥ तूतें नाम या देहापरी ॥ कर्णकानिफा साजतसे ॥ १२ ॥ ब्रह्मवीर्य कर्णउत्पत्ती ॥ म्हणूनि नाम तुजप्रती ॥ तूं तंव कानिफा सर्वज्ञमूर्ती ॥ दृश्यमान होईं कां ॥ १३ ॥ ऐकूनि

---

१ अत्यंत युक्तीनें. २ हिंदकळेल; घुसळले जाईल. ३ अधिक. ४ सूर्याचा रथ. ५ हत्तीपाशी.

जालिंदराचें वचन ॥ बोलता झाला विधिनंदन[1] ।। हे महाराजा गुणनिधान ।। स्थिर असा महीतें ॥ १४ ॥ मग त्वरें येऊनि कर्णद्वारीं ।। दृष्टीं पाहे ब्रह्मचारी ।। सहज करूनि उभयकरीं ॥ नमस्कारी प्रेमानें ।। १५ ॥ षोडशवर्षीं वयमान ॥ बाळतनू देदीप्यमान ॥ तयाचे तेजें सकळ कानन ।। तेजामाजी डवरलें ॥ १६ ॥ मग जालिंदरें देऊनि हस्त ॥ खालीं उतरिला कर्णसुत ।। स्कंधीं वाहूनि प्रेमें स्नेहभरित ॥ शिवापाशीं पातला ।। १७ ॥ स्कंधींचा उतरूनि ठेवी महीशीं ।। म्हणे कानिफा सर्वज्ञराशी ॥ नमस्कारीं उमावरासी ।। वीर्यवंता महाराजा ।। १८ ॥ त्यातें नमूनि जनकासमेत ।। द्विमूर्धनी आजी तात ॥ त्यातें नमस्कारूनि त्वरित ॥ श्रेयवंत होई कां ।। १९ ।। मग शिवासी करूनि नमस्कार ॥ उपरी नमिला वैश्वानर ॥ त्याहूनि प्रीती अति थोर ।। जालिंदर नमिलासे ॥ १२० ॥ उपरी अत्यंत स्नेहभरितीं ।। शिवें कवळूनि सप्रेम हस्तीं ।। आपुले अंकीं बाळमूर्ती ।। कर्णकानिफा बैसविला ।। २१ ॥ परम प्रिय अति लालन ॥ घेतलें बाळाचें चुंबन ॥ मग जालिंदरा बोले वचन ॥ बाळा देई अनुग्रह ।। २२ ॥ तव अनुग्रह झाल्यापाठीं ॥ सोडेल अज्ञानदशाराहाटी ।। सकळार्थ विजय पोटीं ।। कर्णकानिफा मिरवेल ।। २३ ॥ जैसा होतां अर्कोदय ॥ अंधकार पावे विलय ।। तैं सकळ जनांचे हे व्यवसाय ।। तन्न्यायें बाळा करावें ।। २४ ॥ कीं द्रव्य असतां गृहीं भरतीं ॥ मग सकळ व्यवसाय तया सुचती ।। तन्न्यायें कृपामूर्ती ॥ बाळालागी करावें ।। २५ ।। ऐसें ऐकूनि आदिनाथवचन ।। जालिंदर तो तुकावी मान ॥ मग तोचि घडी क्रियामंडन ।। संकल्पांत आव्हानी ॥ २६ ॥ तन मन धन काया वाचा ।। त्याग केला दुर्गुणांचा ।। तो संकल्प निःसंकल्प साचा ।। गुरुराज वंदिला ।। २७ ।। मग वरदहस्त स्पर्शोनि चंद्रमौळी ।। कर्णी ओपिली मंत्रावळी ।। तेणें सकळ अज्ञानकाजळी ।। फिटोनि गेली तत्काळ ।। २८ ॥ जैसा सदनीं लावितां दीप ॥ तीव्र तमाचा होय लोप ।। तेवीं मंत्रबीजमाप ॥ अज्ञानकर्दमपण[2] निवटी[3] कां ।। २९ ।। व्यक्ताव्यक्त सकळ भास ॥

---

१ ब्रह्मदेवाचा मुलगा. २ अज्ञानरूपी चिखल. ३ नाहींसा करी.

पूर्ण झाला विजयपणास ॥ मग चराचरीं माझाचि वास ॥ एके रूपें वर्ततसे ॥ १३० ॥ ब्रह्मदृष्टी संकलित खूण ॥ दृश्यगुरुमुखेंकरून ॥ तें हरि रुद्र ब्रह्मरूप चैतन्य ॥ ऐक्यरूपें मीनलें ॥ ३१ ॥ असो ऐशी होतां राहाटी ॥ मग उठते झाले चतुर्थ जेठी ॥ पदीं चालतां महीपाठीं ॥ बद्रिकाश्रमीं पातले ॥ ३२ ॥ मग सुवचनीं द्विमूर्धन ॥ युक्ती सांगे जालिंदराकारण ॥ बा रे जें कां दत्तवचन ॥ कानिफातें समर्पी ॥३३॥ ऐसें सांगूनि स्वयें युक्ती ॥ अदृश्य जाहला दाहकमूर्ती[1] ॥ वरी सादृश्यपणें उमापती ॥ षण्मासें त्यातें मिरवला ॥ ३४ ॥ परी षण्मासदिनांमाझारी ॥ दत्तकृपेची विद्यालहरी ॥ सांठवूनि कानिफाअंतरीं ॥ केला भांडारी[2] विद्येचा ॥ ३५ ॥ सकळ अस्त्रीं केला प्रवीण ॥ परी संजीवनी अस्त्र देदीप्यमान ॥ आणि दुसरें वाताकर्षण ॥ जालिंदरें रक्षिलें असे ॥ ३६ ॥ म्हणाल करूनि रक्षण ॥ सांगितलें सकळ विद्येचें कारण ॥ तरी इतुकेंच रक्षावयास संशय कोण ॥ जालिंदरा उदेला हो ॥ ३७ ॥ तरी संशयाचें कारण ॥ गजकर्णी झाला जन्म ॥ तया स्थानींचा उत्तम गुण ॥ उभयतांचा मिरवेल ॥ ३८ ॥ दांभिक बुद्धिसंस्कार ॥ पाहूनियां जालिंदर ॥ वाताकर्षण संजीवनीमंत्र ॥ अस्त्र भिन्न राक्षिलें ॥ ३९ ॥ परी सकळ अस्त्रीं झाला निपुण ॥ मग बोलता झाला उमारमण ॥ अस्त्र देवता करूनि प्रसन्न ॥ कानिफातें देई कां ॥ १४० ॥ मग स्तवनास्त्र जपोनि त्वरित ॥ बोलाविले सकळ दैवत ॥ इंद्र वरुण आश्विनीसहित ॥ महीलागीं उतरले ॥ ४१ ॥ दानव मानव प्रतापवंत ॥ अतळ वितळ पाताळीं जे विख्यात ॥ नवनागकुळें वंशवंत ॥ तेही पातले ते ठाया ॥ ४२ ॥ चंद्रसूर्य गणगंधर्व ॥ यक्ष किन्नर आले सर्व ॥ विष्णुसहित कामोद्भव ॥ महीलागीं उतरले ॥ ४३ ॥ खगेंद्रासहित[3] प्लवंगम[4] ॥ येता झाला दाशरथी राम ॥ अवतारदक्ष विष्णु दशम ॥ दशअवतारीं मिरविला ॥ ४४ ॥ बावन्न वीर जळदेवता ॥ शंखिनी डंखिनी कालिकेसहिता ॥ अष्टभैरव गण पाताळनाथ ॥ गजानन मिरवला ॥ ४५ ॥ ऐशा देवता वर्णू किती ॥ मृत्युलोकीं पूर्ण विख्याती ॥

---

१ अग्नि. २ अधिकारी. ३ गरुडासह. ४ हनुमान.

तेहतीस कोटी संख्या बोलती || दृश्य झाले तितुकेही || ४६ || असो ऐशा समुच्चयाकारणें || त्यासी जालिंदर करी नमन || बद्धांजळी सर्वां जोडून || बोलता झाला तत्क्षणीं || ४७ || म्हणे महाराजा कृपामूर्ति || कानिफा मिरवला सद्विद्येप्रती || तैं योग देऊनि निगुतीं || कार्यालागीं वर्तावें || ४८ || ऐसें ऐकूनि तयाचें वचन || दैवतें बोलती सकळ जाण || तुज आम्हीं वरप्रदान || सद्विद्येसीं[1] दिधलेसें || ४९ || दिधलें परी कत्रणार्थी || श्रीपावकाच्या[2] मोहाप्रती || आणि अत्रिसुत तुम्हांप्रती || विद्यानाथ झालासे || १५० || ऐसें उभयांच्या भिडेंकरून || तुम्हासी दिधलें वरप्रदान || परी पुढें आणिका कारण || वर मिरवत नाहीं जी || ५१ || तेथूनि तुम्ही पुढतपुढती || शिष्य सकळ अगणित मिती || तितुक्यांसी सद्विद्येप्रती || वर किती ओपावा[3] हो || ५२ || बरें म्हणाल का वाईट || परी वर न ओपूं आम्ही स्पष्ट || मानाल तैसें महाश्रेष्ठ || दुःख देहीं आपुल्या || ५३ || ऐसें म्हणूनि विमानीं || बैसते झालें तत्क्षणीं || तें जालिंदर दृष्टीं पाहोनी || परम चित्तीं क्षोभला || ५४ || म्हणे माझा अनादर || करूनि जातां स्थानावर || परी माझा चमत्कार || निजदृष्टीं पहावा || ५५ || मग करीं कवळूनि भस्मचिमुटी || वातास्त्र प्रेरिता झाला जेठी || तेणेंकरूनि नभापोटीं[4] || प्रेरक झालें वातास्त्र || ५६ || तें वातास्त्र अति तीव्र || प्रगट होतां वातचक्र || तैं सकळ विमानें नभावर || भ्रमण करिती वातानें || ५७ || तें पाहूंनिया गंधर्वनाथ || गुणीं गांडीव चढवितां सिद्ध || आदिदेव सुरवरादि समस्त || सज्ज केले सायकें[5] || ५८ || मग नानास्त्रें जपूनि युक्ती || शर सोडिती नाथावरती || तें पाहूनि जालिंदर जती || निवारण करी सर्वांचें || ५९ || पर्वतास्त्र गंधर्व प्रेरिती || वज्रास्त्र प्रेरी अमरपती || यक्ष अग्निअस्त्रें सोडिती || जळदास्त्र वरुण तो || १६० || धूम्रास्त्र अश्विनी देव || नागास्त्र प्रेरिती सकळ दानव || ऐशीं अस्त्रें बहुत गौरव || बहुतांनीं तीं निर्मिलीं || ६१ || परी हरि आणि हर || दृष्टीं पाहाती चमत्कार || म्हणती पुढें

---

१ सद्विद्येसह. २ अग्नीच्या. ३ द्यावा. ४ आकाशांत. ५ बाणांनी.

कैसा विचार ॥ निजदृष्टीं पाहूं कीं ॥ ६२ ॥ ऐशीं अस्त्रें प्रेरिती बहुत ॥ तें पाहूनि जालिंदरनाथ ॥ मग सकळ अस्त्रांवरी मोहनास्त्र ॥ योजिता झाला महाराजा ॥ ६३ ॥ तें मोहन अस्त्रांतरीं ॥ प्रवेशूनि करी प्रताप बाहेरी ॥ जालिंदरातें अवलोकन करी ॥ नमूनि जात असे अस्त्र ॥ ६४ ॥ ऐसें अस्त्र सकळ आलें ॥ परी जालिंदरा नमूनि गेलें ॥ परी पर्वतास्त्रें युक्त केलें ॥ निवटिलें वातस्त्र ते ॥ ६५ ॥ मग विमानें होऊनि स्वर्गीं स्थिर ॥ समूळ आटलें वातचक्र ॥ मग एकाएका बोलती उत्तर ॥ कैसा विचार करावा ॥ ६६ ॥ जीं जीं अस्त्रें प्रेरितों आपण ॥ तीं तेथें जातीं नमून ॥ तरी आतां शस्त्रें घेऊन ॥ महींलागीं उतरावें ॥ ६७ ॥ तीव्र शस्त्रघातेंकरून ॥ द्वंद्वमुखांतें[1] करावें आव्हान ॥ मग तयाचा घेऊन प्राण ॥ स्वर्गवासी करावा तो ॥ ६८ ॥ ऐसें मानलें सर्वां चित्तीं ॥ विमानें उतरली महीवरती ॥ मग मुद्गल फरश अंकुश शक्ती ॥ घेवोनियां धावलें ॥ ६९ ॥ त्रिशूळ खड्ग भाले तोमर ॥ फरश मुग्स पाड्र कट्यार ॥ गदा चक्र वरची यंत्र ॥ दारुकादि उभवले ॥ १७० ॥ गुप्ती भाले असिलता ॥ ऐशीं शस्त्रें किती वर्णिता ॥ असंख्यरूपी प्राणहर्ती ॥ घेवोनियां धांवले ॥ ७१ ॥ तें पाहूनि जालिंदर ॥ सोडता झाला कामिनीअस्त्र ॥ कामिनी-अस्त्रावरी पवित्र ॥ कामअस्त्र प्रेरिलें ॥ ७२ ॥ कामिनीअस्त्र प्रगट होतां ॥ अगणित स्त्रिया तेजभरिता ॥ उद्या पावूनि कामवार्ता ॥ दर्शविता रायासी ॥ ७३ ॥ परी त्या स्त्रिया कैशा ॥ रंभेहूनि शतगुण ऐशा ॥ भ्रुकुटीसायक[2] नेत्रकटाक्षां ॥ शर सोडिती कामाचे ॥ ७४ ॥ तयामागें कामास्त्र ॥ सर्वां हृदयीं रिघोनि पवित्र ॥ तेणें लंपट होऊनि सर्वत्र ॥ प्रणययुद्धा उसळले ॥ ७५ ॥ मग एकाएकींच्या ध्यानीं ॥ लागूनि करिती नम्र विनवणी ॥ तंव त्या पळती रानोरानीं ॥ हेही धांवती त्यामागें ॥ ७६ ॥ परी बद्रिकाश्रमीं बद्रितरु ॥ त्यातें वर्णितां नसे पारू ॥ कीं वाट दावी कंटकापारु[3] ॥ तयामाजी रिघाल्या[4] ॥ ७७ ॥ तंव त्या कामिनी कंटकवनीं ॥ बद्रतरूतें जाती वेंधुनीं ॥ देवही तैसे तरू कवळूनी ॥ वृक्षावरी वेंधती ॥ ७८ ॥ एक वृक्षावरी एक एकावरी ॥ तैसे एक एक वेंधले तयांवरी ॥ निकट जाऊनि विनंती करी ॥ वश्य होय

१ द्वंद्वयुद्धाला. २ भुवयांचे बाण. ३ अत्यंत काट्याच्या. ४ शिरल्या.

म्हणवूनी ॥ ७९ ॥ सकळ वृक्षा गेले वेंघून ॥ तें पाहूनि जालंदर नंदन ॥ मग स्पर्शास्त्र मंत्र जपून ॥ भस्मचिमुटी सोडीतसे ॥ १८० ॥ स्पर्शास्त्र प्रगट होतां ॥ सकळ कामिनींसी झाली प्रेरकता ॥ तें पाहूनि कामिनी तत्त्वतां ॥ उड्या सोडिती महींतें ॥ ८१ ॥ तयांच्या मागें देव भले ॥ उडया सोडिती आति वहिलें ॥ परी स्पर्शास्त्रें पदातें धरिलें ॥ तरुशाखेतें कवळूनी ॥ ८२ ॥ मग खालीं मौळी[1] वरतें पद ॥ मध्येंचि लोंबती देववृंद ॥ मुकुट महींतें पडोनि बद्ध ॥ कबरीं[2] मोकळी हेलावे ॥ ८३ ॥ जैसें सुग्रीव[3] पक्ष्याचें घर ॥ तरूसी लोंबती दिसती अपार ॥ कीं दिनउदयीं शाखेवर ॥ वडकाळिका झोंबती ॥ ८४ ॥ तन्न्यायें तरूवरती ॥ देव उफराटे झोळकंबे घेती ॥ तें पाहूनी उमापती रमापती ॥ हास्य करिती गद्-गदां ॥ ८५ ॥ म्हणती बरवी झाली मौज ॥ ऐसा मिळाला नाहीं भोज ॥ न मारितां सकळ ज्ञानकाज ॥ बरें जाणोनियां घेतलें ॥ ८६ ॥ मग स्त्रियां तळवटीं ॥ काम करित्या झाल्या शेवटीं ॥ सकळांचें चीर फेडूनि करपुटीं ॥ नग्नशरीरी मिरवले ॥ ८७ ॥ सकळ वस्त्रें जालिंदरापासीं ॥ स्त्रिया आणूनि करिती राशी ॥ मग जालिंदर कानिफापाशीं ॥ हळूचि खुणे सांगतसे ॥ ८८ ॥ देव सकळ झाले नग्न ॥ त्यांतें नेसवूनि येई वसन ॥ मग तो कानिफा घेऊन वसन ॥ ज्याचे त्यासी नेसवीतसे ॥ ८९ ॥ नेसवितां देव बोलत ॥ अहो गुरुची करणी विपरीत ॥ निध्वंसलें असे सामर्थ्य ॥ योग्यायोग्य दिसेना ॥ १९० ॥ ज्यांची ब्रह्मांडभरी कीर्ति ॥ ते तरूलागीं कैसे लोंबती ॥ ऐसें म्हणूनि तयापरती ॥ वसनालागीं परि-धानी ॥ ९१ ॥ म्हणे महाराजा गुरूसी चोरून ॥ तुम्हां परिधानितों गुप्त वसन ॥ तरी हें ऐसें वर्तमान ॥ बोलूं नका गुरूतें ॥ ९२ ॥ वसन नेसल्या उपरी ॥ पाय वंदी उभय करीं ॥ भाळ ठेवूनी पदावरी ॥ आणिक जात पुढारां ॥ ९३ ॥ मग कानिफाची नेत्रभक्ती ॥ पाहुनी तुष्टले देव चित्तीं ॥ मग प्रसन्न होऊनि वरदहस्तीं ॥ वरा ओपिती कृपेनें ॥ ९४ ॥ मनीं करूनि दृढ विचार ॥ विना दिधल्यावाचूनि वर ॥ सोडणार नाहीं जालिंदर ॥ कृतनिश्चय हा असे ॥ ९५ ॥ ऐसा निश्चय करूनि चित्तीं ॥ प्रसन्न

---

१ शिर. २ केश. ३ सुगरण.

चित्तें वर ओपिती ॥ जें जें अस्त्र तयाचे शक्ती ॥ आम्ही मिरवूं निश्चयें ॥ ९६ ॥ मग सकळीं देऊनि वरप्रदान ॥ कानिफा केला वरदवान ॥ तें ऐकूनि पावकनंदन[1] ॥ विभक्तास्त्र सोडीतसे ॥ ९७ ॥ विभक्तास्त्र होतां प्राप्त ॥ सकळ देव झाले मुक्त ॥ सांवरूनि वस्त्रभूषणातें ॥ नाथापाशीं पातले ॥ ९८ ॥ मग सर्वत्रीं करूनि नमस्कार ॥ म्हणती तव सुता दिधला वर ॥ सकळ अस्त्रीं साक्षात्कार ॥ आम्ही मिरवूं निजांगें ॥ ९९ ॥ उपरी बोले जालिंदरनाथ ॥ पुढें करीन साबरी कवित्व ॥ त्यातें साह्य तुम्हीं समस्त ॥ कृपा करूनि असावें ॥ २०० ॥ मग अवश्य म्हणोनि वचन देती ॥ साह्य असों तत्र कवितीं ॥ ऐसें बोलोनि स्वस्थाना जाती ॥ विमानारूढ होऊनियां ॥ १ ॥ यावरी रमावर आणि उमावर ॥ कानिफा आणि जालिंदर ॥ बद्रिकाश्रमीं होऊनि स्थिर ॥ तीन रात्र राहिले तेथें ॥ २ ॥ तेथील स्वाद धुंडीसुत ॥ पुढें सांगेल यथास्थित ॥ नरहरिवंशीं नाम ज्यातें ॥ मालू ऐसें वदताती ॥ ३ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ द्वादशाध्याय गोड हा ॥ २०४ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ अध्याय ॥ १२ ॥ ओव्या २०४ ॥ शुभं भवतु ॥

॥ नवनाथभक्तिसार द्वादशाध्याय समाप्त ॥

---

१ जालंदर.

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ जयजयाजी त्रिभुवनेशा ॥ मच्छकच्छवराहनरसिंहवामनवेषा ॥ भार्गव राघव द्वारकाधीशा ॥ पूर्णब्रह्मा सर्वज्ञा ॥ १ ॥ हे गुणातीता सकलगुणज्ञा ॥ अव्यक्तव्यक्ता सर्वज्ञा ॥ पूर्णब्रह्म अचल सर्वज्ञा ॥ बौद्ध कलंकी आदिमूर्ते ॥ २ ॥ मागिले अध्यायीं केलें कथन ॥ श्रीजालिंदरा होऊनि जन्म ॥ तप आचरोनि अत्रिनंदन ॥ संपादिला गुरुत्वीं ॥ ३ ॥ तो समर्थ अत्रिसुत ॥ प्रसन्न झाला साद्यंत ॥ तयावरुतें सकळ दैवत ॥ गौरविलें पावकें ॥ ४ ॥ स्कंधीं वाहूनि द्विमूर्धनी[1] ॥ पृथक् दैवतें स्थानीं स्थानीं ॥ सत्य लोकादि अमरां[2] पाहूनी ॥ वैकुंठादि पाहिलें ॥ ५ ॥ पाहिलें इंद्र चंद्रस्थान ॥ मित्र वरुण गंधर्वा भेटून ॥ सुवर्लोक भुवर्लोक तपोलोकादि पाहून ॥ वरालागीं आणिलें ॥ ६ ॥ यक्ष राक्षस किन्नरांसहित ॥ गणगंधर्वादि गौरवूनि समस्त ॥ वश केला जालिंदरनाथ ॥ अस्त्रविद्येकारणें ॥ ७ ॥ याउपरी कानिफा कर्णोदय[3] ॥ होऊनि झाला विद्यामय ॥ तयाच्या वराकरितां सर्व देव ॥ सकल दैवतें विटंबिलीं ॥ ८ ॥ विटंबोनि आपुले शक्ती ॥ प्रसन्न केलें वराप्रती ॥ उपरी गेले स्वस्थाना निगुती ॥ आश्रम बद्रिका सांडूनि ॥ ९ ॥ परी उमावर[4] आणि रमावर[5] ॥ कानिफा आणि जालिंदर ॥ बद्रिकाश्रमीं राहूनि स्थिर ॥ करिती विचार तो कैसा ॥ १० ॥ एकमेकां बोलती हांसून ॥ आठवूनि देवतांचें विमुंडमुंडन[6] ॥ प्रसन्न झाले विटंबून ॥ बुद्धिहीन हे कैसे ॥ ११ ॥ परी धन्य जालिंदर मिळाला यांसी ॥ अवस्था दारुण महासी ॥ पूर्वी भिडले अपार राक्षसांसी ॥ परी ऐसा मिळाला नाहीं त्यां ॥ १२ ॥ उफराटे नग्नदेही ॥ अधो[7] पाहत होते मही ॥ ऐसे उचित कदा देही ॥ मिळाले नाहीं तयांसीं ॥ १३ ॥ ऐसें बोलोनि उत्तरोत्तर ॥ हास्य करिती वारंवार ॥ मेळवूनि करास कर ॥ टाळी पिटिती विनोदें ॥ १४ ॥ असो ऐसी विनोदशक्ती ॥ यावरी बोले उमापती ॥ हे महाराजा जालिंदरा जती ॥ चित्त दे या वचनातें ॥ १५ ॥ नागपत्रअश्वत्थस्थानीं ॥ पूर्ण यज्ञ-

---

१ अग्नि. २ देवांना. ३ कानांत जन्म. ४ उमापति शंकर. ५ लक्ष्मीपति विष्णु. ६ फजिती; उलटीं डोकीं. ७ खालीं.

आहुती करोनी ॥ प्रथम कावित्वा रचोनि ॥ वरालागीं साधावें ॥ १६ ॥ वेदविद्या मंत्र बहुत ॥ अस्त्रविद्या प्रतापवंत ॥ परी ते महीवरी पुढें कलींत ॥ चालणार नाहीं महाराजा ॥ १७ ॥ मग मंत्रशक्ती उपायतरणीं[1] ॥ कांहींच न मिळे लोकांलागुनी ॥ मग ते दुःखप्रवाहशमनीं ॥ सकळ लोक पडतील ॥ १८ ॥ तरी सिद्ध करूनि आतां कविता ॥ आवंतिजे[2] नागाश्वत्था ॥ सकल विद्या करूनि हाता ॥ कानिफातें ओपिजे ॥ १९ ॥ या कानिफाची उदार शक्तिस्थिती ॥ मिरवत आहे दांभिकवृत्ती ॥ तरी बरवी आहे कार्याप्रती ॥ पुढें पडेल महाराजा ॥ २० ॥ हा अपार शिष्य करील पुढती ॥ विद्या वरितील याच्या हातीं ॥ मग ती प्रतिष्ठा लोकांपरती ॥ सर्व जगीं मिरवेल ॥ २१ ॥ पूर्वी सांबरी ऋषीनें मार्ग ॥ काढिला आहे शुभयोग ॥ परी थोडकी विद्या चांग ॥ महालागीं पुरेना ॥ २२ ॥ तरी शतकोटी सांबरीगणा ॥ महीतें मिरवावें शुभवचना ॥ सकळास्त्रांची आणूनि भावना ॥ महीलागीं मिरवावी ॥ २३ ॥ तरी या कवितेची वांटणी ॥ मिरवावी नवनाथालागुनी ॥ कोणती कैसी गतीलागुनी ॥ सांगतों मात ते ऐका ॥ २४ ॥ पूर्वी मच्छिंद्रानें धरूनि लक्ष ॥ काव्य केलें आहे प्रत्यक्ष ॥ तेहतीस कोटी पंचाणव लक्ष ॥ मंत्रविद्युल्लता मिराविल्या ॥ २५ ॥ यापरी गोरक्षगोष्टीं होटीं ॥ मिरवेल नव लक्ष बारा कोटी ॥ पंच कोटी एक लक्ष शेवटीं ॥ मीननाथ मिरवेल ॥ २६ ॥ नव कोटी सात लक्ष ॥ चर्पटनाथ करील कीं प्रत्यक्ष ॥ सात कोटी चार लक्ष ॥ भरतरीनाथ करील कीं ॥ २७ ॥ तीन लक्ष दोन कोटी ॥ रेवणनाथ करील शेवटीं ॥ एक लक्ष एक कोटी ॥ वटसिद्धनाथ करील कीं ॥ २८ ॥ चौतीस कोटी बारा लक्ष ॥ श्रीजालिंदरानें करावें प्रत्यक्ष ॥ सहा कोटी आठ लक्ष ॥ कानिफानें मिरवावें ॥ २९ ॥ अशुभप्रयोग गोरक्ष-हाटी ॥ स्थापूनि योजावे शतकोटी ॥ पुढें लोकां साधनजेठी ॥ होणार नाहीं महाराजा ॥ ३० ॥ म्हणूनि ऐसें योजूनि साधन ॥ मंत्रप्रयोगीं करावें प्रवीण ॥ तें न करितां सकळ जन ॥ सुख[3] होईल[3] रोगांतें[3] ॥ ३१ ॥

---

१ तरून जाण्यास उपाय. २ निमंत्रण द्यावें, बोलवावें. ३ रोग बळावतील.

तरी हे जनउपकारासाठीं ॥ जीवा करावी आटाआटी ॥ तुम्हांतें सांगावी ऐसी गोष्टी ॥ नोहे सर्वज्ञ आम्हांते ॥ ३२ ॥ ही कलीची विद्या कलिसंधान ॥ मिरवित आहे पूर्वीपासून ॥ तुम्ही नवनाथ अवतार घेऊन ॥ विद्या वर्तवीत असतां कीं ॥ ३३ ॥ तुम्ही जाणणार भविष्योत्तर ॥ तरी या कलींत करावा प्रसार ॥ आम्हीं सांगावें ऐसें थोर ॥ तुम्हां योग्य साजेना ॥ ३४ ॥ भविष्योत्तर जाणोनि नाथा ॥ तूं देवासीं केली वार्ता ॥ कानिफातें वर देतां ॥ बोलिलासी हिता महाराजा ॥ ३५ ॥ तरी आतां आळस सांडूनि ॥ जेवीं मिरवावें कवित्वरत्न[1] ॥ जारण मारण उच्चाटन ॥ कवित्वरचनीं मिरवावें ॥ ३६ ॥ ऐसें सांगूनि उमानाथ ॥ कानिफाविषयीं आणिक सांगत ॥ यासी बैसवूनि पूर्ण तपास ॥ समर्थपणें मिरवीं कां ॥ ३७ ॥ ऐसें सांगता उमावर ॥ अवश्य म्हणे जालिंदर ॥ मग वर देऊनि रमावर ॥ जाता झाला वैकुंठीं ॥ ३८ ॥ मग जालिंदर आणि कानिफनाथ ॥ द्वादश वर्षें राहूनि तेथ ॥ चाळीस कोटी वीस लक्षांत ॥ उभें चरित्र रचियेलें ॥ ३९ ॥ तें आदिनाथें कवित्व पाहोन ॥ पूर्ण झालें समाधान ॥ मग म्हणे नागाश्वत्थी जाऊन ॥ सिद्धीमार्गीं पावावें ॥ ४० ॥ मग जालिंदर आणि कानिफनाथ ॥ जाऊनि पाहिला नागाश्वत्थ ॥ पूर्ण आहुती हवन तेथ ॥ करूनि तोषवी वीरांते ॥ ४१ ॥ सूर्यकुंडाचें आणुनि जीवन[2] ॥ बावन्न वीरा करी सिंचन ॥ प्रसन्न करूनि त्यांचें मन ॥ वरालागी घेतलें ॥ ४२ ॥ यापरी पुनः परतून ॥ पाहते झाले बद्रिकाश्रम ॥ मग कानिफातें तपा बैसवून ॥ लोहकंटकीं[3] मिरविला ॥ ४३ ॥ श्रीआदिनाथाच्या साक्षीसी ॥ कानिफा बैसवून पूर्ण तपासी ॥ श्रीजालिंदर तीर्थस्नानासी ॥ जाता झाला पुढून ॥ ४४ ॥ त्याचि ठायीं बद्रिकाश्रमांत ॥ कानिफा आणि श्रीकृष्णनाथ ॥ तप करिती भागीरथीतीरांत ॥ तीव्र[4] काननीं[5] बैसूनियां ॥ ४५ ॥ उभय[6] ठाव[6] असे विभक्त ॥ एकमेका नसे माहीत ॥ असो येरीकडे जालिंदरनाथ ॥ नानाक्षेत्रीं हिंडतसे ॥ ४६ ॥ परी क्षेत्रीं जातांचि

---

१. मंत्र. २ पाणी. ३ लोखंडाच्या काट्यावर. ४ घोर. ५. अरण्यांत. ६ दोन्ही ठिकाणें.

आर्धी काननीं || भारा बांधिला तृण कापूनी || निजमौळीं त्वरें वाहुनी || क्षेत्रामाजी संचरे || ४७ || परी तो मौळीं भारा घेतां || सुख न वाटे अनिळचित्ता[2] || मग संचरोनि भयहर्ता || वरच्यावरी धरीतसे || ४८ || म्हणाल पवनासी काय कारण || वरचेवरी धरावया तृण || तरी जालिंदर अग्निनंदन || अग्निपिता तो असे || ४९ || परी पौत्राची[3] करूनी ममता || म्हणूनि भारा धरी वरुता || असो जालिंदर क्षेत्रीं येतां || तृण गोधना सोडीतसे || ५० || ऐसें भ्रमण करितां महीं || नानातीर्थक्षेत्रयात्रा-प्रवाहीं || तो गौडबंगाल देशाठायीं || हेलपट्टणीं पैं आला || ५१ || तृणभार मिरवोनि माथीं || परी तो मिरवे सर्वांहातीं || अधर चाले मस्तकावरती || लोक पाहती निजदृष्टीं || ५२ || हेलापट्टण अति विस्तीर्ण || बुद्धिप्रयुक्त तेथील जन || जालिंदराचें चिन्ह पाहून || आश्चर्य करिती मानसीं || ५३ || म्हणती अधर भारा कैसा || चालती हा न कळे तमाशा || तरी हा सिद्ध अवतारलेशा || महीलागीं मिरवीतसे || ५४ || मग ते चव्हाट्याचे जन || करूं धांवती तैं दर्शन || परी तें नाथा समाधान || चित्तीं प्रशस्त लागेना || ५५ || जे पूर्णपणें झाले[4] निवाले[4] || ते प्रतिष्ठेपासूनि दुरावले || कदा न जातां जगीं मानवले || चित्तीं निःस्पृहता धरूनियां || ५६ || बृहस्पतीचे पाडिपाडीं[5] || तया होतसे सर्वार्थजोडी || परी तों वेडियांत मारी दडी || लोकमहिमाभयास्तव[6] || ५७ || जैसें कृपण आपुलें धन || रक्षी महीचे पाठीलागून || तन्न्याय झालिया मन || कदाकाळीं आवरेना || ५८ || असो मग जालिंदरनाथ || अति तोषें तृणभार जमवूनि आणीत || पाहुनि गोधनाची अमात || तृण सोडी तयांसी || ५९ || मग गल्लीकुची गंधमोरी || तेथें जाऊनि वस्ती करी || भिक्षा मागूनि क्षेत्राभीतरी || उदरनिर्वाह करी-तसे || ६० || यापरी वर्ततां त्या गांवींचा नृप || त्रिलोचनसुत जैसा कंदर्प[7] || तयाचें वर्णितां स्वरूप || सरस्वतीसी न सुचे हो || ६१ || नाम जयाचें गोपीचंद || वरी मिरवला सर्व संपत्तिवृंद ||

---

१ डोक्यावर. २ वायूच्या हृदयाला. ३ नातवाची. ४ पूर्णत्व पावले; शांत झाले. ५ बरोबरीची. ६ नांवलौकिकाच्या भीतीने. ७ मदन.

दिव्य अमूप अमरभद्र ।। पाहूनि लाजे कुबेर तो ।। ६२ ।। द्वादश लक्ष अपूर्वशक्ती ।। अश्व मिरवले वाताकृति ।। तेजःपुंज पाहूनि लाजती ।। चपळपणीं चपळा त्या ।। ६३ ।। चीरतगटीं रत्नकोंदणीं ।। पाखरा शोभल्या बालार्ककिरणीं ।। झगमगती झालरी किरणीं ।। हेमगुणीं मिरवल्या ।। ६४ ।। रश्मी अति शोभायमान ।। झालरी आग्रिहेमगुण ।। मुक्त[1] गुंफिले समत्वीं समान ।। नक्षत्रमालिका जेवीं त्या ।। ६५ ।। हेमतगटीं रत्नकोंदणीं ।। ग्रीवें[2] मिरवल्या माळा भूषणीं ।। संगीत पेट्या नवरंगरत्नी ।। दीप जैसे लाविले ।। ६६ ।। मुख शोभलें त्याचिपरी ।। दिव्य मिरवल्या सरोवरीं ।। चातकपिच्छ कर्णद्वयाभीतरीं ।। तुरे खोविले मौळीतें ।। ६७ ।। आणि पुष्पपृष्ठीं रत्नजाडित ।। गेंदा जोडिया तेजभरित ।। चारजामे[3] लखलखीत ।। चपळेहूनि[4] अधिक ते ।। ६८ ।। द्वादश लक्ष ऐसियेपरी ।। बाजी मिरवती चमूभीतरीं[5] ।। प्रत्येक पाहतां संमतसरी ।। उदधिसुत[6] मिरविले ।। ६९ ।। कीं अर्कहृदयीं[7] स्पृहा होती ।। मातें लाभली श्यामकर्ण मूर्ती ।। त्या स्पृहेचीं करावया शांती ।। द्वादश लक्ष प्रगटले ।। ७० ।। त्याचिपरी गजसमूह मत ।। पाहूनि लाजे ऐरावत ।। चित्तीं म्हणे क्षोभूनि सर्वत्र ।। रत्नें उपजलीं महीवरी ।। ७१ ।। विशाळ शुंडा हिरेजाती ।। अधरें द्वैतदंत शोभती ।। तयां वेष्टूनि चुडे पाहती ।। रत्नकोंदणीं मिरविले ।। ७२ ।। ग्रीवे घंटिका हेमगुणीं ।। तयामाजीं रत्नपाणी ।। हिरे माणिक पाचतरणी ।। नवरंगी शोभले ।। ७३ ।। यापरी पृष्ठीं झुली व्यक्त ।। तयांवरी झालरी लखलखीत ।। हेमगुणीं गोवूनि मुक्त ।। ढाळ देती सुरवाड ।। ७४ ।। यापरी हौदे मेघडंबरी ।। सुवर्ण अंबाऱ्या शोभल्या वरी ।। त्याहीं कोंदणीं नक्षत्रापरी ।। रत्न मिरवूं लाहिले ।। ७५ ।। कोणी रिक्त कोणी ऐसे ।। परी ते भासती पर्वत जैसे ।। पृष्ठीं पताका पहा भासे ।। पर्वतमौळीं[8] तरू जेवीं ।। ७६ ।। जैसे गजपृथूतें मिश्र ।। विराजलेती दशसहस्र ।। पाईक[9] स्वार दासचक्र ।। रायापुढें धांवती ।। ७७ ।। छडीदार चोपदार ।। पूर्ण बोथाटे पुकारदार ।। यंत्रधारी

---

१ मोती. २ गळ्यात. ३ खोगिरें. ४ विजेहून. ५ सैन्यांत. ६ समुद्रपुत्र चंद्र. ७ सूर्याच्या मनांत. ८ पर्वताशिखरावर. ९ पदाति, पायदळ.

अश्वस्वार ॥ रायासमोर धांवती ॥ ७८ ॥ अति उग्र खडतरपती ॥ मिरवल्या जैशा कृतांतमूर्ती ॥ की युद्धकुंडींचें पावक होती ॥ घेती आरती[1] परचक्र ॥ ७९ ॥ यापरी राव तो कृपाळ ॥ शोभे जैसा तमालनीळ ॥ बरवेपणीं अतिझळाळ ॥ कंदर्पपंथीं मिरवतसे ॥ ८० ॥ स्वरूपलक्षणी गोपीचंद ॥ समता न पावे आणिक गौडवृंद ॥ चंद्रचूडमण्यालागीं अबाध ॥ कलंक देहीं म्हणोनी ॥ ८१ ॥ अर्क दृष्टांता संमत देखा ॥ तरी तोही तीव्र दाहकपंथा ॥ चपला तेजापरी प्याडा चित्ता ॥ मेघामाजी दडताती ॥ ८२ ॥ तैसा नव्हे हा नृपनाथ ॥ दिव्यरूपी सद्गुणभरित ॥ धर्म औदार्य सभाग्यवंत ॥ विजयलक्ष्मी मिरवीतसे ॥ ८३ ॥ म्हणाल प्रताप नसेल व्यक्त ॥ तरी कृतांताचे आसन पाळीत ॥ धाकें परचक्र आणूनि देत ॥ कारभारातें न सांगतां ॥ ॥ ८४ ॥ यापरी वर्णितां शरीरपुष्टी ॥ तरी म्हणवीतसे महीतें जेठी ॥ शतजेठी[2] महीपुटीं[2] ॥ लावूनिया रगडीतसे ॥ ८५ ॥ यापरी आणिक कल्पाल चित्तीं ॥ कीं इतुकी स्थावर झाली शक्ती ॥ तरी भोगीत नसेल कामरती ॥ विषयीं आसक्त नसेल तो ॥ ८६ ॥ तरी धर्मपत्नी शुभाननी ॥ असती नक्षत्रतेजप्रकरणीं ॥ खंजरीटमृगपंकजनयनीं[3] ॥ चंद्राकृती मिरवल्या ॥ ८७ ॥ चित्तज्ञ परम चातुर्यखाणी ॥ यापरी षोडशशत शुभाननी[4] ॥ भोगांनना जयालागुनी ॥ राजांकीं मिरवल्या ॥ ८८ ॥ परी ते पाहतां स्वरूपखाणी ॥ कीं कामचि सांडावा ओवाळुनि ॥ कीं उर्वशीच्या पंक्ती आणुनी ॥ दासी मिरवती तिला त्या ॥ ८९ ॥ गजगामिनी चपला अबळा ॥ तेजें लाजविती पाहूनि चपळा ॥ शृंगारभरित असती सकळा ॥ चंद्र रात्री नक्षत्री ॥९०॥ असो ऐसा नृपनाथ ॥ हेलापट्टणी विराजित ॥ जयाची माता सद्गुणभरित ॥ मैनावती विराजली ॥ ९१ ॥ तंव ती सती मैनावती ॥ कोणी एके दिवशीं उपरीवरती[5] ॥ दिशा न्याहाळी सहजस्थिती ॥ जालिंदरातें देखिलें ॥ ९२ ॥ तृणभार अधर मौळी ॥ मुक्त विराजला हस्तकमळीं ॥ पथिकासमान ग्राममेळीं ॥ मार्गी-येतसे पुढारां ॥ ९३ ॥ परी तेजःपुंज जैसा तरणी[6] ॥

---

१ भीती. २ शेकडो मल्ल जमिनीवर लोळवीत ३ खंजपक्षी. हरिण व कमल याप्रमाणे डोळे असलेल्या. ४ सुंदर स्त्रिया. ५ माडीवर. ६ सूर्य.

मदनाकृति स्वरूपखाणी ॥ निःस्पृह निवृत्त योगींद्र मुनी ॥ देखियला तियेनें ॥ ९४ ॥ मग म्हणे मैनावती ॥ अधर भारा मौळीवरती ॥ कैसा चाले धैर्यशक्ती ॥ काय असे तयातें ॥ ९५ ॥ नोहे आधार करबंधन ॥ तेही मिरवती मुक्तमन ॥ तरी हा कोणी प्रतापवान ॥ महीलागीं उतरला ॥ ९६ ॥ गण किंवा गंधर्व सुरवर ॥ विरिंची[1] किंवा गंधर्व हरिहर ॥ कीं वाचस्पती उशना थोर ॥ प्रतापवान हा असे ॥ ९७ ॥ परी सुदृढ आराधोनि भक्तीं ॥ मिरवूं नरदेहसार्थकगती ॥ प्रसन्न करूनि चित्तभगवती ॥ अचळपद वरावें ॥ ९८ ॥ ऐसा विचार करूनि मनीं ॥ परिचारिकें[2] पाचारूनी ॥ तेही सद्विवेकी सज्ञान प्राज्ञी ॥ जगामाजी मिरवीतसे ॥ ९९ ॥ सन्मुख उभी करसंपुटीं ॥ जोडूनि बोले वागवटी ॥ कवण अर्थ उदेला पोटीं ॥ निवेदावा महाराज्ञी ॥ १०० ॥ येरी म्हणे वो गजगामिनी ॥ अर्थ उदेला माझे मनीं ॥ परी प्राणजीवित्व रक्षूनी ॥ कार्य आपुलें साधावें ॥१॥ प्रगट होता ती वार्ता ॥ परम पडेल क्षोभ चित्ता ॥ मग त्या उदकप्रवाहीं वाहतां ॥ परम संकट मिरवेल ॥ २ ॥ म्हणोनि गौप्य धरोनि वचन ॥ कार्यमांदुसा[3] सोडिजे संधान ॥ मग तें वर्णितां सभाग्यपण ॥ अंबर ठेंगणें वाटतसे ॥ ३ ॥ म्हणोनि तिनें उभवूनि तर्जनि ॥ खुणें दाविलें तिजलागुनी ॥ कोण येत प्रविष्टतरणी ॥ मौळीं तृण वाहोनियां ॥ ४ ॥ तंव ती खूण परिचारिका ॥ पाहती झाली जालंदर विवेका ॥ तों मौळीं भारा अधर देखा ॥ सवें सवें चालतसे ॥ ५ ॥ तें पाहूनियां निजदृष्टीं ॥ विस्मय करी आपुले पोटीं ॥ म्हणे माय वो परम धूर्जटी ॥ योगासिद्ध असे हा ॥ ६ ॥ कनकवर्ण बालार्ककिरणीं ॥ महीं मिरवितसे योगप्राज्ञी ॥ तरी हा स्वर्भूवर्लोकप्राणी ॥ सहसा येत असे जननीये ॥ ७ ॥ सत्यलोक भूलोक तपोलोक ॥ तयाचे गमनें शोभती देख ॥ स्मरारि[4] कीं स्मरजनक[5] ॥ महीलागीं उतरला ॥ ८ ॥ तरी माय वो ऐक वचन ॥ सलीलभक्तीं आराधून ॥ तैं चित्तभगवती प्रसन्न करून ॥ कल्याणदरीं रिघावें ॥ ९ ॥ जैसें ध्रुवानें अढळपद ॥ जिंकूनि हरिला सकळ भेद ॥

---

१ ब्रह्मा. २ दासीला. ३ कार्यावर लक्ष ठेवून. ४ मदनाचा शत्रु शंकर. ५ श्रीकृष्ण.

जन्ममृत्यूंचे दृढ बंध ॥ मुक्त केले जननीये ॥ ११० ॥ तन्न्याय दास दासी ॥ ओपूनि ऐशा शत पुरुषांसी ॥ चिरंजीव प्रसाद ओपूनि देहासी ॥ अचळ महीतें वर्तावें ॥ ११ ॥ ऐसी परिचारिकेची युक्ती ॥ ऐकूनि बोले मैनावती ॥ म्हणे माय वो तरूनि आर्ती ॥ चित्तस्त्ररूप करावें ॥ १२ ॥ तरी येवढा प्राज्ञीक ज्ञानी ॥ वस्तीस राहतो कोणे स्थानीं ॥ तितुकें गुज गोचर[1] करूनी ॥ लगबगें येईं कां ॥ १३ ॥ अवश्य म्हणोनि परिचारिका ॥ जाती झाली सदैविका ॥ तंव तो संचारूनि ग्रामलोका ॥ गोधनातें पाहतसे ॥ १४ ॥ तंव तीं गोधनें ग्रामवाटीं ॥ अपार जात असती चव्हाटीं ॥ तृण सोडूनि ते थाटी ॥ सुपंथीं तेथ गमतसे ॥ १५ ॥ तंव ती दासी मागे मागे ॥ जात असे लगबगें ॥ मग गंधगल्लीं कुश्चळयोगें ॥ जाऊनियां बैसला ॥ १६ ॥ तेथें क्षण एक उभी राहून ॥ पहात त्याचें अचळश्ण ॥ सूर्य पावे तों अस्तमान ॥ अचळस्थान रक्षिलें ॥ १७ ॥ मग तीं येऊनि वाताकृती[2] ॥ पूर्ण झाली सांगती ॥ अमुक स्थानीं चित्तभगवती ॥ प्रसन्नचित्तीं स्थिरावे ॥ १८ ॥ कुश्चित जागा दुर्गंधव्यक्त ॥ माये वो असे सर्व एकांत ॥ तया स्थानीं पिशाचवत ॥ वस्तीलागीं ठिकाण ॥ १९ ॥ जेथें न राहे श्वानसूकर ॥ कर्दम कुत्रेग गंध अपार ॥ वस्ती विराजून पिशाचसर ॥ वल्गना ते वदतसे ॥ १२० ॥ ऐसी ऐकूनि तियेची वाणी ॥ म्हणे स्थिर वो शुभाननी ॥ रहित होतां जनसंबोध[3] यामिनी ॥ मग जाऊं दर्शना ॥ २१ ॥ अवश्य म्हणोनि परिचारिका ॥ मग मध्ययामिनीं साद्विवेका ॥ उत्तम फळ ठेऊनि तबकां ॥ षड्रसानें मिरविलें ॥ २२ ॥ काळीं कांवळी गुंतूनि[4] बुंथी ॥ परिचारिका मैनावती ॥ येत्या जाहल्या स्थान एकांतीं ॥ लक्षोनियां महाराजा ॥ २३ ॥ तंव तो सिद्धरायमुनी ॥ परमहंसाच्या आव्हानूनि वहनीं ॥ मोक्षमुक्ताच्या ग्रहणार्थ ध्यानीं ॥ बैसलासे महाराजा ॥ २४ ॥ मग त्या उभय सहित युवतीं ॥ जाऊनि लोटल्या पदावरती ॥ मूर्ध्नीकमळ[5] प्रेमभरती ॥ पदकमळीं ओपिती ॥ २५ ॥

---

१ पाहून. २ वाऱ्यासारखी (वेगाने). ३ रात्रीं लोकांना झोप लागल्यावर. ४ घोंगडी पांघरूण. ५ मस्तक.

सन्मुख जोडूनि उभय कर ॥ सप्रेम भक्ती वागुच्चार ॥ चातुर्यगंध म्लान अपार ॥ समर्पिली लाखोली ॥ २६ ॥ म्हणसी महाराजा सर्वज्ञराशी ॥ त्रिविधताप उभय[1] उद्देशीं ॥ ते तूं दाहिले जीवित्वासीं ॥ मोक्षमांदुसा जाणूनियां ॥ २७ ॥ तरी ऐशिया तपोदरीं ॥ समयजलदा[2] लक्षूनि अंतरीं ॥ कल्पनासदनाचा[3] पेटला भारी ॥ विझवावया पातलों ॥ २८ ॥ तरी औदार्याचें पाहूनि मुख ॥ त्रिविधतापांचा सबळ पावक ॥ विझवूनि चित्तमहीतें पिक ॥ ब्रह्मकणीं पिकावें ॥ २९ ॥ ऐसें तयाचें वागुत्तर ॥ प्रविष्ट होतां निशिकर ॥ तेणेंकरूनि चित्तसागर ॥ आनंदलहरीं दाटला ॥ १३० ॥ दाटला परी संकोचित ॥ चंद्र आकाशीं उदधि महींत ॥ तरी भक्तिपंथिका चक्रवात ॥ अस्ताचळीं योजावा ॥ ३१ ॥ ऐसें चित्त योजूनि नाथा ॥ दाविता झाला तीव्रवार्ता ॥ मैनावतीचे सफळ चित्ता ॥ किंवा कसोटीं पाहतसे ॥ ३२ ॥ पिशाच चेष्टा उद्दामनीती ॥ आव्हानूनि सदृढयुक्तीं ॥ महीचे पाषाण[4] हातीं ॥ कवळोनियां[4] झुगारी ॥ ३३ ॥ अशुभवाणीं करूनि वल्गना ॥ भंगूं पाहे चित्तप्रेमा ॥ मेघऔदार्याच्या दुर्गुणा ॥ पाषाणकारका ओसांडी ॥ ३४ ॥ परी ते जाया धैर्यवंत ॥ निश्चयअर्गळीं[5] योजूनि सदृढ चित्त ॥ म्हणे याचे हस्तें मृत्य ॥ आल्या मोक्ष वरीन मी ॥ ३५ ॥ ऐसें योजूनि सदृढ मांडी ॥ बैसली ठाव कदा न सांडी ॥ जैसा पर्वत अचळ विभांडी ॥ मेघधारा न गणोनि ॥ ३६ ॥ परी तो नाथ जालिंदर ॥ ओसांडितां पाषाणपूर ॥ परी ती रामा[6] वज्राकार ॥ अचळ पाहूनि तोषला ॥ ३७ ॥ मग हस्तें झाडूनि पाषाणधाडी ॥ म्हणे कोण तूं सांग गोरटी ॥ किमर्थ आजि माझिये पृष्ठीं ॥ लागपाळती केली त्वां ॥ ३८ ॥ दुर्गंधी गल्ली ओंगळींत ॥ आहे उगलाचि मी पिशाच येथ ॥ तरी तुज पेटला किमर्थ अर्थ ॥ कामानळें दाटला ॥ ३९ ॥ कवण कोणाची नितंबिनी ॥ वेगीं वद वो शुभाननी ॥ आम्ही तपी अलक्ष ध्यानीं ॥ लक्ष भंगाया कां आलीस ॥ १४० ॥ यावरी म्हणे ती महाराजा ॥ त्रिलोचनराज विजयध्वजा ॥ तयाची कांता सर्वज्ञ-

१ स्वर्ग-नरक प्राप्त करून देणारे. २ योग्य समयरूप मेघ. ३ कल्पनारूप घराचा. ४ दगड मारू लागला. ५ निश्चयरूप शृंखलेंत. ६ स्त्री.

भोजा ॥ धर्मपत्नी मी असें ॥ ४१ ॥ असे परी जी योगद्रुमा ॥ काळें भक्षूनि पतिउत्तमा ॥ मातें केलें प्लवंगमा[1] ॥ जगामाजी मिरवावया ॥ ४२ ॥ ऐसेपरी योगजेठी ॥ काळचक्र पाहूनि राहटी ॥ मग भयार्क-उदक[2] पाहूनि पोटीं ॥ पश्चात्तापी मिरविलें ॥ ४३ ॥ काळें पतीची केली गती ॥ तैसीच करील मम आहुती ॥ तरी मानवसान्निपातीं ॥ आरूक्ष मातें होई कां ॥ ४४ ॥ येरि म्हणे त्वद्भर्ता ॥ पावोनि लया त्वरिता ॥ कवण आश्रमीं काळचरिता ॥ लोटसी तूं जननीये ॥ ४५ ॥ येरी म्हणे वो सदैवभरिता ॥ सुत एक आहे प्रपंचा ॥ येरू म्हणे कवण अर्थी ॥ प्रपंचराहटी चालवी ॥ ४६ ॥ तंव ती म्हणे गौडबंगाल ॥ राज्यसदनीं देश विपुल ॥ तयाचा नृप गोपीचंद मूल ॥ दास तुमचा विराजे ॥ ४७ ॥ परी असो कर्म-राहटी ॥ कृतांतउद्देशाचे[3] पाठीं ॥ मम मौळींचा[3] भार निवटीं ॥ कृपा झणीं करूनियां ॥ ४८ ॥ ऐसें ऐकूनि तियेचें वचन ॥ म्हणे कृतांतपाश दृढबंधन ॥ कैसें तुटे गे मग पिशाचान ॥ तुवां काय जाणितलें ॥ ४९ ॥ तरी आतां क्षण उभी न राहीं ॥ वेगीं आपुल्या सदना जाईं ॥ तव सुता कळतां अनर्थप्रवाहीं ॥ मति त्याची मिरवेल ॥ १५० ॥ ऐसें बोलतां सांगोपांग ॥ तों मित्रउदयाचा पाहिला मार्ग ॥ मग नमस्कारूनि स्वामी सवेग ॥ सदनाप्रती पातली ॥ ५१ ॥ पातली परी अर्थवियोग ॥ चित्तसरितीं दाटला भाग ॥ अति तळमळे प्रसादमार्ग ॥ कृपार्णवीं भेटावया ॥ ५२ ॥ ऐसी तळमळे दुःखव्यथा ॥ तों दिनकर लोटला अस्ता ॥ होतां चंद्रविकास ती वनिता ॥ विकासली आनंदें ॥ ५३ ॥ पुन्हां घेऊनि परिचारिका ॥ तेथें आली सदय-विवेका ॥ दृष्टीं पाहूनि योगिमृगांका ॥ चरणीं माथां ठेवीतसे ॥ ५४ ॥ मग सलगभक्तीची[4] करूनि दाटी ॥ सदृढ चरणीं घातली मिठी ॥ पद कवळोनि हस्तपुटीं ॥ पद चुरीत प्रेमानें ॥ ५५ ॥ ऐशी सेवा दोन प्रहर ॥ करितां अगम्यलीला प्रभाकर ॥ तें पाहूनि नमस्कार ॥ स्वामीसी करुणा उठतसे ॥ ५६ ॥ पुन्हां येऊनियां सदनीं ॥ आचरे आपुली प्रपंचराहणी ॥ अस्त होतांचि वासरमणी ॥ स्वामीसी जाऊनि

---

१ वानरी. २ मयरूपी रुईचा चीक. ३ माझ्या शिरावरील काळाचे भय. ४ अखंड भक्ती.

लक्षीतसे ॥ ५७ ॥ सद्भावउदय दावूनि प्रेमा ॥ सेवा करीतसे मनोधर्मा ॥ परी सेवा करितां षण्मास-
उगमा ॥ दिन लोटूनि गेले पैं ॥ ५८ ॥ यापरी कोणे एके दिवशीं ॥ काळुखी दाटली अपार महीसी ॥
परी सेवा करावयासी ॥ पातली नित्यनेमानें ॥ ५९ ॥ तंव ती मूर्ध्नींखालीं अंक[1] ॥ ठेऊनियां देतसे टेंक ॥
त्या संधींत योगिनायक ॥ काय करिता झाला पैं ॥ १६० ॥ मायिक सबळ करूनि भ्रमर ॥ रुंजी घाली
तियेवर ॥ न कळतां येऊनि महीवर ॥ अंकाखालीं रिघाला ॥ ६१ ॥ ऐसें करूनि अवस्थेंत ॥ आपण
गाढ झाले निद्रिस्त ॥ चलनवलन सांडूनि स्थित ॥ कंठीं घोर[2] वाजवीं ॥ ६२ ॥ तंव तो षट्पद[3] जानूवरी ॥
फोडूनि निघाला नेटें उपरी ॥ ग्रीवे[4] डसूनि जालिंदरा परी ॥ सुचविलें अर्थातें ॥ ६३ ॥ तंव तो लगबगें
अति त्वरित ॥ उठोनि हस्तें पाहे ग्रीवेंत ॥ ग्रीवा पाहोनि सतीअंकांत ॥ दृष्टी करी महाराजा ॥ ६४ ॥
अंक फोडोनि पडे छिद्र ॥ रुधिर दाटलें महीं अपार ॥ तें पाहूनियां जालिंदर ॥ धैर्यबळ ओळखिलें
॥ ६५ ॥ मग सहज कृपेची करोनि दृष्टी ॥ मौळी कुरवाळी कृपाजेठी ॥ मग तारकमंत्र कर्णपुटीं ॥
उपदेशिला तत्काळ ॥ ६६ ॥ मंत्रपउदेश ओपितां कानीं ॥ खूण व्यक्त दाविली संजीवनी ॥ तेणें खुणें
पारायणीं ॥ ब्रह्मव्यक्त झालीसे ॥ ६७ ॥ किंबहुना चराचरीं ॥ जीव तितुका संगमस्थावरीं ॥ अहंब्रह्म
भुवनापासुनि आकारीं ॥ ब्रह्मदृष्टी हेलावे ॥ ६८ ॥ ऐसा होतां चमत्कार ॥ मग मौळी ठेवी चरणावर ॥
म्हणे महाराजा सकळ व्यापार ॥ आजि मिरवला सुगमत्वें ॥ ६९ ॥ यापरी तो कृपाळु मोक्षदानी ॥
आणिक करिता झाला करणी ॥ मंत्रप्रयोगें संजीवनी ॥ ते देहीं प्रेरीतसे ॥ १७० ॥ जी निर्जीवित्वा
उठवील ॥ ती जीवित्वा काय न करील ॥ असो मैनावतीसी अमरवेल ॥ देहीं होऊनि ठेविलीसे ॥७१॥
जैसें रामें दानवकुळीं[5] ॥ चिरंजीव केलें बिभीषणासी ॥ तन्न्यायें मैनावतीसी ॥ श्रीजालिंदरें केलें पैं
॥ ७२ ॥ मग नित्यनित्य प्रेमभक्ती ॥ विशाल मिरवे भावस्थिती ॥ परी आणिक काम[6] उदेला चित्तीं ॥

---

१ मस्तकाखालील मांडी. २ घोरू लागले. ३ भुंगा. ४ मानेला. ५ राक्षस कुळांतील. ६ इच्छा.

पुत्रमोहें करोनियां ।। ७३ ।। मनांत म्हणे चमत्कार ।। जानू भेदिली स्थिर भ्रमरें ।। त्या दुःखाचा घाय अनिवार ।। जानू वरी मिरवला ।। ७४ ।। घाय पडतां अनिवार ।। अशुद्धाचा[1] लोटला पूर ।। तयावरी स्पर्शतां कर ।। जैसी तैसी मिरविली[2] ।। ७५ ।। तरी सध्यां चमत्कार ।। झाला मम दृष्टीं गोचर ।। आणिक केलें सनातन-सार ।। ब्रह्मव्यक्तिपरायण ।। ७६ ।। तरी चिरंजीवपद देऊनि मातें ।। अचल केलें त्रैलोक्यातें ।। याचि रीतीं माझ्या सुतातें ।। होतें तरी फार बरवें ।। ७७ ।। ऐसें योजूनि दृढ मानसीं ।। वियोगव्यथा वरिली देहासीं ।। ती व्यथा नरहरिवंशीं ।। धुंडीसुत मालू सांगे ।। ७८ ।। स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ।। संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ।। सदा परिसोत भाविक चतुर ।। त्रयोदशाध्याय गोड हा ।। १७९ ।। श्रीकृष्णार्पणमस्तु ।। शुभं भवतु ।।

|| नवनाथभक्तिसार त्रयोदशाध्याय समाप्त ||

---

१ रक्ताचा. २ जशीच्या तशी झाली.

श्रीगणेशाय नमः || जयजयाजी पंढरीनाथा || समचरणीं भक्ततापशमिता[1] || कटीं कर नासाग्रीं दृष्टी ठेविता || होसी रंजिता मुनिमानसा || १ || ऐसा स्वामी तूं करुणाकर || तरी तूं बोलवीं भक्तिसार || मागिले अध्यायीं कथानुसार || परम कृपें वदविला || २ || त्या कृपेचा बोध सबळ || ब्रह्म उदधि पावला मेळ || पात्रा मैनावतीं सबळ || सरिताओघीं दाटली || ३ || ॐ नमो ब्रह्मार्णवीं दाटली परी || ऐक्यरूप झाली नारी || मोहें पुत्राचे परिवारीं || गुंतलीसे जननी ते || ४ || मनासी म्हणे अहा कैसें || त्रिलोचनरायाचें[2] जाहलें जैसें || त्याचि नीतीं होईल तैसें || मम सुताचें काय करूं || ५ || जंव जंव पाहे त्यातें दृष्टीं || तंव तंव वियोग वाटे पोटीं || हृदयीं कवळूनि जठरवेष्टीं[3] || होत असे मोहानें || ६ || अहा पुत्राचें चांगुलपण || दिसे जैसा प्रत्यक्ष मदन || परी काय करावें चांगुलपण || भस्म होईल स्मशानीं || ७ || उत्कृष्टपणें करोनि कष्ट || धाम उभाविलें अति श्रेष्ठ || परी वन्हिबळें लागल्या काष्ठ || तेवीं असे काळाग्नी || ८ || पहा पल्लवपत्रझाड || अति विशाळ लागला पाड || परी गाभारी[4] वेष्टितां भिरुड[5] || उशाशीं काळ बैसला || ९ || तन्न्यायें दिसूनि येत || वायां जाईल ऐसा सुत || कीं कद्रूलागीं चोखट अमृत || फिक्करपणें[6] मिरविलें[6] || १० || कीं यत्नेंकरूनि कचें दुर्घट || संजीवनीचा केला पाठ || परी देवयानीचा शाप उल्हाट || यत्र व्यर्थ तो झाला || ११ || कीं सुंदर जाया कर्मे जारिणी || परी पतिभयाचा धाक मनीं || तेवीं तो उशाशीं काळ बैसोनि || सकळ जनां मिरवला || १२ || कीं कुसुमशेज[7] मृदुलाकार || परी उसां घालूनि निजे विखार[8] || ते सुखनिद्रेचा व्यापार || सुखा लाहे केउता || १३ || तन्न्यायें झालें येथ || राजवैभव अपरिमित || परी काळचक्राची सबळ बात || भ्रमण करीत असे पैं || १४ || ऐसी सदासर्वकाळ || चित्तीं वाहे माय तळमळ || परी सुतासी बोध कराया बळ || अर्थ कांहीं चालेना || १५ || तंव कोणी ऐके दिवशीं || शीतकाळ माघमासीं || उपरी सहपरिचारिकेंसीं

---

१ भक्तांचा त्रास दूर करणाऱ्या. २ त्रिलोचन राजाचे. ३ वस्त्राचा सोगा. ४ खोडांत. ५ कीड. ६ आस्थापूर्वक मिळवले. ७ पुष्पशय्या. ८ सर्प.

उष्ण घेत बैसलीसे || १६ || ते संधींत गोपीचंद || चौकीविभागीं सकळ स्त्रीवृंद || वेष्टूनि स्नान कराया सिद्ध || चंदनचौकीं बैसला || १७ || चंदनचौकी परी ते कैशी || हेमतगटीं[1] रत्न जैशीं || जडावकोंदणी नक्षत्रांसीं || राजवृंदीं चमकतसे || १८ || सकळ काढूनि अंगींचें भूषण || वरी विराजे राजनंदन || उष्ण उदकीं करीत दंतधावन || चौकीवरी बैसला || १९ || तों सौधउपरीं[2] मैनावती || झाली स्वसुतातें पाहती || देखिला जैसा पूर्ण गभस्ती || तेजामाजी डवरला || २० || राजसेवकांचें भोवतें वेष्टन || परिचारिका वाहती जीवन || परी त्या मंडळांत नृपनंदन || चांगुलपणीं मिरवतसे || २१ || जैसा अपार नक्षत्रपंक्ती || आव्हानी उडुगणपती[3] || कीं हेमचौकीं कोंदणास्थिति || रत्नतेजीं मिरवत || २२ || ऐसा पाहतां स्त्रनंदन || मोहें आलें उदरवेष्टन[4] || तेणें लोटलें अपार जीवन || चक्षूंतूनि झराटलें || २३ || परी ते बुंद अकस्मात || मोहें घ्राणाचे उद्भव व्यक्त || गोपीचंद चातकातें || स्पर्शावया धांवले हो || २४ || म्हणाल बुंद चक्षूदकीं || नोहे उरते सत्कर्मवाकीं || उत्तम फळांवें लक्षूनि सेकीं[5] || व्यक्त जळें ते अंगासी || २५ || बुंद नव्हती ते चिंतामणी || हरुष केला भवकाचणीं[6] || कीं कृतांतभयातें संजीवनी || भूपशरीरा आदळले || २६ || कीं अर्कें पीडित भारी || नृपजन वेष्टला नगरीं || तैं ते उतरले घन मनहरी || बुंदवेश धरूनियां || २७ || कीं काळक्षुधेचा पेटला अनळ || तेणें शरीर झालें विकळ || ते संधींत होऊनि कृपाळु || कामधेनु उतरली || २८ || कीं दरिद्राचें अतिवेष्टन || तैसा येथें मिरविला कुबेर येऊन || तन्न्याय सुबुंद घन || रावहृदयीं आदळले || २९ || शरीरीं होतां बुंद लिप्त || परी उद्भवास्थिती लागली त्यांत || म्हणूनि ऊर्ध्व करूनि मूर्धातें || नभालागीं विलोकी || ३० || हृदयीं होऊनि राव शंकित || म्हणे बुंद कैंचा उद्भवला येथ || तरी अंबर झालें असेल व्यक्त || घनमंडळ आगळें || ३१ || म्हणूनि ऊर्ध्व करूनि दृष्टी || पाहता झाला नभापोटीं || परी ते निर्मळपणें वृष्टी || झाली कोठूनि

---

१ सुवर्णाच्या पत्र्यावर. २ राजवाड्याच्या गच्चीवरून. ३ तारकपति चंद्र. ४ आतड्याला पीळ पडला. ५ शिंपण.
६ संसाराचें दुःख.

म्हणतसे ॥ ३२ ॥ ऐसा विचार करितां चित्तीं ॥ दृष्टिगोचरी संभविती ॥ तों रुदन करितां मैनावती ॥ निजदृष्टीं देखिली ॥ ३३ ॥ करीत होता दंतधावन ॥ तैसाचि उठला नृपनंदन ॥ उपरी त्वरा वेगीं चढून ॥ मातेपाशीं पातला ॥ ३४ ॥ जातांचि पदीं ठेवूनिया माथा ॥ उभा जोडूनि हस्तां ॥ म्हणे सांग जी कवण अर्थी ॥ उचंबळलीस जननीये ॥ ३५ ॥ मजसारखा तूतें सुत ॥ राज्याधीश महीं व्यक्त ॥ ऐसा असूनि दुःखपर्वत ॥ कोठूनि उदेला तंव चित्तीं ॥ ३६ ॥ पाहें पाहें प्रताप आगळा ॥ न वर्णवे बळ बळियांकित महीपाळा ॥ मिरवती दर्पकंदर्प केवळा ॥ करभारातें योजिती ॥ ३७ ॥ ऐसी असतां बळ-संपत्ती ॥ बोललें कुणी दुःखसरितीं ॥ तरी मम कोपाचा दाहक गभस्ती[1] ॥ सांवरेल कोणातें ॥ ३८ ॥ जेणें पाहिलें असेल नयनीं ॥ उगीच तीव्र दृष्टी करोनि ॥ तरी तयाचे क्षणें चक्षु काढोनि ॥ तव करीं माये ओपीन गे ॥ ३९ ॥ किंवा दाविलें असें बोटीं ॥ तरी तींच बोटें काढीन शेवटीं ॥ तरी कवण अर्थ उदेला पोटीं ॥ रुदन कराया जननीये ॥ ४० ॥ अष्टाविंशति स्त्रीमंडळ ॥ कीं त्यांनीं ओपिलें कडुवट फळ ॥ तरी शिक्षा करूनि तयां सबळ ॥ मोक्षपंथा मिरवीन ॥ ४१ ॥ किंवा माझिये दृष्टी सेवेशीं ॥ उदया पावला अंतर शेषीं ॥ म्हणूनि उदय शोकानिशी ॥ दर्शविली त्वां मातें ॥ ४२ ॥ तरी कोणता कवण अर्थ ॥ माते वदें प्रांजळवत ॥ कामनीं वेधक असेल चित्त[2] ॥ तोचि वेध निवटीन मी ॥४३॥ म्हणसील कार्य आहे थोर ॥ करूं न शके सुत पामर ॥ तरी हा देह वेंचूनि समग्र ॥ अर्थ तुझा पुरवीन मी ॥ ४४ ॥ जरीं ऐशिया दृष्टीं ॥ अंतर पडेल काय पोटीं ॥ तरी धिक्कार असो मज शेवटीं ॥ पुत्रधर्म मिरवावया ॥ ४५ ॥ मग श्वान सूकर काय थोडीं ॥ अवतार मिरविती द्वारीं पवाडी[3] ॥ याचि नीति तया प्रौढीं ॥ निर्माण झालों मी एक ॥ ४६ ॥ अहा पुत्रधर्म मग कैसा ॥ माता पिता दुखलेशा ॥ पाहूनि चित्तीं परी हरुषा ॥ भूमार तो नर एक ॥ ४७ ॥ आपण मिरवे राणिवा प्रकरणीं ॥ मातापिता दैन्यवाणीं ॥ तयाचे भारें सकळ मेदिनी ॥ विव्हळ दुःखे होतसे ॥ ४८ ॥ कांतेलागीं शृंगार व्यक्त ॥ मातेसी वसन

---

१ सूर्य. २ मनांत एखादी इच्छा निर्माण झाली असेल. ३ व्यर्थ.

नेसावया भ्रांत ।। तयाचे भारीं धरा समस्त ।। विव्हळ दुःखी होतसे ।। ४९ ।। कांतेसी नेसावया वस्त्र भरजरी ।। माता ग्रंथीं चीर सावरी[1] ।। तयाचे भारें सकळ धरित्री ।। विव्हळ दुःखे होतसे ।। ५० ।। कांतेसी इच्छा समान देणें ।। मातेसीं खावया न मिळे अन्न ।। तयाचे भारें पृथ्वी सघन ।। विव्हळ दुःखे होतसे ।। ।। ५१ ।। कांतेसी बसावया उंच आसन ।। मातेसी कष्टवी दासीसमान ।। तयाचे भारें धरारत्न ।। विव्हळ दुःखी होतसे ।। ५२ ।। रंभेसमान कांता ठेवी ।। भूतासमान माता मिरवी ।। तयाचे भारें धरादेवी[2] विव्हळ दुःखी होतसे ।। ५३ ।। जन्म घेतला जियेचे पोटीं ।। तीते म्हणे परम करंटी ।। तयाचे भारें धरा हिंपुटी[3] ।। विव्हळ दुःखी होतसे ।। ५४ ।। कांता सर्व सुखाचे मेळीं ।। माता दुःखे अश्रु ढाळी ।। तयाचे भारें धरा विव्हळी ।। अति दुःखी होतसे ।। ५५ ।। कांतेलागीं मृदु भाषण ।। मातेसी हृदयी खोंची बाण ।। तयाचे भारें धरारत्न ।। विव्हळ दुःखी होतसे ।। ५६ ।। आपण मिरवे राणिवासरसा[4] ।। पितया काळा मातंग जैसा ।। तयाचे भारें धरा क्लेशा ।। विव्हळ दुःखी होतसें ।। ५७ ।। आपण कंठी कुड्या पड्डुडी ।। पित्याशिरीं वत्या[5] जोडी ।। तयाचे भारें धरा मुख मुरडी ।। विव्हळ दुःखी होतसे ।। ५८ ।। आपण भक्षी सदा सुरस अन्न ।। पितर मागती भिक्षा कदन्न ।। तयाचे भारें धरारत्न ।। विव्हळ दुःखी होतसे ।। ५९ ।। तरी ऐसिये पुत्र सृष्टीं ।। गळावेत गर्भीहून शेवटीं ।। तन्न्याय अर्थ पोटीं ।। माझा न धरी जननीये ।। ६० ।। जे तुज वेधक मनकामना ।। तयासाठीं वेचीन प्राणा ।। परी माये वो तव वासना ।। पूर्ण करीन निश्चयेसी ।। ६१ ।। ऐसी बोलता स्वसुत वार्ता ।। प्रेमाब्धि उचंबळला चित्ता ।। मग हितार्थरत्न द्यावया हाता ।। वाग्लहरी उचंबळे ।। ६२ ।। म्हणे बा रे ऐक वचन ।। प्रेम उदयाचळीं तूं दिव्यरत्न ।। उदय पावलासी चंडाकिरण ।। शत्रुतम निवटावया ।। ६३ ।। तया ठायीं अंधकार ।। मज पीडा बा काय करणार ।। परिस लाधल्या वसतिस दरिद्र ।। स्वप्नामाजी नांदेना हो ।। ६४ ।। बा रे तव प्रताप दर्प ।। पादरज[6] झाले भूप ।। ऐसें

१ फाटकें वस्त्र गाठी मारून नेसतें. २ पृथ्वीदेवी. ३ दुःखीकष्टी. ४ राजासारख्या. ५ बत्याने कुटतो (मारतो). ६ पदधूली.

असतां कोप कंदर्प || मातें कोण विवरील || ६५ || बा रे तीव्र प्रतापी स्थावर[1] केसरी || तयाचे लेकुरा वारण[2] मारी || हा विपर्यास कवणेपरी || मिरवूं लाहे जगातें || ६६ || राया नरेंद्रा तुझी मी माता || मातें कोण होय गांजिता || परी चिंता उदरी मोहव्यथा || शोकतरू उद्भवला || ६७ || बा रे तव स्वरूप पूर्ण अर्क || पाहतां मातें उदेला शोक || म्हणशील जरी अर्थदायक || कवणापरी उदेला तो || ६८ || बा रे तव पिता तव समान || स्वरूप उदेलें अर्कप्रमाण || परी काळ अस्ताचळीं जाऊन || गुप्त झाला पुरुष तो || ६९ || अहा अपार तो स्वरूपाब्धी || अंतीं वेष्टी वडवानळसंधीं || पडतां बा रे विशाळ बुद्धी || भस्म झाला क्षणांतरीं || ७० || अस्थी जळाल्या काष्ठासमान || लोभ दाहिलें जेउतें तृण || मांसस्नेहाचें होऊनि शोषण || स्वरूपातें लोपला तो || ७१ || तंव त्या भयाची हुडहुडी मोठी || बा रे मज उदेली पोटीं || तुझें स्वरूप पाहतां दृष्टीं || भयातें उठी उठावे || ७२ || बा रे कृतांत महीं विखार || धुमधुशीत वारंवार || टपूनि बैसला जैसा मांजर || मूषकातें उचलावया || ७३ || जैसा व्याघ्र जपे गाई || कीं मीन वेंची बगळा प्रवाहीं || तैसें जगातें तन्न्यायीं || कृतांत आहारीं नटलासे || ७४ || तरी तो व्याघ्र ऐसा सबळ || जिंकूनि योजावा पिंजरीं मेळ || बा रे तैं भयाचा वडवानळ || मग स्पर्श-णार नाहीं देहातें || ७५ || बा रे विखार[3] डंखी[4] दुःख || तोंचि वेंचिल्या सकळ सुख || कंटकीं धरिल्यास सकळ वृश्चिक[5] || वेदनेतें मिरवेना || ७६ || ऐसेपरी रचूनि युक्ती || सकळ हरावा कृतांत गती || व्यर्थ शरीराची माती || करूं नये जन्मल्यानें || ७७ || आपण आपुलें पहावें हित || सारासार नरदेहांत || पाहें वश्य करूनि रघुनाथ || चिरंजीव झाला बिभीषण || ७८ || पाहें नारद वैष्णव कैसा || विष्णु ाराधी नरवेषा || तो श्रीगुरु वरदेषा || अमरपणीं मिरविला || ७९ || त्याचि नारदासी कृपाधन || बोलला श्रीव्यास महीकारण || तेणें पिकलें ब्रह्मपण || शुक महाराज तिसरा || ८० || त्याचा कौशिक अनुगृहीत || तेणें करोनि शरणागत || कृष्णयाज्ञवल्की तारूनि निश्चित || तेणें तारिला रामानुज || ८१ ||

---

१ अढळ सिंह. २ हत्ती. ३ विष. ४ नांगीत. ५ विंचू.

ऐसा प्रकाश सांप्रदाय मिरवून || ते पुरुष झाले ब्रह्मसनातन || तेवीं तूं बाळा माझा नंदन || जगामाजी मिरवीं कां || ८२ || ऐसें बोधितां मैनावती || संपली येथूनि तिची उक्ति || परी श्रोते कवि ते संप्रदाय पुसती || सांगा म्हणती चातुर्य || ८३ || ऐसा प्रश्न कवि पाहून || सांगे संप्रदाय पूर्ण || रामानुजापासून || योगिया संत पैं झाला || ८४ || तयापासूनि मुकुंदराज || मुकुंदराजाचा जैत्पाल भोज || जैत्पालाचा धर्मानुज || बोधल्यादिक पैं त्याचे || ८५ || यापरी द्वितीय संप्रदायी || माता सुतातें लोटी बोधप्रवाहीं || उमेनें आराधोनि शिवगोसावी || चैतन्यसंप्रदायीं मिरवला || ८६ || त्यानें बोधिला कपिलनामी || आणि दुसरा राघवचैतन्यस्वामी || राघवाचा ब्रह्मचैतन्य नेमी || तयाचा केशवचैतन्य || ८७ || केशवाचा बाबा-चैतन्य || श्रीतुकाराम त्याचा धन्य धन्य || हा चैतन्यसंप्रदाय उत्तम मान्य || संतगणीं मिरवितो || ८८ || यापरी तिसरा संप्रदाय || महाश्रेष्ठ म्हणती स्वरूपमय || तरी प्रथम बोधिला कमलोद्भव || हंसरूपें श्रीविष्णूनें || ८९ || ते विधीचे सकळ हित || अत्रीनें घेतले सकळ पंथ || अत्रीपासूनि झाले दत्त || तयापासूनि नाथ सकळ || ९० || यापरी सांप्रदाय पाहें || चवथा नंद महीतें आहे || सूर्यापासूनि याज्ञ-वल्की पाहे || ब्रह्मवेत्ता मिराविला || ९१ || तयापासूनि सहजानंद || सहजानंदाचा कूर्म अवतार प्रसिद्ध || कूर्मानें उपदेशिला ब्रह्मानंद || ब्रह्मानंदाचा योगानंद कीं || ९२ || योगानंदाचा चिदानंद || जगीं मिरवत आहे प्रसिद्ध || तरी तुवां गोपीचंद || हित करूनि घेई कां || ९३ || तेणेंकरूनि अमरपणीं || जगीं मिराविसी महाप्राज्ञी || यास्तव बा रे माझे नयनीं || अश्रू लोटले तुजलागी || ९४ || याउपरी बोले नृपनाथ || बोलसी माते सत्यार्थ || परी प्रस्तुतकाळीं ऐसा नाथ ||कोण मिळेल आम्हातें || ९५ || मुळींच असेल अमरपणीं || जो ओपील अपरवाणी[१] || ऐसा गोचर[२] आम्हांलागुनी || कोठूनि होईल जननीये || ९६ || ऐसी ऐकूनि तयाची मात || माता बोलती झाली त्यातें ||

---

१ अद्वितीय ज्ञान. २ प्राप्त.

बा रे तैसाचि आपुले गांवांत || जालिंदरनाथ मिरवला || ९७ || स्वरूप सांप्रदाय परिपूर्ण || तूंहि करील ब्रह्मसनातन || तरी तूं कायावाचामनें करून || शरण जाईं तयासी || ९८ || बा रे तुझें वैभव थोर || राजकारणी कारभार || परी मायिक सकळ विस्तार || लया जाईल बाळका || ९९ || तरी तनमनधनप्राण || शरण रिघावें तयाकारण || आपुलें हित अमरपण || जगामाजीं मिरवीं कां || १०० || ऐसें ऐकोनि मातेचें वचन || बोलता झाला त्रिलोचननंदन || म्हणे माते तयासी शरण || जालिया योग्यता फिरावें || १ || सकळ टाकूनि सुखसंपत्ति || राजवैभव दारासुतीं || आप्तवर्गादि सोयरेजाती || टाकूनि योग कैसा करावा कीं || २ || द्वादशवरुषें मातें || भोगूं दे सकळ वैभवातें || मग शरण रिघूनि त्यातें || योगालागीं कशीन कीं || ३ || कशीन तरी परी कैसा || मिरवीन ब्रह्मांडांत ठसा || कीं उत्तानपादराजसुतापरीं[1] || शिक्का जगामाजी मिरवीन || ४ || माता म्हणे बाळा परियेसीं || पळ घडी भरंवसा नाहीं देहासी || तेथे संवत्सर म्हणतां द्वादशी || देखिले कोणी बाळका ||५|| चित्त वित्त आणि जीवित्व आपुलें || अचळ नोहे अशाश्वत ठेलें || क्षणैक काय होईल न कळे || क्षणभंगुर वर्ततसे ||६|| बा रे उदकावरील बुडबुडा || कोण पाहील अशाश्वत चाडा || वंध्यापुत्रें घेतला वाडा || मृगजळा केवीं तृषार्त ||७|| तेवीं बा रे सहजस्थितीं || बोलतां न ये अशाश्वती || स्वप्नप्रवाहीं इंद्रपदासी || भोगीत खरे न मानावें ||८|| तन्न्याय अभासपर || सकळ मिरवतसे चराचर || त्यांतूनि कोणीएक रणशूर || शाश्वतपदा मिरवितसे || ९ || शुक दत्तात्रेय कपिलमुनी || व्यास वसिष्ठाची मांडणी || प्रल्हादादिक भागवतधर्मी || ऐसे कोणी निवडिले || ११० || नाहींतरी होताती थोडीं || सकळ बांधिली प्रपंचबेडीं || परी यमरायाच्या रक्षकवाडीं[2] || एकसरां कोंडिलीं || ११ || म्हणूनि बा रे सांगतें तुज || शाश्वत नोहे काळ समस्त || कोणे घडी घडेल केउत || अकळकळा कळेना || १२ || ऐसा बोध माता करितां || लुमावंती तयाची कांता ||

---

१ उत्तानपाद राजाच्या ध्रुव नामक पुत्राप्रमाणें. २ कारागृहांत.

गुप्तवेषें श्रवण करितां ॥ हाय हाय म्हणतसे ॥ १३ ॥ म्हणे माता नोहे पापिणी ॥ पुत्रासी योजिती पुत्रकाचणी ॥ ऐसी राज्यविभवमांडणी ॥ जोग देऊं म्हणतसे ॥ १४ ॥ तरी राज्यासी आली विवशी[1] ॥ उपाय काय करावा यासी ॥ रामासारिखा पुत्र वनवासीं ॥ कैकेयीनें धाडिला ॥ १५ ॥ स्वभ्रताराचा घेतला प्राण ॥ चतुर्थपुत्रा लाविलें रानोरान ॥ तन्न्याय आम्हांकारणें ॥ देव क्षोभला वाटतसे ॥ १६ ॥ दुष्ट स्वप्न दृष्टीं येतां ॥ तर्की मानिती विनाश चित्ता ॥ म्हणतां प्रवेशली दुःखव्यथा ॥ तरी देव क्षोभतात ॥ १७ ॥ दासदासी आपुले हातीं ॥ आज्ञेमाजी सकळ वर्तती ॥ ते अवज्ञा करोनि उत्तर देती ॥ तरी देव क्षोभला जाणावें ॥ १८ ॥ सहज ठेविलें धनमांदुस ॥ पुढें काढूं जातां कार्यास ॥ तें न सांपडे ठेविल्यास ॥ तरी देवक्षोभ जाणिजे ॥ १९ ॥ सभेस्थानीं सत्यार्थगोष्टी ॥ करितां अनृत वाटे चावटी ॥ लोक बैसती चेष्टेपाठीं ॥ तरी देवक्षोभ जाणिजें ॥ १२० ॥ आपुलें धन लोकांवरी सांचे ॥ तें मागूं जातां स्वयें वाचे ॥ ते म्हणती काय घेतले तुझ्या बापाचें ॥ तरी देवक्षोभ जाणिजे ॥ २१ ॥ आपुली विद्या तीव्र-शस्त्र ॥ शत्रुकाननीं विनाशपात्र ॥ ती कार्यार्थ न मिरवे स्वतंत्र ॥ तरी देवक्षोभ जाणावा ॥ २२ ॥ नसतां वांकुडें पाऊल कांहीं ॥ नागविला जाय राजप्रवाहीं ॥ नसत्या कळीं बैसल्या ठायीं ॥ तरी देवक्षोभ जाणिजे ॥ २३ ॥ आपुला शत्रु प्रतापापुढें ॥ मिरवी जैसा अति बापुडें ॥ त्या शरण रिघतां आपुल्या चाडें ॥ तरी देवक्षोभ जाणिजे ॥ २४ ॥ लोकां उपकार केला विशेष ॥ तेचि लोक मानिती आपुला त्रास ॥ पाहूं नका म्हणती मुखास ॥ तरी देवक्षोभ जाणिजे ॥ २५ ॥ नसता अधिमर्धी उतरा ॥ नसतीच विघ्नें येती घरा ॥ तेंचि करणें परिहारा ॥ देवक्षोभ जाणिजे ॥ २६ ॥ गृहींचें मनुष्य मुष्टींत सकळ ॥ असूनि वाढे गृहांत कळ[2] ॥ आपुलें न चाले कांहींच बळ ॥ तरी देवक्षोभ जाणिजे ॥ २७ ॥ तरी हेचि नीति उपदेश ॥ माता करीत आहे पुत्रास ॥ तरी बरवें नोहे हा विनाश ॥ जगामाजी मिरवेल ॥ २८ ॥ तरी ह्या द्वंद्वसुखाची कहाणी ॥ पेटेल महावडवानळ वन्ही ॥ राजवैभव हें

१ डाकीण. २ भांडण.

अब्धिपाणी[1] || भस्म करील निश्चयें || २९ || ऐसा विचार करूनि मानसीं || लुमावंती प्रवेशे स्वसदनासी || येरीकडे मैनावतीसी || उत्तर देत नरेंद्र || १३० || म्हणे माय वो तव कामनीं || ऐसेंचि आहे वेधक मनीं || तंव त्या स्वामीची करणी || निजदृष्टीं पाहीन वो || ३१ || माझें मजलागीं हित || तें द्यावया असेल सामर्थ्य || शोध शोधितां भक्तिपंथ || सहज दृष्टीं पडेल वो || ३२ || मग मी सोडूनि सकळांस || तनधनमन ओपीन त्यास || तूं येथून वाईट चित्तास || सहसा न मानीं जननीये || ३३ || ऐसें वदोनि समाधानीं || नृप गेला स्नानालागोनी || येरीकडे अंतःपुरसदनीं || काय करी लुमावंती || ३४ || परम आवडत्या स्त्रिया पांचसात || तयांच्या आज्ञेंत नृपनाथ || पट्टराणिया प्रीतिवंत || सदा सर्वदा वर्तती || ३५ || तयांसी पाठवूनि परिचारिका || बोलविल्या सद्विवेका || त्यांत लुमावंती मुख्य नायिका || पट्टराणी रायाची || ३६ || वेगें मांडुनि कनकासन || बैसविल्या प्रीतींकरून || तांबूलादि पुढें ठेवून वृत्तांत सांगे रायाचा || ३७ || बाई वो बाई विपरीत करणी || मैनावती राजजननी || विक्षेप पेटला तियेचे मनीं || काय सांगूं तुम्हांतें || ३८ || कोण गांवांत आला हेला[2] || जालिंदर ऐसें म्हणती त्याला || त्याचा अनुग्रह देऊनियां रायाला || जोग देऊं म्हणतसे || ३९ || ऐसें वैर भोगवी माता सुत || निश्चय करूनि केला घटपटीत || रायासी बोधितां श्रवणीं मात[3] || सकळ झाली वो बाई || १४० || मग राजवैभव सकळ नासलें || स्तंभ भंगल्या सदन पडिलें || मुळींचि अर्कालागीं गिळिलें || मग अंधकार सर्वस्वीं ||४१|| मग आपण अष्टविंशती सती || असूनि काय करावी माती || परचक्र येऊन सकळ संपत्ति || विनाशातें पावे हो ४२ || परी येउते अर्थाअर्थी || कैसी करावी ती युक्ती || सांगावी आधीं योजूनि सबळ मतीं || केलिया कारण मोडावे || ४३ || अगे वन्ही म्हणूं नये लहान || तो क्षणें जाळील सकळ सदन || तरी त्यातें करूनि सिंचन || विझवूनियां टाकावा || ४४ || उशा घातला विखार || मग सुखनिद्रा केवीं

---

१ सागराचे पाणी. २ रेडा. ३ गोष्ट.

येणार || विष भेदूनि गेल्या जठर || जीवित्व काय वांचेल || ४५ || तरी प्रथमचि सारासार || करूनि मोडावा सकळ प्रकार || ऐसी बुद्धि रचूनि सार || सुखसंपत्ति भोगा कीं || ४६ || ऐसी ऐकूनि तियेची उक्ती || मग तर्कवितर्क करिती त्या युवती || नानाबुद्धि विलाप दाविती || परी निश्चय न घडे कोणाचा || ४७ || यापरी विशाळबुद्धी युवती || विचार काढी लुमावंती || की येअर्थी[1] दिसे एक मजप्रती || सुढाळपणीं नेटका || ४८ || आपुल्या गावांत जालिंदर || जोगी आहे वैराग्यपर || तरी तयाचा अपाय करूनि थोर || निर्दाळावा सर्वस्वीं || ४९ || निर्दाळावा तरी कैसे रीतीं || तयाच्या भक्तीसी मैनावती || आहे तरी राजयाप्रती || निवेदावें कुडें[2] भावें || १५० || तरी तो तुमचा वस-वसा[3] || ग्रीवे मिरवितसे भयार्थ फांसा || म्हणूनि युक्ति रचिली मानसा || गाढपणीं ऐकावी कीं || ५१ || निवेदावें तरी कैसें || काम न आवरे मैनावतीस || म्हणूनि चित्तीं उदास || जालिंदर भोगितसे || ५२ || जालिंदराचा अनुग्रह देऊन || जोगी करावा राजियाकारण || मग करूनि पाठवावा तीर्थाटन || अथवा तपाचे कारणीं || ५३ || मग तो गेलिया दूर देशीं || गृहीं आणूनि जालिंदरासी || बैसवोनि राज्यासनासी || सकळ सुखा भोगावें || ५४ || ऐसें सांगूनि सकळ रायातें || उदय करावा कोपानळातें || मग सहजविधि जालिंदरनाथ || भस्म होईल त्यामाजी || ५५ || जैसे विषय आति गोड || गोडाचि म्हणूनि करावा पुड || मग तें मिरवे शत्रुचाड || द्वंद्वसुख वाटावया || ५६ || ऐसा विचार करूनी गोमटा || जात्या झाल्या त्या बरवंटा || येरी सांगे राजपटा || गोपीचंद मिरवला || ५७ || राजकारणीं अपार वार्ता || रागरंग कुशळता || मानरंजनीं नृपनाथा || दिवस लोटूनि पैं गेला || ५८ || मग निशाउदय तममांडणी || तेही प्रहर गेली यामिनी || मग पाकशाळेंत भोजन करूनी || अंतःपुरीं संचरला || ५९ || संचरला परी लुमावंती || तिच्याचि गेला सदनाप्रती || तिने पाहुनी राजाधिपती || कनकासनी बैसविला || १६० || उचलोनि परमभक्तीं मांदार || बैसला आहे मंचकावर || गौरवूनि षोडशोपचार || प्रेमडोहीं बुडविला

१ याकाठीं. २ वाईट भावनेनें सांगावें. ३ भीती.

॥ ६१ ॥ मग तो राव होऊनि निर्भर ॥ रतिसुखाचा करूनि आदर ॥ यावरी गजगामिनी जोडूनि कर ॥ बोलती झाली रायातें ॥ ६२ ॥ हे महाराज प्रतापतरणी ॥ एक वार्ता ऐकली कानीं ॥ परी वदतां भय कीं मनीं ॥ संचरत आहे महाराजा ॥ ६३ ॥ जरी न बोलावें ठेवूनी गुप्त ॥ तरी महाअनर्थाचा पर्वत दिसत ॥ वदूं तंव तरी भयांत ॥ चित्त गुंडाळा घेतसे ॥ ६४ ॥ ऐसा उभय पाहतां अर्थ ॥ भ्रांतीमाजीं पडलें चित्त ॥ तरी सुखशब्दाचा सरूनि वात ॥ वार्ता अवघड महाराजा ॥ ६५ ॥ ऐसें ऐकूनि राव बोलत ॥ म्हणे सकळ सोडूनि भयातें ॥ निर्विकार कवण अर्थ ॥ असेल तैसें कळविजे ॥ ६६ ॥ येरी म्हणे द्याल भाष्य[1] ॥ तरी चित्त सोडील भयदरीस ॥ मग खरें खोटें बरें रत्नास ॥ तुम्हांलागीं अर्पिन तें ॥ ६७ ॥ ऐसें वचन नृप ऐकतां ॥ मग करतळभाष्य झाला देता ॥ म्हणे मम दर्पभयाची[2] व्यथा ॥ सोडूनि वार्ता बोल कीं ॥ ६८ ॥ येरी म्हणे जी एक कुडें ॥ मातेनें रचिलें तुम्हांपुढें ॥ जालिंदर योगी विषयपांडें ॥ वश्य केला आहे की ॥ ६९ ॥ परी तुमचा भयाचा संदर्प ॥ अंगीं विरला विषयकंदर्प ॥ तेणेंकरूनि बुद्धी कुरूप ॥ तिनें वरिली आहे जी ॥ १७० ॥ तुम्हांसी अनुग्रह देऊनि त्याचा ॥ वेष द्यावा योगीयाचा ॥ मग तीर्थाटनीं योग तुमचा ॥ बोळवावें तुम्हांतें ॥ ७१ ॥ तुम्ही गेलिया तपाकारण ॥ दूरदेशीं विदेशाकारण ॥ मग जालिंदराप्रती आणून ॥ राज्यासनीं ओपावा ॥ ७२ ॥ ऐसें प्रकरणीं सहज-स्थिती ॥ श्रुत मात झालें आम्हांप्रती ॥ परी आमुचे सौभाग्यनीतीं ॥ भाग्यार्क दिव्य जाहले ॥ ७३ ॥ आमचें कुंकुम होतें अचळ ॥ म्हणोनि दृष्टीं आलें ऐसें फळ ॥ यापरी तुम्हा नृपाळ ॥ वाईट बरें विलोका ॥ ७४ ॥ ऐसी ऐकोनि तियेची वार्ता ॥ उचंबळला क्रोधानळाच्या माथां ॥ मग अनर्थानळाच्या शाखा दावितां ॥ भयंकररूपी जाहलासे ॥ ७५ ॥ मग तो क्रोध न वदवे वाणी ॥ प्रत्यक्ष आला वडवानळ अग्नी ॥ नाथ जालिंदर समुद्रपाणी ॥ प्राशावया क्षोभला ॥ ७६ ॥ मग तो उठोनि तैसेचि गतीं ॥ बाहेर

१ वचन. २ रागाची भीती.

जाय तो नृपती ॥ मंत्री बोलावूनि सेवकांहातीं ॥ जालिंदरा पाहों चला ॥ ७७ ॥ शीघ्र आणोनि कामाठ्यांसीं[1] ॥ गर्ती योजिली कूपासरसी[2] ॥ नाथ जालिंदर ते उद्देशीं ॥ तयामाजी लोटिला ॥ ७८ ॥ अश्वलीद न गणती ॥ तेथें सर्वत्र पडली होती ॥ ती लोटूनि गर्तेवरती ॥ नाथजती बुजविला ॥ ७९ ॥ ऐसें गुप्त करोनि प्रकरण ॥ राव सेवी आपुलें स्थान ॥ परी सेवकां ठेविलें सांगोन ॥ मात[3] बोलूं नका ही ॥ १८० ॥ जरी होतां मुखलंपट ॥ मम श्रोत्रीं आलिया नीट ॥ त्याचें करीन सपाट ॥ यमलोकीं मिरवीन कीं ॥ ८१ ॥ ऐसी ऐकूनि भयंकर वार्ता ॥ दर्पसिंह तो योजूनि माथां ॥ रागेला परी सेवकाचित्ता ॥ धुसधुसी मिरवीतसे ॥ ८२ ॥ इतुके प्रकरणीं मध्ययामिनी ॥ झाली म्हणूनि नेणती जनीं ॥ अर्कोदयीं पाहिला स्वामी ॥ म्हणती उठोनि गेला असे ॥ ८३ ॥ एक म्हणती त्याचें येथें काय ॥ स्वइच्छे बसावें वाटेल तेथ ॥ हा ग्राम नव्हे आणिक राय ॥ ग्रामवस्तीं विराजला ॥ ८४ ॥ ऐशी बहुतांची बहुत वाणी ॥ प्रविष्ट झाली जगालागोनी ॥ कीं जालिंदर गेला येथूनी ॥ महीं भ्रमण करावया ॥ ८५ ॥ ऐसी वार्ता नगरलोकीं ॥ उठली ऐकूनि परिचारिकी ॥ त्या जाऊनि सद्विवेकी ॥ मैनावतीसी सांगती ॥ ८६ ॥ कीं महाराज आपुला गुरु ॥ वस्तुफळाचा[4] कल्पतरू ॥ उठोनि गेला कोठें दुरू ॥ महीं भ्रमण करावया ॥ ८७ ॥ ऐसें ऐकोनि मैनावती ॥ असंतोषली परम चित्तीं ॥ म्हणे मम सुताचे दैवाप्रती ॥ लाभ नाहीं आतुडला ॥ ८८ ॥ ऐसें म्हणोनि संकोचित ॥ नेत्रीं प्रेमाश्रु ढाळीत ॥ येरीकडे जालिंदरनाथ ॥ कैसे स्थितीं राहिला ॥ ८९ ॥ तरी अवश्य भविष्य जाणणार ॥ आणि मैनावतीचा लोभ अपार ॥ आणि शत्रुमित्र पाहणार ॥ एकरूपीं समत्वें ॥ १९० ॥ नातरी परम प्रतापी वासरमणी ॥ क्षणें टाकील ब्रह्मांड जाळोनि ॥ तो भद्र ज्याची विपर्यासकरणी ॥ तुष्ट कैसा राहिला ॥ ९१ ॥ जो द्वंद्वातीत मूर्तिमंत ॥ दंभरहित स्वरूपीं मिरवत ॥ ममता निःसंग विरहित ॥ कार्याकार्य जाणोनी ॥ ९२ ॥ असो गर्तेमाजी यतिनाथ ॥ वज्रासनातें

---

१ बिगारी. २ विहिरीसारखा खड्डा खणविला. ३ गोष्ट. ४ ब्रह्मज्ञानाचें फळ देणारा.

घालोनि खालतें ॥ आकाशास्त्र प्रेरूनि भोंवतें ॥ स्वस्थचित्तीं बैसला ॥ ९३ ॥ आकाशास्त्र असतां भोंवतें ॥ लीद मिरवे सभोंवतें ॥ यापरी आकाशास्त्र माथां ॥ वज्रास्त्र स्थापिलें ॥ ९४ ॥ तेणेंकरोनि अधरस्थळीं ॥ लीद मिरविली आहे शिरीं ॥ येरीकडे अंतःपुरीं ॥ जनवार्ता समजली ॥ ९५ ॥ नाथ जालिंदर गेला निघोन ॥ मग सकळ स्त्रियांचें झालें समाधान ॥ बरें झालें म्हणती निधान ॥ येऊनि पहुडल्या सेजेसी ॥ ९६ ॥ यापरी पुढें सुरस ॥ धुंडीसुत सांगेल श्रोतियांस ॥ तरी सर्व श्रोतीं टाकूनि आळस ॥ अवधान द्यावें पुढारां ॥ ९७ ॥ मालू धुंडी नरहरी वंशीं ॥ कथा वदेल नवरसी ॥ परी वारंवार श्रोत्यांसीं ॥ कृपा अवधान मागतसे ॥ ९८ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ चतुर्दशाध्याय गोड हा ॥ १९९ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥

॥ नवनाथभक्तिसार चतुर्दशाध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी जगत्पालका ॥ मुनिमानसचकोरमृगांका[1] ॥ कृपांबुदातया[2] पूर्णशशांका ॥ ग्रंथादर्शीं येई कां ॥ १ ॥ मागील अध्यायीं कथन ॥ तुवां वदविलें कृपा करून ॥ गर्तकूपीं अग्निनंदन[3] ॥ गोपीचंदें घातला ॥ २ ॥ घातला परी कैसा लाग ॥ कीं कोठें नाहीं सूसमाग ॥ जैसा शंकर गेल्यामाग ॥ फसवूनि त्यासी वरियेलें ॥ ३ ॥ असो पुढें आतां श्रोती ॥ श्रवण करावी रसाळ उक्ती ॥ सिंहावलोकनीं घेऊनि गती ॥ मागील कथा विलोका ॥ ४ ॥ बद्रिकाश्रमीं पूर्ण तपासी ॥ गोरक्ष कानिफा जान्हवीतीरासी ॥ तप आचरितां द्वादशवर्षी ॥ उद्यापन उरकिलें ॥ ५ ॥ परी याचें त्यासी नाहीं ठाऊक ॥ कायाभुवनीं उभय अर्क ॥ संगोपीत कामांतक ॥ परी माहीत नाहीं अन्योन्यां ॥ ६ ॥ पुढील भविष्योत्तर जाणून ॥ गुप्त ठेविलें ओळखून ॥ यापरी तप झालिया पूर्ण ॥ उभयतांही बोळविलें ॥ ७ ॥ कानिफा निघाला उत्तरदेशीं ॥ महातपी तो गोरक्षशेखी ॥ उत्तरपूर्णमध्यकोणासी ॥ संचार करीत चालिला ॥ ८ ॥ प्रयाग गया काशी करून ॥ श्रीगुरूतें शोधी गजकर्णनंदन ॥ यापरी पूर्ण दक्षिण कोण ॥ गोरक्ष शोधी मच्छिंद्रा ॥ ९ ॥ शोधीत परी तो कैसा ॥ कीं जलाविण विभक्त मासा ॥ कीं बाळ मातेचे वसवसा ॥ सदोदित हृदयांत ॥ १० ॥ नावडे त्यातें अन्नपाणी ॥ नावडे निद्रा सुखासनीं ॥ सदा भंवते भाविक मनीं ॥ उद्वेगचक्रीं पडियेला ॥ ११ ॥ श्रीगुरु आठवूनि चित्तांत ॥ भ्रमण करीतसे पिशाचवत ॥ सोडी श्वास आणूनि हेत ॥ नाथ हे नाथ म्हणोनि ॥ १२ ॥ वारंवार हंबरडे फोडीत ॥ म्हणे कधीं भेटती गुरुनाथ ॥ प्राण डोळां उरला किंचित ॥ पाय आतां दाखवीं ॥ १३ ॥ ऐसी प्रेमें होतसे वृष्टी ॥ आपुल्या पुसे वागवटी ॥ म्हणे पहिला असेल मच्छिंद्र जेठी ॥ कोणी तरी सांगा हो ॥ १४ ॥ ऐसें बहुधा बहुतां पुसून ॥ नाना क्षेत्रीं करी गमन ॥ तो भ्रमत गौडदेशाकारण ॥ हेळापट्टणीं पातला ॥ १५ ॥ तपें मांस भक्षिलें समग्र ॥ अति सूक्ष्म जर्जर शरीर ॥ त्यावरी श्रीगुरुवियोगचिंताशर ॥ हार्डी टोले

१ ऋषिजनांच्या मनोरूपी चकोराला चंद्राप्रमाणें असणाऱ्या. २ कृपारूपी पाणी देणाऱ्या. ३ जालंदर.

मारीतसे ।। १६ ।। जेथें बैसे तेथें वसे ।। नीरबिंदु वाहती नेत्रास ।। कार्याकारण कोण्या क्षेत्रास ।। भिक्षा मागूं जातसे ।। १७ ।। तों हेळापट्टण नगरामाझारी ।। येऊनि बैसला क्षणभरी ।। तों द्वारपाळ ग्रामद्वारीं ।। बैसले होते कांहींसे ।। १८ ।। त्यांनीं पाहूनि गोरक्षनाथ ।। आदेश म्हणूनि त्यातें नमीत ।। परी गोरक्ष तयां द्वारपाळां पुसत ।। मच्छिंद्रनाथ आहे कीं ।। १९ ।। तवं ते म्हणती आमुचे गांवीं ।। मच्छिंद्र नामें कोणी गोसावी ।। महाराजा आलाचि नाहीं ।। काय सांगावी सुखव्यक्ती ।। २० ।। परी नाथा एक तापसी ।। आला होता या गांवासी ।। नाम जालिंदर या जगासी ।। मिरवत होता महाराजा ।। २१ ।। काय सांगावी तयाची नीती ।। लोकांसी वाटे जैसा गभस्ती ।। तो तृणभारा वाहतां माथीं ।। अधर आम्ही पाहातसों ।। २२ ।। गोरक्ष म्हणे काय कारण ।। मस्तकीं वाहतसे तृण ।। येरी म्हणे तो काननांतून ।। गोधनाकरितां आणीतसे ।। २३ ।। गोरक्ष म्हणे गोधन कोणाचें ।। येरी म्हणती तें गांवींचें ।। परी निःस्पृहवृत्ति गोधनाचें ।। पालन करी महाराजा ।। २४ ।। गोरक्ष म्हणे किती दिवस ।। राहिला होता या वस्तीस ।। राहूनि लोप कवण ठायास ।। झाला पुढें तो सांगा ।। २५ ।। येरी म्हणती योगद्रुमा ।। एक संवत्सर राहिला या ग्रामा ।। पुढें गेला कोठें तें आम्हां ।। माहीत नाहीं महाराजा ।। २६ ।। याउपरी गोरक्षनाथ ।। दिवस किती लोटले ते पाहात ।। येरी म्हणे दश आजपर्यंत ।। लोटले संवत्सर महाराजा ।। २७ ।। ऐसी ऐकूनि तयांची वाणी ।। गोरक्ष विचारी आपुले मनीं ।। तरी कां माझा स्वामी नाम पालटूनी ।। जगामाजी विचरला ।। २८ ।। मी सांडूनि पूर्ण तपा [illegible] उगावया करीत येईन धांवत ।। म्हणूनि पालटिलें स्वनामास ।। गांवामाजीं मिरवला ।। २९ ।। ऐसी कल्पना आणूनि मनीं ।। अश्रुधारा वाहती नयनीं ।। म्हणे महाराजा गेलासी सोडुनी ।। मज पाडसा कैसा रे ।। ३० ।। टाकूनि निर्वाण काननांत ।। कोठें गेला माझा नाथ ।। मी अर्भक अज्ञान बाळक ।। बहुत मोकलिलें कैसें मज ।। ३१ ।। हे नाथ तूं सकळमय ।। सर्वस्वी बापमाय ।। तुजविण मातें कोण आश्रय ।। तिन्ही लोकीं दिसेना ।।३२।। अहा मज

पाडसाची येरणी[1] ॥ चरूं गेली कोणे रानीं ॥ माझें स्मरण सकळ सांडूनी ॥ कैसी गुंतली तिकडेचि ॥ ३३ ॥ अहा मग वत्साची प्रेममाउली ॥ कोण रानीं चरूं गेली ॥ परी माझें स्मरण विसरली ॥ कैसी गुंतली तिकडेचि ॥ ३४ ॥ अहा माझी मोहाची माय ॥ करूं गेली अंतराय ॥ मज ते विसरूनि सदय-हृदय ॥ कैसी गुंतली तिकडेचि ॥ ३५ ॥ ऐसें बोलूनि विलाप करीत ॥ ऊर्ध्व हंबरडा मारूनि धांवत ॥ पोट कवळुनि श्वास सोडीत ॥ अहा नाथ म्हणूनी ॥ ३६ ॥ मग ते कानवाळ द्वारपाळ ॥ म्हणती नाथा न करीं तळमळ ॥ तुम्हां मायलेंकरांचा मेळ ॥ ईश्वर करील पुढारां ॥ ३७ ॥ ऐसी वदती ते वाणी ॥ गांवांत धाडिला भिक्षेलागूनी ॥ मग तो गोरक्ष सदनोसदनीं ॥ अलक्ष गाजवीत जातसे ॥ ३८ ॥ परी जालिंदर होता ज्या ठायीं ॥ तेथें सहज आला भिक्षेस पाहीं ॥ तैं एकटएक सदन सांई ॥ पाहुनि अलख म्हणतसे ॥ ३९ ॥ तो सवाल ऐकूनि जालिंदरनाथ ॥ आदेश म्हणत महीआंत ॥ ते आदेश गोरक्षाप्रत ॥ श्रवण झाले तांतडी ॥ ४० ॥ मग ते आदेश वंदूनि पुढती ॥ म्हणे कोठें आहांत महाराज जती ॥ येरू म्हणे महीगर्तीं[2] ॥ विराजलोसे महाराजा ॥ ४१ ॥ गोरक्ष म्हणे कवण नामीं ॥ मिरवत आहांत नाथा स्वामी ॥ येरी म्हणे मनोधर्मी ॥ नाथ जालिंदर म्हणतात ॥ ४२ ॥ परी महाराजा योगद्रुमा ॥ कवण नाम मिरवतसे तुम्हां ॥ आणि वहद्हस्तप्रसादउगमा ॥ गुरू कोण तुमचा हो ॥ ४३ ॥ गोरक्ष म्हणे मच्छिंद्रजती ॥ वरदप्रसाद गुरुमूर्ती ॥ आणि गोरक्ष नाम देहाप्रती ॥ जगामाजी मिरवलें ॥ ४४ ॥ परी महाराजा ऐकें युक्ती ॥ तुम्ही सेविली महीगर्ती ॥ जगीं प्रवेष्टुनी पाप मती ॥ भंगित झाली लोकांची ॥ ४५ ॥ ऐसी ऐकूनि तयाची वार्ता ॥ जालिंदर सांगे झाली कथा ॥ ती ऐकतांचि गोरक्षनाथा ॥ कोपानळ पेटला ॥ ४६ ॥ म्हणे महाराजा आज्ञा करावी ॥ क्षणेंचि घालीन पालथी मही ॥ तंव त्या नृपाची प्रौढी कांहीं ॥ भस्म करीन क्षणांत ॥ ४७ ॥ जैसा अग्नि पेटला सदनांत ॥ तेणें तृणतंतूचें कोण

---

१ हरिणी. २ पृथ्वीच्या आंत, खड्ड्यांत.

गाणित || तन्न्यायें येथील नृपनाथ || भस्म करीन महाराजा || ४८ || अहा ऐसी गुरुमूर्ती || देवां दानवां वरद अती || ऐशा स्वामीसी घालूनि गर्ती || राज्य कैसा करितो जी || ४९ || तरी आतांचि आज्ञा प्रमाण || लागूं नेदीं एक क्षण || मग जालिंदर बोले वचन || ऐसें नोहे महाराजा || ५० || या कार्याचें पुढें कार्य || नातरी हृदयीं विचारूनि पाहें || नाथपंथ येणें दुणावे || हेंचि भविष्य असे पहा || ५१ || तरी आतां क्षमा करून || पुढें महाराजा करां गमन || परी हें ऐसें वर्तमान || बोलूं नको जगासी ||५२|| तुम्ही हिंडतां सहज महीसी || मम सुत कानिफा भेटतां तुम्हांसी || श्रुत करावें कृत्य त्यासी || वृत्तांत यथींचा सकळिक || ५३ || मग तो युक्तिप्रयुक्ती करून || संपादूनि रायासी कल्याण || मातें काढील गर्तेंतून || वाढवील तो नाथपंथ || ५४ || ऐसें सांगूनि गोरक्षनाथ || आदेश म्हणू बोळवीत || आणि गोरक्ष ऐकूनि शांत || होऊन आदेश म्हणतसे || ५५ || मग आदेशशब्दें चि गमन || करूनि निघाला गोरक्षनंदन || आहारापुरतें मेळवूनि अन्न || उपहारा संपादी || ५६ || मग शिंगी शेली करूनि ग्रहण || करिता झाला मार्गी गमन || तों जगन्नाथ प्राचीनस्थान || तेथें जाऊनि पोहोंचला || ५७ || येरींकडे कानिफानाथ || गांवोगांवीं भ्रमण करीत || परी ज्या गांवीं जाय तेथें || जगालागीं बोधीतसे || ५८ || कानिफामुखाचिये बोधस्थिती || ऐकूनि परम जन मानवती || सलिलप्रेम दाटूनि चित्तीं || अनुग्रह घेती तयाचा || ५९ || मग त्या गांवांत एकेक दोन || सच्छिष्य निघती विरक्तमान || प्रपंचराहणी लाथ मारून || नाथासवें चालती || ६० || ऐसे एक दोन पांच सात || दहाविसांचा मेळा जमत || होतां होतां सप्तशत || दाटले शिष्य समागमें || ६१ || पूर्वदेशीं करितां गमन || तो स्त्रीराज्य दोषसघन[1] || तयाच्या सीमेपर्यंत जाऊन || उलट पाहती माघारां || ६२ || स्त्रीराज्यांत पुरुष कोणी || नाहीं हें विख्यात जनश्रुतकर्णी || म्हणोनि शिष्यमंडळ दणाणोनि || परतोनि पाहती माघारीं || ६३ || ठायीं ठायीं

---

१ दोषांनीं भरलेलें.

करिती विचार ।। म्हणती स्त्रीराज्यदेव तीव्र ।। तेथें प्रवेश करितां नर ।। वाचत नाहीं सहसाही ।। ६४ ।। ऐसा देश कठिण असून ।। स्वामी करिती तयांत गमन ।। तरी अग्निकुंडीं सकळां नेऊन ।। पूर्ण अहुती इच्छीतसे ।। ६५ ।। जरी सेविल्या हलाहलातें[1] ।। मग कोण पुरुष जगेल तेथे ।। जेवीं तीव्र अग्नीत शिरतां तेथें ।। आहाळेना कैसें म्हणावें ।। ६६ ।। सदनीं प्रेरिला वैश्वानर ।। सदन झालें खदिरांगार ।। तयामाजी निघतां नर ।। वांचेल कैसा सहसा तो ।। ६७ ।। कीं पतंग घेता दीपाची भेटी ।। त्याचि रीती येथें गोष्टी ।। दिसूनि येती परी शेवटीं ।। मृत्यु आम्हा दिसतसे ।। ६८ ।। ऐसें होतां निश्चयवचन ।। कोणी म्हणती करा पलायन ।। जीवित्व वाचल्या साधन ।। घडून येईल महाराजा ।। ६९ ।। एक म्हणती ऐसें करावें ।। सदृढ धरावे गुरूचे पाय ।। मग जीवित्वाचें भय काय ।। जातसे तरी जाऊं द्या ।। ७० ।। काय वाचा तनुमनधन ।। प्रथम त्यासी केलें अर्पण ।। मग या जीवित्वाची आस्था धरून ।। व्रतालागीं कां भंगावें ।। ७१ ।। एक म्हणती लागलें वेड ।। कैचें व्रत पडिपाड ।। जीवित्व हरल्या व्रतकोड[2] ।। कोणी दृष्टीं पाहिलें ।। ७२ ।। तरी हा अर्थ सांडूनि धन ।। या स्वामीलागीं चुकवून ।। गृहस्थांनो पलायन ।। करूनि जीवित्व वांचवा ।। ७३ ।। या स्वामीसी लागलें वेड ।। सादर मृत्युझांपड ।। जया ठायीं पडेल धाड ।। चालूनि जातो त्या ठायीं ।। ७४ ।। ऐसें तुम्हांसीं सत्य भासेल ।। तरी हे मानूनि घ्यावे बोल ।। जीवित्वाची आस्था असेल ।। तरी बोल फोल न मानावे ।। ७५ ।। ऐसें ठायीं ठायीं तार्टी ।। बैसूनि करिती बोलचावटी ।। परी हा अर्थ सकळ पोटीं ।। कानिफातें समजला ।। ७६ ।। मनांत म्हणे भ्याले सकळ ।। हीनबुद्धि अति दुर्बळ ।। परी आपुला प्रताप सांगतां तुंबळ ।। सत्य वाटणार नाहीं यांसी ।। ७७ ।। मग करीं कवळूनि भस्माचिमुटी ।। स्पर्शास्त्रप्रयोग पोटीं ।। जल्पूनि प्रेरी महीपोटीं ।। तिन्ही दिशा लक्षुनी ।। ७८ ।। पुढील मात्र मार्ग ठेवूनि मोकळा ।। दिशा बंधन केल्या सकळा ।। केल्या परी

---

१ हलाहल नांवाच्या विषाला. २ व्रताची आवड.

ऐसा बळा ॥ देवदानवां आतुळेना ॥ ७९ ॥ केले अर्थ द्व्यर्थपर ॥ शिष्य पळूनि नाहीं जाणार ॥ आणि मारुतीचाही भुभुःकार ॥ पोहोंचूं नये त्या ठाया ॥ ८० ॥ ऐसें स्पर्शास्त्र पृष्ठीं ॥ रचूनि शांत बैसला जेठी ॥ मग शिष्यां पाचारूनि शेवटीं ॥ पुसता झाला तयासी ॥ ८१ ॥ लहान मोठे मेळवून ॥ समुदायासी बैसवून ॥ म्हणे आम्हांलागीं जाणें ॥ स्त्रीराज्यांत आहे कीं ॥ ८२ ॥ परी तो देश कठिण ॥ वांचत नाहीं पुरुषरत्न ॥ हनुमंतभुभुःकारेंकरून ॥ प्राणहानी होतसे ॥ ८३ ॥ पुढें देश बहुत कठिण ॥ परी आम्हांलागीं आहे जाणें ॥ तया देशींचें तीर्थ करून ॥ येऊं ऐसें वाटतसे ॥ ८४ ॥ आमुचा विश्वास गुरुपायीं ॥ जरी असेल भवप्रवाहीं ॥ तरी देशाची लंघूनि मही ॥ पुनः येऊं माघारे ॥ ८५ ॥ नातरी सुखें जावो प्राण ॥ परी मनाची धांव घेई पूर्ण ॥ तरी तुमचा विचार कवण ॥ तो मजप्रती दर्शवावा ॥ ८६ ॥ जे निःसीम गुरूच्या असती भक्तीं ॥ तिहीं धरावी माझी संगती ॥ नातरी जीवलोभ असेल चित्तीं ॥ तिहीं जावें माघारें ॥ ८७ ॥ ऐसें सांगूनि बोलावीत ॥ म्हणे देखिली बुद्धि करा येथ ॥ मग निःसीम भक्तांचे किंचित ॥ तया ठायी राहिले ॥ ८८ ॥ सातशतांत सात जाण ॥ ठायीं उरले स्थान धरून ॥ वरकड कंबरवस्तीं[1] करून ॥ कल्पिल्या मार्गी चालिले ॥ ८९ ॥ मनांत मानिती सुखवसा ॥ म्हणती तरुकरबुट्टीचा ठसा ॥ पळूनि जाता काजळीलेशा ॥ सूर्खत्र येते आपणांसी ॥ ९० ॥ तरी फार बरवें झालें ॥ स्वामीनें अंतर[2] ओळखिलें ॥ उजळणीं[3] बोळविलें[4] ॥ कीर्तिमाहात्म्य रक्षुनी ॥ ९१ ॥ ऐसा चित्तीं सुखवसा मानून ॥ आले पंथी करिती गमन ॥ एक कोस गेले धांवून ॥ सीमेपर्यंत ग्रामाच्या ॥ ९२ ॥ परी स्पर्शास्त्र सीमा लक्षून ॥ बैसलें होतें मही वेष्टून ॥ तेणें येतांच धरिलें कवळून ॥ महिसीं दृढ केले ते ॥ ९३ ॥ पद झालें महीं व्यक्त[5] ॥ मागें पुढें ठेवाया नसे शक्त ॥ जैसें सावज गुंतल्या चिखलांत ॥ बळ कांहीं चालेना ॥ ९४ ॥ असो झाले महीं व्यक्त ॥ म्हणूनि हस्ते काढूं

---

१ कंबर बांधून, सज्ज होऊन. २ मनांतील विचार. ३ उघडपणें. ४ निरोप दिला. ५ दृढ, घट्ट.

जात ॥ तों हस्त झाले महीं लिप्त ॥ मग सकळ ओणवे झाले ॥ ९५ ॥ येरीकडे कानिफानाथ ॥ त्या सातांतें बोलावूनि घेत ॥ जवळ बैसवूनि सकळ वृत्तांत ॥ निवेदिला तयांचा ॥ ९६ ॥ तुम्हीं करावें आतां ऐसें ॥ शीघ्र जाऊनि त्या महीस ॥ पाषाण करीं उचलोनि विशेष ॥ तयांच्या पृष्ठीं स्थापावे ॥९७॥ मग विभक्तास्त्रविभूति ॥ चर्चूनि तयांच्या भाळाप्रति ॥ मागूनि पाठविले साती ॥ समाचारा तयांच्या ॥९८॥ ते तंव श्रीगुरूचे आज्ञेकरून ॥ पहात चालिले सीमास्थान ॥ तरी ते सर्वही ओणवे होऊन ॥ ठायीं ठायीं खुंटले ॥ ९९ ॥ सातांसी पाहूनि अवघ्या मूर्ती ॥ परम चित्तीं लज्जित होती ॥ अधोवदन करूनि पाहती ॥ परी न देती उत्तर ॥ १०० ॥ हे जाऊनि बोलती त्यांतें ॥ कैसें सोडूनि गुरूतें ॥ जीवित्वलोभ धरूनियां मनातें ॥ मार्ग केला पुढारां ॥१॥ परी ईश्वराची अगाध करणी ॥ सकळ पडलां महीं खिळूनी ॥ ऐसिया रीतीं कोण तरूनी ॥ गेला आहे सांगा पां ॥ २ ॥ मग हस्तें सकळ पाषाण ॥ पृष्ठीं ठेविती बळेंकरून ॥ स्पर्श होतांचि जाती चिकटून ॥ आंग हालवितां पडेना ॥ ३ ॥ मग परम आक्रंदती ॥ चुकलों चुकलों ऐसें म्हणती ॥ आतां क्षमा करूनि चित्तीं ॥ सोडवावें आम्हांतें ॥ ४ ॥ येरू म्हणती खुशाल असा ॥ जीवित्वाचा धरूनि भरंवसा ॥ स्वामी पाहूनि आलिया देशा ॥ सोडवूनि नेऊं तुम्हांसी ॥ ५ ॥ गुरु करितां हा कसाला ॥ संकट पडतां काढितां पळा[1] ॥ परी ज्याची क्रिया त्याची त्याला ॥ फलद्रूप होतसे ॥ ६ ॥ आतां स्वस्थ असा चित्तीं ॥ आम्ही जातों स्त्रीदेशाप्रती ॥ दैवें वांचूनि आलिया अंतीं ॥ सोडवूनि नेऊं तुम्हांतें ॥ ७ ॥ ऐसें सकळां करूनि भाषण ॥ सकळां पृष्ठीं देऊनि पाषाण ॥ परतते झाले गुरुआज्ञेकरून ॥ परी ते पाहूनि आरंबळती ॥ ८ ॥ म्हणती गुरुमायेहूनि माय ॥ होऊनियां सदयहृदय ॥ आम्हांसही सवें न्यावें ॥ स्त्रीराज्यामाझारीं ॥ ९ ॥ आमुची सकळ गेली भ्रांती ॥ आणि गुरूची समजली प्रतापशक्ती ॥ आतां सकळ नासूनि दुर्मती ॥ विश्वासातें टेंकलों ॥ ११० ॥ ऐसी करितां विनवणी ॥ ती ऐकिली सातजणीं ॥ मग म्हणती श्रीगुरूतें सांगुनी ॥ सुटका करूं तुमची ॥ ११ ॥ ऐसें बोलूनि

१ घाबरून जाणें; गुदमरून जाणें.

सकळांकारण ॥ पुनः आले परतून ॥ म्हणती महाराजा दैन्यवाण ॥ शिष्यकटक मिरवले ॥ १२ ॥ त्यांची नासिली सकळ भ्रांती ॥ पृष्ठीं पाषाण घेऊनि आरंबळती ॥ तरी आतां कृपा ओसंडोनि चित्तीं ॥ मुक्त करा सर्वांतें ॥ १३ ॥ आतां येथूनि गेलिया प्राण ॥ सोडणार नाहीं आपुले चरण ॥ सर्वही स्थिर मती धरून ॥ चरणावरी लोटतील ॥ १४ ॥ नाना युक्तींकरून ॥ करितील श्रीगुरुचें समाधान ॥ हें सच्छिष्यांचें ऐकूनि वचन ॥ नाथ चित्तीं तोपला ॥१५॥ मग विभक्तास्त्रमंत्र होटीं ॥ जल्पूनि योजिली भस्मचिमुटी ॥ ओपूनि शिष्या करसंपुटी ॥ म्हणे चर्चूनि यावे तयातें ॥ १६ ॥ मग एक शिष्य जाऊनि तेथें ॥ भाळीं चर्चूनि भस्मचिमुटातें ॥ चर्चिता झाले सकळ मुक्त ॥ सातां उणें सातशें ॥ १७ ॥ ऐसे मुक्त झाले सकळ जनीं ॥ येऊनि लागले गुरूचे चरणीं ॥ नाथ तयालागीं पाहुनी ॥ अहा अहा म्हणतसे ॥ १८ ॥ असो ऐसें बोलूनि वचन ॥ तेथूनि टाळितां मग मुक्काम ॥ स्त्रीदेशाचे सीमेवरी जाऊन ॥ वस्तीलागीं विराजती ॥ १९ ॥ तेथें दिन लोटल्या झाली रात्री ॥ तों चमत्कार वर्तला ते क्षितीं ॥ भुभुःकार द्यावया मारुती ॥ सेतुहूनि चालिला ॥ १२० ॥ तों मार्गीं येतां अस्त्र सबळ ॥ वेष्टित झालें पदकमळ ॥ परी तो वज्रशरीरी तुंबळ ॥ अस्त्रालागीं मानीना ॥ २१ ॥ येरू चित्तामाजी विचार करीत ॥ हें स्पर्शास्त्र आहे निश्चित ॥ तरी येथें कोणी प्रतापवंत ॥ आला आहे निश्चयें ॥ २२ ॥ ऐसा विचार करूनि चित्तीं ॥ येता झाला सीमेप्रती ॥ तों कटक पाहूनि नाथपंथी ॥ मनांत विचार करीतसे ॥ २३ ॥ कीं ऱ्या यत्न करूनि बहुत ॥ तेथें पाठविला मच्छिंद्रनाथ ॥ परी कटक गेलिया तेथ ॥ बोधितील तयासी ॥ २४ ॥ मग बोधें होऊनियां स्वार ॥ स्वदेशीं येईल मच्छिंद्र ॥ मग मैनाकिनीमुखचंद्र ॥ दुःखसागरीं उतरेल ॥ २५ ॥ तरी येथेंचि यातें निर्बळ करून ॥ मागें लावावें परतून ॥ मग अति भीमरूप धरून ॥ भुभुःकार करीतसे ॥ २६ ॥ गाजवी पुच्छाचा फडत्कार ॥ भयंकररूपी अति तीव्र ॥ तें पाहुनिया कटकभार समग्र ॥ स्वामीआड दडताती ॥ २७ ॥ म्हणती महाराजा प्रळयकाळ ॥ प्रथम उदेला महाबळ ॥

आता भक्षील कटक सकळ || उपाय कांहीं योजावा || २८ || येरू म्हणे नाहीं भय || उगोचि पहा धरूनि धैर्य || यानें तुमचें करावें काय || अचळपणीं असा रे || २९ || मग करीं घेऊनि भस्मचिमुटी || वज्रास्त्र परम बोले होटीं || तो प्रयोग सिद्ध होता दाटीं || भस्मचिमुटी फेंकिली || १३० || मग तें वज्रास्त्र परम काठिण || माथा मिरविलें भूषण गगन || येरीकडे वायुनंदन || निजदृष्टी पहातसे || ३१ || मग मोठमोठे उचलून पर्वत || फेंकिता झाला गगनपंथ || ते गिरी आदळतां वज्रास्त्र || चूर्ण होती क्षणार्धे || ३२ || तें पाहूनि अंजनीसुत || प्रेरिता झाला मुष्टीघात || तेणें वज्र झाले भंगित || निचेष्टित महीं पडलें || ३३ || ऐसें होतां प्रकरण || दृष्टी पाहे कर्णनंदन[1] || मग काळिकास्त्र जल्पून || भस्मचिमुटी सोडीतसे || ३४ || यावरी सर्वोचि अग्न्यस्त्र || सोडिता झाला प्रयोगमंत्र || त्यावरी सर्वोचि वासवास्त्र[2] || वरी वाय्वस्त्र प्रेरिलें || ३५ || मग तो वाय्वस्त्रप्रयोग होतां || द्विमूर्धनी दाटला सविता || मग महापर्वत असती स्थूलता || भस्म होती तयानें || ३६ || तों अंजनीसुतासकट || तो अति तीव्र करीत नेट || याउपरी काय उद्भट || विक्राळरूपी प्रगटला || ३७ || कीं कृतांत जैसा मुख पसरून || ग्रासू पाहे सकळ जन || त्यातें साह्य परिपूर्ण || वासवशक्ती मिरवली || ३८ || जैसा यमामागे दम || प्रगट होय हरू प्राण || ऐसें उभयास्त्र तरुण || कडकडां करीतसे || ३९ || जैसे खग मेघडंबरीं || चमका मारिती चपळेपरी || उदेली भक्ती तदनुपरी || प्रणयतरणी मिरवल्या || १४० || त्यात अग्न्यस्त्राचा ताप थोर || त्यावरी साह्यातें वातास्त्र || मग मारुतिदेह होऊनि जर्जर || रक्षणार्थ कांहीं दिसेना || ४१ || वासव आणि काळिकास्त्र || मागे पुढें होऊनि पवित्र || प्रहर भेदाया पाहती स्वतंत्र || परी वायुपुत्र चपळ तो || ४२ || देई अस्त्रातें दोन हात || ओढिता झाला चपळवंत || तरी तेंही अस्त्र चपळ बहुत || हस्तयुक्त होऊं न देत || ४३ || यावरी अग्न्यस्त्राकारण || पुच्छीं योजी वायुनंदन || यापरी वातास्त्रा-

---

१ कानिफनाथ. २ इंद्रास्त्र.

कारण ॥ स्तुति विनवोनि आराधिलें ॥ ४४ ॥ म्हणे महाराजा प्रळयवंत ॥ प्रविष्ट करा अग्न्यस्त्रांत ॥ तरी तुझा आहे सुत ॥ लोकांमाजी मिरवतसे ॥ ४५ ॥ परी गृहींचा पाहूनि अनर्थ ॥ कोणता पाहुनि तुष्टला तात ॥ ऐसेया प्रकरणीं हृदयांत ॥ निवारिजे महाराजा ॥ ४६ ॥ ऐसें उत्तर ऐकोनि सावधान ॥ मग बोलवी वायुनंदन ॥ तें वातास्त्र झालें क्षीण ॥ महाप्रतापें आच्छादीं ॥ ४७ ॥ तें पाहुनी कानिफनाथ ॥ मोहनास्त्र प्रेरूनियां त्वरित ॥ तें गुप्तास्त्र हृदयांत ॥ जाऊनि आंत संचरलें ॥ ४८ ॥ संचरलें तरी वज्रशरीर ॥ लाग न धरी मोहनास्त्र ॥ परी कांहींसा भ्रांत वायुकुमर ॥ निजदेहीं दाटला ॥ ४९ ॥ तरी तैसाचि भ्रांतीमाझारी ॥ अग्न्यस्त्र पुच्छें धरी ॥ महाबळें समुद्रतीरीं ॥ भिरकावुनि दिधलें ॥ १५० ॥ परी अग्न्यस्त्रें महासबळ ॥ काढूं लागलें समुद्र जळ ॥ जळाचरा ओढवला प्रळयकाळ ॥ तेणें समुद्र गजबजिला ॥ ५१ ॥ मग तो येवोनि मूर्तिमंत ॥ निजदृष्टीनें जंव पाहात ॥ तों कानिफा आणि वायुसुत । युद्धालागीं मिरवले ॥ ५२ ॥ परी तयासी ओढवला प्रळयकाळ ॥ अग्न्यस्त्रातें करी शीतळ ॥ मग जलद आणोनी सकळ ॥ अग्न्यस्त्रीं स्थापिले ॥ ५३ ॥ तेणें अग्न्यस्त्र झालें शांत ॥ येरीकडे वायुसुत ॥ मोहनप्रकरणीं प्रविष्टचित्त ॥ परी पुच्छीं पर्वत उचलिला ॥ ५४ ॥ पर्वत उचलावयाचे संधीं ॥ फाकली होती तिकडे बुद्धी ॥ आणि स्थावरमोह अस्त्रें शुद्धि ॥ भ्रम पडला होताचि ॥ ५५ ॥ त्या संधींत दोहीं-कडून ॥ पाठींपाठीं अस्त्रें दोन ॥ एकदांचि भेदिली प्रहार करून ॥ सबळबळें करूनियां ॥ ५६ ॥ जैसी मेषाची मूर्धनी[1] ॥ झुंजतां एक होय मेळणीं ॥ तैसी पृष्ठीं हृदय लक्षुनी ॥ भेदतीं झालीं तीं अस्त्रें ॥ ५७ ॥ कालिका आणि वासवशक्ती ॥ भेदितांचि मूर्च्छित झाली व्यक्ती ॥ तेणें उलंडूनि महीवरती ॥ वातसुत पडियेला ॥ ५८ ॥ तें पाहूनि अनिळराज ॥ हृदयीं उजळलें मोहबीज ॥ मग प्रत्यक्ष होवोनि तेजःपुंज ॥ तयापासीं पातला ॥ ५९ ॥ परी तो अंजनीचा बाळ ॥ वज्रशरीरी ब्रह्मांडबळ ॥ पुच्छ सांवरोनि उतावेळ ॥ युद्धा मिसळूं पहातसे ॥ १६० ॥ मग श्रीवातें धरूनि हात ॥ म्हणे ऐक सद्वचन

१ एडक्यांचीं डोकीं.

सत्य ।। हे सबळपाणी आहेत नाथ ।। रळीं[1] यातें करूं नको ।। ६१ ।। पूर्वी पाहें मच्छिंद्रनाथ ।। तव शिरीं दिधला होता पर्वत ।। वाताआकर्षणविद्या बहुत ।। जाज्वल्यें मिरवे यापासीं ।। ६२ ।। तरी आतां सख्य करून ।। कार्य काय तें घे साधून ।। गूळ दिल्या पावे मरण[2] ।। विष त्यातें नकोचि ।। ६३ ।। यापरी बोले अपांपती ।। म्हणे हेंचि मानवतें माझे चित्तीं ।। सख्यासारखी दुसरी युक्ती ।। योग्यायोग्य दिसेना ।। ६४ ।। मग उदधीं आणि द्वितीय वातें ।। सवें घेऊनि मारुतीतें ।। कानिफातें घेऊनि त्वरितें ।। परम प्रीतीनें भेटले ।। ६५ ।। कानिफा तीन्ही देवांसी ।। नमन करीतसे अतिप्रीतीसीं ।। नमूनि पुढें वायुसुतासी ।। युद्ध कां सोडिलें म्हणतसे ।। ६६ ।। हे ऐकूनि बोले अनिळ ।। कीं युद्ध कासया करितां तुंबळ ।। कवण अर्थी तयाचें फळ ।। आम्हांलागीं दाखवा ।। ६७ ।। नाथ म्हणे तया मारुतीसी ।। युद्ध करीत होतों कासयासी ।। मारुती म्हणे कामनेसी ।। तरी ऐका माझिया ।। ६८ ।। म्यां बहुत यत्नेंकरून ।। गौरवोनि मच्छिंद्रनंदन ।। परम आदरें स्त्रीराज्याकारण ।। पाठविला आहे कीं ।। ६९ ।। तरी हे तयाचे असती जाती ।। तेथें गेलिया तयाप्रती ।। भेटल्या तयाची समूळ वृत्ती ।। बोधास्थिती आणितील ।। १७० ।। मग तो सांडूनि तेथींचें स्थान ।। स्वदेशांत करील गमन ।। ऐसी चित्तीं कल्पना आणून ।। युद्धालागीं मिसळलों ।। ७१ ।। तरी आतां असो कैसें ।। हा गेलिया स्त्रीराज्यास ।। कांहीं योग मच्छिंद्रास ।। बोलूं नये दुरुक्ती ।।७२।। ऐसे प्रकरणीं भाष्य देऊन ।। आवश्य करावें यांनीं गमन ।। मग माझें कांहीं एक छलन ।। होणार नाहीं नाथासी ।। ७३ ।। ऐसें बोलतां वायुसुत ।। अपांपति म्हणे बरवें यांत ।। अहा म्हणूनि वदे मरुतसुत ।। यांत काय वेंचतसे ।। ७४ ।। मग हांसोनि बोलिलें कानिफानाथें ।। अहा शंका आलिया तुम्हांतें ।। तरी प्रयोजन काय आम्हुतें ।। मच्छिंद्रातें बोलाया ।। ७५ ।। तरी सहसा आम्ही मच्छिंद्रासी ।। बोलणार नाहीं दुर्बळेंसी ।। आणि संबोधूनि त्यासी ।। तेथील तेथें स्थापूं कीं ।। ७६ ।। ऐसें वदूनि करतळभाष ।। देऊनि तुष्ट केलें त्यास ।। मग आपण आपुल्या स्वस्थानास ।। त्रिवर्गही चालिले ।। ७७ ।। सकळ गेले

---

१ युद्ध, भांडण. २ गोड बोलून कार्य साधून घे.

स्वस्थानासी ॥ तों उदय झाल्या लोटली निशीं ॥ मग शिष्यकटकेंसी[1] ॥ तेथूनियां निघाले ॥ ७८ ॥ स्त्रीराज्यांत प्रवेशून ॥ नाना तीर्थक्षेत्रस्थान ॥ पहात पहात राजनंदन ॥ शृंगमुरडीं पातला ॥ ७९ ॥ तों तें गांवींचे नृपासनीं ॥ तिलोत्तमा मैनाकिनी ॥ मच्छिंद्रासह बैसोनि सभास्थानीं ॥ सेवेलागीं विनटली ॥१८०॥ तों कानिफानाथ फेरी ॥ आला करीत राजद्वारीं ॥ सर्व शिष्य कटक भारी ॥ तों द्वाररक्षक शोधा-लागीं धांवले ॥ ८१ ॥ शोधितां शिष्य नयनीं ॥ तों कानिफा कळला कानीं ॥ मग जाऊनियां राजांगणीं ॥ वृत्तांत सुचविला ॥ ८२ ॥ म्हणती महाराजा ग्रामद्वारीं ॥ कानिफा सहनाथपरिवारीं ॥ सातशें शिष्य समुद्रलहरी ॥ तव भेटी आलासे ॥ ८३ ॥ हें ऐकूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ म्हणे पाहिला तया कोण पंथ ॥ येरी म्हणती म्हणवती नाथ ॥ कानफाटी कर्णीं ॥ ८४ ॥ ऐसें ऐकूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ परम दचकलें तयाचें चित्त ॥ म्हणे आला कीं गोरक्षनाथ ॥ पालटोनि नामातें ॥ ८५ ॥ तरी आतां कैचें येथें ॥ राहूं देईना या सुखातें ॥ अहा तिलोत्तमा सौंदर्यें मातें ॥ लाधली होती प्रीतीनें ॥ ८६॥ परी तयामाजी विक्षेप झाला ॥ कीं सैंधवें[2] दुग्धघट नासला ॥ तन्न्यायें न्याय झाला ॥ प्रारब्धवशें आमुचा ॥ ८७ ॥ आतां असो कैसें तरी ॥ यासी न्यावें ग्रामाभीतरीं ॥ म्हणोनि सिद्ध करोनि स्वारी ॥ अश्वशिबिकेसह[3] निघाला ॥ ८८ ॥ त्वरें येऊनि ग्रामद्वारीं ॥ परस्पर भेटी झाल्यावरी ॥ कानिफा पाहोनि हृदयाभीतरी ॥ समाधान मिरवलें ॥ ८९ ॥ मग आदेशा होऊनि नमन ॥ रुजामे[4] भरजरी कनकवर्ण ॥ महीं पसरूनि योगद्रुम ॥ तयावरी बैसविला ॥ १९० ॥ मग कोण कोणाची समूळ कथा ॥ तदनु पुसतां गुरूचे पंथा ॥ त्यांनींहि सांगितली समूळ वार्ता ॥ जालिंदर जन्मापासूनी ॥ ९१ ॥ मग मच्छिंद्र म्हणे जालिं-दरनाथ ॥ देता अनुग्रह उत्तम यात ॥ तरी तूं कानिफा नाम सुत ॥ गुरुबंधू तो माझा ॥ ९२ ॥ मग शब्दोशब्दीं अधिकोत्तर ॥ वाढत चालली प्रेमलहर ॥ मग वाहूनि गजस्कंधावर ॥ ग्रामामाजी आणिलें ॥ ९३ ॥ मग नानायुक्ती रचोनि चित्तीं ॥ स्वयें करीं मच्छिंद्रजती ॥ एक मास अति प्रीतीं ॥ कानिफा

---

१ शिष्यसमुदायासह. २ मिठानें. ३ पालखी, घोडे यांसह. ४ जाजम.

राहविला त्या स्थानीं ।। ९४ ।। राहिला परी तो नाथ कैसा ॥ तरी समूळ कथासुधारसा ॥ पुढिले अध्यायीं श्रवणीं वसा ॥ श्रवण होईल सकळिकां ॥ ९५ ॥ तरी हा भक्तिकथासार ।। तुम्हां वैष्णवांचें निजमाहेर ॥ प्रपंच सांडूनि रहावें स्थिर ।। या धवलगिरीं येऊनि ।। ९६ ।। धुंडीसुत नरहरिवंशीं ॥ कवि मालू नाम जयासी ।। तो बैसला ग्रंथमाहेरासी ॥ सुखसंपन्न भोगावया ॥ ९७ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ पंचदशाध्याय गोड हा ॥ १९८ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ अध्याय १५ ।। ओव्या ॥ १९८ ॥

॥ नवनाथभक्तिसार पंचदशाध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः || श्रीसरस्वत्यै नमः || जयजयाजी दिगंबरा || आद्यनामें विश्वंभरा || वर्णितां तुझिया गुणसंभारा || मति अपूर्व होतसे || १ || वर्णितां तुझिया गुणसंपत्ती || वेदभांडारें अपूर्व होती || सहस्रफणी वाहतां माथीं || शीण वाचे दावीतसे || २ || पंचाननाऐसे[1] धेंडे || परी दो अक्षरीं झाले धडे[2] || सरस्वतीचें शिणोनि तोंड || करी सांड विलापाची || ३ || आठभार उद्भिज्ज देही || कमळपत्रांते पुरे मही || सप्ताब्धींची[3] अपूर्व शायी[4] || तव गुणसाररसज्ञ || ४ || ऐसा सर्वगुणज्ञ पुरुष || येवोनि बैसला अबद्धमतीस || भक्तिसार ग्रंथ सुधारस || स्वयें निर्मिला आपणचि || ५ || तरी मागिले अध्यायीं सकळ कथन || कानिफा आणि वायुनंदन || युद्धसमयीं ऐक्य होऊन || सुखसागरा मिळाले || ६ || यावरी कानिफा स्त्रीदेशांत || गेले श्रीगडमुंडगांवांत || तेथें भेटोनि मच्छिंद्रातें || आतिथ्यातें भोगिलें || ७ || भोगिलें परी कैसे रीतीं || तेंचि ऐका येथूनि श्रोतीं || मच्छिंद्राचे काम चित्तीं || एक अर्थी उदेला || ८ || कीं कानिफा जाईल स्वदेशांत || श्रीगोरक्षका करील श्रुत || मग तो धांवोनि येईल येथ || नेईल मातें येथुनी || ९ || तरी गोरक्ष मम शिष्य आहे || ऐसें यासी श्रुत करूं नये || अनेक योजूनि उपाय || येथें राहता करावा || १० || ऐसी युक्ती रचूनि चित्तीं || करावें म्हणे आतिथ्य बहू रीतीं || म्हणोनि बोलावूनि बहुत युक्तीं || सकळां मच्छिंद्र सांगतसे || ११ || याउपरी आणिक योजना करीत || कीं विषयीं गोवावा कानिफानाथ || मग हा कदा देशांत || जाणार नाहीं सर्वस्वें || १२ || चंद्राननी मृगांकवदनी || पाठवीतसे शिबिरालागुनी || परी तो नातळे कामवासनीं || इंद्रियदमनी महाराज || १३ || म्हणाल तरी त्या कैशा युवती || प्रत्यक्ष कामाच्या मूर्ती || जयांचे नेत्रकटाक्षें होती || वेडेपिसे देवादि || १४ || जयेचें पाहतां मुखमंडण || तपी सांडिती तपाकारणें || येवोनि भुंगी लुंगी होवोन || मागें भ्रमती जपी तपी || १५ || जयेचे अधर पोंवळ्यांपरी दिसती || दर्शन दाळिंबबीज

---

१ ब्रह्मदेव. २ दोन अक्षरांत (नेति नेति या दोन शब्दांत). ३ सप्त सागरांची. ४ शाई (कमलपत्र म्हणून पृथ्वी)

गोमटी || गौरवर्ण पिकाघाटी[1] || ग्रीवा दर्शवी बाहेर || १६ || कीं अनंत चंद्राचा प्रकाश जैसा || कीं उडुगणपतीचा द्वितीय ठसा || जयांच्या नखाकृतिलेखा || चंद्रकोरी मिरवल्या || १७ || असो ऐसे स्त्रियांचे वर्ण || कीं भानुचि पावला उदयभान || ऐसिया स्त्रिया पाठवोनि स्थान || चेतविती कामासी || १८ || परी तो नातळे महाराज || हा वृत्तांत मच्छिंद्रा कळला सहज || मग म्हणे शिष्य-कटकाचा समाज || कामासनीं गोवावा || १९ || ऐसाहो यत्न करूनि पाहतां || कामिनींचा श्रम झाला वृथा || शिष्यकटकहीं येईना हाता || उपाय कांहीं चालेना || २० || असो ऐसे छळणांत || एक मास राहिले तेथ || परी कोपें देव होतां उदित || सहजस्थितीं लोटले || २१ || असो लोटल्या एक मास || मग पाचारूनि मच्छिंद्रास || म्हणती आज्ञा द्यावी आम्हांस || स्वदेशासी जावया || २२ || मग अवश्य म्हणोनि मच्छिंद्रनाथ || नानासंपत्ती द्रव्य ओपीत || गज वाजी उष्ट्र अमित || द्रव्य बहुत दिधले || २३ || शिबिरें कनाथा पडप[2] थोर || तंबू राहुट्या पृथगाकार[3] || शिबिका मुक्तझालरा छत्र || वस्त्राभरणी भारियेले || २४ || ऐसी ओपूनी अपार संपत्ती || बोळवीतसे मच्छिंद्रजती || एक कोस बोळवोनि नमिती || परस्परांसी आदरें || २५ || ऐसें बोळवोनि कटकभार || स्वस्थाना आला नाथ मच्छिंद्र || येरीकडे तीर्थवर || करीत आला स्वदेशा || २६ || सहज आले मुक्कामेंमुक्काम || लंघुनि स्त्रीदेश सुगम || पुढें गौडबंगाल स्थान उत्तम || नानाक्षेत्रें हिंडती || २७ || परी जया गावीं जाय नाथ || त्या गावीं लोक करिती आतिथ्य || सर्व पाहूनि भक्तिवंत || उपचारें मिरवती || २८ || इच्छेसम सकळ अर्थ || पूर्ण होऊनि शिष्यसांप्रदायीं होत || म्हणोनि वर्णिती कीर्त || मुखोमुखीं उल्हासें || २९ || मग या गावींचें त्या गावीं लोक || येऊनि नेती सकळ कटक[4] || दावूनि भक्तिभाव अलोलिक || बोळाविती पुढारा || ३० || ऐसें श्रवण करीत करीत || कीर्तीमागें कीर्ती होत || ती सत्कीर्ती हेळापट्टणांत ||

---

१ तांबूल गळ्यातून उतरतांना दिसे. २ थाटमाट. ३ निरनिराळ्या आकारांच्या. ४ समुदाय.

प्रविष्ट झाली जगमुखें ॥ ३१ ॥ बहुत जनांचे वाचे स्तुती ॥ अहाहा स्वामी ऐसें म्हणती ॥ मग राजांगणी ही कीर्ती ॥ हेलावली[1] सेवकमुखें ॥ ३२ ॥ कीर्ति ऐकूनि नृपनाथ ॥ पुढें प्रेरिता झाला दूत ॥ त्याकरवी उत्तम वृत्तांत ॥ मुनिकटकाचा आणविला ॥ ३३ ॥ ते सांगती मुनीचा राजयोग ॥ गांवोगांवींहूनि शिबिरें सुरंग चांग ॥ धांवतातीं घेऊनि मागोमाग ॥ स्वामीलागीं राहावया ॥ ३४ ॥ पुढें नाथध्वज येऊन ॥ शिबिरें चालती त्यामागून ॥ शिष्यकटकासी मागूनि गमन ॥ कानिफाचे होतसे ॥ ३५ ॥ ऐसें मार्गीं करितां गमन ॥ तो येरीकडे जगन्नाथाहून ॥ गोरक्ष बंगालदेशांत येऊन ॥ गांवोगांव भ्रमतसे ॥ ३६ ॥ तो सहजमार्गीं करितां गमन ॥ महीप्रवाही तरुव्यक्त विपिन ॥ तया विपिनीं गजकर्ण नंदन ॥ सहजस्थितीं भेटला ॥ ३७ ॥ तेणें पाहिलें गोरक्षकासी ॥ गोरक्षें पाहिलें कानिफासी ॥ दृष्टादृष्टी होतां आदेशीं ॥ एकमेकां बोलिले ॥ ३८ ॥ करूनि स्थिर शिबिकासन ॥ खालीं उतरला कर्णनंदन[2] ॥ मग भरजरी गालिचा महीं पसरून ॥ गोरक्षासी बैसविलें ॥ ३९ ॥ आपण बैसे उपसवें[3] नेटीं ॥ बोले कानिफा वाग्वटी ॥ नाथपंथ हा वरदपुटी ॥ कोण गुरू लाहिला ॥ ४० ॥ हें ऐकून गोरक्षनाथ ॥ मार्च्छिद्रजन्मापासूनि कथा सांगत ॥ वरदपाणी उदयमित्र ॥ प्रसन्न झाला तयासी ॥ ४१ ॥ तरी त्याचा दासानुदास ॥ मी म्हणवितों महापुरुष ॥ परी श्रीगुरु कानिफादेहास ॥ गुरु कोण मिरवला तें सांगा ॥ ४२ ॥ ऐसे गोरक्षबोल ऐकून ॥ कानिफा सांगे जालिंदरकथन ॥ जन्मापासूनि वर्तमान ॥ दत्तकृपा आगळी ॥ ४३ ॥ ऐसे उभयतांचें भाषण ॥ झालिया मिरवलें समाधान ॥ म्हणती योग्य आलें घडून ॥ तुम्ही आम्हां भेटलां ॥ ४४ ॥ याउपरी कानिफाचित्तीं ॥ कामना उदेली एका अर्थीं ॥ कीं मार्च्छिद्र गुरु गोरक्षाप्रती ॥ दत्तवरदें मिरवला ॥ ४५ ॥ तरी दत्तकृपेचें अनुसंधान ॥ कैसें लाधलें विद्यारत्न ॥ कीं कवणरूपीं सहजदर्शन ॥ जगामाजी मिरवती ॥ ४६ ॥ तरी याचा शोध करावा ॥ दावूनी

---

१ पसरली. २ कानिफा. ३ सन्निध.

आपुल्या गौरवा ॥ ऐसें योजूनि सहज भावा ॥ दृष्टी करी भोंवतालीं ॥ ४७ ॥ तों दृष्टीसमोर आम्रवन ॥ पक्व फळीं देखिलें सघन ॥ तेंही पाडाचें पक्वपण ॥ शाखा वृक्षीं विराजल्या ॥ ४८ ॥ तें पाहतां कानिफनाथ ॥ म्हणे हें आम्रवन काय शोभत ॥ फळें हीं मधुर शाखा व्यक्त ॥ झोंबल्या आहेत ह्या वृक्षीं ॥ ४९ ॥ परी ऐसीं फळें सुगम दिसती ॥ तरी भक्षण करावें वाटे चित्तीं ॥ यावरी गोरक्ष बोले युक्तीं ॥ नको नको म्हणतसे ॥ ५० ॥ याउपरी बोले कानिफा वचन ॥ तोडूनि आणवितों शिष्य धाडून ॥ गोरक्ष म्हणे इतुका यत्न ॥ कासयासी करावा ॥ ५१ ॥ आतां शिष्य आहेत जवळी ॥ तोडूनि आणातें त्या करकमळीं ॥ शिष्य नसतां कोणे काळीं ॥ मग आपण काय करावें ॥ ५२ ॥ तरी आतां स्वतः ऐसें करावें ॥ गुरुप्रसादें प्रताप मिरवावे ॥ फळें तोडूनि विद्येसी गौरवावें ॥ तुष्ट आत्मा करावा ॥ ॥५३॥ ऐसें कानिफा ऐकूनि वचन ॥ जरी तुमचें इच्छितें ऐसें मन ॥ तरी आतांचि आणितों तोडून ॥ पक्वपर्णीं गुरुकृपें ॥ ५४ ॥ मग कवळूनी भस्मचिमुटी ॥ विभक्तास्त्र जपे होटीं ॥ त्यावरी आकर्षण मंत्रपोटीं ॥ प्रेरिता झाला युक्तीनें ॥ ५५ ॥ विभक्तास्त्र आकर्षणीं ॥ प्रेरितां फेकीं भस्म काननीं ॥ तंव तीं पक्वफळें वृक्षावरूनी ॥ पुढें आलीं सर्वत्र ॥ ५६ ॥ मग ते शिष्यकटकासहित ॥ फळें भक्षिती मधुर व्यक्त ॥ भक्षिल्या पूर्ण तृप्त ॥ क्षाळिले[1] हात जीवनानें ॥ ५७ ॥ ऐसे झालिया पूर्णप्रकरणीं ॥ गोरक्ष विचारी ऐसें मनीं ॥ म्हणे प्रताप दाविला मजलागुनी ॥ कानिफानें आपुला ॥ ५८ ॥ तरी आपण आतां यासी ॥ दावूं विद्या चमत्कारासी ॥ ऐसा विचार करूनि मानसीं ॥ कानिफातें बोलतसे ॥५९॥ म्हणे तुम्ही केला पाहुणचार ॥ तरी उत्तरालागीं उत्तर ॥ आणिक फळें भक्षूनि साचार ॥ चवी रसने मिरवावी ॥ ६० ॥ ऐसे ऐकोनि तयाचें वचन ॥ म्हणे बोललां ते फार उत्तम ॥ तुमच्या शब्दासी करूनि मान ॥ स्वीकारावें तैसेंचि ॥ ६१ ॥ मग आकर्षणशक्तीं विभक्तास्त्र ॥ जल्पोनि नाथ गोरक्ष पवित्र ॥ तों

---

१ धुतले.

लवंगवनींचीं फळें विचित्र ॥ येऊनि पडलीं पुढारां ॥ ६२ ॥ मग तीं फळें खात जेठी ॥ रसनेसी[१] पडो पाहे मिठी ॥ अहा अहा म्हणे शेवटीं ॥ अमृतसरीं दाटले ॥ ६३ ॥ मग ती फळें केलिया भक्षण ॥ शुद्धजीवनें हस्त प्रक्षाळून ॥ बैसले आसनीं सुखें येऊन ॥ त्यावरी बोले गोरक्ष तो ॥ ६४ ॥ म्हणे खालीं फळें उत्तम राहिलीं ॥ परी जैसीं तैसीं करावीं वहिलीं ॥ पुन्हां योजूनि वृक्षडाहळीं ॥ पुढें मार्गा गमावें ॥ ६५ ॥ याउपरी कानिफानाथ ॥ ऐसा कोण ब्रह्मयाचा सुत ॥ पुन्हां निर्मोनि मूर्तिमंत ॥ जैसें तैसें करील ॥ ६६ ॥ गोरक्ष म्हणे गुरुपुत्र ॥ जो निस्सीमपणीं आहे पवित्र ॥ त्यासी हें करणें अघटित विचित्र ॥ कदाकाळीं नसेचि ॥ ६७ ॥ तो दुसरा ब्रह्मा करील उत्पन्न ॥ मग ऐसियाची कथा कोण ॥ जो महीच मस्तकीं करिता धारण ॥ तो पर्वताचे ओझें शिणे कीं ॥ ६८ ॥ जो अर्कतेजा निवविणार ॥ तो पावक ठिणगीनें पळे सत्वर ॥ हृदयीं सांठवितो सप्तसागर ॥ तो थिल्लरोदकें[२] अटकेना ॥ ६९ ॥ जो बोलकाजाचे गंभीर चातुरीं ॥ बृहस्पतीतें मागें सारी ॥ तो अजारक्षकातें[३] भिवोनि अंतरीं ॥ मौन वरील कां वाचे ॥ ७० ॥ जो आपुलें प्रतापेंकरूनी ॥ क्षीराब्धी करील गृहवासनी ॥ तो तक्राकारितां[४] सदैव सदनीं ॥ भीक मागेल केउता ॥ ७१ ॥ कीं चक्षूचे कृपाकटाक्षें ॥ पाषाण करी परीस जैसे ॥ तो हेमाकारितां काय प्रत्यक्ष ॥ आराधील धनाढ्या ॥ ७२ ॥ जयाचे वचनवाग्वटी ॥ मिरविती सकळ देवांच्या थाटी ॥ तो आपल्या मोक्षासाठीं ॥ आराधीना भूतासी ॥ ७३ ॥ तस्मात् ब्रह्मयाची काय कथा ॥ जो अनंतब्रह्मांडें होय निर्मिता ॥ सर्व कर्तव्याचा कर्ता ॥ गुरुकृपेसीं मिरवतसे ॥ ७४ ॥ नातरी सुळींच प्रौढीं ॥ गुरु मिरवला ज्याच्या कवाडीं ॥ तयाची दैना कोण फेडी ॥ काबाड[५] ओझें वाहे तो ॥ ७५ ॥ ऐसें ऐकतां कानिफानाथ ॥ परम क्षोभला खचितार्थ ॥ जैसा पावक[६] आज्यसिंचितार्थ[६] ॥ कवळूं पाहे ब्रह्मांडा ॥ ७६ ॥ म्हणे हो हो

---

१ जिभेला. २ डबक्याच्या पाण्यानें. ३ मेंढपाळाला. ४ ताकासाटी. ५ गवत; कडबा. ६ तुपाच्या धारेने अग्नी.

जाणतों तूतें || आणि तुझिया गुरूसहित || बहुसाधनीं प्रतापवंत || नरकामाजी पचतसे || ७७ || वाचे म्हणविती योगीजन || कर्म आचरती नरकपतन || सकळ स्त्रीराष्ट्र वेष्टून || भोग भोगी पापांचा || ७८ || जितेंद्रियत्व दावावें जनीं || असोनि भोग चिंती मनीं || तया भोगवश करोनि || मैनिकानाथ होवोनि ठेला || ७९ || तरी ठाऊक गुरु तुझा || किती बोलसी प्राज्ञी ओजा || आतां ब्रह्मयातें करूनि हीन तेजा || ढिसाळ गोष्टी करितोसी || ८० || प्रथम गुरु तुझा कावाडी || तुझी दैना कोण फेडी || आतां सोडोनि सकळ प्रौढी || मार्गालागी क्रमीं कां || ८१ || ऐसें वचन खडतर बोलणें || गोरक्षकातें होतां श्रवण || मग म्हणे बोलसी आपण || चावटीपणीं हे भ्रष्टा || ८२ || तुझा गुरु जालिंदरनाथ || प्रतापहीन दीन बहुत || दशवर्षें आजपर्यंत || नरकीं नित्य पचतसे || ८३ || परी त्या सामर्थ्य नाहीं झालें || कीं आपण येथूनि जावें वहिलें || नृपसर्पदर्पें[1] वेष्टिलें || शक्तिहीन झालासे || ८४ || हेळापट्टणीं गौडबंगाल देशीं || वस्ताद मिळाला आहे त्यासी || धन्य गोपीचंद प्रतापराशी || लीदगर्तींत पचवीतसे || ८५ || तैसा नोहे गुरु माझा || हालवील सकळ ब्रह्मांड चोजा || शंकराचें अस्त्र ओजा || करकमळीं मिरवतसे || ८६ || अष्टभैरव महादारुण || अजिंक्य देवांदानवांकारण || त्यांसी बळें करूनि कंदन || शरणागत आणिलें || ८७ || पाहे केवढा मारुतसुत || जेणें विजयी केला रघुनाथ || तया मस्तकीं देऊनि पर्वत || उभा केला स्तंभापरी || ८८ || वीरभद्र प्रतापतरणी || देवदानवां अजिंक्य करणी || तयाचा प्राण कंठीं आणुनी || शरणागत तो केला || ८९ || द्वादशकळीं[2] तीव्र आदित्य || तयाचा उलथोनि पाडिला रथ || सकळ देव शरणागत || होऊनि लोटले पायासी || ९० || तरी प्रतापी गुरु ऐसा || भक्त सोडवीत नरकक्लेशा || तयाच्या वरदकृपें ऐसा || आतांचि पाहें हे भ्रष्टा || ९१ || मग घेऊनि भस्मचिमुटी || मंत्रप्रयोग बोले होटीं || संजीवनी ते पीयूषथाटी || सकळ फळातें मिरवली || ९२ || ऐसीं सकळ प्रयोगीं फळें संपूर्ण || जैसीं तैसीं ठेलीं होऊन || तें कानिफानाथ पाहून || मनीं शंकित पैं

१ राजसर्पाच्या क्रोधाने. २ बारा कलांचा.

झाला ।। ९३ ।। योजूनि सर्वें मुख वोठीं ।। विस्मय करीत आपुले पोटीं ।। म्हणे धन्य हा प्रतापजेठी ।। जगामाजी मिरविला ।। ९४ ।। सकळ टाकूनि विरुद्ध भाषण ।। धांवोनि दिधलें आलिंगन ।। म्हणे धन्य तूं एक निपुण ।। गुरुपुत्रता मिरविशी ।। ९५ ।। परी ऐशा बोलतां विरुद्ध बोला ।। मातें सर्वज्ञ लाभ झाला ।। शोधित फिरलों जालिंदराला ।। ठाव लाधला तुजपासीं ।। ९६ ।। यापरी गोरक्ष बोले वचन ।। हें बोलिलासी अति अप्रमाण ।। माझा लाभ तुजकारण ।। तुझा लाभ मज झाला ।। ९७ ।। ते बोल नव्हे वाईट ।। दाविते झाले मार्ग चोखट ।। गुप्तगुरूचें उघडूनि कपाट ।। मार्गदिवटा पैं केला ।। ९८ ।। तरी आतां उत्तम झालें ।। दृष्टीं पाहूं गुरुपाउलें ।। ऐसें वदूनि प्रीतीं नमिलें ।। एकमेकां तें वेळा ।। ९९ ।। याउपरी गौरनंदन[1] ।। स्पर्शास्त्र मुखीं जल्पून ।। वृक्षांदेठीं फळें नेऊन ।। जेथील तेथें जडियेलीं ।।१००।। मग पुन्हां करोनि नमनानमन ।। प्रांजळ वर्णित वर्तमान ।। एकमेकांतें विचारून ।। आदेश म्हणवूनि जातातीं ।। १ ।। गोरक्ष चालिला स्त्रीदेशांत ।। कानिफा गौडबंगाली जात ।। हेळापट्टण लक्षूनियां पंथ ।। कूच मुक्काम साधीतसे ।। २ ।। परी तीव्र होऊनि अति चित्तीं ।। म्हणे जातांचि भस्म करीन नृपती ।। अहा जालिंदर गुरुमूर्ती ।। दुखविली नष्टानें ।। ३ ।। ऐसें म्हणोनि बारंवार ।। परम क्रोधाचा वैश्वानर[2] ।। शिखा[3] डुलवी स्वअंगावर ।। अहाळूनि[4] पाडावया ।। ४ ।। तन्न्यायें तीव्रमती ।। चित्तकुंडी पात्रकस्थिती ।। प्रदीप करोनि नृपआहुती ।। इच्छूनियां जातसे ।। ५ ।। तच्छिष्यकटकथाटी ।। गमन करितां वाटोवाटीं ।। तंव हेळापट्टण काननपुटीं ।। जाऊनियां पोहोंचला ।। ६ ।। तो वृत्तांत रायासी कळला ।। कानिफा आले गांवाला ।। मग परिवारासहित गोपीचंद वहिला ।। सवें सामोरा जातसे ।। ७ ।। चित्तीं म्हणे मम वैभवा ।। योग्य दिसे महानुभावा ।। तरी गुरु हाचि करावा ।। कायावाचाभावानें ।। ८ ।। सातशें शिष्यकटक भारी ।। पूर्णयोगी ब्रह्मचारी ।। गज वाजी[5] स्यंदनीं[6] स्वारी ।। जगामाजी मिरवतसे ।। ९ ।। सिद्ध करूनि चमूभार[7] ।। शिबिकासनें तुरंग[8] अपार ।। अन्य मंडळी वीर झुंजार ।। रायासवें मिरविले ।।११०।।

१ गोरक्षनाथ. २ अग्नी. ३ ज्वाला. ४ भाजून. ५ घोडे. ६ रथ. ७ सैन्य. ८ घोडे.

रायमस्तकीं एकशत ॥ चंद्रार्कुनी देदीप्यवंत ॥ ऐसीं छत्रें वर्णितां बहुत ॥ वाढेल ग्रंथ आगळा ॥ ११ ॥ एक सहस्र सातशें मिती ॥ बरोबरीचे सरदार असती ॥ तयांचीं छत्रें पंच असती ॥ चंद्रार्कीं मिरवत ॥ १२ ॥ हेमतगटी झालरा शिल्पयुक्तीं ॥ छत्रकळसाची अपार दीप्ती ॥ रत्नखचित अर्का म्हणती ॥ तेज सांडी तूं आपुलें ॥ १३ ॥ ऐशा संपत्तिसंभारेसी ॥ ठेंगणें भाविती[1] अमरपदासी ॥ मार्गीं चालतां मंत्रिकासी ॥ पाचारी तो नृपनाथ ॥ १४ ॥ म्हणती प्रारब्धयोगेंकरून ॥ येथें पातलें सिद्धरत्न ॥ तरी याचा अनुग्रह घेऊन ॥ ईश्वरभक्तीं परिधानूं ॥ १५ ॥ हा श्रीगुरु आहे योग्य मातें ॥ माझी संपत्ती भूषणभरतें ॥ जगामाजी दिसे सरितें ॥ योगायोग्य उभयतीं ॥ १६ ॥ नातरी गुरु मम मातेनें ॥ योजिला होता कंगालहीन ॥ रत्नपति काच आणून ॥ भूषणातें मिरवीतसे ॥ १७ ॥ कीं कल्पतरूच्या बागायतीं ॥ कंटकतरू बाभूळवस्ती ॥ कीं अर्कचंद्राचे मध्यपंक्ती ॥ काजव्यानें मिरवावें ॥ १८ ॥ मी भूप माझे पंक्ती ॥ भूपती असावा सर्वज्ञमूर्ती ॥ घृतशर्करा दुग्धसरितीं ॥ लवण कैसें वाढावें ॥ १९ ॥ अमंगळ गल्ली कुश्चल स्थान ॥ बहुत ज्ञानी पिशाचममान ॥ तो गुरु मातें मम मातेनें ॥ जालिंदर योजिला ॥ १२० ॥ अहो ती योग्य नसे संगत ॥ काय केलें स्त्रीजातींत[2] ॥ परी आतां उदेलें उचिताउचित[3] ॥ गुरु कानिफा आम्हांसी ॥ २१ ॥ ऐसें वदूनि मंत्रिकासी ॥ रात्र जातसे कटकप्रदेशीं ॥ घेऊनि सर्व संभारासी ॥ षोडशोपचार आदरें ॥ २२ ॥ ऐसेपरी कटकथाटीं ॥ रात्र जाय सुगम वाटीं ॥ त्या मार्गीं योगींद्र जेठी ॥ जाऊनियां मिळाला ॥ २३ ॥ परी येतां देखतांचि गोपीचंद ॥ हृदयीं धडाडला अपार क्रोध ॥ परी विवेक अर्गळा[4] अपार ॥ तेणें अक्रोध मनामाजी संचरला ॥ २४ ॥ आतांचि शापुनि करीन भस्म ॥ परी कार्य तैसेंचि राहील सुगम ॥ कोठें श्रीगुरु योगद्रुम ॥ मिरवला तो कळेना ॥ २५ ॥ परी याचे हातीं कार्य सुगम ॥ उरकोनि घ्यावा मनोधर्म ॥ आधीं पाहूनि गुरुचरणपद्म ॥ शासनातें मग ओपूं ॥ २६ ॥ ऐसा विचार करूनि चित्तीं ॥ स्तब्ध राहिला योगींद्र जती ॥ क्रोधानळा समूळ शांती ॥ बोधलक्ष्मी स्थापीतसे ॥ २७ ॥

---

१ समजतात. २ मैनावतीने. ३ अत्यंत उचित. ४ शृंखला. आवर.

जैसे शस्त्रास्त्री निपुण ॥ जेवीं रक्षिती प्रतापवान ॥ परी कार्यसंबंधीं देदीप्यमान ॥ दर्शविती लोकांतें ॥२८॥ तरी प्रथम श्रीगुरुमूर्ती ॥ प्रत्यक्ष करावी याचे हातीं ॥ मग क्रोधानळासी दुस्तर आहुती ॥ गोपीचंद योजावा ॥ २९ ॥ ऐसिये विचारीं शब्दबोधें ॥ कानिफा राहिला स्तब्ध ॥ येरीकडे गोपीचंद ॥ चरणावरी लोटला ॥ १३० ॥ उभा राहिला समोर दृष्टीं ॥ नम्रोत्तर बोले होटीं ॥ जोडोनियां करसंपुटीं ॥ विनवणी विनवीतसे ॥ ३१ ॥ हे महाराजा दैवयोगा ॥ मज आळशावरी गंगा ॥ वोळलासी कृपाओघा ॥ अनाथा सनाथ करावया ॥ ३२ ॥ तुम्ही कृपाळू संतसज्जन ॥ दयाभांडार शांतिरत्न ॥ ज्ञानविज्ञान आस्तिककर्म ॥ गृहस्थांसीं कल्पावें ॥ ३३ ॥ ब्रह्मी पावला तत्त्वतां ॥ षड्गुणासीं[1] विषयां दमितां ॥ सकळ भोगूनि अकर्ता ॥ मिरवतसां जगामाजी ॥ ३४ ॥ आणि जगाच्या विषयतिमिरीं ॥ ज्ञानदिवटी तेजारी ॥ मिरवूनि सुख सनाथपरी ॥ दाविते झाला महाराजा ॥ ३५ ॥ ऐसे साधक याचकमणी ॥ तुम्ही कल्पतरू कल्पनापूर्णी ॥ ऐसिये स्थिति जान्हवी जीवनी ॥ बोळविलीत मजवरुती ॥ ३६ ॥ परी श्रीरायाचें वागुत्तर ॥ ऐकूनि कानिफा मनोहर ॥ तेणें चित्तशक्तितरुवर ॥ आनंदशांती मिरवली ॥ ३७ ॥ देहीं क्रोधाचा वैश्वानर ॥ पेटवा घेत होता अपार ॥ तरी रावउत्तराचें सिंचननीर[2] ॥ होतांचि शांति वरियेली ॥ ३८ ॥ मग रायासी धरूनि करीं ॥ बैसविला स्वशेजारीं ॥ मग बोलत वागुत्तरीं ॥ कुशळ असा कीं महाराजा ॥ ३९ ॥ म्हणे राया अनुचित केलें ॥ परी तव भाग्य सबळ पाहिलें ॥ तेणेंकरूनि शांतीतें वरिलें ॥ मम मानसें महाराजा ॥ १४० ॥ नातरी अनर्थासी गांठी ॥ पडत होती प्राणासी मिठी ॥ परी तव भाग्यउत्तराचे देठीं ॥ शांतिफळें मिरवलीं ॥ ४१ ॥ तरी आतां असो कैसें ॥ वेगीं चाल पट्टणास ॥ तेथें सकळ इतिहास ॥ निवेदीन तुज राया ॥ ४२ ॥ मग बैसूनि शिबिकासनीं ॥ काटकासह ग्रामासी येवोनि ॥

---

१ कामक्रोधादि सहा विकारांसह. २ राजाचे उत्तररूपी पाण्याचें सिंचन होताच.

राये राजसदना आणोनी ॥ कनकासनीं वाहिला ॥ ४३ ॥ वाहिला तरी प्रीतीकरूनी ॥ षोडशोपचारें पूजिला मुनी ॥ हेमरत्नीं आणि वस्त्रभूषणीं ॥ नम्रवाणी बोलतसे ॥ ४४ ॥ हे महाराजा योगसंपत्ती ॥ कामना वेधली माझे चित्तीं ॥ अनुग्रहीं चोज[1] घेऊनि निगुतीं[2] ॥ सनाथपणी मिरवावें ॥ ४५ ॥ ऐसी वेधककामना चित्तीं ॥ प्रथम भागीं मिरवत होती ॥ त्यांत उदेली कोपयुक्ती ॥ वैश्वानरशिखा ते ॥४६॥ तेणें आनंदोनि उदयाचा[3] तरू ॥ वोळलासे योगधीरू ॥ मग पुढें वासनाफळकारू[4] ॥ प्रेरावयातें पावला ॥ ४७ ॥ नृप म्हणे अर्थ उघडून ॥ चित्तीं मिरवा समाधान ॥ नातरी भययुक्त भिरड[5] पूर्ण ॥ चित्ततरूतें स्पर्शीतसे ॥ ४८ ॥ तरी प्रांजळ करूनि मातें ॥ कृपें ओपूनि अनुग्रहातें ॥ आपुला साह्य म्हणोनि सरतें ॥ तिहीं लोकीं मिरवावें ॥ ४९ ॥ कानिफा म्हणे नृपा ऐक ॥ मम अनुग्रहाचें उत्तम दोंदिक[6] ॥ घेऊं पाहसी भावपूर्वक ॥ परी तुवां भाव नासिला ॥ १५० ॥ जैसें दुग्ध पवित्र गोड ॥ परी लवण स्पर्शितां परम द्वाड ॥ तेवीं तूतें घडूनि विघड ॥ आलें आहे महाराजा ॥ ५१ ॥ अरे माझा अनुग्रह घ्यावया पाहसी ॥ परी ज्याचा अनुग्रह मजसी ॥ तो तूं स्वामी महागर्तेसी[7] ॥ अश्वविष्ठेंत स्थापिला ॥ ५२ ॥ परी तुझें आयुष्य लाग ॥ पूर्वपुण्याचा होता योग ॥ म्हणोनि क्रोधानळ मग ॥ शांतिदरीं दडाला हो ॥ ५३ ॥ नातरी महाराज जालंदर ॥ प्रळयकाळीचा वैश्वानर ॥ तुझे वैभवाचें अपार नीर ॥ भस्म करिता क्षणार्धें ॥ ५४ ॥ जयाच्या प्रतापाची सरी ॥ कोण करी बोल वागुत्तरीं ॥ जेणें स्वर्गदेवतांची थोरी ॥ झाडोझाडीं लाविली ॥ ५५ ॥ मग साद्यंत वराची कथा ॥ तया नृपातें सांगतां ॥ तेणेंही सकळ ऐकूनि वार्ता ॥ भय उदेलें चित्तांत ॥ ५६ ॥ अंगीं रोमांच आले दाटून ॥ शरीरीं कापरें दाटलें पूर्ण ॥ मग धरोनि त्याचे चरण ॥ नम्रपणें विनवीतसे ॥ ५७ ॥ म्हणे महाराजा योगवित्त ॥ घडूनि आलें तें अनुचित ॥ तरी आतां क्षमा उचित ॥ प्रसाद करा दासावरी ॥५८॥ या

---

१ अपूर्व गोष्ट. २ आदाच. ३ भाग्याचा, उत्कर्षाचा. ४ इच्छारूप वाऱ्याने वाढविला. ५ कीड. ६ थोरपण. ७ खोल खड्ड्यात.

ब्रह्मांडमंडपांत || मजएवढा कोणी नाहीं पतित || अहा ही करणी अघटित || घडूनि आली मजलागीं || ५९ || परी सदैव मायेपरी || शांति वरावी हृदयांतरीं || बहु अन्याय होतां किशोरीं[१] || अहितातें टकेना || १६० || तुम्ही संत दयावंत || घेतां जगाचे बहु आघात || अमृतोपम मानूनि चित्त || कृपा उचित दर्शवितां || ६१ || जैसा झाडा घातला घाव || एकीं लावणी केली अपूर्व || परि उभयतां एकचि छाव || मिरवूं शके जैशी कां || ६२ || कीं सरितापात्रीं नीरओघीं || धुती पूजिती मळसंगीं || परी एकचि तों उभयप्रसंगीं || मिरवली कीं सरिता ते || ६३ || कीं तस्करा होतां घरांत रिघावा || त्यासही प्रकाश देई जैसा दिवा || तन्न्याय संतभावा || मिरवूं जात महाराजा || ६४ || तरी आतां असो कैसें || क्षमाओढण[२] करीं आम्हांस || दुष्कृतसरिताप्रवाहीं[३] विशेष || ओढूनि काढीं महाराजा || ६५ || ऐसें ऐकूनि तयाचें वचन || नाभीं[४] म्हणे गजकर्णनंदन[५] || मग रायालागीं सवें घेऊन || स्वशिबिरातें पातला || ६६ || परी हा वृत्तांत ऐकूनि || परिचारिका धांवल्या तेथूनी || त्यांनीं जाऊनि सकळ युवतींलागोनी || मैनावतीतें सांगितलें || ६७ || हे माय वो भक्तिसंपादनीं || जालिंदरगुरू तुम्हांलागुनी || परी तयाची रायें विपत्ती करूनी || महीगर्तेत मिरविला || ६८ || तेंही अश्वविष्ठेन || टाकिला आहे दशवरुषांत || ही राजदरबारा ऐकूनि मात || तुम्हां आम्हीं निवेदिलें || ६९ || म्हणाल कैसी कळली मात || तरी जालिंदराचा आला सुत || अपार वैभव कानिफानाथ || विद्यार्णव दुसरा || १७० || तरी तयाचें वैभव पाहून || शेवटीं नटला[६] आपुला नंदन || परी जालिंदराचें वर्तमान || श्रुत केलें तेणेंचि || ७१ || आता राव तयाचे शिबिरीं || गेला आहे सहपरिवारीं || तेथें घडेल जैसेपरी || तैसें वृत्त सांगूं पुढें || ७२ || ऐसें सांगतां युवती || हृदयीं क्षोभली मैनावती || परी पुत्रमोहाची संपत्ती || चित्तझुलारी[७] हेलावे || ७३ || येरीकडे नृपनाथ || मुनिशिबिरा जाऊनि त्वरित || उत्तम अगारीं[८] अनन्य

---

१ बालकानें. २ क्षमा हीच ढाल. ३ पापरूपी नदीच्या प्रवाहांतून. ४ भिऊ नकोस. ५ कानिफा. ६ शरण गेला. ७ चित्तरूप पाळणा. ८ तूप इत्यादि.

पदार्थ ॥ इच्छेसमान भरियेले ॥ ७४ ॥ सदा सन्मुख कर जोडून ॥ अंगें धांवे कार्यासमान ॥ जेथील तेथें अर्थ पुरवून ॥ संगोपन करीतसे ॥ ७५ ॥ जैसे दुर्वासा अतिथी सकळ ॥ सेवे आराधी कौरवपाळ ॥ तन्न्याय हा भूपाळ ॥ नाथालागीं संबोखी[1] ॥ ७६ ॥ असो ऐसे सेवेप्रकरणीं ॥ अस्तास गेला वासरमणी ॥ मग रायातें आज्ञा देऊनी ॥ बोळविला सदनातें ॥ ७७ ॥ राव पातला सदनाप्रती ॥ परी येतांचि वांदिली मैनावती ॥ मग झाला वृत्तांत तियेप्रती ॥ निवेदिला रायानें ॥ ७८ ॥ वृत्तांत निवेदूनि तिजसी ॥ तुवां जाऊनि शिबिरासी ॥ युक्तिप्रयुक्तीं बोधूनि त्यासी ॥ महाविघ्ना निवटावें ॥ ७९ ॥ मग अवश्य बोलूनि मैनावती ॥ शिबिरा आसनीं जाऊं पाहती ॥ शीघ्र येऊनि शिबिराप्रती ॥ कानिफानाथ मिरवला ॥ १८० ॥ वंदूनि निकट बैसली तेथ ॥ म्हणे महाराजा गुरुनाथ ॥ कोण तुम्हीं वरिला अर्थ ॥ नाथपंथीं मिरवावया ॥ ८१ ॥ तरी या नाथपंथिका ॥ मींही मिरवतें महीलोका ॥ तरी मम मौळीं वरदपादुका ॥ श्रीजालिंदराची मिरविते ॥ ८२ ॥ ऐसी ऐकोनि तियेची वाणी ॥ बोलता झाला कानिफा मुनी ॥ ऐसी असूनि बरवी करणी ॥ जालिंदरातें मिरविली ॥ ८३ ॥ तूं अनुग्रही असतां निश्चित ॥ गुरू ठेवावा अश्वविष्ठेंत ॥ मैनावती म्हणे श्रुत ॥ आजि झालें महाराजा ॥ ८४ ॥ मग आपुली कथा मुळापासुनी ॥ तया नाथासी निवेदूनी ॥ हें स्वसुताहातीं झाली करणी ॥ मज न कळतां महाराजा ॥ ८५ ॥ तरी आतां झालें कर्म ॥ सज्ञाना सांवरीं दुर्गम ॥ परी रायाचें दुष्टकर्म ॥ टाळूनि सुपंथ मिरवीं कां ॥ ८६ ॥ ऐसें सांगूनि तयाप्रती ॥ मोहो उपजला अति चित्तीं ॥ मग म्हणे श्रीगुरुमूर्ती ॥ दृश्य करा लोकांत ॥ ८७ ॥ म्हणशील सुताचे हातेंकरून ॥ कां न करिसी दृश्यमान ॥ परी नेणों जालिंदराचा कोपाग्न ॥ धांव घेईल पुढारां ॥ ८८ ॥ तरी बोधावा युक्तिप्रयुक्तीं ॥ रक्षूनियां आपुल्या भाच्याप्रती ॥ दृश्य करूनि गुरुमूर्ती ॥ सत्कीर्ती भाच्या वरीं कां ॥ ८९ ॥ मग या ब्रह्मांडमंडपांत ॥ कीर्तिध्वज

---

१ समजे.

अति लखलखीत || हेळाऊनि परम लोकांत || कीर्तिध्वज फडकेल || १९० || ऐसें बोलूनियां तयाप्रती || मग उठती झाली मैनावती || त्यानेंही नमूनि परमप्रीतीं || बोळविलें भगिनीतें || ९१ || पूर्ण आश्वासन देऊन || म्हणे रायाचें कल्याण इच्छी पूर्ण || श्रीगुरुचरण पाहूनि जाण || सकळ संशय सोडीं कां || ९२ || ऐशी आश्वासूनि माता || श्रीनाथ झाला बोळविता || असो मैनावती तत्त्वतां || नमूनि आली सदनासी ||९३|| स्वसुतातें पाचारून || सकळ सांगितलें वर्तमान || मग सकळ भयाचें दृढासन || भंगित झालें तत्क्षणीं ||९४|| जालिंदराचे अनुग्रहासहित || आश्वासीत कानिफानाथ || ऐसा सकळ सांगूनि वृत्तांत || भयमुक्त तो केला || ९५ || असो आतां येथून || पुढिले अध्यायीं धुंडिनंदन || नरहरिवरदें श्रोत्यांकारण || माल्ू निवेदिल गुरुकृपें || ९६ || स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार || संमत गोरक्षकाव्य किमयागार || सदा परिसोत भाविक चतुर || षोडशाध्याय गोड हा || १९७ || श्रीकृष्णार्पणमस्तु || शुभं भवतु || अध्याय || १६ || ओंव्या || १९७ ||

|| नवनाथभक्तिसार षोडशाध्याय समाप्त ||

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी वैकुंठाधीशा ॥ अलक्ष अगोचरा आदिपुरुषा ॥ पूर्णब्रह्म निष्कल निर्दोषा ॥ सनातना आदिमूर्ते ॥ १ ॥ ऐसा स्वामी पंढरीअधीश ॥ बैसूनि मालूचे कवित्वपृष्ठीस ॥ भक्तिसारसुधारस ॥ निर्माण केला ग्रंथासी ॥ २ ॥ तरी मागिले अध्यायीं कथन ॥ आनिफा पातला हेळापट्टण ॥ गोपीचंदाची भेटी घेऊन ॥ मैनावतीसी भेटला ॥ ३ ॥ तरी सिंहावलोकनीं तत्त्वतां ॥ मैनावती भेटूनि नाथा ॥ सकळ वृत्तांत सांगूनि सुता ॥ समाधानीं मिरविलें ॥ ४ ॥ असो गोपीचंद दुसरे दिनीं ॥ नाथाग्रहें शिबिरीं जाऊनि ॥ मौळी ठेवूनि नाथाचे चरणीं ॥ उभा राहिला सन्मुख ॥ ५ ॥ कानिफा पाहूनि राव दृष्टीं ॥ बोलता झाला स्त्रवाग्वटी ॥ श्रीजालिंदर महीपोटीं[1] ॥ कोठे घातला तो सांग पां ॥ ६ ॥ येरू म्हणे महाराजा ॥ ठाव[2] दावितो चला ओजा ॥ तेव्हां म्हणे शिष्य माझा ॥ घेऊनि जावें सांगातीं ॥ ७ ॥ ऐसी कानिफा बोलतां मात ॥ अवश्य म्हणे नृपनाथ ॥ मग सच्छिष्य घेऊनि सांगात ॥ तया ठायीं पातला ॥ ८ ॥ ठाव दाखवूनि सच्छिष्यासी ॥ पुन्हां आले शिबिरासी ॥ शिष्य म्हणती त्या ठायासी ॥ पाहूनि आलों महाराजा ॥ ९ ॥ मग रायासी म्हणे कानिफानाथ ॥ जालिंदर काढाया कोणती रीत ॥ येरू म्हणे तुम्ही समर्थ ॥ सकळ जाणते सर्वस्वीं ॥ १० ॥ बाळें आग्रहें करूं जाती ॥ परी तयांचा निर्णय कैशा रीतीं ॥ करावा हें तों नेणती निश्चितीं ॥ सर्व संगोपी माता ती ॥ ११ ॥ तेवीं माता पिता गुरू ॥ त्राता मारिता सर्वपारू ॥ तरी कैसे रीती हा विचारू ॥ आव्हानिजे महाराजा ॥ १२ ॥ ऐसें बोलतां नृपनाथ ॥ मग बोलतां झाला गजकर्णसुत ॥ तुझे रक्षावया जीवित ॥ विचार माझा ऐकिजे ॥ १३ ॥ कनक रौप्य ताम्रवर्ण ॥ पितळ लोहधातु पूर्ण ॥ पांच पुतळे करूनि आण ॥ तुजसमान हे राया ॥ १४ ॥ ऐसी आज्ञा करितांचि नाथ ॥ प्रेरिले रायें ग्रामांत दूत ॥ हेमकार[3] लोहकारासहित[4] ॥ ताम्रकारका[5] आणिलें ॥ १५ ॥ जे परम कुशल अति निगुती ॥ लक्षूनि सोडिलें हेराप्रती ॥ धातु ओपूनि तयांचे हातीं ॥ पुतळ्यांतें योजिलें ॥ १६ ॥ मग ते आपुले

१ पृथ्वीच्या पोटांत. २ जागा. ३ सोनार. ४ लोहार. ५ तांबट.

धीकोटी[1] ॥ पुतळे रचिती मेणावरती ॥ नाथालागीं दावूनि दृष्टीं ॥ रसयंत्रीं ओतिले ॥ १७ ॥ पाहोनि दिन अति सुदिन ॥ मग नृपासह पुतळे घेवोन ॥ पाहता झाला गुरुस्थान ॥ विशाळबुद्धी कानिफा ॥१८॥ गरतीकांठीं[2] आपण बैसोन ॥ पुतळा ठेवोनि हेमवर्ण ॥ राजाहातीं कुदळ देवोन ॥ घाव घालीं म्हणतसे ॥ १९ ॥ घाव घालितां परी लगबगां ॥ पुसतां स्वामी नांव सांगा ॥ सांगितल्यावरी अति वेगा ॥ गरतीबाहेर निघे कीं ॥ २० ॥ ऐसें सांगोनि प्रथम रायातें ॥ मग कुदळी दिधली हातातें ॥ उपरी चिरंजीव-प्रयोगातें ॥ भाळीं चर्चिली विभूती ॥ २१ ॥ पुतळा ठेवोनि मध्यगरतीं ॥ मागें उभा राहिला नृपती ॥ लवकर घाव घाली क्षितीं ॥ आंतूनि पुसे महाराज ॥ २२ ॥ कोणी येवोनि घालिती घाव ॥ वेगीं वदे कां तयाचें नांव ॥ नृप म्हणे मी राणीव[3] ॥ गोपीचंद असें कीं ॥ २३ ॥ रायें सांगतांचि नाम ॥ निघाला होता गरतींतून ॥ श्रीजालिंदराचें शापवचन ॥ कणकप्रतिमें[4] झगटलें ॥ २४ ॥ तीव्रशाप वैश्वानर ॥ व्यापिलें कनकपुतळ्याचें शरीर ॥ क्षण न लागतां महीवर ॥ भस्म होवोनि पडियेलें ॥ २५ ॥ भस्म होतां कनकप्रतिमा ॥ दुसरा ठेविला उगमा ॥ तयाही मागें नरेंद्रोत्तमा ॥ पुन्हां गरतीं स्थापिलें ॥ २६ ॥ रौप्यवर्णी पुतळ्यामागें ॥ राव उभा केला वेगें ॥ पुन्हा विचारिलें सिद्धियोगें ॥ कोण आहेस म्हणवोनि ॥२७॥ पुन्हां सांगे नृप नांव ॥ गरतीबाहेर वेगीं धांव ॥ जालिंदरशापगौरव ॥ जळ[5] जळ[5] खाक[5] होवो कीं ॥२८॥ ऐसें वदतां शापोत्तर ॥ पुतळा पेटला वैश्वानरें ॥ तोही होवोनि भस्मपर ॥ महीलागीं मिरवला ॥ २९ ॥ मग तिसरा लोहपुतळा पूर्ण ॥ तोही झाला शापें भस्म ॥ चवथा पांचवा गति दुर्गम ॥ त्याचिपरी पावला ॥३०॥ यावरी त्या नृपनाथा ॥ श्रीकानिफा झाला सांगता ॥ मातें वदोनि नाम सर्वथा ॥ नाथाप्रती सांगावें ॥३१॥ अवश्य म्हणोनि गौडपाळ ॥ लवकरी भेदी अति सबळ ॥ तो नाद ऐकूनि तपी केवळ ॥ विचार करीत मानसीं ॥ ३२ ॥ माझा क्रोध वडवानळ ॥ जाळूनि टाकील ब्रह्मांड समग्र ॥ तेथें वांचला त्रिलोचन-

१ बुद्धीनें. २ खड्डयाच्या काठावर. ३ राजा. ४ सोन्याच्या पुतळ्याला. ५ ' जल जल खाक ' (हिंदी भाषेंत) जळून राख हो.

कुमर ॥ हें आश्चर्य वाटतें ॥ ३३ ॥ कृतांताचे दाढेआंत ॥ सांपडलिया सुटोनि जात ॥ न शिवे वैश्वानर मृत्य ॥ हें आश्चर्य वाटतसे ॥ ३४ ॥ महातक्षकानें दंश करून ॥ वांचवूं शके कोणी प्राण ॥ कैंवीं वांचला नृपनंदन ॥ हें आश्चर्य वाटतें ॥ ३५ ॥ परम संकठ पाहोनी ॥ प्राण उदित घेत हिरकणी ॥ तो वांचूनि मिरवे जनीं ॥ हें आश्चर्य वाटतसे ॥ ३६ ॥ उरग[1] खगेंद्रा[2] हातीं लागतां ॥ परी न मरे भक्षण करितां ॥ तेवीं झालें नृपनाथा ॥ हेंचि आश्चर्य वाटतें ॥ ३७ ॥ कीं मूषक सांपडल्या मुखांत ॥ त्यातें कदा न ये मृत्य ॥ तेवीं वांचला हा नृपनाथ ॥ हेंचि आश्चर्य वाटतें ॥ ३८ ॥ सहज उभा पर्वतानिकटी ॥ कडा तुटोनि पडला माथीं ॥ त्यांत वांचलां ऐसें म्हणती ॥ हेंचि आश्चर्य वाटतसे ॥ ३९ ॥ ऐसा विचार मनांत ॥ करिता झाला जालिंदरनाथ ॥ चित्तीं म्हणे त्या भगवंत ॥ साह्य झाला रक्षणीं ॥ ४० ॥ तरी आतां असो ऐसें ॥ वांचल्या अमर करूं त्यास ॥ ऐसें विचारूनि चित्तास ॥ मनीं गांठी दृढ धरिली ॥ ४१ ॥ येरीकडे कानिफनाथ ॥ हुंकार नृपासी देत ॥ तंव उभा स्वकरीं व्यक्त ॥ लवकरी मही भेदीतसे ॥ ४२ ॥ लवकरी घाव कानीं उठतां ॥ श्रीजालिंदर होय पुसता ॥ कोण आहेस अद्यापपर्यंत ॥ घाव घालिसी महीतें ॥ ४३ ॥ ऐकतां श्रीगुरुवचन ॥ रायाआधीं गजकर्णनंदन ॥ सांगूनि आपुलें नामाभिधान ॥ गोपीचंदाचें सांगतसे ॥ ४४ ॥ म्हणे महाराजा तपोजेठी ॥ मी बाळकू कानिफा महीपाठी ॥ पहावया चरण दृष्टीं ॥ बहुत सुकेले चक्षू ते ॥ ४५ ॥ म्हणवोनि गोपीचंद नृपनाथ ॥ तुम्हां काढावया उदित[3] ॥ ऐसी ऐकोनि सच्छिष्यमात ॥ म्हणे अद्यापि नृप वांचला ॥ ४६ ॥ तरी आतां चिरंजीव ॥ असो अर्कअत्रधीं[4] ठेव ॥ अमरकांतीं सदैव भाव ॥ जगामाजी मिरवो कां ॥ ४७ ॥ ऐसें वदोनि जालिंदरनाथ ॥ निजचक्षूनें पहावया सुत ॥ बोलता झाला अति तळमळत ॥ म्हणे महीतें विदारीं ॥ ४८ ॥ ऐसी आज्ञा होतांचि तेथें ॥ मग काढिते झाले वरील लिदीतें ॥ तंव ते मृत्तिका दशवर्षांत ॥ महीव्यक्त[5] झालीसे[5] ॥ ४९ ॥ मग

---

१ सर्प. २ गरुडाच्या. ३ तयार. ४ सूर्य असेपर्यंत. ५ जमीन घट्ट झाली होती.

कासाटी लावूनि नृपती ।। उकरिता झाला मही ती ।। वरील प्रहार वज्राप्रती ।। जावोनियां भेदलासे ।। ५० ।। मग तो नाद ऐकूनि नाथ ।। म्हणे आतां बसा स्वस्थ ।। मग जल्पोनि शक्रास्त्र ।। वज्रास्त्रातें काढिलें ।। ५१ ।। मग नाथ आणि गजकर्णनंदन ।। पाहते झाले उभयवदन ।। मग चित्तीं मोहाचें अपार जीवन[१] ।। चक्षुद्वारें लोटलें ।। ५२ ।। मग गरतीबाहेर येवोनि नाथ ।। प्रेमें आलिंगला सुत ।। म्हणे बा प्रसंगें होतासी येथ ।। म्हणवोनि नृपनाथ वांचला ।। ५३ ।। परी गरतीबाहेर येतांचि नाथ ।। चरणीं लोटला नृपनाथ ।। मग त्यातें कवळोनि धरीत ।। मौळीं हात ठेवीतसे ।। ५४ ।। म्हणे बाळा प्रळयाग्नी ।। त्यांत निघालासी वांचुनी ।। आतां जोंवरी शशितरणी[२] ।। तोंवरी मिरवें महीतें ।। ५५ ।। यावरी त्रिलोचनकामिनी ।। मैनावती लोटली चरणीं ।। नेत्रीं अश्रुपात आणोनी ।। स्वामीलागीं बोलतसे ।। ५६ ।। म्हणे महाराजा एकादश वर्षांत ।। मातें लोटली महातमरात[३] ।। माझा अर्क गुरुनाथ ।। अस्ताचळीं पातलासे ।। ५७ ।। मित्रकुमुदिनी दीनवाणी ।। हुरहुर पाहे जैसी तरणी ।। कीं मम बाळकाची जननी ।। गेली कोठें कळेना ।। ५८ ।। कीं मम वत्साची गाउली[४] ।। कोणे रानीं दूर गेली ।। समूळ वत्साची आशा सांडिली ।। तिकडेचि गुंतली कैसेनि ।। ५९ ।। कीं मम चकोराचा उडुगणपती ।। कैसा पावला अस्तगती ।। कीं मज चातकाचे अर्थी ।। ओस घन पडियेला ।। ६० ।। सदा वाटे हुरहुर जीवा ।। कीं लोभ्याचा चुकला द्रव्यठेवा ।। कीं अंधाची शक्ती काठी टेकावा ।। कोणें हरोनि नेलीसे ।। ६१ ।। ऐसे एकादश संवत्सर ।। मास गेले महाविकार ।। ऐसें बोलोनि नेत्रीं पूर ।। अश्रुघन वर्षतसे ।। ६२ ।। मग तियेसी हृदयीं धरोनि नाथ ।। स्वकरें नेत्राश्रु पुसीत ।। तीन्ही बाळकें धरोनि यथार्थ ।। माय हेलवे त्यामाजी ।। ६३ ।। गोपीचंदाचें मुख कुरवाळून ।। बोलता झाला अग्निनंदन[५] ।। बा रे तुझें काय मन ।। इच्छीतसे मज सांग ।। ६४ ।। राजवैभवा भोगावें ।। कीं आत्मीं समयोग्यते मिरवावें ।। कोणतें तुझें मनीं भावे ।। तैसा योग घडेल बा ।। ६५ ।।

---

१ प्रेमाश्रू डोळ्यांत आले. २ चंद्र सूर्य. ३ अत्यंत अंधारी रात्र. ४ गाय. ५ जालंदर.

अशाश्वत शाश्वत दोन पद ॥ राज्य वैराग्य मार्गभेद ॥ तरी तुज आवडे तोचि वृंद ॥ स्वीकारीं कां बाळका ॥ ६६ ॥ ज्यां तूतें केलें अमरपणीं ॥ परी तैसें नाहीं राजमांडणी ॥ अनेक आलें अभ्र दाटोनी ॥ मृगजळासमान तें ॥ ६७ ॥ बा रे संपत्ती अमरां कैसी ॥ तेही आटेल काळवेळेसीं ॥ दिसतें तितुकें वैभवासी ॥ नाशिवंत आहे बा रे ॥ ६८ ॥ बा रे पूर्वी राज्य सांडून ॥ कित्येक बैसले योग्यांत येवोन ॥ परी तो योग सोडून ॥ राज्यवैभवा नातळला[1] ॥ ६९ ॥ पाहें गाधिसुताचें[2] वैभव ॥ महीलागीं केवढें नांव ॥ परी तो सोडूनि सकळ वैभव ॥ योगक्रिया आचरला ॥ ७० ॥ उत्तानपाद महीवरती ॥ काय न्यून[3] असे संपत्ती ॥ परी सुताची कामशक्ती ॥ वेगें जनीं दाटलीसे ॥ ७१ ॥ तस्मात् अशाश्वत ओळखून ॥ बा ते झाले सनातन ॥ तरी आतां केउतें मन ॥ इच्छितें तें मज सांगें ॥ ७२ ॥ गोपीचंद विचार करी मनांत ॥ राज्यवैभवीं सामर्थ्य गळित ॥ अहा योगी जालिंदरनाथ ॥ चिरंजीव मिरवतसे ॥ ७३ ॥ आज एकादश वर्षेपर्यंत ॥ गरतगलित[4] पचला[4] योगीनाथ ॥ जेणें यम शरणागत ॥ पायांतळीं लोळतसे ॥ ७४ ॥ जेणें कृत्तांत निर्बळ केला ॥ तो राज्य[5] मेळवूनि खळ[5] ठेला ॥ हेमकर्णे अशक्त झाला ॥ परीस लोहाकारणें ॥ ७५ ॥ सुरभी त्रैलोक्यकामना ॥ पूर्ण करील क्षुधार्तवचना ॥ ती स्त्रपोटा रानों-राना ॥ शोधील काय तृणातें ॥ ७६ ॥ ब्रह्मांडावरी जयाची सत्ता ॥ तो कोणे अर्थी दरिद्रता ॥ भोगील काय ऐसी वार्ता ॥ श्लाघ्य दिसेना बोलाया ॥ ७७ ॥ तरी तें वैराग्य भाग्यसदन ॥ साध्य करावें कायें मनें ॥ ऐसा पश्चात्ताप दारुण ॥ चित्तामाजी डवरला ॥ ७८ ॥ मग म्हणे गुरुमहाराज ॥ इंधनीं अग्नि होतां सज्ज ॥ तेवीं विधानाचि तैसे विराजे ॥ पावका स्पर्श झालिया ॥ ७९ ॥ तरी आतां सरतें पुरतें ॥ आपुल्यासमान करा मातें ॥ आळीभृंगन्यायमतें ॥ करूनि मिरवें महीसी ॥ ८० ॥ ऐकोनि दृढोत्तर वचन ॥ श्रीगुरु स्वकरातें उचलोन ॥ पृष्ठी थापटी वाचे वचन ॥ गाजी गाजी म्हणतसे ॥ ८१ ॥ मग वरदहस्त

---

१ परंतु योग सोडून कोणी राजवैभवास मोहित झाले नाहीत. २ विश्वामित्राचें. ३ कमी. ४ खड्डयांत पिचत पडला. ५ त्याच्याकडून राज्याची इच्छा ही मूर्खता.

स्पर्शोनि मौळी || सकळ देहातें कृपें न्याहाळी || कर्णी ओपूनि मंत्रावळी || स्वनाथ मार्गी मिरवला || ८२ || ऐसें होतां अंग लिप्त || मग दिसून आलें अशाश्वत || काया माया दृश्य पदार्थ || विनय[1] चित्तीं मिरवले || ८३ || मग वटतरूचें दुग्ध काढून || जटा वळी राजनंदन || त्रिसट कौपीन परिधानून || कर्णी मुद्रा परिधानी || ८४ || शैली कंथा परिधानूनी || शिंगीनाद गाजवी भुवनीं || कुबडी फावडी कवळूनि पाणी || नाथपणीं मिरविला || ८५ || भस्मझोळी कवळूनि कक्षेंत || आणि द्वितीय झोळी भिक्षार्थ || हातीं कवळूनि नाथनाथ || जगामाजी मिरवला || ८६ || परी हा वृत्तांत सकळ गांवांत || अंतःपुरादिकीं झाला श्रुत || श्रुत होतांचि अपरिमित || शोकसिंधू उचंबळला || ८७ || एकचि झाला हाहाकार || रुदन करितां लोटला पूर || स्त्रिया धरणीसी टाकिती शरीर || मुखीं मृत्तिका घालिती || ८८ || मैनावतीसी शिव्या देत || म्हणती हिनेचि केला सर्वस्वीं घात || अहा अहा नृपनाथ || मही कोठें पहावा || ८९ || आठवूनि रायाचें विशाळ गुण || भूमीवरी लोळती रुदन करून || मूर्छागत होऊनि प्राण || सोडूं पाहती रुदनांत || ९० || अहा हें राज्यवैभव || कैसी आली विवशी[2] माव[2] || अहा सुखाचा सकळ अर्णव || वडवानळें प्राशिला || ९१ || अहा रायाचें बोलणें कैसें || कधीं दुखविलें नाहीं मानस || आमुचे वाटेल जें इच्छेस || राव पुरवी आवडीनें || ९२ || एक म्हणे सांगू काय | रायें वेष्टिलें चित्त मोहें || म्लानवदन पाहोनि राय || हृदयीं कवळी मोहानें[3] || ९३ || म्हणे बाई मुखातें कुरवाळून || परम प्रीतीनें घेत चुंबन || अति स्नेहानें अर्थ पुरवून || मनोरथ पुरवी माझे गे || ९४ || ऐसें म्हणूनि आरंबळत[4] || एकसरां शब्द करीत || एक म्हणे वो बाई मात || काय परी सांगू रायाची || ९५ || अगे वत्सालागीं जैशी गाय || क्षणिक विसंबूं कदा न पावे || तेवीं क्षणक्षणां येऊनि राय || वदन पाहे माझें गें || ९६ || एक म्हणे अर्थ पोटीं || किती सांगू राजदृष्टी || वांकुडा केश कबरीथाटीं[5] || पडतां सावरी हस्तानें || ९७ || अगे कुंकुमरेषा वांकडी होत || ती सांवरी नृपनाथ ||

१ विद्या, ज्ञान. २ पिशाचिनीची माया. ३ प्रेमानें. ४ बरळणें. ५ बटा सावरीत असे.

मायेहूनि अधिक आतिथ्य ॥ माझें करीत होता गे ॥ ९८ ॥ ऐसें म्हणूनि धरणीं अंग ॥ धडाडूनि टाकिती सुभाग्य ॥ म्हणती विधात्या बरवा भांग ॥ निजभाळीं रेखिला की ॥ ९९ ॥ मस्तक धरणीवरी आपटिती ॥ धडाधडां हस्तें हृदय पिटिती ॥ महीं गडबडूनि पुन्हां उठती ॥ पुन्हां सांडिती शरीरातें ॥ १०० ॥ म्हणती राया तुजविण ॥ आतां कोण करील संगोपन ॥ आतां आमुचे सकळ प्राण ॥ परत्र देशांत जातील हो ॥ १ ॥ ऐसे म्हणूनि आरंबळती ॥ अट्टाहासे हृदय पिटिती ॥ मृत्तिका घेऊनि मुखीं घालिती ॥ केश तोडिती तटातटां ॥ २ ॥ म्हणती अहा राया तीन वेळ ॥ शय्येहूनि उठूनि पाजिसी जळ ॥ ऐसा कनवाळू असूनि निर्मळ ॥ सोडूनि कैसा जासी रे ॥ ३ ॥ अहा राया शयनीं निजता ॥ उदर चापसी आपुल्या हाता ॥ रिक्त लागतां उठोनि तत्त्वतां ॥ भोजन घालीत होतासी ॥ ४ ॥ ऐसा कनवाळू तूं मनीं ॥ आतां कैसा जासी सोडूनि ॥ ऐसें म्हणोनि शरीर धरणीं ॥ धडाडूनि टाकिलें ॥ ५ ॥ म्हणे रायाचें स्वरूप ॥ पहातांचि पुरतसे कंदर्प ॥ तरी त्या स्वरूपाचा झाला लोप ॥ कोठें पाहूं महाराजा ॥ ६ ॥ एक म्हणे नोहे भर्ता ॥ प्रत्यक्ष होती आमुची माता ॥ कैसी सांडूनि जात आतां ॥ निढळवाणी[1] पाडसा ॥ ७ ॥ एक म्हणे माझी हरिणी ॥ कैसी पाडसा जात सोडूनी ॥ एक म्हणे माझी कूर्मिणी ॥ कृपादृष्टी आवगतली[2] ॥ ८ ॥ एक म्हणे मज मीनाचें जळ ॥ कैसे आटलें अब्धीचें जळ ॥ दुःखार्कांची[3] झळाळ ॥ साहवेना वो माये ॥ ९ ॥ एक म्हणे माउली माझी ॥ स्नेहाचा पान्हा पाजी ॥ वियोगकाननीं चुकर आजी ॥ कैसी झाली दैवानें ॥ ११० ॥ एक म्हणे आमुची पक्षिणी ॥ अंडजसमान पाळिलें धरणीं ॥ आतां चंचुस्नेहें करोनी ॥ कोण ओपील ग्रासातें ॥ ११ ॥ एक म्हणे मज चातकाकारण ॥ भरतां नोहे गे अंबुदस्थान ॥ परम स्नेहाचें पाजितां जीवन ॥ आजि ओस कैसा झाला गे ॥ १२ ॥ ऐसें म्हणोनि आरंबळती ॥ एकमेकींचे गळां पडती ॥ रडती पडती पुन्हां उठती ॥ आरंबळती आक्रोशें ॥ १३ ॥ ऐसा आकांत अंतःपुरांत ॥ येरीकडे जालिंदरनाथ ॥ राया गोपीचंदा सांगत ॥ तपालागीं जाई

१ निष्ठुरपणे. २ मिळाली; प्राप्त झालें. ३ दुःखरूप सूर्यांचें ऊन.

कां ॥ १४ ॥ परी राया ऐक मात ॥ सुरत्नपणाचा[1] पाहों हेत[1] ॥ तुझ्या स्त्रिया अठरा शत ॥ भिक्षा मागे तयांपासीं ॥ १५ ॥ आलक्ष आदेश निरंजन ॥ ऐसा सवाल मुखें वदोन ॥ अंतःपुरांत संचार करोन ॥ भिक्षा मागें बाळका तूं ॥ १६ ॥ शिंगीनाद वाजवूनि हातीं ॥ भिक्षा दे माई वदोनि उक्ती ॥ ऐशापरी भेटोनि युवती ॥ तपालागीं जाईं कां ॥ १७ ॥ मग अवश्य म्हणोनि नृपनाथ ॥ संचार करी अंतःपुरांत ॥ अलक्ष निरंजन मुखें वदत ॥ माई भिक्षा दे म्हणतसे ॥ १८ ॥ तें पाहूनि त्या युवती ॥ महाशोकाब्धींत उडी घालिती ॥ एकचि कोल्हाळ झाला क्षितीं ॥ नाद ब्रह्मांडीं आदळतसे ॥ १९ ॥ एक हातें तोडिती केशांतें ॥ एक मृत्तिका घालिती मुखांत ॥ एक म्हणे दाही दिशा ओस दिसत ॥ दाही विभाग झाल्यानें ॥ १२० ॥ एक धुळींत लोळती ॥ एक उठूनि पुन्हां पडती ॥ एक हृदय पिटोनि हस्तीं ॥ आदळिती मस्तकें ॥ २१ ॥ एक पाहोनि रायाचें स्वरूप ॥ म्हणती अहाहा कैसा भूप ॥ सवितारूपी झाला दीप ॥ खद्योतपणीं[2] दिसतसे ॥ २२ ॥ अहाहा राव वैभवार्णव ॥ कैसा दिसतो दीनभाव ॥ कीं मेरुमांदार सोडूनि सर्व ॥ मशक दृष्टीं ठसावला ॥ २३ ॥ अहा राय हस्तेंकरून ॥ अपार याचकां वांटी धन ॥ आतां कक्षेंत झोळी घालून ॥ मागे कण घरोघरीं ॥ २४ ॥ ऐसें म्हणोनि आरंबळती ॥ धरणीवरी अंग टाकिती ॥ पुन्हां उठोनि अवलोकिती ॥ म्हणती अहा काय झालें ॥ २५ ॥ असो नृप तो अंतःपुरांगणीं ॥ आदेश निरंजन वदे वाणी ॥ मुख्य नायिका लोमावती राणी ॥ रायापासीं पातली ॥ २६ ॥ मुखचंद्र गळे बोलूनी ॥ नयनीं अश्रु अपार जीवनीं ॥ रायालागीं पाळा[3] घालूनी ॥ वेष्टुनियां बोलतां त्या ॥ २७ ॥ तिचे मागें चांपिका[4] कांरतीं[4] ॥ उठोनि येतात मागें समस्तीं ॥ राजस्त्रिया अट्टहास करिती ॥ धांव घेती मागें लगबगां ॥ २८ ॥ म्हणती राया असो कैसें ॥ घडूनि आले ईश्वरसत्तेसें ॥ परी येथेंचि राहूनी पूर्ण योगास ॥ संपादिजे महाराजा ॥ २९ ॥ आम्हां दरिद्रियांचें स्वरूपभांडुस ॥ लोपवूं नका सहसा महीस ॥

---

१ रत्नाची कसोटी पाहावी. २ काजव्याप्रमाणे. ३ घेरा घालून. ४ बायकांचीं नांवें.

आम्ही तुम्हांविण दिसतों ओस ।। प्राणाविण शरीर जैसें ।। १२० ।। हे राया आम्ही स्त्रिया कोटी ।। परम अंध महीपाठीं ।। तरी आम्हुची सबळ काठी ।। टेंका हरूं नका जी ।। २१ ।। तरी येथेंचि योग आचरावा ।। आम्ही न छळूं विषयभावा ।। परी तव स्वरूपाचाचि ठेवा ।। पाहूनि तो शांत करूं कीं ।। २२ ।। जैसें जीर्ण कुडतर[1] ।। परी म्हणाया वैभवी थोर छत्र ।। तेवीं तव आश्रयीं सर्व पवित्र ।। वैभवभंडण आम्हांसी ।। २३ ।। तरी मानेल तेथें पर्णकुटिका ।। बांधूनि देऊं जडितहाटका[2] ।। आम्ही बारा सोळा शत बायका ।। सेवा करूं आदरानें ।। २४ ।। सुवर्णे शिंगीं देऊं मढवून ।। आणि रत्नांबिकी शैल्य परिधानून ।। कनक-चिरी[3] कंथा घालून ।। सुखसंपन्न भोगावें ।। २५ ।। मुक्तरत्नें हिरे माणिक ।। संगीत करूनि हाटकीं देख ।। त्यातें भूषणमुद्रा अलौकिक ।। सुखसंपन्न भोगावें ।। ३७ ।। लोड तिवासे मंचक सुगम ।। गादी तोषक अति गुल्म ।। तरी भस्म सान्निधीकरून ।। सुखसंपन्न भोगावें ।। ३८ ।। भिक्षातुकडे सूक्ष्म कठिण ।। त्यजूनि सेवीं षड्रसान्न ।। घृत दुग्ध दधि सेवीं पक्वान्न ।। हें सुखसंपन्न भोगावें ।। ३९ ।। एकट सेवीं त्यजीं कानन ।। दासदासी सेवकजन ।। सेवा करितां षोडशोपचारान ।। हें सुखसंपन्न भोगावें ।। १४० ।। चुवा[4] चंदन अर्गजासुवास ।। मार्जन करूं तव देहास ।। तरी धिक्कारूनि तृणासनास ।। सुखसंपन्न भोगावें ।। ४१ ।। हत्ती घोडे शिबिका सदन ।। टाकूनि कराल तीर्थाटण ।। परी चालाल तें दुःख त्यजून ।। सुखसंपन्न भोगावें ।। ४२ ।। महाल चौकट संगीत रंगीत ।। ते सांडूनि विपिनीं पडाल दुःखित ।। तरी तें त्यजूनि रहा येथ ।। हे सुखसंपन्न भोगावें ।। ४३ ।। छत्र चामरें प्रजा अंकित ।। त्यजूनि फिराल अरण्यांत ।। एकटपणीं त्यजूनि रहा येथ ।। हें सुखसंपन्न भोगावें ।।४४।। मृगाक्षा[5] खंजीर[5] पद्मनयनीं[5] ।। पद चुरती कोमल पाणीं[6] ।। तरी तृणांकुरशयन त्यजूनी ।। हें सुखसंपन्न भोगावें ।। ४५ ।। चंद्राननी गजगामिनी ।। बोलती संवाद रसाळ वाणी ।। तरी यांचा त्याग करोनी ।। हें सुखसंपन्न भोगावें ।। ४६ ।। ऐशा स्त्रिया संवादती ।।

---

१ टोपली, शिखर. २ सुवर्णजडित. ३ सुवर्णधागा. ४ चूर्ण; भुगा (चंदनाचा). ५ मृग; खंज, कमल याप्रमाणे डोळे असणाऱ्या. ६ हातानें.

परी कोप चढला तयाच्या चित्तीं ॥ दूर हो लंडी[1] म्हणोनि उक्ती ॥ धिक्कारीत तयांतें ॥ ४७ ॥ परी त्या मोहें वेष्टूनि बोलत ॥ राया एकटें पडावें अरण्यांत ॥ तुम्हांसवें बातचीत ॥ कोण करील महाराजा ॥ ४८ ॥ येरी म्हणे अरण्यपोटीं ॥ सिंगी सारंगी करील गोष्टी ॥ स्त्रिया म्हणती आसनदृष्टी ॥ वचन कैंचें हो तेथें ॥ ४९ ॥ राव म्हणे मही आसन ॥ अंबरासारखें असे ओढण[2] ॥ स्त्रिया म्हणती शयनीं कोण ॥ निजेल तुमच्या सांगातीं ॥ १५० ॥ येरी म्हणे कुबडी फावडी ॥ शयन करितील दोन्ही थडी ॥ स्त्रिया म्हणती शैत्य हुडहुडी ॥ कोण निवारी सांगात्रे ॥ ५१ ॥ येरी म्हणे अचळ धुनी ॥ पेटत्रा घेईल पंचाग्नी ॥ ते सबळ शीतनिवारणीं ॥ होतील योग साधावया ॥ ५२ ॥ स्त्रिया म्हणती अलौकिक ॥ तेथें कोठें परिचारक लोक ॥ राज्यासनीं पदार्थ कवतुक ॥ देत होते आणूनियां ॥ ५३ ॥ येरी म्हणे व्याघ्रांबर ॥ आसन विराजूं वज्रापर ॥ मग धांव घेती नारीनर ॥ कौतुकपदार्थ मिरवावया ॥ ५४ ॥ स्त्रिया म्हणती मोहव्यक्त[3] ॥ कोणतीं असतीं मायावंत ॥ माय बाप भगिनी सुत ॥ अरण्यांत कैंची हीं ॥ ५५ ॥ येरी म्हणे विश्वरूप ॥ घरघर आई घरघर बाप ॥ इष्टमित्र भगिनी गोतरूप ॥ शिष्य साधक मिरवती ॥ ५६ ॥ स्त्रिया म्हणतीं षड्रसादि अन्न ॥ विपिनीं मिळतील कोठून ॥ येरी म्हणे जीं फळें सुगम ॥ षड्रसादि असती तीं ॥ ५७ ॥ स्त्रिया म्हणती वेंचाया साधन ॥ विपिनीं मिळेल जी कोठून ॥ येरी म्हणे ब्रह्मरूपानें ॥ घेऊं देऊं वेव्हारासी ॥ ५८ ॥ स्त्रिया म्हणती फाटल्या कौपीन ॥ पुनः मिळेल ती कोठून ॥ येरू म्हणे इंद्रियदमन ॥ विषयीं कांसोटी घालूं कीं ॥ ५९ ॥ स्त्रिया म्हणती फाटल्या कंथा ॥ ते कोठूनि मिळेल जी समर्था ॥ येरू म्हणे योग आचरतां ॥ दिव्य कंथा होईल ॥ १६० ॥ स्त्रिया म्हणती सिंगी सारंगा ॥ फुटूनि गेलिया प्रसंगीं ॥ मग गोष्टी करावयाची तरंगीं ॥ कोण आहे तुम्हांपाशीं ॥ ६१ ॥ येरी म्हणे सगुण निर्गुण ॥ शिंगी सारंगी असती दोन ॥ आगमानिगमाचे तंतू ओंवून ॥ सुखसंवाद करीन मी

---

१ धूर्त, लबाड, फसवी (शिवी). २ आकाशाचें पांघरूण. ३ प्रीतियुक्त.

॥ ६२ ॥ स्त्रिया म्हणती कुबडी फावडी ॥ जीर्ण झालिया लागती देशोधडी ॥ मग सुखशयनीं निद्रापहुडी ॥ कोण संगीन[1] करील जी ॥ ६३ ॥ येरी म्हणे खेचरी[2] भूचरी[2] उभय ॥ आदेय विदेह प्रकाश स्वरूपमय ॥ वाम दक्षिण घेऊनि तन्मय ॥ डोळां लावीन निरंजनीं ॥ ६४ ॥ स्त्रिया म्हणती शैल्य तुटून ॥ गेल्या पुन्हां आणाल कोठून ॥ येरी म्हणे मोक्षयुक्तिसमान ॥ शैल्यभूषण मिरवीन गे ॥ ६५ ॥ स्त्रिया म्हणती कर्णमुद्रिका ॥ हरपोनि गेल्या नरपाळका[3] ॥ मग काय करशील वनीं देखा ॥ नाथपंथीं मिरवावया ॥ ६६ ॥ येरू म्हणे वो खेचरी[2] भूचरी[2] ॥ लुप्तमुद्रा[2] कर्णद्वारीं ॥ अलक्ष[2] चाचरी[2] अगोचरी[2] ॥ लेवविल्या गुरुनाथें ॥ ६७ ॥ ऐसें बोलतां उत्तरोत्तर ॥ म्हणे माई भिक्षा देई सत्वर ॥ तंव त्या धांवती धरावया कर ॥ कंठीं मिठी घालावया ॥ ६८ ॥ ऐसें चांचल्यगुणयुक्त ॥ दृष्टीं पाहूनियां नृपनाथ ॥ कुबडी फावडी उगारीत ॥ दूर होई लंडी म्हणतसे ॥ ६९ ॥ तें गुप्त पाहोनि मैनावती ॥ सिद्धार्थ अन्न घेऊनि हातीं ॥ शीघ्र येऊनि पुत्राप्रती ॥ म्हणे भिक्षा घे नाथा ॥ १७० ॥ मग भिक्षा घेऊनि झोळीं ॥ मातेपदीं अर्पी मौळी ॥ मग तेथूनि निघूनि तये वेळीं ॥ नाथापाशीं पातला ॥ ७१ ॥ मग जो झाला स्त्रियांत वेव्हार[4] ॥ तो सकळ सांगितला वागुत्तर ॥ मैनावती येऊनि तत्पर ॥ तीही वदे वृत्तांतासी ॥ ७२ ॥ असो उभयतांचा वृत्तांत ऐकून ॥ मान तुकावी अग्निनंदन[5] ॥ मग तीन रात्री रायासी ठेवून ॥ बहुतां अर्थी उपदेशिला ॥ ७३ ॥ मग लोमावतींचा उदरव्यक्त ॥ गोपीचंदाचा होता सुत ॥ मुक्तचंद नाम त्याचें ॥ राज्यासनीं वाहिला ॥ ७४ ॥ स्वयें जालिंदरें कौतुक ॥ राज्यपटीं केला अभिषेक ॥ मंत्री प्रजा सेवक लोक ॥ तयाहातीं ओपिले ॥ ७५ ॥ राया गोपीचंदा सांगे वचन ॥ बा रे पाहें बद्रिकाश्रम ॥ बद्रिकेदारालागीं नमून ॥ तपालागीं तूं बैसें कां ॥ ७६ ॥ लोहकंटकीं चरणांगुष्ठ ॥ देऊनि तपाचें दावीं कष्ट ॥ द्वादश वरूषें नेम स्पष्ट ॥ एकाग्रीं रक्षावा ॥ ७७ ॥ ऐसें सांगूनि तयातें ॥ मग प्रजा लोकादि समस्तें ॥ निघाले रायासी बोळवायातें ॥

---

१ साथ; सहवास. २ योगमुद्रांचीं हीं नांवें आहेत. ३ राजा. ४ व्यवहार. ५ जालंदर.

कानिफासुद्धां जालिंदर ॥ ७८ ॥ परी प्रजेचे लोक शोक करिती ॥ राया गोपीचंदाचे गुण आठविती ॥ नेत्रीं ढाळूनि अश्रुपातीं ॥ रुदन करितीं अट्टहास्यें ॥ ७९ ॥ म्हणती बहा सांगों कायी ॥ नृप नव्हे होती आमुची आई ॥ वक्षाखालीं[१] सकळ मही ॥ संबोधीतसे महाराजा ॥ १८० ॥ ऐसे वर्णूनि तयाचे गुण ॥ आक्रंदती प्रजाजन ॥ परी आतां पुरे करा विघ्न ॥ शोकमांदार खोंचला ॥ ८१ ॥ तृणपाषाणादि तरू ॥ पक्षी पशु जाती अपारू ॥ राया नृपाकरितां समग्र ॥ शोकाकुलित मिरवले ॥८२॥ मग एक कोस बोळवून ॥ समस्त आणिले अग्निनंदनें ॥ जेथील तेथें संबोखून ॥ आश्वासीत सकळांसी ॥ ८३ ॥ परी राया जातां ठायीं ठायीं ॥ धांवूनि पाहतां उंच महीं ॥ म्हणती सोडूनि गेलीस आई ॥ कधीं भेटसी माघारां ॥८४॥ घडी घडी दृष्टी ऊर्ध्व करून ॥ पहाती रायाचें वदन ॥ कोणी मागें जाती धांवून ॥ वदन पाहूनि येताती ॥८५॥ ऐसा राजा जातां दोन कोश ॥ मग सकळ मिरवले एक निराश ॥ मग मागें उलटूनि संभारास ॥ ग्रामामाजी संचरले ॥ ८६ ॥ राजसदनीं येऊनि समस्त ॥ सकळ बैसले दीनवंत ॥ जैसें शरीर प्राणरहित ॥ एकसरां मिरवलें ॥ ८७ ॥ मग श्रीजालिंदर राजसदनीं ॥ मुक्तचंदा विराजूनि राज्यासनीं ॥ मंत्रियातें पाचारूनी ॥ वस्त्रेंभूषणें आणविलीं ॥ ८८ ॥ मग जैसें महत्त्व पाहून ॥ तयालागीं भूषणें देऊन ॥ प्रेमें गौरवूनि प्रजाजन ॥ बोळाविले स्वस्थाना ॥ ८९ ॥ याउपरी अंतःपुरीं जाऊन ॥ सर्व स्त्रियांचें केलें समाधान ॥ मैनावतीचे करीं ओपून ॥ समाधानीं मिरविलें ॥ १९० ॥ मुक्तचंद ओपूनि तियेचे करीं ॥ म्हणे हा गोपीचंदचि मानीं ॥ हा शिलार्थ[२] तयाचे परी ॥ मनोरथ पुरवील तुमचे ॥ ९१ ॥ ऐसें करोनि समाधान ॥ राज्यासनीं पुन्हां येऊनि ॥ मुक्तचंदाचे हस्तेंकरून ॥ याचकां धन वांटिले ॥ ९२ ॥ जालिंदर कानिफा कटकासहित ॥ षण्मास राहिले पट्टणांत ॥ अर्थाअर्थीं सकळ अर्थ ॥ निजदृष्टीं पाहती ॥ ९३ ॥ श्रीजालिंदराचा प्रताप सघन ॥ कोण करूं पाहती विघ्न ॥ येरीकडे गोपीचंदरत्न ॥ भगिनीग्रामा चालिला ॥ ९४ ॥ तेथें कथा होईल अपूर्व ॥ ॥ ते पुढील अध्यायीं ऐका सर्व ॥ अवधानपात्रीं घन भाव ॥

१ सर्व पृथ्वीचें पालनपोषण करी. २ चिंतामणीप्रमाणे.

कथा स्वीकारा श्रोते हो ॥ ९५ ॥ नरहरीवंशीं धुंडीसुत ॥ माल्रू संतांचा शरणागत ॥ तयाचे रसनेस धरूनि हेत ॥ अवधान पात्रीं मिरवावें ॥ ९६ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत चतुर ॥ सप्तदशाध्याय गोड हा ॥ १९७ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥ अध्याय ॥ १७ ॥ ओव्या ॥ १९७ ॥

॥ नवनाथभक्तिसार सप्तदशाध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः || जयजयाजी करुणाकरा || पंढरीअधीशा रुक्मिणीवरा || भक्तपालका चकोर-चंद्रा || प्रेमपीयूषधारका[१] || १ || हे दीनबंधो दीनानाथ || पुढे चालवीं भक्तिसारकथा || मागिले अध्यायीं विरागता || गोपीचंदा लाधली || २ || असो पुढें आतां श्रोतीं || अवधान द्यावें ग्रंथार्थी || गोपीचंद सोडूनि ग्रामाप्रती || वैराग्य आचरूं चालिला || ३ || मार्गी ग्रामोग्रामीं जात || अहारापुरती भिक्षा मागत || पुढें मार्गी गमन करीत || वाचे जप करीतसे || ४ || परी गौडबंगाल देश उत्तम || समाचार कळला ग्रामोग्राम || कीं गोपीचंद राजा नरोत्तम || योगींद्रनीति आचरला || ५ || गांवोगावींचे सकळ जनीं || ऐकतां विव्हळ होती मनीं || नेत्रीं अश्रुपात गाळूनी || अहा अहा म्हणताती || ६ || एकएकांसी बोलती वचन || राव नव्हे होती मायापूर्ण || कन्येसमान केलें पालन || सकळ प्रजेचे रायानें || ७ || आतां ऐसा राजा मागुती || होणार नाहीं पुढतपुढती || ऐसे म्हणोनि आरंबळती || लोक गावींचें सकळिक || ८ || असो तो ज्या गांवीं जात || त्या गावींचे लोक पुढें येत || म्हणती महाराजांनीं राहावे येथ || योग पूर्ण आचरावा || ९ || नाना पदार्थ पुढें आणिती || परी तो न घे कदा नृपती || भिक्षा मागुनि आहारापुरती || पुढे मार्गी जातसे || १० || शेटसावकार मोठमोठे || बोळवीत येती तया वाटे || पुनः परता वागवाटें || बोलतती रायासी || ११ || हे महाराजा तुम्हांवीण || प्रजा दिसत आहे दीन || जैसें शरीर प्राणविण || नीचेष्टित पडतसे || १२ || तैसी गति प्रजेसी झाली || जरी तुम्ही जातां आमुची माउली || तरी योग साधुनि पुनः पाउलीं || दर्शन द्यावें आम्हातें ||१३|| अवश्य म्हणूनी नृपनाथ || बोळवी-तसे समस्त || ऐसें रायासी गांवोंगांवीं होत || अति गुंतीं चालावया || १४ || असो ऐसें बहुत दिनीं || स्वरा-ज्याची सीमा उल्लंघूनी || गौडबंगाल देश टाकूनि || कौलबंगालीं संचरला || १५ || त्याही कौलबंगाल-लांत || गांवोगांवीं हा वृत्तांत || प्रविष्ट झाला लोकां समस्त || चकचकिताती अंतरी || १६ || म्हणती गोपीचंद रायासमान || होणार नाहीं राजनंदन || अहा गोपीचंद प्रज्ञावान || धर्मदाता सर्वदा || १७ ||

---

१ प्रेमामृत धारण करणाऱ्या.

असो कौलबंगालींचा नृपती ॥ पौलपट्टण ग्रामीं वस्ती ॥ तेथें भगिनी चंपावती ॥ गोपीचंद्राची नांदतसे ॥ १८ ॥ तिलकचंद श्वशुर नामीं ॥ महाप्रतापी युद्धधर्मी ॥ जैसा गोपीचंद संपत्तीं उत्तमीं ॥ तैशाचि नीतीं तो असे ॥ १९ ॥ गज वाजी अपरिमित ॥ शिबिका नाना दिव्य रथ ॥ धनभांडारें अपरिमित ॥ राजसदनें भरलीं तीं ॥ २० ॥ किल्ले कोट दुर्ग विशाळ ॥ कौलबंगाल देश सबळ ॥ तया देशींचा तो नृपाळ ॥ तिलकचंद मिरविला ॥ २१ ॥ एक लक्ष सहस्रशत लक्ष ॥ सबळ पृतनेचा असे दक्ष ॥ परी ती पृतना[1] नव्हे प्रत्यक्ष ॥ काळ शत्रूचा मिरवतसे ॥ २२ ॥ तया गृहीं ती चंपावती ॥ सासुरवासिनी परम युवती ॥ नणंदा जावा भावांप्रती ॥ देवांपरी मानीतसे ॥ २३ ॥ परमप्रतापी गर्जत काळ ॥ सासुसासरे असती सबळ ॥ तेथेंही वृत्तांत समस्तां सकळ ॥ गोपीचंद्राचा समजला ॥ २४ ॥ समजला परी करिती टीका ॥ म्हणती अहा रे नपुंसका ॥ ऐसें राज्य सोडोनि लेकां ॥ भीक मागणें वरियेलें ॥ २५ ॥ अहा मृत्यू आला जरी ॥ तरी भिक्षाझोळी न वंचावी करीं ॥ क्षत्रिय धर्मदाय शरीरीं ॥ भीक मागणें नसेचि ॥ २६ ॥ अहा जन्मांत येऊनि काय केलें ॥ क्षात्रकुळा दूषण लाविलें ॥ आम्हुचे मुखासी काळें लाविलें ॥ पिशुन[2] केलें जन्मांत ॥ २७ ॥ म्हणतील सोयरा तुमचा कैसा ॥ नपुंसक झाला वेडापिसा ॥ वैभव टाकूनि देशोदेशा ॥ भीक मागे घरोघरीं ॥ २८ ॥ तो जन्मतांचि कां नाहीं मेला ॥ क्षत्रियकुळातें डाग लाविला ॥ आतां स्वमुखा दाविणें कशाला ॥ श्लाघ्य दिसेना आम्हुतें ॥ २९ ॥ ऐसें आतां बहुतां रीती ॥ लोक निंदितील आम्हांप्रती ॥ अहा कैसी ती मैनावती ॥ सुत दवडिला तिनें हा ॥ ३० ॥ अहा पुत्रा देऊनि देशवटा ॥ आपण बैसली राजपटा ॥ जालिंदर हातीं धरूनि गोमटा ॥ भ्रष्ट केलें राज्यासी ॥ ३१ ॥ श्रेया[3] सांडूनि रत्नवाटी ॥ हातीं घेतली कैसी नरोटी ॥ कनक टाकूनि चिंधुटी ॥ भाळी बांधी प्रीतीनें ॥ ३२ ॥ अहा जालिंदर कोणता निका[4] ॥ भिकार वाईट मिरवे लोकां ॥ हातीं धरिला समूळ रोडका ॥ डोई बोडका शिखानष्ट ॥ ३३ ॥ ऐसियाच्या लागूनि ध्यानीं ॥ घरासि

१ सैन्य. २ मूर्खपणा. ३ कल्याणप्रद. ४ चांगला.

लाविला आपुल्या अग्नीं || आतां काळें तोंड करूनी || जगामाजी मिरवतसे || ३४ || अहा माय नव्हे ती लांव म्हणावी || स्वसुत जिनें केला गोसावी || लङ्घाश्रमाच्या लागूनि पायीं || विघ्न आणिलें राज्यांत || ३५ || आतां कोण तिचा बाप || उभा राहिला बलाढ्य भूप || राज्य हरूनि खटाटोप || देशोधडी लावील कीं || ३६ || ऐसी वल्गना बहुत रीतीं || एकमेक स्वमुखें करिती || तें ऐकूनि चंपावती || क्षीण चित्तीं होतसे || ३७ || मनींच्या मनीं आठवूनि गुण || बंधूसाठीं करी रुदन || नणंदा जावा विशाळ बाण || हृदयालागीं खोंचिती || ३८ || म्हणती भावानें उजेड केला || कीर्तिध्वज उभारिला || राज्य सांडूनि हात भिकेला || ओढवितो लोकांसीं || ३९ || मायबंधूंनीं दिवटा लाविला || तिहीं लोकीं उजेड केला || आतां उजेड इचा उरला || हेही करील तैसेंचि || ४० || अहा माय ती हो रांड || जगीं ओढविलें भांड || आतां जगीं काळें तोंड || करूनियां मिरविते || ४१ || ऐसे दुःखाचे देती घाव || हृदयीं खोंचूनि करिती ठाव || बोलणें होतसे शस्त्रगौरव[1] || दुःख विषमारापरी || ४२ || येरीकडे गोपीचंद || पाहता पाहातां ग्रामवृंद || पौलपट्टणीं येऊन शुद्ध || पाणवठीं बैसला || ४३ || हस्तें काढूनि शिंगीनाद || वाचे सांगत हरिगोविंद || परी स्वरूपामाजी प्रतापवृंद || झांकला तो जाईना || ४४ || कीं अर्कावरी अभ्र आलें || परी तेज तयाचें नाहीं बुडालें || कीं मृगमदातें[2] गुंडाळिलें || सुवास वेष्टिल्या राहीना || ४५ || तेवीं तो नृपनाथ || पाणवठ्यातें विराजत || तों परिचारिका अकस्मात || चंपावतीच्या पातल्या || ४६ || त्यांनीं येतांचि देखिला नयनीं || देखतांचि राव ओळखिला चिन्हीं || मग त्या तैशाचि परतोनी || राजसदना पैं गेल्या || ४७ || सहराया[3] सकळांसी || वृत्तांत सांगती त्या युवतींसी || कीं गोपीचंद पाणवठ्यासी || येवोनियां बैसला || ४८ || ऐसा वृत्तांत रायें ऐकून || मग चित्तीं झाला क्षीण || म्हणे मुखासी काळें लावून || आमुचे गांवीं कां आला || ४९ || आला परी लोकांत || करील आमुची अप-

---

१ शस्त्राच्याप्रमाणें. २ कस्तुरिला. ३ राजासह.

कीर्त || संचरोनि पट्टणांत || भीक मागेल गृहोगृहीं || ५० || लोक म्हणतील अमक्याचा अमुक || घरोघरीं मागतो भीक || काळें करूनि आमुचें मुख || जाईल मग पुढारां || ५१ || अहा राया ऐसें करणें होतें || तरी कासया आलासी येथें || स्वदेशीं चोरोनियां गुप्त || भीक मागावी सुखानें || ५२ || सकळ राजसदनींचीं माणसें || वेडाळपणीं बोलती त्यास || तिलकचंद येऊनि त्या समयास || गृहमनुष्यां सांगतसे || ५३ || म्हणे आतां गोपीचंद || भीक मागेल गांवांत प्रसिद्ध || परी जगांत आपुलें नांव शुद्ध || अपकीर्ति मिरवेल || ५४ || तरी आतां पाचारून || अश्वशाळेंत ठेवा आणून || तेथें तयातें घालूनि भोजन || बोळवावें येथून || ५५ || ऐसें सांगूनि नृपें सर्वांला || राव सभास्थानीं गेला || येरीकडे परिचारिकेला || पाठविलें बोलावूं || ५६ || परिचारिका जाऊनि तेथें || म्हणती महाराजा नृपनाथें || बोलाविलें आहे तुम्हांतें || चंपावतीचे भेटीसी || ५७ || राव म्हणे आम्ही गोसावी || आम्हां कैंची भगिनी ताई भाई || घरघर बाप घरघर आई || भरला असे विश्वातें || ५८ || परी आतां असो चंपावती || बोलावीतसे आम्हाप्रती || तरी भेटोनि तिये युवती || पुढें मार्ग क्रमावा || ५९ || ऐसें म्हणोनि परिचारिकांसहित || चालता झाला नृपनाथ || परिचारिका पश्चिम द्वारांत || त्यासी घेवोनि जाताती || ६० || अश्वशाळेमाजी नेवोन || बैसविला राजनंदन || परिचारिका म्हणती येथें || धाडून देऊं चंपावतीतें || ६१ || तुम्ही बैसलां तैसेंचि बैसावें || भेटीसी येतील येथें सर्व || ऐसा परिचारिका दावूनि भाव || सदनामाजी संचरल्या ||६२|| सकळांसी सांगितला वृत्तांत || कीं राव बैसविला अश्वशाळेंत || मग राजकांतेनें त्वरित || अन्नपात्र भरियलें ||६३|| तरुणपणाजोगें पात्र भरोन || परिचारिकेकरीं शीघ्र ओपून || धाडिती झाली नितंबिन[1] || अश्वशाळेंत तत्त्वतां || ६४ || तंव ती परिचारिका घेवोनि अन्न || अश्वशाळेत आली लगबग करोन || म्हणे महाराजा भोजना अन्न || पाठविलें तुम्हांसी || ६५ || तें पात्र पुढें ठेवोन || मग परिचारिका म्हणे करा

---

१ सुंदरी.

भोजन ॥ भोजन झालिया भेटीकारण ॥ चंपावती येईल कीं ॥ ६६ ॥ राव विचार करी मानसीं ॥ अहा आदर आहे संपत्तीसी ॥ व्याही विहिणी खायासी ॥ संपत्तीसी मिळताती ॥ ६७ ॥ तरी आतां असो कैसें ॥ आपण घेतला आहे संन्यास ॥ शत्रुमित्र सुखदुःखास ॥ समानापरी लेखावे ॥ ६८ ॥ तरी मानापमान उभे राहटीं ॥ हे प्रपंचाची मिरवे कोटी ॥ तरी ऐसियासी आधीं कष्टी ॥ आपण कशास व्हावें हो ॥ ६९ ॥ मान अपमान दोन्ही समान ॥ पाळिताती योगीजन ॥ ऐसेपरी लक्षूनि मन ॥ भोजनातें बैसला ॥ ७० ॥ मनांत म्हणे चैतन्यब्रह्म ॥ तयाचें जीवन हें अन्नब्रह्म ॥ स्वरूपब्रह्मीचें जीवनब्रह्म ॥ नामब्रह्म मिरवीतसे ॥ ७१ ॥ तरी अन्नब्रह्म धिक्कारून ॥ मग कैंचें पाहावें सुखसंपन्न ॥ ऐसा विचार करून ॥ भोजनातें बैसला ॥ ७२ ॥ येरीकडे अंतःपुरांत ॥ स्त्रिया निघोनि गवाक्षद्वारांत ॥ निजदृष्टीनें पाहती नृपनाथ ॥ नेत्रीं दीक्षा पाहती ॥ ७३ ॥ मग एकेकी बोलती वचन ॥ अहा हें काय निर्लज्जपण ॥ सोयरियाघरीं अश्वशाळेंत बैसोन ॥ भोजन करितो करंटा ॥ ७४ ॥ एक म्हणती चंपावतीसी ॥ वेगें आणावी या ठायासी ॥ ऐकोनि नणंदेनें त्वरेंसीं ॥ धांव घेतली तिजपासीं ॥ ७५ ॥ हस्तीं धरूनि चंपावतीसी ॥ वेगें मेळीं आणिलें निगुतीसी ॥ मग हस्त उचलोनि तियेसी ॥ रायातें दाविल्या जाहल्या ॥ ७६ ॥ तीस घेवोनि शेजारासी ॥ पाहती गवाक्षद्वारासी ॥ परी बोल बोलती कुअक्षरासी[1] ॥ कुश्चळवाणीकरोनियां ॥ ७७ ॥ म्हणती सर्वस्वीं भ्रष्ट झाला ॥ मान अपमान कैंचा त्याला ॥ तस्करासम[2] येवोनि बैसला ॥ अश्वशाळेमाझारी ॥ ७८ ॥ अहा जळो जळो याचें जिणें ॥ केवढें वैभव सोडून ॥ आतां हिंडतो दैन्यवाणा ॥ श्वानासमान घरोघरीं ॥ ७९ ॥ म्हणवीत होता प्रजानाथ ॥ काय मिळालें अधिक यांत ॥ भणंगासमान[3] दिसे आम्हांत ॥ जैसा तस्कर धरियेला ॥ ८० ॥ परी जैसें तैसें असो कैसें ॥ कासया आला सोयरेगृहास ॥ येवोनि बैसला अश्वशाळेस ॥ भोजन करितो निर्लज्ज ॥ ८१ ॥ ऐसें नानापरी

---

१ अपशब्दाचे. २ चोरासारखा. ३ भिकाऱ्याप्रमाणें.

युवती || कीटकशब्दें[1] वाखाणिती || तें ऐकोनि चंपावती || परम दुःखी झालीसे || ८२ || प्रथमचि चंपावती गोरटी || बंधूतें पाहतां निजदृष्टीं || परम झाली होती कष्टी || दुःख तयाचें पाहोनी || ८३ || त्यावरी नणंदा जावा पिशुन || दुःखलेशीं बोलती वचन || परी शब्द नसती ते बाण || हृदयामाजी खड-तरती || ८४ || तेणेंकरूनि विव्हळ झाली || पश्चात्तापें परम तापली || मग स्त्रीमंडळ सोडूनि वहिली || सदना आली आपुल्या || ८५ || येतां झाली जीवित्वा उदार || वेगें शस्त्र घेतलें खंजीर || करीं कवळूनि क्षणें उदर || फोडिती झाली बळानें || ८६ || खंजीर होतां उदरव्यक्त || जठर फोडोनि बाहेर येत || क्षणेंचि झाली प्राणरहित || सदनीं रक्त मिरविलें || ८७ || येरीकडे अश्वशाळेंत || परिचारिकेसी म्हणे नृपनाथ || भेटवीं मातें चंपावतीस || चल जाऊं दे आम्हासी || ८८ || येरी म्हणती त्या शुभाननी || चंपावती सासुरवासिनी || त्यावरी अश्वशाळेलागुनी || कैसे येथें येईल || ८९ || परी आतां असो कैसे || तुम्ही वस्तीस असा या रात्रीस || आम्ही सांगूनि चंपावतीस || गुप्तवेषें आणूं कीं || ९० || ऐसें ऐकोनि राये वचन || म्हणे राहीन आजिचा दिन || तरी आतांचि जाऊन || श्रुत करावें तियेसी || ९१ || अवश्य म्हणुनि शुभाननी || आतांचि सांगूं तियेलागुनी || रात्रींमाजी येऊं घेऊनी || भेटीलागीं महा-राजा || ९२ || ऐसें बोलोनि त्या युवती || पाहत्या झाल्या चंपावती || तंव खंजीर खोवोनि पोटीं || महीवरी पडलीसे || ९३ || तें पाहुनि शब्दकोल्हाळी || धावती झाली स्त्रीमंडळी || प्राणगत पाहतां बाळी || एकचि कल्होळ माजविला || ९४ || रुधिराचें तळें सांचलें || जठर अवघें बाहेर पडलें || तें पाहोनि युवती वहिलें || शंखध्वनि करिताती || ९५ || सासु सासरे भावे दीर || पति नणंदा दाटल्या जावा चाकर || म्हणती बंधूकारितां साचार || उदार झाली चंपावती || ९६ || मग बोलूं नये तेंचि बोलती || म्हणती अधम मंदमती || कोणीकडूनि या क्षितीं || दुष्ट नष्ट भ्रष्ट आला || ९७ || आपुल्या सदनीं अग्नि लाविला || शेवटीं लावावया येथें आला || तरी त्यातें बाहेर घाला || मुख पाहों

१ गुणगुणल्या.

नका हो ॥ ९८ ॥ एक म्हणती तयाकरितां ॥ चंपावतीनें केली कर्तव्यता ॥ तरी तिच्यासमान त्याची अवस्था ॥ करोनि बोळवा तिजसंगें ॥ ९९ ॥ ऐसे नाना तर्ककुतर्क ॥ करोनि मारिती हंबरडा हांक ॥ एकचि कोल्हाळ करिती सकळिक ॥ अहा अहा म्हणोनी ॥ १०० ॥ कोणी हंबरडा हाणिती बळें ॥ कोणी पिटिती वक्षःस्थळें ॥ कोणी महीं आपटिती भाळें ॥ मूर्च्छागत पडताती ॥ १ ॥ कोणी आठवूनि रडती गुण ॥ कोणी रडताती चांगुलपण ॥ कोणी म्हणती दैवहीन ॥ भ्रतार असे इयेचा ॥ २ ॥ कोणी म्हणती अनुवान ॥ चंपावती होती उत्तम ॥ निजबंधूचे क्लेश पाहोन ॥ दिधला प्राण लज्जेनें ॥ ३ ॥ एक म्हणे चंपावती ॥ किती वर्णावी गुणसंपत्ती ॥ मृगनयनी जैसा हस्ती ॥ स्त्रियांमाजी मिरवतसे ॥ ४ ॥ एक म्हणती सदा आनंदी असून ॥ पहात होतें हास्यवदन ॥ सदा हर्षित असे गमन ॥ हस्ती जेवीं पृतनेचा ॥ ५ ॥ एक म्हणे चांगुलपणीं ॥ घरांत मिरवे जेवीं तरणी ॥ एक म्हणे वो शुभाननी ॥ किती मृदु कोकिळा ॥ ६ ॥ एक म्हणती सासुरवास ॥ असतां नाहीं झाली उदास ॥ ईश्वरतुल्य मानूनि पुरुषास ॥ शुश्रुषा करी वडिलांची ॥ ७ ॥ ऐसें म्हणोनि आक्रंदती ॥ अवघे एकचि कोल्हाळ करिती ॥ तो नाद अश्वशालेप्रती ॥ अकस्मात आदळला ॥ ८ ॥ अश्वशाळे गौडनाथ[1] ॥ अश्वरक्षकालागीं पुसत ॥ एवढा कोल्हाळ कां सदनांत ॥ झाला आहे कळेना ॥ ९ ॥ परी तो सर्वांठायीं बोभाट ॥ झाला आहे गांवांत प्रविष्ट ॥ कीं भावाकरितां अति कष्ट ॥ जीवित्वातें दवडिलें ॥ ११० ॥ तें अश्वरक्षकांसी होतां श्रवण ॥ पुसतां सांगती वर्तमान ॥ म्हणती नाथा जीव राणीनें ॥ बंधूकारणें दीधला ॥ ११ ॥ नृप म्हणे रे कवण राणी ॥ कोण बंधू कवणस्थानीं ॥ येरू म्हणती ऐकिलें कानी ॥ चंपावती राणी ती ॥ १२ ॥ तियेचा बंधु झाला पिसा ॥ सोडूनि गेला राजमांदुसा ॥ म्हणोनि वरोनि दुःखलेशा ॥ जीवित्व त्यागिलें रांडकीनें[2] ॥ १३ ॥ येरू म्हणे बंधु कोण ॥ ते म्हणती त्रिलोकचंदनंदन ॥ गोपीचंद ऐसें नाम ॥

---

१ गौड देशाचा अधिपति गोपीचंद. २ विचाराने.

जगामाजी मिरवतसे ॥ १४ ॥ ऐसें ऐकोनि नृपनाथ ॥ नयनीं लोटले अश्रुपात ॥ चित्तीं म्हणे वो बाई घात ॥ मजसाठीं कां केला ॥ १५ ॥ मग चंपावतीचे आठवूनि गुण ॥ गोपीचंद मोहें करी रुदन ॥ अहा मजसाठीं दिधला प्राण ॥ हें अनुचित झालें हो ॥ १६ ॥ तरी आतां महीवरती ॥ माझी झाली अपकीर्ती ॥ आणिक सोयरे दुःख चित्तीं ॥ मानितील बहुवस ॥ १७ ॥ मी येथें आलों म्हणोन ॥ चंपावतीनें दिधला प्राण ॥ हें दुःखा होईल कारण ॥ विसर पडणार नाहीं कीं ॥ १८ ॥ ऐसा विचार करी चित्तांत ॥ परी नयनीं लोटले अश्रुपात ॥ येरीकडे संस्कारासी प्रेत ॥ चितामहीं[1] चालिलें ॥ १९ ॥ गोपीचंदही प्रेत पाहून ॥ करीत चालिला सर्व रुदन ॥ परी चित्त वेधलें कल्पनेकरून ॥ अपकीर्ति अवघी जाहली ॥ १२० ॥ तरी आतां असो कैसें ॥ उठवावें स्वभगिनीसी ॥ आणि चमत्कार सोयऱ्यांसी ॥ दाखवावा प्रतापें ॥ २१ ॥ आम्हीं जोग घेतला म्हणूनी ॥ तृणासमान मानिलें यांनीं ॥ तरी नाथपंथाची प्रताप-करणी ॥ निजदृष्टीं दावावी ॥ २२ ॥ जैसा पार्वतीचा गोसावी ॥ परी दक्षें हेळितां तो जांवई ॥ जीवित्व हरूनि प्रताप महीं ॥ गाजविला तयानें ॥ २३ ॥ कीं अष्टवक्र अष्टावाळ ब्राह्मण ॥ कुरूप म्हणूनि केलें हेळण ॥ परी त्यानें प्रताप दाखवून ॥ विप्र मुक्त केले पै ॥ २४ ॥ कीं वामनरूप असतां सान ॥ बळीनें मानिलें तृणासमान ॥ परी आपुला प्रताप दाखवून ॥ पातालभुवनीं मिरविला ॥ २५ ॥ कीं अगस्तीचा देह लहान ॥ अर्णवें[2] मानिला तृण ॥ परी केशव म्हणतां नारायण ॥ आचमनातें उरला नसे ॥ २६ ॥ कीं उदयतरुपोटीं ॥ लहान एकादशी गोरटी ॥ परी मृदुमान्या[3] न सान दृष्टी ॥ पाहतां मृत्य वरियेला ॥ २७ ॥ तो दशग्रीव[4] राक्षसपाळ ॥ तृणतुल्य मानिला अनिलबाळ ॥ परी सकळ लंकेचा झाला काळ ॥ एकदांचि जाळिली ॥ २८ ॥ तन्न्यायें आम्हां येथ ॥ झालें

---

१ चिता भूमीवर—स्मशानांत. २ समुद्राने. ३ एकादशीपासून निर्माण झाली व तिनें लहान असूनहि मृदुमान्य नावाचा दैत्य मारला अशी कथा आहे. ४ दशकंठे रावण.

मानसन्मानरहित || तरी आतां यांतें नाथपंथ || निजदृष्टीं दाखवावा || २९ || मग सहजास्थितीसवें || स्मशानवटीं गेला राय || प्रेतानिकट उभा राहे || उभा राहूनि बोलतसे || १३० || म्हणे ऐका माझें वचन || प्रेत करूं नका भस्म || श्रीगुरु जालिंदर येथें आणून || चंपावती उठवीन की || ३१ || अहा मी येथें समयीं असतां || वायां जातसे भगिनी आतां || मग व्यर्थ आचरूनि नाथपंथा || सार्थक नाहीं मिरविलें || ३२ || कीं पाहा मातुळकुळ || आस्तिकें रक्षिलें तपोबळें || तेवीं येथें युवती निर्मळ || चंपावती उठवीन मी || ३३ || कीं अहिरणीं[1] गुंतता हिरा || हिरकणी काढी तया सत्वरा || तेवीं येथें भगिनी सुंदरा || चंपावती उठवीन मी || ३४ || कीं मोहरासवें सुत सगुण || कदापि नव्हे भस्म || तेवीं येथें सुमधुम || चंपावती उठवीन मी || ३५ || ऐसें बोले सकळांकारणें || परी अविश्वासी सकळ जन || म्हणती मेलिया जीवित्व पूर्ण || कदा काळीं येईना || ३६ || कीं वाळल्या रुखालागी पाला || आला ऐसा नाहीं ऐकिला || हें तों न घडे कदा बोला || धर्मनिष्ठ हा बोलतसे || ३७ || गोपीचंद म्हणे बोलतो सत्य || परी मम गुरूचें प्रतापकृत्य || वर्णन करितां सरस्वतीतें || वाचा अपूर्ण मिरवतसे ||३८|| जेणें कानिफाचे अर्थालागुनी || सकळ देव आणिले अवनीं || आणिले परी पूर्णपणीं || वृक्षालागीं गोविलें || ३९ || सध्यां पहा रे मम प्रतापकरणी || एकादश वर्षें गतीं अवनीं || अश्वविष्ठेंत राहिला मुनी || प्रताप वर्णू केउता || १४० || तरी धैर्य धरूनि चार दिन || करा प्रेताचें संगोपन || श्रीजालिंदर येथें आणून || उठवीन भगिनीसी || ४१ || परी न ऐकता अविश्वासी || शुभा[2] रचिल्या स्मशानमहीसी || प्रेत ठेवूनि ते चितेसीं || अग्नि लावूं म्हणताती || ४२ || तें पाहूनि गोपीचंद || मग आपण चितेंत बैसूनि शुद्ध || म्हणे अग्नि लावा प्रसिद्ध || भस्म करा मजलागीं || ४३ || मी भस्म झालिया पोटीं || मग क्रोध न आवरे जालिंदरजेठी || नगर पालथें घालूनि शेवटीं || तुम्हां भस्म करील कीं || ४४ ||

---

१ ऐरणीवर. २. गोवऱ्या.

ऐसें बोलतां गोपीचंद वचन ।। क्रोधें दाटला तिलकचंद पूर्ण ।। म्हणे गुरूचा प्रताप वर्णून ।। फुगीरपण[1] मिरवतसे ।। ४५ ।। तरी आम्हां सांगतोसी ऐसें ।। करूनि दावीं चमत्कारास ।। येरी म्हणे उत्तरासरसें ।। बोलेन तैसें घडेल ।। ४६ ।। येरी म्हणे वाम कर ।। काढूनि देतों जाई सत्वर ।। पाहूं दे गुरूचा चमत्कार ।। प्रेत रक्षूं आम्ही हें ।। ४७ ।। येरी म्हणे फार फार बरवें ।। चंपावतीचें प्रेत रक्षावें ।। मी हस्त दावूनि गुरूतें भाव ।। उपजवीन प्रेमाचा ।। ४८ ।। तिलकचंद पुत्रा सांगोनी ।। वाम कर तियेचा दे काढूनी ।। गोपीचंद चितासनींहूनी ।। उठवूनियां बोळविला ।। ४९ ।। नाथ गोपीचंद घेऊनि कर ।। पुढें चालिला मार्गावर ।। एक कोस येतां नृपवर ।। काय केलें इकडे ।। १५० ।। चितेमाजी घालूनि प्रेत ।। डावलूनि गेले सकळ आप्त ।। येरीकडे नृपनाथ ।। हेळापट्टणीं चालिला ।। ५१ ।। मार्गी येतां पांच कोस ।। परी हें कळलें जालिंदरास ।। मनांत म्हणे नव्हे सुरस ।। गोपीचंद आल्यानें ।। ५२ ।। पिशुन[2] करितील विचक्षणा ।। नानापरींची होईल वल्गना ।। आणि बाळ पावेल शोकस्थाना ।। आप्तजनांपुढती ।। ५३ ।। ऐसा विचार करूनि चित्तीं ।। आपण चालिला कृपामूर्ती ।। प्रयाणअस्त्र मंत्रविभूती ।। चर्चूनियां निजभाळीं ।। ५४ ।। तरि ते प्रयाणअस्त्रमंत्र ।। एकचि नैषधराजपुत्र ।। जाणत होता अस्त्र पवित्र ।। येरां माहीत नव्हतेंचि ।। ५५ ।। तें अस्त्र जालिंदरापासीं ।। होतें अति उजळपणासीं ।। प्रयाणभस्म लावितां बाळासी ।। वातगती चालिला ।। ५६ ।। मग लोटतां एक निमिष ।। धांवोनि आला शतकोश ।। अकस्मात् गोपीचंदास ।। निजदृष्टीनें देखिलें ।। ५७ ।। म्हणे वत्सा पुन्हां परतोन ।। किमर्थ केलें आगमन ।। चरणावरी भाळ ठेवोन ।। वृत्तांत सर्व निवेदिला ।। ५८ ।। मग तो ऐकोनि वृत्तांत ।। म्हणे तुझा मनोरथ सिद्ध करीन नृपनाथा ।। नको करूं कांहीं चिंता ।। पुनः फीर मागुता ।। ५९ ।। अवश्य म्हणोनि दोघे जण ।। मार्गें करिते झाले गमन ।। पौलपट्टणामाजी येवोन ।। राजांगणीं संचरले ।। १६० ।। तंव ते आप्तांसहित मेळा ।। घालूनि बैसले

---

१ गर्व, अहंकार. २ दुष्ट लोक.

होते पाळा[1] || विव्हळ चित्तीं नाना वरळा || रुदनशब्दें बोलती || ६१ || तों अकस्मात् देखिले द्रुयनाथ || महातपी दर्शनयुक्त || देखतांचि तिलकचंद यथार्थ || धाव पुढें घेतसे || ६२ || परमभक्ती करोनियां नमन || त्वरें आणूनि कनकासन || त्यावरी बैसवोनि अग्निनंदन || पुढें उभा राहिला || ६३ || परी तो नमनादि आदर || जैसा शठाचा शृंगार || कीं ढिसाळपणीं ओस नगर || तेवीं विनयभाव तो || ६४ || कीं अजाकंठींचे लंबस्तन || कीं गारोडियाचें शूरत्व पूर्ण || कीं वेश्येचें मुखमंडन || तेवीं आदर नृपाचा || ६५ || कीं घटामाजी जैसा अर्क[2] || कीं हिंवराची[3] सावली शीतळ देख || कीं पिशाचबोलणें न सत्यवाक || तेवीं दावी विनयभावातें || ६६ || कीं वृंदावनाचें[4] गोमटें फळ || कीं अर्कवृक्षीं[5] लोंबलें केळ || कीं मैंदाचें[6] गळां माळ || तेवी विनयभावातें || ६७ || कीं बकाचें दिसे शुद्ध ध्यान || परी अंतरीं घोकीत वेंचीन मीन || कीं तस्कराचें मौनसाधन || तेवीं विनयभावातें || ६८ || कीं अर्थसाधक श्रोता पूर्ण || परी घातें वेगे घेणार प्राण || तयाचें रसाळ भाषण || दावी विनयभावातें ||६९|| कीं गोरक्षकाचें ऊर्ध्वगायन || तेथें कैंचें पहावें तानमान || तेवीं त्या राजाचा सन्मान || दावी विनयभावातें || १७० || कीं उदधीचें द्रोणांत जळ || कीं कनकतुल्य पिवळा पितळ || कीं विनयाची गोडी बहुरसाळ || तेवीं विनयभावातें || ७१ || कीं घररिघेचें[7] सवाष्णपण || कीं भोंद्याचें देवतार्चन || कीं म्हशाचें गण्या नाम || तेवीं विनयभावातें || ७२ || तन्न्यायें तो नृपती || तिलकचंद उभा भक्तीं || परी भावना सकळ नाथाप्रती || कळूनि आली तयाची || ७३ || म्हणे राया चंपावती || ज्ञानकळा सगुण युवती || ऐसी जाया गृहाप्रती || साजेल मातें दिसेना || ७४ || जैसी शिवसाळुंका सुरगणीं || परी ती स्थापावी खडकीं नेऊनी || तेवीं सत्य या सदनीं || चंपावती साजेना || ७५ || गर्दभा काय चंदनलेप || मर्कट व्यर्थ गीर्वाण भाष उमोप || वायसा जाण कनकपिंजररूप || कदाकाळीं घडेना || ७६ || तन्न्यायें चंपावती ||

---

१ घेर, मंडलाकार. २ सूर्यबिंब. ३ काटेरी झाड. ४ एक वृक्ष (कडू फळ येते). ५ रुईवर. ६ मारेकऱ्याचे. ७वेश्या (ठेवलेली).

तुझे गृहीं असे युवती ॥ जैसी भैंदगृहा[1] वसती ॥ मनहीन[2] मिरवतसे ॥ ७७ ॥ परी आतां असो कैसें ॥ काय करावें ब्रह्मतंत्रास[3] ॥ मग पाहूनि गोपींचंद्रवक्त्रास ॥ हस्त देई म्हणतसे ॥ ७८ ॥ मग हस्त काढूनि दृष्टी ॥ देता झाला करसंपुटीं ॥ शव जाणूनि पोटीं ॥ उच्चार न करी रायातें ॥ ७९ ॥ मग कवळूनि भस्मचिमुटी ॥ मंत्रप्रयोग बोले होटीं ॥ सकळ संजीवनीची राहटी ॥ प्रोक्षीतसे भुजातें ॥ १८० ॥ भस्म भुजेसी होतां सिंचन ॥ हांक मारीत तयेकारण ॥ हांकेसरशी त्वरें उठोन ॥ चरणीं माथा ठेवीतसे ॥ ८१ ॥ अहा जाज्वल्य संजीवनी ॥ क्षणांत उठली राजपत्नी ॥ जैसा शुक्रें कच मुखांतूनी ॥ दोन वेळां उठविला ॥ ८२ ॥ तोचि न्याय येथें झाला ॥ सकळांलागीं भाव ठसला ॥ अहा जालिंदरनाथ भला ॥ पूर्ण ब्रह्म म्हणवूनी ॥ ८३ ॥ मग लागवेगें सकळ उठूनी ॥ श्रीनाथाच्या लोटले चरणीं ॥ म्हणती अपार केली करणी ॥ शुक्र प्रत्यक्ष कलीचा हा ॥ ८४ ॥ मग समस्त म्हणती फार अपूर्व ॥ कौतुक दावी गोपीचंदराव ॥ धनसंपत्तीतें काय करावें ॥ टाकूनि जावें सर्वस्वी ॥ ८५ ॥ मग सर्व जग बोले राया भलें ॥ पश्चात्तापें पूर्ण तापलें ॥ परी तें स्मशानवैराग्य ठेलें ॥ पुन्हां जैसें तैसेंचि ॥ ८६ ॥ कीं करी[4] आव्हानिला अति निर्मळ ॥ परि सर्वेचि गंधमोरीं[5] लोळे ॥ उकिरड्यांत उतावेळ ॥ विष्ठाभक्षण आवडतसे ॥ ८७ ॥ तन्न्यायें सर्व लोक ॥ बोलती पश्चात्तापें दोदिक ॥ परी त्यांचा सुटे न भोगितां नरक ॥ प्रारब्ध-योग तयांचा ॥ ८८ ॥ असो ऐसी प्रारब्धकरणी ॥ श्रीजालिंदर जाय उठवूनि ॥ मग उठता झाला कनकासनीं ॥ हेळापट्टणीं जावया ॥ ८९ ॥ मग तो तिलकचंद नृपती ॥ अभिमान दवडूनि झाला गलती ॥ सद्भीलपणीं पदावरती ॥ मस्तक ठेवी सप्रेम ॥ १९० ॥ म्हणे महाराजा मी पतित ॥ राजवैभवें झालों उन्मत्त ॥ लघु मानिला गोपींचंदनाथ ॥ तरी क्षमेतें वरीं आतां ॥ ९१ ॥ तुम्ही दयाळू कनवाळू संत ॥ मायेहूनि मायावंत ॥ तरी बाळाचे अन्याय यथार्थ ॥ उदरामाजी सांठवा ॥ ९२ ॥ ऐसें बोलूनि नम्रोत्तर ॥ चरणीं मौळी वारंवार ॥ ठेवूनि म्हणे आजची

---

१ मारेकऱ्याचे घरीं. २ योगिनी. ३ ईश्वरी इच्छेला. ४ हत्ती. ५ घाण पाण्याची मोरी.

रात्र ॥ वस्ती करा या ठायीं ॥ ९३ ॥ ऐसें ऐकूनि तयाचें वचन ॥ बोलता झाला अग्निनंदन ॥ चंपावतीचे हस्तकरून ॥ पाकनिष्पत्ती करीं कां ॥ ९४ ॥ अवश्य म्हणूनि तिलकचंद ॥ चंपावतीसी सांगे सद्गद ॥ तीतें सांगूनि पाक प्रसिद्ध ॥ करविला नेटका ॥ ९५ ॥ मग चंपावती भ्रतारासहित ॥ बैसविली स्वपंक्तींत ॥ आपुला अनुग्रह देऊनि तीतें ॥ नाथपंथीं मिरविली ॥ ९६ ॥ आपुलें मुखींचा उच्छिष्ट ग्रास ॥ संजीवनीप्रयोगप्रसादास ॥ देऊनि केलें अमरपणास ॥ मैनावतीपरी सिंचिली ॥ ९७ ॥ ऐसे रीतीं सारूनि भोजन ॥ विडे घेतले त्रयोदशगुण ॥ राया तिलकचंदा भाषण ॥ करिता झाला मुनिराज ॥ ९८ ॥ म्हणे ऐक बा सर्वज्ञराशी ॥ गोपीचंद जातो पूर्ण तपासी ॥ तरी सांभाळीं याचे राज्यपदासी ॥ बाळ अज्ञान असे याचें ॥ ९९ ॥ तुझा प्रताप महीतें संपूर्ण ॥ शत्रु न येती तेणेंकरून ॥ मीही येथें षण्मास राहून ॥ सर्व अर्थ पुरवीन कीं ॥ २०० ॥ परी राया षण्मासांसाठीं ॥ मीही जाईन तीर्थलोटीं ॥ परी मुक्तचंद पडतां संकटीं ॥ धांव घालीं तूं येथें ॥ १ ॥ ऐसें बोलतां अग्निसुत ॥ अवश्य बोले तो नृपनाथ ॥ यावरी राहूनि एक रात्र ॥ निघते झाले उभयतां ॥ २ ॥ करोनि जालिंदरा नमन ॥ गोपीचंद करिता झाला गमन ॥ जालिंदरही मार्ग धरोन ॥ हेळापट्टणीं चालिला ॥ ३ ॥ तिलकचंद नृपनाथ ॥ बोळवोनि आला स्वगृहांत ॥ येरीकडे मैनावतीसुत ॥ मुक्काम मुक्काम साधीतसे ॥ ४ ॥ ऐसिया राहणीं मार्ग क्रमोनी ॥ राव गेला बद्रिकाश्रमीं ॥ बद्रिकेदार भावें नमोनी ॥ तपालागीं बैसला ॥ ५ ॥ लोहकंटकीं पादांगुष्ठ ॥ ठेवोनि तप करी वरिष्ठ ॥ येरीकडे जालिंदर वाटे ॥ येवोनियां पोहोंचला ॥ ६ ॥ तेथें राहूनि षण्मास प्रीतीं ॥ मुक्तचंद उपदेशोनि अर्थाअर्थीं ॥ कानिफासह शिष्यकटका[१]प्रती ॥ घेवोनियां चालिला ॥ ७ ॥ नाना तीर्थें करी भ्रमण ॥ द्वादश वर्षें गेलीं लोटोन ॥ शेवटीं बद्रिकाश्रम पाहोन ॥ गोपीचंद भेटला ॥ ८ ॥ मग तैं तपाचा उचित अर्थ ॥ उद्यापना देव समस्त ॥ पाचारोनि स्वर्गस्थ ॥ गौरविले आदरानें ॥ ९ ॥ महाविष्णु महेश सविता ॥ अश्विनी वरुण अमर-

१ शिष्यसमुदाय.

नाथा ॥ भेटवोनि समस्त दैवतां ॥ सनाथपणीं मिरवला ॥ २१० ॥ सकळ विद्येचा समारंभभार ॥ अभ्यासविला तो नृपवर ॥ पुन्हां दैवतां आणोनि सत्वर ॥ वरालागीं ओपिलें ॥ ११ ॥ असो येथोनि गोपीचंदाख्यान ॥ संपलें पुढें करा श्रवण ॥ श्रीगोरक्ष स्त्रीराज्याकारणें ॥ जाईल गुरु आणावया ॥ १२ ॥ तरी आतां अत्यद्भुत ॥ श्रोत्यां सांगेल धुंडीसुत ॥ मालू ऐसें नाम ज्यातें ॥ नरहरिवंशीं मिरवलें ॥ १३ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ अष्टादशाध्याय गोड हा ॥ २१४ ॥

॥ नवनाथभक्तिसार अष्टादशाध्याय र

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी जगद्गुरुराजा ॥ सर्वज्ञ विजयभोजा ॥ भवाब्धीं[1] भवसरिते काजा ॥ साधका नौका असंसी तूं ॥ १ ॥ हे पूर्णब्रह्मानंदकंदा ॥ पुढें बोलवीं भक्ती अतिमोदा ॥ तुझी लीला अगाधा ॥ भक्तिसारग्रंथातें ॥ २ ॥ मागिले अध्यायीं वदविलें गहन ॥ गोपीचंदाचें उदार कथन ॥ बद्रिकाश्रमीं तप करून ॥ तीर्थाटनीं निघाला ॥ ३ ॥ याउपरी ऐकिजे श्रोतीं ॥ सिंहावलोकनीं विश्रांती ॥ गोरक्ष कानिफाचे युक्ती ॥ स्त्रीराज्यांत जातसे ॥ ४ ॥ मार्गी चालतां मुक्कामोमुक्काम ॥ सदा श्रीगुरूचें आठवी नाम ॥ ग्रामांत करूनि भिक्षाटन ॥ पुढें मार्ग क्रमीतसे ॥ ५ ॥ ऐसिया स्थितीं गौडबंगाल ॥ सांडूनि सांडिला बंगालकौल ॥ पुढें जात स्त्रीराज्यांत वहिला ॥ सीमेपर्यंत पातला ॥ ६ ॥ परी विचारी स्वमनांत ॥ श्रीगुरुराज आहेत तेथ ॥ राज्यवैभव बहु सामर्थ्य ॥ संपत्तीचे मिरवतसे ॥ ७ ॥ ऐसें वैभवमानी सुखप्रकरणीं ॥ मातें ओळखील कैसा कोणी ॥ श्रीमंतापुढें हीनदीन ॥ मान्यत्वातें मिरवेना ॥ ८ ॥ जेवीं अर्कापुढें खद्योत ॥ हीन दीन अति दिसत ॥ तेवीं मज कंगालवंतातें[2] ॥ कोण तेथें ओळखील ॥ ९ ॥ मेरूपुढें मशकस्थिती ॥ कोणें वर्णावी कवण अर्थी ॥ कीं पुढें बैसल्या वाचस्पती ॥ मैंद वल्गना मिरवीना ॥ १० ॥ कीं हिरातेजपडिपाडा ॥ गार ठेवूनि पुढां ॥ परीसपालटा देतां दगडा ॥ योग्यायोग्य साजेना ॥ ११ ॥ सुवर्ण मिरवे राशी सोळा[3] ॥ तेथें दगडाचा पाड केतुला[4] ॥ तेवीं मातें संपत्ती मिरवला ॥ ओळखील कैसा तो ॥ १२ ॥ असो याउपरी दुसरे अर्थी ॥ मम नाम कळतां मच्छिंद्राप्रती ॥ परम द्वाड[5] लागेल चित्तीं ॥ सुखसंपत्ती भोगितां ॥ १३ ॥ जैसें जेवितां षड्रस अन्न ॥ तैं कडुवट सेवी कोण ॥ तेवीं मच्छिंद्र संपत्तीतें टाकून ॥ जाईल कैसा बैरागी ॥ १४ ॥ यापरी आणि तिसरे अर्थी ॥ मम नाम श्रीगुरुलागीं कळतां ॥ नेणों कल्पना वरून चित्ता ॥ वर्तेल घाता माझिया ॥ १५ ॥ मग तयाच्या सर्वे विचारळी ॥ करावी आपण बांधूनि कळी ॥ हें तों गोड येणें

---

१ संसारसागर. २ भिकाऱ्याला. ३ शुद्ध सोनें. ४ कोठला ? किती ? ५ वाईट.

काळीं ॥ मजप्रती भासेना ॥ १६ ॥ ज्या स्वामींचे वंदितों चरण ॥ तयासीं विद्येची रळी[1] खेळेन ॥ हें योग्य मातें नव्हे जाण ॥ अपकीर्ति ब्रह्मांडभरी ॥ १७ ॥ ऐसे तर्कवितर्क करितां ॥ श्रीगोरक्ष मार्गी रमतां ॥ तों वेश्याकटक देखिलें तत्त्वतां ॥ स्त्रीराज्यांत जाती त्या ॥ १८ ॥ तों सकळ वेश्यांची मुख्य कामिनी ॥ गुणभरिता कलिंगानाम्नी[2] ॥ तिचें स्वरूप वर्णितां वाणी ॥ रतिपति[3] आतळेना ॥ १९ ॥ जिचें पाहतां मुखकमळ ॥ शशितेजाहूनि अति निर्मळ ॥ परम लज्जित चपळा[4] केवळ ॥ होऊनि ढगीं रिघताती ॥ २० ॥ जिचा नेत्रकटाक्षबाण ॥ तपस्व्यांचें वेधीत मन ॥ मग विषयें लंपट अपार जाण ॥ कवण अर्थी वर्णावे ॥ २१ ॥ ऐसियेपरी सुलक्षण दारा[5] ॥ चातुर्यकालिका गुणगंभीरा ॥ जिचें नाम साजोतरा[6] ॥ कीं हिरा गारा[6] मिरवती ॥ २२ ॥ जिचें सुस्वर विपुल गायन ॥ ऐकतां खालती गंधर्व करिती मान ॥ अप्सरा परम लज्जित होऊन ॥ सेवा इच्छिती जियेची ॥ २३ ॥ ऐशापरी ती कलिंगदारा ॥ जात स्त्रीदेशांत अवसरा ॥ तैं अवचित तीतें गोरक्ष उदारा ॥ देखता झाला निजदृष्टीं ॥ २४ ॥ मग तो जवळा योगद्रुम ॥ जाऊनि पुसे तियेचें नाम ॥ येरी म्हणे कलिंगा उत्तम ॥ नाम असे या देहा ॥ २५ ॥ येरु म्हणे कवणार्थी ॥ जातां कोणत्या ग्रामाप्रती ॥ कलिंगा म्हणे स्त्रीदेशाप्रती ॥ जाणें आहे आमुतें ॥ २६ ॥ राव मैनाकिनी पद्मिनी ॥ सकळ स्त्रियां देशस्वामिनी ॥ तियेतें नृत्यकळा दावूनी ॥ वश्य करणें आहे जी ॥ २७ ॥ ती राजपद्मिनी वश्य होतां ॥ अपार देईल आमुतें वित्ता ॥ यापरी कामना योजूनि चित्ता ॥ गमन करितों आम्ही कीं ॥ २८ ॥ ऐसा वृत्तांत ऐकूनि युवतीं ॥ हृदयीं विचारी योगपती ॥ कीं इचीच शुद्ध धरूनि संगती ॥ प्रविष्ट व्हावें त्या स्थानीं ॥ २९ ॥ मग सहजस्थितीनें गमना ॥ आव्हानूनि दृष्टीं राजसदना ॥ गुप्तवेषें श्रीगुरुकामना ॥ अवगमूनि[7] घ्यावी तों ॥ ३० ॥ ऐसा विचार करूनि चित्तीं ॥ बोलता झाला तिये युवती ॥ म्हणे मी येतों तुमच्या संगतीं ॥

---

१ भांडण, युद्ध. २ कलिंग नावाची. ३ मदनाला अशक्य. ४ विद्युल्लता. ५ स्त्री. ६ जिचे नांव ऐकताच हिरा गारेसारखा वाटे. ७ समजून.

न्याल तरी कीं कृपेनें ॥ ३१ ॥ येरी म्हणे नरेंद्रोत्तमा ॥ येऊं पाहसी संगतीं आम्हां ॥ तरी कुशळपणीं काय तुम्हां ॥ भोंवरिली[1] विद्या जे ॥३२॥ येरू म्हणे करूनि गायन ॥ तुम्हांसवें चातुर्य मानून ॥ आणि मृदंगवाद्य वाजवीन ॥ कुशळपणें नेटका ॥ ३३ ॥ येरी म्हणे गाणें वाजविणें ॥ येतसे चातुर्यत्राणें ॥ तरी प्रथमारंभीं आम्हां दाविणें ॥ कैसे रीतीं कुशळत्व ॥ ३४ ॥ येरू म्हणे जी काय उशीर ॥ आतांचि पहात्रा चमत्कार ॥ हातकंकणा आदर्शव्यवहार[2] ॥ कामया पाहिजे दृष्टींतें ॥ ३५ ॥ कीं स्पर्शतां शुद्ध अमरपण ॥ होय न होय केलिया पान ॥ कीं स्पर्शिल्या परिसोन ॥ न होय भ्रांती मिरवेल काय[3] ॥ ३६ ॥ तरी आतां या ठायीं ॥ मम विद्येची परीक्षा घ्यावी ॥ ऐसें ऐकतांचि कलिंगा महीं ॥ सदनाहूनि उतरली ॥ ३७ ॥ महींतळीं घालूनि आसन ॥ सारंगी देत आणून ॥ म्हणे नवरसें कुशळत्वपण ॥ कळा दावी कोणती ॥३८॥ ऐसी ऐकूनि तियेची गोष्टी ॥ करीं कवळूनि भस्मचिमुटी ॥ गंधर्वप्रयोग होटीं ॥ जल्पूनि भाळीं चर्चीतसे ॥ ३९ ॥ चर्चूनि दाही दिशा प्रेरीतसे ॥ आणि चतुर्थवाद्यातें स्पर्शीतसे ॥ ऐसें झालिया हुंकार देतसे ॥ गावें वाजवावें म्हणूनियां ॥ ४० ॥ तरी काननीं तरु पाषाण ॥ जल्पती गंधर्वासारखें गायन ॥ तंतवितंत सुस्वरी वादन ॥ वाजवी वाद्य चतुर्थ हो ॥ ४१ ॥ आपुलें आपण वाद्य वाजवीती ॥ पाषाण तरु गायन करिती ॥ हें पाहूनि कलिंगा युवती ॥ आश्चर्य करी मानसीं ॥ ४२ ॥ स्वमुखीं ओपूनि मध्यमांगुळी ती ॥ विस्मय करी आपुल्या पोटीं ॥ चित्तीं म्हणे हा नरधूर्जटी ॥ ईश्वरतुल्य भासतसे ॥ ४३ ॥ जो पाषाणतरूहातीं गायन ॥ करवीत गंधर्वा सरी आपण ॥ तयालागीं स्वतां गायन ॥ अशक्य काय करावया ॥ ४४ ॥ जो पाषाणीं पिवळेपण ॥ करूं जाणे लोहाचें सुवर्ण ॥ तयालागीं परिसमणी ॥ करावया अशक्य म्हणावें कीं ॥ ४५ ॥ जेणें बुरट गौतमीकांसेखालीं ॥ सर्व पदार्थीं मही उद्धरिली ॥ त्यातें कामधेनु निर्माया भली ॥ परम अशक्यता न बोलावी ॥ ४६ ॥ कीं कोणत्याही वृक्षाखालीं ॥

---

१ अभ्यासिली. २ आरसा पाहणें. ३ अमृताच्या पानाने अमरपण येईल की नाही? परिसाच्या स्पर्शाने सुवर्ण होईल की नाही? अशी भ्रांती पडेल काय?

कामना पुरवी सकळी ॥ ते कल्पतरुमेळीं ॥ आनायासें शोभतसे ॥ ४७ ॥ तन्न्यायें वृक्षपाषाणीं ॥ आणिली ज्यानें गंधर्वमांडणी ॥ तो स्वतः सिद्ध कुशलपणीं ॥ गाणार नाहीं कां बोलावें ॥ ४८ ॥ तरी आतां असो कैसें ॥ आपणचि रहावें याचे संगतीस ॥ ऐसा विचार करूनि स्वचित्तास ॥ बोलती झाली विन्हला ॥ ४९ ॥ म्हणे महाराजा सद्गुणाकरिता ॥ मी दीन किंकर अनाथा ॥ ऐसा काम उदेला चित्ता ॥ तरी सिद्धार्थ आव्हानीं ॥ ५० ॥ अगाध वर्णनाची सविताराशी ॥ दैवें उदेली मम तमगुणासी ॥ तरी संज्ञा जे बोलिलासी ॥ तेचि सिद्ध आव्हानीं ॥ ५१ ॥ तरी महाराजा विद्यार्णवा ॥ जगीं मिरवशी कोणत्या भावा ॥ ऐसें पुसतां गोरक्ष जीवा ॥ परम कल्पना योजीतसे ॥ ५२ ॥ चित्तीं म्हणे नामाभिधान ॥ प्रविष्ट न करावें इजकारण ॥ गुप्त ठेविल्यास कार्य साधन ॥ घडूनि येईल पुढारां ॥ ५३ ॥ ऐसा विचार करूनी ॥ म्हणे ऐके शुभाननी ॥ पूर्वडा मम देहालागुनी ॥ जगामाजी मिरवितसे ॥ ५४ ॥ येरी म्हणे पूर्वडगया ॥ अर्थकामना कोण हृदया ॥ असेल तैसी वदूनियां ॥ सुखालागी हेलावें ॥ ५५ ॥ येरू म्हणे वो शुभाननी ॥ विषयघनाची बोलसी कडसणी ॥ परी कांहीं कामना नसे मनीं ॥ अज्ञान असे या अर्थी ॥ ५६ ॥ एक वेळ उदरापुरती ॥ समया देई कां आहुती ॥ याविरहित अर्थ चित्तीं ॥ इच्छा नसे कांहींच ॥ ५७ ॥ येरी ऐकोनि ऐसें वचन ॥ अवश्य करी प्रेमें भाषण ॥ म्हणे महाराजा नरेंद्रा पूर्ण ॥ अर्थ पुरेल हा तुमचा ॥ ५८ ॥ परी एक आहे मम बोलणें ॥ स्त्रीराज्यांत आपण जाणें ॥ तेथें पुरुषाचें आगमन ॥ नाहीं त्या देशांत ॥ ५९ ॥ येरू म्हणे कवण अर्थी ॥ आगमन नसे तया देशाप्रती ॥ येरी म्हणे मरुतसुतीं[1] ॥ भुभुःकारें स्त्रिया होती ॥ ६० ॥ उर्ध्वरेती वायुनंदन ॥ रेत पडे भुभुःकारवचनें ॥ गरोदर होती तेणेंकरून ॥ सकळ स्त्रिया त्या देशीं ॥ ६१ ॥ त्याची भुभुःकारें करून ॥ पुरुषगर्भांत होय पतन ॥ तेणेंकरूनि तयांसी मरण ॥ होतसे जाण महाराजा ॥ ६२ ॥ तरी तुझें जाणें उदेलें चित्तीं ॥ परी तूतें होईल कैसी गती ॥ या संशयाची भ्रांती ॥ मनीं घोटाळे माझिया

१ वायुपुत्राच्या (हनुमंताच्या)

॥ ६३ ॥ येरू म्हणे ऐक युवती ॥ काय करील आम्हां मारुती ॥ प्रळयकाळींची मूर्ध्नी हरती ॥ लोळवीन महीतें ॥ ६४ ॥ अगे तीव्रतपाचा तपोजेठी ॥ जेणें सविता गिळोनि ठेविला पोटीं ॥ तेथें दीपाची हळहळ मोठी ॥ मानील काय तो पुरुष ॥ ६५ ॥ सकळ मही जो माथां वाहे ॥ त्यातें पर्वताचें भय काय ॥ अब्धी गिळितां शरण रिघावें ॥ काय वेगें थिल्लारा ॥ ६६ ॥ तरी आतां शुभाननी ॥ हा संशय तूं न आणीं मनीं ॥ ऐसें गोरक्ष तीतें बोलोनी ॥ ते स्थानाहोनि उठला ॥ ६७ ॥ मग ती कलिंगा बैसवूनि रथीं ॥ आपण झाले पुढें सारथी ॥ दोन्ही वाग्दोरें[1] धरूनि हातीं ॥ धुरा वेष्टूनियां बैसलासे ॥ ६८ ॥ परी प्रथमारंभीं तो धूर्जटी ॥ करीं कवळूनि भस्मचिमुटी ॥ वज्रास्त्र मंत्रहोटीं ॥ अपारशक्ती जल्पला ॥ ६९ ॥ तया मागें स्पर्शमंत्रा ॥ जल्पोनियां निजवक्त्रा[2] ॥ तेही मिरवे सबळ अस्त्रा ॥ महीलागीं महाराजा ॥ ७० ॥ यावरी तिसरें मोहनास्त्र ॥ विराजलें अति पवित्र ॥ उपरी चवथें नागास्त्र ॥ सीमेवरी तें प्रेरिलें ॥ ७१ ॥ ऐसें चतुर्थास्त्र प्रेरून ॥ चालता झाला गोरक्ष त्वरेनें ॥ सीमा उल्लंघूनि एक योजन[3] ॥ स्त्रीदेशांत मिसळला ॥ ७२ ॥ चिनापट्टण उत्तम ग्राम ॥ तेथें झालासे मुक्काम ॥ तंव लोटूनि गेला अवघा दिन ॥ महीं निशा दाटली ॥ ७३ ॥ परी दिनासमान रात्री ॥ चंद्रतेजें मिरवली होती ॥ सकळीं भोजनें सारूनि निगुतीं ॥ पहुडलीं शयनीं आपुलाल्या ॥ ७४ ॥ निशा लोटली एक प्रहर ॥ तों रात्री निवळली महीवर ॥ सकळ लोपूनि अंधकार ॥ दिशा उजेडें उजळली ॥ ७५ ॥ ते दिनींची म्हणूं नये रात्री ॥ कीं उदया आली माया भगवती ॥ चंद्रपोत घेऊनि हातीं ॥ सहजमती क्रीडतसे ॥ ७६ ॥ कीं ते रात्र नव्हे जडितपदक ॥ हेमतगटीं[4] अवनीं[4] देख ॥ त्यावरी नक्षत्रें अन्य माणिक ॥ मध्यें हिराबिंदु शोभे जैसा ॥ ७७ ॥ कीं ते रात्र नव्हे भद्रकाळीं ॥ शृंगारनक्षत्रें मुक्तमाळी ॥ चंद्रविजवरा[5] लेवूनि भाळीं ॥ महीलागीं क्रीडतसे ॥ ७८ ॥ ऐसियेपरी सुलक्षण राती ॥ उजेड दावी मही-

---

१ लगाम. २ आपल्या मुखानें. ३ आठ मैल. ४ सुवर्णमंडित पृथ्वी. ५ चंद्रहार.

वरती || तो येरीकडे गमन मारुती || सेतूहूनि करीतसे || ७९ || मार्गी जातां सहजस्थितीं || येवोनि पोंचला सीमेवरती || तों वज्रास्त्र हृदयाप्रती || येवोनियां आदळलें || ८० || परी वज्रशरीरी मारुती || वज्रप्रहारें पडला क्षितीं || मूर्च्छा दाटोनि हृदयाप्रती || निगतगति[१] पडलासे || ८१ || यावरी स्पर्श करी झगटीं || लिप्त केला महींपाठीं || त्यावरी मोहनास्त्र हृदयपुटीं || जाऊनियां संचरलें ||८२|| त्यावरी नागास्त्रनागपती || सहस्रफणी प्रत्यक्षमूर्ती || उदय पावतां पदहस्ती || गुंडाळूनिया बैसला || ८३ || चतुर्थास्त्राचें पडतां वेष्टन || मग कासावीस होतसे वायुनंदन || अति तळमळे उडायाकारण || परी तेजास्त्र उठों नेदी || ८४ || घडोघडी मूर्च्छा येतां || नेत्र भोवंडी वांती देतां || त्यावरी विखार[२] वेष्टितां || तेणें होत कासाविसी || ८५ || मोहनास्त्राचा अति प्रसर || मोहूनि घेतलें सकळ शरीर || मी कोण कोणत्या कार्यावर || आलों हेंही कळेना ||८६|| ऐसा निचेष्टित महीवरती || पडला असे मारुती || एक प्रहर लोटल्यावरती || प्राण निघूं पाहतसे || ८७ || नेत्र झाले श्वेतवर्णी || मुखीं लोटलें आरक्त[३] पाणी || तें लोटलें सकळ अवनीं || भिजूनि लोट लोटतसे || ८८ || ऐसा समय तया होतां || मग विचार करी आपुल्या चित्ता || ऐसिया संकटीं प्राण आतां || वांचत नाहीं सहसाही || ८९ || तरी माझा काळ आला || आतां स्मरावें श्रीरामाला || ऐसा विचार करूनि स्वचित्ताला || आठविलें श्रीरामातें ||.९० || हे दयार्णव कुळभूपणा || सीतापते रघुनंदना || दशग्रीवांतका भक्तदुःखमोचना || धांव पाव वेगेंसीं || ९१ || हे करुणानिधे ताटिकांतका || मुनिमनोरंजना रघुकुळटिळका || अयोध्याधीशा प्रतापार्का || धांव पाव वेगेंसीं || ९२ || हे शिवमानसरंजना || चापधारका तापहरणा || शरयूतीरविहारा आनंदसदना || धांव पाव वेगेंसीं || ९३ || हे श्रीराम [illegible]ामतनुधारका || एकवचनी व्रतदायका || एकपत्नीबाणनायका || धांव पाव वेगेंसीं || ९४ || हे पंकजनेत्रा कोमलगात्रा || बिभीषणप्रिया कोमलपात्रा ||

---

१ निश्चल. २ सर्पास्त्र. ३ रक्त.

परमप्रिय कपिकुळगोत्रा ॥ धांव पाव वेगेंसीं ॥ ९५ ॥ हे किष्किंधाधिपवालिनिर्दलना ॥ भक्तप्रियकरा भयमोचना ॥ विदेहजामाता जगपाळणा ॥ धांव पाव वेगेंसीं ॥ ९६ ॥ हे विश्वामित्रमखसिद्धिकारका ॥ खरदूषणादिदैत्यांतका ॥ जलधिजलपाषाणतारका ॥ धांव पाव वेगेंसीं ॥ ९७ ॥ हे अहिमहि दानव-हारिता ॥ शतमुखखंडी वैदेहीरता ॥ मंगळधारणा कुशळवंता ॥ धांव पाव वेगेंसी ॥ ९८ ॥ हे अर्णव-विहारा[1] मारीचदमना ॥ जटायुप्रिया मोक्षगहना ॥ शिवचापभंगा मंगळधामा ॥ धांव पाव वेगेंसीं ॥ ९९ ॥ हे दयार्णव राम करुणाकरू ॥ मित्रकुळध्वज कीर्तिधारू ॥ ऐसें असूनि संकटपारू ॥ सुखशयनीं निजला अससी ॥ १०० ॥ तरी आतां धांव वेगीं ॥ तव दूत या संकटप्रसंगीं ॥ मुक्त होऊं दे महीलागीं ॥ शरणागत तूं म्हणवितोसी ॥ १ ॥ ऐशी स्तुती वाग्युत्तर ॥ करीत अति वायुकुमर ॥ ते वाग्बाण श्रवण-द्वार ॥ रिघते झाले रामाचें ॥ २ ॥ जाणूने परम संकटमात ॥ धांवोनि आला श्रीरघुनाथ ॥ मारुतीचें संकट पाहूनि अत्यंत ॥ परम चित्तीं कळवळला ॥ ३ ॥ कीं एकांत पाडसावांचूनि हरिणी ॥ हिंडे सैरा-वैरा रानीं ॥ तन्न्यायें मोक्षदानी ॥ हृदयामाजी कळवळला ॥ ४ ॥ जैसी वत्सालागी गाय ॥ काननीं हंबरडा फोडी मोहें ॥ त्याचिप्रमाणें रघुराय ॥ हृदयामाजी कळवळला ॥ ५ ॥ जळावेगळा पडतां मीन ॥ अति तळमळोनि सोडी प्राण ॥ तन्न्यायें रघुनंदन ॥ हृदयामाजी कळवळला ॥ ६ ॥ किंवा बाळ मातेचें चुकार होतां ॥ आरंबळती तीं उभयतां ॥ तन्न्यायें भक्त निःशक्त होतां ॥ हृदयामाजी कळवळला ॥ ७ ॥ मग मनोवेगातें मागें सारून ॥ प्रत्यक्ष आला लगबगें धांवून ॥ तों विकळ होऊनि भक्तजन ॥ अहा अहा म्हणतसे ॥ ८ ॥ मग तापनिवारण चाप करीं ॥ शर संजून[2] बाप कैवारी ॥ पाकशासनास्त्र[3] अवधारी ॥ वज्रास्त्र निवटावया ॥ ९ ॥ प्रेरिताचि वातास्त्र ॥ प्रगट झाला सहस्रनेत्र ॥ वज्रास्त्र कव-ळूनि पवित्र ॥ जाता झाला अमरपुरीं ॥ ११० ॥ यावरी विभक्तास्त्र जल्पून ॥ स्पर्शास्त्र केलें निवारण ॥

---

१ क्षीरसागरांत विहार करणाऱ्या. २ सज्ज करून. ३ इंद्रास्त्र.

यावरी फणी सहस्रनयन ॥ हस्तपदीं गुंडाळला ॥ ११ ॥ तयासाठीं क्षीराब्धिवासी ॥ लक्ष्मीनारायण वेगेंसीं ॥ तैं प्रत्यक्षस्वरूपें उरगेंसीं ॥ पाहता वैनतेय झालासे ॥ १२ ॥ नमूनि म्हणे अहा अनंता ॥ तूं प्रिय असती माझे चित्ता ॥ याचि नीतीं वायुसुता ॥ संबोखीत आहेसी ॥ १३ ॥ तरी आतां मम सखया ॥ मुक्त करीं अंजनीहृदया ॥ ऐसें ऐकूनि आराधिया ॥ मोहाब्धि उचंबळला ॥ १४ ॥ मग स्वदेहपुच्छ काढून ॥ मुक्त केले हस्तचरण ॥ काढूनि घेतलें अस्त्रमोहन ॥ प्रत्यक्ष विष्णु होऊनियां ॥ १५ ॥ असो नागस्त्रीं उरगपती ॥ प्रेमें नमूनि अब्धिजापती ॥ जाता झाला स्वस्थानाप्रती ॥ मही धारण करावया ॥ १६ ॥ येरीकडे अंजनीनंदन ॥ सावध होऊनि बैसला जाण ॥ हृदयीं आठवूनि रामगुण ॥ स्वस्थ झाला तेधवां ॥ १७ ॥ दृष्टीं करितां चहूंकडे ॥ तों रामस्वामी देखिला पुढें ॥ आनंदोनी मग प्रेमें उडे ॥ चरणकमळ नमावया ॥ १८ ॥ वंदूनि श्रीरामाचे चरण ॥ म्हणे महाराजा वांचाविला प्राण ॥ वेधलें अस्त्र अति दुर्गम ॥ देखिलें नाहीं कधीं हो ॥ १९ ॥ अस्त्र नव्हे हें परम काळ ॥ महाप्रळयींचें उतरलें सबळ ॥ आजि माझा अंतकाळ ॥ ओढावला होता महाराजा ॥ १२० ॥ परी तूं माझी माय सधन ॥ लगबगीनें आलीस धांवून ॥ म्हणूनि वांचला माझा प्राण ॥ प्रळयास्त्रामाझारीं ॥ २१ ॥ तरी तुझिया उपकारा ॥ उत्तीर्णता न होय मज पामरा ॥ ऐसें वदोनि वागूत्तरा ॥ चरणांवरी लोळतसे ॥ २२ ॥ अति कनवाळू सीतापती ॥ सप्रेम हृदयीं धरिला मारुती ॥ म्हणे तुजसाठीं बा या क्षिती ॥ तीन वेळां आलों मी ॥ २३ ॥ तेव्हां चतुर्थ अस्त्रबंधन ॥ मुक्त झालें तुजकारण ॥ परी असो तव शत्रु कोण ॥ वेगें वद मम वत्सा ॥ २४ ॥ येरू म्हणे महाराजा ॥ अकल्पित लाभ संकट चोजा ॥ शत्रु येथें कवण माझा ॥ प्राप्त झाला असे कीं ॥ २५ ॥ तरी आतां प्रस्तुतकाळीं ॥ क्षत्रिय नसे कोणी बळी ॥ परी नाथपंथी अस्त्रफळी ॥ मिरवीतसे महाराजा ॥ २६ ॥ तरी महाराजा नवांतील[1]

---

१ नवनाथांतील एक.

पातले || ६१ || नातरी न्हावया आगमन || मानवा नसेही साधन || तरी हे देवचि निश्चयवचन || मानवी कृत्य नसेचि || ६२ || ऐसें भासूनि दृढ चित्तांत || आणि विचारी हृदयांत || कवण कामना आहे यांतें || शोध करूं याचा || ६३ || म्हणूनी अंतरदृष्टी अंतःकरणीं || करूनि विचार शोधी मुनी || परी कांहींएक अर्थ तों तरणीं[1] || आश्रयातें लागेना || ६४ || मग म्हणे असो कैसें || आपण चालिलों ज्या कार्यास || तितुकें भिन्न करूनि यास || मागेल तोंचि आदरूं || ६५ || ऐसा विचार करूनि मनीं || बोलतां झाला प्रसिद्धपणीं || म्हणे महाराजा भूदेवतरणी || तुम्ही सहसा नोहेती || ६६ || काय प्राप्ती द्विजवरा || चालूनि येईल येथवरा || काळकृतांत सीमेवरा || चतुर्थ अस्त्र विराजती || ६७ || प्रतापार्क वायुकुमर || ते रश्मी तसे[2] भुभुःकार || त्यावरी प्रेरिला वैश्वानर || चतुर्थास्त्र प्रतापी || ६८ || ऐशिया संकटीं भूदेवराया || कोण रेवाण[3] येईल उपाया || शिवहलातें प्राशिलिया || वाचेल ऐसें वाटेना || ६९ || कीं दहन आकाशीं कवळितां || तेथें पतंग मिरवी आपुली वीर्यता || कीं मशक मेरूतें वाहूनि तोली वरता || जात थिल्लरीं बुडवावया || १७० || तेवीं येथें यावया कारण || कदा न पावे मनुष्या गमन || तरी महाराजा प्रज्ञावान || कोण तुम्ही तें सांगा || ७१ || ऐसें बोलूनि माथा चरणीं || ठेविता झाला सलीलपणीं || मग एकमेकांतें विलोकुनी || हास्यवदन करितांती || ७२ || याउपरी बोले रघुनंदन || आतां यातें ठेवणें भिन्न || हें योग्य मातें न ये दिसून || स्वपंकजा दावावया || ७३ || ऐसें वदतां रघुपती || मान तुकावी प्राज्ञमूर्ती || मग प्रगट करूनि स्वरूपप्राप्ती || नाथ हृदयीं कवळिला || ७४ || म्हणे वत्सा ऐक वचन || कामें वेधला वायुनंदन || कीं मच्छिंद्रयतीलागून || नेऊं नये स्वदेशीं || ७५ || मैनाकिनी नृपदारा || परम आचरली तपाचारा || वचनीं गोवूनि वायुकुमरा || नाथ मच्छिंद्रातें मागीतलें || ७६ || तरी यशाची उभवूनि कोटी || प्रेरिला आहे मच्छिंद्रजेठी || तरी हा अर्थ मारुतीचे पोटीं || पूर्णपणीं मिरवला || ७७ || याविरहित मागणें तुजसी || कांहीं नाहीं तपोराशी || तरी तूं जाऊनि तया भेटीसी ||

१ नौका (कांही अर्थ हाती लागत नाही, हा भावार्थ). २ किरणांप्रमाणे. ३ आधार

श्रीनाथासी नेऊं नको ॥ ७८ ॥ ऐसें ऐकूनि लाघवी वचन ॥ बोलता झाला गौरीनंदन ॥ हे महाराजा प्रज्ञावान ॥ सत्य वचन बोलतसां ॥ ७९ ॥ परी पहा जी प्रज्ञावानराशी ॥ आम्ही म्हणवितों योगाभ्यासी ॥ तरी हें अनुचित कर्म आम्हांसी ॥ प्रपंच करू साजिरा ॥ १८० ॥ तरी इतुकें काम करूनि भिन्न ॥ मागाल तरी देईन प्राण ॥ परी या देशीं मच्छिंद्र जाण ॥ ठेवणार नाहीं सहसाही ॥ ८१ ॥ भूवरी आकाश अवघें पडो ॥ मेरुमांदार उलथोनि पडो ॥ कीं अवघी मही रसातळीं बुडो ॥ परी मी न ठेवीं गुरुवर्या ॥ ८२ ॥ यावरी बोले रघुनंदन ॥ इतुकें आमुचें करीं मान्य ॥ गोरक्ष म्हणे पितरांकारण ॥ घडूनि आल्या घडेना ॥ ८३ ॥ तरी शांतिमांदार रघुनंदन ॥ हस्तकीं धरिला वायुनंदन ॥ म्हणे बा सकळ प्रताप गुणसंपन्न ॥ करशील कंदन निश्चयें ॥ ८४ ॥ ऐसें बोलतां गौरनंदन ॥ मारुतीसी क्रोध आला दारुण ॥ रामासी म्हणे करीन कंदन ॥ शब्दभ्रष्ट आतांचि ॥ ८५ ॥ परी इतुका अनर्थ कासयासाठीं ॥ लघुकार्यातें आटाआटी ॥ तुज या वचनाची वागवटी ॥ फिटूनि गेली महाराजा ॥ ८६ ॥ आतां प्रारब्धयोग कैसा ॥ घडूनि येई तयाच्या लेशा ॥ परी त्या आपुल्या भाषा ॥ सत्य करूनि शेवटविलें ॥ ८७ ॥ ऐशा युक्तीप्रयुक्तीकरून ॥ शांत केला वायुनंदन ॥ मग गोरक्षा हृदयीं धरून ॥ रघुनंदन चालिला ॥ ८८ ॥ गोरक्षें चरणीं घालूनि मिठी ॥ म्हणे महाराजा अस्त्रें चावटी ॥ तूतें केली असे पोटीं ॥ क्षेमाब्धींत सांठविला ॥ ८९ ॥ ऐसें विनवूनि वाणी रसाळ ॥ बोळविला प्रतापशीळ ॥ असा दशरथबाळ ॥ स्वस्थानासी पातला ॥ १९० ॥ याउपरी पुढिले अध्यायीं कथन ॥ शृंगमुगुट पाहील वायुनंदन ॥ मैनाकिनी राज्यभाषण ॥ गुरुसूचना करील तो ॥ ९१ ॥ ती कथा परम सुधारस सुंदर ॥ श्रोत्यांसी सांगेल धुंडीकुमर ॥ नरहरिवंशी संतकिंकर ॥ मालूवरी विराजला ॥ ९२ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ एकोनविंशोध्याय गोड हा ॥ १९३ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥ नवनाथभक्तिसार एकोनविंशोध्याय समाप्त ॥

वससील तूं माये ॥३१॥ परी मज भावें निवेदिलें चित्त ॥ तरी महीं मिरवेल माझा सुत ॥ तो तुज स्त्रीकारूनि होईल रत ॥ मच्छिंद्रनाथ म्हणोनियां ॥ ३२ ॥ तो रत झालिया अंगसंगीं ॥ पुत्र लाभसील रेतप्रसंगीं ॥ मीननाथ हें नाम जगीं ॥ प्रसिद्ध मिरवेल महीतें ॥ ३३ ॥ तो पुत्र झालिया तूतें शेवटीं विभक्ती होईल मच्छिंद्र जेठीं ॥ मग तूं स्त्रपदा येऊनि गोरटी ॥ भोग भोगीं स्वर्गींचा ॥ ३४ ॥ याउपरी बोलली मैनाकिनी ॥ पुरुष नाहीं कां तया भुवनीं ॥ सकळ स्त्रिया दिसती अवनीं ॥ काय म्हणोनी महाराजा ॥ ३५ ॥ तरी पुरुषावांचूनि संतती ॥ कोठूनि होतसे नसूनि पती ॥ येरू म्हणे येऊनि मारुती ॥ भुभुःकार देतसे ॥३६॥ उर्ध्वरेता वायुनंदन ॥ वीर्य व्यापितसे भुभुःकारेंकरून ॥ मग उत्पत्ति उदयजन्म[1] ॥ तेथें होतसे शुभाननें ॥ ३७ ॥ बाळतनु जो पुरुषधारी[2] ॥ मृत्यु पावे तो भुभुःकारीं ॥ तितुक्याविण[3] अचळनारी ॥ महीवरी विराजती ॥ ३८ ॥ ऐसें वदता अंतरिक्ष मात ॥ मम बोले पद्मिणी जाऊन त्वरित ॥ हे महाराजा मच्छिंद्रनाथ ॥ येईल कैसा त्या ठाया ॥ ३९ ॥ प्रत्यक्ष पुरुष पावती मरण ॥ ऐसी चर्चा तेथें असून ॥ कैसा येईल तव नंदन ॥ मम भोगार्थ महाराजा ॥ ४० ॥ अंतरिक्ष[4] म्हणे वो शुभाननी ॥ तूं कीलोतळेचे उपरी जाऊनि ॥ बैसोनि उपरी तपमांडणीं ॥ अराधावा मारुती ॥ ४१ ॥ प्रसन्न झालीया वायुनंदन ॥ मग मुक्त करील त्या भयापासून ॥ परी तुज सांगतों ती खूण ॥ चित्तामाजी रक्षावी ॥ ४२ ॥ प्रसन्न होईल जेव्हां मारुती ॥ मागणे करिजे अंगसंगती ॥ मग तो संकटीं पडूनि क्षितीं[5] ॥ मच्छिंद्रातें आणील ॥ ४३ ॥ तरी हा रचूनि दृढतर उपाय ॥ मिरवत आहे मारुती भय ॥ तरी तयाचे हस्तें साधावें कार्य ॥ मच्छिंद्रातें आणोनी ॥ ४४ ॥ याउपरी बोले पद्मिणी युवती ॥ रामचरणीं श्रीमारुती ॥ कैसें मातें द्यावी गती ॥ ऐसें म्हणावें महाराजा ॥ ४५ ॥ परी ऐसिये बोलप्रकरणीं ॥ मारुतीच मिरवला विषयध्वनी[6] ॥ मग तव सुत मच्छिंद्र कोठूनी ॥ येथें येईल महाराजा

१ जन्म होणे. २ मुलगा. ३ त्यांच्या (पुरुषांच्या) शिवाय. ४ वसू. ५ पृथ्वीवर. ६ मारुतीलाच विषयवासना झाली तर.!

|| ४६ || ऐसें अंतरिक्ष[1] ऐकतां वचन || म्हणे विषयोपद्रवरहित वायूनंदन || ब्रह्मचर्यव्रतातें लोटून || रतिसुखातें मिरवेल || ४७ || तरी हा संशय सोडूनि गोरटी || अर्थ धरिजे इतुका पोटीं || मच्छिंद्रा लाहसील येणें कोटीं[2] || हनुमंतेकरूनियां || ४८ || ऐसें सांगूनियां अंतरिक्ष || स्वस्थाना गेला वसु दक्ष || येरीकडे मैनाकिनी प्रत्यक्ष || स्त्रीराज्यांत प्रवर्तली || ४९ || शृंगार मुरडा राजपट्टणीं || भ्रमण-करितां ती पद्मिणी || तो ते चर्मिकेचे[3] सदनीं || सहजास्थितीं पातली || ५० || सहजास्थितीं जाऊनि ओसरीं || बसती झाली शुभगात्री || तों ती चर्मिका पाहूनि नेत्रीं || बोलती झाली तियेतें || ५१ || म्हणे माय वो शुभाननी || कोठें असती लावण्यखाणी || येरी म्हणे वो मायबहिणी || सिंहलद्वीपीं मी असतें || ५२ || परी अंतरिक्षवसूचे शापेंकरून || पाहतें झालें माय हें भुवन || आतां माझें संगोपन || कोणी करील कळेना || ५३ || ऐसी ऐकूनि पद्मिणीवाणी || बोलती झाली ती चर्मिणी || म्हणे माय वो माझे स्थानीं || राहूनि सुख भोगीं कां || ५४ || स्वहस्तें करूनि पाक || हरीत जा माये तृषभूक || मी आपुल्या गृहींची एक || तारंबळ होतसे || ५५ || तरी माय वो उपेक्षा सोडून || सेवीं माय वो माझें सदन || कन्येसमान तुज पाळीन || सर्व सुख देऊनियां || ५६ || ऐसी ऐकूनि तियेची वार्ता || परम तोषली हृदयीं दुहिता || मग तेथेंचि राहूनि बल्लवी[4] हस्ता || क्रियेलागीं आराधी || ५७ || हस्तें करूनि पाकनिष्पत्ती || हरीत चर्मिकेचे क्षुधेप्रती || शेवटीं भोजनक्रियेसंगतीं || आषण सेवी नित्यशा || ५८ || यासही लोटतां बहुत दिन || कीलोतळा राज्यस्वामीण || आयुष्य सरलें जरा व्यापून || मग मंत्र्यालागीं बोलतसे || ५९ || म्हणे आयुष्य सरलें निकट || तरी कोणास हो द्यावा राज्यपट || मंत्री म्हणे माळिका[5] चोखट || गजशुंडीं[6] विराजवावी || ६० || सकळ स्त्रिया पाचारून || गज प्रेरावा माळ देऊन || त्यासी भेटेल दैववान || माळग्रहणीं ग्रीवेंत[7] || ६१ || ऐसें बोलतां मंत्रीं तये वेळां || परम तोषली कीलोतळा || मग सुदिन

---

१ वसूने असे ऐकल्यावर. २ प्रकाराने. ३ चांभारणीचे. ४ स्वयंपाक करणारी. ५ माळा. ६ हत्तीच्या सोंडेंत. ७ गळ्यांत.

भुवनीं || विराजतसे महाराजा || ९४ || बृहद्रथ राजा हस्तिनापुरीं || कीर्तिध्वज धर्माचारी || याचि नीतीं बंगालधरित्रीं || गोपीचंद विराजला || ९५ || याचि नीतीं कीर्तिध्वज || शैल्यदेशीं कीलोतळानाम राज || ऐसी वरूनि सत्कीर्तिभाज || येथें आलें महाराजा || ९६ || ऐसी बोलतां कलिंगा युवती || परम तोषला कीलोतळाभूपती || मग समुच्चयें विचार करोनि अन्नभुक्ती || देऊनि बोले कीलोतळा || ९७ || तंव ती कलिंगा येऊनि शिबिरीं || मध्यान्हसमया सारोनि उपरी || साजसरंजाम सजूनि परी || सावध रात्रीं बैसली || ९८ || तों येरीकडे मैनाकिनी || येऊनि बैसली सभास्थानीं || सभामंडप शृंगारोनी || दीपमाळा रचियेल्या || ९९ || लावूनि स्फटिकांची कूपिका || मेणबत्ती लावोनि दीपका || अगरबत्तीगंध लोकां || घ्राणोघ्राणीं मिरवतसे || १०० || तबकीं भरोनि गंगेरी[1] पानें || विडे रचिले त्रयोदशगुणी || त्यांत फुलें अत्तरदाणी || लोकांमाजी मिरवतसे || १ || ऐसिये सभे कटकासन || मूळ पाठविलें कालिंगेलागून || तंव ती आपुला सरंजाम घेऊन || दिव्यतेजें मिरवली || २ || येरी कलिंगा राजसदना जात || सवें चालिला गोरक्षनाथ || परी कलिंगे पाचारोनि एकांत || गुज सांगे तियेसी || ३ || म्हणे वो ऐक गुणगंभीरी || तूं नाट्या करिसील सभेभीतरी || तरी मृदंगवाद्य माझे करीं || सभास्थानीं ओपीं कां || ४ || शैल्यासभे कटकस्थानीं || रिझावितां माझे वाजवणीं || मग द्रव्यलाभ घे ओढोनी || मानेल तैसें माग तेथें || ५ || ऐसें ऐकतां कलिंगा वदत || हे वरिष्ठ महाराजा गुणसमर्थ || सभेस्थानीं स्त्रिया समस्त || पुरुष नसे त्या ठायीं || ६ || तरी तुम्हांलागीं तेथें नेतां || वितर्क वाढेल संशय चित्ता || स्त्रीदेशांत पुरुष व्यक्त || कोठेंचि नाहीं म्हणोनि || ७ || ऐसें ऐकूनि तपोद्रुम || म्हणे एकें वो सुमध्यमे[2] || अंगनावेषें[3] येतों नटून || रंग तुझा लुटावया || ८ || माझी इच्छा होईल पूर्ण || तूतेंही मिळेल अपार धन || मग ती कलिंगा

---

१ विड्याची पाने (नागवेलीची पाने). २ सुंदरी. ३ स्त्रीवेषाने.

आवडीने || अवश्य नाथा म्हणतसे || ९ || मग लेवूनि कंचुकीसार || परिधानिलें उत्तम चीर[1] || जटा-वियुक्त करोनि भार || मांग मुक्तांनीं[2] भरियेला || ११० || भाळीं चर्चूनि कुंकुमकोर || सोगया[3] अंजनी मिरवले नेत्र || कबरीवरूनि[4] चीरपदर || नाभिस्थानीं खोंविला || ११ || काढोनि कर्णमुद्रिकाभूषण || ताटंकें[5] केलीं परिधान || तेही कोंदणीं जडावरत्नें || नक्षत्रांसम झळकती || १२ || कीं एकाग्र करूनि रोहिणीपती || करूं पातले श्रवणीं वस्ती || मुक्तघोष नासिकाप्रती || सरजी नथ शोभतसे || १३ || पाचकंकणजडित भूषण || ग्रीवेमाजी अपार हेम || नाना नगीं हाटकगुण[6] || मुक्तलडा[7] शोभल्या || १४ || असो आतां किती वर्णन || अंगनावेषें गोरक्षनंदन || परम शोभला चपळेपण || वेश्यांगणीं तळपतसे || १५ || आधींच पूर्ण हेमकांती अवतारी || त्यावरी नटला हेमशृंगारीं[8] || मग वर्णदशास्वरूपापरी || रंभा दासी शोभली || १६ || ऐसिया आव्हानूनि पैंजणीं ती || मृदंग कवळूनि प्रतिहातीं || नटनृत्य-स्वरूपीं राजपंक्तीं || जाणूनियां मिरवली || १७ || परी त्या शैल्या शुभाननी || पाहती पुरवंडा[9] सुलो-चनी || एकमेकां बोलती वाणी || मदनबाळी हेही असे || १८ || सकळ नाट्यकलावती || विकळस्वरूप नीच दिसती || म्हणती धन्य विधात्याप्रती || रचिली मूर्ति अनुपम्य || १९ || समस्त वदूं जरी उर्वशी || तरी हिच्यापुढें वाटती दासी || चपळतेजें सहजेंसी || तळपत आहे बाळी हे || १२० || सहज सोडोनि प्रत्योदक || नाद दर्शवी अलौकिक || पाहतेपणीं पडूनि टक || विस्मयातें पडती त्या || २१ || वाद्य-नादानें व्यक्तींत || मेळवी ताल अति अद्भुत || परी सकळ शैल्यांचे चक्षु तेथ || एका ठायीं मीनले || २२ || कलिंगा मुख्य नायकिणी || परी पुरवंडा दैन्यवाणी || जैसें उदया येतां तरणी || सकळ तेजा लोपती || २३ || असो नाट्यदारा कलिंगेसहित || उभ्या राहिल्या करूं नृत्य || तैं कटीं कवळूनि मृदं-गातें || कुशळ वाजवी पुरवंडा || २४ || संगीत स्वरित गायन || शैल्या सकळ तुकावती मान || अहा

---

१ वस्त्र. २ मोत्यांनीं. ३ सुरमा. ४ केसावरून; डोक्यावरून. ५ कर्णभूषण. ६ सोन्याचे. ७ मोत्याचे दागिने. ८ सोन्याच्या दागिन्यांनी. ९ गोरखाचें स्त्रीवेशांतील नांव.

पुन्हां ॥ ५५ ॥ तेही ऐकूनि मैनाकिनी ॥ मग सेविका आपुली कलावंतिनी ॥ कलिंगाचा साज देऊनी ॥ उभी केली पाठीमागें ॥ ५६ ॥ तीतें सांगे रहस्ययुक्ती ॥ पुढारां वाद्यें अक्षरें काढिती ॥ त्याचि नीतीं अक्षरस्थिती ॥ तूंही बोलवीं मृदंगा ॥ ५७ ॥ परी ती वाजवितां कलावंतिणी ॥ तैसीं अक्षरें न येती कानीं ॥ मग पुढें तिचा हात धरोनि ॥ एकांतासी पैं गेली ॥ ५८ ॥ सलीलपणीं चरणीं माथा ॥ ठेवूनी पुसे तीसी वार्ता ॥ माये तूं कोण सांग आतां ॥ सकळ संशय सोडूनी ॥ ५९ ॥ जरी ही गोष्ट ठेविसी चोरून ॥ तरी तुज तुझ्या गुरुची आण ॥ मातें वदें कीं प्रांजळपण ॥ कोण कोणाची तूं अससी ॥ १६० ॥ ऐसी भूपिणी बोलतां वचन ॥ मनांत विचारी गोरक्षनंदन ॥ प्रगट होण्याचा समय पूर्ण ॥ हाचि सुलक्षण दिसतसे ॥ ६१ ॥ मग बोलता झाला प्रांजळ वचन ॥ माये मी नसें सर्वथा कामिण[1] ॥ श्रीमच्छिंद्राचा प्रिय नंदन ॥ गोरक्षानामें मिरवतसें ॥ ६२ ॥ तरी स्त्रीवेषनटी[2] नारी ॥ नटोनि निघों तव राजद्वारीं ॥ ऐसें ऐकतां ती सुंदरी ॥ पुन्हा चरणी लोटली ॥ ६३ ॥ मग पुरुषपरिधान[3] आणोनि त्वरित ॥ श्रीगोरक्षनाथा नेसवीत ॥ म्हणे तूं माझा सुत ॥ भेटलासी दैवानें ॥ ६४ ॥ पूर्वी नाथानें नामाभिधान ॥ तव रूपीं केलें निवेदन ॥ निवेदन होतांचि तनमनप्राण ॥ तव भेटी उदेले ॥ ६५ ॥ उदेले परी सांगूं काय ॥ जैसें सेवितां कां जगन्याय ॥ कीं गृहीं वत्स काननीं गाय ॥ परी प्राण वत्सा ठेवीतसे ॥ ६६ ॥ कीं जलावेगळी मासोळी ॥ होतां रिघूं पाहे पुन्हां जळीं ॥ तन्न्यायें मोहकाजळी लागली ॥ तुजसाठीं मज बा रे ॥ ६७ ॥ मग हाटकशृंगार[4] करूनि व्यक्त ॥ जाडितकोंदणीं लेववीत ॥ रत्नमुद्रिका रणबिंदीसहित ॥ मुक्ततुरा लाविला ॥ ६८ ॥ भरजरींचे कनकवर्णी ॥ परिधानिला चीरभूषणीं ॥ मस्तकीं मंदिल नवरत्नी ॥ शिरपेंच वरी जडियेला ॥ ६९ ॥ हस्ताग्रीं बाहुवट ॥ हेमकोंदणीं लखलखाट ॥ सर्व भूषणीं तेजवट ॥ शृंगारिला नाथ तो ॥ १७० ॥ मग हस्त धरूनि कीलो-

---

१ स्त्री. २ स्त्रीवेष धारण करणारी. ३ पुरुषाचीं वस्त्रें. ४ सोन्याचे अलंकार.

तळा ॥ येती झाली सभामंडळा ॥ येतांचि मार्च्छिद्रें देखिली डोळां ॥ पुरुषव्यक्त कामिनी ॥ ७१ ॥ मनांत म्हणे मार्च्छिद्रनाथ ॥ पुरुष कैंचा आला येथ ॥ निकट येतां कीलोतळेतें ॥ हस्तें खुणावी कोण तो ॥ ७२ ॥ येरीकडे हस्तखुणे संकेतीं ॥ पाहूनि म्हणे गोरक्षजती ॥ तुमचा उद्देश धरूनि चित्तीं ॥ भेटीलागीं पातला ॥ ७३ ॥ परी आज उदेला दैवआदित्य ॥ भेटला माझा प्राणसुत ॥ सकळ राज्याचा धैर्यवंत ॥ बाळ गोरक्ष माझा हा ॥ ७४ ॥ आतां सकळ कांचणी ॥ फिटूनि गेली अंतःकरणीं ॥ सकळ वैभव राजमांडणी ॥ संगोपील बाळ हा ॥ ७५ ॥ आणि पार्थिवा बळिवंत ॥ सहोदर वडील गोरक्षनाथ ॥ धाकुटा मीन तुमचा सुत ॥ संगोपीलं तयासी ॥ ७६ ॥ म्हणूनि समूळ माझी कांचणी ॥ फिटून गेली दूर अवनीं ॥ वृद्धापकाळीं चक्रपाणी ॥ कृपें वोष्टिला आपणासी ॥ ७७ ॥ ऐसें बोलतां मैनाकिनी ॥ गोरक्ष हास्य करी मनीं ॥ चित्तीं म्हणे बळेंचि तरणी[1] ॥ अंधारचीरीं[2] भूषीतसे ॥ ७८ ॥ आम्ही विरक्त शुद्ध वैष्णव ॥ आम्हां कासयासी वैभव ॥ विधवेलागीं कुंकुमटेव ॥ खटाटोप कासया ॥ ७९ ॥ कीं परिसालागीं कनक शृंगार ॥ कीं तक्रीं तुष्टती देव अमर ॥ तैसे आम्ही विरक्त थोर ॥ राजवैभव कासया ॥ १८० ॥ कीं ग्रामगौतमींचां[3] कास ॥ दुग्ध काढूनि अंजुळीस[4] ॥ तें पयोब्धीस[5] पाजूनि सुरस ॥ तुष्ट चित्तीं मिरवला ॥ ८१ ॥ कीं सकळ महीचा नृपनाथ ॥ अंजुळी धान्याचा गरजवंत ॥ कीं मित्र[6] तेजाची भिक्षा मागत ॥ काजव्यातें जाऊनि ॥ ८२ ॥ तयाचि न्यायें आम्हांसी वैभव ॥ कायसें पद थोर राणीव ॥ येरी जल्पतसे आपुला भाव ॥ निःसंगा संग जाऊनी ॥ ८३ ॥ परी असो कार्यापुरती ॥ ऐकूनि घ्यावी येउती मात ॥ श्रीगुरु मर्जी आली करतळांत ॥ मारूं लाथ वैभवासी ॥ ८४ ॥ ऐसे गोरक्ष कल्पूनि मनीं ॥ येरीकडे मार्च्छिद्रमुनी ॥ कीलोतळेचे शब्द ऐकूनी ॥ आसनाहूनि ऊठिला ॥ ८५ ॥ अतिप्रेमा दाटूनि पोटीं ॥ गोरक्षगळां घातली मिठी ॥ करीं कवळूनि हृदयपोटीं ॥ प्रेमें सद्गद आलिंगिला ॥ ८६ ॥ मग कालिंगेतें

---

१ सूर्य. २ अंधाराच्या वस्त्राने. ३ गावच्या गाईंची. ४ घोटभर. ५ क्षीरसागरास. ६ सूर्य.

पाचारून ॥ अमूप द्रव्य दिधलें वसन ॥ गौरवूनि तियेचें मन ॥ स्वस्थानातें बोळविलें ॥ ८७ ॥ येरीकडे मंडपांत ॥ शैल्यासहित मच्छिंद्रनाथ ॥ निकट बैसवूनि गोरक्षातें ॥ योगक्षेम पुसतसे ॥ ८८ ॥ बद्रिकाश्रमीं तपोराहाटी ॥ तितुकें सांगे गोरक्षजेठी ॥ कंटकाग्रीं पादांगुष्ठीं[1] ॥ द्वादश वर्षें संपादिलीं ॥ ८९ ॥ उपरी तप झालिया पूर्ण ॥ मात्र[2] करी उमारमण ॥ सकळ देवां बोलावून ॥ आतिथ्यही मिरवलें ॥ १९० ॥ ऐशी झालिया तपराहाटी ॥ परी तव वियोग साहीना पोटीं ॥ क्षणाक्षणां होऊनि कष्टी ॥ शोक करूं रिघतसें ॥ ९१ ॥ जया पदाचें होतां स्मरण ॥ अंतीं जठर जाय वेष्टून ॥ म्लानवदनीं ओस कानन ॥ दाही दिशा दिसतसे ॥ ९२ ॥ मग उदकापासूनि जैसा मीन ॥ तरफडून देऊं पाहत प्राण ॥ तेवीं माझें अंतःकरण ॥ दुःखडोहीं हेलावे ॥ ९३ ॥ परी प्रारब्धयोग दारुण ॥ येथें भेटले तुमचे चरण ॥ आतां गेलिया प्राण ॥ एकाकी कदा न वसें मी ॥ ९४ ॥ ऐसें ऐकतां वचनयुक्तीं ॥ पुन्हां धरीतसे हृदयाप्रती ॥ म्हणे वत्सा तुज मागुती ॥ एकांगें कदा न करीं मी ॥ ९५ ॥ मुळींहून बाळपण ॥ तुवां न जाणिलें मजविण ॥ सकळ करूनि लालन ॥ स्थावरपणीं मिरविलें ॥ ९६ ॥ जगावेगळी जळमासोळी ॥ विभक्त न होय कवणे काळीं ॥ तेवीं मम चित्तदरींत तपोमौळी ॥ विभक्त झाला नाहींस ॥ ९७ ॥ परी न व्हावें तें घडूनि आलें ॥ श्रीमारुतीनें मज गोविलें ॥ गौरविलें परी सदा फोलें ॥ वैभव वाटे तुजविण बा ॥ ९८ ॥ बा भोजन करितां षड्रसान्नीं ॥ तुझें स्मरण होतसे मनीं ॥ बा तो ग्रास ठेवितां आननीं ॥ विषासमान वाटतसे ॥ ९९ ॥ मग अश्रूनें पूर्ण भरती नयन ॥ तुजजवळी लागे माझा प्राण ॥ मग मूर्तिमंत तूं जठरीं येऊन ॥ उभा राहसी माझिया ॥ २०० ॥ मग ताप उपजे मनांत ॥ अहा बाळकासी टाकोनि वनांत ॥ आलों मी फिरत फिरत ॥ होंचि चिंतन निशिदिनीं ॥ १ ॥ बा तुजविण करितां तीर्थभ्रमण ॥ परी ओस दिशा लोभावे[3] मन ॥ मनांत जल्पें वत्स टाकून ॥ कैसा आलों मी पापी ॥ २ ॥

---

१ लोखंडी काट्यावर पायाचा अंगठा ठेवून. २ माया, प्रेम. ३ आक्रंदते.

ऐसें बोलता मात ।। मग बोलता झाला गोरक्षनाथ ।। हे महाराजा माझी ऐकें मात ।। तूतें सुत बहु असती ॥ ३ ॥ जया देशीं कराल गमन ।। तेथेंचि सुत कराल निर्माण ॥ मग तुमच्या मोहाचें आवरण ।। वांटलें जाय महाराजा ।। ४ ।। परी एकाचि तूं माझी आई ।। मन माझें एकेंचि ठायीं ।। मग जैसी पहा गती पाहीं ॥ जळाविण मीनातें ।। ५ ।। कीं अर्का कुमुदिनी असती अपार ।। तो मोह करील कोणावर ।। परी कुमुदा तो एकचि मित्र ।। सुखापरी आणाया ।। ६ ।। कीं चंद्रा चकोर असती बहुत ।। परी चकोरा एकाचि रोहिणीनाथ ॥ त्याचि न्यायें जननी मातें ॥ अससी एकाचि मातें तूं ।। ७ ।। जळांत असती बहुत जळचर ।। परी जळचरा असतें एकाचि नीर ॥ तन्न्यायें मज माहेर ।। एकाचि मच्छिंद्र आराधिला ॥ ८ ॥ श्लाघ्य पुरुषा अन्य युवती ॥ परी युवतीसी एकाचि पती ।। तन्न्यायें कृपामूर्ती ॥ माझें जीवन तूं अससी ।।९।। घनासी अपार असती चातक ।। परी चातकासी घन तो एक ।। तेवीं तूं मातें जननीजनक ।। एकाचि अससी महाराजा ॥ २१० ।। ऐसें म्हणूनि गोरक्षनाथ ।। नेत्रीं आणी अश्रुपात ।। तें पाहूनि अंतरिक्ष-सुत ॥ प्रेमें हृदयीं कळवळला ।। ११ ॥ म्हणे तान्हुल्या सत्य वचन ।। तुज कोणी नसे मजविण ॥ ऐसें म्हणूनि मुखचुंबन ॥ कुरवाळूनि धरीतसे ।। १२ ॥ मग सभास्थान विसर्जून ।। पाकशाळेंत उभयतां जाऊन ॥ श्रीगोरक्षा ताटीं घेऊन ।। भोजनातें सारिलें ॥ १३ ॥ भोजन झालिया एकासनीं ।। निद्रा करिती उभय जणीं ।। दिनोदयीं स्नाने करोनि ।। एकासनीं बैसती ।।१४।। एका अंकीं मीननाथ ॥ एका अंकीं गोरक्षसुत ।। कनकासनीं राजसभेंत ।। घेऊनि नाथ बैसती ।। १५ ।। जैसा वक्रतुंड षडानन ।। घेऊनि बैसे उमारमण ॥ कीं माय यशोदेजवळी रामकृष्ण ।। उभय अंकीं मिरवती ॥ १६ ॥ असो आतां हें कथन ।। पुढें सुखें झालें संपन्न ॥ तें पुढिले अध्यायीं निरूपण ।। होईल श्रोतीं श्रवण कीजे ।। १७ ।। तें मच्छिंद्र उभय अंकीं ॥ घेऊनि सुतसुताची फेडील बाकी ॥ शैल्यांनीं वेष्टूनि सुखासनीं हाटकीं ॥ निन्य मिरवे मच्छिंद्र

तो ॥ १८ ॥ नरहरिवंशीं धुन्डीसुत ॥ नरहरि माळू नाम ज्यातें ॥ तो श्रीगुरुकृपें रसाळ कथेतें ॥ निवेदील श्रोतियां ॥ १९ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ विंशातितमाध्याय गोड हा ॥ २२० ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥ अध्याय ॥२०॥ ओव्या ॥ २२० ॥

॥ नवनाथभक्तिसार विंशातितमाध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी जगन्नायका ॥ जगज्जनका जगत्पाळका ॥ विश्व व्यापूनि अवशेषका ॥ विश्वंभर म्हणविसी ॥१॥ जरी सकळ विद्यांचे भरणें ॥ करिसी कायावाचामनें ॥ तरी मीच काय विश्रांतीनें ॥ उरलों असें महाराजा ॥ २ ॥ जरी मी असें विश्रांत ॥ तरी पाळण होईल सहजस्थितींत ॥ ऐसें असोनि संकट तुम्हातें ॥ कवण्या अर्थी घालावें ॥ ३ ॥ परी मम वासनेची मळी ॥ रसनांतरी हेलावली ॥ तयाचीं सुकृत फळें जीं आलीं ॥ तीं तुज पक्क ओपीत महाराजा ॥ ४ ॥ तरी तेंही तुज योग्य भूषणस्थित ॥ मज न वाटे पंढरीनाथ ॥ परी सूक्ष्म शिकवीत भक्तां मात ॥ मोक्षगांवांत[1] प्रणविसी[2] ॥ ५ ॥ तरी आतां असो कैसें ॥ स्वीकारिलें बोबड्या बोलास ॥ मागिले अध्यायीं सुधारस ॥ गोरक्ष मच्छिंद्र भेटले ॥ ६ ॥ भेटले परी एकविचारीं ॥ गुरुशिष्य असती त्या धवळारीं[3] ॥ नानाविलासभोगउपचारी ॥ भोगिताती सुखसोहळे ॥७॥ शैल्यराजानितंबिनी ॥ मुख्य नायिका कीलोतळा स्वामिनी ॥ मोह दर्शवी गोरक्षालागुनी ॥ स्वसुताहूनि आगळा ॥ ८ ॥ आसन वसन भूषणांसहित ॥ स्वइच्छें तया उपचारीत ॥ पैल करूनि मीननाथ ॥ संगोपीत गोरक्षबाळा ॥ ९ ॥ जैसा चातकालागी घन ॥ स्वलीलें करी उदकपान ॥ कीं तान्ह्याला कासें लावून ॥ पय पाजिती गौतमी[4] ॥ १० ॥ पाजी परी कैशा स्थिति ॥ उभवोनि महामोहपर्वतीं ॥ वत्सासी लावोनि कांससंपत्ती ॥ शरीर चाटी तयाचें ॥ ११ ॥ त्याची नीतीं कीलोतळा ॥ संगोपीत गोरक्षबाळा ॥ भोजन घालीत अपार लळा ॥ तान्ह्यातें पाजीतसे ॥ १२ ॥ भलतैसें लालितपणें ॥ श्रीगोरक्षा घाली भोजन ॥ निकट मक्षिका उडवोन ॥ निजकरें जेववीतसे ॥ १३ ॥ नाना दावोनि चवणे[5] ॥ अधिकाधिक करवी भोजन ॥ ऐसिये परी माउलपण ॥ नित्य नित्य वाढवी ॥ १४ ॥ ऐसा असोनि उपचार ॥ बरें न मानी गोरक्ष अंतरें ॥ चित्तीं म्हणे पडतो विसर ॥ योगधर्मविचाराचा ॥ १५ ॥ ऐसें चिंतीत मनें ॥ मग भोग तो रोगाचि जाणें ॥ जेवीं षड्रस रोगियाकारणें ॥ विषापरी वाटती ॥ १६ ॥ मग नित्य बैठकीं बैसून ॥

---

१ मोक्षपणाला. २ पोंचवितोस. ३ राजवाड्यांत. ४ गाई. ५ चवदार पदार्थ.

एकांतस्थितीं समाधान ॥ धृति वृत्ति ऐसी वाहून ॥ करी भाषण मच्छिंद्रा ॥ १७ ॥ हे महाराजा योगपती ॥ आपण वसता या देशाप्रती ॥ परीं हें अश्लाघ्य' नाथपंथीं ॥ मातें योग्य दिसेना ॥ १८ ॥ कीं पितळधातूत्रें तगटीं हिरा ॥ कदा शोभेना वैरागरा ॥ कीं राव घेऊनि नरोटीपात्रा ॥ भोजन करी श्लाघ्यत्वें ॥ १९ ॥ श्रीमूर्ति चांगुलपणें ॥ महास्मशानीं करी स्थापन ॥ तैसा येथें तुमचा वास जाण ॥ दिसत आहे महाराजा ॥ २० ॥ पहा जी योगधर्मी ॥ तुम्हीं बैसलां निःस्पृह होवोनि ॥ तेणेंकरूनि ब्रह्मांडधामीं ॥ कीर्तिध्वज उभारिला ॥ २१ ॥ मृत्यू पाताळ एकवीस स्वर्ग । व्यापिलें आहे जितुकें जग ॥ तितुकें वांच्छिती आपुला योग ॥ चरणरज सेवावया ॥ २२ ॥ ऐसी प्रज्ञा प्रौढपणीं ॥ असोनि पडावें गर्तें अवनीं ॥ चिंताहारक चिंतामणी ॥ अजाग्रीवीं शोभेना ॥ २३ ॥ तरी पाहें कृपाळु महाराज ॥ उभारिला जो कीर्तिध्वज ॥ तो ध्रुव मिरवेल तेजःपुंज ॥ ऐसें करी महाराजा ॥ २४ ॥ ऐसें झालिया आणिक कारण ॥ तुम्ही पूर्वीचे अहां कोण ॥ आला कवण कार्याकारण ॥ कार्याकार्य विचारा ॥ २५ ॥ कीं पूर्वी पहा ब्रह्मस्थिती ॥ श्रीकविनारायणाची होती ॥ लोकोपकारा अवतार क्षितीं ॥ जगामाजी मिरवला ॥ २६ ॥ आचरण आचरलां तपाचरण ॥ शुभमार्गी लावावें जन ॥ धर्मपंथिका प्रज्ञावान ॥ जगामाजी मिरवावया ॥ २७ ॥ ऐसें असतां प्रौढपण ॥ ते न आचरावे धर्म ॥ मग जगासी बोल काय म्हणवोन ॥ अर्थाअर्थी ठेवावे ॥ २८ ॥ जात्या वरमाया आळशीण ॥ मग काय पहावी वऱ्हाडीण ॥ राव तस्कर मग प्रजाजनें ॥ कोणे घरीं रिघावें ॥ २९ ॥ कीं अर्कचि ग्रासिला महातिमिरीं ॥ मग रश्मी वांचती कोणेपरी ॥ उडुगणपती तेजविकारी ॥ जात्या होती तेवीं तारागणें ॥ ३० ॥ तेवीं तुम्ही दुष्कृत आचरतां ॥ लोकही आचरती तुम्हांदेखतां ॥ अवतारदीक्षेलागीं माथां ॥ दोष होईल जाणिजे ॥ ३१ ॥ तरी आधींच असावें सावधान ॥ अर्थाअर्थी संग वर्जून ॥ अंग लिप्त मलाकारणें ॥ तिळतुल्यही नसावें ॥ ३२ ॥ नसतां

---

१ अयोग्य.

ओशाळ कोणापाठीं || कळिकाळातें मारूं काठी || निर्भयपणें महीपाठीं || सर्वां वंद्य होऊं कीं || ३३ || तरी महाराजा ऐकें वचन || सकळ वैभव त्यजून || निःसंग व्हावें संगेंकरून || दुःखसरिता तरावी[1] || ३४ || प्रथमचि दुःखकारण || विषयहस्तें बीज रजोगुण || रजा अंकुर येत तरतरोन || क्रोधपात्रीं हेलावे || ३५ || मग क्रोधयंत्रीं तृतीयसंधी || मदकुसुमें क्रियानिधी || मदकुसुमांचे संधीं || मत्सरगंध हेलावे || ३६ || गंधकुसुमें ऐक्यता || होतांचि दैवे विषयफळता || मग विषयफळीं अपार महिमता || मोहर शोभें वेष्टीतसे || ३७ || मग वेष्टिलिया मोहर अंतीं || दैवें फळें पक्वपणा येती || मग तीं भक्षितां दुःखव्यावृत्तीं || यमपुरी भोगावी || ३८ || मग तें शिवहळाहळाहूनि अधिक || कीं महा उरगमुखींचे[2] विख || मग प्राणहारक नव्हे सुख || दुःखाचे परी सोशीतसे || ३९ || मग दुःखाचिये उपाधी || शोधीत फिराव्या ज्ञानऔषधी || तरी प्रथम पाऊल कृपानिधी || भिवोनियां ठेवावें || ४० || तरी आतां योगद्रुमा || चित्तीं निवटोनि विषयश्रमा || सावधपणें योगक्षेमा || चिंता मनीं विसरावी || ४१ || ऐसी विज्ञापना युक्तिप्रयुक्तीं || करूनि तोषविला मच्छिंद्रयती || तंव निवटूनि विषयभ्रांती || विरक्तता उदेली || ४२ || मग म्हणे वो गोरक्षनाथा || तूं जें बोललासी तें यथार्था || निकें न पाहती अशा वृत्ता || भ्रष्टदैवा दिसेना || ४३ || तरी आतां असो कैसें || जाऊं पाहूं आपुला देश || ऐसें म्हणोनि करतळभाष[3] || गोरक्षकातें दीधली || ४४ || कीं गंगाजळनिर्मळपण || परी महीचे व्यक्तकरोन || गढूळपणें पात्र भरून || समुद्रातें हेलावे || ४५ || भाक देऊनि समाधान || चित्तीं मिरवी गोरक्षनंदन || मग गुरुशिष्य तेथूनि उठोन || पाकशाळे पातले || ४६ || पाकशाळे करूनि भोजन || करिते झाले उभयतां शयन || कीलोतळामेळें मच्छिंद्रनंदन[4] || शयनीं सुगम[5] पैं झाले || ४७ || झाले परी मच्छिंद्रनाथ || कीलोतळेतें सांगे वृत्तांत || म्हणे मातें गोरक्षनाथ || घेऊनि जातो शुभानने || ४८ ||

जातो परी तत्र मोहिनी[1] || घोटाळीत माझे प्राणांलागुनीं ॥ त्यातें उपाय न दिसे कामिनी || काय आतां करावें || ४९ ॥ येरी म्हणे तुम्ही न जातां || कैसा नेईल कवणे अर्थां || मच्छिंद्र म्हणे मज सर्वथा || वचनामाजी गोंविलें || ५० ॥ विरक्तपणाच्या सांगोनि गोष्टी || वैराग्य उपजविलें माझे पोटीं || तया भाषे संतुष्टदृष्टीं ॥ वचनामाजी गुंतलों ॥ ५१ || तरी आतां काय उपाय || सरला सर्वस्त्रीं करूं काय ॥ तुझा देखोनि विनय[2] || जीव होय कासाविस ॥ ५२ || तरी आतां ऐक वचनीं || उपाय आहे नितंबिनी || तुवांचि त्यातें ध्यावें मोहोनी ॥ बहुधा अर्थीकरोनियां ॥ ५३ ॥ येरी म्हणे जी प्राणनाथ || म्यां उभविला उपायपर्वत || परी तो न रोधी वज्रवंत || विरक्तीतें मिरवी तो || ५४ ॥ ऐसें असतां त्या प्रवाहीं || उपाय मोहाचा चालत नाहीं || मच्छिंद्र म्हणे करूनि पाहीं || यत्न आणिक पुढारां ॥ ५५ ॥ ऐसें भाषण करितां उभयतां || निशा लोटली सर्वही असतां ॥ उपाय मोहाचा चिंतन करितां || गोरक्ष येऊनि बोलतसे ॥ ५६ ॥ म्हणे माय वो ऐक वचन || मज करूं वाटतें तीर्थाटन || तरी मच्छिंद्रनाथा सवें घेऊन ॥ तीर्थां आम्ही जातसों || ५७ || येरी म्हणे वत्सा ऐक || तूं ज्येष्ठ सुत माझा एक ॥ तूं वरिष्ठ अलोलिक || मम मनीं ठसलासी || ५८ || कीं स्त्रिया राज्यसंपत्ती || त्यांत तूं शोभसी नृपती || आणि धाकटा बंधु धरूनि हातीं || शत्रु जिंकशील वाटतसे || ५९ ॥ तरी तूं सकळ राज्याचा धीर || आम्ही उगलेंचि[3] सुख घेणार || अन्नवस्त्राचा अंगीकार || करूनि असों तव सदनीं ॥ ६० ॥ बा रे नाथाचा वृद्धापकाळ || दिवसेंदिवस वाढतसे सबळ || तैसें माझें शरीर विकळ ॥ दिवसेंदिवस होईल कीं || ६१ ॥ मग आम्हां वृद्धांचें दीनपण || हरील बा कोण तुझ्याविण ॥ आणि धाकट्या बंधूचें संगोपन ॥ कोण करील तुजवांचुनी || ६२ || बाळा तुजवांचूनि मनाचें कोड || कोण पुरवील तूं गेल्या पुढें || मायेवांचूनि न ये रडे || संगोपिता तूं असती ॥ ६३ ॥ बा देवा रे आमुचा सकळ तिलक ||

---

१ मोह. २ नम्रता; प्रार्थना. ३ वरवरचें, थोडें.

तूं अससी राजनायक || तूं गेलिया आम्हीं भीक || घरोघरीं मागावी || ६४ || तरी ऐसें विपत्तिकोडें ||
मज न दाखवीं दृष्टीपुढें || तरी मज योजूनि विहिरआडें || लोटूनि मग जाईं पां || ६५ || ऐशा
बोलतां रसाळ युक्ती || परी न मोहे गोरक्ष चित्तीं || जैसें मेघसिंचन झालिया पर्वतीं || अचळ
भंगावीण तो || ६६ || ऐसें कीलोतळेचें ऐकूनि वचन || म्हणे माय तूं करिसी सत्य भाषण ||
परी काय गे तूतें बोलून || वैभव माझें दाखवावें || ६७ || तिहीं लोकीं गे चार खुंट ||
आम्हुचे असे गे राज्यपट || तूतें बोलाया अधिक वरिष्ठ || काय स्त्रियांचें राज्य हें || ६८ || तरी माय
वो आतां कैसें || आम्ही जातों तीर्थावळीस || तुम्ही स्वस्थ असूनि ग्रामास || संपत्ती भोगा आपुली
|| ६९ || आम्हांसी काय संपत्ति कारण || आम्हुची संपत्ति योगधारण || सुकृतक्रियाआचरण[1] || सुख-
संपन्न भोगावें || ७० || ऐसें निकट बोलूनि तीतें || म्हणे आज्ञा द्यावी जी आम्हुतें || येरी म्हणे जी ऐक
मातें || मम हेतू जाऊं नये || ७१ || चित्तीं विचारी कीलोतळा || परम दक्षतेनें या बाळा || उपरी
दाराविषय[2] घालोनि गळां || यत्नेंकरूनि अडकावूं || ७२ || हें योजूनि म्हणे जाणें तीर्थासी || तरी एक
बा अटक घालूं तुजसी || इतुका संवत्सर मजपासीं || वस्ती करूनि असावें || ७३ || येरी म्हणे एक
मातें || षण्मास लोटले मज येथें || आतां न राहे माते कल्पांतें || तीर्थावळी जाणें कीं || ७४ ||
याउपरी बोले कीलोतळा || षण्मास तरी संगती द्यावी मला || थोडक्रियासाठीं उतावेळा || होऊं नको
मम वत्सा || ७५ || मग मी समाधानेंकरून || श्रीनाथ तुजसवें देऊन || तीर्थावळींतें बोळवीन ||
समारंभ पाडसा || ७६ || ऐसे बोलतां बोल रसाळ || विवेकी ज्ञानतपोबाळ || चित्तीं म्हणे षण्मास
काळ || आतां जाईल निघूनी || ७७ || मग अवश्य म्हणे तपोकीर्णी || षण्मास वस्ती करूं सदनीं ||
परी अमुक दिन निश्चय करोनी || ठेवीं आम्हां जावया || ७८ || तो दिवस आलियापाठीं || आम्ही

१ पुण्यकर्माचें आचरण. २ बायको.

न वसूं महीतळवटीं ॥ मग यत्न केलिया तुम्हीं कोटी ॥ फाल माते होतील ॥ ७९ ॥ तरी आतां कोणता दिन ॥ दावी माते निश्चयेंकरून ॥ येरी म्हणे प्रतिपदेकारण[1] ॥ बोळवीन तुम्हांसी ॥ ८० ॥ मुहूर्त संवत्सरप्रतिपदेस ॥ मग न पुसतां कोणास ॥ तया दिनीं गमन तुम्हांस ॥ भोजन झालिया करवीन ॥ ८१ ॥ ऐसा निश्चय मैनाकिनी ॥ बोलोनि स्थिर केला भुवनीं ॥ पुढें कांहींएक दिवसांलागुनी ॥ गोरक्षातें पाचारी ॥ ८२ ॥ निकट बैसवूनि आपुलेजवळी ॥ अति स्नेहानें मुख कवळी ॥ म्हणे बा रे कामना मम हृदयकमळीं ॥ वेधली असे एक ॥ ८३ ॥ कामना म्हणशील तरी कोण ॥ स्नुषा असावी मजकारण ॥ तरी उत्तम दारा तुज निपुण ॥ करूं ऐसें वाटतें ॥ ८४ ॥ मग मी बाळा स्नुषेसहित ॥ काळ क्रमीत बैसेन येथ ॥ तों तुम्हीं करुनि यावें तीर्थ ॥ आपुलें राज्य सेवाया ॥ ८५ ॥ षण्मास बाळा येथें असती ॥ अंगीकारीं मुख्य संबंधासी ॥ अंगीकारिलिया तव मानसीं ॥ मोह माझा उपजेल ॥ ८६ ॥ म्हणशील तरी विधिपूर्वक ॥ लग्न तुझें करीन निक ॥ परी मम चित्ताचें काम दोंदिक[2] ॥ फेडशी इतुकें पाडसा ॥ ८७ ॥ गोरक्ष ऐसे बोल ऐकूनी ॥ म्हणतसे ऐका मम जननी ॥ म्यां कांता दोन गुरुकृपेनी ॥ वरिल्या आहेत जननीये ॥ ८८ ॥ वरिल्या आहेत तरी चांग ॥ नित्य भोगितो करूनि योग ॥ म्हणशील कवण नामीं सांग ॥ तरी कर्णमुद्रिका म्हणती त्यां ॥ ८९ ॥ तया कांतालागीं सोडून ॥ अन्य कांता न वरी व्यभिचारीण ॥ हें योग्य नव्हे मजकारण ॥ गुरुभक्ती जननीये ॥ ९० ॥ ऐसें बोलतां गोरक्षनाथ ॥ कीलोतळा बैसली स्वस्थचित्त ॥ म्हणे नाथ हा विरक्त ॥ कदा नातळे विषयांतें ॥ ९१ ॥ यापरी लोटलिया त्या दिवशीं ॥ आणिका एके दिनीं परदेशीं ॥ एक शैली[3] उत्तमराशी[4] ॥ सेवेलागीं पाठविली ॥ ९२ ॥ भोजन झालिया रात्रीं निर्भर ॥ शैली संचरली तें मंदिर ॥ अत्युत्तम सारीपाट करें ॥ कवळोनियां[5] पातली ॥ ९३ ॥ सदनीं संचरतां बोले वचन ॥ म्हणे हे गोरक्षनंदन ॥ मी सारीपाट करीं

---

१ चैत्र शुद्ध प्रतिपदेला. २ मोठी इच्छा. ३ दासी. ४ सुंदर. ५ हातांत घेऊन.

कवळून ॥ खेळावया आणिला कीं ॥ ९४ ॥ तरी खेळ खेळूं एकटभावें ॥ ऐसें उदेलें माझिया जीवें ॥ येरू म्हणे अवश्य यावें ॥ पूर्ण कामना करावया ॥ ९५ ॥ ऐसें म्हणतां नितंबिनी ॥ सारीपाट पसरूनि निकट येऊनी ॥ परी द्यूत खेळतां शुभाननी ॥ नेत्रबाण खोंचीतसे ॥ ९६ ॥ खोंचीत परी विषयपर ॥ बोल बोलत अनिवार ॥ बोल नव्हे तें महावज्र ॥ तपपर्वत भंगावया ॥९७॥ ऐसे बोलत आणिक कर्णीं ॥ दाखवितसे नितंबिनी ॥ मौळीचा चीरपदर[1] काढूनी ॥ भूमीवरी सोडीतसे ॥ ९८ ॥ शृंगारव्यक्त नेत्रकटाक्ष ॥ तुकवोनि खेळ खेळे गोरक्ष ॥ खेळ खेळतां मग प्रत्यक्ष ॥ जाणूनि चीर[1] सरसावी ॥९९॥ उघडी एकचि जानू[2] करून ॥ दावी आपुलें नग्नपण ॥ परी तो विरक्त गौरनंदन ॥ विषयातें आतळेना ॥ १०० ॥ मग नाना संवाद नाना स्तुती ॥ दावितां ती शमली युवती ॥ परी हा विरक्त कोणे अर्थी ॥ आतळेना तियेतें ॥ १ ॥ मग ती आपुले चित्तीं अमोन ॥ राहती झाली दीनवदन ॥ कीलोतळेतें वर्तमान ॥ सर्व सांगूनि गेलीसे ॥ २ ॥ यावरी कीलोतळा संपत्तीसी ॥ गोरक्षा दावी भलते मिसीं ॥ रत्नमुक्तमाणिकराशी ॥ शृंगारादि अचाट ॥ ३ ॥ परी दावूनि सहजास्थित ॥ म्हणे वत्सा हें तुझेंचि वित्त ॥ चंद्रसूर्यअवधीपर्यंत ॥ भोगिसील पाडसा ॥ ४ ॥ ऐसें बोले कीलोतळा ॥ परी हा न मळे आशामळा ॥ जेवीं मुक्ता लिंपिलिया काजळा ॥ श्वेतवर्ण सांडीना ॥ ५ ॥ ऐशा युक्तिप्रयुक्ती करितां ॥ निकट वृत्ति आली तत्त्वतां ॥ मग कीलोतळेच्या मोहे चित्ता ॥ नित्य हुंवाडा येतसे ॥ ६ ॥ मीननाथ जवळ घेऊन ॥ नेत्रीं लोटलें अपार जीवन ॥ ती आणि शैल्या सेवकी पाहून ॥ दुःखी होती तैशाचि ॥ ७ ॥ मग त्या म्हणती वो माय स्वामिनी ॥ आम्ही मोहूं गोरक्षालागुनी ॥ तुम्ही चिंता कदापि मनीं ॥ आणूं नका महाराजा ॥ ८ ॥ ऐसें बोलूनि शैल्या युवती ॥ कीलोतळेसी समजाविती ॥ ऐसें बोलतां दिनव्यावृत्ती ॥ प्रतिपदा आली असे ॥ ९ ॥ मग त्या दिवशीं आनंदमहिमा ॥ गुढ्या उभारिल्या ग्रामोग्रामा ॥ परी शृंगाररूप प्रवाहोत्तमा ॥ मच्छिंद्रयोगी

---

१ वस्त्राचा पदर. २ मांडी.

गुडाले ॥ ११० ॥ कैचा आनंद कैंची पाकनिष्पत्ती ॥ कैंची गुढी शोकव्याप्ती ॥ सकल ग्रामीं झाल्या युवती ॥ मच्छिंद्रयोगें हळहळल्या ॥ ११ ॥ एक म्हणती हा नाथ ॥ राज्यप्रकरणी प्रतापवंत ॥ उदार धैर्यपर्वत ॥ दयाळ आगळा मायेहुनी ॥ १२ ॥ एक म्हणती चांगुलपणा ॥ यापुढें उणीव वाटे मदना ॥ कनकासनीं सभास्थाना ॥ अर्कासमान वाटतसे ॥ १३ ॥ एक म्हणती ऐसा पुरुष ॥ दैवें लाधला होता आम्हांस ॥ गोरक्ष विवसी आली त्यास ॥ घेऊनि मेला जातसे ॥ १४ ॥ ऐशापरी बहुधा युक्तीं ॥ गोरक्षातें शिव्या देती ॥ अहो मच्छिंद्रअर्काप्रती ॥ राहुग्रह हा भेटला ॥ १५ ॥ एक म्हणती नोहे गोरक्षक ॥ आम्हां भेटला यम देख ॥ मोहपाश घालूनि प्रत्यक्ष ॥ मच्छिंद्र प्राण नेतसे ॥ १६ ॥ हा कोणीकडोनि आला मेला ॥ कां अमुच्या देशासी आला ॥ मच्छिंद्र मांदुस[1] घेऊन चालला ॥ बलात्कारें तस्कर[2] हा ॥ १७ ॥ एक म्हणती अदैव[3] पूर्ण ॥ ऐसें लाधलें होतें स्थान ॥ त्या सुखासी लाथ मारून ॥ जात आहे करंटा ॥ १८ ॥ काय करील अभाग्यपण ॥ घरोघरीं भीक मागून ॥ त्या तुकड्यांचें झालें स्मरण ॥ षड्रसान्न आवडेना ॥ १९ ॥ उत्तम चीर अन्न भूषण ॥ सांडूनि करील चिंध्या लेपन ॥ महाल माड्या नावडे मदन ॥ सेवील कानन अदैवी ॥ १२० ॥ ऐसे बहुधा बहुयुक्ती ॥ बोलताती त्या युवती ॥ बोलूनी वियोगें आरंबळती ॥ मच्छिंद्र मच्छिंद्र म्हणोनि ॥ २१ ॥ ऐसेपरी सकळ ग्रामांत ॥ संचरलीसे विकळ मात ॥ येरीकडे गोरक्षनाथ ॥ कुबडी फावडी संयोगी ॥ २२ ॥ अंगी लेवूनी कंथाभूषण ॥ माळा गळां दाट घालून ॥ सिंगी सारंगी करीं कवळून ॥ नाथापाशीं पातला ॥ २३ ॥ चरणीं अर्पूनियां भाळ ॥ म्हणे स्वामी आली वेळ ॥ उठा वेगीं उतावेळ ॥ गमन करावया मार्गांत ॥ २४ ॥ तें पाहूनि कीलोतळा ॥ सबळ उदक आणीत डोळा ॥ म्हणे स्थिर होई कां बाळा ॥ भोजन सारिल्या जाईजे ॥ २५ ॥ मग पाक करूनि अति निगुती ॥ गुरुशिष्य बैसवूनि एक पंक्ती ॥ वाढितां बोलती झाली युवती ॥ विचक्षण कीलोतळा ॥ २६ ॥ म्हणे महाराज मच्छिंद्रनाथ ॥ तुम्ही जातां स्वदेशांत ॥ परी

१ रत्नपेटी. २ चोर. ३ दुर्भागी.

मीननाथ तुमचा सुत || ठेवितां कीं संगे नेतां || २७ || नाथ म्हणे वो शुभाननी || जैसें भावेल तुझिये मनीं || तैसीच नीति आचरूनी || मीननाथ रक्षूं गे || २८ || मग बोलती झाली कीलोतळा || तुम्हीं संगे न्यावें बाळा || येथें रक्षण केऊतें बाळा || शुशुःकारी होईल कीं || २९ || तुम्ही होतां निकट येथें || म्हणवूनि शुशुःकार न बाधी त्यातें || तुम्ही गेलिया कोण येथें || रक्षण करील बाळाचें || १३० || आणिक एक घेत लक्ष || मातें शापिलें वसू उपरिईशें[1] || तुमचा पिता जो प्रत्यक्ष || वीर्यसंघ आराधिला || ३१ || तयाचा विचक्षण सबळ शाप || मीं सोडिलें सिंहलद्वीप || त्या शापाचें पूर्ण माप || भरूनि आले महाराजा || ३२ || तरी उःशापाचा समय आला आतां || फळासी येईल तुंम्ही जातां || उपरिचर वसू तुमचा पिता || येऊनि नेईल मजलागीं ||३३|| मग बाळाचें संगोपन || कोण करील मायेविण || यातें जरी न्यावें स्वर्गाकारण || मनुष्यदेह नयेचि || ३४ || तरी सांगाया हेंचि कारण || मीननाथ सवें नेणें || मग अवश्य म्हणे मार्च्छिद्रनंदन || भोजन करून उठले || ३५ || कीलोतळाही भोजन करुनी || मीननाथाकडे पाहूनी || बोल न निघे तिचे वदनीं || परी हृदयीं डोंब पाजळला || ३६ || मार्च्छिद्रमोहाच्या स्नेहेंकरूनि आपार || अनिवार मोहाचे वैश्वानर || पेट घेता शिखेपर || दुःख आकाशीं प्रगटलें || ३७ || मोह उचंबळोनि अत्यंत चिंता || नेत्रीं लोटली अश्रुसरिता || तें पाहूनियां शैल्या समस्ता || गोरक्षातें वेष्टिती || ३८ || म्हणती गोरक्षा ऐक वचन || करूं नको रे कठिण मन || मार्च्छिद्र आमुचा घेऊनि प्राण || जाऊं नको महाराजा || ३९ || पहा पहा सुखसंपत्ती || राज्यवैभव केवीं गती || ऐशा टाकूनि स्वसुखाप्रती || कानन सेवूं नको रे || १४० || महाल मुलुख तुज हस्ती || अश्व फिरणें चातकगती || हें सुख टाकूनि राज्य-संपत्ती || कानन सेवूं नको रे || ४१ || महाल मुलुख तुज स्वाधीन || प्रजालोकादि करिताती नमन || ऐसा टाकूनि बळमान || कानन सेवूं नको रे || ४२ || हिरे रत्नें माणिक मोतीं || परम तेजस्वी नक्षत्र-ज्योती || स्वीकारूनि भूषणाप्रती || सुखसंपत्ती भोगावी || ४३ || आम्ही झालों तुमच्या दासी || नित्य

---

१ वसूचे नांव.

आचरूं सेवेसी ॥ रतिसुखासीं नटूं तैसें ॥ हें सुखसंपन्न भोगी कां ॥ ४४ ॥ कला कुशला विद्या सांग ॥ सभेस्थानीं रागरंग ॥ ऐसे टाकूनि प्रेमभोग ॥ कानन सेवूं नको रे ॥ ४५ ॥ जरी जरतारी दीपती[1] चीर ॥ परिधानीं कीं इच्छापर ॥ ऐशिया सुखा करीं निर्धार ॥ कानन सेवूं नको रे ॥ ४६ ॥ जडितरत्न हेम-शृंगार ॥ भूषणीक मनोहर ॥ ऐसें टाकूनि सुख मनोहर ॥ कानना जाऊं नको रे ॥ ४७ ॥ चुवा[2] चंदन अर्गजा गंध ॥ अंगीं चर्चू आम्ही प्रसिद्ध ॥ ऐसें टाकूनि सुखवृंद ॥ कानना जाऊं नको रे ॥ ४८ ॥ कन-कासनीं विराजमान ॥ दिससी जैसा सहस्रनयन ॥ ऐशा सुखाचा त्याग करून ॥ कानना जाऊं नको रे ॥ ४९ ॥ द्रव्यराशी अमूप भांडार ॥ भरले असती अपरंपार ॥ किल्ले कोट टाकूनि सुंदर ॥ कानन सेवूं नको रे ॥ १५० ॥ ऐशा सुखाची उत्तम जाती ॥ टाकूनि जासी दुःखव्याप्ती ॥ महीं भ्रमण कानन-क्षितीं ॥ दुःख अपार आहे रे ॥ ५१ ॥ शालदुशाल भूषणमाळा ॥ टाकूनि घेसी दुःख कशाला ॥ सांडूनि षड्रस अन्ना विपुला ॥ कंदमूळ खाशील ॥ ५२ ॥ उंच आसन मृदु कैसें ॥ मंचकीं शय्या कुसुमकेश[3] ॥ तें टाकूनि महीस ॥ लोळसील काननीं ॥ ५३ ॥ तरी गोरक्षा मनुष्यदेही ॥ वृत्ति आणी विवेकप्रवाही ॥ राज्यासनाचें सुख घेई ॥ सकळ मही भोगीं कां ॥ ५४ ॥ अरे या देशीं शत्रुभय ॥ अन्य राजाचें नाहीं भय ॥ ऐसें स्थान आनंदमय ॥ तरी सकळ मही भोगीं कां ॥ ५५ ॥ ऐसें बहुतांपरी उपदेशीं ॥ दाविती तया सुखासी ॥ परी विरक्त स्वचित्तेंसीं ॥ आशेलागीं आतळेना ॥ ५६ ॥ मग धिक्कारूनि सकळ युवती ॥ म्हणे आम्हां कासया व्हावी संपत्ती ॥ प्राण टाकोनि शवाहातीं ॥ तुम्हीच भिरवा जगीं हो ॥ ५७ ॥ अगे आम्हांसी वोढण शयनावसनीं ॥ वरती आकाश खालीं मेदिनी ॥ शयन करितों योग-धरणीं ॥ अलक्षीं लक्ष लावूनियां ॥ ५८ ॥ ऐसी बहुतां नीतीं तयेसी वाणी ॥ म्हणे दूर लंडी गोड दंगालिणी[4] ॥ ऐसें म्हणोनि तयें अवनीं ॥ पाऊल ठेवितां पैं झाला ॥ ५९ ॥ मग किलोतळेतें करावि नयन ॥ स्कंधीं वाहिला मच्छिंद्रनंदन[5] ॥ श्रीमच्छिंद्र सर्व घेऊन ॥ ग्रामाबाहेर पैं आला ॥ १६० ॥ परी

१ तेजस्वी, झळकणारी (वस्त्रें). २ चूर्ण. ३ परागाच्या शय्येवर. ४ जादूगारिणी. ५ मीननाथ.

कीलोतळेनें गोरक्षकासी चोरून ॥ कनकवीट आणिली भांडारांतून ॥ मच्छिंद्रनाथाकरीं अर्पोन ॥ भस्म झोळीत टाकिली ॥ ६१ ॥ परी मच्छिंद्राच्या मोहें करून ॥ घोंटाळीत पंचप्राण ॥ नेत्रीं अपार अश्रुजीवन ॥ मोहें नयन वर्षत ॥ ६२ ॥ मग गांवाबाहेर मैनाकिनी ॥ माथा ठेवी नाथाचे चरणीं ॥ गोरक्ष हृदयीं कवळोनी ॥ निरवीतसें तयातें ॥ ६३ ॥ म्हणे वत्सा माझे नाथा ॥ घेउनि जासील अन्य देशांत ॥ परी क्षुधा तृषा जाणोनि यातें ॥ सुख देईं पाडसा ॥ ६४ ॥ बा रे अशक्त मच्छिंद्रनाथ ॥ दिधलासे तुझिया हातांत ॥ योजन अर्धयोजन महीतें ॥ सुख देईं पाडसा ॥ ६५ ॥ बा रे मच्छिंद्र शांतीचा अचळ[1] ॥ परी फारचि असे अति भुकाळ ॥ तरी मच्छिंद्राचा क्षुधानळ[2] ॥ बाळासमान जाण रे ॥ ६६ ॥ जैसें मीननाथाचें लहानपण ॥ त्याचि रीतीं मच्छिंद्रातें मान ॥ हे उभयतां आहेत क्षीण ॥ तुझे ओटींत वाहिले ॥ ६७ ॥ यापरी तूतें सांग किती ॥ तू जेथें अससी बा सर्वज्ञमूर्ती ॥ सच्छिष्य असें तूतें म्हणती ॥ कारण भक्ती पाहोनी ॥ ६८ ॥ ऐसें वदोनि कीलोतळा ॥ मिठी घाली गोरक्षगळां ॥ म्हणे बा रे तूतें वेळोवेळां ॥ निरवितें जीवीं धरी बा ॥ ६९ ॥ ऐसें म्हणोनि हंबरडा फोडीत ॥ परम अट्टहास्यें शब्द करीत ॥ म्हणे आतां कैसा नाथ ॥ निजडोळां देखेन मी ॥ ७० ॥ ऐसी मोहाची उभवी वार्ता ॥ तें गोरक्षक पाहोनि म्हणे चित्ता ॥ वेगें निघावें नातरी ममता ॥ मच्छिंद्रातें दाटेल ॥ ७१ ॥ मग श्रीगुरूचा धरोनि हात ॥ लगबगें चालिला गोरक्षनाथ ॥ पाउलापाउलीं दुरावत ॥ तों तों आरंबळे कीलोतळा ॥ ७२ ॥ पालथा घालोनि पर्वत ॥ अदृश्य झाले तिन्ही नाथ ॥ मग कीलोतळा मस्तक महीप्रत ॥ आपटीतसे तेधवां ॥ ७३ ॥ गायीसमान हंबरडा मारीत ॥ हस्तें वक्षःस्थळ पिटीत ॥ म्हणे आतां मच्छिंद्रनाथ ॥ दृष्टीं कैसा पडेल ॥ ७४ ॥ ऐसा मच्छिंद्र गुणी ॥ सदा शांत म्हातारपणीं ॥ दयाब्धि कृपानिधि पूर्ण ॥ कोठें पाहूं मच्छिंद्रा ॥ ७५ ॥ म्हणे बाई गे शचीनाथ ॥ तैसा आपणांमाजी मिरवत ॥ ऐसा स्वामी दयावंत ॥ कोठें पाहूं निजदृष्टीं ॥ ७६ ॥ अहा मज कृपणाचें धन ॥ गोरक्षतस्करें नेलें चोरून ॥ आतां नाथें कठीण मन ॥

१ पर्वत. २ भुकेचा अग्नी.

कैसें केलें मजविषयीं ॥ ७७ ॥ आहा मज वत्साचें अग्धिजीवन ॥ गोरक्षवन गेला गिळोन ॥ कीं मज अंधाची काठी हिरोन ॥ गोरक्षक निर्दयें नेली गे ॥ ७८ ॥ आतां आवोनि मंदिरांत ॥ काय कोठें पाहों नाथ ॥ दाही दिशा ओस मातें ॥ वाटताती साजणी ॥ ७९ ॥ सभेस्थानीं कनकासनीं ॥ जेवीं बैसला दिसे तरणी ॥ आतां तें आसन वसन पाहोनी ॥ पाठी लागेल गे माये ॥ १८० ॥ अगे राजवैभव सकळ भार ॥ मातें वाटतें ओस नगर ॥ आतां माझा नाथ मच्छिंद्र ॥ कैं पाहीन निजदृष्टीं ॥ ८१ ॥ ऐसा हा मच्छिंद्रपुरुष ॥ कोठें हिंडतां न देखों देश ॥ अति स्नेहाळू माया विशेष ॥ मायेहूनि पाळीतसे ॥ ८२ ॥ बाई गे बाई निजतां शयनीं ॥ काय सांगू तयाची करणी ॥ तीन वेळां मज उठवोनी ॥ तान्हेलीस म्हणते ॥ ८३ ॥ मग आपुले करीं उदकझारी ॥ लावी माझिये मुखपात्रीं ॥ उदक पाजोनि कृपागात्रीं ॥ जठर माझें चापीतसे ॥ ८४ ॥ रिक्त जठर लागतां त्यातें ॥ म्हणे अससी क्षुधाक्रांत ॥ मग पाचारोनि परिचारिकेतें ॥ बळेंचि भोजन घालीतसे ॥ ८५ ॥ ऐशिया मोहाची दयाकोटी ॥ वागवीत होता आपुले पोटीं ॥ अति निर्दय होवोनि शेवटीं ॥ कैसा सोडोनि पै गेला ॥ ८६ ॥ ऐसें बोलोनि वागुत्तर ॥ मस्तक आपटिलें महीवर ॥ मुखीं मृत्तिका वारंवार ॥ घालोनि हंबरडा फोडीतसे ॥ ८७ ॥ ऐशिया दुःखाची सबळ कहाणी ॥ उपरिचरवसूच्या पडली कानीं ॥ मग तो विमानीं बैसोनी ॥ तियेपाशीं पातला ॥ ८८ ॥ विमान ठेवोनि तये अवनीं ॥ निकट पातला कृपेंकरूनी ॥ निकट येता धारिला पाणी[1] ॥ म्हणे फणिपणी हें काय ॥ ॥ ८९ ॥ तूं स्वर्गवासिनी शुभानना ॥ येथें आलीस शापेंकरूनी ॥ तें शापमोचन गे येथोनि ॥ झालें आहे सुख मानी कां ॥ १९० ॥ मग करें कुरवाळोनि कीळातळा ॥ धरिता झाला हृदयकमळा ॥ अश्रु डोळां पुसोनि ते वेळां ॥ सदनामाजी आणीतसे ॥ ९१ ॥ सदना आणूनि ते युवती ॥ बोधिता झाला नाना युक्तीं ॥ तो बोध असे भक्तिसार ग्रंथीं ॥ पुढले अध्यायीं ऐकावा ॥ ९२ ॥ भक्तिसार उत्तम ग्रंथ ॥ ऐकतां होय पुण्यवंत ॥ तरी श्रोते देऊनि चित्त ॥ ग्रंथ आदरें ऐकावा ॥ ९३ ॥

१ हात.

नरहरिवंशीं धुंडीसुत || अनन्य तुम्हां शरणागत || मालू ऐसें नाम देहांतें || संतकृपेनें व्यापिलें || ९४ || स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ग्रंथ || स्वयें बोलिला पंढरीनाथ || सदा संतसज्जन परिसोत || ईश्वरीकृपें-करोनियां || ९५ || स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार || संमत गोरक्षकाव्य किमयागार || सदा परिसोत भाविक चतुर || एकविंशतितमाध्याय गोड हा || १९६ || श्रीगोपालकृष्णार्पणमस्तु अध्याय || २१ || ओंव्या || १९६ ||

|| नवनाथभक्तिसार एकविंशतितमाध्याय समाप्त ||

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी कमळाकांता ॥ कमळानाभा कमळोद्भवपिता ॥ कमळ-पत्राक्षा दुःखहर्ता ॥ पुढें ग्रंथ रसाळ बोलवी ॥ १ ॥ भक्तिसारग्रंथ हा रत्न ॥ बोलवीं श्रोत्यांकारण ॥ मागिले अध्यायीं गोरक्षनंदन ॥ मच्छिंद्र घेऊनि गेला असे ॥ २ ॥ नेला तरी किलोतळा ॥ बुडालीसे शोकाब्धिजळा ॥ तैं उपरिचरवसू तरणि[1] आगळा ॥ काढावया पातला ॥ ३ ॥ स्थावरबोधाचीं[2] बांधूनि सांगडी ॥ शोकाब्धींत घातली उडी ॥ शब्दार्थी मारूनि बुडी ॥ धैर्यकांसे धरियेलें ॥ ४ ॥ धरिल्यावरी बाहेर काढुनि ॥ म्हणे माय वो सावधानी ॥ शोक सांडी अशाश्वत गहनी[3] ॥ शाश्वत नाहीं कांहींच ॥ ५ ॥ पाहतेपणीं जें जें दृश्य ॥ तें आभासपणीं पावे नाश ॥ तूं शोक करिसी शब्दप्राप्तीस ॥ श्लाघ्य तूतें लागेना ॥ ६ ॥ तूं कोठील मच्छिंद्र कोण ॥ स्वर्ग भूमीचा झाला संगम ॥ योग तितुका भोगकाम ॥ सरूनि गेला जननीये ॥ ७ ॥ तूं असती स्वर्गवासिनी ॥ मच्छिंद्र स्तविला जन्मोनी ॥ परी प्रारब्धें सहजयोगेंकरूनीं ॥ गांठीं पडली उभयतां ॥ ८ ॥ पडली परी मच्छिंद्रनाथ ॥ स्मरोनि गेला आपुलें हित ॥ तूं आपुलें स्वहित निश्चित ॥ सांभाळीं कीं जननीये ॥ ९ ॥ तूं झालीस पदच्युत ॥ तरी तें सांभाळी निश्चित ॥ तरी आतां मानूनि व्यक्त ॥ होऊनि चाल जननीये ॥१०॥ तूं पातलिया सिंहलद्वीप ॥ मग मच्छिंद्र-योगें स्थावरकंदर्प ॥ पूर्ण होईल शुद्धसंकल्प ॥ मच्छिंद्र दृष्टीं पाहूनियां ॥ ११ ॥ द्वादश वर्षें झालिया पूर्ण ॥ तूतें भेटवीन मच्छिंद्रनंदन ॥ मीननाथादि तपोधन ॥ गोरक्ष दृष्टीं पाहसील तूं ॥ १२ ॥ म्हणशील यावया मच्छिंद्रनंदन ॥ काय पडेल त्या कारण ॥ सिंहलद्वीपीं पाकशासन ॥ महामख[4] आरंभील ॥ १३ ॥ तेव्हां विष्णु विरिंची रुद्र ॥ तया स्थानीं येती भद्र ॥ सकळ देवादिक मित्र चंद्र ॥ एका ठायीं मिळतील ॥ १४ ॥ ते नवनाथादि प्रतापवंत ॥ ऐक्य करील शचीनाथ ॥ गहिनी गोपीचंद भर्तरि सहित ॥ एक्या ठायीं मिळतील ॥ १५ ॥ तरी आतां शोक कां व्यर्थ ॥ सांडीं प्रांजळ करीं चित्त ॥ विमानारूढ

---

१ नौका. २ शाश्वत ज्ञान. ३ अशाश्वत अशा विश्वाच्या गूढांत. ४ महान् यज्ञ.

होऊनि त्वरित || सिंहलद्वीपीं चाल कीं || १६ || ऐसें ऐकोनि मैनाकिनी || महाराजा श्वशुरप्राज्ञी || द्वादशवर्षें मच्छिंद्र नयनीं || दावीन ऐसें म्हणतसां || १७ || तरी मखमंडप पाकशासन || करो अथवा न करो पूर्ण || जरी मज दावाल मम नंदन || तरी मज भाष्य द्यावी कीं || १८ || भाष्य दिधल्या अंतरपुटीं || विश्वासरत्ना रक्षीन पोटीं || मग हे शोक दरिद्रपाठीं || चित्त सांडील महाराजा || १९ || ऐसें बोलतां मैनाकिनी || श्वशुर हास्य करी आननीं || मग करतळभाष्य देऊनी || संतुष्ट केलें सुनेतें || २० || यावरी बोले कीलोतळा || मातें नेतां स्वर्गमंडळा || परी नृपपर्णी या स्थळा || कोणालागीं स्थापावें || २१ || येरू म्हणे ऐक वचन || सर्वे सेवेसी आहेत क्रियावान || दैर्भामा उत्तम नामानें || राज्य तीतें ओपीं कां || २२ || मग अवश्य म्हणे मैनाकिनी || दैर्भामा राज्यासनीं || बैसविली अभिषेक करूनी || राज्यपदीं तेधवा || २३ || राज्यीं ओपूनि दैर्भामा || मिळती झाली विमानसंगमा || परी सकळ देशींच्या शैल्या रामा || शोकाकुळ झाल्या की || २४ || म्हणती माय वो शुभानननी || तुम्ही जातां आम्हांसी टाकुनी || आम्हां पाडसांची हरिणी || दयाळ माय असती तूं || २५ || असो ऐशा बहुधा शक्ती || शैल्या शोकाकुलित होती || मग तितुक्यां समजावूनि युक्तीं || विमानयानीं आरूढली || २६ || दैर्भामेसी नीतिप्रकार || सांगूनि युक्ती समग्र || यथासमान प्रजेचा भार || सांभाळीं कां साजणीये || २७ || जेथील तेथें हित फार || तैसें केलें गोचर || मग विमानीं आपण सश्वशुर || स्वर्गमार्गें गमताती || २८ || असो विमान पावे द्वीपाप्रती || पदा स्थापिली ते युवती || मग तो उपरिचर सहजगती || आपुल्या स्थाना पैं गेला || २९ || जैसीं दिनखेळमेळें || चरूं जाती पक्षिकुळें || येरी होतां सायंकाळें || आपुल्या स्थाना सेविती || ३० || त्याचि न्यायें उपरिदक्षें || आणि कीलोतळा पद्मिनी प्रत्यक्ष || शापमोचन सायंकाळास || स्थाना पावली आपुल्या || ३१ || कीं अब्धीचें अपार जीवन || व्यापी महीतें मेहमुखानें[१] || परी तें पुन्हां सरिताओघानें || ठायींचे ठायीं जातसे || ३२ || त्याचिया न्यायें स्नुषा श्वशुर || पावते झाले

---

१ मेघ.

स्वस्थानावर || परी तें इकडे नाथ मच्छिंद्र || गौडबंगालीं पातला || ३३ || मीननाथ स्कंधीं वाहून || मार्गावरी करिती गमन || तों शैल्येदेशसीमा उल्लंघून || गौडबंगालीं पातले || ३४ || मार्गीं लागतां ग्राम कोणी || त्या ग्रामांत संचरोनी || गोरक्ष भिक्षा आणी मागुनी || उदरापुरती तिघांच्या || ३५ || ऐसेपरी निर्वाापण[1] || मार्गीं करिताती गमन || तों कौलबंगाला सांडून || गौडबंगालीं पातले || ३६ || मार्गी चालतां सहजस्थितीं || तों कानिफा पूर्वीं भेटला तयांप्रती || तेथें पातल्या त्रिवर्गमूर्ती || गमन करितां मार्गातें || ३७ || तेथें येतांचि गोरक्ष जेठी || स्मरण झालें तयाचे पोटीं || कीं अच्युतवृक्षापुटीं || कानिफाची भेटी झालीसे || ३८ || झाली परी हें उत्तम स्थान || महायशस्वी पुण्यवान || मातें दाविले श्रीगुरूचे चरण || जैसे चुकल्या वत्सासी || ३९ || प्रत्यक्ष माझी मच्छिंद्रराणी || गेली होती आदिपद्मरागी || मी पाडस रानोरानीं || निढळ्यावाणी लागतसें || ४० || कीं मज वत्साची गाउली || सहज रानीं चरावया गेली || शैल्या[2] व्याघ्रें आव्हाटिली || ती भेटविली रायानें || ४१ || मग स्कंधीं होतां नाथ मीन || तयालागीं महीं ठेवून || दृढ पायीं केलें नमन || नेत्रीं अश्रु लोटले || ४२ || तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ || बोलता झाला गोरक्षातें || म्हणे बाळा अश्रुपात || निज चक्षूंसी कां आले ||४३|| ऐसें बोलतां मच्छिंद्रनंदन || मग सकळ दुःखाचें मंडण || तें गोरक्षाचित्तीं प्रविष्ट होऊन || नेत्रीं नीर अपार लोटलें || ४४ || सांगू जातां मुखानें || तो कंठ आलासे भरून || मग क्षण एक तया स्थानीं बैसून || स्थिर चित्त पैं केलें || ४५ || जैसें आकाशीं अभ्र दाटतां || पुन्हां निर्मळ होय तत्त्वतां || तैसें दुःख मोह चिंता || टाकून निर्मळ पैं केलें || ४६ || मग बद्रीकाश्रमापासूनि कथन || दुःखव्यावृत्ति अतिगहन || कानिफा भेटीपर्यंत वदून || ठाव यशस्वी म्हणतसे || ४७ || याचि ठायीं कानिफाभेटी || झाली मातें कृपा जेठी || तुमची शुद्धी[3] तद्वाग्वटीं[4] || येथेंचि लाधली महाराजा || ४८ || तरी हें स्थान पुण्यवान || तुमचे दाविले मज चरण ||

---

१ निर्वाह. २ स्त्रीरूप वाघानें. ३ तपास. ४ त्याच्या बोलण्यानें.

तरी हें स्थान धनवंत पूर्ण ॥ चुकलें धन मज दिधलें ॥ ४९ ॥ दुःखसरिते प्रवाहें वेष्टी ॥ बुडतां वांचविलें देउनि पृष्ठी ॥ कीं दुःख व्याघ्राच्या आसडूनि होटी ॥ माये भेटी केली असे ॥ ५० ॥ कीं तुमचा वियोग प्रळयानळ ॥ तयांत मी पडलों होतों बाळ ॥ परी जागा नोहे हा घन शीतळ ॥ मातें झाला महाराजा ॥ ५१ ॥ कीं तुमचा वियोगकृतांतपाश ॥ लागला होता मम कंठास ॥ परी जागा नोहे हा सुधारस ॥ मज भेटला महाराजा ॥ ५२ ॥ ऐसें म्हणोनि वारंवार ॥ नेत्रीं लोटती अश्रुपूर ॥ परम कनवाळू नाथ मच्छिंद्र ॥ हृदयीं धरी गोरक्षा ॥ ५३ ॥ मुख कुरवाळूनि आपले हस्तें ॥ सच्छिष्याचे अश्रु पुसीत ॥ मनांत म्हणे हा भाग्यवंत ॥ गुरुभक्त एकचि हा ॥ ५४ ॥ मग गोरक्षाचें समाधान ॥ करूनियां मच्छिंद्रनंदन ॥ मग मीननाथा कडे घेऊन ॥ ऊठ वत्सा म्हणतसे ॥ ५५ ॥ पुढें मार्गीं करितां गमन ॥ जालिंदराचें वर्तमान ॥ सांगता झाला गोरक्षनंदन ॥ श्रीमच्छिंद्राकारणें ॥ ५६ ॥ गौडबंगाल हेळापट्टण ॥ तुमचा गुरु जालिंदर पूर्ण ॥ नाथपंथीं हा अनुग्रहकारण ॥ श्रीदत्ताचा मिरवितसे ॥ ५७ ॥ तो महाराज योगभ्रष्ट ॥ पावला आहे महाकष्ट ॥ गोपीचंदें करूनि अनिष्ट ॥ महीगर्तीं घातला ॥ ५८ ॥ मुळापासोनि सकळ कथन ॥ मच्छिंद्रा केलें निवेदन ॥ परी नाथ मच्छिंद्र तें ऐकून ॥ चित्तीं परम क्षोभला ॥ ५९ ॥ म्हणे ऐसा राजा आहे नष्ट ॥ तरी आतां करीन त्याचें तळपट ॥ नगरी पालथी घालीन सुघट[1] ॥ महीपालथा मिरवीन तो ॥ ६० ॥ ऐसें बोलोनि विक्षेप चित्तीं ॥ पुढें मार्गें परमगतीं ॥ एकदोन मुक्काम साधिती क्षितीं ॥ हेळापट्टणीं पातले ॥ ६१ ॥ ग्रामानिकट ग्रामस्थ भेटती ॥ त्यांतें वृत्तांत विचारीत जाती ॥ ते म्हणती कानिफा येऊनि क्षितीं ॥ मुक्त केलें जालिंदरा ॥ ६२ ॥ राया गोपीचंदा अनुग्रह देऊनी ॥ जगीं मिरवला अमरपणीं ॥ तेणें गुरुदीक्षा घेऊनी ॥ तपालागीं तो गेला ॥ ६३ ॥ राया मुक्तचंदा स्थापून ॥ राज्यपदीं राज्यासन ॥ देऊनियां अग्नि-नंदन ॥ तोही गेला षण्मास ॥ ६४ ॥ सकळ कथा मुळाहूनी ॥ मच्छिंद्रासी सांगितली ग्रामस्थांनीं ॥ तें

---

१ सहज.

मच्छिंद्राचे पडतां श्रवणीं ॥ शांतपणीं मिरवला ॥ ६५ ॥ जैसा प्रळयानळात्ररती ॥ घनवृष्टीची होय व्यक्ती ॥ मग सकळ उबाळा पाहूनि अती ॥ अदृश्य होय पावक तो ॥ ६६ ॥ कीं साधक पातला असतां ॥ कीं श्रीगुरूचा संसर्ग होतां ॥ होतांचि सिद्धकाची व्यथा ॥ नासूनि जाय ते क्षणीं ॥ ६७ ॥ कीं तम ढिसाळ[1] दाटल्या अवनीं ॥ उदय होतांचि वासरमणी ॥ मग सकळ तम नाश पावूनी ॥ दिशा मिरविती उजळल्या ॥ ६८ ॥ तन्न्यायें मच्छिंद्रसंताप ॥ ग्रामस्थ बोलतां झाला लोप ॥ शांति वरूनि मोहकंदर्प ॥ चित्तामाजी द्रवलासे ॥ ६९ ॥ यापरी तो मच्छिंद्रनंदन ॥ ग्रामस्थां विचारी मुख्यत्वेंकरून ॥ अधिकारी राज्यनिपुण ॥ कोण आहे प्राज्ञिक तेथें ॥ ७० ॥ येरी म्हणती योगद्रुमा ॥ श्रेष्ठ कराणिका राजा उगमा ॥ मैनावती शुभानना ॥ प्राज्ञिकवंत मिरवतसे ॥ ७१ ॥ त्या मातेनें अर्थ धरून ॥ पुत्र मिरविला जी अमरपणें ॥ तुष्ट करोनि जालिंदरमन ॥ अमर झाली आपणही ॥७२॥ ऐसें बोलतां ग्रामस्थ युक्तीं ॥ मनांत म्हणे मच्छिंद्र यती ॥ ऐसी प्राज्ञिक आहे सती ॥ भेटी घ्यावी तियेची ॥ ७३ ॥ ऐसिये धृती[2] चित्तीं कल्पून ॥ चालते झाले त्रिवर्गजन ॥ ग्रामद्वारा शीघ्र येऊन ॥ द्वाररक्षकां सांगती ॥ ७४ ॥ म्हणती जालिंदर जो प्रज्ञावंत ॥ तयाचा सहोदर मच्छिंद्रनाथ ॥ ग्रामद्वारीं आहे तिष्ठत ॥ जाऊनि सांगा सतीसी ॥ ७५ ॥ अहो अहो द्वारपाळ ॥ सांगा चला उतावेळ ॥ मैनावती लक्षूनि सकळ ॥ वृत्तांत तियेतें निवेदावा ॥ ७६ ॥ ऐसें द्वारपाळ ऐकून ॥ मच्छिंद्रा करिते झाले नमन ॥ म्हणती महाराजा आज्ञा प्रमाण ॥ श्रुत करूं सतीसी ॥ ७७ ॥ म्हणती महाराज मच्छिंद्रजती ॥ जालिंदरसहोदर म्हणविती क्षितीं ॥ तो येऊनि ग्रामद्वाराप्रतीं ॥ तिष्ठत आहे महाराजा ॥ ७८ ॥ ऐसें ऐकूनि मैनावती ॥ म्हणे कैसी वृत्ति कैसी स्थिती ॥ कैसी आहे भूषण व्यक्ती ॥ अभ्यासानभ्यास दीक्षेतें ॥ ७९ ॥ येरी म्हणे जी महाराजा ॥ कनककांति तेजःपुंजा ॥ बालार्ककिरणीं विजय-ध्वजा ॥ आम्हालागीं दिसतसे ॥ ८० ॥ माय वो आम्हां दिसतो ऐसा ॥ कीं न पावला योनिसंभवसा ॥

---

१ अति दाट. २ बुद्धि, विचार.

अवतारदीक्षे स्वर्गवासा ॥ करील जनां वाटतसे ॥ ८१ ॥ शैली कंथा लेवूनि भूषण ॥ शिंगी सारंगी समागम ॥ कुबडा फावडी करीं कवळून ॥ उभा द्वारीं असे तो ॥ ८२ ॥ आणिक एक सच्छिष्य त्यासी ॥ संग्रही आहे सुखसेवेसी ॥ परी तो शिष्यासमान अश्वत्थामी ॥ आम्हालागीं भासतसे ॥ ८३ ॥ धृति वृत्ति दीक्षेलागून ॥ ज्ञानवैराग्यस्वरूपवान ॥ आम्हालागीं समसमान ॥ गुरुशिष्य वाटती ॥ ८४ ॥ त्याचि रीतीं स्वरूप अपार ॥ तान्हुलें एक असे किशोर ॥ परी त्रिवर्ग स्वरूपसागर ॥ नक्षत्रमणी भासती ॥८५॥ ऐसें सांगतां द्वाररक्षक ॥ मंत्रीं पाचारिला प्रत्योदक ॥ मग स्वयें घेऊनि सुखासन[1] कटक[1] ॥ सामोरी जातसे युवती ते ॥ ८६ ॥ कटकासवें द्वारीं येऊन ॥ वंदिती झाली मच्छिंद्रनंदन ॥ मग त्रिवर्गातें सुखासन ॥ ओपूनि नेतसे मंदिरा ॥ ८७ ॥ नेतांचि मंदिरा राजभुवनी ॥ भावें बैसाविला कनकासनीं ॥ षोडशोपचारें पूजूनि मुनी ॥ नम्रवाणी गौरविलें ॥ ८८ ॥ हे महाराजा तपोसविता ॥ कोणीकडूनि येणें झालें आतां ॥ आम्हां आळशावरी सरिता ॥ प्रेमांबु लोटतसे ॥ ८९ ॥ कीं दारिद्र्याचें द्रव्यहरण ॥ करूं मांदुस धांवली आपण ॥ कीं चित्ता बोधी अंतःकरण ॥ बुडतां धांवे चिंतामणी ॥ ९० ॥ कीं मृत्युसमयीं हस्तपादास ॥ ओढितां परम दुःखक्लेशास ॥ तें पाहूनियां अमरपीयूष[2] ॥ धांव घेत कृपेनें ॥ ९१ ॥ कीं तृषासंकटीं प्राण ॥ तों गंगाओघ आला धांवून ॥ कीं क्षुधें पेटला जठराग्न ॥ पयोब्धी[3] तों पातला ॥ ९२ ॥ तन्न्यायें अभाग्य भागीं ॥ येथें पातलेत तुम्ही जोगी ॥ परी कोणाच्या वचनप्रसंगीं ॥ आम्हां दर्शवा महाराजा ॥ ९३ ॥ येरी म्हणे वो माते ऐक ॥ उपरिचरवसू माझा जनक ॥ मच्छदेही देहादिक ॥ आम्हांलागी मिरवतसे ॥ ९४ ॥ यापरी श्रीगुरुज्ञानदृष्टी ॥ तो अनुसूयासुत शुक्तिकेपोटीं[4] ॥ तेणें कवळूनि मौळी मुष्टीं ॥ वरदपात्रीं मिरवला ॥ ९५ ॥ मज अनुग्रह प्राप्त झाला ॥ त्यावरी श्रीजालिंदराला ॥ प्राप्त होऊनि वैराग्याला ॥ भूषवीतसे जननीये ॥ ९६ ॥ धाकटा बंधु गुरुभक्त ॥ मज विराजला जालिन्दरनाथ ॥ परी या

---

१ पालखी आणि भोई. २ अमृत. ३ क्षीरसागर (दुधाचा सागर). ४ शिंपल्यांत.

ग्रामीं पापी अवस्थेंत ॥ पावला हें ऐकिलें ॥ ९७ ॥ म्हणूनि उग्रता धरूनि पोटीं ॥ लंघीत आलों महीपाठीं ॥ परी उत्तम संग्रह ग्रामजेठीं ॥ समस्तांनीं सांगितलें ॥ ९८ ॥ तेणें करूनि कोपकंदर्प ॥ झाला जननी सर्व लोप ॥ तरी तूं धन्य ज्ञानदीप ॥ महीवरी अससी वो ॥ ९९ ॥ आपुल्या हितासी गृहीं आणून ॥ शेवटीं परम प्राज्ञेकरून ॥ तुवां मिळविला स्वानंदघन ॥ धन्य धन्य अससी तूं ॥१०० ॥ धन्य धन्य मही ऐक ॥ निवटूनि पूर्वजपातक दोंदिक ॥ सनाथपणाची घेऊनि भीक ॥ स्वर्गवासा मिरवीशी ॥ ॥ १ ॥ तरी तारक लोकां बेचाळिसां ॥ कुळा झालीस भवाब्धिरसा ॥ कीं भगीरथभूप पितृउद्देशा ॥ मिरवलासे त्रिभुवनीं ॥ २ ॥ कीं विनतेचें दास्यपण ॥ गरुडें सांठविलें पीयूष[2] देऊन ॥ तेवीं तूं कुळांत सकळांकारण ॥ तारक झालीस सर्व काळीं ॥ ३ ॥ ऐसें नाथ बोलतां युक्तीं ॥ चरणीं माथा ठेवी सती ॥ म्हणे महाराजा कृपामूर्ती ॥ सदैव केलें तुम्हींच ॥ ४ ॥ तुमच्या दृष्टीचा सहज झळकू[3] ॥ कृपापात्र वरिला मशकू ॥ मम प्रज्ञे मोहशठकू ॥ मिरवला हे महाराजा ॥ ५ ॥ अहा तुमचे पढिपाडें ॥ न येती कल्पतरू झाडें ॥ परीस वासनेसमान कोडें ॥ बरें वाईट मिरवतसे ॥ ६ ॥ तैसी तुमची नव्हे स्थिती ॥ साधक कल्याण मिरवी मती ॥ कीं परीस देतां समानगती ॥ बरें वाईट मिरवतसे ॥ ७ ॥ परीस लोहाचे करी कनक ॥ परी स्वदीक्षेची न तुटे भीक ॥ तेवीं तुम्हीं नोहेत साधक ॥ आपुलेसमान करितां कीं ॥ ८ ॥ ऐशी उद्धारपूर्ण कोटी ॥ तुम्ही मिरवतां महीपाठीं ॥ उदार तरी समता होटीं ॥ मेघ अपूरा वाटतसे ॥ ९ ॥ मेघ उदार म्हणती लोक ॥ परी तो अपूरा ओसरे उदक ॥ तस्मात् तुमचें औदार्य दोंदिक ॥ समता-पदासी मिरवेना ॥ १० ॥ तरी तुमची वर्णिता स्तुती ॥ अपूर्ण असे माझी मती ॥ ऐसें म्हणोनि मैनावती ॥ चरणीं माथा ठेवीतसे ॥ ११ ॥ मग आसन वसन भूषणासहित ॥ अन्नपानादि अन्य पदार्थ ॥ सिद्ध करूनि मनोरथ ॥ तुष्ट करीत नाथासी ॥ १२ ॥ तीन रात्री वस्ती करून ॥ सर्वां आशीर्वाद

---

१. मोठे. २ अमृत. ३ सहज दृष्टिक्षेप; कटाक्ष.

देऊन ॥ मग निघता झाला माच्छिंद्रनंदन ॥ गोरक्षनाथादिकरूनियां ॥ १३ ॥ सकळ कटकासहित ॥
बाळवों निघाला चंद्रमुक्त ॥ मैनावती आणि ग्रामस्थ ॥ एक कोस बोळविती ॥ १४ ॥ सकळीं
चरणावरी ठेवूनि माथा ॥ परतते झाले बोळवोनि नाथा ॥ मग आपुले सदनीं येऊनि तत्त्वतां ॥
धन्य नाथ म्हणतात ॥ १५ ॥ येरीकडे मच्छिंद्रनाथ ॥ त्रिवर्गादि गमन करीत ॥ ग्रामोग्राम मुक्काम
साधीत ॥ जगन्नाथीं पातले ॥ १६ ॥ तेथें करूनि उदधिस्नान[1] ॥ जगन्नाथाचें घेऊनि दर्शन ॥ तीन रात्रीं
तेथें राहून ॥ तीर्थविधि सारिला तो ॥ १७ ॥ तेथूनि निघोनि पुनः मार्गी ॥ गमन करीत मग योगी ॥ तों
सौराष्ट्रग्राममुक्कामप्रसंगीं ॥ जाऊनि तेथें राहिले ॥ १८ ॥ रात्र क्रमोनि जैसी तैसी ॥ दुसरे दिनीं
मित्रोदयासी ॥ गोरक्ष सांवरोनि भिक्षाझोळीसी ॥ भिक्षेलागीं प्रवर्तला ॥ १९ ॥ भिक्षा मागोनि सदनो-
सदनीं ॥ परम श्रमोनि आला सदनीं ॥ तों येरीकडे शिबिरस्थानीं ॥ शयनीं असे मीननाथ ॥ १२० ॥
तो मच्छिंद्रनाथानें उठवोन ॥ बैसविला शौचाकारण ॥ तों ते संधींत भिक्षा मागोन ॥ गोरक्षनाथ पातला
॥ २१ ॥ ग्रामांत हिंडतां सदनोसदनीं ॥ श्रमे विटलासे मनीं ॥ तो येतांचि स्थानीं श्रमोनी ॥ मच्छिंद्रनाथ
बोलतसे ॥ २२ ॥ म्हणे गोरक्षा मीननाथ ॥ शौचास बैसविला आहे गल्लींत ॥ तरी तूं त्या तें प्रक्षाळूनि
त्वरित ॥ घेऊनि येईं पाडसा ॥ २३ ॥ ऐसें बोलतां मच्छिंद्रनाथ ॥ भिक्षाझोळी ठेवूनि तेथ ॥ लक्षूनि
पातला मीननाथ ॥ गल्लीमाजी जाऊनियां ॥ २४ ॥ तो मीननाथ परम अज्ञान ॥ हस्तपाद भरले
विष्ठेनें ॥ अंगव्यक्त[2] गोरक्ष विष्ठा पाहोन ॥ परम चित्तीं विटलासे ॥ २५ ॥ मनांत म्हणे मच्छिंद्रासी ॥
कीं परम असे विवसी ॥ विषय उपद्रव संन्याशासी ॥ व्यर्थ कासया पाहिजे ॥ २६ ॥ कीं कबरी-
भाराविण बोडकी ॥ कुंकूंखटाटोप हुडकी ॥ तेवीं मच्छिंद्रमनीं उपद्रव शेखीं ॥ काय आज सुचला हो
॥ २७ ॥ जन्मांधासी अवनीं ॥ तोचि संभार रक्षी कानीं ॥ निगडी मनुष्या षड्रसान्नीं ॥

१ समुद्रस्नान. २ अंगभर.

खटाटोप कासया || २८ || कीं परम भ्याड सोडी सदन || शस्त्रसंभारापरी संगोपन || ज्याचें काय आसन वसन || त्या वस्त्रभूषण कासया || २९ || कीं रानींचें रानसावज उन्मत्त || द्रव्य देऊनि त्या करावें शांत || तेवीं निस्पृहताविषय अत्यंत || गोड कांहींच वाटेना || १३० || ऐसें बोलूनि गौरनंदन || मीननाथ तें करीं कवळून || दृष्ट करी मार्च्छिद्राकारणें || उचलोनिया तेधवां || ३१ || विष्ठेव्यक्त[1] मीननाथ || पाहोनि मार्च्छिद्र बोलत || म्हणे गोरक्षा सरितेआंत || धुवोनि आणि बाळका || ३२ || अवश्य म्हणोनि गोरक्षनाथ || तैसाचि उठोनि सरिते जात || संचार करितां सरितेंत || तों उत्तम खडक देखिला || ३३ || देखिलें परी एकांतस्थान || मनांत म्हणे न्यावें धूवोन || परी अंतर्बाह्य मळी निवटवून || नाथालागीं दाखवूं || ३४ || ऐसें विचारूनि चित्तांत || पदीं धारिला मीननाथ || खडकावरी आपटोनि त्वरित || गतप्राण पैं केला || ३५ || सरिते उदक असे अपार || त्यांत प्रवेशतें झालें रुधिर || तें सर्व अपार जळचर || भक्ष्य म्हणोनि धावले || ३६ || मच्छ मगरी कबंधदेही || मग तळपती त्या प्रवाहीं || तैं अपार जळचरें पाहूनि डोहीं || मनांत म्हणतसे गोरक्ष || ३७ || म्हणे जीवें गेला मीननाथ || तरी याचें घालों सदावर्त[2] || एक जीवावरी तृप्त होत || आहेत जीव सकळ हे || ३८ || ऐसा विचार करूनि मनीं || त्वचा घेतली काढुनि || गतिरति[3] मांस तुकडे करोनी || जळचरांतें ओपीतसे || ३९ || उरल्या अस्थी त्या जळांत || टाकूनि तेथूनि उठला नाथ || परी त्या जळा नसे अंत || अस्थी तळीं व्यक्त जाहल्याती || १४० || ऐसें करितां गौरनंदन || मांस तें सकळ गेलें आटून || मांस सरल्या आतडें पूर्ण || जळचरांतें भक्षविलें || ४१ || एक त्वचेरहित भाग || कांहीं न ठेवी वरतें अव्यंग || खडकीं पवित्र करूनि चांग || त्वचा घेऊन चालला || ४२ || चालला परी तो सदनीं || शिबिरीं नसे मार्च्छिद्रमुनी || शांभवीअर्थी[4] बाजारभुवनीं || संचारलासे महाराजा || ४३ || तो येतांचि तेथें मार्च्छिद्रनाथ || मग तान्हा पसरी प्रावर्णीं[5] त्वचेत[5] || मित्ररश्मि[6] पाहोनि वात || सुकावया घातलें || ४४ || तों यरीकडे मार्च्छिद्रनंदन || शांभवी आलासे घेऊन || कंदा कुत्का सिद्ध

---

१ विष्ठेनें भरावलेला. २ अन्नछत्र. ३ लहान लहान ४ भांगेसाठीं. ५ पांघरुणासारखें कातडें. ६ ऊन.

करून || असनावरी बैसला || ४५ || बैसला परी गोरक्षातें || म्हणे बा रे कोठें मीननाथ || येरी म्हणे धुवोनि त्यातें || स्वच्छ आणिलें महाराजा || ४६ || मच्छिंद्र म्हणे आणिलें परी || कोठें ठेविला न दिसे नेत्रीं || येरी म्हणे तान्हा प्रावरीं || सुकूं घातला महाराजा || ४७ || म्हणे मच्छिंद्र काय बोलसी || घातला सुकूं ऐसें म्हणसी || येरी म्हणे कीं असत्य तुम्हांसी || भाषण माझें वाटतसे || ४८ || तरी बाहेर शीघ्र येवोन || स्वचक्षूनें पहावा विलोकून || ऐसें बोलता मच्छिंद्रनंदन¹ || तेंचि क्षणीं बाहेर येतसे ||४९|| म्हणे कोठें रे मीननाथ || परी पाहतां म्हणे तान्हा प्रावर्णातें || न्याहाळोनि पाहतां देखे त्वचेतें || मग धरणी आंग सांडीतसे || १५० || म्हणे अहा रे काय केलें || बाळ माझें कैसें मारविलें || अंग धरणीवरी टाकिलें || वरी लोळे गडबडां || ५१ || अहा अहा म्हणूनी || मृत्तिका उचलोनि घाली वदनीं || आणि वक्षःस्थळा पिटूनी || शोक करी आक्रोशें || ५२ || परम मोहें आरंबळत || उठउठोनि त्वचा कळीत || हृदयीं लावूनि आठवीत || बाळकाच्या गुणातें || ५३ || अहा तुझा मी असें जनक || परम शत्रु होतो एक || जननीचें तोडूनि बाळक || तुज आणिलें कैसें म्यां || ५४ || म्हणे अहा रे मीननाथा || मज सांडूनि कैसा गेलासी आतां || एकटा परदेशी सोडूनि तत्त्वतां || मार्ग मिळाला तुज केवीं || ५५ || आतां तूतें कीलोतळा || कोठूनि पाहील मुखकमळा || अहा तुझा कापिला गळा || कैसा येथें आणूनी || ५६ || बाळका स्त्रियांचे राज्यांत || मुहुःकारें पावशील मृत्यु || म्हणोनि बा रे तुजसी येथें || रक्षणातें आणिलें || ५७ || आणिलें परी तुज निश्चितीं || कृतांत झाला गोरक्ष जती || ऐसें म्हणोनि धरणीप्रती || अंग टाकी धडाडून || ५८ || पुन्हा उठे मच्छिंद्रनंदन¹ || त्वचा हृदयीं धरा कवळून || म्हणे बाळा तुजसमान || पुत्र कैंचा मज आतां || ५९ || अहा बाळाचें चांगुलपण || मज भासतसे जैसा मदन || अहा बाळाचे उत्तम गुण || कोणा अर्थी वर्णू मी ||१६०|| बाळा लोटलीं वर्षें तीन || परी काय सांगू मंजुळ बोलणें || हा ताता ऐसें म्हणोन || हाक मारीत होतासी तूं || ६१ || बा रे तनू असतां कोवळीं || परी शयनीहून उठसी उषःकाळीं || माथा

१ मच्छिन्द्रनाथ.

ठेवूनि मस पदकमळीं ॥ अहो तात ऐसें म्हणसी ॥ ६२ ॥ बा तू वसत होतासी मम शेजारीं ॥ मर्यादा रक्षीत होतासी अंतरीं ॥ अरे कठिण वागुत्तरीं ॥ शब्द वाहिला नाहीं म्यां ॥ ६३ ॥ बा रे भोजन करितां ताटीं ॥ चतुरपणाची परम हातवटी ॥ आपुल्या पुढें ठेवूनि दृष्टि ॥ ग्रास देसी बाळका ॥ ६४ ॥ अहा रे अहा मीननाथ बाळा ॥ परमज्ञावी वाचा रसाळा ॥ लिप्त कदा नव्हेसी मळा ॥ शुद्ध मुखकमळा मिरवीसी ॥ ६५॥ अहा बा रे चक्षुघ्राण ॥ कधीं न पाहिलें तुझें माळिण ॥ आज तुझें अंग विष्ठावेष्ठन ॥ कैसें अमंगळ जावया ॥ ६६ ॥ बा रे कधीं मजवांचून ॥ न राहसी एकांतपण ॥ आजिचे दिनीं शयनीं मज सोडून ॥ कैसा परत गेलासी ॥ ६७ ॥ बा रे माय तुझी कीलोतळा ॥ तिचा कधीं न पाहसी लळा ॥ आसनीं शयनीं मजपासूनि बाळा ॥ पैल झाला नाहींस तूं ॥ ६८ ॥ तरी ऐसें असूनि तुझे मनीं ॥ आजि मज गेलासी सोडूनी ॥ अहा एकदां येऊनि अवनीं ॥ मुख दावीं मज बाळा ॥ ६९ ॥ ऐसें म्हणोनि मच्छिंद्रनाथ ॥ हंबरडा गायीसमान फोडीत ॥ अहा माझा मीननाथ ॥ कोणीं दाखवा म्हणतसे ॥ १७० ॥ भूमीं लोळे अश्रु नयनीं ॥ नेत्रीं ढाळितां न समाये पाणी ॥ वक्षःस्थळादि पिटूनि अवनीं ॥ दाखवा म्हणे मीननाथ ॥ ७१ ॥ ऐसें म्हणोनि आक्रंदत ॥ ते पाहून गोरक्षनाथ ॥ मनांत म्हणे अद्यापि भ्रांत ॥ गेली नाहीं श्रीगुरूची ॥ ७२ ॥ मग पुढें गोरक्षनाथ होऊन ॥ म्हणे महाराजा कां घेतां अज्ञानपण ॥ कोण तुम्ही कोणाचा नंदन ॥ करितां रुदन त्यासाठीं ॥ ७३ ॥ अहो पुरतें पाहतां कोण मेला ॥ अशाश्वताचा भार हरला ॥ शाश्वत अचळ आहे बोला ॥ कदा काळीं न मरे तो ॥ ७४ ॥ अहो तुमचा मीननाथ ॥ नामधारी असे त्यांत ॥ तो कदा न मरे योजिल्या घात ॥ आहे शाश्वत महाराजा ॥ ७५ ॥ तो कदा न मरे शस्त्रघातांनीं ॥ त्यातें न जाळी कदा वन्ही ॥ अनिळ न शोषी ना बुडवी पाणी ॥ शाश्वत चिन्ही नांदतसे ॥ ॥ ७६ ॥ ऐसें बोलता गोरक्षक ॥ परी कदा न सोडी शोक ॥ अहा अहा मीननाथ ॥ ऐसें म्हणोनि आक्रंदे ॥ ७७ ॥ ऐशिया आग्रहाचा अर्थ ॥ तें पाहूनियां

गोरक्षनाथ || मग संजीवनीमंत्राप्रत || स्मरण करिता पैं झाला || ७८ || करीं कवळूनि भस्माचिमुटी || संजीवनी मंत्र जपे ओठीं || त्वचेप्रती सोडिता झाला मुष्टी || मीननाथ ऊउला || ७९ || उठतांचि मीननाथ || मच्छिंद्राचे गळा पडत || मच्छिंद्र पाहूनि हृदयांत || परम मोहें धरीतसे || १८० || चुंबन घेऊनि म्हणे बाळा || कोठें गेला होतासी खेळा || मज टाकूनि विनयस्थळा[1] || गमन केलें होतें कीं || ८१ || ऐसें म्हणोनि जैसें तैसें || तोंही अस्त पावला दिवस || दुसरे दिनीं मीननाथास || घेऊनि ते चालिले || ८२ || मार्गी चालतां त्रिवर्ग जाण || गोरक्ष करितां झाला बोलणें || हे महाराजा मच्छिंद्रनंदन || चित्त द्यावें मम बोला || ८३ || तुमचा प्रताप पाहतां अत्रनीं || निर्जीवा जीववाल वाटे मनीं || ऐसें असूनि सुतालागुनी || रुदन केलें हें काय || ८४ || तरी हें रुदन करावया कारण || काय होतें बोला वचन || ऐसे मीननाथ सहस्त्रावधीनें || संजीवनींने निर्माल || ८५ || तरी हें आश्चर्य वाटे मनीं || स्वामी पडले शोकरुदनीं || कीं चिंताहारक चिंतामणी || तो चिंतेमाजी पडियेला || ८६ || ऐसे ऐकोनि मच्छिंद्रनाथ || म्हणे तुवां मारिलें किमर्थ || येरू म्हणे मोहभावार्थ || तो पाहावया तुमचा || ८७ || तुम्ही वैराग्यशील म्हणवितां || तरी माया लंघुनि व्हावें परता || आशा मनिषा[2] तृष्णा ममता || लिप्त नसावी शरीरातें ||८८|| ऐशा परीक्षा भावनेसीं || म्यां मारिलें मीननाथासी || परी प्राज्ञिक तुम्ही सर्वज्ञराशी || रुदन कासया केलें जी || ८९ || येरू म्हणे वत्सा ऐक || तूं शिष्य माझा असती एक || तरी म्यांही परीक्षेंच कौतुक || तुझें बाळा पाहिलें असे ||१९०|| बा रे आशा तृष्णा मनिषा कामना || काम क्रोध मद मत्सर वासना || हे मोहमांदुसी मायासदना || नांदणुकी करितात || ९१ || तरी तुझे ठायीं मायालेश || आहे कीं नाहीं महापुरुष || हे पहावया रुदनास || आरंभिलें म्यां पाडसा ||९२|| आम्ही अलक्षरूपी पाहणें || आणि विज्ञानज्ञानानें विवरणें || याच कौतुकें जाणपणे || पाहिलें म्यां पाडसा ||९३|| बा रे शाश्वत अशाश्वत || तुज कळलें कीं नाहीं होतों यां भ्रांतीत || तयाची परीक्षा रुदननिमित्त || तुझी घेतली

---

१ मंदिरात. २ इच्छा.

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी कमळानना ॥ दुष्टदानवअसुरमर्दना ॥ भक्तकामचकोर-चंद्रानना ॥ यादवेंद्रा आदिपुरुषा ॥ १ ॥ हे पयोब्धित्रासा[1] यदुकुळटिळका ॥ पुढें बोलवीं कथानका ॥ जेणें श्रोतियां चित्तदोंदिका ॥ आनंदाब्धि उचंबळे ॥ २ ॥ मागिले अध्यायीं सौराष्ट्रग्रामीं ॥ गोरक्षानें मीननाथा मारुनी ॥ पुन्हां उठविलें परीक्षा देऊनी ॥ श्रीगुरूच्या भावनें ॥ ३ ॥ मच्छिंद्रें धरूनि अज्ञान-पण ॥ मीननाथासवें[2] केलें रुदन ॥ परी गोरक्षाचें जाणीवपण ॥ परीक्षेतें आणिलें ॥ ४ ॥ असो यापरी तेथूनि निघून ॥ मार्गी करीत चालिले गमन ॥ तों तैलंगदेशीं गोदासंगमन ॥ समुद्रतीरा पातले ॥ ५ ॥ गोदासंगमीं करूनि स्नान ॥ आत्मलिंग शिवातें भावें पूजून ॥ तेथूनि गोदेचे तट धरून ॥ पश्चिमदिशे गमतातीं ॥ ६ ॥ तों बारा लिंगांतील लिंग समर्थ ॥ आंवढ्या आणि परळी वैजनाथ ॥ तें करूनियां सव्य गोदातीर्थ ॥ घेऊनिया चालिले ते ॥ ७ ॥ मार्गी चालितां गोदा सव्य ॥ तों वाल्मीकस्थान विपिनमय[3] ॥ गर्भगिरि पर्वतप्राय ॥ येऊनियां तेथें पोचले ॥ ८ ॥ तें रान कर्कश[4] अचाट ॥ गगनचुंबित तरु अफाट ॥ तयांमाजी तृण अफाट ॥ न मिळे वाट चालावया ॥ ९ ॥ व्याघ्र जंबूक शार्दूळ[5] हरी[6] ॥ वराह रीस[7] काननांतरीं ॥ हिंडती ते उन्मत्तापरी ॥ उग्र वेष दावूनियां ॥ १० ॥ जाळिया वेली कर्दळी सघन ॥ कीं जेथें रश्मींचें न पवे दर्शन ॥ कीं अर्कोदया लपे गगन ॥ ऐसा भास वाटतसे ॥ ११ ॥ बोरी बाभळ पळस शमी ॥ रातांजन कंदर्प अनेकनामी ॥ खैर हिंवर कंटकधामी ॥ काननांत तरु मिरवती ॥ १२ ॥ एक तुराट्ट अर्की फुल्लाट ॥ वरकड तीक्ष्ण कंटकनट ॥ तेवीं कनकखंडजाळी अचाट ॥ पर्णकुटिका जैसा कीं ॥ १३ ॥ तयांमाजी तृण उचित ॥ स्थावर तरू जाहले व्यक्त ॥ तेणें धरादेवीचें सहसा नितांत ॥ झाकिन्नलें शरीर ॥ १४ ॥ महा तें कानन सुरस ॥ वसन नेसाविलें भूदेवीस ॥ हरितवर्णी कुसुमपदरास ॥ बुटालिंगी मिरवली ॥ १५ ॥ म्हणाल कासया नेसली वसन ॥ तो परपुरुष दिनकर गगनीं ॥ म्हणूनि

---

१ क्षीरसागरांत राहणाऱ्या. २ मीननाथासाठीं. ३ अरण्यमय. ४ किर्र. ५ सिंह. ६ वानरें. ७ अस्वलें. ८ बुट्टयाची.

आहे बहुत || हाटकवीट भस्मझोळींत || स्त्रीराज्यांतूनि आणिली || ६४ || म्हणूनि तूतें भय स्थित || विचारितों काननांत || येरू म्हणे अशाश्वत || जडही नसे डर गेला || ६५ || ऐसें म्हणतां गोरक्षनाथ || मच्छिंद्राचे काय चित्तांत || चित्तीं म्हणे हाटकविटेतें || सांडिली कीं कळेना || ६६ || ऐसें जाणूनि स्वचित्तांत || मच्छिंद्र तळमळी पहावयातें || परी गोरक्ष मच्छिंद्राचा धरूनि हात || पर्वतावरी नेतसे || ६७ || तो महापर्वत गर्भगिरी || उभे चढतांचि लघुशंका करी || पर्वतमाथां गोरक्ष मौन वरी || मज समजेल म्हणूनी || ६८ || मग दोन घटिका स्वस्तिक्षेम || सेविती ते विश्राम || उपरी अवयव परिक्षाळून || मार्ग क्रमूं म्हणताती || ६९ || ज्याचें त्यानें वस्त्रभूषण || अंगीं केलें परिधान ||. आपुलाल्या झोळ्या घेवोन || कक्षे अडकवूनि बांधिती || ७० || तों मच्छिंद्र आपुली घेऊनि झोळी || विकासूनि पाहे नेत्रकमळीं || तों कनक नसे पाषाणवळी || झोळीमाजी नांदतसे || ७१ || तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ || धरणीवरी अंग टाकीत || अहा अहा म्हणूनि आरंबळत || कनकवीट गेली म्हणोनी || ७२ || मच्छिंद्र बोले क्रोधेंकरून || तुवां टाकिलें रे माझें धन || तूतें ओझें काय दारुण || झालें होतें तयाचें || ७३ || अहा आतां काय करूं || कोठें पाहूं हा भांगारू || परम यत्नें वेंचूनि शरीरू || हाटक आणिलें होतें म्यां || ७४ || तरी हा थोर मध्यें अनर्थ || कैसा योजिला श्रीभगवंतें || हातींचें सांडूनि गेलें वित्त || तरी देवक्षोभ जाणावा || ७५ || ऐसें म्हणोनि दडदडां धांवत || पुन्हां परतोनि मागे पहात || ठाईं ठाईं चांचपीत || उकरीत महींसी || ७६ || ऐसी करोनि अपार चेष्टा || अंग टाकी महीं प्रतिष्ठा || गडबडां लोळोनि स्फुंदे स्पष्टा || करकमळें पिटीतसे || ७७ || पुनः पुनः मही उकरी || इकडे तिकडे पाषाण करीत || भाळावरती ठेवूनि हस्त || कर्म बुडालें म्हणतसे || ७८ || ऐसें म्हणोनि आक्रोश करीत || दीर्घस्वरें हंबरडा फोडीत || जीवास सोडूं म्हणत || कैसें केलें देवानें || ७९ ||

पिशाचासम भ्रमण करीत || म्हणे माझें येथें आहे वित्त || धांवोनि उकरा महीतें || कोणीतरी येऊनियां || ८० || गोरक्षापाशीं शीघ्र येऊन || म्हणे तूं माझें न देशी धन || तूं कोण कोणाचा येऊन || पाळतीनें[1] मिरविसी || ८१ || ऐसें अनाओळखीनें[2] बोलत || तेणें हृदयीं दचकला गोरक्षनाथ || मग मच्छिंद्राचा धरोनि हात || पर्वतावरी नेतसे || ८२ || तो महानग पर्वत गर्भगिरी || उभे चढले तयावरी || चढतां लघुशंका करी || पर्वतमाथां गोरक्ष || ८३ || सिद्धीयोग मंत्र जपूनी || मंत्रधार कनकवर्णी || सकळ पर्वत देदीप्यमानी || शुद्ध हाटकीं मिरवला || ८४ || मग श्रीगुरूसी नमन करून || म्हणे लागेल तितुकें घेईजे सोनें || तें मच्छिंद्र पाहूनियां जाण || म्हणे धन्य धन्य गोरक्षा || ८५ || गोरक्ष म्हणे गुरुनाथा || लागेल तितुकें घ्यावें कनका || येरू म्हणे तूं परीस निका || लाभलासी पाडसा || ८६ || मग हृदयीं धरूनि गोरक्षनाथ || म्हणे बा धन्य आहेस सुत || सकळ सिद्धींचें माहेर युक्त || होऊनि जगीं मिरविसी || ८७ || मग मी ऐसा परीस टाकोन || काय करूं फार सुवर्ण || उत्तम निधनालागीं[3] सांडून || वल्लीरसा कां पहावें || ८८ || हातींचा टाकूनि राजहंस || व्यर्थ कवळूं फोल वायस || कीं कामधेनू असतां गृहास || तक्र मागें घरोघरीं || ८९ || दैवें निधी लाभल्या हातीं || किमर्थ शोधाव्या किमयायुक्ती || चिंतामणीची असतां वस्ती || चिंता करावी कासयातें || ९० || तें बाळका कैसें कळे पूर्ण || अर्थ लाधला तुजयोगानें || आतां कासया व्हावें सुवर्ण || सकळनिधी अससी तूं || ९१ || ऐसें बोलतां मच्छिंद्रनाथ || उपरी गोरक्ष विचार करीत || म्हणे महाराजा आजपर्यंत || कनक झोळी वागविलें || ९२ || तरी तें वागवावया कारण || कोणता होता मनीं काम || तीच कामना दृश्यमान || मातें दावीं महाराजा || ९३ || येरू म्हणे वत्सा ऐक || मम हृदयींची होती भूक || आपुले देशीं मोडूनि हाटक || बहु साधुंतें पुजावें || ९४ || तया हाटकाचें करूनि अन्न || मेळवावे अपार संतजन || भंडारा करावा ऐसें मन || मनकामनेतें वेधलें || ९५ || इतुकाचि अर्थ होता चित्तीं ||

१. पाळत ठेवतोस. २ ओळख नसल्यासारखे. ३ धनाला (अन्नाला).

म्हणोनि वागविलें हाटकाप्रती ।। यावरी बोले गोरक्ष जती ।। तरी ही कामना फेडीन मी ।। ९६ ।। मग पर्वतीं बैसवोनि मच्छिंद्रनाथा ।। आपण पुन्हां उतरला खालता ।। उचलोनि नेलें माथां ।। पर्वतमाथीं गोरक्षकें ।। ९७ ।। मग गंधर्वास्त्र जपोनि होटीं ।। स्वर्गा प्रेरिली भस्मचिमुटी ।। तेणेंकरूनि महीतळवटीं ।। चित्रसेन उतरला ।। ९८ ।। श्रीनाथासी करूनि नमन ।। उभा राहिला कर जोडून ।। म्हणे महाराजा आज्ञा कोण ।। काय कार्य करावें मी ।। ९९ ।। येरू म्हणे गंधर्वनाथा ।। आणिक पाचारीं गंधर्व येथें ।। त्यांसी पाठवूनि महीवरतें ।। मेळा करा सर्वांहीं ।। १०० ।। नाना बैरागी संन्यासी ।। जपी तपी संतयोगियांसी ।। येथें आणोनि समाजेंसीं ।। अन्नदानें उत्साह करावा ।। १ ।। सुरवरगंधर्वगणसहित ।। देवदानवाकिन्नरांसहित ।। मेळवोनि अपरिमित ।। आनंदउत्साह करावा ।। २ ।। ऐसें सांगतांचि चित्रसेनातें ।। मग चित्रसेनें पाचारी गंधर्वांतें ।। एकशत गंधर्व महीवरते ।। प्रकट झाले येवोनी ।। ३ ।। मग त्या गंधर्वांसी चित्रसेनें ।। सांगूनि सर्व वर्तमान ।। दाही दिशा प्रेरणा करून ।। प्रज्ञावंत आणिले कीं ।। ४ ।। जपी तपी योगशीळ ।। गुप्त प्रगट आणिले सकळ ।। नवनाथादि ऋषिमंडळ ।। येऊनियां पोहोंचले ।। ५ ।। शुक दत्तात्रेय याज्ञवल्की ।। वसिष्ठ वामदेव कपिल शेखी ।। व्यास पाराशर नारद ऋषी ।। वाल्मीक पाचारिले गंधर्वीं ।। ६ ।। अठ्यायशीं सहस्र ऋषिभार ।। स्वर्गींहूनि उतरलं देवकिन्नर ।। गणगंधर्वादि वसुलोक अपार ।। तपोलोक पातले ।। ७ ।। त्यांतचि अष्टवसूंसहित ।। उपरिचर आला विमानव्यक्त ।। तेणें येतांचि मच्छिंद्रास वृत्तांत ।। कीलोतळेचा सांगीतला ।। ८ ।। कीं सोडूनि स्त्रीदेश अवनी ।। सिंहलद्वीपा गेली मैनाकिंनी ।। परी तुमच्या वियोगेंकरूनी ।। क्षीणशरीर झालीसे ।। ९ ।। तरी असो कैसें ते ।। भेटेल तुम्हां ईश्वरसत्ते ।। परी योगक्षेम स्वशरीरातें ।। आहांत कीं त्रिवर्ग ।। ११० ।। मच्छिंद्र म्हणे अहो जी ताता ।। तव कृपेची दृष्टी असतां ।। सदा मिरवूं सर्व क्षेमता ।। पदोपदी अर्थातें ।। ११ ।। ऐसें वदतां उभय जाण ।। तों देवांसह उतरला पाकशासन[1] ।। ब्रह्मा विष्णु रुद्रादि पूर्ण ।। महीलागीं उतरले ।। १२ ।। श्रीनाथासी भेटोनि सकळ ।। मग

१ इंद्र.

लालन ॥ म्हणे अवतारी करभंजन ॥ गैवी जन्मला गहिनीनाम ॥ सकळालागीं दिठावी ॥ ४५ ॥ ऐसिये स्नेहाचा परम अवसर ॥ पाहोनि बोलता झाला शंकर ॥ कीं आम्हालागीं पुढें अवतार ॥ घेणें आहे मच्छिंद्रा ॥ ४६ ॥ तरी त्या अवतरणीं नेमस्ती ॥ मही मिरवे नामांप्रती ॥ तरी त्या अनुग्रहाचे स्थितीं ॥ गहिनीनाथ वदविला ॥ ४७ ॥ तरी त्यातें विद्या अभ्यासून ॥ सकळ अधिकारी करावा पूर्ण ॥ मी अनुग्रह याचा घेईन ॥ पुढले ते अवतारीं ॥ ४८ ॥ ऐसें सांगतां शिव त्यास ॥ मग बोलावूनि गोरक्षास प्रत्यक्ष अनुग्रह गहिनीनाथास ॥ गोरक्षानें देवविला ॥ ४९ ॥ सर्व देवांचे साक्षीसहित ॥ मौळीं ठेविला वरदहस्त ॥ ब्रह्मपरायण गहिनीनाथ ॥ जाहला सत्य परियेसा ॥ १५० ॥ अनुग्रहउत्साह मंडळीसंगम ॥ एक मास उभवला आनंदद्रुम ॥ मग कुबेरा पाचारूनि नेम ॥ सांगता झाला गोरक्ष ॥ ५१ ॥ म्हणे हा कनकागिरी जा घेवोन ॥ अम्हां देई अपार भूषण ॥ सकळ मंडळी गौरवोन ॥ पाठवणें स्वस्थाना ॥ ५२ ॥ मग तो कुबेर बोलें वचन ॥ येथेंचि असों द्यावें धन ॥ मी लागेल तैसें इच्छेसमान ॥ भूषणातें आणितों ॥ ५३ ॥ मग अपार दिंडें वस्त्रें आणोन ॥ महत्त्वासारखें दिधलें वांटोन ॥ द्रव्यादि देवोनि याचकजन ॥ तोषविले सकळ ॥ ५४ ॥ सकळ तोषले पावोनि मान ॥ पावती आपुलें स्वस्थान ॥ परी मच्छिंद्र तेथें राहोन ॥ अभ्यासिती[1] गहिनीतें ॥ ५५ ॥ उपरी गंधर्व मच्छिंद्रपिता ॥ तो आपुले स्वस्थाना जातां ॥ त्यासवें देऊनि मीननाथा ॥ सिंहलद्वीपीं पाठविला ॥ ५६ ॥ उपरिचर वसूनें मीननाथ ॥ केला कीलोतळाच्या हस्तगत ॥ मच्छिंद्राचा सकळ वृत्तांत ॥ निवेदिला तियेसी ॥ ५७ ॥ कीलोतळेनें ऐकोनि वृत्तांत ॥ नेत्रीं आणिले अश्रुपात ॥ म्हणे आतां मातें मच्छिंद्रनाथ ॥ कैसा भेटेल कळेना ॥ ५८ ॥ उपरिचर बोले वो शुभाननी ॥ चिंता न करीं कांहीं मनीं ॥ एक वेळां मच्छिंद्रमुनी ॥ निजदृष्टीं पाहसील ॥ ५९ ॥ ऐसें म्हणोनि उपरिचर गेला ॥ येरीकडे कीलोतळा ॥ हृदयीं कवळोनि मीननाथबाळा ॥ प्रेमें चुंबन

---

१ शिकवीत होतें.

घेतसे || १६० || म्हणे बाळा माझिये खंती[1] || होतसे कीं तुजप्रती || सोडोनि आलासी नाथ निगुती || श्री मच्छिंद्र पितयातें || ६१ || ऐसें बोलोनि मीननाथातें || वारंवार चुंबन घेत || येरीकडे गर्भाद्रीतें || गहिनी विद्या अभ्यासी || ६२ || तये वेळेस कोण कोण तेथें || राहिले होते ऐका नाथ || विचार करोनि उमाकांत || गर्भाद्रीतें राहिले || ६३ || अदृश्य अस्त्र नगीं प्रेरून || स्वस्थाना गेला कुबेर निघोन || तेणें नग तो कनकवर्ण || झांकोळून पैं गेला || ६४ || परी गर्भाद्रि पर्वतांत || वस्तीस राहिला उमाकांत || तो अद्यापि आहे स्वस्थानांत || म्हातारदेव म्हणती त्या || ६५ || तयाचिया पश्चिम दिशेसी || कानिफा राहिला शिष्यकटकेंसी || वस्ती करोनि नाम या ग्रामासी || मढी ऐसें ठेविलें || ६६ || तयाचे दक्षिण पर्वतीं || राहता झाला मच्छिंद्र जती || त्याहूनि पूर्वेस महीपर्वतीं || जालिंदर राहिला || ६७ || आणि त्या पर्वतापैलदेशीं || नागनाथ राहिला वडवानळेंशीं || आणि रेवणासिद्ध जया महांशीं || विटेग्रामीं राहिला || ६८ || वामतीर्थ गर्भाद्रिपर्वतीं || राहता झाला गोरक्ष जती || सेवेसी शिष्य ठेवोनि सप्तीं[2] || विद्या सांगे गहिनीतें || ६९ || एक वर्षपर्यंत || अभ्यासिला गहिनीनाथ || सकळ विद्येचें स्वसामर्थ्य || तया देहीं सांठविलें || १७० || परी कोंतीगांवीं मधुब्राह्मण || गेले होते गहिनीस ठेवोन || ते जालंदरासमीप दिशेकारण || वस्तीलागीं विराजले || ७१ || विराजले परी गहिनीनाथ || अभ्यासिते झाले पात्रभरित || मग गोरक्ष बोळवोनि त्यातें || विप्रापाशीं पाठविला || ७२ || यावरी त्या वस्तीस || वसते झाले बहुत दिवस || शके दहाशें वर्षांस || समाधी त्यांनीं घेतल्या || ७३ || घेतल्या परी यवनधर्म || कबरव्यक्त झाले आश्रम || पुढें औरंगजेब तें पाहून || पुसता झाला लोकांसीं || ७४ || ह्या कोणाच्या असती कबरी || ते म्हणती तव पूर्वजांच्या साचारीं || मढींत कान्हांबापर्वतीं मच्छिंद्र || आवडतें स्थान याचें तें || ७५ || त्याहूनि पूर्वेस जालिंदर || विराजली

---

१ आठवण. २ सात.

त्याची कबर ॥ त्याहूनि खालता बल्ली थोर ॥ गहिनीनाथ नांदतसे ॥ ७६ ॥ मग तेणें ऐकूनि ऐसी मात ॥ पालटिलें त्या नांवातें ॥ जानपीर जालिंदरातें ॥ ठेविलें असे राजानें ॥ ७७ ॥ गहिनीनाथास गैबी पीर ॥ नाम ठेविलें तेत्री साचार ॥ महीजदी बांधोनि पुजारे ॥ ठाई ठाई स्थापिले ॥ ७८ ॥ मच्छिंद्र आणि कानिफाचें ॥ नामाभिधान बदलूनि साचें ॥ मायाबा कान्होबा बोलोनि साचें ॥ यवन पुजारी स्थापिले ॥ ७९ ॥ कल्याण कलबुर्गी बाबाचैतन्य ॥ राजबागशर नाम ठेविलें त्यानें ॥ म्हणाल केलें यवनकारण ॥ ऐसें विपरीत त्या रायें ॥ १८० ॥ परी समाधी पाहिल्या कबरीऐशा ॥ म्हणोनि त्यातें पडला भास ॥ कीं हे पीर असतील यवनकुळींचे ॥ म्हणोनि प्रविष्ट करावें ॥ ८१ ॥ म्हणोनि ऐसें कृत्य घडलें ॥ यापरी ऐकोनि श्रोता बोले ॥ कीं कबरयुक्त नाथ केले भले ॥ काय म्हणोनि झालेती ॥ ८२ ॥ तरी ते अंतरसाक्ष नाथ ॥ यवन राजे होतील महीतें ॥ ते छळितील हिंदुदेवांतें ॥ म्हणोनि कबरी बांधिल्या ॥८३॥ परी हें असो आतां कथन ॥ मध्यें कथा असती देदीप्यमान ॥ नाथांनीं योजूनि आपुलालें स्थान ॥ ठाई ठाई राहिले ॥ ८४ ॥ गोरक्ष सटव्या ठेवोनि रक्षण ॥ निघता झाला तीर्थाकारण ॥ त्या सटव्या तेथें अद्याप राहून ॥ रक्षिताती स्थानासी ॥ ८५ ॥ यापरी पुढें गोरक्षनाथ ॥ भेटेल जाऊनि भर्तरीस ॥ ती कथा पुढें रसाळभरित ॥ श्रोतिये श्रवणीं स्वीकारा ॥ ८६ ॥ नरहरिवंशीं धुंडीकुमर ॥ कवि मालू असे संतकिंकर ॥ कथा सांगेल भक्तिसार ॥ भर्तरींचे आख्यान ॥ ८७ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ त्रयोविंशाध्याय गोड हा ॥ १८८ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥ अध्याय २३ ॥ ओव्या ॥ १८८ ॥

॥ नवनाथभक्तिसार त्रयोविंशतितमाध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी निरंजना ॥ अलक्ष गोचरव्यक्त निर्गुणा ॥ पूर्णब्रह्म माया-हरणा ॥ चक्रचाळका आदिपुरुषा ॥ १ ॥ हे गुणातीता सर्वत्रभरिता ॥ सगुणरूपा लक्ष्मीकांता ॥ मागिले अध्यायीं रसाळ कथा ॥ मच्छिंद्रोत्सव दाविला ॥ २ ॥ एका सुवर्णविटेसाठीं ॥ कनकागिरीं करी गोरक्ष-जेठी ॥ आतां मम वाग्वटीं[1] ॥ भर्तरी आख्यान वदवीं कां ॥ ३ ॥ तरी श्रोते ऐका कथन ॥ पूर्वी मित्ररश्मी करितां गमन ॥ वातचक्रीं प्रेरूनि स्यंदन ॥ अस्ताचळा जातसे ॥ ४ ॥ तों उर्वशी विमाना-सनीं ॥ येत होती भूलोकअवनीं[2] ॥ तंव ती दारा मुख्यमंडनीं ॥ मदनबाळी देखिली ॥ ५ ॥ देखतांचि पंचबाणीं[3] ॥ शरीर वेधलें मित्रावरुणी ॥ वेधतांचि इंद्रियस्थानीं ॥ येऊनि रेत झगटलें ॥ ६ ॥ झगटतांचे इंद्रिय रेत ॥ स्थान सोडूनि झालें विभक्त ॥ विभक्त होता पतन त्वरित ॥ आकाशाहूनि पैं झालें ॥ ७ ॥ परी आकाशाहूनि होतांचि पतन ॥ वातानें तें विभक्तपण ॥ द्विभाग झालें महीकारण ॥ येऊनियां आदळलें ॥ ८ ॥ एक भाग लोमश आश्रमा ॥ येऊनि पावला थेट उत्तमा ॥ घटीं पडतांचि तनू उत्तमा ॥ आगस्तीची ओतली ॥ ९ ॥ यापरी दुसरा भाग ॥ तो कौलिक ऋषीच्या आश्रमा चांग ॥ येतांचि कैसा झाला वेग ॥ तोचि श्रवण करा आतां ॥ १० ॥ कौलिक घेऊनि पात्र[4] भर्तरी[4] ॥ भिक्षोद्देश धरूनि अंतरीं ॥ निघता झाला सदनाबाहेरी ॥ वस्तीपर्यटण करावया ॥ ११ ॥ परी कौलिक येतांचि बाहेर ॥ भर्तरी ठेवूनि महीवर ॥ बंद करीतसे सदनद्वार ॥ कडी टाळें देऊनिया ॥ १२ ॥ परी भर्तरी ठेविली अंगणांत ॥ तों आकाशांतूनि रेत त्यांत ॥ येऊनियां अकस्मात ॥ भाग एक आदळला ॥ १३ ॥ तों इकडे कौलिक ऋषी ॥ टाळें[5] देऊनि गृहद्वारासी ॥ येऊनि पाहे भर्तरीसी ॥ तों रेत व्यक्त देखिलें ॥ १४ ॥ रेतव्यक्त देखतांचि पात्र ॥ अंतःकरणीं विचारी तो पवित्र ॥ चित्तीं म्हणे वरुणीमित्र ॥ रेत सांडिलें भर्तरीं ॥ १५ ॥ तरी यांत धर्मीनारायण ॥ अवतार घेईल कलींत पूर्ण ॥ तीन शत एक

---

१ वाणीनें. २ भूतलावर. ३ मदनशरांनीं. ४ भांडें, कटोरा. ५ कुलूप.

तों बाळ रुदन करितां नयनीं || निवांत तृणीं पडलेंसे || ३२ || तरी अफाट तृण दिसे महीं || त्यांतही बाळ सबळ प्रवाहीं || चरत येतां हरिणी तया ठायीं || प्रसूत झाली बाळ पैं ||३३|| प्रसूत होतां बाळें दोन्ही || झालीं असतां कुरंगिणी || पुनः मागें पाहे परतोनी || तों तीन बाळें देखिलीं || ३४ || माझींच बाळें त्रिवर्ग असती || ऐसा भास ओढवला चित्तीं || मग जिव्हा लावूनि तयांप्रती || चाटूनि घेतलें असे || ३५ || परी तो खडतरपणीं दोन्हीं पाडसें तीतें || संध्याअवसरीं झगडलीं स्तनातें || परी हें बाळ नेणे पानातें || स्तन कवळावें कैसें तें || ३६ || मग ते कुरंगिणी लोटूनि पाडस || चहूंकडे ठेवूनि चौपदांस || मग वत्सलोनि लावी कांसेस || मुख त्याचें थानासी || ३७ || ऐसे लोटतां कांहींएक दिवस || तों तें रांगूं लागलें महीस || मग ते मृगी लावूनी थानास || संगोपन करीतसे || ३८ || ऐसें करवोनि स्तनपानीं || नित्य पाजी कुरंगिणी || आपुले मुखींची जिव्हा लावूनी || करी क्षाळण[1] शरीरासी || ३९ || पाडसें ठेवूनि तया स्थानीं || चरूं जातसे विपिना हरिणी || घडोघडी येतसे परतोनी || जाई पाजूनि बाळातें || ४० || ऐसें करितां संगोपन || वर्षे लोटलीं तयातें दोन || मग हरिणामध्येंचि जाऊन || पत्रें भक्षी वृक्षांची || ४१ || परी त्या वनचरांचे मेळीं || विचारितां सावजभाषा सकळी || स्पष्ट होऊनि त्या मंडळीं || त्यांसमान बोलतसे || ४२ || हस्तिवर्ग गायी म्हैशी व्याघ्र || जंबुक लांडगे हरिण भयंकर || शार्दूळ रोही गेंडा सांबर || भाषा समजे सकळांची || ४३ || सर्प किडे मुंगी पाळी[2] || पक्षी यांची बोली सकळी || तैसेंचि कोकूनि[3] उत्तर पावलीं || देत असे सकळांसी || ४४ || ऐसियापरी वनचर-रंगणीं || प्रत्यक्ष अवतार विचरे काननीं || जिकडे जिकडे जाय हरिणी || तिकडे तिकडे जातसे || ४५ || ऐसें पांच वर्षेपर्यंत || हरिणीमागें तो हिंडत || तों एके दिवशीं चरत || हरिणी आली त्या मार्गे || ४६ || काननीं चरतां मार्गे नेटें || तो बाळही आला ते वाटे || तों मार्गीं सहस्त्रीपुरुष भाट || मग त्या वाटे तीं येती || ४७ || त्या भाटा जयसिंग नाम ||

---

१ स्वच्छ. २ पाली. ३ स्वर काढून ओरडून.

कांता रेणुका सुमध्यम ॥ परी उभयतांचा एक नेम ॥ एकचित्तीं वर्तती ॥ ४८ ॥ प्रवर्तती परी कैसे अलोटीं ॥ शत्रुमित्र ऐक्यदृष्टीं ॥ कीं धनदघातका[1] मोह[2] पोटीं ॥ समानचि वर्ततसे ॥ ४९ ॥ तन्न्यायें पुरुषकांता ॥ प्रपंचराहाटीं वर्तत असतां ॥ तों सहज त्या मार्गें येतां ॥ तया ठायीं पातले ॥५०॥ पातले परी मार्गावरती ॥ बाळ देखिलें दिव्यशक्ती ॥ बालार्ककिरणी तेजाकृती ॥ लखलखित देखिलें ॥ ५१ ॥ कीं सहजासहज करावया गमन ॥ महीं उतरला रोहिणीरमण[3] ॥ कीं पावकतेजकांती वसन ॥ गुंडाळलं वाटतसे ॥ ५२ ॥ ऐशापरी तेजःपुंज ॥ जयसिंग भाट देखतां सहज ॥ मनांत म्हणे अर्कतेज ॥ बाळ असे कोणाचें ॥ ५३ ॥ ऐसें स्त्रियेसी म्हणतसे ॥ ऐसिया अरण्यांत असे ॥ बाळ सांडूनि गेलीं सुरस ॥ मातापिता कैसीं तीं ॥ ५४ ॥ कीं सहजचाली चालतां ॥ यांत चुकली याची माता ॥ ऐसे अपार संशय घेतां ॥ तयापाशीं पातले ॥ ५५ ॥ पातले परी बाळ पाहोन ॥ भयें व्याप्त झालें मन ॥ मग मृग बोलिले आरंबळोन ॥ पळूं लागले मार्गातें ॥ ५६ ॥ तें पाहूनि जयसिंग भाट ॥ धांवोनि धरिली बाळकाची पाठ ॥ पाठीं लागूनि धरूनि मनगट ॥ उभा केला बाळ तो ॥ ५७ ॥ उभा करूनि त्यातें बोलत ॥ म्हणे बाळा सांडीं भयातें ॥ तूतें भेटवीन तव मातेतें ॥ माता कोण ती सांग ॥ ५८ ॥ परी तें कुरंगभाषेकरून ॥ आरंबळतसे छंदेंकरून ॥ नेत्रा लोटलें अपार जीवन ॥ हांक मारी हरिणीतें ॥ ५९ ॥ परी ते हरिणी बाळ पाहून ॥ कासावीस झाले परम प्राण ॥ परी मनुष्यभयेंकरून ॥ निकट येऊं शकेना ॥ ६० ॥ हरिणी आपुले ठायींच्या ठायीं ॥ परम आरंबळे महीतें देहीं ॥ येरीकडे मार्गप्रवाहीं ॥ भाट बोले बाळातें ॥ ६१ ॥ म्हणे वत्सा व्यर्थ कां रडसी ॥ कोण मातापिता आहे तुजसी ॥ सोडूनि गेलीं अरण्यासी ॥ तरी भेटवूं तुज आतां ॥ ६२ ॥ परी कुरंगभाषेकरून ॥ ब्यां ब्यां करूनि करी रुदन ॥ मग भाट म्हणे हें वाचाहीन ॥ मुखस्तंभ वाटतसे ॥ ६३ ॥ मग हस्तखुणेनें पुसे त्यातें ॥ परी खूणही तें

---

१ धन देणारा आणि हत्या करणारा. २ प्रेम. ३ चंद्र.

नेणे परतें ॥ मग जयसिंग म्हणे आपुले मनातें ॥ परम अज्ञानी बाळक हें ॥ ६४ ॥ तरी आतां असो कैसें ॥ यातें आपुल्या न्यावें वस्तीस ॥ याची जननी भेटल्यास ॥ हस्तगत यातें करूं ॥ ६५ ॥ ऐसा विचार करूनि मनासीं ॥ उचलूनि घेतला स्वस्कंधासीं ॥ परी तें आरंबळोनि हरिणीसी ॥ पाचारीत अट्टहास्यें ॥ ६६ ॥ परी ती कुरंगभाषा कांहीं ॥ जयसिंगातें माहीत नाहीं ॥ तैसें वाहूनि मार्गप्रवाहीं ॥ घेऊनि जात बाळका ॥ ६७ ॥ परी त्या बाळकासी घेऊनि जातां ॥ अति आरंबळे हरिणी चित्ता ॥ सव्य-अपसव्य[1] वेढा भंवता ॥ घेऊन हंबरडा मारीतसे ॥ ६८ ॥ बाळावरी ठेवूनी दृष्टी ॥ धांव घेतसे पाठोपाठीं ॥ ठायीं ठायीं महीतटीं ॥ उभी राहूनि आरंबळे ॥ ६९ ॥ ऐसी हरिणी आरंबळत ॥ दुरोनि त्यासी मार्ग गमत ॥ परी तो जयसिंग पाहूनि मनांत ॥ विचार करी आपुल्या ॥ ७० ॥ म्हणे ही हरिणी कवणे अर्थीं ॥ हिंडत आहे काननाप्रती ॥ पाडस चुकार झालें निगुतीं ॥ म्हणोनि हिंडे विपिनीं ही ॥ ७१ ॥ ऐसियेपरी चित्तीं भास ॥ भासूनि गमन करीतसे मार्गास ॥ गमन करितां स्वगृहास ॥ वस्तीस जाऊनि पोहोंचला ॥ ७२ ॥ मग ती वस्ती पाहोनि हरिणी ॥ विपिना गेली निराशपणीं ॥ परी ठायीं ठायीं उभी राहूनि ॥ हंबरडा मारी आक्रोशें ॥ ७३ ॥ येरीकडे जयसिंग भाट ॥ येतां ग्रामा झाला प्रविष्ट ॥ बाळ ओपूनि कांते सुभट ॥ वस्ती फिरूं पातला ॥ ७४ ॥ सकळ वस्तीची फेरी फिरून ॥ पुन्हां शिबिरा येत परतोन ॥ ऐसें करितां मास तीन ॥ लोटूनि गेले वस्तीसीं ॥ ७५ ॥ परी तें बाळ आरंबळतां ॥ भयानें राहिली सकळ व्यथा ॥ मग थोडी थोडी संवय लागतां ॥ हरिणीस विसर पडला ॥ ७६ ॥ तेचि नीतीं बाळ विसर ॥ शनैक[2] पडला कुरंगापर ॥ मग भोजनपानादिक सारासार ॥ कळों सविस्तर लागलें ॥ ७७ ॥ बोली चाली शनैःशनैक ॥ प्रविष्ट जाहलें तें बाळक ॥ मग हांका मारी जननी जनक ॥ भक्षावया मागतसे ॥ ७८ ॥ असो ऐसियापरी अलोट ॥ ग्रामोग्रामीं हिंडे भाट ॥ हिंडतां हिंडतां भागी-

---

१ डाव्या उजव्या बाजूनें. २ हळूहळू.

रथी तट ॥ काशीक्षेत्रीं पातला ॥ ७९ ॥ पातला परी विश्वेश्वरीं ॥ दर्शना जात देवालयांतरीं ॥ स्नान करूनि भागीरथीतीरीं ॥ बाळ घेऊनि गेला असे ॥ ८० ॥ विश्वेश्वराचें दर्शन करीत ॥ तों लिंगांतूनि बोलिला उमाकांत ॥ यावें भर्तरीअवतारांत ॥ दृश्य झालां तुम्हीं कीं ॥ ८१ ॥ ऐसें एकूनि नमस्कारितां ॥ शब्दोदयीं झाला बोलता ॥ त्याचे ते शब्द सहजता ॥ जयासिंगें ऐकिले ॥ ८२ ॥ मग तो मनांत करी विचार ॥ बाळ हें करितां नमस्कार ॥ शिवालिंग बोले अति मधुर ॥ भर्तरी ऐसें म्हणोनि ॥ ८३ ॥ तरी हा आहे कोण अवतारदक्ष ॥ स्वर्गवासी आहे प्रत्यक्ष ॥ परी प्रारब्धयोगें आम्हां सुलक्ष ॥ प्राप्त झाला वाटतसे ॥ ८४ ॥ जैसा दारिद्रिया मांदुसघट[1] ॥ सहज चालतां आदळे वाट ॥ तेवीं आम्हां बाळ चोखट ॥ प्राप्त झालें दैवयोगें ॥ ८५ ॥ कीं चिंतातुरासी चिंतामणी ॥ अवचट लाधला मार्गेकरूनी ॥ तेवीं मातें अवतारतरणी ॥ प्राप्त झाला दैवानें ॥ ८६ ॥ कीं दुष्ट काळाची थोर रहाटी ॥ प्राण अन्नाविण होतां कष्टी ॥ तैं सुरभि[2] येऊनि कृपाहोटीं ॥ थान आपुलें ओपीतसे ॥ ८७ ॥ तन्न्याय मातें झालें ॥ निर्दैवा दैवें बाळ लाधलें ॥ लाधलें परी पुण्य पावलें ॥ अवतारी दिसतो हा ॥ ८८ ॥ हें पुण्य तरी वर्णूं केवढे ॥ जयासाठीं हा स्थूळवट दगड ॥ हर्षें पावूनि संस्कारपाड ॥ यावें भर्तरी म्हणतसे ॥ ८९ ॥ तरी आतां भर्तरी नाम ॥ थोर पाचारूं वाचेकारण ॥ ऐसीं चित्तीं कल्पना योजून ॥ पुन्हां शिबिरा पातले ॥ ९० ॥ पातले परी कांतेलागून ॥ सर्व निवेदिलें वर्तमान ॥ म्हणे हा पुत्र तुजकारण ॥ अवतारदक्ष[3] सांपडला ॥ ९१ ॥ तरी हा अवतारदक्ष कैसा ॥ म्हणशील तरी वो वाग्रसा[4] ॥ तरी शिव प्रत्यक्ष बोलिला ऐसा ॥ यावें भर्तरी म्हणोनी ॥ ९२ ॥ अगे हा बाळ करितां नमन ॥ ध्वनि हे निघाली लिंगांतून ॥ ती म्यां ऐकिली आपुल्या कानें ॥ म्हणोनि म्हणतों अवतार हा ॥ ९३ ॥ तरी आतां येथूनि याते ॥ भर्तरी ऐसें नाम निश्चित ॥ पाचारूनि[5] अंतर्भूत[6] ॥ पालन करीं बाळाचें ॥ ९४ ॥ ऐसें सांगूनि तो युवती ॥ टाकूनि

---

१ द्रव्यानें भरलेली घागर. २ कामधेनु. ३ अवतारी. ४ गोड वाणीनें. ५ हाक मारून. ६ मनापासून.

गेला फेरीप्रती || परी श्रोते चित्तीं कल्पना घेती || शिव कां बोलिला भर्तरी || ९५ || यावें भर्तरी ऐसें वचन || किमर्थ वदला उमारमण || तरी तो भर्तरीत पावला जन्म || म्हणोनि शिव बोलिला असे || ९६ || भर्तरी अवतार सघन || यावें भर्तरी ऐसें म्हणोन || तरी आतां ऐसें ऐका वचन || कथा पुढें परिसावी || ९७ || ऐसें जयसिंग रेणुकेसी || सांगूनि वर्तमान तियेसी || भर्तरी नाम आनंदेसीं || पाचारीत उभयतां || ९८ || त्या उभयतांचे जठरांतरीं || संतति नसे संसारविहारीं || म्हणोनि स्नेहाची मोहित लहरी || बोलली असे तयातें || ९९ || रेणुका नित्य बैसवोनि अंकीं || चुंबन घेतसे लालनअंकीं || नाना पदार्थ मागितले कीं || आणूनि देती उभयतां || १०० || आसन वसन भोजन पान || देती करिती बहु लालन || बाळ खेळतांना पाहून || हर्षयुक्त होती ते || १ || बाळ भर्तरी पंचवर्षी || बोबडे बोले नाचे महीसी || नाच नाचोनि धांवोनि कंठासी || मिठी घाली मातेच्या || २ || मिठी घालितां रेणुका सती || उचलूनि घेत अंगावरती || चुंबन घेतां उभय तीं || हास्यवदन करिताती || ३ || हांसूनि एकमेकां म्हणती || ईश्वर पावला आपणांप्रती || उदरीं नसतां स्वसंतती || ईश्वरें दिधली कृपेनें || ४ || दिधली परी आक्षेप[1] चित्तासी || घेऊनि म्हणती या बाळासी || मातापिता चुकल्यासी || शोधीत असतील महीतें || ५ || परी ते शोधितां कोठें || अवचित जरी पडली गांठ || मग ते आपणां पासूनि नेटें[2] || घेऊनि जातील बाळातें || ६ || ऐसी चिंता उभय तीं || नित्य त्निय हृदयीं वाहती || अहा हें बाळ अलोकिक स्थिती || स्वरूपा मिती[3] नसे याच्या || ७ || ऐसें बाळ हें परम सगुण || हें तों नेतील आम्हांपासून || ऐसें चिंतिती परी मन || घोंटाळत उभयतांचें || ८ || मग ते उभयतां विचार करिती || कीं यास सोडूनि क्षेत्रत्राती || मही हिंडतां कोणे क्षितीं[4] || गांठी पडेल तयांची || ९ || मग त्या क्षेत्रीं स्थळ पाहून || राहते झाले भिक्षुकपणें || भिक्षा मागूनि क्षेत्राकारण ||

---

१ शंका. २ निश्चित. ३ सीमा. ४ जागीं.

निर्वाहातें चालविती ।। ११० ।। यापरी तें भर्तरी बाळ ॥ मेळ मुलांचे स्थावरमंडळ ।। तयांमाजीं खेळे खेळ ।। राजचिन्हें सर्वस्त्रीं ॥ ११ ॥ आपण सर्वांचा होऊनि राव ॥ मुलांचींच[1] मुलें[1] सर्व ॥ काठीचे करूनि अश्व ॥ शाळा लाविल्या तयानें ॥ १२ ॥ मंत्री परिचारक पायदळ जन ॥ स्वार झुंझार[2] कारकून ॥ नाना वेष मुलांस दाखवून ॥ राजचिन्हें करीतसे ॥ १३ ॥ तरी खेळ नव्हे भविष्य होणार ॥ होय भाग्याचा संस्कार ॥ जैसें ज्याचें भाग्य पर[3] ॥ चिन्हें उदय पावलीं ॥ १४ ॥ तरी असो राजचिन्हीं ॥ खेळ खेळतां बाळपणीं ॥ तों एके दिवशीं आरोहणोनी ॥ काष्ठशालिके[4] पळताती ॥ १५ ॥ पळती ते वाताकृती[5] ॥ मुखें हो हो करूनि म्हणती ॥ हो हो म्हणूनि थापटिती ॥ काष्ठशालिके अश्वातें ॥ १६ ॥ ऐसें खेळतां सोडूनि क्षेत्र ॥ धांवती भरले काननीं सर्वत्र ॥ एकांत विपिनीं खेळ खेळत ॥ सान्निध कोणी नसेचि ॥ १७ ॥ परी ते काननचव्हाट्यांत ॥ भर्तरी धांवतां शालिका अश्वातें ॥ तों पायासी ठेंच लागूनि महीतें ॥ उलथोनियां पडियेला ॥ १८ ॥ पडिला महीं कासावीस ॥ होऊनि सांडिलें शुद्धबुद्धीस ॥ नेत्रें विकासूनि[6] महीतें ॥ दाविता झाला तत्क्षणीं ॥ १९ ॥ ते श्वेतवर्ण पाहूनि नयन ॥ अर्भके पळालीं भयेंकरून ॥ म्हणती भर्तरी पावला मरण ॥ भूत होईल आता हा ॥ १२० ॥ मग हा आपुल्या लागोनि पाठीं ॥ भक्षील सकळ मग शेवटीं ॥ ऐसें भय मानूनि पोटीं ॥ पळूनि गेलीं अर्भकें ॥ २१ ॥ जाऊनि भागीरथीघांटावर ॥ करीत बैसलीं आहेत विचार ॥ म्हणती भर्तरिया भूत थोर ॥ होऊनि हिंडे ग्रामांत ॥ २२ ॥ मग गडे हो आपण गल्लींसी ॥ कैसें खेळावें भक्षील आपणांसी ॥ तरी आतां आपुले ग्रामासी ॥ खेळ खेळूं सदनांत ॥ २३ ॥ यापरी दुसरा अर्भक बोलत ॥ कीं बरवें सांडिलें काननातें ॥ मनुष्य कोणी नव्हतें तेथें ॥ भक्षिलें असतें आपणांसी ॥ २४ ॥ ऐसें अर्भक घांटावर ॥ करीत बैसले आहेत विचार ॥ तों येरीकडे मूर्च्छा अपार ॥ भर्तरीतें वेधली ॥ २५ ॥ महीं पडलासे

---

१ सर्व मुलेंच मुलें. २ योद्धे. ३ श्रेष्ठ. ४ काठीचे घोडे. ५ वाऱ्यासारखे. ६ डोळे फिरवणें.

उलथोन || शरीर सुकलें तेणेंकरून || ठायीं ठायीं भेदले पाषाण[1] || रुधिर तेणें वाहातसे || २६ || ऐसे होतां अवस्थेसी || मैत्रावरुणें पाहिलें त्यासी || मग पुत्रमोह हृदयासी || परम कळवळा दाटला || २७ || मग महीस मित्रावरुणी || येता झाला स्नेहेंकरूनी || अति लगबगें बाळ उचलोनी || हृदयालागीं कवळिलें || २८ || त्वरें आणूनि भागीरथीजीवन[2] || तयासी करविलें तोयपान || हृदयालागीं आलिंगून || सावध केलें बाळासी || २९ || आणि पाहूनि स्वयें कृपादृष्टीं || मग दुःखलेशाची झाली फिटी || पाषाणघांव[3] घसवटीं || अदृश्यपणें मिरवले || १३० || मग तो बाळ सावधपणीं || अंकीं घेऊनि मिरवोनी || परम स्नेहें मुखावरोनी || वरदहस्तें कुरवाळी || ३१ || यापरी विप्राचा वेष धरोनि || तेथोनि चालिला मित्रावरुणी || भर्तरीचा धरोनि पाणी || सदनालागीं आणीतसे || ३२ || तों मार्गी येतां घाबरे || पाहते झाले सर्व किशोर || पाहतांचि म्हणती भर्तरी थोर || भूत होऊन आला रे || ३३ || ऐसें म्हणूनि आरडोनी || पळताती अति भयेंकरूनी || आपुलाले सदना जाऊनी || भयें दडती संधींत || ३४ || येरीकडे मित्रावरुणी || सदनीं आला त्यासी घेऊनी || माता रेणुकेसी पाचारोनी || म्हणे सांभाळी बाळातें || ३५ || मग ते चरणीं ठेवूनि माथा || म्हणे महाराजा हे ताता || आपण कोण्या ग्रामीं असतां || परम स्नेहाळू आहां कीं || ३६ || ते रेणुका प्रेमळ सती || पाहतां विप्र दिव्य मूर्ती || वस्त्रासन[4] टाकूनि निगुतीं || बैसविलें त्यावरी || ३७ || मग म्हणे बाळका करीं कवळून || आणिलें तुम्ही मोहेंकरून || तरी सकळ संशय सोडून || नामाभिधान मज सांगा || ३८ || येरी म्हणे वो सती ऐक || या बाळाचा मी असें जनक || म्हणोनि स्नेहाचें दोंदिक[5] || तरी तुजपाशीं मी आलों || ३९ || तरी बाळ तुजकारणें || कायावाचा केलें अर्पण || परी तूंही आतां संशय टाकून || संगोपन करीं याचें || १४० || तें ऐकून बोलें ऐसें || तुम्ही बाळकाचे जनक कैसे || येरी म्हणे वो अनायासें || कथा ऐक बाळाची || ४१ || अगे मी विप्रवेषें तूतें || दिसत

---

१ दगडा दगडावरून रक्त वहात गेलें. २ भागीरथीचें पाणी. ३ दगडाचे घाव. ४ बसावयासाठीं वस्त्राचें आसन. ५ अत्यंत प्रेम.

आहें परी मी दैवत ॥ मित्रावरुणी नाम मातें ॥ महीलागीं वदतात ॥ ४२ ॥ मग मूळापासूनि तींतें कथन ॥ भर्तरीपात्रव्यक्त जनन ॥ हरिणीस्तनींचें संगोपन ॥ सकळ निर्णय वदलासे ॥ ४३ ॥ तरी या बाळाचें संभवन[1] ॥ अपूर्व आहे महीकारण ॥ परी असो पूर्ण दैवानें ॥ लाभ झाला तुज याचा ॥ ४४ ॥ झाला परी आर्तभूत[2] ॥ जगीं म्हणवीं कां आपुला सुत ॥ काया वाचा बुद्धि सुत ॥ रक्षण करीं उचित हें ॥ ४५ ॥ ऐसें सांगूनि मित्रावरुणी ॥ जाता झाला आपुले स्थानीं ॥ येरीकडे नितंबिनी ॥ परम चित्तीं तोषली ॥ ४६ ॥ मग भ्रतारासी सांगूनि वर्तमान ॥ तोही हर्षे ऐकून ॥ मग जननीजनकांचें भय पूर्ण ॥ बाळ-प्रकरणीं फिटलें कीं ॥ ४७ ॥ जैसें वस्त्र स्पर्शिल्या साबणीं ॥ सकळ मळाची होय हानी ॥ तेवी मित्रा-वरुण वाचेकरूनी ॥ सकळ संशय फिटलासे ॥ ४८ ॥ किंवा गढूळ झालें असतां उदक ॥ स्थिरावल्या दावी पवित्र मुख ॥ तेवीं त्याचा समूळ धाक[3] ॥ फिटूनि गेला तत्काळ ॥ ४९ ॥ कीं दारा[4] सगुणपर ॥ गृहीं असतां गरोदर ॥ परी प्रसूतीचें भय थोर ॥ प्रसूत झालिया फिटतसे ॥ १५० ॥ कीं अनभ्यस्त कांसे[5] लागतां ॥ परम भय मानी पार होतां ॥ परी पार झालिया सकळ चिंता ॥ फिटोनि जाय सरितेची ॥ ५१ ॥ कीं अचाट काननीं तस्करभयातें ॥ मार्ग मिळाला भयव्यक्त ॥ परी वस्ती पावल्या स्वस्थचित्त ॥ भयापासूनि होतसे ॥ ५२ ॥ तन्न्यायें मित्रावरुणी ॥ वार्ता ऐकतां उभय कर्णीं ॥ भयमुक्त होती आनंदोनी ॥ हेलावे चित्त पूर्णत्वें ॥ ५३ ॥ जैसें दुःख जाऊनि होतां सुख ॥ पोसे शरीर दोंदिक ॥ तेवीं त्यांचे चित्तीं बलाहक[6] ॥ आनंदाचा उदेला ॥ ५४ ॥ मग ते अतिप्रेमेंकरून ॥ आशापाशाचें गुंतले बंधन ॥ मग परम स्नेहाचा खुंट उभवोन ॥ गरके घालिति त्यासवें[7] ॥ ५५ ॥ ऐसियापरी दिवसेंदिवस ॥ परम उदेले लालनपालनास ॥ तंव काशीक्षेत्रीं पुण्यवस्तीस ॥ पंच वरुषें लोटलीं ॥ ५६ ॥ तों षड्दशवर्षी भर्तरी-नाथ ॥ पूर्ण झाला वयें व्यक्त ॥ जयसिंग आणि रेणुकेप्रत ॥ लग्नविचार सूचला ॥ ५७ ॥ मग उभयतां

---

१ जन्म. २ कळवळ्यानें; प्रेमानें. ३ भय. ५ स्त्री. ४ सांगडी बांधून. ६ मेघ. ७ त्याभोवती.

बसूनि एकांतीं ॥ म्हणती चला जाऊं स्वदेशाप्रती ॥ लक्षूनि संबंधा जाती ॥ लग्न करूं बाळाचें ॥ ५८ ॥ ऐसा विचार उभयतां करोनि ॥ सोडिते झाले क्षेत्रालागोनी ॥ माळवादेशीं त्यांचा ग्राम उद्देशोनी ॥ मार्ग धरिती तयाचा ॥ ५९ ॥ मार्गीं चालतां ग्रामोग्रामीं ॥ भिक्षा करिती भिक्षुकधर्मी ॥ मार्गीं चालता भविष्य वर्मीं ॥ त्रिकट झगटलें येऊनि ॥ १६० ॥ मार्गीं चालतां काननांत ॥ तस्कर येऊनि अकस्मात ॥ जयसिंग शस्त्रघातें ॥ मुक्त केला प्राणातें ॥ ६१ ॥ जवळी होतें वित्त कांहीं ॥ तें हिरोनि नेलें तस्करीं उपायीं ॥ जयसिंगाचें प्रेत महीं ॥ निचेष्टित पडियेलें ॥ ६२ ॥ मग तें पाहूनि रेणुका सती ॥ प्रेत कवळूनि देहानिगुती ॥ परम शोकें देहाप्रती ॥ सांडिती झाली तेधवां ॥ ६३ ॥ मग तीं उभयतां स्त्रीपुरुष ॥ भर्तरीनें काष्ठें मेळवूनि विशेष ॥ अग्नि लावूनि उभयतांस ॥ शोकडोहीं बुडाला ॥ ६४ ॥ उभयतांचें करितां दहन ॥ परी शोकाविशोकें पोळे प्राण ॥ म्हणे अहा तात मातेनें ॥ कैसें सोडिलें काननीं या ॥ ६५ ॥ अहा तुम्ही जननी जनक ॥ पाहते झालां परत्रलोक[1] ॥ यापरी महींतें मायिक[2] ॥ कोणी नसे मजलागीं ॥ ६६ ॥ अहा जननी रेणुकानाम्नी ॥ कैसी गेली मज सांडोनी ॥ आतां आई आई म्हणोनि वाणी ॥ बोलावूं मी कोणातें ॥ ६७ ॥ अहा जननी तूं परम मायिक ॥ जाणत होतीस तृषाभूक ॥ आतां निकटपणीं लोक ॥ परम कैसे पाहतील ॥ ६८ ॥ अहा जननी रात्रींतून ॥ तीन वेळां उठोन ॥ करवीत होतीस तोयपान ॥ तरी मन निष्ठुर कां केलें ॥ ६९ ॥ अहा हृदयीं धरूनि करिसी चुंबन ॥ वाचे म्हणसी बाळ हें तान्हें ॥ ऐसें म्हणोनि उदकपान ॥ करवीत असी नित्यशा ॥१७०॥ ऐसी माय तूं सघन ॥ असोनि केलें निष्ठुरपण ॥ मज ऐशा वनीं सोडून ॥ गेलीस कैसी जननीये ॥ ७१ ॥ अहा ताता जयसिंगनामी ॥ कैसा गेलासी मज टाकुनी ॥ आता पृथ्वीवर दैन्यवाणी ॥ कोठे राहूं निराश्रित ॥ ७२ ॥ अहा ताता बाहेर जातां ॥ खाऊ मजला आणीत होतां ॥ तो मुगुटीं खोवूनि सदनीं येतां ॥ पाचारूनि मज देशी ॥ ७३ ॥ ऐसा मोह असतां पोटीं ॥ सांडूनि

१ परलोक. २ मायेचे; प्रेमाचे.

गेलास विपिनीं देठीं ॥ ऐसें म्हणूनि करसंपुटीं[1] ॥ वक्षःस्थळ पिटीतसें ॥ ७४ ॥ ऐसें रुदन करीत करीत ॥ पेटवूनि झाला शांतचित्त ॥ पगी तो तेथूनि न उठे त्वरित ॥ प्राण सोडूं पाहातसे ॥ ७५ ॥ तों मार्गे-करून व्यवसाइक ॥ त्या वंजारें वृषभकटक[2] ॥ त्यांनीं पाहूनि त्याचा शोक ॥ परम चित्तीं कळवळलें ॥ ७६ ॥ मग तयापाशीं येऊन ॥ पुसोनि घेतलें वर्तमान ॥ वर्तमान कळल्या बोलती वचन ॥ बोधनीती तयातें ॥ ७७ ॥ म्हणती अगा भटसुता ॥ शोक कारसी अति वृथा ॥ होणार झालें विषममाथा[3] ॥ विधिअक्षरें[4] नेमीत ॥ ७८ ॥ जरी तू आतां करिसी शोक ॥ तरी काय मिळतील जननी जनक ॥ ईश्वरकरणी प्रारब्ध फुटकें ॥ आपुलेंचि म्हणावे ॥ ७९ ॥ तरी आतां धैर्य करून ॥ हित पहातें आपुलें आपण ॥ संसार करूनि आपुले मतीने ॥ तिन्ही लोकीं मिरवावें ॥ १८० ॥ ऐसें म्हणूनि बोध अपार ॥ उठविला त्याचा धरूनि कर ॥ मग संगें घेऊनि मुक्कामावर ॥ आणिलासे भर्तरी ॥ ८१ ॥ मुक्कामीं राहूनि सकळ जन ॥ रात्रीं देऊनि अन्नपान ॥ दुसरें दिवशीं सर्वें घेऊन ॥ पुन्हां जात व्यवसाई ॥ ८२ ॥ ऐसेपरी सात पांच दिन ॥ शोक करितां गेले लोटून ॥ मग दिवसोंदिवस होऊनि विस्मरण ॥ सहजस्थिती वर्ततसे ॥ ८३ ॥ मग त्या व्यवसायिकां सहज ॥ करूं लागला तयांचें काज ॥ काज [illegible] तेजःपुंज ॥ सकळ चाहती आदरानें ॥ ८४ ॥ मग आसन वसन भूषणासहित ॥ व्यवसाइक सकळ संपादित ॥ ऐसेपरी कांहीं दिवस त्या स्थितींत ॥ लोटून गेले तयाचे ॥ ८५ ॥ यापरी व्यवसाइक ॥ धान्य भरूनि अति अमूप ॥ उज्जनि शहर अवंतिक ॥ मार्ग धरिला तयाचा ॥ ८६ ॥ मार्ग सरतां वृक्षभकटका ॥ येऊनि पोहोंचला अवंतिका ॥ तेथें कथेचा रस निका ॥ होईल तो स्त्रीकारा पुढें ॥ ८७ ॥ म्हणाल पुढिले अध्यायीं रस ॥ उगाचि मानाल स्वचित्तास ॥ ऐसें तरी न म्हणावें पीयूष ॥ चवी घेतां कळों येईल ॥ ८८ ॥ तरी ती कथा सुधारस थोर ॥ वाढी श्रोत्या धुंडीकुमर ॥ मालू ऐसा नामोच्चार ॥

---

१ तळ हातांनीं. २ बैलांचा तांडा. ३ दाईट; दुर्भाव्य; ४ ब्रह्मदेव भाग्य लिहितो.

नरहरिकृपें मिरवतसे ॥ ८९ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ चतुर्विंशति अध्याय गोड हा ॥ १९० ॥ ॥ श्रीगोपालकृष्णार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥

॥ नवनाथभक्तिसार चतुर्विंशतितमोध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी वासुदेवा ॥ वासनाद्वासुदेवा मायाअव्ययवा ॥ म्हणोनि तूतें माधवा ॥ सगुणस्थिति विराजे ॥ १ ॥ हे चक्रचाळका यदुपति ॥ वदवीं आतां रसाळ युक्ती ॥ जेणें श्रोते आनंद पावती ॥ नवरसांतें वेधूनियां ॥ २ ॥ मागिले अध्यायीं भर्तरीनाथ ॥ अवंतिके आला व्यवसायातें ॥ तें जननादि पाळण यथाश्रुत ॥ वदविलें महाराजा ॥ ३ ॥ यापरी पुढें कथा गहन ॥ वदवीं नवरसां सुढाळपण ॥ ऐसें वदतां रुक्मिणीरमण ॥ संतोष चित्तीं जाहला ॥ ४ ॥ जाहला तरी आतां श्रोतीं ॥ कथा स्वीकारा श्रवणार्थीं ॥ व्यवसायिक घेऊनि भर्तरीप्रती ॥ अवंतिकेंसी पातले ॥ ५ ॥ पातले परी ग्रामाजवळी ॥ करिते झाले शिबिरस्थळीं[1] ॥ रचोनि गोण्या कनकपट सकळी ॥ शिबिरावरी विराजले ॥ ६ ॥ ऐसियेपरी व्यवासायिक ॥ उतरते झाले स्थानस्थायिक ॥ तों अस्ताचळा गेला अर्क ॥ व्यवसायिक मिळाले ॥ ७ ॥ अग्नि पेटवूनि एक्या ठायीं ॥ शेक घेती व्यवसायी ॥ तों निकट येऊनि जंबुक महीं ॥ कोल्हाळ केला एकाचि ॥ ८ ॥ कोल्हाळ केला परी स्वभाषेंत ॥ बोलते झाले जंबूक समस्त ॥ व्यवसायिक हो या स्थितींत ॥ बैसूं नका सावध व्हा ॥ ९ ॥ तुम्हांवरी आहे धाडी ॥ महातस्कर बळी प्रौढी ॥ द्रव्य हरूनि नेतील तांतडी ॥ सावध होऊनि बैसा रे ॥ १० ॥ ऐसें जंबुक बोलतां वाणीं ॥ भर्तरी ऐकता झाला कानीं ॥ ऐकतांचि विचार अंतःकरणीं ॥ करिता झाला महाराजा ॥ ११ ॥ मनांत म्हणे व्यवसायिक अन्न ॥ आपण करीत आहों भक्षण ॥ तरी यांतें श्रुत करून ॥ उपकारांतें सारावें ॥ १२ ॥ कीं मातेचा उपकार ॥ जेवीं फेडीतसे खगेंद्र ॥ तेवी व्यवसायिकांचा उपकार ॥ जंबुकांचें भाष्य तेंचि रीतीं सांगावें ॥ १३ ॥ मग म्हणे सकल व्यवसायिकां ॥ तुम्ही असावध राहूं नका ॥ तस्कर धाड घालूं आले ऐका ॥ येत आहेती तुम्हांवरते ॥ १४ ॥ म्हणती कळलें कशावरून ॥ तरी जंबुक बोले स्वभाषेंकरून ॥ भुंकत तरी भाषा मज कळून ॥ येत आहे महाराजा ॥ १५ ॥ तरी मीं तुमचें भक्षिलें अन्न ॥ म्हणूनि वदलों गुप्त न ठेवून ॥ ऐसें बोले भर्तरी वचन ॥ विश्वासातें दाटलें ॥ १६ ॥ मग ते व्यवसायिक

---

१ मुक्काम.

जन ।। नाना शस्त्रें करूनि धारण ।। बैसते झाले सावधपणें ।। काष्ठवणी[1] योजूनियां ।।१७ ।। पोटीं घालूनि मालभरती ।। सावध पहारे देती भंवतीं ।। तों तस्कर धाडी शतानुशतीं ।। येऊनियां पोंचले ।। १८ ।। पोंचले परी व्यवसायिक ।। परम झुंझार ब्रीददायिक ।। यंत्रघायें तस्कर सकळिक ।। जर्जर केलें सर्वस्वीं ।। १९ ।। परम जर्जर तस्कर होतां ।। मग वित्ताची सोडूनि वार्ता ।। पळते झाले शस्त्रघाता साहवेना शस्त्रघात ।। २० ।। असो तस्कर शतानुशतें ।। पळूनि गेले शस्त्रघातें ।। मग निवारण होऊनि हडबडत ।। बैसले शांत व्यवसायिक ।। २१ ।। शांत होउनि भर्तरियासी ।। घेऊनि बैसले मंडपासी ।। परी सावधपणीं लोटलिया निशी ।। दीड प्रहर राहिली ।। २२ ।। राहिली दीड प्रहर रात्र ।। पुन्हां जंबुक येऊनि तेथ ।। भुंकती सर्व मंडळासहित ।। व्यवसायिक ऐकती ।। २३ ।। ऐकती परी भर्तरीतें ।। पुन्हां पुसती प्रश्न उक्तें ।। कीं पुन्हां जंबुक येऊनि येथें ।। काय बोलले तें सांग ।। २४ ।। ऐसें बोलतां व्यवसायिक ।। सांगता झाला वरदायक ।। म्हणे आतां कोल्हे भुंकें ।। वदले आहेत ते ऐका ।। २५ ।। तरी उत्तर दिशेहूनि आतां पांथिक ।। येत आहे दक्षिणे जात ।। शिववरदी महासमर्थ ।। राक्षस जाणे असे तो ।। २६ ।। तयापाशीं चार रत्नें ।। असती तेजस्वी देदीप्यमान ।। तरी त्यातें येईल जो मारून ।। पूर्णलाभ तो लाभेल ।। २७ ।। परी तो लाभ म्हणाल केउता ।। तरी तयाचा रुधिरटिळा रेखितां ।। पावेल मग लाभ सार्वभौमता ।। अवंतिकेमाजी दक्ष तो ।। २८ ।। तरी त्यातें योजूनि मरण ।। रुधिरें वस्त्र आणावें भरून ।। ग्रामद्वारीं टिळा रेखून ।। विजय भाळीं रेखावा ।। २९ ।। ऐसें भर्तरी बोलतां त्यातें ।। तों विक्रम नृप होतां तेथें ।। ऐकतांचि शस्त्र हातातें ।। करवळूनियां चालिला ।। ३० ।। यापरी श्रोते कल्पना घेती ।। शिववरदें त्या दानवाप्रती ।। काय धन लाभलें क्षितीं ।। तेंचि कथानक सांगावें ।। ३१ ।। मग कवि म्हणे तो दानव ।। पूर्वी स्वर्गीचा होय गंधर्व ।। चित्रमा गंधर्व तयाचें नांव ।। महाप्रतापी आगळा ।। ३२ ।। तो सहजस्थितीं कैलासासी ।। जाता झाला भावें मानसीं ।। तों उमेसह द्यूतकर्मासी ।। शिव बैसले खेळत

---

१ लाठ्या—काठ्या घेऊन.

|| ३३ || तों चित्रमा गंधर्वनाथ || येऊनि पोंचला अकस्मात || तो उमेसहित उमाकांत || भावेंकरूनि नमियेला || ३४ || नमितां देखिलें नीलकंठें || मग आश्वासन देऊनि संनिध नीट || विराजवूनि गंधर्वभट || तुष्ट केला मानसीं || ३५ || निकट गंधर्वा बैसवून || खेळ खेळती दोघे जण || तों अंबेनें खेळीं डाव जिंकोन || शिवावरी आणियेला || ३६ || आणिला परी अक्षभास[1] || द्विविध[2] भासला उभयतांस || तेणेंकरूनि प्रतिवादास[3] || प्रवर्तली उभयतां || ३७ || शिव म्हणे पडले अठरा || अंबा म्हणे पडले बारा || ऐसा बोलण्यांत फेरा || उभयतांसी पडियेला || ३८ || मग ते उभय वदती || विवादितां गंधर्वा पुसती || तेणें शिवपक्ष धरूनि चित्तीं || अष्टादश पडले म्हणतसे || ३९ || परी ते पोबारा[4] खरेपणीं || असतां क्षोभली मृडानी[5] || म्हणे गंधर्वा शिवपक्ष धरोनी || बोलतोसी ऐसें तूं || ४० || परी तव देहीं असत्यवस्ती || आहे सदृढ पापमती || तरी तूं जाऊनि मृत्युक्षिती || राक्षसरूपें वर्तसील || ४१ || ऐसें बोलतां दक्षनंदिनी || गंधर्व व्यापला कंपेकरोनी || अंगीं रोमांच उठवूनी || शिवचरणीं लागला || ४२ || म्हणे महाराजा चंद्रमौळी || तव पक्ष धरितां येणें काळीं || मुखा लागली शापकाजळी || तरी आतां काय करूं || ४३ || ऐसें म्हणोनि अश्रु भरून || आले उभय लोचन || तेणेंकरूनि चित्तीं प्रसन्न || पशुपति दाटला || ४४ || म्हणे चित्रमा गंधर्वनाथा || न करीं शापाची सहसा चिंता || पुढें सुरोचन गंधर्व महीपर्वता || शक्रशापें वर्तला कीं || ४५ || वर्तला परी तया क्षितीं || पुत्र होईल तयाप्रती || तया पुत्राचेनि हातीं || मुक्त होशील सुजाणा || ४६ || तो शस्त्रघातें राक्षसतनूतें || तव प्राणातें करील विभक्त || येरी म्हणे लाभ त्यात || मज मारावया कायसा || ४७ || शिव म्हणे तूतें मुक्त करितां || रुधिरटिळक रेखितां माथां || तेणें टिळकें सर्व शोभता || मही भोगील भोगातें || ४८ || तों चित्रमा गंधर्व बोलत || त्या पुत्रासी काय हें माहीत || तरी तो येऊनि मम वधातें || प्रवर्तेल महाराजा || ४९ || ऐसें ऐकूनि उमाकांत || म्हणे धूमिन अवतार भर्तरीनाथ || त्यांचे मुखें होईल श्रुत || सुरोचना पुत्रासी

१ फासे; २ फाशाचें दान वेगवेगळें भासलें. ३ वाद. ४ बाराचें दान. ५ पार्वती.

॥ ५० ॥ ऐसें बोलतां पंचानन ॥ मग स्वस्थ झालें तयाचें मन ॥ मग दिव्यदेहा आश्रमीं ठेवून ॥ दानवदेहीं अवतरला ॥ ५१ ॥ अवतरला परी बळहीन ॥ येत होता मार्गे करून ॥ तों शस्त्र घेऊनि विक्रम ॥ काननाप्रती प्रवर्तला ॥ ५२ ॥ यापरी आणिक श्रोते बोलती ॥ सुरोचन गंधर्व महीवरती ॥ शक्रशापें पातला निगुती ॥ कैशा अर्थी तें वदावें ॥ ५३ ॥ कवि म्हणे वो ऐका वचन ॥ अमरपुरीं पाकशासन ॥ सभेस्थानीं सभा करून ॥ गांधर्वादिक बैसले ॥ ५४ ॥ पुढें अप्सरा नृत्य करिती ॥ नेटके हावभाव दाविती ॥ तिलोत्तमा आणि मेनका युवती ॥ अर्कज्योति लावण्य ॥ ५५ ॥ कैसें त्यांचें चांगुलपण ॥ ग्रंथीं किती करूं वर्णन ॥ तरी तयांचें स्वरूप पाहतां मदन ॥ मूर्छागत होतसे ॥ ५६ ॥ ज्या सभास्थानीं नाट्य करितां ॥ दाविती चमचमका समता ॥ जयांचे नेत्रकटाक्ष पाहतां ॥ जपी तपी नाडती ॥ ५७ ॥ मग मुनी येऊनि लुंगी कांसोटी ॥ सोडूनी धांवती तयांचे पाठीं ॥ मग कैचें आचरण योगराहाटी ॥ होती कष्टी कंदर्पें[1] ॥ ५८ ॥ ऐसी गुणज्ञानस्वरूपस्थिती ॥ लावण्यलतिका चंद्रज्योती ॥ नाट्य करिती ते सभेप्रती ॥ वेधे चित्तीं कंदर्प ॥ ५९ ॥ ते नाट्य करितां सुरपर्णी ॥ सुरोचन गंधर्व पंचबाणीं[2] ॥ अति वेधला निशिदिनी ॥ लाज सोडूनि तिजकारणें ॥ ६० ॥ परम वेधतां पंचबाणीं ॥ देवसभेतें मदें न गणूनी ॥ एकाएकीं सभेंत उठोनी ॥ मेनकेतें स्पर्शीतसे ॥ ६१ ॥ धरूनि मेनकेचा हस्त ॥ कुच[3] हस्तानें करी व्यक्त[4] ॥ तें पाहूनि शचीनाथ[5] ॥ परम चित्तीं क्षोभला ॥ ६२ ॥ म्हणे सभास्थानीं सोडूनि लाज ॥ कवळीत रंभेतें[6] कामिककाजें ॥ तरी हा ऐसा अधमध्वज[7] ॥ पदच्युत होवो कां ॥ ६३ ॥ जयातें न कळे रागरंग ॥ हीनबुद्धि कामिकयोग ॥ तरी हा पतन पावो स्वर्ग ॥ महागर्दभ होवो कां ॥ ६४ ॥ ऐसें बोलतां पाकशासन[8] ॥ तत्काळ झाला तेथूनि पतन ॥ पतन होता सहस्रनयन[8] ॥ तुष्ट केला स्तुतीनें ॥ ६५ ॥ म्हणे महाराजा अमरनाथा ॥ उःशाप द्यावा मातें आतां ॥ हें कर्म घडलें

---

१ मदनानें. २ मदनानें. ३ स्तन. ४ उघडे केले; मर्दन केलें. ५ शचिपति इंद्र. ६ मेनकेला. ७ नीच. ८ इंद्र.

असतां ॥ परी क्षमा करावी जी ॥ ६६ ॥ तूं दयावंत प्रज्ञाराशी ॥ सदा कळवळा हृदयीं पाळिशी ॥ तरी पोटीं घालूनि अपराधासी ॥ क्षमादान ओपावें ॥ ६७ ॥ तूं माय मी लेकरूं सहसा ॥ न गणीं माझे अपराधलेशा ॥ तरी तूं दृष्टि समर्पीयूषा[1] ॥ मिरवीं कां मजवरी ॥ ६८ ॥ ऐसें स्तुतीचें वदतां वचन ॥ संतुष्ट झाला पाकशासन ॥ म्हणे द्वादशवर्षीं पुन्हां परतोन ॥ स्वस्थानातें येशील कीं ॥ ६९ ॥ येशील परी कैसें कर्म ॥ मथुराधीश जो नरेंद्रोत्तम ॥ ज्याते सत्यवर्मा नाम ॥ महीलागीं मिरवतसे ॥ ७० ॥ तयाची कन्या लावण्यराशी ॥ सद्विवेकीं पुण्यराशी ॥ तीतें वरोनि कृत्रिमासीं ॥ विक्रमातें तोषवावें ॥ ७१ ॥ ता विष्णुविक्रममूर्ती ऐसी ॥ स्वशक मिरवेल महीसी ॥ तो येता तव उदारसी ॥ मुक्त होशील महाराजा ॥ ७२ ॥ पाहतां विक्रमसुताचें मुख ॥ हरेल सर्व शापदुःख ॥ मग भूलोकातें होवोनि विन्मुख ॥ स्वर्गलोकवासी होसी तूं ॥ ७३ ॥ ऐसें बोलतां सहस्रनयन ॥ गंधर्व पावला तुष्टमान ॥ जैसें मृत्युवेळीं पियूषपान ॥ लाभलेसे दैवानें ॥ ७४ ॥ कीं अत्यंत दारिद्र्य झाल्यास प्राप्त ॥ दैवें मांदुसलाभ[2] हात ॥ कीं सरिताओघीं जात वाहात ॥ सांगडी हाता लागली ॥ ७५ ॥ कीं परम दुष्काळीं न मिळे अन्न ॥ भणंगरूप दावी दुरून ॥ तें आपांगिलें सुरभीनें[3] ॥ तैसें झालें गंधर्वी ॥ ७६ ॥ असो मग तो सुरोचन ॥ तया झालें स्वर्गपतन ॥ वायुचक्रीं मिथुळाकानन ॥ सेविता झाला येऊनी ॥ ७७ ॥ परी तो येतांचि स्पर्शितां मही ॥ होऊनि गेला गर्दभदेही ॥ मग रासभपंक्ती काननप्रवाही ॥ चरूं लागे नित्यशा ॥ ७८ ॥ तंव त्या गांवीं कुल्लाळ[4] कमठ[5] ॥ उत्तम नामें असे सुभट ॥ तो संचरोनि काननवाटे ॥ गर्दभातें शोधीतसे ॥ ७९ ॥ शोध शोधितां कमठ कुल्लाळ ॥ देखिलें गर्दभमंडळ ॥ त्या गर्दभात हा शापबळ ॥ गर्दभरूपी मिरवतसे ॥ ८० ॥ मग तेणें हांकोनि गर्दभ समस्त ॥ नेता झाला स्वसदनांत ॥ त्यांजसवें गर्दभ त्यांत ॥ कुल्लाळशाळे गेला असे ॥ ८१ ॥ गेला परी बहु दिवस ॥ तया कुल्लाळगृहीं असे ॥

---

१ अमृतासारखी. २ रत्नपेटी. ३ कामधेनूनें. ४ कुंभार. ५ कमठ (नांवाचा).

यावरी कमठ तो स्वसदनास ।। दरिद्रांत पावला ।। ८२ ।। तेणेंकरूनि गर्दभ समस्त ।। ओपिले परा घेऊनि वित्त ।। परी तो गर्दभ स्वसदनांत ॥ रक्षोनियां ठेविला ।। ८३ ।। रक्षिला परी एकटा द्वारीं ।। गर्दभ मनीं विचार करी ।। एकांतीं एकट्यापरी ॥ कमठ कुल्लाळें ठेविला ॥ ८४ ॥ मग रात्र पाहोनि दोन प्रहर ॥ कुल्लाळातें बोलें उत्तर ॥ कीं सत्यवर्म्यांची कन्या सुंदर ।। करूनि द्यावी मज कांता ॥ ८५ ॥ ऐसें दिनोदिन पुकारितां ।। कमठ कानीं होय ऐकता ।। मग सदनाबाहेर येऊनि तत्त्वतां ।। निजदृष्टीनें विलोकी ।। ८६ ।। विलोकी परी कोठें कांहीं ।। पाहत्याप्रती वसत नाहीं ।। कोण बोलतो बोल प्रवाहीं ।। तोही कोण कळेना ।। ८७ ॥ ऐसा होऊनि साशंकित ॥ पुन्हां सदनामाजी जात ।। तों गर्दभ पुन्हां पाचारूनि त्यातें ।। दारा[1] द्यावी म्हणतसे ।। ८८ ।। पुन्हां कमठ येत परतोन ।। पाहतां बोले याचें वदन ॥ परी गर्दभ बोलतो ऐसें वचन ।। हें तों कोणा कळेना ।। ८९ ।। मग साशंकित होय चित्तीं ।। कोण बोले तो गृहाप्रति ।। संशय येत तया चित्तीं ॥ उभा राहे कमठ तो ।। ९० ।। कमठ सन्मुख उभा असतां ।। गर्दभ विचार करी चित्ता ।। म्हणे भ्रांति फेडावी आतां ।। आपुलिया शब्दाची ।। ९१ ।। मग कमठा जवळी पाचारून ।। बोलता झाला गर्दभ वचन ।। म्हणे महाराजा संशयें दारुण ।। पाहात अससी किमर्थ तू ।। ९२ ।। परी मी नित्य बोलतों वाणी ।। तूं ऐकतोसी कानीं ।। तरी सत्यवर्म्यांची मज नंदिनी[2] ।। करूनि देई ते भाजा[3] ।। ९३ ।। ऐसें गर्दभ बोलतां वचन ।। कमठ खोंचे[4] भयेंकरून ।। जरी हें ऐकिलें परानें ।। तरी शिक्षा होईल आम्हुतें ।। ९४ ।। अहा अहा रे प्रत्यक्ष गर्दभ तंव ।। मिसळू पाहशी सोयराणीव[5] ।। मेरू मशक तेवीं मानव ।। समरंगण[6] मिरविशी ।। ९५ ।। कोठें राजा कोठें रजक ।। कोठें तूं रे मागणार भीक ।। कोठें मेरू कोठें मशक ।। अर्की खद्योत मिरवला ।। ९६ ।। ऐसा विचार कमठ करीत ।। म्हणे बरवें नव्हे यांत ।। तरी आतां त्यजूनि ग्रामातें ।। परदेशाप्रती वसावें ।। ९७ ।।

---

१ बायको. २ मुलगी. ३ बायको. ४ धक्का बसणे. ५ सोयरिक. ६ सारखेच.

तरी तो अर्थ वदोनि होटीं ॥ श्रुत करी आम्हुतें ॥ १४ ॥ म्हणे कमठा सत्यवर्मा ॥ नांव मिरवत महीं आम्हां ॥ तरी सत्य चालवीन नेमा ॥ नामासमान वर्ततसें ॥ १५ ॥ ऐसें बोलतां राव वचन ॥ कमठ बोले रायाकारणें ॥ हे महाराजा प्रजापालन करणें ॥ दक्ष तुम्हीच अहां कीं ॥ १६ ॥ परी मातें दुःख जें आहे ॥ तें वाचेनें बोलता न ये ॥ बोलों जाता प्राण जाये ॥ देहमुक्त होईन ॥ १७ ॥ राव म्हणे मजकडून ॥ जात असेल तुझा प्राण ॥ तरी अन्याय माफ करीन ॥ रक्षीन प्राण तुझा कीं ॥ १८ ॥ तरी या बोलाकारणें ॥ संशय मिरवीत असेल मनें ॥ तरी माझें सदैव वचन ॥ घेईं घेईं कमठा तूं ॥ १९ ॥ ऐसी बोलतां राजेंद्र वाणी ॥ कमठ तुकावी ग्रींवेलागुनी ॥ म्हणे महाराजा ऐसी वाणी ॥ भाष द्यावी मज आतां ॥ १२० ॥ अवश्य म्हणोनि सत्यवर्मा ॥ करतळभाष देत उत्तमा ॥ मग म्हणे कमठा क्लेश-वर्मा[1] ॥ वदोनि दावीं मज आतां ॥ २१ ॥ येरू म्हणे नरेशा ॥ एकांतीं दावीन शब्दलेशा ॥ ऐसें बोलतां कमठ सहसा ॥ एकांतातें चालिले ॥ २२ ॥ कमठ आणि नरेंद्रोत्तम ॥ एकांतीं बैसले शुद्ध आश्रमा ॥ मग कमठ म्हणे राया कामा ॥ मम क्लेशाचे अवधारीं ॥ २३ ॥ हे राया तूं सर्वज्ञमूर्ती ॥ तव उदरींची कन्या युवती ॥ नाम जियेचें सत्यवती ॥ महीवरती मिरवतसे ॥ २४ ॥ तरी काय सांगू विपर्यास ॥ एक गर्दभ मम सदनास ॥ तो रात्रीं पाचारूनि आम्हांस ॥ विपरीत वाणी बोलतसे ॥ २५ ॥ बोलतसे कैस रीतीं ॥ कीं मज दारा करूनि दे सत्यवती ॥ ऐसें बोलतां चक्रवर्ती ॥ भयें व्यग्र मन माझें ॥ २६ ॥ अहो हें पशु काय बोलत ॥ जरी रायातें होत श्रुत ॥ मत तो मातें सदनासहि ॥ कोपानळीं जाळील ॥ २७ ॥ ऐशा भयाची उमजोनि वार्ता ॥ त्रास योजिला आपुले चित्ता ॥ म्हणोनि राया सोडोनि स्वार्था ॥ ग्रामाबाहेर जातसे ॥ २८ ॥ ऐसें बोलतां कमठ कुल्लाळ ॥ मग विचार करीतसे नृपाळ ॥ चित्तीं म्हणे पशू केवळ ॥ वाचारहित असती कीं ॥ २९ ॥ तरी तो पशु न म्हणावा सर्वथा ॥ कोणीतरी असेल देवता ॥ परीक्षेविण माझिये चित्ता ॥ पशुवेषें नटला असे ॥ १३० ॥ ऐसा विचार करूनि

---

१ मनांतील दुःख.

चित्तीं || बोलता झाला कमठाप्रती || म्हणे कमठा भय चित्तीं || धरूं नको या हेतू || ३१ || तरी आतां कुशळपणें || दावूं आपलें भावलक्षण || आणि तयाची परीक्षा करून || सत्यव्रती ओपावी || ३२ || तरी तूं आतां सेवोनि सदन || स्वस्थ करीं आपुलें मन || गर्दभ कारितां तूतें भाषण || उत्तरयुक्ती तूं ऐक || ३३ || तूतें बोलतां गर्दभ मात || तरी त्यातें उत्तर द्यावें त्वरित || कीं हा प्रकार रायातें श्रुत || केला असे महाराजा || ३४ || केलें परी राजउत्तर || आलें आहे तव बोलावर || तरी धातुताम्राचें मिथुळानगर || करूनि द्यावें सर्वस्वे || ३५ || पूर्ण झालिया ताम्रवती[1] || मग आपुल्यातें देईल सत्यवती || ऐसें सांगूनि तयाप्रती || तुष्ट करीं चित्तातें || ३६ || ऐसें कमठा नरेंद्रोत्तमें || सांगोनि दिला उत्तरनेम || तुष्ट करोनि मनोधर्म || बोळविला कमठ तो || ३७ || मग तुष्ट होवोनि कमठ चित्तीं || जाता झाला सदनाप्रती || तों अस्ताचळा पावोनि गभस्ती || महीं रात्र संचरली || ३८ || रात्र झाली दोन प्रहर || तंव गर्दभ बोले उत्तर || हे कमठा तूं नरेश्वर || सत्यवती दे मातें || ३९ || ऐसें बोलतां पशु युक्तीं || कमठ उत्तर दे तयाप्रती || म्हणे महाराजा नृपाप्रती || श्रुत केलें आहे मीं || १४० || केल्यावरी प्रत्युत्तर || रायें दिधलें अनिवार || कीं ताम्रधातूचें मिथुळानगर || करूनि द्यावें आमुतें || ४१ || ग्राम झालिया ताम्रसदनी || अर्पीन त्यातें नंदिनी[2] || ऐसिया बोलप्रकरणीं || बोलिला आहे नरेंद्र तो || ४२ || तरी ऐसिया बोला सरळा || असेल कांहीं दावा कळा || तुष्ट करोनि नरेंद्रपाळा[3] || सत्यवती वरावी || ४३ || त्यातें ताम्रवती देवोन || ग्रहण करावें कन्यारत्न || जैसें दानवां सुरा देवोन || पियूष घेतलें देवांनीं || ४४ || किंवा कष्टातें कचें ओपूनी || हरोनि गेला संजीवनी || तेवीं रायातें तुष्ट करोनी || सत्यवती हरीं कां || ४५ || तरी कांच देवोनि पाच घेणें || हें तों बुद्धिमंतलक्षण || असेल कांहीं या प्रमाण || करूनि दावीं महाराजा || ४६ || ऐशी कमठ बोलतां उक्ती || हास्य करी गंधर्वपती || म्हणे रायाची

---

१ तांब्याचें. २ कन्या. ३ राजकन्या.

विशाळ मती ॥ नव्हे कमठा या प्रकरणीं ॥ ४७ ॥ अरे हेमतगटीं रत्नकोंदणीं ॥ जरी तो आराधिता वाणी ॥ तरी करोनि देतों येचि क्षणीं ॥ अमरनगरीसमान कीं ॥ ४८ ॥ कीं सबळ शक्राची संपत्ती ॥ आणूनि देतों तयाप्रती ॥ तेथें मागणें ताम्रवती ॥ अदैवपणीं हें काय ॥ ४९ ॥ असें सकळकाननाब्धिसुराभिरत्न[1] ॥ कल्पतरू आदि चौदा करूनी ॥ तें ताम्रवती मागणें वाणीं ॥ अदैववाणीं हें काय ॥ १५० ॥ कीं सुरभि[2] अब्धिरत्न ॥ मागतां देतों आणून ॥ तेथें ताम्रवती नगर पूर्ण ॥ अदैववाणीं हें काय ॥ ५१ ॥ कीं रेवा-काननींचे पाषाण ॥ निधि चिंतामणी देतों करून ॥ तें ताम्रवती नगर मागोन ॥ अदैवपणें हें काय ॥ ५२ ॥ तरी आतां असो कैसें ॥ जैसें ज्याचें संचित असे ॥ तैसी बुद्धी होय प्रकाश ॥ प्रारब्धबळें अनुक्रमें ॥ ५३ ॥ तरी कमठा आतां निगुतीं ॥ जावोनि सांगावें रायाप्रती ॥ कीं मिथुळाग्राम ताम्रवती ॥ ग्रहण करीं नरेंद्रा ॥ ५४ ॥ अवश्य म्हणोनि कुल्लाळ ॥ जावोनि वंदिला मिथुळापाळ ॥ म्हणे महाराजा भूपा कुशळ ॥ बोलिला तें ऐकावें ॥ ५५ ॥ म्हणे सिद्ध करोनि सत्यवती ॥ कृपें ओपिजे माझे हातीं ॥ आज रात्रीं ताम्रवती ॥ निजदृष्टीं पाहशील ॥ ५६ ॥ ऐसें पशूचें वाग्वचन ॥ कमठमुखें राव ऐकून ॥ अवश्य कुल्लाळातें म्हणून ॥ सदनातें पाठवी ॥ ५७ ॥ कुल्लाळ येतांचि स्वधामा[3] ॥ म्हणे प्राज्ञिका[4] गर्दभोत्तमा ॥ राया सांगतां ऐसा महिमा ॥ स्वीकारिलें रायानें ॥ ५८ ॥ केला प्रत्यक्ष विश्वकर्मा ॥ तो म्हणे महाराजा गंधर्वोत्तमा ॥ कवण कामिक काम तुम्हां ॥ वेधलासे महाराजा ॥ ५९ ॥ येरू म्हणे विराट्स्वरूप तनया ॥ मुख्य माझी तों ब्रह्मकाया ॥ काम उदेला गुरुराया ॥ मिथुळा कीजे ताम्रवती ॥ १६० ॥ विश्वकर्मा तुझें नाम ॥ तरी जाणसी सकळ विश्वाचें कर्म ॥ कर्म ओपूनि जगद्रुम ॥ सुपंथ पंथा लाविलें ॥ ६१ ॥ तरी सकळकर्म निर्माणकर्ता ॥ म्हणोनि विश्वकर्मा नाम शोभत ॥ आहेस म्हणोनि त्या अर्थे ॥ पाचारिलें तूतें मीं ॥ ६२ ॥ तरी जगद्गुरू तूं कर्मपाड ॥ निवारीं तूं माझें इतुकें साकडें ॥ ताम्रवती

१ कामधनु, कल्पतरु इत्यादि चौदा रत्नें मागायचीं तें सोडून. २ कामधेनू. ३ आपल्या घरीं. ४ शहाण्या, ज्ञानी. ५ इच्छा.

मिथुळाकोट ।। करूनि द्यावी महाराजा ।। ६३ ।। ऐसी ऐकतां गंधर्ववाणी ।। मागिले प्रहरींची यामिनी ।। विश्वकर्मा ग्रामधार्मीं ।। कृपा करोनि हांसतसे ।। ६४ ।। कृपादृष्टीं अविट करितां ।। ताम्रधातु ग्राम समस्त ।। व्याप्त धामें सर्वथा ।। ताम्रवर्णीं लखलखीत ।। ६५ ।। राजा अंत्यजादि सर्वे सकळ ।। कोणी न उरला धार्मीं दुर्बळ ।। ताम्रवटिका सकळ स्थळ ।। ग्राम मिथुळा मिरवलें ।। ६६ ।। ऐसें करोनि विश्वकर्मा ।। अदृश्य गेला आपुले धामा ।। येरीकडे उदयोत्तमा ।। होतां पाहती ग्रामजन ।। ६७ ।। तों ताम्रधातू अंगणासहित ।। धामें विराजलीं सुशोभित ।। ऐसें पाहतांचि अपरिमिति ।। ठक[१] पडलें जगासी ।। ६८ ।। म्हणती हें काय अपूर्व झालें ।। न घडे तोंचि घडून आलें ।। परी रायें पाहतांचि जाणवलें ।। खूणपरीक्षा चित्तातें ।। ६९ ।। मग मनांत म्हणे सत्यवर्मा ।। कन्या ओपितां सुकर्मा ।। परी लौकिक अति जगदुर्गमा ।। हेळणेतें[२] पावेन मी ।। १७० ।। तरी हें जग दुर्गम नोहे भलें ।। द्विमुख सावज होऊनि बैसलें ।। पैशून्याचि देखूनि पावलें ।। दंशावया धांवती ।। ७१ ।। तरी आतां गुप्तगुप्तें ।। कन्या ओपूनि कुल्लाळातें ।। स्वग्रामधामाकारणें विभक्त ।। दूरदेशीं वसवावी ।। ७२ ।। ऐसा विचार योजूनि चित्तीं ।। मग पाचारूनि कमठाप्रती ।। लोकनिंदेच्या सकळार्थी ।। सुचाविलें तयानें ।। ७३ ।। म्हणे महाराजा ऐक ।। कन्या गर्दभा ओपितां देख ।। लोकनिंदा पतनशब्द चार्वाक[३] ।। प्रविष्ट होईल भवनीं कीं ।। ७४ ।। तरी लावण्य चपळा सत्यवती ।। घेऊनि जावी सदनाप्रती ।। परी या गांवीं न करूनि वस्ती ।। दूरदेशीं वसावें ।। ७५ ।। ऐसें बोलतां राव स्पष्ट ।। अवश्य म्हणे कुल्लाळ कमठ ।। मग सदनीं येऊनि संसारथाट ।। वस्त्रीं ग्रंथिका[४] वाहिली ।। ७६ ।। अर्क झाला अस्तमानीं ।। पुन्हां प्रवेशे राजसदनीं ।। म्हणे राया ग्रंथिका बांधूनी ।। सिद्ध आहे जावया ।। ७७ ।। राव पाचारूनि कन्या युवती ।। म्हणे पवित्र सत्यवती ।। तूतें अर्पिली देवाप्रती ।। स्वीकारावें तयातें ।। ७८ ।। म्हणशील परीक्षिलें कैसें ।। तरी मिथुळा ताम्रवती लेशें ।। क्षण न लोटतां

---

१ गूढ. २ अवहेलना होईल. ३ अत्यंत हीन (या अर्थीं शब्द योजला आहे). ४ वस्त्रांचें गाठोडें.

केलें असे ॥ तस्मात् देव निश्चयें तो ॥ ७९ ॥ तरी तूं त्या स्वीकारून ॥ ओळखी आणिजे कोणाचा कोण ॥ मीं तोचि परीक्षिला निश्चयें करून ॥ देवतारूपी गर्दभ तो ॥ १८० ॥ करिसी सहसा अनमान ॥ तरी कायावाचामनें करून ॥ शुचि होऊनि उत्तीर्ण ॥ उभयकुळां हेंचि करीं ॥ ८१ ॥ जरी गर्दभ म्हणूनि अमपानिसी ॥ तरी डाग लागेल मम कुळासी ॥ आणि तो कोपला विपर्यासीं ॥ पतनशापा ओपील कीं ॥ ८२ ॥ तरी ऐसें करीं नंदनी ॥ युक्तिप्रयुक्तीं तयालागुनी ॥ गर्दभदेहाचा त्याग करूनी ॥ स्वस्वरूपीं मिरवीं कां ॥ ८३ ॥ तेणेंकरूनि उभयकुळपक्षी ॥ उद्धारार्थ मिरवेल दक्षी ॥ तरी आतां शुद्धकांक्षी ॥ कमठसदना सेवीं कां ॥ ८४ ॥ ऐसें बोलतां तींतें सदनीं ॥ अवश्य म्हणूनि शुभाननी ॥ मग कुल्लाळ गृहीं जात घेऊनी ॥ निशीमाजी[1] संचरली ॥ ८५ ॥ संचरली घरीं म्हणतां ॥ बोटा लावूनि दावीं भर्ता ॥ सत्यवती ऐसें बोलतां ॥ राव पुसे कमठातें ॥ ८६ ॥ राव पुसे कमठासही ॥ दावितांचि राव लागे पायीं ॥ म्हणे महाराजा हे जांवई ॥ पाळण करी कन्येचें ॥ ८७ ॥ ऐसें बोलतां तथापर ॥ गर्दभ बोलता झाला उत्तर ॥ राया तव भाग्य असे थोर ॥ मी जांवई तुज असें ॥ ८८ ॥ पाहें माझी कळा गर्दभदेही ॥ लोक यातें म्हणतील काई ॥ परी हे असो निंदाप्रवाहीं ॥ परी धन्य भाग्य तुझें कीं ॥ ८९ ॥ राया तरी एक मात ॥ शक्रशापें गर्दभदेहातें ॥ मी विचरतों कृत्रिममतें ॥ नातरी सुरोचन गंधर्व मी ॥ १९० ॥ मग मूळापासूनि समूळ कथा ॥ सांगूनि तोषविलें नृपनाथा ॥ ऐशी नृपें ऐकूनि वार्ता ॥ तुष्ट चित्तीं मिरवला ॥ ९१ ॥ मग देऊनि लावण्यराशी ॥ राव गेला स्वसदनासी ॥ भर्ता देऊनि सत्यवतीसी ॥ कुल्लाळातें प्रार्थूनियां ॥ ९२ ॥ राव जातां स्वसदनीं ॥ कमठ सत्यवतीसी घेऊनी ॥ अवंतिकेचा मार्ग धरूनी ॥ गमन करी रात्रीं तो ॥ ९३ ॥ असो आतां पुढिले अध्यायीं ॥ सत्यवती करील काई ॥ तोचि कथा परिसावी ॥ अवधान देऊनियां ॥ ९४ ॥ धुंडीसुत नरहरिवंशीं ॥ मालू नटला संतसेवेसी ॥ सेवाप्रसाद तयापाशीं ॥

---

१ रात्रीं.

रात्रंदिन मागतसे || १९५ || इतिश्रीभक्तिकथासार || संमत गोरक्षकाव्य किमयागार || सदा परिसोत भाविक चतुर || पंचविंशति अध्याय गोड हा || १९६ || श्रीकृष्णार्पणमस्तु || शुभं भवतु ||

|| नवनाथभक्तिसार पंचविंशतितमोध्याय समाप्त ||

श्रीगणेशायनमः ॥ जयजयाजी कमलापती ॥ सर्वसाक्षी आदिमूर्ती ॥ पूर्णब्रह्म सनातनज्योती ॥ रुक्मिणीपते जगदात्मया ॥ १ ॥ हे दीननाथा दीनबंधू ॥ मुनिमानसरंजना कृपासिंधू ॥ तरी आतां कथासुबोधू ॥ रसज्ञ शब्दीं वदवीं कां ॥ २ ॥ मागिले अध्यायीं कथन ॥ गंधर्व नामीं सुरोचन ॥ शक्र-शापें गर्दभ होऊन ॥ सत्यवती वरियेली ॥ ३ ॥ तरी ही असो मागील कथा ॥ सिंहावलोकनीं पहा आतां ॥ कमठ कुल्लाळ काननपंथा ॥ अवंतिके जातसे ॥ ४ ॥ गंधर्वगर्दभी[1] संसार वाहोन ॥ स्वदारेसहित सत्यवतीरत्न ॥ मार्गी चालता मुक्कामोमुक्काम ॥ अवंतिके पातला ॥ ५ ॥ कुल्लाळगृहीं सदन पाहून ॥ राहते झाले समुच्चयेकरून ॥ परी सत्यवतीतें सुढाळपणें[2] ॥ कन्येसमान पाळीतसे ॥ ६ ॥ सकळ मोहाचें मायाफळ ॥ सत्यवतीतें अर्पी कुल्लाळ ॥ आसनवसनादि सकळ ॥ इच्छेसमान पाळीतसे ॥ ७ ॥ तों एके दिवशीं सत्यवती ॥ म्हणे ताता कमठमूर्ती ॥ मम लग्नातें करूनि पती ॥ माझा मज दावीं कां ॥ ८ ॥ येरी म्हणे वो अवश्य माय ॥ या बोलाचा फेडीन संशय ॥ मग रात्रीं अवसर पाहूनि समय ॥ गंधर्वापाशीं पातला ॥ ९ ॥ म्हणे महाराजा पशुपती ॥ कामना वेधली जे तव चित्तीं ॥ ती फळासी येऊनि निगुती ॥ तुजलागी पावती झाली ॥ १० ॥ तरी त्या अर्था सुलक्षण ॥ पुढें व्हावें मंगलकारण ॥ सत्यवती उत्तम रत्न ॥ वाट पाहे पतीची ॥ ११ ॥ तरी या प्रश्नाचें उत्तर देऊन ॥ उभयीं मिरवावें समाधान ॥ ऐसें ऐकतां संकटवचन ॥ गंधर्वराज वदतसे ॥ १२ ॥ तरी असो अन्य विधीतें ॥ प्रविष्ट न व्हावें हें लोकांत ॥ तरी योजूनि असुरी[3] लग्नांत ॥ सत्यवती स्वीकारूं ॥ १३ ॥ म्हणे महाराजा कमठा ऐक ॥ मंगलविधी नसे एक ॥ आसुरीविधीपूर्वक ॥ हा सोहळा मिरवितसें ॥ १४ ॥ ऐसे बोलतां गंधर्वराव ॥ कमठ म्हणे आहे बरवें ॥ परी एक संधीं उदित भाव ॥ उदय पावला महाराजा ॥ १५ ॥ म्हणे संदेह कवण कैसे ॥ परी आपण वर्ततां पशू ऐसे ॥ तरी या मिषें संग मनुष्यें ॥ कैसी रीती घडेल कीं ॥ १६ ॥

---

१ गंधर्व गर्दभावर. २ प्रेमानें. ३ राक्षस विवाह पद्धती.

तरी संदेह फेडूनि माझा ॥ प्रिय करावी आपुली भाजा ॥ ऐसें ऐकूनि कानठ चोजा ॥ उत्तरा उत्तर देतसे ॥ १७ ॥ तो म्हणे महाराजा कमठा ऐक ॥ रत्न सत्यवती अलोकिक ॥ ऋतुसमय सत्य दोंदिक[1] ॥ श्रुत करावे आम्हांतें ॥ १८ ॥ तुवां श्रुत केलिया दृष्टी ॥ दावीन आपुली स्वरूपकोटी ॥ गंधर्ववेषें इच्छा पाटीं ॥ पूर्णपणी आणीन कीं ॥ १९ ॥ सत्यवती उत्तम जाया[2] ॥ चतुर्थदिनी एकांत ठाया ॥ तुष्ट करीन गंधर्वी काया[3] ॥ वरूनिया महाराजा ॥ २० ॥ ऐसी बोलतां गंधर्व वाणी ॥ तुष्ट झाला कमठ मनीं ॥ स्वधामात संचरोनी ॥ वृत्तांत कन्येसी निवेदिला ॥ २१ ॥ म्हणे माये वो सत्यवती ॥ कामना जे आहे तव चित्तीं ॥ ते ऋतुकाळीं कामाहुती[4] ॥ गंधर्वराज ओपील[4] गे ॥ २२ ॥ आपुल्या स्वरूपा प्रगट करून ॥ करूं योजितो आसुरी लग्न ॥ तरी तेंचि वरूनि समाधान ॥ सुखालागीं पावशील ॥ २३ ॥ ऐसें सांगूनि कमठ कुल्लाळ ॥ शयनीं पहुडला उतावेळ ॥ ती निशा लोटूनि उदयकाळ ॥ गभस्तीचा पातला ॥ २४ ॥ तेही लोटल्या दिनोदिन ॥ समय पातला ऋतुकालमान ॥ चतुर्थ दिनी कुल्लाळ जाऊन ॥ श्रुत करी गंधर्वातें ॥ २५ ॥ म्हणे महाराजा गंधर्वनाथा ॥ योजिला समय आला आतां ॥ तरी उभय काम पूर्ण होतां ॥ स्वीकारावें महाराजा ॥ २६ ॥ ऐसें बोलता कमठ वाणीं ॥ वेष गर्दभीं[5] तत्क्षणीं ॥ [illegible]नि स्वस्वरूपा प्रगट करून ॥ महीलागीं मिरवला ॥ २७ ॥ मिरवला परी जैसा गभस्ती ॥ वस्त्राभरणीं कनककांती ॥ कमठे पाहूनि चित्तसरतीं ॥ आनंदतोय हेलावे ॥२८॥ चित्तीं म्हणे भाग्यवंत ॥ मजसमान नाही या माहीत ॥ स्वर्गवासी गंधर्व दैवत ॥ ममगृहीं वर्ततसे ॥ २९ ॥ अहा ती धन्य सत्यवती ॥ बैसलीसे पुण्यपर्वतीं ॥ ऐसा स्वामी जियतें पती ॥ निजदैवें लाधला ॥ ३० ॥ राहिला परी वर्णनासी मती ॥ नसे बोलावया अनुसंमती ॥ स्वर्गफळाचि लागलें हातीं ॥ सत्यवतीकारणें ॥ ३१ ॥ जैसें अमरां पीयूषदान ॥ आतुडलें मंथनीं दैवेंकरून ॥ कीं दानवांत नवनिधिधन ॥ कुबेर लाधला पुण्यानें ॥ ३२ ॥ कीं शिवमौळींचें[6] दृढासन[6] ॥ दैवें लाधला

---

१ स्पष्ट. २ पत्नी. ३ गंधर्वाचें रूप घेऊन. ४ रतिसुख देईल. ५ गर्दभाचा वेश. ६ शंकराच्या मस्तकाचें स्थिर आसन.

राहून ॥ बोलता झाला गंधर्वातें ॥ ६५ ॥ म्हणे महाराजा सुरोचना ॥ मज पाठविलें पाकशासनें ॥ तरी आतां आरूढोनि विमाना ॥ अमरस्थानीं[1] चलावें ॥ ६६ ॥ आतां सोडूनि पुत्रमोहातें ॥ चला वेगीं देवनाथ ॥ अहा वाट आपुली पहात ॥ शापमोचन जाहलिया ॥ ६७ ॥ ऐसें बोलतां मातली वचन ॥ सत्यवतीतें बाळक ओपून ॥ म्हणे कांते समाधान ॥ ठेवीं आतां जातों आम्ही ॥ ६८ ॥ ऐसें बोलतां सत्यवती ॥ म्हणे महाराजा गंधर्वपती ॥ बाळ तान्हुलें टाकूनि क्षितीं ॥ कैसें जातां महाराजा ॥ ६९ ॥ तुम्ही गेलिया सोडूनि मातें ॥ कोण आहे मम देहातें ॥ निढळपणीं परदेशातें ॥ सोडूनी कैसे जातां जी ॥ ७० ॥ ऐसें म्हणोनि सत्यवती ॥ हंबरडा फोडिला वृत्तीं ॥ अश्रु भरूनि नेत्रपातीं ॥ दुःखसरिता लोटतसे ॥ ७१ ॥ म्हणे महाराजा तुजकारण ॥ जनक माझा सत्यवर्मा जाण ॥ तुटला आहे निर्लोभ होऊन ॥ कैसें सोडूनि मज जातां ॥ ७२ ॥ अहा महाराजा तुम्हासाठीं ॥ सर्व सोडूनि भांडारकोटी ॥ जनकजननींची पाडूनि तुटी ॥ जोड केली म्यां तुमची ॥ ७३ ॥ तरी आतां मज सोडून ॥ तुम्ही जातां निढळवाणें[2] ॥ मातें करोनि दीनपण ॥ योग्य तुम्हा दिसेना ॥ ७४ ॥ ऐसें बोलता सत्यवती ॥ हृदयीं धरी सरोचन पती ॥ चुंबन घेऊन अश्रु वाहती ॥ पुसोनियां वदतसे ॥ ७५ ॥ ऐकें युवती शुभाननी ॥ तुज स्मरण होतां माझें मनीं ॥ त्याच वेळां उतरूनि अवनीं ॥ भेटी देईन तूतें गे ॥ ७६ ॥ ऐसें देऊनि भाष्यउत्तर[3] ॥ शांतविलें युवतीअंतर[4] ॥ मग आरोहूनि विमानावर ॥ कमठास पुसोनि निघाला ॥ ७७ ॥ सत्यवतीचा धरूनि तैं हस्त ॥ कमठा ओपूनि मोहित ॥ म्हणे तनयाचा मम सांप्रत ॥ सांभाळ करी महाराजा ॥ ७८ ॥ ऐसें वदोनि सुरोचन ॥ पाहता झाला शुक्रस्थान ॥ येरीकडे बाळ तान्हें ॥ वयवर्धन[5] होतसे ॥ ७९ ॥ दिवसानुदिवस होता थोर ॥ सप्तवर्षी झाला कुमार ॥ मग मुलांसीं खेळता झाला सत्वर ॥ राजचिन्हीं खेळतसे ॥ ८० ॥ ऐसें खेळतां मुलांत ॥ द्वादश वर्षे लोटलीं त्यांत ॥

---

१ स्वर्गाला. २ निष्ठुराप्रमाणें. ३ वचन. ४ स्त्रीचें—सत्यवतीचें अंतःकरण. ५ वाढत.

ईर्षे पडोनि बाळखेळांत ।। विद्येलागीं लागला ।। ८१ ।। विद्या तरी सहजचिन्हीं ।। शास्त्रआधार अश्वारोहणी ।। सहज सेवकाश्रयेंकरूनी ।। विद्येलागीं अभ्यासी ।। ८२ ।। सहज मग तो विद्येकारणीं ।। ओळखी पडली राजांगणीं ।। राजमंडळी सर्व प्राणी ।। विक्रमातें ओळखिती ।। ८३ ।। पुढें षोडश वर्षांवरुतें ।। इष्टत्वें भेटाविला विक्रमरायातें ।। पाइक चाकरी अर्पूनि यातें ।। ग्रामरक्षणीं ठेविलें ।। ८४ ।। ग्रामरक्षण दरवाजावरती ।। पहारा गाजवूनि गाजवी राती ।। तों व्यवसायी[1] बाजारक्षितीं ।। तेथें येऊनि राहिले ।। ८५ ।। तयांमाजी भर्तरीनाथ ।। वनचरसावजीं[2] भाषा जाणत ।। कोल्हे भुंकतांचि अकस्मात ।। भाषा सांगे तयांची ।। ८६ ।। म्हणे उत्तरदिशेहूनि दानव ।। निर्बळपणीं होऊनि मानव ।। दक्षिणदिशेचा धरूनि गौरव ।। जात आहे पांथिक तो ।। ८७ ।। तरी त्याच्या सामोरें जाऊन ।। वधील कोणी तया-कारण ।। वधिल्या ग्रामद्वारा पूर्ण ।। रुधिरटिळा रेखावा ।। ८८ ।। आणि दुसरें आपुलें भाळा ।। तेचि क्षणीं रेखिजे टिळा ।। तो अवंतिका उत्तमस्थळा ।। नृपत्वातें मिरवेल ।। ८९ ।। ऐसी ऐकतां भर्तरी-वाणी ।। विक्रम जातसे शस्त्र घेऊनी ।। येथपर्यंत कथा रंजनी ।। पूर्व अध्यायीं वदलीसे ।। ९० ।। तरी श्रोते बुद्धिवान ।। पाहती सिंहावलोकन ।। चित्रमा गंधर्व शापोन ।। राक्षसदेहीं मिरवला ।।९१।। मिरवला परी शापमोचन ।। बोलला वरदें शाप सघन ।। तों ती घडी निटावून ।। रांगत फिरत ये वेळा ।।९२।। तरी शापवचनीं शापमोचन ।। शिववरदें शाप सघन ।। बोलिला असे त्रिनयन[3] ।। कीं शापें गंधर्व सुरोचन राहिला कीं ।। ९३ ।। तयाच्या वीर्येंकरोन ।। निर्माण होईल विक्रमनंदन ।। त्याच्या हस्तें पावोनि मरण ।। राक्षसशरीरा सांडसी तूं ।। ९४ ।। ऐसा उःशाप शिववरदेंसीं ।। होतां चित्रमा गंधर्वासी ।। तो समय भर्तरीवागुत्तरासी ।। येवोनिया झगटला ।।९५ ।। असो ही मागील कथा ।। विक्रम भर्तरीचे शब्द ऐकतां ।। शस्त्र सज्जोनि सामोरा पंथा ।। चित्रमा गंधर्वा होतसे ।। ।। ९६ ।। तंव चित्रमा गंधर्व ।। राक्षसापरी

---

१ व्यापारी. २ वनांतील प्राण्यांची. ३ शंकर.

म्हणती उगलाचि पोसोनी || आहे आमुचे मंडळांगणीं || जकाती म्हणे आमुच्या नयनीं || कैसा आहे पाहूं द्या || ४६ || तंव त्यातें पाचारूनि || दाविते झाले विमुटखाणी[1] || म्हणती हाचि आमुच्या गणीं[2] || विराजित आहे महाराजा || ४७ || मग जकाती पाहूनि भर्तरीसी || म्हणे हा प्रत्यक्ष महीचा शशी || कोणी तरी अवतारासी || महीलागी विराजला || ४८ || तरी आतां असो कैसें || हा आपुल्या गांवांत असात्रा पुरुष || व्यवसायिक रानमाणूस || या गणीं योग्य दिसेना || ४९ || ऐसा तर्क आणूनि मनीं || बोलविलाहे पाहूं नयनीं || मग व्यवसायिकांचा मुख्य स्वामी || एकांतांत पैं नेला || १५० || एकांतीं नेतां म्हणे व्यवसायांतें || तुमचें द्रव्य देऊं तुम्हांतें || माफीचिठी करूनि जी त्वरित || तुम्हालागीं बोळवूं || ५१ || तरी पुन्हां परतोन || माल आणा सबळ भरून || तोंवरी तुम्हांसवें ठेवून || ग्रामवस्ती येथें असावें || ५२ || म्हणशील तरी निराश्रित || पोतें ठेवूनि नाहीं जात || बाकी साकी येणें आम्हांतें || गांवामाजी उरली असे || ५२ || तरी सकळ हिशेबप्रकरण || माहीत आहे जकात्याकारण || तरी त्यापाशीं शेर घेऊन || तयासंमती वर्तावें || ५४ || मग अवश्य म्हणे भर्तरीनाथ || राहीन म्हणे सर्वां-संमतें || दणें घेणें सकळार्थ || उकळोनि येईन माघारा || ५५ || ऐसें म्हणोनि त्वरा करीत || व्यवसायी घेवोनि भर्तरीतें || येऊनि शीघ्र जकातगृहातें || तयाहातीं बोळविलें || ५६ || ओपिलें परी कैसें बोलून || कीं तुमचे गृहीं आमुचा गडी जाण || ग्रामावळीतें वसूल करून || जकात तुमची सांवरील || ५७ || आम्ही येऊं पुन्हां परतोन || तोंवरी करा त्याचें संगोपन || आपुलें द्रव्य घ्या फेडून || उरल्या हातीं या ओपा || ५८ || ऐसें बोलूनि तया देखतीं || ओपिते झाले जकाती हातीं || उत्तम भाषण पुसूनि तयाप्रती || शिबिरातें पातले || ५९ || मालटाल उरला विकून || निघते झाले मग तेथून || येरीकडे विक्रमाकारण || पाचारिलें जकात्यानें || १६० || नेऊनि तया एकांतासी || म्हणे केलें सांगितल्या

१ मुकाट्यानें. २ समाजांत, मंडळींत.

व्रतासी ॥ मग हिशेब दाखवूनि बेरजेसी ॥ द्रव्य आणीं म्हणतसे ॥ ६१ ॥ ऐसें बोलतां जकाती वचन ॥ तों काढूनि देतसे एक रत्न ॥ म्हणे हें तुजपाशीं असूं दे गहाण ॥ संजायितपणासी[1] ॥ ६२ ॥ तुझें द्रव्य त्रैभाग्यार्थें[2] ॥ देऊनि घेऊं स्वरत्नातें ॥ ऐसें वदतां जकात्यातें ॥ अवश्यपणी होतसे ॥ ६३ ॥ याउपरी भर्तरीनिमित्यें ॥ म्हणे बंधूचे ओळखीतें ॥ न बोलूनि कांहींच त्यातें ॥ भोजना पाठवा मम गृहीं ॥ ६४ ॥ नित्य नित्य भोजनीं गांठ ॥ पडतां होईल ओळखी दाट ॥ मग सहज बोलण्याचा मेहपाट[3] ॥ खुणाखुण मिळेल कीं ॥ ६५ ॥ बाहेर निघाले उभयतांतें ॥ ऐसें सांगूनि एकांतातें ॥ मग जकाती पाहूनि भर्तरीतें ॥ विक्रमातें बोलतसे ॥ ६६ ॥ म्हणे विक्रमा ऐक वचन ॥ आम्हांपासूनि शेर[4] घेऊन जाणें ॥ तयाची पाकनिष्पत्ती करूनि जाण ॥ हा गडी आमुचा संगोपा[5] ॥ ६७ ॥ तुझ्या गृहीं तुझी माता ॥ आहे विक्रमा पाकनिष्पत्तीकरितां[6] ॥ तरी या भर्तरीचें आतां ॥ संगोपन करावें ॥ ६८ ॥ ऐसें विक्रम ऐकतां वचन ॥ म्हणे स्वीकारीन तुमचें बोलणें ॥ मग भर्तरीचा हात धरून ॥ स्वसदनासी पैं नेला ॥ ६९ ॥ द्वारानिकटीं टाकूनि वसन ॥ त्यावरी बैसविला भर्तरीरत्न ॥ चार घटिका करूनि भापण ॥ गृहामाजी संचरला ॥ १७० ॥ माता पाचारूनि सत्यवती ॥ निकट बैसवूनि एकांतीं ॥ तर्जनीखुणेनें दाखवूनि जती ॥ वृत्तांत सर्व सांडतसे ॥ ७१ ॥ जंबुकबोल[7] भाष्यापासून ॥ तीतें सांगितलें सकळ कथन ॥ स्वकरीं मिरवला लोभिक रत्न ॥ तोही धीट पैं केला ॥ ७२ ॥ ऐसियेपरी धीट होतां ॥ संतोष मानी सत्यवती माता ॥ उपरांत विक्रम झाला सांगता ॥ भर्तरीविषयीं वचनातें ॥ ७३ ॥ म्हणे माते मजहूनि अधिक ॥ भर्तरीचें मानीं स्नेह दोंदिक ॥ पूर्ण अवतारीक पाठीरक्षक ॥ पुढें मातें होईल गे ॥ ७४ ॥ तरी आतां दुसरा सुत ॥ ज्येष्ठपणीं मिरवेल लोकांत ॥ अणुरेणूइतुकें यांत ॥ भिन्न पडूं नेदीं कीं ॥ ७५ ॥ सकळ मोहाची करूनि गवसणी ॥ लेववीं भर्तरीशरीरालागूनी ॥ आणि तो वर्तेल

---

१ खात्रीकरितां म्हणून. २ तिप्पट. ३ सराव. ४ वाटा. ५ पाळन करा, रक्षण करा. ६ स्वयंपाक करण्याकरितां. ७ कोल्ह्यांचें बोलणें सांगितलें तेव्हांपासून.

स्वइच्छापणीं ॥ तैसें वर्तू दे त्यासी कीं ॥ ७६ ॥ ऐसें सांगूनि मातेप्रती ॥ पुन्हां बाहेर आला विक्रमनृपती ॥ तों पाकसिद्धि होतांचि त्याप्रती ॥ भोजनातें सारिलें ॥ ७७ ॥ भोजन झालिया सर्वें जाऊन ॥ पाहता झाला दुर्गमस्थान ॥ मग चार घडी रात्री होऊन ॥ अनुवादिलें रजनीतें ॥ ७८ ॥ यापरी भर्तरी तेथून ॥ पाहता झाला जकातीस्थान ॥ जकातदार त्यातें देखून ॥ भर्तरीतें:बोलतसे ॥ ७९ ॥ म्हणे भर्तरीराव ऐका वचन ॥ तुम्हीं असावें सदन धरून ॥ कार्यालागतां पाचारून ॥ घेत जाऊं तुम्हांसी ॥ १८० ॥ मग अवश्य म्हणोनि भर्तरीनाथ ॥ विक्रमसदना पुन्हां येत ॥ मग दिवसानुदिवस ते वस्तींत ॥ मोहपूरीं लोटला ॥ ८१ ॥ आधींच माय ती सत्यवंती ॥ त्यावरी पुत्राची ऐकोनि युक्ति ॥ परम मोहातें भर्तरी जती ॥ गुंडाळूनि घेतला ॥ ८२ ॥ जैसा उदकाविण मत्स्य होत ॥ तळमळ करी होतां विभक्त ॥ कीं धेनूलागीं वत्स नितांत ॥ विसर कदा घडेना ॥ ८३ ॥ तन्न्यायें मग त्रिवर्ग जण ॥ मोहे वेष्टिले हरणी-कारण ॥ एकमेकांच्या दृष्टीविण ॥ विरह होतां तळमळती ॥ ८४ ॥ असो ऐसी मोहस्थिति ॥ बंधूपणें नगीं मिरवती ॥ यावरी पुढें आतां श्रोतीं ॥ अवधान द्यावें कथेंतें ॥ ८५ ॥ नरहरवंशीं धुंडीनंदन ॥ पुढिलें अध्यायीं सांगेल कथन ॥ कवि माल्लू नामाभिधान ॥ सेवक असे संतांचा ॥ ८६ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथा-सार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ षड्विंशति अध्याय गोड हा ॥१८७॥

॥ नवनाथभक्तिसार षड्विंशतितमोध्याय समाप्त ॥

परी तयासमीप हिरकणी ।। पिंगला मिरवे वैडूर्या ॥ ९५ ॥ कीं अर्का शोभवी रश्मिकिरण ॥ कीं घृतीं शर्करा दावी गोडपण ॥ तेवीं भर्तरी पिंगलारत्न ।। स्वस्वरूपीं मिरवतसे ॥ ९६ ॥ ऐसें उभयतांचें एकचित्त ।। कीं लोह मिळालें चुंबकांत ।। कीं कर्दम[1] उदकातें ॥ कदाकाळीं सांडीना ।। ९७ ॥ सभामंडपीं राय असतां ।। परी पिंगलेस वदे सदा चित्ता ॥ रायासही न गमे तीतें पाहतां ॥ घडोघडी पाहतसे ।। ९८ ॥ पाहूनियां पिंगलेचें वदन ।। मग राया सुचे कारभार पूर्ण ॥ जैसें अमलिया[2] पूर्ण ।। अमल[3] सर्वदा पाहिजे ॥ ९९ ॥ तन्न्यायें उभयतांशीं ॥ ऐक्यप्रीति वर्ते प्रपंचासी ॥ ऐसें लोटतां बहुत दिवसीं ।। वय अर्धे पातलें ॥ १०० ॥ तों एके दिवशीं पारधीलागूनी ॥ राव जातसे घोर विपिनीं ॥ तों वरूनि पाहे मित्रावरुणी ॥ पुत्रचंद्र दृष्टीनें ॥ १ ॥ पाहतां विचारी मनांत ॥ कीं मम वीर्याचे उदेले सुत ।। एक अगस्ती दुसरा भर्तरीनाथ ।। मृत्युभूमी कारणें ॥ २ ॥ परी त्यांत अगस्तीनें हित केलें ।। चपळपणानें स्वयंभ वरिले ॥ परी भर्तरींचें मन गुंतले ।। राज्यवैभवाकारणें ।। ३ ॥ तरी अहिताचा विषयप्याला ॥ राया भर्तरीस गाड वाटला ।। हितालागीं सर्वस्वीं चुकला ॥ अचलपद[4] तोचि राया ॥ ४ ॥ तरी हा विषयपदापासून ॥ कैसा सुटेल स्वबुद्धीनें ॥ याचें हित याजकारणें ।। प्राप्त कैसें होईल कीं ।। ५ ।। नवनाथांतील अवतार ।। द्रुमीनारायण महाथोर ।। परी वेष्टिला विषयतिमिर ॥ सुटेल कैसा कळेना ॥ ६ ॥ ऐसा मोह उपजोनि पोटीं ।। उतरता झाला महीतळवटीं ।। अनुसूयात्मजाचीं[5] घेऊनि भेटी ।। वर्तमान निवेदिलें ।। ७ ।। म्हणे महाराजा योगद्रुमा ।। काम वेधला आहे आम्हां ॥ तरी त्या कामाची सत्यभावना ।। ऐकूनि घेईं महाराजा ।। ८ ॥ तुम्ही विजयप्रतापध्वज ।। मिरवला महीं तेजःपुंज ।। तरी मिरवला मम आत्मज ।। मार्च्छिंद्रासम भर्तरी ॥ ९ ॥ तूं रायपंथ मिरवून ।। सच्छिष्य मिरवले जगांत रत्न ॥ ते चित्तीं मम नंदन ॥ प्रविष्ट करीं याचि जागीं ॥ ११० ॥ यावरी बोले अनुसूयासुत ॥ चिंता न करीं भर्तरीनाथ ।। माझे

---

१ चिखल. २ व्यसनी माणसाला. ३ व्यसनाचा पदार्थ. ४ शाश्वतपद. ५ दत्ताची.

सभोंवती ॥ ४३ ॥ आणि तया सरसीकांठीं[1] ॥ बहु फलित तरुदाटी ॥ अनेक पक्षी मराळकोटी[2] ॥ पंक्तिसरी दाटल्या ॥ ४४ ॥ शीतळ छाया शीतळ जीवन ॥ सरोवर मिरवले गहिंवरपणे ॥ तये तटीं पर्णकुटी करून ॥ अत्रिआत्मज मिरवला ॥ ४५ ॥ तों येरीकडे नृपनाथ ॥ क्लेशें हिंडतां काननांत ॥ तों सरोवर ठायीं देखोनि अकस्मात ॥ एकटाचि पातला ॥ ४६ ॥ परमदेखूनि गहिंवरें जीवन ॥ धांव घेतसे नृपचिद्रत्न ॥ सरसीकांठीं जाऊन ॥ जीवन स्पर्शू टेंकला ॥ ४७ ॥ आतां स्पर्शावें ओंजळांत ॥ तों तिकडूनि उठला अत्रिसुत ॥ प्रत्योदक[3] करें कवळूनि हात ॥ रायावरी धांवला ॥ ४८ ॥ अरे अरे वाचे म्हणून ॥ म्हणे न स्वीकारीं माझे जीवन ॥ तूं कोणाचा आहेस कोण ॥ आधीं माते सांगें कीं ॥ ४९ ॥ येरी पावोनि देहातें ॥ भयें दाटलां नृपनाथ ॥ कांहीं न बोले क्षितींत ॥ टकमकां पहातसे ॥ १५० ॥ अवधूत म्हणतसे कां रे मौन ॥ धरूनि कांहीं न बोलसी वचन ॥ माता पिता गुरु कोण ॥ तव देही मिरवले ॥ ५१ ॥ मातापिता गुरूसहित ॥ सांगूनि करीं उदकपानातें ॥ नातरी सेवितां पावसी मृत्यु ॥ जीवन येथोंचि हें राया ॥ ५२ ॥ ऐसें ऐकूनि भर्तरीनाथ ॥ पदावरी लोटला त्वरित ॥ नमूनि जन्मकथेसहित अत्रिसुता सांगितलें ॥ ५३ ॥ भर्तरीमाता पात्रसांठवणीं ॥ पिता मिरवला मित्रावरुणी ॥ ऐसें प्रकरण दत्तालागुनी ॥ मूळापासोनि सांगितलें ॥ ५४ ॥ येरी म्हणे गुरु कोण ॥ भर्तरी म्हणे नाहीं अजून ॥ ऐसें ऐकूनि अत्रिनंदन ॥ बोलता झाला तयासी ॥ ५५ ॥ म्हणे राया व्यवस्थित ॥ मिरवलासी या देहातें ॥ अद्यापि गुरु नाहीं तूतें ॥ भ्रष्टबुद्धि मिरविसी ॥ ५६ ॥ तरी तूं पूर्वीचा परम पापिष्ठ ॥ म्हणूनि गुरु न मिळाला वरिष्ठ ॥ तरी आतां क्रियानष्ट ॥ स्पर्श न करी जळाते ॥ ५७ ॥ तुवां स्पर्श केलिया पाणी ॥ सकळ तोय जाईल आटोनी ॥ निगुरुत्वाचा[4] विटाळ मानूनी ॥ तोय त्रासा पावेल ॥ ५८ ॥ मग तोय आटल्या निगुतीं ॥ मम कोपाची पावकशेखी ॥ आसडोनि तव देहाप्रती ॥ भस्म करील क्षणार्धे ॥ ५९ ॥ ऐसें बोलतां अत्रिनंदन ॥ भर्तरी करीतसे नमन ॥ म्हणे महाराजा तृषें

१ सरोवराकांठीं. २ हंस. ३ चाबूक. ४ गुरुहीनाचा.

श्रीगणेशाय नमः || जयजयाजी जगदुद्धारा || अखिल निरंजना निर्विकारा || भक्तमानसचकोरचंद्रा || प्रेमांबुधारा ओसरसी || १ || तरी तूं असतां कृपाळु आई || माय माझे विठाबाई || तरी आतां ग्रंथप्रवाहीं || येऊनियां बैसे गे || २ || मागिले अध्यायीं प्रेमेंकरून || वैभवीं मेळविला राव विक्रम || भर्तरीसंगमीं पिंगलालग्न || दत्तानुग्रह लाधला || ३ || उपरी मृगया करूनी || अवंतिकास्थाना जाऊनि || राजधामीं कनकासनीं || सभामंडपीं बैसला || ४ || क्षणैक बैसूनि त्वरितात्वरित || पाकशाळे गेला नृपनाथ || पक्वान्न सेवूनि अंतःपुरात || पिंगलागृहीं संचरला || ५ || कनकमंचकीं सुमनशेजीं[1] || राव बैसवी पिंगला अर्जी[2] || षोडशोपचारेंकरूनि पूजी || श्रद्धापूर्वक पिंगला || ६ || परम प्रीतीं भावारूढ || रायें दर्शविलें चित्तीं कोड || मग करीं कवळूनि स्नेहपाडें[3] || निकट घेत पिंगला || ७ || तीतें वामांकी बैसवोन || परम प्रीतीनें घेत चुंबन || वाचेनें म्हणे तुजसमान || अन्य दारा नावडती || ८ || अगे पिंगले माझें मन || भावी[4] मम देहींचें ऐक्यरत्न || जैसे मित्र आणि रश्मिचिन्ह || ऐक्यदेहीं मिरवती || ९ || कीं राजमौळी तेजें आगळा || द्वितीये शोभली त्याची कळा || तेवीं मातें तूं पिंगला || मम चित्तावरी धांवें || १० || अगे हे पिंगले माझा भाव || पिंगलाभर्तरी ऐक्यनांव || एकाचि देहीं मज वाढीव || भासे भास शुभानने || ११ || जैशी शर्करा आणि गोडी || नामें भिन्न परी ऐक्यप्रौढी || तेवीं तूं पिंगला माझे पाठीं || भासे भास शुभानने || १२ || जैसा उदधी आणि लहरी || परी ऐक्यता सागरीं || तेवीं मातें तूं सुंदरी || भास भाससी शुभानने || १३ || ऐसें म्हणूनि परम प्रीतीं || पुन्हां चुंबन घेत नृपती || मग भोगूनि सकाम रीतीं || संतुष्ट चित्तीं मिरवला || १४ || मग विचार सुचला एक गहन || आनंदें बैसती प्रीतीकरून || बैसल्या पिंगला बोलूनि वचन || विडा त्रयोदशगुणी देतसे || १५ || म्हणे हे महाराजा नृपवरा || मम देहींचे प्राणप्रियेश्वरा || मम मानसचकोरचंद्रा || प्रेमांबु मिरवतसे || १६ ||

---

१ पुष्पशय्येवर. २ प्रेमानें. ३ प्रेमानें. ४ कल्पना करणें; मनांत येणें.

तरी तुम्हां आम्हां गांठी || गांठीं गांठिल्या त्या परमेष्ठीं || गांठिल्या परी चित्तदेठीं || ऐक्यभास भासतसे || १७ || जसें लवण उदकी मिश्रित || भिन्न न दावी दृष्टींत || तन्न्यायें ऐक्यचित्त || रावणराणी[1] शोभत || १८ || तरी ऐसा मिश्रित अर्थ || उदया पावला असे ऐक्यचित्त || परी नेणूनि निर्दय परम कृतांत || जगामाजी मिरवतसे || १९ || चित्तीं चित्तभय काया || हरण करीत असे राया || तरी नेणों आपण विषयचिंते या || बुद्धि जरी संचरली || २० || संचरतां परी एक त्यातें || मातें दिसत उचितार्थ || तुम्हांआधी मातें मृत्यु || सुगम चित्ता वाटतसे || २१ || तरी हें ऐसें इच्छिल्याप्रमाण || ईश्वरसत्ते जरी आलें घडोन || मग परम बरवें दैववान || जगीं असें मी एक || २२ || ऐसें बोलतां शुभाननी || राव ऐकूनि बोले वाणी || नेणों सखे ईश्वरकरणी || पुढील काहीं वदवेना || २३ || मज आधीं तूं कामिनी || मृत्यु पावों इच्छिसी मनीं || परंतु नेणों निर्दयपणीं || मित्रात्मज[2] मिरवतसे || २४ || तो कदा न जाणे वेदविधी || सदा वर्ततसे विघडबुद्धी || नेणों मज मृत्यु तूंज आधी || आल्या काय करशील ||२५|| ऐसें ऐकूनि वदे पिंगला || नेणों कैसें असे जी भाळा || रेखिली विधीनें अकळ कळा || कळत नाहीं महाराजा || २६ || परी ऐशा घडल्या गोष्टी || मी राहाणार नाहीं महीपाठीं || देह दाहूनिया[3] हव्यवाटीं[4] || गमन करीन तुम्हांसह || २७ || राव ऐकूनि बोले वचन || पुरे आतां तुझें बोलणे || प्राणांहूनि प्रिय कोण || घात त्याचा करवेना || २८ || तरी हे बोल उगलेचि फोल || माझिया तोषाचें करिसी मोल || परी समय येतां तव पाऊल || मार्गेंचि धांव घेणार || २९ || तरी अनुभव माझिये चित्ता || सहज आहे मजला पाहतां || अगे राज्यासनीं विपुल वार्ता || सेवक श्रवण माझें करविती ||३०|| करविती परी कैशा रीतीं || समरंगणींचा भाव दाविती || शत्रुअनलीं[5] प्राणाहुती || वेंचूं ऐसें म्हणताती || ३१ || तरी समय पडतां दृष्टीं || जीवित्व रक्षिती बारा वाटीं || मग कोण

---

१ मंदोदरी (पतिव्रता म्हणून प्रसिद्ध होती तिच्याप्रमाणें). २ यमराज; काळ. ३ जाळून. ४ अग्नींत. ५ शत्रुरूपी अग्नींत.

कोठील मोह पोटीं ।। जीवित्वाचा वरिती गे ।। ३२ ।। तरी हें तैसें तुझें बोलणें ।। दावीत मातें चांगुलपण ।। परी समय पडतां अर्थ ।। भिन्न दुसराचि आहे गे ।। ३३ ।। कीं बहुरूपियाचे खेळमेळीं ।। होऊनि बैसती महाबळी ।। परी ते शूरपणाचो नव्हाळी ।। समरभूमीं चालेना ।। ३४ ।। कीं श्वानपुच्छाची कैशी उग्रता ।। परी हार तेचि पडे बळी देखतां ।। जैसी पालीची दृष्टी देखतां ।। वृश्चिक नांगी उतरीतसे ।। ३५ ।। तन्न्यायें तव बोलणें ।। मातें दिसतें सहज स्थितीनें ।। ऐसे बोलतां भर्तरीनंदनें ।। पिंगला वदे स्वामीसी ।। ३६ ।। म्हणे महाराजा प्राणेश्वरा ।। या बोलाच वाग्दोरा ।। कंठीं बांधिला आहे नरा ।। काया वाचा मानसीं ।। ३७ ।। तरी आतां व्यर्थ बोलून ।। नेणो घडेल अर्थ कोण ।। ईश्वरसत्तेचें प्रमाण ब्रह्मादिका कळेना ।। ३८ ।। परी माझिये भावनेऐसें ।। येत आहे स्वचित्तास ।। विधवा शब्द शरीरास ।। लिप्त होणार नाहीं कीं ।। ३९ ।। जरी म्हणाल कैशावरून ।। तरी काया वाचा चित्त मन ।। तुम्हांलागीं केलें अर्पण ।। साक्ष असे ईश्वर तो ।। ४० ।। तरी ईश्वर तो सत्याश्रित ।। आहे म्हणती सकल जगतीं ।। तरी वैधव्य शब्द जगमुखांत ।। मातें लिप्त होणार नाहीं कीं ।। ४१ ।। असो बीज पेरिलें तैसें फळ ।। द्रुमकोमादि[1] दावी सकळ ।। तेवीं माझो चाली सरळ ।। फळ उमटेल तैसोंचि ।। ४२ ।। ऐसें बोलूनि निवांतपणीं ।। स्तब्ध राहिली कामिनी ।। परी रायाचे अंतःकरणीं ।। शब्द सदृढ मिरवलें ।। ४३ ।। मिरवले परी ठेविले मनांत ।। चमत्कार पाहूं कोणे दिवसांत ।। असो हे जल्प बहु दिनांत ।। सारिते झाले प्रीतीनें ।। ४४ ।। सहज कोणे एके दिवशीं ।। राव जातसे पारधीसी ।। मृगया खेळतां विपिनासी ।। आठव झाला कांतेचा ।। ४५ ।। कीं आम्ही उभयतां दोघें जण ।। बैसलों होतों सुखसंपन्न ।। तयामाजी मृत्यु बोलोन ।। निश्चयविलें कांतेनें ।। ४६ ।। तुम्ही झालिया गतप्राण ।। तुम्हांसवे करीन गमन ।। तरी त्या बोलाचें साचपण[2] ।। आज पाहूं निश्चये ।। ४७ ।। ऐसी चित्तीं योजना करून ।। मृगया करीत फिरे

---

१ वृक्ष, कोंब इत्यादि. २ खरेपणा.

कानन || तों अकस्मात देखिला नयनें || मृग एक नेटका || ४८ || राव देखतां तयापाठीं || लागूनि शीघ्र महीं आऱ्हाटी || क्षीणचि त्या जीवीं बहु मेळथाटीं || मृग जीवंत धरियेला || ४९ || धरियेला परी हस्तेंकरून || तयाची ग्रीवा छेदून || मुकुटासह काढूनि भूषणें || रुधिरें अस्त्रें भिजविलीं || ५० || भिजवोनियां सेवकाहातीं || देता झाला शीघ्र नृपती || अन्य भूषणें उभवूनि कांती || सुखासनीं बैसला || ५१ || उत्तम छाया पाहून || तयाखालीं नृप जाऊन || उत्तम चीर कनकवर्ण || मृदु गालिचा आंथरला || ५२ || तयावरी बैसूनि नृपती || मंडळी दुरावूनि बैसे एकांतीं || परी रुधिरवस्त्रें जयाहातीं || तयालागीं पाचारी || ५३ || म्हणे हीं रक्तवस्त्रें घेऊन || सेवका पिंगलेचें गांठीं स्थान || वस्त्रें तीतें गोचर करून || राव निमाला म्हणावें || ५४ || निमाला परी कैसें रीती || जरी पिंगला बोलेल उक्ती || तरी व्याघ्र संधांनीं[1] जीवित्वआहुती || घेऊनियां पळाला || ५५ || ऐसें वदोनि राव भृत्यातें[2] || गुप्त पाठविला अवंतिकेतें || राजसदना जाऊनि भृत्यें || पिंगलेतें विलोकिलें || ५६ || मौळीचीरासह[3] सकळ || रुधिरव्याप्त वस्त्रें सबळ || पुढें ठेवूनि करकमळ || जोडूनियां बोलतसे || ५७ || म्हणे जी महाराज महीस्वामिनी || मृगया करीत राव काननीं || अवचित व्याघ्र जाळींतुनी || उठला राया न कळतां || ५८ || मागाहूनि साधूनि उड्डाण || राव धरिला ग्रीवेकारण || धरितांचि हरूनि प्राण || रुधिर पिऊनि पळाला || ५९ || आतां त्याचें करूनि दहन || चमू[4] येईल सकळ परतोन || ऐसें पिंगला ऐकून || हृदय पिटी आक्रोशें || ६० || हृदय पिटूनि महीवरती || भावें आपटी निष्ठुरगती || अहा म्हणूनि केश हातीं || धरोनियां लुंचीतसे[5] || ६१ || शब्द करूनि अट्टाहास || हंबरडा मारूनि उदास || पुन्हां महीतें मस्तकास || वारंवार आफळीतसे[6] || ६२ || मृत्तिका घेऊनि टाकी मुखांत || म्हणे हा जी प्राणनाथ || कैसे टाकूनि गेलांत मातें || परत्रदेशभुवनासी || ६३ || अहा महाराजा प्राणेश्वरा || कूपीं

---

१ शिकार करतांना. २ राजसेवकाला. ३ डोक्यावरील वस्त्रासह. ४ सैन्य. ५ उपटू लागली. ६ आपटू लागली.

कापिला कैसा दोरा ॥ अहा तव प्रीतीचा मोहझरा ॥ आज कैसा आटला जी ॥ ६४ ॥ अहो मम प्राणनाथा ॥ मजविण तुम्हां क्षण गमत नव्हता ॥ प्रीती सोडूनि कैसे आतां ॥ परत्र देशा गमलेती ॥ ६५ ॥ ऐसें म्हणोनि आरंबळत ॥ तों अंतःपुरीं समजली मात ॥ स्त्रिया राजाच्या द्वादश शत ॥ आरंबळत पातल्या ॥ ६६ ॥ एक हृदय पिटिती आपुलें हस्तीं ॥ एक धांवती महीं पडती ॥ एक ऐकतांचि झाली वरती ॥ महीलागी मूर्च्छित ॥ ६७ ॥ एक हंबरडा फोडूनि ऊर्ध्व ॥ म्हणती आमुचा गेला निध[1] ॥ आतां महीतें स्त्रीवृंद ॥ दीनवंत झालों कीं ॥ ६८ ॥ ऐसें म्हणोनि आरंबळती ॥ एकमेकींच्या गळां पडती ॥ हृदय पिटूनि आपटिती ॥ महीलागीं मस्तक तें ॥ ६९ ॥ ऐसा सकळ अंतःपुरांत ॥ कोल्हाळ झाला अद्भुत ॥ परी पिंगला दारा प्रीतीं बहुत ॥ शोक करी आक्रोशें ॥ ७० ॥ म्हणे महाराजा निढळवाणी ॥ मज कैसे गेलेत जी सांडोनी ॥ मोहाचा सकळ तरणी ॥ लोपोनियां महाराजा ॥ ७१ ॥ बाळाहूनि मोह अत्यंत ॥ मजविषयीं पाळीत होतेत ॥ तो मोह दवडूनि निष्ठुरवत ॥ सांडूनि कैसे गेलांत ॥ ७२ ॥ अहो तुम्ही राया सिंहासनीं ॥ बैसत असतां राजकारणीं ॥ परी मम स्मरण होतां मनीं ॥ या धांवूनि सदनांत ॥ ७३ ॥ ऐसें म्हणोनि धरणीवर शरीर ॥ पिंगला टाकी वारंवार ॥ आजि सकळ सांडोनि राज्यभार ॥ कैसा गेलासी महाराजा ॥ ७४ ॥ पाहूनि माझें मुखमंडन ॥ पुन्हां सेविसी राज्यासन ॥ मोह आजि सकळ सांडोन ॥ कैसा गेलासी महाराजा ॥ ७५ ॥ अहा पिंगला अंडजखाणी[2] ॥ कोठें गेलीसे मम पक्षिणी ॥ दाही दिशा ओस करोनी ॥ अचर[3] रानीं चरावया ॥ ७६ ॥ मम पाडसाची हरिणी ॥ परत्र तृण गोड पाहुनी ॥ तिकडेचि गुंतली लोभेंकरूनी ॥ माझा लोभ सांडोनियां ॥ ७२ ॥ अहा मज आंधळ्याची काठी ॥ हिसकूनि नेली निर्दयें पोरटीं[4] ॥ कीं क्षुधिताची अन्नवाटी ॥ जिंतूनि नेली भणंगें[5] ॥ ७८ ॥ अहा राया मजवांचून ॥ तूतें गमत नव्हतें एक क्षण ॥ आज निष्ठुर मन करून ॥ कैसा गेलासी महाराजा ॥ ७९ ॥ अहा राया उत्तम पदार्थ ॥ जो महीलागीं उत्पन्न होत ॥ तो मम आधीं नृपनाथें ॥

१ निधि; भांडार. २ पिलूं. ३ निबिड. ४ निर्दय कारट्यांनीं. ५ भिकाऱ्यानें पळवली.

भक्षिला नाहीं कधीं कीं || ८० || मातें बैसवोनि निजअंकास || मुखीं ओपीत होता ग्रास || ऐसेपरी सांडोनि प्रीतीस || परत्र कैसे गेलांत || ८१ || ऐसेपरी नाना गुण || आक्रंदतसे आठवून || मग ते सेवेकातें पाचारून || शय्यासाहित्य[1] करवीतसे || ८२ || रायमौळींचा[2] चीरमुगुट || परिधानी कबरीं[3] अलोट || स्फुरण दाटोनि मग बळकट || उत्तम चीरीं कवळिला || ८३ || स्वामीचें वस्त्र परिधान करून || घेती झाली सतीचें वाण || स्मशानवाटिकेचें साधन || सिद्ध केलें तत्काळ || ८४ || मग सकळ समारंभासहित || येती झाली स्मशानवाटिकेंत || अग्निकुंडीं विधानें करून त्यांत || सबळ अग्नि चेतविला || ८५ || अग्नि लाविता विधानशक्तीं || दाहूनि वर्तला अंगारनीतीं || धगधगोनि कुंडाप्रती || पावक शक्ति दावीतसे || ८६ || ऐसिया प्रकरणीं पेटविला वन्ही || होता पातली सौदामिनी || अग्निकुंडीं शिळा स्थापोनी || निरोप मागे सर्वांतें || ८७ || सकळां जय देऊन आशीर्वचन || जय जय भर्ता ऐसें म्हणोन || तुझा देह तुज अर्पण || शीघ्रकाळीं होवो कां ||८८|| ऐसें म्हणोनि अग्निकुंडांत || सांडिती झाली स्वशरीरातें || परी त्या पावकीं होतां स्थित || गुंडाळोनि गेली सर्वस्वीं || ८९ || मग ते याचक अपार जन || धन्य म्हणती तियेकारण || स्वहित केलें पिंगलेनें || स्वामीसवें गमूनियां || ९० || अहा पिंगला ऐसें म्हणती || पवित्र जाया सत्यवती || उदार कर्ण स्वकुळाप्रती || परकुळातें तारील || ९१ || भर्तरीपरी करितां परलोक || विव्हळ चित्ती करिती शोक || म्हणती आम्हां प्रजेचें दोंदिक || ईश्वरें कैसें नेलें हो || ९२ || ऐसें म्हणोनि आक्रंदती || भर्तरी म्हणोनि आठविती || असो पावकीं दाहोनि सती || लोक निघाले माघारे || ९३ || आपुलाल्या सदनीं जाऊन || बैसले असतां मुख वाळवोन || अहा भर्तरी ऐसें म्हणोन || श्वासोच्छ्वास सोडिती || ९४ || आणि राजसदनीं स्त्रियांचा मेळ || शोक करीत अति तुंबळ || तों येरीकडे विपिनीं नृपाळ || मृगया करूनि येतसे || ९५ || तों अस्तासी गेला चंडमणी || रात्र दाटली

---

१ चितेवर जाण्यासाठीं सर्व सामग्री. २ राजमस्तकाचा. ३ केसावर.

गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ अष्टाविंशति अध्याय गोड हा ॥ १९२ ॥
श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ अध्याय २८ ॥ ओव्या ॥ १९२ ॥

॥ नवनाथभक्तिसार अष्टाविंशतितमोध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ रुक्मिणीवरा कमलाकांता ॥ चाणूरमर्दना वसुदेवसुता ॥ कंसारी तूं जगत्राता ॥ वासुदेवा जगदीशा ॥ १ ॥ शेषशायी हलधरभ्राता ॥ भावप्रिया सुदर्शनदर्शिता ॥ द्रौपदी-लज्जारक्षणकर्ता ॥ पाठिराखा मिरवसी ॥ २ ॥ जैसा पांडवांचा पाठिराखा ॥ तैसा मिरवसी मम दोंदिका[1] ॥ भक्तिसारग्रंथ कौतुका ॥ वाग्वरदा म्हणविसी ॥ ३ ॥ मागिले अध्यायीं विरहस्थिती ॥ लाघली गाढत्वें[2] भर्तरीप्रती ॥ पिंगलेकरितां स्मशानक्षितीं[3] ॥ पूर्ण तप आचरला ॥ ४ ॥ तया क्लेशाचे उद्देशीं ॥ मित्रावरुणी दत्तापाशीं ॥ श्रुत करूनि स्वस्थानासी ॥ येऊनियां पोहोंचला ॥ ५ ॥ इतुकी कथा सिंहावलोकनीं ॥ चित्तीं धरावी श्रोतेजनीं ॥ यापरी पुढें ग्रंथमांडणीं ॥ सिद्ध अवधानी असावें ॥ ६ ॥ असो गर्भाद्रींत मच्छिंद्रनाथ ॥ ठेवूनि गोरक्ष करावया तीर्थ ॥ महीलागीं भ्रमत ॥ गिरनारप्रती पातला ॥ ७ ॥ तेथें भेटोनि दत्तात्रेयासी ॥ भावें नमिलें प्रेमराशीं ॥ श्रीदत्तें धरोनि हृदयासी ॥ आनंदानें उचंबळला ॥ ८ ॥ श्रीकरपद्में मुखमंडन ॥ गोरक्षाचें कुरवाळूनि वदन ॥ निकट बैसविला हस्त धरोन ॥ अलाई[4] बलाई[4] घेतसे ॥ ९ ॥ मोहितवाणीं पुसतसे त्यातें ॥ म्हणे कोठें रे मच्छिंद्रनाथ ॥ तूं सोडूनि निरपेक्ष त्यातें ॥ महीलागीं भ्रमतोसी ॥ १० ॥ येरू सांगे पुन्हां नमोन ॥ गर्भाद्रिपर्वतीं मच्छिंद्रनंदन ॥ राहिलासे स्वसुखेंकरून ॥ जपजाप्यातें योजूनियां ॥ ११ ॥ मुहूर्तपूर्ण स्वसुखासीं ॥ लाविलें असें तीर्थस्नानासी ॥ मग मी नानातीर्थउद्देशीं ॥ करीत आलों परियेसा ॥ १२ ॥ ऐसा वदोनि वृत्तांत ॥ याउपरी बोले अत्रिसुत ॥ वत्सा कार्य लागलें मातें ॥ त्या कार्यातें संपादीं ॥ १३ ॥ तरी म्हणसी कार्य कवण ॥ भर्तरी मम अनुग्रही नंदन ॥ तो स्वकांतेकरितां स्मशान ॥ द्वादश संवत्सर सेवीतसे ॥ १४ ॥ अन्नोदकाचा त्याग करून ॥ सेवोनि आहे तृणपर्ण ॥ कांता कांता चिंतन करून ॥ द्वादश वर्षे बैसला ॥ १५ ॥ तरी तुवां जावोनि तेथें ॥ सावध करीं युक्तिप्रयुक्ति ॥ सकळ दावीं अशाश्वत ॥ आपुले पंथीं मिरवावें ॥ १६ ॥ त्यासी मीं अनुग्रह जेव्हां दिधला ॥ तेव्हांचि गुंतविला संकल्पाला ॥ कीं सोडूनि

१ प्रतिष्ठा; मान. २ अत्यंत. ३ स्मशानभूमींत. ४ इडापिडा जावो (दृष्ट काढली.)

होय यत्नपाठ ॥ तेवीं बोधितां बोध अचाट ॥ व्यर्थपणीं मिरवेल ॥ ३३ ॥ कीं हिंगतरू अपार विपिनीं ॥ त्यांत मैलागरू स्थापिला वनीं ॥ तया सुगंध लिप्तदुर्गंध वनीं ॥ कदाकाळीं तुटेना ॥ ३४ ॥ कीं शर्करेचे आळीपाळीं ॥ शक्रावणाच्या[1] वेष्टिल्या वेली ॥ परी त्या कटुत्वपणा सकळां ॥ मधुरपणा मिरवेना ॥ ३५ ॥ कीं चतुराननाचे हस्तकमळीं ॥ जन्मभर स्थापिलें दरिद्र भाळीं ॥ तैं व्यवसायेंकरूनि नव्हाळी ॥ कदाकाळीं चालेना ॥ ३६ ॥ तरी आतां विचार येतां ॥ योजावा कांहीं बोधरहिता ॥ ज्यातें जैसी कामना स्थिता ॥ तैसी स्थिति वर्तावी ॥ ३७ ॥ कीं श्वपुच्छा[2] चक्रवेढा ॥ नीट होण्या यत्न पाडा ॥ तेवीं राव झाला वेडा ॥ शब्दबोध चालेना ॥ ३८ ॥ जैसा जो तैसाचि होतां स्थित ॥ मग संतोष मिरवे चित्त ॥ संतोष मिरवल्या कार्य प्राप्त ॥ घडोनि येतें सकळिकां ॥ ३९ ॥ पहा राम शत्रु दानवां ॥ परी बिभीषण मिरवला भिन्नभावा ॥ तेणेंकरूनि स्ववैभवा ॥ भंगूं दिलें नाहींच कीं ॥ ४० ॥ कीं बळियारायाचें जिणें ॥ त्यासी मिरवला तो वामन ॥ मातृशत्रू फरशधर[3] होऊन ॥ तातासमान वहिवटला ॥ ४१ ॥ तन्न्यायें करूनि येथें ॥ रायासी ओपावें सर्व हित ॥ संतोष मिरवोनि अत्रिसुता ॥ कीर्तिध्वज लावावा ॥ ४२ ॥ मग जाऊनि अवंतिकेंत ॥ कुल्लाळगृहीं संचार करीत ॥ एक गाडगें आणूनि त्यातें ॥ बाटली नाम ठेविलें ॥ ४३ ॥ उपरी रंग चित्रविचित्र ॥ देऊनि रोगणीं केलें पवित्र ॥ मग तें चमकपणीं पात्र ॥ तेजालागीं दर्शवी ॥ ४४ ॥ परी अंतरीं पात्र कच्चेपणीं ॥ वरी रंग दावी लखलखोनी ॥ जेवीं वाढीव ब्रह्मज्ञानी ॥ परी अंतरीं हिंगो[4] ॥ ४५ ॥ बोलतां ज्ञानी विशेष ॥ कीं प्रत्यक्ष मिळाला स्वरूपास ॥ ऐसें भासलें तरी ओंफस ॥ तरी अंतरीं हिंगो ॥ ४६ ॥ नव तें मडकें कच्चेपणीं ॥ वरी सुढाळ दिसे रंग प्रकरणीं ॥ असो गोरक्षनाथ तें घेऊनी ॥ स्मशानवाटिके पोहोंचला ॥ ४७ ॥ भर्तरीजवळ येतां ॥ दृष्टि-सन्मुख तत्त्वतां ॥ ठेंचेचें निमित्त करूनि नाथ ॥ भूमीलागीं पडतसे ॥४८॥ अंग धरणीं देत टाकून ॥

---

१ कवंडळाच्या. २ कुत्र्याचें शेपूट वाकडें. ३ परशुराम. ४ असंबद्ध; निसंगत.

सोंग दावी मूर्च्छापणें || त्या संधींत बाटली करवळून || बाटलीलागीं न्याहाळी || ४९ || असो बाटली गेली फुटोन || मग सोंग मूर्च्छेचें सांवरोन || भंवतें पाहे विलोकून || बाटली झाली शतचूर्ण ||५०|| तवं ती देखिली शतचूर्ण || मग उठतां झाला अहा म्हणोन || म्हणे माझी माय बहीण || बाटले कैसी फुटलीस तूं ||५१|| सकळ मेळवूनि तिचे खापर || शोक करीतसे वारंवार || ऊर्ध्वशब्दें गहिंवर || लोकांमाजी दाखवी || ५२ || म्हणे अहा माझी बाटली || दैवें कैसी फुटोनि गेली || आतां ती माझी परम माउली || कोणे रानीं धुंडाळूं ||५३|| अहा माय गेलीस सोडोन || आतां तुजसाठीं वेंचीन प्राण || अहा विधात्या कैसें घडोन || आणिलें तुवां या ठायीं || ५४ || अहा माझे माय वहिणी || कैसी गेलीस सोडोनी || दाही दिशा मजलागोनी || ओस करोनि गेलीस || ५५ || माये गे माय या ठायीं || तूं वांचली असतीस आपुले देहीं || मी पावलों असतों मृत्युप्रवाहीं || त्यांत कल्याण मानितों || ५६ || ऐसे शब्द रायें ऐकोन || हास्य करी गदगदोन || चित्तीं म्हणे पावलिया मरण || मडक्यास काय मग करितां || ५७ || ऐसी अंदेशा[1] आणोनि चित्तीं || हास्य वारंवार करी नृपती || येरीकडे गोरक्ष क्षितीं || आरंबळे अट्टाहास्यें || ५८ || धरणीं टाकोनि शरीर || हृदय पिटी उभय करीं || अहा बाटली वागुत्तरीं[2] || ऐसें म्हणोनि आरंबळे[3] || ५९ || म्हणे तूं गेलीस माय वहिणी || परी माझें आटलें सुदैवपाणी || अहा माझा वासरमणी[4] || अस्ताचळा गेलासे ||६०|| अहा बाटली माझें धन || कोणें दुर्जनें नेलें हिरावोन || अहा बाटले तुझें वदन || एकदां दावीं मजलागीं || ६१ || अहा बाटली परम धूर्जटी || कोणीं हिरावली मम अंधाची काठी || ऐसें म्हणोनि वाग्वटीं || माय वदन दावीं गे || ६२ || ऐसें म्हणोनि दीर्घरुदन || करीत आहे अट्टाहास्येंकरोन || परी राव भर्तरी तें पाहून || चित्तामाजी चाकाटे[5] || ६३ || अहा पिंगला हा पिंगला || ऐसा घोष करीत बैसला || परी तें पाहूनि विसरला || मनीं आश्चर्य बहु मानी || ६४ || म्हणे वोंचितां दमडी

---

१ शंका. २ पुनः बोलून. ३ बडबडे. ४ सूर्य. ५ आश्चर्य करूं लागला.

अडका ॥ तयासाठीं धरूनि आवांका ॥ नाशवंत जाणे सर्व निका ॥ शोक केवीं करतसे ॥ ६५ ॥ ऐसें जल्पूनि चित्तीं ॥ निवांत बैसला तये क्षितीं ॥ परी हुडहुडी[1] तरुफलाप्रती[1] ॥ शांतपणें राहीना ॥ ६६ ॥ सुशब्दवाक्या अमृतपर ॥ सिंचिता झाला वागुत्तर ॥ म्हणे योगिया कां चिंतातुर ॥ शोक करिसी हें सांग ॥ ६७ ॥ अरे वेंचितां सापिका[2] कवडी ॥ मडकें येईल पुन्हां आवडीं ॥ तयासाठीं शोकपरवडी[3] ॥ करिसी काय हे मूर्खा ॥ ६८ ॥ ऐसें उत्तरद्रुमाचें फळ ॥ अर्थी ओपितां नृपाळ ॥ यावरी गोरक्षबाळ ॥ बोलता झाला तयातें ॥ ६९ ॥ म्हणे महाराजा नृपाळा ॥ तूं शोक करिसी कवण मेळा ॥ तरी दुःखाब्धि-शोकजाळा ॥ प्रचीति पाहें आपुली ॥ ७० ॥ तरी अहा पांथस्थ तूं प्रकाम[4] ॥ कंठीं लागला जगाचा उगम[5] ॥ तरी त्या उभवोनि अनर्थधाम[6] ॥ सुख कैसें नांदेल ॥ ७१ ॥ तरी आपणावरूनि नृपती ॥ घ्यावी जगाची अर्थप्रचीती ॥ माझी बाटली फुटल्या क्षितीं ॥ दुःख जाणें मी एक ॥ ७२ ॥ राव ऐकूनि वागुत्तरा ॥ पुन्हां म्हणतसे ऐकिजे नरा ॥ मम दुःखाचा दृष्टांत खरा ॥ प्रचीतिरूपीं धरिला त्वां ॥ ७३ ॥ परी माझी पिंगला राणी ॥ मान पावली जेवीं सौदामिनी ॥ हारपली जैसी सौदामिनी ॥ परतोनि कैसी प्राप्त होय ॥ ७४ ॥ शतानुशत मडकीं मिळत ॥ प्राप्त करूनि देईन क्षणांत ॥ पिंगलेसमान स्त्रीरत्न ॥ कैंचें दुसरे मिळेल ॥ ७५ ॥ यावरी गोरक्ष बोले वचन ॥ तुझ्या पिंगला लक्षवधि जाण ॥ प्राप्त करीन एक क्षण ॥ परी ऐसी बाटली मिळेना ॥ ७६ ॥ ऐसें ऐकूनि नराधिप ॥ म्हणे पिंगलेचें स्वरूप ॥ गुणवती गंभीर दीप ॥ लक्षावधि दाविसी ॥ ७७ ॥ तरी लक्षावधि पिंगला मातें ॥ आतांचि दाखवीं सद्गुरु-भरितें ॥ तूतें बाटल्या शतानुशतें ॥ सिद्ध करितों या ठाया ॥ ७८ ॥ तरी तुझा चमत्कारू ॥ दावीं मातें कल्पतरू ॥ जैसा भूषण कृपापरू ॥ गुरुसुत तो गहिंवरला ॥७९॥ तरी वा समान करणी ॥ मातें मिरवेल अंतःकरणीं ॥ नातरी ढिसाळ बाटल्यावाणी ॥ परी अर्थ हिंगूच[7] दिसतसे ॥ ८० ॥ बैसें

१ फळाला आलेल्या तरूला आंतूनच कंप सुटतो; राहावत नाहीं. २ अर्धी शिवराई. ३ नाना प्रकारचा शोक.
४ अत्यंत. ५ जन्ममृत्यु. ६ अनर्थाचें घर. ७ विसंगत; व्यर्थ.

मृगजळाचें पाणी ।। परी अब्धिसमान वाटे खाणी ।। परी तृषाकोडाचा वासरमणी ।। अतस्ताचळीं पावेना ।। ८१ ।। कीं शुद्ध ओडंबरी[1] घन[2] ।। स्वर्गींहूनि करी गर्जन ।। परी तोय[3] लेशमान ।। महीलागीं आतळेना ।। ८२ ।। कीं काजवा जो तो दिढवा[4] दावी ।। तरी कां तिमिरास तो आटवी ।। तेवीं बोल फोलप्रवाहीं ।। मिरवू नको योगेंद्रा ।। ८३ ।। ऐसें ऐकतां वचन ।। म्हणे राया नरेंद्रोत्तमा ।। पिंगलाउदय लक्षावधीन ।। केलीया मज देसील काय ।। ८४ ।। येरू म्हणे पिंगला नयना ।। दाविलिया पुरवीन इच्छिली कामना ।। राज्यवैभव सुखसेवना ।। संकल्पीन तुजलागीं ।। ८५ ।। ऐसें बोलतां नरेंद्रपाळ ।। साक्ष कोण म्हणे गोरक्षबाळ ।। येरू म्हणे पंचमंडळ[5] ।। साक्षभूत असती बा ।। ८६ ।। आणि अनलादि स्वर्गसविता ।। जळपाताळ जळमही मान्यता ।। हे साक्ष असती बा: देस्वतां[6] ।। पशु पक्षी मृगादिक ।। ८७ ।। जरी मज न घडे बोलासमान ।। तरी पूर्वज सर्व पावती हीन ।। स्वर्गवासी पावती पतन ।। नरकवास भोगिती ।। ८८ ।। आणि शतजन्म रौरवकार[7] ।। महीं भोगीन वारंवार ।। जरी मी न ओपीं राज्यसंभार ।। तुजलागीं महाराजा ।। ८९ ।। ऐसें बोलूनि शपथपूर्वक ।। पुन्हां बोले शपथदायक ।। म्हणे महाराजा हे तपपाळक ।। बोलासमान दावीं कीं ।। ९० ।। जरी या बोलासमान राहणी ।। तूं न दाखविसी मातें नयनीं ।। तरी नरक पावसील सहस्र जन्मीं ।। विहित वाचे अनृतत्वें[8] ।। ९१ ।। ऐसी राजेंद्र बोले वाणी ।। सत्यार्थ म्हणतसे योगतरणी ।। मग कामिनीअस्त्र पिंगलानामीं ।। प्रयोगातें उच्चारी ।। ९२ ।। मग सहज करूनि ऊर्ध्व दृष्टी ।। फेंकिता झाला भस्मचिमुटी ।। तंव ते कामिनी अस्त्रपोटीं ।। स्त्रिया कोटी उतरल्या ।। ९३ ।। मुख्य पिंगला जी भस्म झाली ।। तीच अनंत मूर्ति धरूनि उतरली ।। पाठीं पोटीं व्यापिली ।। सन्मुख उभी राहिली रायाच्या ।। ९४ ।। राव पाहूनि पिंगलास्वरूप ।। मोह कामाचा उजळला दीप ।। सकळांसी बैसवोनि आपणासमीप ।। संसारखुणा पुसतसे ।। ९५ ।। परी त्या पिंगला सगुणसरिता ।। सर्व

---

१ नुसता गडगडाट करणारे. २ मेघ. ३ पाणी. ४ प्रकाश. ५ पंचमहाभूतें. ६ प्रदेशांतील. ७ नरकासारखी. ८ खोटेपणानें.

सांगती अचूक वार्ता ॥ सांगूनि उपरी बोधअर्था ॥ रायाप्रती बोलती ॥ ९६ ॥ म्हणती महाराजा प्राणेश्वरा ॥ मम विरहाचें शल्य बैसलें अंतरा ॥ परी अशाश्वताचा माथां भारा ॥ फुकटपणीं वाहिला ॥ ९७ ॥ म्यां चित्तीं करूनि तुमची प्रीती ॥ दाहूनि घेतलें देहाप्रती ॥ पुन्हां उदय गोरक्षजतीं ॥ अनंत दृश्य पैं केलें ॥ ९८ ॥ केलें तरी तुम्हांभावनीं[1] ॥ मिरवणें मज पुन्हां अवनीं ॥ परी शेवटीं मृत्युपणाची काचणी[2] ॥ तुम्हां आम्हां असेचि ॥ ९९ ॥ तरी राया महिभोजा ॥ आतां संग सोडूनि माझा ॥ मोक्षमहीतळीं ध्वजा ॥ लावोनियां उभारीं ॥ १०० ॥ यापरी माझा काम चित्तीं ॥ वरूनि आचरला संसारनीति ॥ परी मुक्तिमोक्षाची मांदुस हातीं ॥ चढणार नाहीं महाराजा ॥ १ ॥ मी पिंगला तुमची कांता ॥ आचार आचारलें पतिव्रता ॥ तेणें डौरवोनि[3] श्रीवरें माथा ॥ दिधलें हिता मजलागीं ॥ २ ॥ आतां तुमचे सर्व हित ॥ तुम्हीं विलोका प्रज्ञावंत ॥ मी तुमची दासी तुम्हां संमत ॥ चालूं शकें महाराजा ॥ ३ ॥ ऐसे वदोनी निवांतपणीं ॥ पिंगला बैसली राव वेष्टोनि ॥ परी तो चमत्कार पाहोनि ॥ विस्मय त्यासी वाटला ॥ ४ ॥ मग धांवूनि गोरक्षचरणीं ॥ लोटूं पाहे दंडवत अवनीं ॥ परी सर्वज्ञ गोरक्ष धरूनि पाणी[4] ॥ रायाप्रती बोलतसे ॥ ५ ॥ हे महाराज महीपाळ ॥ माझा गुरु जो मच्छिंद्रबाळ ॥ मच्छिंद्रनामें प्रतापशीळ ॥ शिष्य आहे दत्ताचा ॥ ६ ॥ तरी यापूर्वी तुझिया देहीं ॥ दत्तानुग्रह लाधला पाहीं ॥ तरी तूं मच्छिंद्रसहोदर महीं ॥ गुरु माझा अससी कीं ॥ ७ ॥ तरी तूं वंद्य आहेसी मातें ॥ म्हणोनि नमना अनुचित ॥ तरी माझा साष्टांग प्रणिपात ॥ तव चरणी असो कीं ॥ ८ ॥ तरी राया सद्गुरुभ्राता ॥ सांग कीं कामना केवीं उद्भवली चित्ता ॥ राज्यवैभव संसारदुहिता[5] ॥ पिंगला भोगूं इच्छीतसे ॥ ९ ॥ किंवा सोडूनि सकळ संपत्ती ॥ कामनाविरह वैराग्य चित्तीं ॥ आचरूं ऐसी बोधमती ॥ तरी स्थिती सांग कीं ॥ ११० ॥ जैसी कामना असे चित्ता ॥ तैसींच लाभेल तेजभरिता ॥ ऐसें बोलतां गोरक्षानाथा ॥

---

१ तुमच्यासाठीं. २ त्रास, दुःख. ३ डोलवून. ४ हात. ५ संसाररूप कन्या.

राव बोले उत्तर ॥ ११ ॥ म्हणे महाराजा द्वादश वरुषां ॥ बैसलों पिंगलाउद्देशा ॥ परी पिंगला स्वरूपास ॥ प्राप्त झाली नाहीं कीं ॥ १२ ॥ तरी येऊनि त्वरितात्वरित ॥ पिंगला दाविल्या शतानुशत ॥ तरी ऐसें सबळ सामर्थ्य ॥ राज्यपदीं दिसेना ॥ १३ ॥ मी पूर्वीच भ्रांतीं वेष्टिलों ॥ श्रीगुरूचे हातापासूनि निसटलों ॥ निसटलों परी कष्टलों ॥ संसारतापामाझारीं ॥ १४ ॥ तरी आतां कृपाघन ॥ दत्तदर्शनाचें अपार जीवन ॥ मज चातका करीं पान ॥ कृपाघना महाराजा ॥ १५ ॥ आतां मातें संसाररहाणी ॥ राज्यवैभव सुखावर्णी ॥ तुच्छ लागे योगधर्मी ॥ प्रतापानें हीन तें ॥ १६ ॥ धन्य तूं एक प्रत्ययास ॥ पिंगला दाविली चमत्कारास ॥ जेवीं आवडीं कुरुपाळास[1] ॥ कौरवदर्शना दाविलें ॥ १७ ॥ तैसें पूर्ण कथेंत ॥ दर्शन करविलें मातें येथ ॥ तरी मी न राहें भवभ्रांतींत ॥ वेष्टोनियां महाराजा ॥ १८ ॥ आतां आचरेन पूर्ण योगा ॥ साधीन सकल कलांसी प्रयोगा ॥ माझा स्वामी अनसूयाकुशिगा[2] ॥ रत्न मातें दावीं कां ॥ १९ ॥ गोरक्ष म्हणे विरहे नृपाळा ॥ मनीं वरिली आहे पिंगला ॥ तरी लक्षावधी प्राप्त या वेळा ॥ तूतें झाल्या महाराजा ॥ १२० ॥ तरी तितुक्या भोगूनि आतां ॥ संतुष्ट करीं आपुल्या चित्ता ॥ येरु म्हणे एकीकारितां ॥ दुःख इतुकें भोगिलें ॥ २१ ॥ मग लक्षावधी भोगून ॥ तयांचें दुःख अवर्णन ॥ कोणी भोगात्रें चंद्रार्कमान ॥ अवधीतें सांडोनियां ॥ २२ ॥ एक वृश्चिक दंशिल्या अंगा ॥ वेदना होती भोगा ॥ त्यांत लक्षानुलक्ष सुयोगा ॥ दंशिल्या काय सांगावें ॥ २३ ॥ तरी आतां असो कैसें ॥ पुन्हा अदृश्य करीं पिंगलेस ॥ आणि तूं राज्यवैभवास ॥ सांभाळ करीं महाराजा ॥ २४ ॥ तरी माझिया स्वामीचे चरण ॥ आतां दावीं मजकारण ॥ इतुका उपकार करून ॥ कीर्तिध्वजा मिरवीं कां ॥ २५ ॥ मग अवश्य म्हणे गोरक्षसुत ॥ पुन्हां अदृश्य पिंगला समस्त ॥ मग धरोनि भर्तरीनाथाचा हस्त ॥ नगरामाजी आणिला ॥ २६ ॥ आणिला तेव्हां हर्ष समस्तां ॥ लोटिती झाली आनंदसरिता ॥

---

१ धृतराष्ट्राला. २ दत्तात्रेय.

करिती अट्टहास्यें रुदन ॥ म्हणती आमुचा गेला प्राण ॥ शवशरीरीं मिरवला ॥ ४४ ॥ येरीकडे गोरक्षनाथ ॥ भर्तरी आणि विक्रमासहित ॥ अपार मंडळ प्रज्ञावंत ॥ गांवाबाहेर पातले ॥ ४५ ॥ तों गोरक्ष पुसे भर्तरीतें ॥ कीं राज्यवैभव अत्यद्भुत ॥ यांत मानस जरी गुंडाळत ॥ असेल तरी मज सांग ॥ ४६ ॥ ऐसी ऐकोनि गोरक्षवार्ता ॥ भर्तरी बोले प्रांजळ अर्था ॥ हे महाराजा वैभव नलगे चित्ता ॥ योग आचरूं वाटतसे ॥ ४७ ॥ राज्यवैभव कनककामिनी[1] ॥ वाटलें नीच वमनाहुनी ॥ लक्ष लावोनी श्रीगुरुचरणीं ॥ प्रचीत[2] घेऊनि वहिवाटला ॥ ४८ ॥ मग आपुली शैली शिंगी कंथा ॥ झाला देता राया यशवंता ॥ भिक्षाझोळी घेऊनि हाता ॥ कुबडी फावडी ओपीतसे ॥ ४९ ॥ ऐसिया सरंजामेंकरून ॥ रायासी बोलता झाला वचन ॥ वैभव मानसीं वमनासमान ॥ तरी प्रचीत दावीं कां ॥ १५० ॥ तरी संचरोनि अंतःपुरांत ॥ कामिनी तुझ्या द्वादश शत ॥ त्या परक्या मानूनि चित्तांत ॥ भिक्षा मागूनि येईं मम दृष्टी ॥ ५१ ॥ ऐसें ऐकोनि भर्तरीनाथ ॥ अवश्य म्हणे काय आहे यांत ॥ मग तैसाचि उठूनि कृतांतवत ॥ अंतःपुरांत संचरला ॥ ५२ ॥ आदेश लक्ष निरंजन ॥ शब्द गाजवी सवालपण ॥ शिंगी सारंगी वाजवोन ॥ स्त्रियांचे सदनीं फिरतसे ॥ ५३ ॥ तों तें आधींच स्त्रीकटक ॥ बैसलें होतें करीत शोक ॥ त्याउपरी पाहुनि रायाचें मुख ॥ आक्रंदती अट्टहास्यें ॥ ५४ ॥ एक धरणीवरी लोळती ॥ एक कबरीकेश[3] तोडिती ॥ एक मृत्तिका मुखीं घालिती ॥ मस्तक आपटिती धरणीये ॥ ५५ ॥ महीं आपटूनि कपाळ ॥ रुधिरें व्यक्त करिती बंबाळ ॥ एक उभयहस्ते वक्षःस्थळ ॥ धबधबां पिटिती पैं ॥ ५६ ॥ एक रडती एक पडती ॥ एक शोकें मूर्च्छित होती ॥ परिचारिका धांवोनि हस्तीं ॥ सावध करिती तयांतें ॥ ५७ ॥ एक म्हणे या रायासमान ॥ उपरी न देखों शतजन्म ॥ अहा रायाचें मायिक धन ॥ मायेहूनि आगळिक ॥ ५८ ॥ एक म्हणती अहा राव ॥ कैसा मिटला आमुचा भाव ॥

---

१ द्रव्य आणि कान्ता. २ अनुभव. ३ मस्तकावर.

आचरण करूनि वनांत || तैसाचि येथें राहें कां || ७४ || परी तो राव सकळ सांडोन || गांवाबाहेर आला परतोन || येरीकडे विक्रम उज्जयिनीं || स्त्रिया गेल्या स्वस्थाना || ७५ || यापरी गोरक्ष भर्तरीनाथ || पुसोनि निघाले विक्रमातें || मग पदीं पदीं दुरवा होत || अर्धकोस पैं गेले || ७६ || येरीकडे विक्रम नृपती || परतोनि आला स्थानाप्रती || परी अट्टाहास्य पाहूनि अंतःपुराप्रती || संचार करिता पैं झाला || ७७ || मग माय बहिणी कन्यासमान || सकळां तोषवी बोध करून || येरीकडे उभयजन || मार्गाप्रती गमताती || ७८ || परी कृशशरीरी भर्तरीनाथ || अशक्त पद ठेवी कंठेना पंथ || मग व्यानअस्त्र भस्म-चिमुटींत || स्थापिता झाला गोरक्ष || ७९ || मग तें भस्म चर्चिता भाळीं || झडूनि गेली अशक्त काजळी || मग क्षण पातीं लागतां डोळीं || गिरनारपर्वतीं पोंचला || १८० || तों जातां देखें अत्रिनंदन || पायीं लोटले उभयजन || मग मायें उभयतां कवळून || वदन इंदु कुरवाळी[1] || ८१ || म्हणे वत्सा गोरक्षनाथा || भर्तरीकरितां शिणविलें तूतें || ऐसें म्हणोनि कुर्वाळीत || वारंवार मुखातें || ८२ || त्याच प्रकरणीं मोहस्थितीं || राया भर्तरीतें संपादिती || म्हणे वत्सा श्रम बहुतीं || आणिलें येथें मम वत्सें || ८३ || असो स्थिति वृत्ति धृति सकळा || एकमेकांतें घोंटाळा || निवेदनीं चित्तीं संचियेला || तोषाप्रती तरी वरितील || ८४ || असो आतां तुष्ट लक्षण || पुढील अध्यायीं सांगेल धुंडीनंदन || मालू नरहरिकृपेंकरून || संतगणीं मिरवला || ८५ || स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार || संमत गोरक्षकाव्य किमयागार || सदा परिसोत भाविक चतुर || नवविंशति अध्याय गोड हा || १८६ || शुभं भवतु || श्रीकृष्णार्पणमस्तु ||

---

[1] १ मुखचंद्र.

|| नवनाथभक्तिसार नवविंशतितमोध्याय समाप्त ||

त्यां स्वाधीन ॥ सर्वें स्वल्प दूत घेऊन ॥ दक्षिण दिशे चालिला ॥ ४८ ॥ रामेश्वरा काम[1] वरून[2] ॥ जात शिवातें करूं प्रसन्न ॥ तों मार्गी चालतां कृष्णासंगम ॥ तुंगभद्रीं भेटला ॥ ४९ ॥ तेथें राहतां मुक्कामासीं ॥ शयन करितां निशीसी ॥ दशकर[3] पंचानन स्वप्नासी ॥ येऊनिया बोलतसे ॥ ५० ॥ म्हणे राया संसारवल्ली ॥ तव चित्तदरीं चिंता व्यापिली ॥ तरी याचि ठायीं संतानवल्ली ॥ प्राप्त होईल तुज राया ॥ ५१ ॥ परी कृष्णातुंगभद्रा उभयसारितीं ॥ संगम चिमट्यात तटाक्षितीं[4] ॥ अपर्णेसहित[5] माझी मूर्ती ॥ नित्य अर्ची त्या लिंगीं ॥ ५२ ॥ लिंग अर्चिता सकाम कामा ॥ स्वार्थ पावशी नरेंद्रोत्तमा ॥ याविण खंती जावया तुम्हां ॥ अन्य उपाय नसेचि ॥ ५३ ॥ ऐसा स्वप्नीं दृष्टांत होतां ॥ तोंचि आवडे नरेशाचित्ता[6] ॥ मग मित्रडोहसंगमसरिता ॥ जाऊनियां विलोकी ॥ ५४ ॥ तों जुनाट लिंग दिसलें तेथ ॥ होतें तटीं प्रतिष्ठेरहित ॥ रावें पाहूनि सप्रेमभरित ॥ प्रतिष्ठेंत मिरविलें ॥ ५५ ॥ मेळवूनि पंचोपचारक ॥ तया उभवूनि प्रेम दोंदिक ॥ प्राणप्रतिष्ठा करूनि आरचक[7] ॥ तया ठायीं मिरवला ॥ ५६ ॥ तयालागीं उत्साह थोर ॥ भावने रक्षी रामेश्वर ॥ परी कीर्तिध्वजें संस्कार ॥ अपार लोक मग येती ॥ ५७ ॥ करूनि हराचे जयजयकार ॥ अखंड होता नामीं गजर ॥ जय जय शिव संगमेश्वर ॥ ऐसें लोक बोभाती ॥ ५८ ॥ परी तयानिकट मध्याक्षिती ॥ भद्रसंगम ग्रामवस्ती ॥ तयामाजी भूदेव जाती ॥ एक असे प्राज्ञिक ॥ ५९ ॥ मित्राचार्य तयाचें नाम ॥ वेदपाठकी उत्तमोत्तम ॥ तयाचि दारा शरयू नाम ॥ पतिव्रता आगळी ॥ ६० ॥ आगळी परी संततीविण ॥ दोघे होती अति क्षीण ॥ मग ते उभयतां सुलक्षण ॥ त्याच शिवा अर्चिती ॥ ६१ ॥ ऐसें लोटतां काहीं दिवस ॥ तों स्वर्गीं वर्तलें काय कथेस ॥ सर्व गण मिळूनि सभेस ॥ शिवा बैसले वेष्टुनी ॥ ६२ ॥ सुधाम अति मनोहारक ॥ रत्नजांडत तें हाटक ॥ तरी धाम नोहे वैडूर्यविकासिक ॥ शिवसभा मिरवतसे ॥ ६३ ॥ ऐसिये सभे ते काळीं ॥

---

१ इच्छा. २ धरून. ३ दहा भुजा असलेला (शंकर) ४ किनाऱ्यावर. ५ पार्वतीसहित. ६ राजाच्या मनाला. ७ पुजारी.

जाती नित्य उभयतां ।। तयांसंगें लावण्यलता ।। कदंबाही जातसे ।। ९७ ।। बाळपणीं नित्यनित्य ।। शिवादर्शन तियेसी होत ।। पुढें होतां वयास्थित ।। शिव स्वतः अर्चीतसे ।। ९८ ।। ऐशीं लोटतां द्वादश वरुषें ।। तों कोणे एके सुदिन दिनास ।। गृहीं सांडूनि तातमातेस ।। शिवालयीं गेली ते ।। ९९ ।। तंव ते समयीं देवळांत ।। कोणीच नसे एकांतात ।। कदंबा तेथें संचार करीत ।। एकटपणीं शुभांगी ।। १०० ।। जय जय हर म्हणूनि वाणी ।। मस्तक ठेवी महीलागुनी ।। ते समयीं मृडानीवर[1] तीलागुनी[2] ।। अदृश्य होता त्या ठायीं ।। १ ।। गुप्त तेथ शिव पंचानन ।। पाहता झाला तियेकारण ।। परी ती दारा सुलक्षण ।। मुखमंडणीं देखिली ।। २ ।। जैसी चपळा तेजभरित ।। शिवधामीं लखलखित ।। तीतें पाहतां अपर्णानाथ ।। कामवेष्टणीं पडियेला ।। ३ ।। मग हास्ययुक्त होऊनि कुमारतात[3] ।। मनीं इच्छी व्हावें रत ।। ऐसें योजूनि चपळवंत ।। धरूं पाहे ती चपळा ।। ४ ।। परी तो शिव तेजखाणी ।। धांवतां देखिला जैसा तरणी ।। तेणेंकरूनि भयभीत होऊनि ।। पळूं लागे कदंबा ।। ५ ।। शिवालयातें सोडूनि बाहेरी ।। येती झाली विप्रकुमरी ।। परी तो शिव कामातुर ।। तियेमागें धांविन्नला ।। ६ ।। पुढें कदंबा मागें भव[4] ।। उभयतां महीतें घेती धांव ।। धांव घेतां सदाशिवें ।। जाऊनियां स्पर्शिली ।। ७ ।। परी शिवस्पर्श होतां तीतें ।। सांडी मानवतनूतें ।। सुरोचना अप्सरा होऊनि त्वरित ।। स्वर्गाप्रती चालिली ।। ८ ।। चालिली परी एकीकडे ।। शिवकामाचा उजाळिला पाड ।। ठाव सांडूनि इंद्रियपाड ।। द्रव द्रवला महीतें ।। ९ ।। द्रव द्रवतां महीपाठीं ।। पाहतां झाला कृष्णातटीं ।। उदक मिळतां एकवटीं ।। सकळ मासे संचरले ।। ११० ।। संचरले परी पूर्वीपासून ।। तये समयीं पर्वतघन ।। तेणें प्रवाहीं कृष्णासंगमनीं ।। रेतपात मिरवला ।। ११ ।। पर्जन्यकाळीं तो अचाट ।। जात होता कृष्णपात्रांत ।। तये संधींत राव सुभट ।। स्नानालागीं मिरवला ।। १२ ।। स्नान करूनि शशांगर ।। तटीं बैसला होऊनि स्थिर ।। स्नानसंध्या सारोनि समग्र ।। अर्घ्यप्रदानीं प्रवर्तला ।। १३ ।। करीं घेतां कृष्णाजीवन ।। तों रेत दाटलें अंजुळींत येऊन ।। मानवदेहाचा स्पर्श होऊन ।। रेतीं

१ शंकर. २ तिच्यासाठीं. ३ शंकर. ४ शंकर.

पुतळा रचियेला ॥ १४ ॥ रचिला परी न लागतां क्षण ॥ सकळ अवयव दैदीप्यमान ॥ रायें पाहतां प्रत्यक्ष वदन ॥ बाळतनूतें देखिलें ॥ १५ ॥ पाहतांचि राजा हर्षयुक्त ॥ म्हणे मज पावला उमाकांत ॥ अयोनिसंभव सुत ॥ प्रतापदक्ष मज झाला ॥ १६ ॥ तरी हा कोणी महीअवतार ॥ असेल विरिंचि[1] हरि हर ॥ वाचस्पति सहस्रनेत्र ॥ अवनीवरी उतरला ॥ १७ ॥ ऐसा आनंद मानोनि चित्तीं ॥ उठता झाला तो नृपती ॥ बाळक कवळोनि हृदयाप्रती ॥ शिबिरा प्रविष्ट पैं झाला ॥ १८ ॥ मंदाकिनी सुंदर कांता ॥ परम सत्त्वस्थ पतिव्रता ॥ तिये करीं बाळ ओपितां ॥ पाहोनि तेही आनंदें ॥ १९ ॥ रायासी म्हणे मंदाकिनी ॥ बाळ कोणाचा आणिला स्वामी ॥ राव म्हणे अर्ध्यजीवनीं ॥ उदय पावला करपात्रीं ॥ १२० ॥ तरी हा ईश्वरें पुत्र तूतें ॥ दिधला आहे उमाकांतें ॥ तरी पालन करूनि महीतें ॥ पुत्रवती मिरवें कां ॥ २१ ॥ ऐसी ऐकूनि नरेंद्र वाणी ॥ परम हर्षली मंदाकिनी ॥ मग अति स्नेहाचें भरतें आणूनी ॥ बाळ हृदयीं कवाळिला ॥ २२ ॥ लावितांचि स्तन मुखासी ॥ पान्हा आला स्तनासी ॥ संस्कारोनि कृष्णागर नामासी ॥ द्वादशावे दिनीं स्थापिलें ॥ २३ ॥ यावरी राव शिवापासून ॥ निघतां झाला मग तेथून ॥ कौंडण्यग्राम अपूर्व स्थान ॥ येऊनियां पोंचला ॥ २४ ॥ यावरी दिवसानुदिवस ॥ कृष्णागर पावला दश वर्षे ॥ मग विवाहचिंता शशांगरास ॥ स्नुषारूपी दाटली ॥ २५ ॥ मग कर्दममंत्री पुरोहित ॥ ऐक्य करूनि नृपनाथ ॥ देशावरी पाठवींत ॥ सुलक्षण कुमारी योजावया ॥ २६ ॥ परी राव सांगे मंत्रिकांकारण ॥ कीं कुमारी पहावी सुलक्षण ॥ रूपवती गुणानें समान ॥ कृष्णागरासारखी ॥ २७ ॥ अवश्य म्हणोनि मंत्रिकवृंद[2] ॥ जात देशातें समुच्चयवृंद[3] ॥ पुरोहितादि पाहती संबंध ॥ कृष्णागर रायाचा ॥ २८ ॥ नाना क्षेत्र राज्य पाहूनि ॥ कुमारी पाहे मंत्री नयनीं ॥ परी कृष्णागराच्या रूप मांडणी ॥ एकही कन्या आढळेना ॥ २९ ॥ सकळ मंत्री देशोदेश ॥ पाहूं श्रमले कुमारीस ॥ परी सर्वसंपन्न तयांस ॥ कोणी एक आढळेना ॥ १३० ॥

---

१ ब्रह्मदेव. २ मंत्रिलोक. ३ सगळे.

रूप पाहती तों गुण हीन || गुण पाहती तों स्वरूप हीन || रूप गुण असतां घटित समान || उभयताचें येईना || ३१ || ऐसियेपरी सांगोपांग || कोठेंहि दिसेना शुभमार्ग || अति श्रमोनि लागवेग || स्वस्थानासी पातले || ३२ || रायासी भेटूनि सांगती वृत्तांत || कीं कन्यारत्नें अपरिमित || गुणरूपघटितार्थ || कोणी एक दिसेना || ३३ || आजवरी महाराजा || द्विसंवत्सर लोटले काजा || परी कन्यारत्न चोजा || नातळे ऐसें झालेंसें || ३४ || ऐसें रायातें मंत्री सांगून || पाहते झाले आपुलीं स्थानें || याउपरी षणमास दिन || लोटूनि गेले तयापाशीं || ३५ || याउपरी कोणे एके दिवशीं || कृतांतभृत्य[1] येऊनि महीशीं || घेऊनि गेले मंदाकिनीसी || परत्रदेशाकारणें || ३६ || मग सुशरीर मंदाकिनी || रायें शशांगरें पाहूनी || परम विव्हळ झाला वियोगेंकरूनी || शोकार्णवीं दाटला || ३७ || परी कैसाही असला मायिक[2] देही || मेल्यामागें मरत नाही || असो उचंबळोनि शोकप्रवाहीं || हुंदाकिया संपादि || ३८ || उपरी उत्तरक्रिया करूनि || राव सेवी सिंहासन || त्यासही लोटल्या संवत्सर पूर्ण || श्राद्धदशा उरकली || ३९ || उरकली परी कामिनीविण || राया चित्तीं न वाटे कल्याण || कामानळीं पंचप्राण || व्याकुळ बहु होताती || ४० || परी राव तो इंद्रियदमनी || कदा न पाहे व्यभिचार मनीं || मग मंत्रिकासी बोलावुनी || निकट बैसवी आपुल्या || ४१ || म्हणे मकरंदा सुलक्षणा || तूं करूं गेलासी देशभ्रमणा || परी कुमारी रूपवंत आणि सगुणा || कोणी तरी आढळली कां || ४२ || मंत्री म्हणे जी नृपनाथ || कुमारी आहे स्वरूपवंत || आणि गुणही उत्तम दिसत || परी घटित दिसेना || ४३ || उपरी मंत्रिका बोलत || जरी सुतालागीं न उतरे घटित || तरी आमुचे नामीं घटितार्थ || शोध शोधूनि पहावा || ४४ || मंत्री म्हणे जी पुरोहितें || टिप्पणें आणिलीं आहेत लिखितें || तरी त्यातें पाचारूनि संबंधातें || विलोकूनि पाहिजे || ४५ || मग पाचारूनि पुरोहितास || सकळ कुमारींचीं टिप्पणें पहात || तों चित्रकुटीचा नृपनाथ || घटितार्थ आवडला

---

१ यमाचे दूत. २ कितीही प्रेम असलें तरी.

नव्हता सापत्ननंदन ॥ अर्थ ओंगळ झाला गे ॥ ७९ ॥ तरी हा झाला वृत्तांत ॥ आतां रायास करील श्रुत ॥ श्रुत झालिया प्राणघात ॥ मिरवेल सखे मम देहीं ॥ १८० ॥ तरी आतां विष घेऊन ॥ द्यावा वाटते आपुला प्राण ॥ प्राण हरल्या सकळ कल्याण ॥ मजप्रती वाटतसे ॥ ८१ ॥ विपरीतास विपरीत करणी ॥ गुप्त राहील सकळ जनीं ॥ नातरी वांचल्या विटंबनी ॥ नाना क्लेशां भोगावे ॥ ८२ ॥ तरी यांतचि सारगोष्टी ॥ हेत मिरवावे मृत्युवाटीं ॥ नातरी वांचल्या राव शेवटीं ॥ विटंबोनि मारील गे ॥ ८३ ॥ मारिल्यास सर्व लोकांत ॥ बाई गे होईल अपकीर्त ॥ म्हणतील रांड परम कुजात ॥ भ्रष्टबुद्धि पापिणी ॥ ८४ ॥ असो ऐसा दुर्घट विचार ॥ ओढवला तरी सारांत सार ॥ गुप्तप्रकरणीं प्राणावर ॥ उदार व्हावें आपणाचि ॥ ८५ ॥ ऐसी तीतें बोलतां युवती ॥ सखी देईल उत्तराप्रती ॥ तें पुढील अध्यायीं भक्तिसारग्रंथीं ॥ श्रवण करा श्रोते हो ॥ ८६ ॥ तरी हा ग्रंथ भक्तिसार ॥ तुम्हींच वदवितां मनोहर ॥ निमित्त मात्र धुंडीकुमर ॥ मालू नरहरीचा मिरवितसे ॥ ८७ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ त्रिंशति अध्याय गोड हा ॥ १८८ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ अध्याय ॥ ३० ॥ ओंव्या ॥ १८८ ॥

॥ नवनाथभक्तिसार त्रिंशति अध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः || जयजयाजी जगत्पाळका || जगत्पते वैकुंठनायका || जगत्सृजका यदुकुळटिळका || भक्तसखा तूं होसी || १ || निखिलजीवन निर्विकारा || विवेकरत्नवैरागरा || शुद्धसत्त्वगुणगंभीरा || रुक्मिणीवरदा दीनबंधो || २ || हे कृपार्णवा पंढरीनाथा || पुढें बोलवीं भक्तिसारग्रंथा || मागिले अध्यायीं अनाथनाथा || जन्म चौरंगीचा करविला || ३ || करविला परी त्याचें कथन || राहिलें तें ग्रंथीं लेखन || आतां करवीं जगज्जीवन || पुढे वैखरी बैसूनियां || ४ || तरी गताध्यायीं सापत्नमाता || लोटली तातें कामसरिता || परी कृष्णागर प्राज्ञिक सुता || बळेंचि नेलें पाचारूनी || ५ || करूनि जननीचा धिक्कारू || सदना गेला होता कृष्णागरू || येरी सखी जीवापारू[१] || पाचारिली होतां कीं || ६ || तिये सांगूनि सकल वृत्तांत || प्राणघातासी झाली होती उदित || परी ती सखी प्रज्ञावंत || देत मसलते तियेसी || ७ || म्हणे बाई वो भुजावंती || ईश्वरकरणी प्रारब्धगती || जैसे असेल तैसी पुढती || घडून येईल भिऊं नको || ८ || परी तूतें सांगेन हित कांहीं || तैसेंचि धरूनि जीवीं || नको कष्ट मानूं आपुले देहीं || शयन शयनीं करी आतां || ९ || शयन शयनीं केलिया पूर्ण || राव येईल पारधीहून || आल्या सेवील तुझें सदन || परी तूं उठू नको कीं || १० || मग तो राव पुसेल तूतें || तंव तूं सांग दावीं शोकाकुलतें || रुदन करूनि वदें रायातें || प्राणरहित होय मी || ११ || आतां काय ठेवूनि प्राण || झाली नाहीं अब्रूरक्षण || ऐसें बोलतां राव वचन || पुढें तुजशीं पुसेल || १२ || पुसतां वदे कीं प्रांजळवंत || कृष्णागर तुमचा सुत || कामुक होऊनि मम सदनांत || स्पर्शावया धांवला || १३ || धांवला परी यत्नेंकरून || बळें दिधला मागें लोटून || ऐसें होतां अनुचित प्राण || कैसा ठेवूं महाराजा || १४ || ऐशा परी आराधूनि युक्तीं || क्रोध उपजवीं रायाचित्तीं || क्रोधवश झालिया राय नृपती || कलहें मुला सोडील कीं || १५ || मग तो कदा ना म्हणे सुत || त्वरें करील प्राणरहित || मग तूं सदनीं आनंदभरित || सुखलाभातें सेवीं कां || १६ || अंगीं विषतरूचा कोंब चांग || खुडूनि टाकिल्यानें मार्ग || मग

१ जिवाभावाची.

मिरवेल विषाचा शरीरीं लाग || कोठूनि होईल जननीये || १७ || आधीं ठेचिल्या उरगमुख[1] || मग कैंचें विषदुःख || कंटकीं[2] धरिल्या वृश्चिक[3] || वेदनेतें मिरवेना || १८ || कीं वन्हि असतां धूम्राकार || वरी सांडावें लगबगे नीर || मग धांव सदनापार || घेत नाहीं जननीये || १९ || तरी कृष्णागराचा वसवसा[4] || तव हृदयीं मिरवे स्वबाळफांसा || तरी राया सांगूनि ऐशिया लेशा || दुःखसरिता लोटवीं || २० || तरी त्या उदकाचें आधीं वळण || दुःखसरिते बांधावे बंधन || बंधन बांधिल्या सजीवपणें || सुखें पुढें मिरवीं कां || २१ || ऐसी सांगूनि ती युवती || गेली आपुल्या सदनाप्रती || येरीकडे भुजावंती || कनकमंचकीं पहुडली || २२ || त्यजूनि अन्नोदक स्नान || कैंचें शृंगार कुंकुमलेण || सर्व उपचारांतें त्यजून || विन्मुख तई पहुडली || २३ || तों येरूकडे शशांगर || पारधी खेळूनि काननभर || चिंताब्धीची फोडूनि लहर || सदना तदा जातसे || २४ || नाना गजरें यंत्रास्थित || चमूअब्धीचा[5] लोट लोटीत || क्षेत्रपातीं पूर्ण भरित || चमूतोयें तेधवां || २५ || यावरी राव तो पूर्ण ज्ञानी || संचार करी आपुले सदनीं || दृष्टीसमोर न देखितां राणी || परिचारिके विचारीतसे || २६ || म्हणे कोठें आहे भुजावंती || सन्मुख कां न आली पारधीप्रती || आजि चुकुर होऊनि चित्तीं || निंबलोणा नातळली ते || २७ || रायातें बोलती परिचारिका || हे महाराजा सद्विवेका || आजि राणी कवण दुःखा || दुखावली कळेना || २८ || तेणेंकरूनि शयनापार्टी[6] || निजली आहे होऊनि कष्टी || होतांचि शब्द कर्णपुटी || सदनामाजी संचरला || २९ || तों ती मंचकीं भुजावती || राव देखूनि बोले युक्तीं || म्हणे कां हो कवण अर्थी || शयन केलें जिवलगे || ३० || परी तई उत्तरा न दे ती || कांहींच न बोले रायाप्रती || जीवन आणूनि नेत्रपातीं || अश्रु ढाळी ढळढळां || ३१ || तें पाहुनियां राव दयाळ || चित्तीं दाटला मोहें केवळ || मंचकीं बैसे उतावेळ || हृदयीं धरीं कांतेतें || ३२ || अश्रुधारा नेत्रपातीं || राव पुसी स्वयें हस्तीं || चुंबन

---

१ सर्पाचे तोंड. २ नांगीलाच. ३ विंचू. ४ राग; द्वेष. ५ सेनारूप सागर. ६ पलंगावर.

घेऊनि लालननीतीं ॥ अंकावरी बैसवीतसे ॥ ३३ ॥ अंकीं बैसवोनि स्वदाराररत्न ॥ हेम जडावया करी यत्न ॥ राव कोंदणीं हाटकप्रयत्न ॥ अर्थरत्ना जोडीतसे ॥ ३४ ॥ म्हणे सुखसरिते ॥ कोठूनि भेदलें गढोळ चित्तीं ॥ दुःखघनाचा वर्षाव अमित ॥ कोणें केला तो सांग ॥ ३५ ॥ मी राव महीचा भूप ॥ मी बोलणारा दर्पसर्प ॥ ऐशा व्याघ्राचा करोनि लोप ॥ दिधलें साप दुःखाचें ॥ ३६ ॥ तरी ती कवण पुरुष नारी ॥ तूंते अन्य झाली भारी ॥ तरीं मातें बोलूनि वैखरीं[1] ॥ निमित्तमात्र दावीं कां ॥ ३७ ॥ अगे सहज दिठवा[2] होते ॥ दावीन त्यातें अर्कसुत[3] ॥ या बोलाची सहज भ्रांत ॥ मानूं नको जिवलगे ॥ ३८ ॥ अगे प्रिय तूं मातें असती ॥ कोण गांजील उद्देशीं ॥ हरिबाळातें[4] जंबुकलेशी ॥ दुःखदरी मिरवेना ॥ ३९ ॥ अगे मशकाचेनि पाडा ॥ घडके उतरे गिरीचा कडा ॥ कीं रामरक्षे भूतवडा ॥ रक्षणिया बैसतसे ॥ ४० ॥ तेवीं तूं माझी पट्टराणी ॥ कोण घालूं शके काचणी ॥ नाम दर्शवीं प्रांजळपणीं ॥ मग ऊर्वी[5] न ठेवीं तयातें ॥ ४१ ॥ ऐसें ऐकतां राववचन ॥ हृदयीं तोषली अर्थार्थी सघन ॥ म्हणे महाराजा तव नंदन ॥ भ्रष्टबुद्धी व्यापिला ॥ ४२ ॥ आपण गेलिया पारधीसी ॥ एकांत पाहूनि मम उद्देशीं ॥ येथें येऊनि स्मर-लेशीं[6] ॥ हस्त माझा धरियेला ॥ ४३ ॥ धरिला परी निर्दयवंतें ॥ कामें ओढिता झाला हस्त ॥ म्हणे चालावें एकांतांत ॥ सुखसंवाद भोगावा ॥ ४४ ॥ मग म्यां पाहूनि कामिकवृत्ती ॥ हात आंसडूनि घेतला निगुतीं ॥ भयार्थ मानूनि आपुले चित्तीं ॥ सदनामाजी पावलें ॥ ४५ ॥ पळता कोणे झाली अवस्था ॥ उलथूनि पडलें महीवरती ॥ परी म्यां धरूनि तैशीच शक्ती ॥ आड कवाड पैं केलें ॥ ४६ ॥ मग तो छलबलत्वहीन ॥ होऊनि पाहे आपुलें सदन ॥ तस्मात् आतां आपुला प्राण ॥ ठेवीत नाहीं महाराजा ॥ ४७ ॥ भलतैसिया गरळांत[7] ॥ घेऊनि करीन प्राण मुक्त ॥ परी धैर्य वरिलें तुम्हांकारितां ॥ तुमचा मुखेंदु पहावा ॥ ४८ ॥ मज वाटलें पारधींचें कानन ॥ अति तीव्र कर्कश भयाण ॥

१ वाणीनें. २ नेत्रसंकेत. ३ यमराज; मृत्यू. ४ सिंहाच्या छाव्याला. ५ पृथ्वीवर. ६ कामभावनेनें. ७ विषास.

त्यातूनि तुम्ही जीवंतपणें || कैसे याल वाटलें || ४९ || ऐसेपरी धुसधुशीत || संचार होतां हृदयांत || म्हणोनि महाराजा येथपर्यंत || प्राण देहीं रक्षियेले || ५० || आतां याचि बोलापाठीं || मी चकोर[1] देहीं चंचुपुटीं || तव आननेंदूचे जीवन शेवटीं || लक्षूनि तुष्ट झालें असें || ५१ || ऐसें बोलतां भुजावंती || परम क्रोधावला नृपती || परी क्रोध नव्हे क्षितीं || वडवानलाचि पेटला || ५२ || वडवानल तरी कैसा || शिखा मिरवी अंबरलेशा || सुतरत्नालागीं कैसा || ग्रासूं पाहे क्षणांत || ५३ || मग तैसाचि येऊनि सदनाबाह्ये[2] || आरक्त नेत्रीं भंवता पाहे || म्हणे कोणी तरी येथें आहे || पुढें यावें माझिया || ५४ || तंव ते भृत्य धांवत येती || भृत्य नव्हे ते कृतांत दिसती || राव वरूनि क्रोधरीती || स्वतां त्यांतें लोटीतसे || ५५ || म्हणे भृत्य हो याचि पावलीं || जाऊनि मम सुताची करा होळी || अथवा बंधन करूनि हस्तवेली || खंडोनियां टाकाव्या || ५६ || ऐसें बोले नृपनाथ || दूत धांवती वाताकृत || सदन वेढूनि राजसुत || मृत्युमहीं नेलासे || ५७ || परी ते सेवक ज्ञानखाणी || पुनः जाती राजांगणीं || म्हणती महाराजा मृत्युभुवनीं || कृष्णागरू पैं नेला || ५८ || राव क्रोधें तयां पहात || म्हणे हस्तपादांतें करा खंडित || पुनः येवोनि सांगत || धांवधांवोनि रायातें || ५९ || तरी रायाचा कोपानळ || कदा न होय शीतळ || पुनः पाहोनि दूतमेळ || तीच आज्ञा आज्ञापी || ६० || परी ते भृत्य देहस्थितीं || म्हणती हा स्वामी राजसुत || यासी वधितां काय अनर्थ || कैसा होईल कळेना || ६१ || ऐसे संदेहें भयस्थित || पुनः जाती राजांगणांत || परी तो राव अति संतप्त || तीच आज्ञा आज्ञापी || ६२ || मग ते दूत निष्ठुरपणीं || चौरंग आणिती कनकक्रोंदणीं || तयालागीं बैसवोनी || कार्यावर्ती वहिवटले[3] || ६३ || शुद्ध चव्हाटें बांधोनि हस्त || तदा नेत कृष्णागरातें || म्हणती बंधसिद्ध केले हस्त || खंडविखंड करावया || ६४ || परी कृष्णागर चव्हाटां नेला || हा वृत्तांत सकळ ग्रामांत कळला || मग

---

१ चकोरपक्षी. २ घराबाहेर. ३ कार्यास प्रवृत्त झाले.

लागेचि || ८१ || गौपीडक व्याघ्रे असला || तरी कां मारूं नये त्याला || तरी रायानें धर्म पाळिला || लोभ धरिला नाहीं की || ८२ || वृश्चिक होतां दृष्टिव्यक्त || तरी कां करूं नये प्राणांत || दुष्ट आहे कीं घुसधुसींत || मारू नये कीं त्याला || ८३ || ऐशा नानापरी युक्तीं || तर्कवितर्क जग बोलती || अपार मेळा चवाठ्याप्रती || मिळाला असे लोकांचा || ८४ || त्यांत सहजासहज गमन || गोरक्ष मच्छिंद्र उभय जाण || करीत आले चव्हाटेंकारणें || तो अपार मेळा देखिला || ८५ || सोडूनि गर्भाद्रिपर्वतातें || न्यावें भेटीसी मच्छिंद्रातें || घेऊनि जाता गोरक्षनाथ || आले होते त्या ठायीं || ८६ || आले परी सहज चालीं || नगरदीक्षेची कामना फिरली || म्हणोनि पाहतां व्यवहारपाउलीं || येवोनि तेथें धडकले || ८७ || धडकले परी अपार मेळ || पाहूनि त्यांत संचरले[1] गौरबाळ[1] || तों कृष्णागर होऊनि विकळ || कनक-चौरंगीं पडियेला || ८८ || मग मच्छिंद्रातें पाचारून || दाविता झाला गौरनंदन || जळचरसुतें[2] पाहून || परम चित्तीं द्रवलासे || ८९ || परी त्याचा अन्याय काय || लोकांपाशीं पुसों जाय || क्षण स्थिर करूनि हृदय || करणी विलोकी बाळाची || ९० || तों सहज अंतरीं दृष्टि करितां || त्या समजली तयाची माता || आणि कृष्णागरासी वरता || अवतारदक्ष आढळला || ९१ || ऐसा शोध शोधिल्या चित्तीं || मग क्रोधें दाटले तपोगभस्ती || म्हणे अहो हे रांड शक्ती || प्रविष्ट झाली लोकांत || ९२ || परी तो आहे मूर्ख राय || चित्तीं योजितां न ये न्याय || बाळावरी तिनें घाय || कोपशस्त्रीं योजिला || ९३ || तरी ऐसा बुद्धिभ्रष्ट || विषयलोभी अति वरिष्ठ || महीं नसावा महाभ्रष्ट || महीभार[3] आगळा[4] || ९४ || लागूनि कांतेच्या बुद्धिसंगतीं || बाळालागीं केली आर्ती || तस्मात् राव विषयभक्ती || ठेवूं नये महीसीं || ९५ || ऐसें चित्तीं धरूनि तेथून || उभय निघाले मंडळांतून || मग गोरक्षा सकळ खूण || निवेदिली रायाची || ९६ || सकळ गोरक्षां निवेदन होता || तोही आपुले हृदयीं पाहतां || पाहूनि म्हणे गुरूनाथा || यांचे नांव रंगातें आणावें

---

१ गोरक्षनाथ लोकांत मिसळला. २ मच्छिंद्रानें. ३ पृथ्वीला भार. ४ मोठा.

॥ ९७ ॥ कृष्णागर तो चौरंगीं व्यक्त ॥ म्हणोनि चौरंगी बोलला नितांत ॥ कृष्णागर हें नाम महींत ॥ नाहीं म्हणोनि वदलासे ॥ ९८ ॥ आणि हस्तपादादि सकळ ॥ एका चौरंगीं झाले सकळ ॥ म्हणोनि चौरंगी गौरबाळ ॥ सहजास्थितीं वदलासे ॥ ९९ ॥ असो गोरक्ष मच्छिंद्रातें ॥ म्हणे राजसदना जाऊं त्वरितें ॥ मागूनि घ्यावें चौरंगातें ॥ नाथपंथीं मिरवावया ॥ १०० ॥ मच्छिंद्र म्हणे कर्मशासन ॥ रावराणीतें दुःख दावून ॥ मग न्यावा शिवनंदन ॥ नाथपंथीं मिरवावया ॥ १ ॥ गोरक्ष म्हणे हो नोहे ऐसें ॥ नेऊं आधीं चौरंगास ॥ पूर्णपर्णी नाथपंथास ॥ विद्यार्णव करावा ॥ २ ॥ मग तयाचेचि हातीं ॥ रायासी दावावी प्रतापशक्ती ॥ आणि त्या रांडे चामुंडेप्रती ॥ ओपणें तें ओपावें ॥ ३ ॥ तरी आतां सौम्य उपचार ॥ राया करूं वागुत्तर ॥ मागून घ्या स्नेहपारिवार ॥ चौरंगीतें महाराजा ॥ ४ ॥ ऐसी गोरक्ष बोलतां वाणी ॥ अवश्य म्हणे मच्छिंद्रमुनी ॥ मग उभयतां राजसदनीं ॥ प्रविष्ट जाहले महाराजा ॥ ५ ॥ पुढें धाडूनि द्वाररक्षक ॥ श्रुत करविलें नांव दोंदिक ॥ कीं मच्छिंद्र गोरक्षक तपोनायक ॥ भेटीसी येती महाराजा ॥ ६ ॥ रायें ऐकोनि ऐसें नाम ॥ मनीं उचंबळे भावार्थ प्रेम ॥ मनांत म्हणे योगद्रुम ॥ वंद्य असती हरिहरां ॥ ७ ॥ परी मम दैवार्णवा सुफळबोध ॥ मच्छिंद्रकृपेचा वोळला[1] मेघ ॥ एसें म्हणूनि लागवेग[2] ॥ कनकासन सांडिलें ॥ ८ ॥ सम्यक सामोरा होऊनि नृपति ॥ दृष्टीं देखतां मच्छिंद्रजती ॥ भाळ ठेवूनि चरणांवरती ॥ आलिंगीतसे प्रेमानें ॥ ९ ॥ म्हणे महाराजा अज्ञानभंगा ॥ अज्ञानपतिता बोधली गंगा ॥ वळूनि धीर पावल्या संगा ॥ कुशब्दपाप नाशील ॥ ११० ॥ ऐसें म्हणोनि राव पुढती ॥ नमिता झाला गोरक्षाप्रती ॥ भाळ ठेवूनि चरणांवरती ॥ सभेस्थानीं आणिलें ॥ ११ ॥ बैसवूनि कनकासनीं ॥ षोडशोपचारें पूजिले मुनी ॥ उपरी उभय जोडूनि पाणी ॥ उभा राहिला सन्मुख ॥ १२ ॥ म्हणे महाराजा योगद्रुमा ॥ तुमचे चरणीं असे मम प्रेमा ॥ दर्शन दिधलें भक्तिउगमा ॥ मम अभक्ताकारणें

१ मिळाला; आला. २ वेगानें; लगबगीनें.

परी प्रतिदिनीं माझा हेत ॥ कूर्मदृष्टीं रक्षावा ॥ ४५ ॥ इतकें मातें दिधल्यास दान ॥ सकळांत माझें कल्याण ॥ दिवसानुदिवस माझें स्मरण ॥ तव धवळारीं पाळावें ॥ ४६ ॥ तुम्हांस होतां माझें स्मरण ॥ त्या कृपें होईल माझें पोषण ॥ जैसें कूर्मदृष्टीकरून ॥ बाळालागीं पोषीतसे ॥ ४७ ॥ ऐसें बोलतां चौरंगनाथ ॥ उभय झाले तोषवंत ॥ मग उचलोनि गुहागृहांत ॥ चौरंगीतें ठेविलें ॥ ४८ ॥ ठेविलें परी त्यास सांगती ॥ बा रे ऊर्ध्व करीं कां दृष्टीप्रती ॥ शिळा सुटक दिसे क्षितीं ॥ पडेल वरती तुज राया ॥ ४९ ॥ परी आपुले प्रसादेंकरून ॥ तूतें देतों एक वरदान ॥ दृष्टी याजवरून ॥ काढूं नको कदापि ॥ १५० ॥ जरी दृष्टी किंचित चुकुर ॥ होता पडेल अंगावर ॥ मग प्राण सोडूनि जाईल शरीर ॥ चूर्ण होशील रांगोळी ॥ ५१ ॥ मग पुढील कार्य साधेपर्यंत ॥ सकळ राहिले नरदेहांत ॥ तरी जतन करूनि शरीरांत ॥ हित आपुलें जोडी कां ॥ ५२ ॥ मग एक मंत्र सांगूनि कानीं ॥ म्हणे करी याची सदा घोकणी ॥ येणेंचि सर्व तपालागुनी ॥ प्राप्त होसील पाडसा ॥ ५३ ॥ मग गोरक्ष जाऊनि उत्तम फळांतें ॥ तया सामोरें आणूनि ठेवीत ॥ म्हणे हें फळ भक्षूनि निश्चितें ॥ पूर्ण तपा आचरी कां ॥ ५४ ॥ परी आणिक राया तूतें ॥ दृष्टी रक्षावी जीवित्वानिमित्तें ॥ मंत्र जपावा तपोअर्थें ॥ फळे भक्षावीं क्षुधेसी ॥ ५५ ॥ ऐसी त्रिविधा गोष्टी तूतें ॥ सांगितली परी रक्षी जीवातें ॥ तों आम्ही लवकरी करूनि तीर्थातें ॥ तुजपासीं येऊं कीं ॥ ५६ ॥ ऐसें सांगूनि चौरंगासी ॥ बाहेर निघे गोरक्षेंसीं ॥ शिळा आपुले गुहाद्वारासी ॥ बंधन केलें दृष्टोत्तर ॥ ५७ ॥ या उपरांतीं तपाचारशक्ती ॥ चामुंडा स्मरला लावोनि चित्तीं ॥ तंव त्या स्मरतां येऊनि क्षितीं ॥ गोरक्षातें भेटल्या ॥ ५८ ॥ म्हणती महाराजा योगोत्तमा ॥ कामना उदेली कोण तुम्हां ॥ तैसाचि अर्थ सांगूनि आम्हां ॥ स्वार्थालागीं मिरविजे ॥ ५९ ॥ येरी म्हणे हो शुभाननी ॥ मम प्राण आहे * स्थानीं ॥ तरी तयाच्या क्षुधेलागुनी ॥ नित्य फळें ओपावीं ॥ १६० ॥ आणावी परी गुप्तार्थ ॥ फळ ठेवा.ं त्या नकळत ॥ शिळे उचलूनि जावें त्वरित ॥ नित्य

फळें ओपावीं || ६१ || ऐसें सांगूनि चामुंडेसी || चालते झाले तीर्थवासी || सहज चालीं चालतां महीसीं || गिरनारपर्वतीं पोंचले ||६२|| येरीकडे चामुंडा सकळ || उत्तम आणूनि देती फळ || शिळा उचलूनि उतावेळ || काननांत सांडिती || ६३ || सांडिती परी कैसे रीतीं || गुप्त सेवा करूनि जाती || परी चौरंगी महाव्रती || शिळाभयें दाटला || ६४ || मनांत म्हणे गुरुवचन || कीं शिळा घेईल तुझा प्राण || म्हणोनि दृष्टीं याकारण || अखंडित रक्षावें || ६५ || ऐसी भावना आणूनि चित्तीं || दृष्टी ठेवी शिळेप्रती || मुखीं नाम मंत्रउक्ती || आराधीत सर्वदा || ६६ || परी त्या शिळेच्या भयेंकरून || खाऊं विसरला फळाकारण || किंचित वायूचें होतां गमन || तोचि आहार करीतसे || ६७ || शिळेवरती सदा दृष्टी || परी ऊर्ध्वभागीं ओपिली दृष्टी || अंग हालवेना महीपाठीं || अर्ध कांहीं चालेना || ६८ || जरी करावें चलनवलन || नेणों दृष्टींसी चुकुरपण || शिळा झालिया घेईल प्राण || म्हणोनि न हाले ठायातें || ६९ || फळें जरी चांचपूनि घ्यावें हातीं || नेणों तिकडे जाय अवचितीं || चित्त गेलिया इंद्रियें समस्तीं || तयामागें धांवती || १७० || मग चित्त बुद्धि अंतःकरण || हे तों ऐक्य असती तिघे जण || फळ स्पर्शितां भावनेकरून || भ्रष्ट होईल सर्वस्वें || ७१ || मग मंत्ररूपें स्मरणशक्ती || आबुद्ध करील माझी मती || म्हणोनि सांडिलें फलप्राप्ती || योगाहूनि लक्षीतसे || ७२ || ऐसी उभयतां कांचणी करून || आटत चालिले रुधिर प्राण || परी तें रुधिर मांस लक्षून || आटत आहे तंव सत्य || ७३ || रुधिर मांसालागूनि भक्षीत || भक्षूनि उदकमय करीत || शेवटीं चित्तासी हरीत || भक्षण करीतसे नित्यशः || ७४ || चित्ता आटिलें सकळ रुधिर || पैं शरीर उरलें अस्थिपंजर || वरी उगवली त्वचा त्यावर || गवसणीपरी विराजे || ७५ || जोंवरी शरीरीं असे प्राण || तोंवरी अस्थि त्वचा घ्राण || प्राण भंगल्या भंग जाण || सर्वत्रासी माहिती || ७६ || नाडी त्वचा अस्थी || चौरंगी उतरल्या देहाप्रती || सूक्ष्म शरीरीं आपण भूतीं || त्रासूनियां पळाले || ७७ || मग तो देह काष्ठासमान || बोलारहित चलनवलनहीन || ऐसें पाहूनि बाळ तान्हें ||

वारुळ वरी रचियेलें ॥ ७८ ॥ मग तितुक्या दृष्टी हरल्याप्रती ॥ मुखीं ध्वनि मंत्रशक्ती ॥ तितुकें उरे मग निश्चितीं ॥ जिकडे तिकडे झालीसे ॥ ७९ ॥ ऐसेपरी चौरंगीतें ॥ झालें आहे निजदेहातें ॥ यावरी पुढील स्वार्थें ॥ पुढील अध्यायीं ऐका तें ॥ १८० ॥ तरी हा ग्रंथ नवरत्नहार ॥ आणि वैडूर्य स्वतेजापर ॥ तुम्हां श्रोतियां शृंगार ॥ धुंडीसुत अर्पितसे ॥ ८१ ॥ नरहरिवंश माल्हूतें ॥ माल्हू नरहरीचा शरणागत ॥ तो हा भक्तिपूर्वक ग्रंथ ॥ श्रोतियांतें संकल्पिला ॥ ८२ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत श्रोते चतुर ॥ एकत्रिंशाध्याय गोड हा ॥ १८३ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ अध्याय ॥ ३१ ॥ ओंव्या ॥ १८३ ॥ शुभं भवतु ॥

॥ नवनाथभक्तिसार एकत्रिंशाध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः || जयजय जगदुद्धारा || जगदाश्रिता रुक्मिणीवरा ||.दीनबंधो दयासागरा || वीरा सुरवरा तूं एक || १ || तरी ऐसा प्रभु समर्थ सर्वां || सुरवरांप्रती जैसा मघवा || तरी आतां कृपार्णवा || ग्रंथादर्शी येईं कां || २ || मागिले अध्यायीं कथन || चौरंगी बैसे तपाकारण || उपरी गोरक्ष मच्छिंद्रनंदन || गिरनारगिरीं पोंचले || ३ || पोंचले परी आनंदभरित || प्रेमें वंदिला मच्छिंद्रनाथ || पुढें पाहतांचि अत्रिसुत || आनंदडोहीं बुडाला || ४ || मच्छिंद्रातें कवळूनि हृद्यीं || म्हणे माझी आलीस गे आई || चक्षु मीनले[1] तुझे ठायीं || मार्ग पाहें पाडसापरी || ५ || जैसें इंदूचें आगमन || तिकडेचि हेलावे[2] समुद्रजीवन || तेवीं तुझे मार्गेंकरून || चक्षू वेधले माझे बा || ६ || तरी आतां असो कैसें || माझें मला भेटलें पाडसें || तरी वत्सा सांडूनि आम्हांस || जाऊ नको पुढारां || ७ || ऐसी धृति वृत्ति मती || ऐक्य झाली उभयव्यक्ती || जैसें जळ जळाप्रती || ऐक्य होय मेळवितां || ८ || मग नाना गोष्टी विचारप्रसंग || तीर्थगमनादि योगसंयोग || दुःखसुखादि सकळ प्रयोग || एकमेकां निवेदिले || ९ || आसन वसन भोजन शयनीं || सदा सन्निध मच्छिंद्रमुनी || जैसें अर्भका तान्हूले मनीं || माय नातळती होईना || १० || ऐसे मोहाचिये परी || षण्मास लोटले तैं गिरीं || यापरी गोरक्ष सदनांतरीं || तीर्थस्थानीं जल्पतसे || ११ || मग तो श्रीदत्ताकारण || म्हणे महाराजा अत्रिनंदन || तीर्थ केलें साधुदर्शन || करावया महाराज || १२ || तरी आम्हां आज्ञा द्यावी || आतां लंघूनि येतों मही || मही धुंडाळल्या संगमप्रवाहीं || साधु मिरवती महाराजा || १३ || तरी याचि निमित्ताकारणें || आम्ही घेतला आहे जन्म || सकळ जगाचें अज्ञानपण || निवटावया[3] महाराजा || १४ || ऐसें बोलतां गौरसुत || दत्त ग्रीवा तुकावीत || आणि पुढील जाणूनि भाविष्यार्थ || अवश्य म्हणे पाडसा || १५ || मग परमप्रीतीं स्नेहेंकरून || बोळविता झाला उभयांकारण || येरीं उभयें करूनि नमन || पर्वताखालीं उतरले || १६ || मार्गी चालती उभय जण || परी त्या पर्वता

---

१ लागले; जडले. २ उचंबळतें. ३ नाहींसें करण्याकरितां.

क्षणोक्षण ॥ पाहे मार्च्छिद्रनंदन ॥ म्हणे प्राण अंतरला ॥ १७ ॥ प्रेमाश्रु ढाळी नयनीं ॥ पुढें ठेवी पदालागुनी ॥ ऐसें चालतां तया अवनीं ॥ दुरदुरावा पडला असे ॥ १८ ॥ मग मार्ग धरूनि काशीपुरी ॥ चालते झाले ते अवसरीं ॥ मुक्कामोमुक्काम लंघितां धरित्री ॥ प्रयागस्थानीं पातले ॥ १९ ॥ तों त्या गांवीं मूर्तिमंत ॥ औदार्यराशि प्रतापादित्य ॥ त्रिविक्रम नामें नृपनाथ ॥ धर्मप्राज्ञी नांदतसे ॥ २० ॥ गज वाजी रथ संगतीं ॥ जयाची सेना अपरिमिती ॥ तरी अधर्मनाशार्थ निगुतीं ॥ सैन्यासिंधू मिरवला ॥ २१ ॥ भद्रासनीं तो राजेश्वर ॥ जयाची संपत्ति औडंबर[1] ॥ पाहूनि लाजती अमर ॥ हा एक प्रभू म्हणती ते ॥ २२ ॥ ऐसियेपरी राजसंपत्ती ॥ परी उदरीं नाहीं संतती ॥ तैशांत देहीं जरा निगुती ॥ प्राप्त झाली बळत्वें ॥ २३ ॥ परी तो राजा सुगम प्राज्ञ ॥ परोपकारी अपार ज्ञान ॥ मूर्तिमंत जयाचें संधान ॥ पाळीत असे नेटका ॥ २४ ॥ तयाचे राज्यांत बावन्न वर्ण[2] ॥ कोणी न देखों अकिंचन[3] ॥ संत आलिया करिती पूजन ॥ सकळ जगीं मिरवतसे ॥ २५ ॥ चौदा विद्यांमाजी कुशल ॥ जैसा दुसरा मूषकपाळ[4] ॥ हीनदीनांची माय कनवाळ ॥ आणि काळ तत्काळ शत्रूचा ॥ २६ ॥ सकल गृहीं देशावर ॥ त्या राजाचा परोपकार ॥ त्यामुळे मिरवती सकळ नर ॥ चिंताविरहित सुखानें ॥ २७ ॥ असो ऐसे तेजस्थिती ॥ तया देशीं पावले निगुती ॥ तेथें सकळ नारीनर क्षितीं ॥ विजयवचनीं गर्हिंवरले ॥ २८ ॥ यापरी तयाची गृहस्वामिनी ॥ जिये मिरवती ज्ञानखाणी ॥ पतिव्रता सौदामिनी ॥ षडर्णवगुणी गुणस्वी ॥ २९ ॥ कीं राव तो उत्तम धवळार ॥ तैं दिसती ती स्तंभाकार ॥ कीं संसारमहीचा हांकणार ॥ अनंतरूपीं नटलासे ॥ ३० ॥ ऐसेपरी राजयुती ॥ परी जरा[5] पाहूनि रायाप्रती ॥ तेणें भयार्त होऊनि चित्तीं ॥ चिंतेमाजी पडली असे ॥ ३१ ॥ म्हणे रायाचे सकळ अवसान ॥ जिंकूनि नेलें आहे जरेनें ॥ नेणों दिवस येईल कोण ॥ संगतीसी सोडावया ॥ ३२ ॥ ऐसीं चिंता व्यापिली चित्तीं ॥

१ विपुल. २ बावन्न जाती. ३. दरिद्री. ४ गजानन. ५ वृद्धापकाळ.

तों रायासी भरली आयुष्यभरती || तप्त शरीरीं[1] पाहूनि वृत्ती || गमन करी परत्र || ३३ || प्राण सांडूनि शरीरातें || गेला असे निराळपंथें[2] || महीं उरलें असे प्रेत || झाला आक्रांत राज्यांत || ३४ || पवित्र-नामी रेवती ललना || अट्टहास करी शोकरुदना || तेचि रीतीं इतर जनां || दुःखप्रवाह लोटला असे || ३५ || आठवूनि त्रिविक्रमरायाचे गुण || परम आक्रंदती जन || म्हणती पुनः या रायासमान || होणार नाहीं दूसरा || ३६ || ऐसे अट्टहास्यें घरोघरीं जन || नारीनरादि दुःखसंपन्न || तये संधींत गांवी येऊन || नाथ तेथें पातले || ३७ || तें क्षेत्र महान प्रयागस्थान || उभय संचरती त्याकारण || तो गृहोगृहीं दुःख-निमग्न || शोकाकुलित मिरवले ||३८ || कोणी शरीर टाकीत अवनीं || कोणी पडले मूर्च्छा येऊनी || कोणी योजूनि हृदयीं पाणी || धबधबा पिटिती ते || ३९ || कोणी येऊनि पिशाचवत || इकडून तिकडे धांव घेत || अहां म्हणूनि शरीरातें || धरणीवरी ओसंडिती || ४० || कोणी धरणीवरी आपटिती भाळ || रुधिरव्यक्त करूनि बंबाळ || अहा त्रिविक्रमराव भूपाळ || सोडूनि गेला म्हणताती || ४१ || ऐसियेपरी एकाचि आक्रांत || नारीनरादि बोलती समस्त || तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ || परमाचित्तीं कळवळला || ४२ || सहज चालतां तेथ पथ || ठायीं ठायीं उभा राहात || त्या रायाचे गुण समस्त || आठवूनि रडताती || ४३ || धर्मज्ञानिक रायाचे गुण || मोहकपणीं होतां श्रवण || तंव ते वेळीं तो मच्छिंद्रनंदन || मोह-दरींत रिघतसे || ४४ || मनांत म्हणे धन्य पुरुष || जयासाठीं जग पिसें || जाहलें आहे तस्मात यास || राव उपकारी वहिवाटला || ४५ || तरी हा ऐसा भलेपणीं || राव मिरवला आहे अवनीं || तरी यातें पुनः आणोनी || देहंगत[3] करावा || ४६ || ऐसें योजूनि स्वचित्तांत || पाहें रायाचें आयुष्य भरत || तंव तो राव तितुकियांत || निरामयीं पोंचला || ४७ || राव नुरलासे जिवितपणीं || मिळाला ऐक्यें ब्रह्म-चैतन्यीं || ऐसें देखतां अजीवितपणीं || मग उपाय ते हरले || ४८ || कीं मुळींच बीजा नाहीं ठाव ||

१ ताप भरून. २ आकाशमार्गानें. ३ जिवंत.

मग रुखपत्रीं केवीं हेलाव || तेवीं जीवितपर्णी राणीव || नातुडपणीं उतरलीसे || ४९ || मग स्तब्ध होऊनि मच्छिंद्रनंदन || परतता झाला ग्रामातून || परी मच्छिंद्राहूनि गौरनंदन || कळवळला स्वचित्तांत || ५० || राज्यभार्गी जगाचें बोलणें || ऐकूनियां गौरनंदनानें || मोहें चित्तस्फोट होऊन || अश्रु ढाळी नयनातें || ५१ || ऐसें स्थितीं ग्रामांतून || निघते झाले उभय जण || तों ग्रामाबाहेर निवांत काननीं || शिवालय देखिलें || ५२ || तें पाहूनि एकांतस्थान || जाते झाले तयाकारण || तों पर्लाकडे मोहक जन || प्रेत-संस्कार मांडिला || ५३ || प्रेत स्कंधीं वाहूनि चतुर्थ || येते झाले शिवालयांत || सवें अपार जन वेष्टित || शोकसिंधु उपासिती || ५४ || परी आकळीकपणें वंचना[1] || शोकसिंधूची दावी भावना || परम आटूनि आपुल्या प्राणा || प्रेतालागीं कवटाळितां || ५५ || यापरी गांवोगांवींचे जन || तेही ऐकूनि वर्तमान || धांव घेती आक्रोशपणें || आप्तजनांसारिखे || ५६ || तें पाहूनियां गोरक्षनाथ || परम कळवळूनियां चित्तांत || बोलतां झाला मच्छिंद्रातें || ऐशा पुरुषा उठवावें || ५७ || मच्छिंद्र ऐकूनि तयाची वाणी || उगाचि बैसें म्हणे तयालागुनी || परी स्थिर नोहे गोरक्षमुनी || पुन्हां वागुत्तर देतसे || ५८ || म्हणे जरी तुम्ही न उठवाल यातें || तरी मी उठवीन स्वसामर्थ्यें || मच्छिंद्र म्हणे तुझें सामर्थ्य || त्यास उठवावया नसे की || ५९ || ऐसें ऐकूनि गोरक्ष वदत || म्हणे याच्यासाठीं वेचीन जीवित || परी सुखी करीन सकळ जनांतें || निश्चयेंसीं महाराजा || ६० || जरी न उठवें माझेनि राजा || तरी अग्नींत ओपीन शरीर ओजा[2] || हाचि सिद्धार्थ पण माझा || निश्चयेंसीं वरिला असे || ६१ || जरी ऐसिया बोला संमत || जरी मातें न घडे नाथ || तरी रौरव भोगीन कोटि वर्षांत || कुंभीपाक[3] महाराजा || ६२ || ऐसें बोलतां दृढोत्तरवचन || मग बोलता झाला मच्छिंद्रनंदन || अहा वत्सा शोधाविण || व्यर्थ काय वदलासी || ६३ || सारोखपणें[4] केलासी पण || राव उतरला जीवित्वेंकरून || ब्रह्मरूपीं सनातन || ऐक्यरूपीं मेळ झालासे || ६४ ||

---

१ फसवणूक. २ आनंदानें. ३ नरक. ४ जिवावर पाणी सोडून.

ऐसें बोलतां वसुआत्मज ॥ मग तो गोरक्षमहाराज ॥ हृदयीं शोधितां तेंचि ओज ॥ लक्षापरी भासलें ॥ ६५ ॥ मग म्लान करूनि आपुलें वदन ॥ म्हणे आतां अग्नि घेईन ॥ मग प्रत्योदक[1] तेथूनि उठून ॥ काष्ठांलागीं मेळविलें ॥ ६६ ॥ तें पाहूनि मच्छिंद्रनाथ ॥ परम झाला भयभीत ॥ चित्तीं म्हणे हा प्राणातें ॥ चुकणार नाहीं घावया ॥ ६७ ॥ जेणें वडे आणायाकरितां ॥ चक्षु काढूनि आपुले हाता ॥ तोषविली विप्रदुहिता[2] ॥ निबग्गट्ट हा असे ॥ ६८ ॥ मग पाचारूनि गोरक्षातें ॥ बोलता झाला प्रांजळवत ॥ म्हणे बा रे सुखी करावें जनांतें ॥ यालागीं वदलासी ॥ ६९ ॥ तरी जनांचे उपकारास ॥ उदार झालासी प्राणास ॥ चित्तीं तुझे समाधानास ॥ विचार एक ऐकावा ॥ ७० ॥ मी याचे देहस्थित ॥ होतों रक्षाया तुझा हेत ॥ परी बा माझिया शरीरास ॥ द्वादश वर्षें सांभाळीं ॥ ७१ ॥ द्वादश वर्षें जाहलिया पूर्ण ॥ पुन्हां देहांत देहांतर्गत होऊन ॥ सकळ जगाचें करूं कल्याण ॥ उपकारीं मिरवेन बा ॥ ७२ ॥ ऐसें बोलतां मच्छिंद्रनाथ ॥ अवश्य गोरक्षक म्हणत ॥ मग शीघ्र सांडूनि शरीरातें ॥ रायशरीरीं संचरला ॥ ७३ ॥ संचरला परी स्मशानहीं ॥ उठोनि बैसला राजदेहीं ॥ तें पाहोनियां लोक सर्वही ॥ आनंदसरितें मिरवले ॥ ७४ ॥ जैसा पक्षियें मांडिला ठाव ॥ मिरवे वृक्षा अन्य वाव तेवीं देहातें सांडूनि बरवें ॥ शवदेहीं संचरला ॥ ७५ ॥ लोक म्हणती आम्हां प्रजेकारण ॥ मोहें वेष्टिलें हरिहरांचें मन ॥ म्हणोनि होऊनि सुप्रसन्न ॥ रायालागीं जीवविलें ॥ ७६ ॥ एक म्हणती आयुष्य होतें ॥ काळें हरण केलें जीवंत ॥ चुकारपणीं समजूनि मागुतें ॥ जीवविलें रायातें ॥ ७७ ॥ असो ऐशा बहुधा प्रकरणीं ॥ आनंद वदतसे जगाची वाणी ॥ मग ते परम हर्षेंकरूनी ॥ स्वस्थानातें पावले ॥ ७८ ॥ विधिवत् कनकाचा पुतळा करून ॥ स्मशानक्रिया संपादून ॥ पाहते झाले आपुलें स्थान ॥ आप्तजनांसमवेत ॥ ७९ ॥ येरीकडे शिवालयांत ॥ सच्छिष्य महाराज गोरक्षनाथ ॥ रक्षावया

---

१ लगवगीनें. २ ब्राह्मणकन्या.

गोरक्षाजवळी ॥ दावीत भक्ती प्रेमनव्हाळीं ॥ आणि चित्ताची संशयकाजळी ॥ फेडूनि जात स्वस्थाना ॥ १४ ॥ ऐसियेपरी वहिवाटतां ॥ तीन मास लोटले पंथा ॥ यापरी एके दिवशीं बैसतां ॥ गोरक्षक पुसे रायातें ॥ १५ ॥ आम्ही जातों तीर्थाटनासी ॥ आपण असावें योगक्षेमेसीं ॥ दृष्टी ठेवोनि स्वहितासीं ॥ स्वशरीरासी रक्षावें ॥ १६ ॥ अवश्य त्यातें भूप म्हणत ॥ स्वधर्में ठेवूं स्वशरीरातें ॥ आपण जावें स्वस्थचित्तें ॥ तीर्थाटनी गमावे ॥ १७ ॥ ऐसें वदोनि गोरक्षकातें ॥ भूप पातला स्वस्थानात ॥ येरीकडे गोरक्षनाथ ॥ तीर्थस्थाना वहिवाटला ॥ १८ ॥ साही लोटले षण्मास ॥ रेवती कांता रतिसुखास ॥ ऋतुमंधा रेतगर्भास ॥ गरोदर ते झाली ॥ १९ ॥ दिवसेंदिवस नव मास ॥ लोटोनि गेले गर्भास सुदिनदिनीं प्रसूतीस ॥ रेवती कांता होतसे ॥ १२० ॥ प्रसूत झाल्या मदनाकृती ॥ बाळ पाहे माय रेवती ॥ बाळकरूणीं[1] तेजोत्पती ॥ बाळ दृष्टीं देखिला ॥ २१ ॥ त्यासी लोटले द्वादश दिवस ॥ आनंदउत्सव पालखास ॥ बाळ पहुडोनि नाम त्यास ॥ धर्मनाथ ठेविलें ॥ २२ ॥ त्यासही लोटलीं पांच वरुषें ॥ तों एके दिवशीं शिवालयास ॥ घेवोनि पूजेचे तबकास ॥ राजा राणी पातलीं ॥ २३ ॥ सवे परिचारिका पंचशत ॥ लावण्यलतिका चपळवंत ॥ कीं राजार्णवींच्या लहरी अद्भुत ॥ रेवतीसवें मिरवल्या ॥ २४ ॥ असो रेवती दासीसहित ॥ संचरोनि शिवालयांत ॥ प्रेमें पूजीतसे उमाकांत ॥ शुद्धभावेंकरोनिया ॥ २५ ॥ पूजा सांग[2] जाहलियावरी ॥ शिवा प्रार्थीतसें वागुत्तरीं ॥ हे महाराज त्रिपुरारी ॥ उमापती महानुभावा ॥ २६ ॥ तरी ऐसें करावें कृपानिधी ॥ श्रीराया त्रिविक्रमाआधीं ॥ मातें मरण दऊनि साधीं ॥ सुवासिनीत्व[3] माझें हें ॥ २७ ॥ ऐसें वदतां वाक्सुगरिणी ॥ गदगदां हांसे शैवराणी[4] ॥ तें रेवतीनें पाहोनि ॥ तियेलागीं पुसतसे ॥ २८ ॥ म्हणे माय वो शैवदारा[4] ॥ तुज हांसूं कां आलें वागुत्तरा ॥ म्हणे हास्य तव उत्तरा ॥ सहज आननीं[5] आले वो ॥ २९ ॥ रेवती म्हणे आश्चर्यांविण ॥ न यावें

---

१ बालकरूपानें. २ सर्व उपचारांनीं युक्त. ३ सौभाग्य. ४ पुजारीण. ५ तोंडावर.

ऐसें बोलोनि दावोनि तीतें ।। शिवालयीं गेली त्वरित ।। येरीकडे संशयवंत ।। रेवती स्थाना गेलीसे ।। ४६ ।। गेलीसे परी एकांतासीं ।। विचार करी आपुले मानसीं ।। चित्तीं म्हणे पतिव्रतानेमासीं ।। दैवेंकरूनि नाडिले ।। ४७ ।। नाहिसें परी संचितार्थ ।। घडणार घडूनि आलें निश्चित ।। परी पुढती आपुलें हित ।। विलोकावें आपणचि ।। ४८ ।। पति निवर्तल्यापाठीं ।। लाधली मच्छिंद्रवीर्यकोटी ।। परी पाहतां पातकदृष्टीं ।। वंशवेली दिसेना ।। ४९ ।। पूर्वीं भरतवंश काढून ।। व्यासवीर्यें केला उत्पन्न ।। त्याही पुढें कुंतीरत्न ।। त्याच नीतीं आचरली ।। १५० ।। पंचदेवांचें वीर्य घेवोन ।। निर्माण केले पांचहि जण ।। तस्मात् वंशवेलीकारणें ।। शिष्टदेह[1] अर्पावा ।। ५२ ।। तरी हा विचार पातकरहित ।। घडोनि आला यत्नातीत ।। परी द्वादश वर्षें होतां भरित ।। पुन्हां अनर्थ होईल हा ।। ५२ ।। मच्छिंद्र जाईल स्वदेहाकारणें ।। सुत धर्मनाथ अति सान ।। राज्यवैभवीं आसरा धरोन ।। कवण रातीं राहील कीं ।। ५३ ।। त्रिविक्रमदेहीं तपोबल ।। आहे म्हणूनि विवर्ते[2] बाळ ।। तो गेलिया सावली शीतळ ।। मजलागीं मिळेना ।। ५४ ।। तरी आतां करावें कैसें ।। दृष्टीं पाहें मच्छिंद्रदेहास ।। दृष्टीं पाहिल्यावरी विनाश ।। करोनियां सांडावा ।। ५५ ।। देह झालिया छिन्नभिन्न ।। मग कैसा संचरेल मच्छिंद्रनंदन ।। मुळांच बीज केलिया भस्म ।। बाहेर कांहीं उगवेना ।। ५६ ।। ऐसा विचार करूनि चित्तीं ।। एक परिचारिका घेवोनि सांगातीं ।। गांवाबाहेर मध्यरात्रीं ।। येवोनियां पोंचली ।। ५७ ।। आणिक एक गुप्तराहाटी ।। दोन सबळ घेतले होते कामाठी ।। त्वरें येऊनि शिवालयापाठीं ।। गुहाद्वार विदारिलें ।। ५८ ।। मोकळें केलें गुहाद्वार ।। करिते झाले आंत संचार ।। जातांचि तें कलेवर[3] ।। मच्छिंद्राचें देखिलें ।। ५९ ।। परी तें कलेवर तेजःपुंज ।। कीं सजीवपणीं दिसे सहज ।। माणिकवर्णी सविताराज ।। तियेलागीं भासलें ।। १६० ।। असो ऐसिये तेजोराशी ।। मग शस्त्र घेवोनि अस्थिमांसासी ।। रती रती छेदोनियां तयासी ।। बाहेर तई काढिलें ।। ६१ ।। मग भाग टाकोनि कान नांत ।। विखरूनि दिधले पृथक् पृथक् तेथ ।। तरी समान रज[4] समस्त ।। ठाई ठाई टाकिले ।।६२।। टाकिले परी

१ सज्जनाशीं नियोग करावा. २ वागतो. ३ प्रेत; शरीर. ४ कण कण.

पातळपणी ॥ रजरजाचों[1] होय मिळवणी ॥ ऐशापरी त्यासी करूनी ॥ स्वस्थानीं गेली ते ॥ ६३ ॥ गुहागृहाचें मुख आच्छादून ॥ जैसें होतें तैसें करून ॥ येरी घडल्या कारण ॥ उमा जागृत झालीसे ॥ ६४ ॥ मग प्रत्यक्ष होऊनि बोलत ॥ म्हणे महाराजा कैलासनाथा ॥ जागृत व्हावें विपरीतपंथा ॥ अघटित झालें महाराजा ॥ ६५ ॥ तुमचा मच्छिंद्रनंदन ॥ गेला आहे स्वदेह सांडून ॥ परी रेवतीदारा येऊन ॥ विध्वंसिलें शरीरासी ॥ ६६ ॥ ऐसी ऐकतां उमेची मात ॥ खडबडूनि उठला कैलासनाथ ॥ हृदयीं पाहे तों विपरीत ॥ मच्छिंद्रदेहीं वर्तलें ॥ ६७ ॥ मग अंबेसी बोलता झाला शिव वचन ॥ म्हणे माझा आज गेला प्राण ॥ परी उमे यक्षिणी बोलावून ॥ सकळ शरीर वेंचीं कां ॥ ६८ ॥ अस्थि त्वचा मांसासहित ॥ रती रती भाग वेंचूनि समस्त ॥ एकत्र करूनि कैलासांत ॥ यक्षिणीहस्तीं पाठवीं ॥ ६९ ॥ अवश्य म्हणूनि नगात्मजा[2] ॥ यक्षिणी पाचारी विजयध्वजा ॥ कोटी चामुंडा विभागकाजा ॥ महीलागीं उतरल्या ॥ १७० ॥ त्यांतें पाहूनि माय भवानी ॥ येतांचि सांगे कार्यालागुनी ॥ मच्छिंद्रशरीर समस्त वेंचोनी ॥ स्वर्गा न्यावें म्हणतसे ॥ ७१ ॥ कैलासगिरीं शिवगण बहुत ॥ त्यांत वीरभद्र मम सुत ॥ तयाहातीं ओपोनि समस्त प्रेत ॥ रक्षण दृढ सांगावें ॥ ७२ ॥ ऐसें सांगूनि क्षणिक वार्ता ॥ महीं संचरल्या मांसशोधार्था ॥ सकळ शरीर वेंचूनि तत्त्वतां ॥ कैलासभुवनीं चालिल्या ॥ ७३ ॥ कोटी चामुंडा प्रतापवंत ॥ यक्षिणीसह झाल्या स्वर्गस्थित ॥ कैलासगिरीं मग जात ॥ वीरभद्रातें निवेदिलें ॥ ७४ ॥ म्हणती परम हर्षेंकरूनी ॥ हे महाराज शिवगणी ॥ राजेश्वर भद्रासनीं ॥ वृत्तांतातें ऐकावें ॥ ७५ ॥ आमचा तुमचा शत्रु पूर्ण ॥ अवचट पावला आहे मरण ॥ रती रती देहाचे भाग जमवून ॥ आम्हीं आणिले महाराजा ॥ ७६ ॥ तरी तो शत्रु म्हणशील कोण ॥ या भूमंडळा मच्छिंद्रनंदन ॥ त्यानें आम्हांसी नग्न करून ॥ परम लज्ज विटंबिलें ॥ ७७ ॥ अष्टभैरव पाहोनि धरणीं ॥ विटंबिलें

---

१ कण कण धुळींत मिसळले. २ पार्वती.

दशा करूनि ॥ रुधिरपूर लोटूनि अवनीं ॥ विगतकळा वरियेली ॥ ७८ ॥ आणि तुम्हांसवें घेतलें कटक ॥ मौळीं पर्वत देऊनि देख ॥ वायुसुत करूनि आदिक ॥ विटंबिले महाराजा ॥ ७९ ॥ सकळ देवांचा शत्रु कुजात ॥ बग दैवें पावला घात ॥ तरी आतां प्रतापवंत ॥ दृढोत्तरीं शरीर रक्षावें ॥ १८० ॥ या मच्छिंद्राचा शिष्य गोरक्ष ॥ तो परम प्रतापवंत दक्ष ॥ तो जिंकूनि नेईल शरीर प्रत्यक्ष ॥ तरी सावध राहावें ॥ ८१ ॥ सहजस्थितीतें दैवेंकरून ॥ शत्रु पावला आहे मरण ॥ हालावांचूनि फेडविलें हर्षेंकरून ॥ तुम्हां आम्हां दैवानें ॥ ८२ ॥ ऐसें सांगूनि हर्षयुक्त ॥ परी वीरभद्र तोषला आपुले चित्तांत ॥ मग भैरवादि समस्त ॥ अहा अहा म्हणताती ॥ ८३ ॥ मग चौऱ्यायशी कोटी बहात्तर लक्ष ॥ शिवगण प्रतापी महादक्ष ॥ मच्छिंद्रशरीर वेष्टूनि प्रत्यक्ष ॥ रक्षणार्थ बैसविले ॥ ८४ ॥ कोटी यक्षिणी चामुंडा-सहित ॥ डंखिनी शंखिनी पातल्या समस्त ॥ अस्त्रशस्त्रादि होऊनि उदित ॥ रक्षण करितां शरीराचें ॥ ८५ ॥ येरीकडे त्रिविक्रमदेहांत ॥ प्रतापशीळ जो मच्छिंद्रनाथ ॥ नित्य येऊनि शिवालयांत ॥ गृहागृहीं लक्षीतसे ॥ ८६ ॥ परी तो ठाव जैसा तैसा ॥ दिसूनि येत दृष्टिभासा ॥ मग स्वस्थ भोगी संपत्तिविलासा ॥ राज्यासनीं बैसूनियां ॥ ८७ ॥ परी शरीरा झाला जो प्रयास ॥ हें माहीत नव्हतें कांहीं देहास ॥ सदा भोगी संपत्तिविलास ॥ राजभुवना जातसे ॥ ८८ ॥ ऐसे नित्य राजविलास ॥ लोटूनि गेलीं वर्षें द्वादश ॥ तों येरीकडे तीर्थाटनास ॥ गोरक्ष सावध झाला असे ॥ ८९ ॥ तरी तो गोरक्ष पुढील अध्यायीं ॥ काय करील तो प्रतापप्रवाहीं ॥ तरी श्रोते अवधान देहीं ॥ सिद्ध करा पुढारी ॥ १९० ॥ अवधान पाहूनि अर्थ बहुत ॥ कथा वदेल धुंडीसुत ॥ मालू नरहरीचा शरणागत ॥ दास संतांचा असे कीं ॥ ९१ ॥ स्वस्तिश्री ग्रंथ भक्तिसार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ द्वात्रिंशति अध्याय गोड हा ॥ १९२ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥ ॥ अध्याय ॥ ३२ ॥ ओव्या ॥ १९२ ॥ ॥ नवनाथभक्तिसार द्वात्रिंशतिअध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः || जयजयाजी जगदुद्धारा || कनकवर्णा नरहरि चतुरा || ऐक्यत्वकारणें हरिहरां || शक्य एक तुजेंचि || १ || तरी आतां कृपा करूनी || ग्रंथ सुचवीं सुढाळ रत्नीं || शुभ योगी श्राव्य भाषणीं || स्वीकार करीं महाराजा || २ || मागिले अध्यायीं मच्छिंद्रनंदन || त्रिविक्रमदेहीं संचरून || गोरक्ष तीर्थस्नानाकारणें || धाडिलसे मच्छिंद्रें || ३ || यापरी गोरक्षनाथ || महीं भ्रमतां नाना तीर्थ || तो गोदातटीं अकस्मात || येऊनियां पोहोंचला || ४ || तों गोदातटीं भामानगर || तया अरण्यांत गौरकुमर || परम झाला क्षुधातुर || जठरानलें करूनियां || ५ || ग्राम पाहतां तो अरण्यांत || उदक एक योजन न मिळे तेथ || तया स्थानी क्षुधाक्रांत || अनल[1] जैसा पेटला || ६ || मार्गी चालतां दिशा लक्षीत || तों शेत देखिलें अकस्मात || कृषिकर्म प्रांजळवंत || पाहूनि सुमार धरियेला || ७ || तंव तो कृषीवल[2] माणीकनामी || वय दश वर्षें देहधर्मी || मध्यान्हसमय साधूनी || भोजनातें बैसला || ८ || पात्र घेतलें पुढें वाढून || कवळ[3] करावा जों मुखीं अर्पण || तों अकस्मात गौरीनंदन || आदेश शब्द गाजवी || ९ || तंव तो माणीक कृषि शेतीं || ऐकूनि आदेश शब्दाप्रती || योजिला कवळ ठेवूनि हातीं || प्रेमें नमीत तयातें || १० || म्हणे महाराजा तुम्ही कोण || किमर्थ घेतलें आडरान || येरू म्हणे मी तपोधन || क्षुधानळीं पेटलों || ११ || परम झालों तृषाक्रांत || म्हणोनि होऊनि आलों अतिथ[4] || तरी सन्निध अन्न असेल तूतें || भिक्षा आम्हां ओपावी || १२ || ऐशी ऐकतां तयाची वाणी || म्हणे महाराजा योगेंद्र-मुनी || निधान आहे मनोधर्मी || पात्र वाढिलें भक्षावें || १३ || मग तो उठोनि त्याचि वेळीं || शीघ्र ओपी पत्रावळी || आणि मृत्कुंभ[5] भरोनि जवळी || शीघ्र करी पुढारां || १४ || मग तो गोरक्ष तपोधन || हस्तपाद प्रक्षाळून || अन्नपात्र पुढें घेऊन || जठराहुती घेतसे || १५ || पूर्ण झाल्या जठराहुती || मग सहजचि तुष्ट झाला चित्तीं || कीं रुखा होतां जलप्राप्ती || लवणाकार[6] पावतसे || १६ || कीं दरिद्याप्रती देतां

---

१ अग्नि. २ शेतकरी. ३ घांस. ४ अतिथि; पाहुणा. ५ मातीचा घडा. ६ टवटवीत होते.

धन ॥ मग कां न पावे तुष्ट मन ॥ कीं यथेच्छ मेळविता झाल्याकारण ॥ तोष शरीरीं मिरवेना ॥ १७ ॥ तन्न्याय कृषिनगेंद्रोत्तमा ॥ घडूनि आलें तुष्टमहिमा ॥ मग प्रसन्न होऊनि चित्तद्रुमा ॥ वरदफळा दावी तो ॥ १८ ॥ म्हणे कृषिका कवण काम ॥ मिरवला हो देहधर्मीं ॥ येरू ऐकोनि म्हणे स्वामी ॥ आतां कासया पुसतां हो ॥ १९ ॥ तरी महाराजा आटाआटी ॥ करावी प्रथम कार्यासाठीं ॥ कार्य झालिया व्यर्थ चावटी ॥ अन्यासी कासया शिणवावें ॥ २० ॥ तरी आतां कार्य झालें ॥ पुढें यांजीं शीघ्र पाउलें ॥ गोरक्ष म्हणे बोलशी बोल ॥ सत्य असती तुझे बा ॥ २१ ॥ परी तुवां मातें दिधलें अन्न ॥ तेणें मम चित्त झालें प्रसन्न ॥ तरी तव देहीं किंचित पण ॥ सत्य असेल वद मातें ॥ २२ ॥ जे जे कामना असेल तूतें ॥ ती पूर्ण पावशी फळसहितें ॥ येरी ऐकूनि कृषी त्यातें ॥ ऐसें उत्तर देतसे ॥ २३ ॥ म्हणे महाराजा महीपाठीं ॥ तुम्हीच हिंडतां भिक्षेसाठीं ॥ तें तुम्हीं मोह धरूनि पोटीं ॥ मातें काय द्याल जी ॥ २४ ॥ भणंगापाशीं भणंग गेला ॥ तो काय देऊनि तृप्त झाला ॥ खडका उदकपान्हा बोला ॥ कदाकाळीं दिसेना ॥ २५ ॥ तुम्ही तेवी[1] हिंडतां अन्नासाठीं ॥ आम्हां काय देणार जेठी ॥ नाथ म्हणे इच्छातुष्टा ॥ आतां तुझी करीन बा ॥ २६ ॥ येरी म्हणे पुरें बोलणें ॥ काय आहे तुम्हांस्वाधीन ॥ तरी आणिक तुजकारण ॥ लागत असेल तें माग ॥ २७ ॥ नाथ म्हणे रे एक दान ॥ तुवां दिधल्या झालों प्रसन्न ॥ तरी कांहींतरी मजपासून ॥ मागूनि घेई कृषिराया ॥ २८ ॥ येरू म्हणे उगला[2] ऐस[2] ॥ तुवां काय द्यावें आम्हांस ॥ तरी कांहीं न मागूं सुरस ॥ पंथ आपुला क्रमीं कां ॥ २९ ॥ ऐसें बोलतां माणीकनामी ॥ गोरक्ष विचारी आपुलें मनीं ॥ आडबंग[3] असती कृषिधर्मीं ॥ सदा विपिनीं बैसूनियां ॥ ३० ॥ तरी हा मातें म्हणतो माग ॥ परी त्याच्याचि हितार्थ करावा लाग ॥ ऐसें विचारोनि मनोवेगें ॥ तयालागीं बोलतसे ॥ ३१ ॥ म्हणे कृषिराया एक वचन ॥ तूं आम्हांसी म्हणशील देऊं देणें ॥ तरी मागें सरस

---

१ तर. २ गप्प बैस. ३ अडाणी.

वचन || निश्चयें करूनियां बोलावें || ३२ || येरू म्हणे तापसा ऐक || मातें दिससी महामूर्ख || जो देणार आपुलें आत्मसुख || तो मागें सरणार नाहीं कीं || ३३ || अरे चंद्र असे शीतळपणीं || तरी तो वर्षेल दाहकपणीं || परी तो ढळणार नाहीं प्राणी || मागें पाऊल कासया || ३४ || सविताराज तेजोदीप्ती || तोही अंधकारीं करील वस्ती || परी उदार तो औदार्यप्रती || मागें पाऊल सारीना || ३५ || मही गेलिया रसातळीं || परी औदार्यप्राप्ती महाबळी || त्या कृपणत्व[1] कदाकाळीं || अंगालागीं स्पर्शेना || ३६ || तरी कोणतें मागणें तूतें || मागूनि घेईंजे त्वरितें || मी बोलतों निश्चयातें || निश्चय माझा पाहीं कां || ३७ || ऐशी बोलतां विपुल वार्ता || गोरक्ष म्हणे आपुल्या चित्ता || तरी मनाचें करणें मागूं आतां || कैसा सांभाळील पाहू तो || ३८ || ऐसा विचार करूनि चित्तीं || म्हणे मज दावीं कां विपिनपती[2] || जें जें आवडेल तुझे चित्तीं || तें तूं न करीं महाराजा || ३९ || कांहीं एक इच्छील तुझें मन || तें तूं न करणें हेंचि मागणें || इतुकें देऊनि तुष्टपण || बोळवीं कां कृषिराजा || ४० || ऐशी वदतां तयाची वाणी || अवश्य म्हणे कृषिकर्मी || हा धर्म आतां आपुले धर्मी || अर्कअवधी[3] रक्षीन जा || ४१ || ऐशी तैशी देऊनि भाक || तुष्ट केलें शरीरास || असो गोरक्ष त्या विपिनास || सांडूनियां चालिला || ४२ || माणिकनामी कृषी शेतांत || मुक्त करिता झाला औत || येठणें बांधूनि समस्त || भार सकळ वाहातसे || ४३ || वृषभा मागें दिधलें लावून || मौळीं घेत येठण[4] उचलून || मनांत म्हणे ग्रामासी जाऊन || क्षुधाबल घालवावें || ४४ || इतुकी मनीं योजना होतां || स्मरण झालें गोरक्षनाथा || पुत्र कल्याण आणितां चित्ता || मनाचें करणें उल्लंघावें || ४५ || मन इच्छीत असे घरीं जावया || तरी आपण न जावें तया ठाया || मग तेथेंचि उभा राहूनियां || गाढ निद्रा करीतसे || ४६ || मौळीं येठणाचा भार || घेऊनि उभा महीवर || नेत्र झांकूनि चिंतापर || हरिनामीं योजितसे || ४७ || मन इच्छी हालवूं अंग ||

---

१ चिक्कूपणा. २ अरण्याच्या राजा. ३ सूर्य असे तोंपर्यंत. ४ मोळी. ५ डोक्यावर.

परी न हाले धडभाग ॥ स्थिर होऊनि संचरले ओघ ॥ वचनार्थ संपादी ॥ ४८ ॥ तरुपर्ग जे येती उडोन ॥ तोचि करीतसे भक्षण ॥ मनीं येतां सांठवण ॥ तेही त्याग पर्णांचे करीतसे ॥ ४९ ॥ मग सहज-स्थितीं वायुलहर ॥ अकस्मात येतसे मुखावर ॥ तितकोचि प्राशन आहारपर ॥ अमल[1] मन होतसे ॥ ५० ॥ तेणें कृश झालें शरीर ॥ सकळ आटूनि गेलें रुधिर ॥ मांस म्हणाया तिळभर ॥ स्वप्नामाजी दिसेना ॥ ५१ ॥ त्वचा अस्थि झाल्या एक ॥ उभा राहिला कष्टदायक ॥ येरीकडे तपोबाळक ॥ बद्रिकाश्रमीं पातला ॥ ५२ ॥ बद्रिकेदारा नमूनि त्वरित ॥ पाहूं चालिला चौरंगानाथ ॥ तंव गुहागृहीं शरीरावरतीं ॥ वाळवीवारूळ विराजलें ॥ ५३ ॥ मुखीं तितुकी नामावळी ॥ आणि नेत्रचंद्रीं असे शिळाभारीं ॥ असे स्थित तया स्थळीं ॥ गोरक्षनाथ प्रगटला ॥ ५४ ॥ त्वरित द्वाराची शिळा काढून ॥ पाहे तयाचे शरीराकारणें ॥ तों वारूळ गेलें वेष्टून ॥ सर्व अंगीं तयाच्या ॥ ५५ ॥ शिळाचंद्रीं न हाले पातीं[2] ॥ राम-शब्दें वलगे उक्ती ॥ तें पाहूनियां गोरक्ष जती ॥ परम चित्तीं हळहळला ॥ ५६ ॥ मग शरीराचें वारूळ काढून ॥ पाहे तयाचे शरीराकारण ॥ तों हस्तपाद लवेंकरून[3] ॥ तपोबळें आले ते ॥ ५७ ॥ मग सावध करूनि तयातें ॥ म्हणे पाहें मी आलों गोरक्षनाथ ॥ शीघ्र कवळूनि तयाचा हस्त ॥ बाह्यात्कारीं आणिले ॥ ५८ ॥ मग कृपें करितां अवलोकन ॥ शरीरशक्ति आली दारूण ॥ मग उठूनि वंदी गोरक्षचरण ॥ म्हणे सनाथ झालों असें मी ॥ ५९ ॥ यापरी तयासी आलिंगुनी नाथ ॥ म्हणे बा कैसा झाला चरितार्थ ॥ येरी म्हणे मज माहीत ॥ नाहीं चामुंडे विचारीं ॥ ६० ॥ मग विचारूनि चामुंडेसी ॥ वृत्तांत पुसे चरितार्थासी ॥ येरू म्हणे आम्ही फळांसी ॥ देत होतों महाराजा ॥ ६१ ॥ परी चौरंगी न करूनि भक्षण ॥ बैसला होता शिळा लक्षून ॥ मग फळेंचि पर्वताप्रमाणें ॥ गोरक्षातें दाविलीं ॥ ६२ ॥ फळनगा पाहोनि तपोजठी ॥ विस्मय करी आपुल्या पोटीं ॥ म्हणें धन्य याची तपोराहाटी ॥ ब्रह्मादिकां अतर्क्य ॥ ६३ ॥ परम चित्तीं कृपा वेष्टुनी ॥ मौळीं ठेविला वरदपाणी ॥ अनुग्रहचोज पुन्हां दाउनी ॥ ब्रह्म-

१ शुद्ध. २ डोळ्याचें पातें डोक्यावरील शिळेवरून हलत नव्हतें. ३ कोमल.

सनातन केला असे || ६४ || पुढें चौरंगीसी घेऊन || बद्रिकेदारालया आणून || जागृत करूनि उमारमण चौरंगीतें भेटविला || ६५ || मग तेथें राहूनि षण्मास || सकळ करविला विद्याभ्यास || अस्त्र शस्त्र बहुवस || प्रवीण झाला महाराजा || ६६ || मग सकळ देवांतें पाचारून || तपोबळें केलें सधन || मग सकळ दैवतें तुष्ट करून || वरदप्रज्ञा आराधिलें || ६७ || सकळ देव वर देऊन || पहाते झाले आपुलें स्थान || येरीकडे बद्रिकेदार नमून || चौरंगीसह निघाला || ६८ || त्वरें येऊनि वैदर्भ देशांत || चौरंगीतें कौंडिण्यपुर दावीत || म्हणे बा रे तव माता तात || भेट घेईं तयांची || ६९ || भेटशी तरी कैसा त्यांतें || जगीं जाऊनि अति 'ख्यात || हस्तपदांचें मुंडणखंडणानिमित्त || उत्तरा सूड घेईजे || ७० || रायें छेदिलें तव हस्तपदासी || परी धुसधुसी आहे मम मानसीं || तरी आपुला प्रतापसंगम रायासी || निजदृष्टीं दावीं कां || ७१ || अवश्य म्हणे चौरंगीनाथ || भस्मचिमुटी कवळूनि हस्त || रायाचें लक्षूनि बागाईत || वातास्त्रासी सोडीतसे || ७२ || तंव तेथींचे वनकर || सहा शत एक सहस्त्र || वातचक्रें उडवूनि अंबर || दाविता झाला तयांसी || ७३ || पुन्हां वातअस्त्र घेत काढून || तंव ते उतरती महीकारण || किती पडले मूर्च्छना' वेष्टून' || कितीएक ग्रामीं पळाले || ७४ || ते येऊनि राजांगणीं || सांगते झाले विपरीत करणी || कोणीं केली न दिसे नयनीं || आश्चर्य बहु होतसे || ७५ || मग भृत्यांतें पाचारून || पुसूनि त्यातें वर्तमान || कोणीं केलें आला कोण || शोधालागीं धाडीतसे || ७६ || तों येरीकडे चौरंगीसहित || पाणवठी बैसला गोरक्षनाथ || हेर पाहूनि त्वरित || रायापाशीं पातले || ७७ || म्हणती महाराजा पाणवठ्यासी || बैसले आहेत दोन तापसी || तीव्रतेजी कानफाटवेषी || विद्यार्णव दिसताती || ७८ || ऐसें ऐकूनि राजेश्वर || स्वमनीं आपुला करी विचार || आले असती गोरक्ष मच्छिंद्र || पुत्रदुःखें द्वेषानें || ७९ || तरी आतां त्वरेकरून || तयांसी जावें शरण || नातरी ग्रामासी पालथें करून || प्राणांप्रती हरतील || ८० || ऐसा विचार करूनि मानसीं || राव सामोरा ये

१ मूर्च्छित होऊन.

हेंचि शिक्षा आली घडून ॥ यापरी ताता आपुले कीर्तीनें ॥ ब्रह्मांड भरेल महाराजा ॥ ९८ ॥ तरी ऐसें न करीं ताता ॥ सदनींच शिक्षा करावी प्रीता ॥ मग शिबिकासनीं बैसवूनि तत्त्वतां ॥ राजसदना पातले ॥ ९९ ॥ राव जातां मंदिरांत ॥ पादत्राण घेऊनि हातांत ॥ ताडन करूनि पत्नीतें ॥ म्हणे जाई येथूनी ॥ १०० ॥ द्वादश संवत्सरपर्यंत ॥ त्वां तप केलें शुचिष्मंत ॥ तयाचें फळ कुडें मत ॥ भ्रष्ट केलें राज्यासी ॥ १ ॥ तें पाहूनि गोरक्षनाथें ॥ राया संबोधूनि केला शांत ॥ एक मास राहिला तेथ ॥ शशांगर-भक्तीनें ॥ २ ॥ यापरी गोरक्ष जातेसमयीं ॥ वंश वेष्टी मोहप्रवाहीं ॥ प्रसाद देऊनि राजदेहीं ॥ वीर्यवान पैं केला ॥ ३ ॥ म्हणे कामिनी करूनि दुसरी ॥ भोगीं वंशलतेची लहरी ॥ ऐसें सांगूनि शशांगरीं ॥ चौरंगीसह चालिला ॥ ४ ॥ मार्गीं चालतां मुक्काम ॥ पाहते झाले प्रयागस्थान ॥ स्नान करूनि उत्तोमात्तम ॥ शिवालयीं पातले ॥ ५ ॥ येतांचि करूनि शिवदर्शन ॥ मग शिवदारें[1] बोलूनि वचन ॥ गुरुकलेवराचें वर्तमान ॥ तियेलागीं पुसतसे ॥ ६ ॥ तंव ती होऊनि भयभीत ॥ बोलती झाली चाचरे धेत ॥ शरीरें-करूनि थरथरां कंपित ॥ पायावरी लोटली ॥ ७ ॥ म्हणे महाराजा गुरुनाथा ॥ राजाभाजा[2] रेवतीकांता ॥ तिनें मातें भ्रष्टवूनि चित्ता ॥ पुसूनि घेतलें होतें कीं ॥ ८ ॥ याउपरी दुसऱ्यालागुनी ॥ वदलें नाहीं कले-वर कहाणी ॥ परी नेणों भय वाटे मनीं ॥ कलेवर पहा निजदृष्टी ॥ ९ ॥ स्त्रीजाती बोलती एक ॥ परी करणी करिती आणिक ॥ मज वाटतसे ती चाळक[3] ॥ समक्ष दृष्टीं पहावें ॥ ११० ॥ ऐसी ऐकूनि तियेची वाणी ॥ परम घाबरला गोरक्षमुनी ॥ मग एकांत गुहासदनीं ॥ विदारूनि[4] पाहतसे ॥ ११ ॥ तंव तें मोकळे गुहागार ॥ आंत नाहीं कलेवर ॥ मग नेत्रीं दाटूनि मोहाचा[5] पूर ॥ शोकसिंधु उचंबळे ॥ १२ ॥ तंव तो म्हणे महाराजा प्रज्ञावंता ॥ सोडूनि दिधली माझी ममता ॥ आतां येथें गुरुनाथा ॥ कवणे ठायीं पाहूं मी ॥ १३ ॥ ऐसें म्हणूनि आरंबळत ॥ धरणीप्रती शरीर टाकीत ॥ तंव ती शैवदारा[6] मोहस्थित ॥

---

१ गुरवीण. २ राजपत्नी ३ चाळवणारी, फसविणारी. ४ गुहा-उघडून ५. प्रेमाचा. ६ गुरवीण.

होऊनि त्यातें बोलतसे || १४ || म्हणे महाराजा धैर्य धरीं || मीं राजांगने[1] जाऊनि सत्वरीं || पुसूनि येतें मच्छिंद्रशरीरीं || वृत्तांत कैसा झाला तो || १५ || ऐसें बोलूनि गोरक्षातें || शैवदारा अंतःपुरांत || शीघ्र जाऊनि रेवतीतें || राजनेमानें नमियलें || १६ || तंव ती पाहूनि शैवकामिनी || म्हणे कां आलीस वो माय बहिणी || येरी म्हणे अंतःकरणीं || आठव मातें झालासे || १७ || म्हणाला तरी आठव कोण || तरी द्वादश वर्षें आलीं भरून || तुम्हांलागीं सांगितली खूण || राजभार्गीं विचारा || १८ || ऐसी ऐकतां तियेची वाणी || एकांता ने ते राजपत्नी || म्हणे माय वो अंतःकरणीं || चिंता सोडीं सकळ ती || १९ || अगे तुजविरहित त्याचि दिवशीं || कलेवर काढूनि शस्त्रउद्देशीं[2] || वांटलें[3] गे रतिरती मांसीं || सकळ विपिनामाझारी || १२० || त्यासही लोटले बहुत दिवस || अस्थिमांसाचा झाला नाश || जीवजंतू खाऊनि त्यास || विष्ठा मृत्तिका झाली असे || २१ || तरी या कार्याचा सकळ तरू || समूळीं उपटिला बीजांकुरू || आतां चिंतेचें फळ अपारू || कोठूनि दृष्टी पडेल || २२ || ऐसें बोलता राजांगना || परम चिंतें व्यापिली मना || म्हणें नेणों पुढिल्या कर्मा || कैसें घडोनि येईल || २३ || परी आतां असो कैसें श्रुत करावें गोरक्षास || जें जें असेल प्रारब्धास || भोग भोगणें लागेल || २४ || ऐसा विचार करूनि चित्तीं || पुनश्च आली शिवालयाप्रती || जे वदली रेवती युक्ती || प्रांजळ तैसें सांगितले || २५ || सांगतां ऐकिलें नाथें || परम पेटला क्रोधानळातें || म्हणे शिक्षा करावी राजभाजेतें[4] || दुःखार्णवीं बुडवूनियां || २६ || ऐसा विचार घटित मनीं || परी पुनः करीत विवेकबंधन || रेवती माता मजकारण || मच्छिंद्र-नाथें लागतसे || २७ || जरी अवज्ञा करून || जंतूंचें झालें भक्षण || तरी आतां शोधार्थ मन || मच्छिंद्र-शरीरीं ठेवावें || २८ || न द्यावें तिसी शिक्षेकारणें || तें नाश न पावे निश्चय पूर्ण || कोणे तरी ठाया लागून || मच्छिंद्रदेह असेल || २९ || मग बोलावूनि चौरंगीतें || म्हणे बा रक्षीं शरारीतें || मी देहासी सांडूनि त्रिभुवनातें || कलेवर शोधार्थ जातों कीं || १३० || परी रेवती येथील राजकांता || प्रवर्तली

१ राणीला. २ शस्त्रानें. ३ तोडले. ४ राणीला.

आहे मच्छिंद्रघाता ॥ तैशीच वहिवटेल माझिया अर्था ॥ म्हणूनि सावध असावें ॥ ३१ ॥ ऐसें सांगूनि चौरंगीतें ॥ प्रवेश करी गुहागृहातें ॥ प्राण सान शरीरातें ॥ भ्रमण करी दश दिशा ॥ ३२ ॥ सकल शोधला जंबुद्वीप ॥ सरितार्णवीं सकल आप ॥ ग्राम कानन सप्तद्वीप ॥ रतीरती शोधिलें ॥ ३३ ॥ परी जीवजंतूची देहस्थिती होऊन ॥ शोधितां गुरूचें कलेवर पूर्ण ॥ कोणेतरी ठायालागून ॥ मच्छिंद्रदेह असेल ॥ ३४ ॥ अतळ वितळ सुतळ पाताळ[1] ॥ सप्तही पाताळस्थळ ॥ पिंडब्रह्मांड शोधूनि सकळ ॥ स्वर्गावरी चालिले ॥ ३५ ॥ सुवर्लोक भुवर्लोक तपोलोक ॥ अर्यमा[2] यक्षादि सत्यलोक ॥ कुबेर तारागणादि अनेक ॥ शोधूनियां पाहिले ॥ ३६ ॥ एक मेरू स्वर्गपाठार ॥ गणगंधर्वादि अन्य सुरवर ॥ सकल शरीरा करूनि संचार ॥ गुरुशरीरें शोधिलें ॥ ३७ ॥ उपरी पाहूनि वैकुंठ समस्त ॥ त्वरें पातला कैलासाप्रत ॥ तों होतांचि प्रवेश शिवगणांत ॥ धुंडाळूनि पाहतसे ॥ ३८ ॥ तों शिवगणीं चामुंडासमुदायांत ॥ अस्थि त्वचा मांस देखे समस्त ॥ यापरी वीरभद्र सर्व गणांत । गर्जोनियां सांगतसे ॥ ३९ ॥ म्हणे द्वादश वर्षांचा सरला नेम ॥ मच्छिंद्रशवातें करा रक्षण ॥ तयाचा शिष्य गौरनंदन ॥ कोणे रूपें येईल कीं ॥ १४० ॥ ऐसी ऐकूनि तयाची वार्ता ॥ गोरक्ष तेथूनि झाला निघता ॥ तों येरीकडे चौरंगीनाथा ॥ काय सुचलें होतें कीं ॥ ४१ ॥ गोरक्षशवाजवळ बैसून ॥ आणीक सकळ अस्त्र व्यापून ॥ जेथें लाग न लागे देवांकारण ॥ ब्रह्मादिकांकरूनियां ॥ ४२ ॥ ऐसें अस्त्र व्याप्त ॥ तैशांतूनि निघूनि गौरसुत[3] ॥ गुप्तवेषें शरीरांत ॥ येऊनियां प्रवेशला ॥ ४३ ॥ प्रवेशतांचि अकस्मात ॥ उठूनि बैसला गौरसुत ॥ मार्ग सोडूनि गुहागृहांत ॥ बाहेर आले उभयतां ॥ ४४ ॥ मग सिद्ध करूनि भस्मझोळी ॥ उभे राहिले दोन्ही बळी ॥ पर्वतास्त्र तेणें काळीं ॥ अर्कावरी सोडिलें ॥ ४५ ॥ गोरक्षमुखींचें पर्वतास्त्र ॥ प्रविष्ट होतां अति स्वतंत्र ॥ माथां उचलितां अंबरपात्र[4] ॥ भरोनियां निघाले ॥ ४६ ॥ सवालक्ष योजनमिती ॥ स्वर्गी उंच झाले गभस्ती ॥ त्याहूनि माथा द्विगुण पर्वती ॥ अंबरातें मिरवला ॥ ४७ ॥ मित्रमार्गीचा धरूनि रोक ॥ आकाशस्तंभ झाला

१ तल, अतल इत्यादि सप्त पाताळ. २ पितृलोक. ३ गोरक्षनाथ. ४ आकाश.

|| ६४ || तुम्हीं तुष्ट केलिया त्यास || नाथपंथें वाढेल प्रीत || ऐसें उत्तर बोलतां आदित्य || वीरभद्र बोलतसे || ६५ || हे महाराजा ऐक वचन || आम्हांसी दुःख दिधलें मच्छिंद्रानें || तरी आतां गेलिया प्राण || मही न दाऊं शवातें || ६६ || जरी गोरक्ष झुंजेल आम्हांतें || तरी सिद्ध होऊं युद्धातें || गोरक्ष जिंकूनि समरंगणातें || मच्छिंद्रासम करूनि ठेवूं || ६७ || उपरी बोले नारायण || मच्छिंद्रें दुःख दिलें तुम्हांकारण || तेव्हां तुमचा प्रताप पळून || कवण ठाय गेलासे || ६८ || आतां अवचट घडलें ऐसें || म्हणूनि प्रौढ झाला मानसें || परी मच्छिंद्र जैसा तैसाच गोरक्ष || प्रतापबळी असे कीं || ६९ || तेव्हां मच्छिंद्र होता एक || आतां दोघे असती प्रतापअर्क || ते कोपल्या सकळ धाक || कृतांतासम योजिती || १७० || येरू म्हणती असो कैसे || परी कदा न देऊं मच्छिंद्रास || यापरी बोलतां राजस || आवडेल तैसें करावें || ७१ || परी एक आणिक वचन || तुम्ही उतरा महीकारण || स्वर्गीं करितां कंदन || शिवलोकांत पावेल तें || ७२ || म्हणती कीं यासी काय कारण || तरी ते प्रतापी असती तीक्ष्ण || कैलासगिरि पिष्ट होऊन || खंड करितील क्षणार्धें || ७३ || परी ते पाहूनी येथील वस्ती || विनाश होईल स्वर्गाप्रती || मग त्या कोपे पशुपती || शासन करील तुम्हांतें || ७४ || भवभवानी अति प्रीती || करिती गोरक्षमच्छिंद्रांप्रती || पहा शरीररज[1] सर्वें चामुंडांहातीं || कैलासातें पाठविले || ७५ || तरी आतां शिवा न कळतां || मानेल तैसें करावें चित्ता || ऐशी गोष्ट आदित्य बोलतां || सर्वां परी मानलें || ७६ || मग वीरभद्र म्हणे सर्व गणांसी || तुम्ही युद्धा जावें सर्व महीसी || दुःख लागतां कांहीं रणासी || मीही येतों मागून || ७७ || मग अष्टभैरवगण || अवश्य म्हणूनि करिती गमन || विमानें प्रत्यक्ष घेऊन || शस्त्रअस्त्रादिकीं उतरले || ७८ || बहात्तर कोटी चौऱ्यायशीं लक्ष || येतांचि देखे नाथ गोरक्ष || मग चौरंगीतें बोले प्रत्यक्ष || सावध होई मम वत्सा || ७९ || असो शिवगण येतांचि महीं || लोटते झाले शस्त्रप्रवाहीं || तें गोरक्ष पाहूनि त्या समयीं || वज्रास्त्र निर्मियेलें || १८० || वज्रास्त्र पातलें लव

१ शरीराचे कण.

न लागतां ॥ सहस्र वेळां भंवतें फिरतां ॥ तेणें शिवगणांचे शर समस्त ॥ अंगीं लिप्त न होती ॥ ८१ ॥ तें पाहूनियां सकळ शिवगण ॥ योजिती अपार अस्त्रांकारण ॥ तितुक्याही अस्त्रां उभय जन ॥ लक्ष्य धरूनि उडविती ॥ ८२ ॥ अग्निअस्त्र धूम्रास्त्र ॥ तयावरी प्रेरिती वातास्त्र ॥ वातास्त्रावरी उरगास्त्र[1] ॥ प्रेरिते झाले शिवगण ॥ ८३ ॥ काळास्त्र आणि वज्रास्त्र ॥ महाकाठिण स्पर्शास्त्र ॥ तयामाजी दानवास्त्र ॥ प्रळय करीत आगळा ॥ ८४ ॥ तें पाहूनि गोरक्षनाथ ॥ प्रेरिता झाला जलदास्त्र ॥ तयामागें पर्वतास्त्र ॥ लागोपाठ करीतसे ॥ ८५ ॥ तयामागें खगेंद्रास्त्र ॥ तयामागें संजीवनी अस्त्र ॥ मग प्रेरी इंद्रास्त्र ॥ ते जाऊनिया झगटे ॥ ८६ ॥ विभक्तास्त्र देवास्त्र कठिण ॥ तींही झगटती त्वरेंकरून ॥ ऐसें अस्त्र परिपूर्ण ॥ गण अस्त्र तें भंगिती ॥ ८७ ॥ त्यात काय करी चौरंगीनाथ ॥ हळूचि मोहनास्त्र प्रेरीत ॥ तें संचरूनि गणहृदयांत ॥ मग पिसाटपणें मिरवत ॥ ८८ ॥ सर्वांसी नाहीं देहभान ॥ तेणें न कळे आलों कोणकार्यालागून ॥ पिशाचवृत्तीं भ्रमत रानोरान ॥ व्यर्थ फिरते जाहले ॥ ८९ ॥ त्यांत आणिक चौरंगीनाथ ॥ प्रेरी प्रळयकाळींचा वात ॥ तेणें गण समस्त ॥ वायुचक्रीं पडियेले ॥ ९० ॥ तों वीरभद्र मागूनि चामुंडेसहित ॥ युद्धालागीं आला त्वरित ॥ परी शिवगण पाहूनि अव्यवस्थित ॥ परम चित्तीं क्षोभला ॥ ९१ ॥ मग गांडीवातें टणत्कारोनी ॥ बाण योजिले अपार गुणीं[2] ॥ कामास्त्र ब्रह्मास्त्र कार्तिक तीन्ही ॥ त्रिविध बाणीं पाडीतसे ॥ ९२ ॥ जैसा प्रळयकाळींचा वडवानळ ॥ तो यत्नें न पावे कदा शीतळ ॥ तन्न्यायें शिवबाळ ॥ कोपानळीं वेष्टिला ॥ ९३ ॥ तें पाहूनि चौरंगीनाथ ॥ रतिअस्त्र प्रेरीत त्वरित ॥ तेणें कामास्त्र त्वरें निश्चित ॥ मूर्च्छित होऊनि पडियेलें ॥ ९४ ॥ यावरी दुसरें चौरंगीनाथ ॥ दशासुरी अस्त्र प्रेरीत ॥ तें पाहुनियां नाभीसुत[3] ॥ झडझडोनि पळतसे ॥ ९५ ॥ चित्तीं म्हणे नोहे बरवें ॥ वेद हरतील आतां सर्व ॥ शंखासुर प्रतापार्णव ॥ पुनः उदय झाला असे ॥ ९६ ॥

---

१ सर्पास्त्र. २ धनुष्याच्या दोरीला. ३ ब्रह्मदेव.

ऐसा विचार करूनि मनीं ॥ ब्रह्मास्त्र दडविलें अदृश्यपणीं ॥ पुढें कामिनीअस्त्र चौरंगीमुनी ॥ प्रेरिता झाला लवलाहें ॥ ९७ ॥ तें पाहूनि कार्तिकास्त्र ॥ पळूनि लपवी मुखपात्र ॥ परी चौरंगीचे पांचजन्यास्त्र ॥ प्रळयालागीं मिरवलें ॥ ९८ ॥ तें पाहूनियां भद्रजाती ॥ मत्स्यास्त्र योजिलें परत निगुतीं ॥ तेणें करूनि तदस्त्र शांती ॥ अदृश्य तें मिरवलें ॥ ९९ ॥ परी परम कोपोनि तपोबळ ॥ तीव्रास्त्र योजिलें तत्काळ ॥ संजीवनी योजूनि सबळ ॥ सकळ दानवां उठाविलें ॥ २०० ॥ ते दानव म्हणाल कोण कोण ॥ त्रिपुरसुंदराक्ष मलमृदु मान्य ॥ म्हैसासुर जालंधर प्राज्ञ ॥ काळयवन अघ बक ॥ १ ॥ हिरण्याक्ष हिरण्यकश्यपसहित ॥ मुचकुंद बळी वक्रदंत ॥ रावण इंद्रजित कुंभकर्ण त्यांत ॥ सिंहनाद भरिताती ॥ २ ॥ ऐसे सबळ राक्षस उठतां ॥ विमानयानीं सुरवर असतां ॥ अति भय मानूनि चित्ता ॥ विमानातें पळविती ॥ ३ ॥ कैंचें युद्ध कैंचें पाहणें ॥ पळती सुर भयभीत होऊन ॥ तेहतीस कोटी देवतांकारण ॥ चिंता अपार व्यापिली ॥ ४ ॥ म्हणे रावणें बंदीं घातलें ॥ दैवें दाशरथी रामें सोडिलें ॥ आतां दैन्य भोगूनि आलें ॥ दुःख अपार येधवां ॥ ५ ॥ ऐसे होऊनि भयभीत ॥ कंपें व्यापिले ते समस्त ॥ असो सुरवर जाऊनि वैकुंठांत ॥ निवेदिती श्रीरंगा ॥ ६ ॥ मग तो दयाळ चक्रपाणी ॥ ऐसी ऐकूनि सुरवरवाणी ॥ म्हणे भोग आला परतुनी ॥ अवतारदीक्षेकारणें ॥ ७ ॥ मग तो परम दचकूनि चित्तीं ॥ शिव पाचारिला सुरवरांहातीं ॥ बैसवूनि स्वसंगतीं ॥ [illegible] करणी निरोपिली ॥ ८ ॥ म्हणे गोरक्षें केलें अनुचित ॥ पुनः उठविले दानव समस्त ॥ आतां दानव तरी रसातळाप्रत ॥ मही सकळ नेतील कीं ॥ ९ ॥ एक एक दानवासाठीं ॥ आपण भाराया झालों कष्टी ॥ कल्पांतरी अवतार बेठी ॥ धरूनियां मांडलो ॥ २१० ॥ तरी आतां कैसें करावें ॥ निवटतील कैलासा सकळ दानव ॥ अहा मूर्ख तो वीरभद्रराव ॥ व्यर्थ द्वेषीं मिरवला ॥ ११ ॥ मग सोडूनि वैकुंठासी ॥ येते झाले गोरक्षापासी ॥ म्हणती बा विपरीत महीसी ॥ पुत्रा हें काय मांडिलें ॥ १२ ॥ अरे एकएका राक्षसा-

लागीं ॥ आम्हीं अमलों बहु प्रसंगीं ॥ अवतार घेऊनि नाना रंगीं ॥ हनन केलें तयांचे ॥ १३ ॥ तरी आतां कृपा करून ॥ अदृश्य करीं दानवांकारण ॥ येरी म्हणे गुरुशवा आणून ॥ द्यावें आधीं मजलागीं ॥ १४ ॥ मग शिवें बोलावूनि चामुंडेसी ॥ मच्छिंद्रशवातें आणविलें महीसी ॥ म्हणे बा घेईं आणि राक्षसांसी ॥ शांतदृष्टी दावीं कां ॥ १५ ॥ यापरी गोरक्ष म्हणे त्यातें ॥ दानव नोहत अस्त्रव्यक्त ॥ संजीवनी प्रयोग देहास्थित ॥ दानव उदया पावले ॥ १६ ॥ तरी अवतार घेऊन ॥ पुनः योजा रणकंदन ॥ नातरी वीरभद्राची आस्था सोडून ॥ द्यावी लागेल तुम्हांतें ॥ १७ ॥ यावरी बोले भालदृष्टी[1] ॥ येर पोर नाहीं म्हणे पोटीं ॥ परी नाथा राक्षस जेठी ॥ दुःख देतील आम्हांतें ॥ १८ ॥ एक मधुदैत्य माजला ॥ तेणे पळविलें रानोरानीं आम्हांला ॥ शेवटीं एकादशीनें त्याला ॥ मृत्युमुखी पाठविलें ॥ १९ ॥ ऐसें दुःख सांगावें किती ॥ तरी आतां कृपामूर्ती ॥ वेगीं निवटीं राक्षसांप्रती ॥ पुत्रमोह सांडिला ॥ २२० ॥ ऐसें शिव विष्णु बोलत ॥ येरीकडे राक्षस समस्त ॥ वीरभद्र पाहूनि झुंजत ॥ धनुष्यबाण कवळूनियां ॥ २१ ॥ परी तो प्रतापी भद्रजाती ॥ एकटा झुंजतो सर्वांप्रती ॥ नानाशस्त्रअस्त्राकृती ॥ निवारीत बालिष्ठ ॥ २२ ॥ तुष्ट होतां गोरक्ष जती ॥ वाताकर्षण अल्पयुक्तीं ॥ भस्माचिमुटी रणकंदनाप्रती ॥ फेंकूनियां देतसे ॥ २३ ॥ ऐसे वीरभद्र आणि राक्षस संपूर्ण ॥ एकमेळीं माजलें कंदन ॥ येरीकडे शिवविष्णूंनीं ॥ स्तुतीं तुष्टविला गोरक्ष ॥ २४ ॥ तेणें दानव वीरभद्रासहित ॥ महीं पाडिले निचेष्टित ॥ श्वासोच्छ्वास कोंडूनि समस्त ॥ प्राणरहित झाले ते ॥ २५ ॥ सबळ अस्त्रें वाताकर्षण ॥ ठाऊक नव्हतीं देवदानवां-कारण ॥ परी नाथपंथीं तीं येऊन ॥ प्रसन्न झाला कृपेनें ॥ २६ ॥ असो वीरभद्र आणि दानव समस्त ॥ रणीं निमाले प्रतापवंत ॥ त्यावरी गोरक्षें जल्पूनि अग्निअस्त्र ॥ सकल केले भस्म तेणें ॥ २७ ॥ यावरी पुढें पंचानन ॥ बोधिले अति मोहानें ॥ तें पुढील अध्यायीं सकळ कथन ॥ श्रोतियांनी ऐकावें ॥ २८ ॥ परम साधन योजूनि चित्तीं ॥ पाठ थापटूनि वक्त्याप्रती ॥ भला भला म्हणवूनि उवती ॥ श्रोते कारिती

---

१ शंकर.

तत्कृपें || २९ || परम अवधाना योजूनि चित्त || वक्ता जाहला धुंडीसुत || नरहरि मालु नाम ज्यांत || संतसेवे अनुसरला || २३० || स्वस्ति श्रीग्रंथ भाक्तिकथासार || संमत गोरक्षकाव्य किमयागार || सदा परिसोत भाविक चतुर || || त्रयस्त्रिंशति अध्याय गोड हा || २३१ || श्रीकृष्णार्पणमस्तु || अध्याय ३३|| ओंव्या || २३१ ||

|| नवनाथभक्तिसार त्रयस्त्रिंशतिअध्याय समाप्त ||

श्रीगणेशाय नमः || जयजयाजी रघूत्तमा || आराध्य होसी प्लवंगमां || जटायूनामी विहंगमा || मुक्तिदाता रक्षक तूं || १ || तरी आतां कथाप्रसंगा || पुढें बोलवी नवरस प्रसंगा || जेणें ऐकूनि श्रोतये अंगा || अनुभवतील महाराजा || २ || मागिले अध्यायीं करविलें बोलणें || मच्छिंद्राचें भूमंडळीं शरीर आणून || वीरभद्र मारूनि केला भस्म || दानवांसह रणांगणीं || ३ || तरी आतां पुढें कथा || वीरभद्र निमाल्या उमाकांता || सहज गुण आठवोनि चित्ता || पुत्रमोहें वेष्टिला || ४ || मुख वाळूनि झालें म्लान || अश्रु लोटले दोन्ही नयनीं || परी न बोले कांहीं जटा वेष्टूनी || पुत्रमोहें स्फुंदतसे ||५|| मनांत म्हणे हा हा पुत्रा || परता धैर्या लावण्यगात्रा || विद्यासंपन्न सर्वअस्त्रा || जाणता एक होतास कीं || ६ || अहा कैसा दैवहीन || हातींचें गेलें पुत्रनिधान || काय असोनि अपार गण || तया सरसी न पवती || ७ || एक इंदु खगीं नसतां || अपार उडुगण असोनि वृथा || तेवीं वीरभद्राविण सर्वथा || हीन तेजें वाटती || ८ || कीं मयूरा सर्वांगीं डोळे || परी देखण्याचे मंदावले बुबुळे || तेवीं वीरभद्राविण गण विकळे || सर्व मातें भासती पैं || ९ || कीं गात्रें सकळ चांगुलपणीं || अंगीं मिरविला लावण्यखाणी || परी एक प्राण गेलें सांडोनी || सकळ विकळ ती होती || १० || तैसें माझ्या वीरभद्राविण || सकळ विकळ दिसती गण || अहा वीरभद्र माझा प्राण || परत्र कैसा गेला सोडोनी || ११ || ऐसें म्हणूनि मनींच्या मनांत || पंचानन[१] आरंबळत || तीं चिन्हें जाणूनि गोरक्षनाथ || चित्तामाजीं कळवळला || १२ || मनांत म्हणे बद्रिकाश्रमातें || मातें बैसाविलें तया गुरुनाथें || तैं रात्रंदिवस उमाकांत || मजसाठीं श्रम पावे || १३ || मायसमान पाळूनि लळा || माता रक्षी जेवीं बाळा || तरी ऐसा स्वामी चित्तकोंवळा || पुत्रमोहें वेष्टिला असे || १४ || अहा तरी म्यां उपकार || काय हो केला अनिवार || ऐसा स्वामी शिणविला हर || दुःख तुंबळ देऊनियां || १५ || ऐसें म्हणून स्वचित्तांत || पायां लागे गोरक्षनाथ || म्हणे पुत्रदुःखावरी मोहवेष्टित || चित्त

---

१ महादेव, शंकर.

तुमचें झालें कीं ॥ १६ ॥ तरी वीरभद्रातें आतां उठवीन ॥ परी अस्थि आणाव्या ओळखून ॥ येथें राक्षसांचें झालें कंदन ॥ राक्षसअस्थी मिरविती ॥ १७ ॥ त्यांत वीरभद्राच्या अस्थी ॥ मिसळल्या कृपामूर्ती ॥ म्हणूनि संशय वाटे चित्तीं ॥ वीरभद्रातें उठवावया ॥ १८ ॥ जरी ऐसिया मिसळल्या नाथा ॥ संजीवनीप्रयोग जपतां ॥ सकळ राक्षस उठतील मागुतां ॥ म्हणोनि चिंता व्यापिली ॥ १९ ॥ ऐसें बोलतां गोरक्षजती ॥ नीलग्रीव म्हणे कृपामूर्ती ॥ वीरभद्राच्या सकल अस्थी ॥ ओळखून काढीन मी ॥ २० ॥ माझे गण आहेत जितुले ॥ ते आसनीं शयनीं भोजनीं भले ॥ मम नामीं रत झाले ॥ कायावाचाबुद्धीनें ॥ २१ ॥ तरी चित्तबुद्धिअंतःकरणीं ॥ वीरभद्र नामीं गेला वेष्टोनी ॥ जागृत सुषुप्त स्वप्नीं ॥ वेष्टिला असे मम नामीं ॥ २२ ॥ ऐसें बोलूनि शंकर ॥ रणभूमीत करी संचार ॥ मग तेथें अस्थि उचलूनि सत्वर ॥ कर्णी आपुल्या लावीतसे ॥ २३ ॥ ऐशियेपरी शोध करितां ॥ वीरभद्र जेथें पडला होता ॥ तेथें जाऊनि अवचट हस्ता ॥ अस्थी उचली तयाच्या ॥ २४ ॥ अस्थी उचलोनि कर्णी लावीत ॥ तंव त्या अस्थी मंद शब्द करीत ॥ शिव शिव म्हणोनि शब्द येत ॥ शिवकर्णी तत्त्वता ॥ २५ ॥ मग त्या अस्थी पंचाननें[1] ॥ गोळा केल्या परीक्षेनें ॥ जेथें होता गोरक्षनंदन ॥ तेथें आणूनि ठेविल्या ॥ २६ ॥ मग तो विद्यार्णवकेसरी[2] ॥ भस्मचिमुटी कवळूनि करीं ॥ वीरभद्रनामीं साचोकारीं ॥ संजीवनी स्मरला असे ॥ २७ ॥ होतां संजीवनीचा प्रयोग पूर्ण ॥ वीरभद्र उठला देह धरून ॥ म्हणे माझें धनुष्यबाण ॥ कोठें आहे सांग कीं ॥ २८ ॥ व्यापले अपार राक्षस कोटी ॥ तितुके मारीन आतां जेठी ॥ उपरी गोरक्षा यमपुरी शेवटीं ॥ प्रतापानें दावीन कीं ॥ २९ ॥ ऐसें वीरभद्र बोले वचन ॥ करीं धरीं पंचानन ॥ म्हणे बापा आतां शीण ॥ व्यर्थ बोलाचा न करी ॥ ३० ॥ मग हृदयीं कवळूनि त्यातें ॥ सांगितला सकळ वृत्तांत ॥ उपरी म्हणे उमाकांत ॥ स्नेह नाथीं धरावा ॥ ३१ ॥ मग गोरक्ष आणि वीरभद्रजेठी ॥ उभयतांची करविली भेटी ॥ उपरी म्हणे स्नेह पोटीं ॥ उभयतांनीं रक्षावा ॥ ३२ ॥

१ शंकराने. २ विद्येचा सागर.

उपरी दहाचर कोटी चौऱ्यांयशीं लक्ष ॥ शिवगण प्रतापी महादक्ष ॥ ते वायुचक्रीं असतां प्रत्यक्ष ॥ उतरी गोरक्ष तयांसी ॥ ३३ ॥ मग सकळ समुदाय एक करून ॥ जाते झाले गोरक्ष नमून ॥ येरीकडे राव त्रिविक्रम ॥ राज्यवैभवीं गुंतला ॥ ३४ ॥ गोरक्ष सकळ शवमांदुस ॥ रक्षन करी शिवालयास ॥ तों त्रिविक्रमराव दर्शनास ॥ अकस्मात पातला ॥ ३५ ॥ राव देखतां गोरक्षासी ॥ प्रेमें मिठी घाली प्रीतेसी ॥ निकट बैसवोनि त्यासी ॥ सर्व वृत्तांत विचारी ॥ ३६ ॥ मग शवाचा जो झाला वृत्तांत ॥ तो सकळ त्यातें केला श्रुत ॥ होतांचि तळमळ चित्तांत ॥ मच्छिंद्राच्या लागली ॥ ३७ ॥ मग गोरक्षासी बोले वचन ॥ धैर्य धरावें कांहीं दिन ॥ धर्मनाथातें राज्यासन ॥ देऊनि येतों लगबगें ॥ ३८ ॥ ऐसें बोलूनि प्रजानाथ ॥ स्वगृहीं आला त्वरितात्वरित ॥ बोला वोनि मांत्रकांतें ॥ विचारातें घडविलें ॥ ३९ ॥ मग पाहूनि उत्तम दिन ॥ महीचे राव घेतले बोलावून ॥ राज्यपदीं स्वहस्तें अभिषेक करवून ॥ धर्मराज स्थापिला ॥ ४० ॥ याचकांसी देऊनि अपार धनें ॥ आणि भूपांलागीं दिधलीं भूषणें ॥ परम स्नेहें बोळवून ॥ बंदिजन सोडविले ॥ ४१ ॥ यासही लोटला एक मास ॥ राव त्रिविक्रम आपुल्या मंदिरीं खास ॥ देह सांडूनि शिवालयास ॥ सत्वरीं पातला ॥ ४२ ॥ येरीकडे रेवती सती ॥ सहज गेली राजसदनाप्रती ॥ म्हणे महाराजा हे नृपती ॥ अजूनि कां हो निजलांत ॥ ४३ ॥ परी तीतें न बोले कांहीं ॥ मग हालवोनि पाहे स्वहस्त-प्रवाहीं ॥ तंव तें प्रेत मिरवलें देहीं ॥ पाहोनि शोका वाहिवाटे ॥ ४४ ॥ रेवती शोक करितां तुंबळ ॥ ऐकूनि धांवला धर्मनाथ बाळ ॥ मंत्री प्रजा सेवक सकळ ॥ हंबरडा बहु उठला ॥ ४५ ॥ तो वृत्तांत शिवालयासी ॥ जनमुखें आला गोरक्षापाशीं ॥ मग सिद्ध करूनि भस्मचिमुटीसी ॥ संजीविनी प्रयोजी ॥ ४६ ॥ अस्थी मांस प्रयोजितां ॥ देह संगीन[1] झाला त्वरित ॥ संगीन होतां मच्छिंद्रनाथा ॥ समय पावला रिघावया ॥ ४७ ॥ मच्छिंद्र देहीं संचार होतां ॥ उठूनि बैसला क्षण न लागतां ॥

---

१ संपूर्ण.

येरीकडे रावप्रेत || स्मशानवाटिके आणिलें || ४८ || प्रेत आणिलें स्मशानीं || त्रिवर्ग पहावया निघाले मुनी || तो रेवतीनें दृष्टीं पाहोनी || शोध आणविला तयाचा || ४९ || करूनि रायाचें दहन || स्नाना गेले सकळ जन || परी धर्मराज दारुण || शोक करी अद्भुत पैं || ५० || शोक करी तरी कैसा || सोडूनि प्राणाचा भरंवसा || लोक बोधितां न ये भासा || आरंबळत असे आक्रोशें || ५१ || उत्तरक्रिया झालिया उपरी || न राहे रुदन तयाचे परी || अन्नपाणी वर्जोनि शरीरीं || प्राण देऊं म्हणतसे || ५२ || मग मायेचा मोह अत्यंत || त्यातें नेऊनि परम एकांतात || म्हणे बाळा शोक कां व्यर्थ || पितयाकारितां करितोसी || ५३ || तरी आतां बाळ तुझा पितां || चिरंजीव आहे महीवरता || प्रत्यक्ष जाऊनि शिवालयीं आतां || निजदृष्टीं विलोकी || ५४ || तव पित्याचें मच्छिंद्र नाम || चिरंजीव आहे उत्तमोत्तम || ऐसे ऐकतां राजोत्तम || पिसा कैसा म्हणतसे || ५५ || मग प्रवेशादि सकळ वार्ता || सांगती झाली निजसुता || धर्मराया ऐकूनि तत्त्वतां || तुष्ट झाला शरीरातें || ५६ || मग शीघ्र घेऊनि कटकभार || शिवालयीं आला अति सत्वर || भावें नमुनि नाथ मच्छिंद्र || शिबिकासनीं वाहिला || ५७ || नेऊनि आपले राजभवनी || सेवा करीतसे प्रीतीकरूनी || मग तो एक संवत्सर येथें राहुनी || पुढें तीर्था चालिला || ५८ || चालिला परी धर्मनाथ || परम झाला शोकाकुलित || म्हणे ताता तव सागातें || मीही तीर्था येतो कीं || ५९ || याउपरी बोले मच्छिंद्रनाथ || बाळा द्वादश वर्षी येऊं येथें || मग जोग देऊं गोरक्षहातें || तूतें सवें नेईन मी || ६० || आतां रेवतीची सेवा करून || भोगीं आपुलें राज्यासन || जेथें रेवती तेथें प्राण || माझा असे हो बाळका || ६१ || तिची सेवा केलियानें || संतुष्ट आहे माझें मन || ऐसें करूनि समाधान || त्रिवर्ग तेथूनि निघाले || ६२ || मग तीर्थाटनीं भ्रमण करिती || येऊनि पोहोंचले गोदातटीं || धामनगर काननपुटीं || येऊनियां पोहोंचले || ६३ || ग्रामनाम ऐकूनि कानीं || || गोरक्षाचे अंतःकरणीं || स्मरण झालें कृपीधर्मी || माणिकनामी कृषांचें || ६४ || मग मच्छिंद्रातें सांगे समस्त ||

अडबंग भेटला एक तेथें ॥ मी प्रसन्न होतां आपुल्या चित्तें ॥ कांहीं वर न घे तो ॥ ६५ ॥ मग मुळा-पासूनि तयाचें कथन ॥ मच्छिंद्रा केलें निवेदन ॥ मच्छिंद्रें ऐकूनि वर्तमान ॥ म्हणे पुनः आतां पाहावा ॥ ६६ ॥ मग शेतसुमार[1] धरूनि चाली ॥ चालत आले त्रिवर्ग पाउलीं ॥ तों आणीकनामें निश्चयबळी ॥ काष्ठासमान देखिला ॥ ६७ ॥ मौळीं विराजे वेष्टन ॥ वाबऱ्या रुळती महीकारण ॥ नखें जुळमट गेलीं होऊन ॥ मांस दिसेना तिळभरी ॥ ६८ ॥ अस्थी त्वचा झालीं एक ॥ पोट झालें पृष्ठीं स्थायिक ॥ दृष्टी लावूनियां देख ॥ मंत्रजप करीतसे ॥ ६९ ॥ ऐसी पाहतां तपाकृती ॥ गोरक्ष धन्य म्हणे चित्तीं ॥ मग नमूनि मच्छिंद्राप्रती ॥ अडबंग हाचि म्हणतसे ॥ ७० ॥ मग निकट येऊनि त्रिवर्ग जण ॥ बोलते झाले तयाकारण ॥ म्हणती आतां तपोधन ॥ पूर्ण तप करी कां रे ॥ ७१ ॥ येरू वचन त्या देत ॥ तुमचें यांत काय जात ॥ धरूनि आपला शुद्ध पंथ ॥ गमन करावें येथूनियां ॥ ७२ ॥ जें जें बोले मच्छिंद्रनाथ ॥ तया वांकडेपणें उत्तर देत ॥ मग गोरक्ष म्हणे मच्छिंद्रातें ॥ हा अडबंग असे महाराजा ॥ ७३ ॥ तरी याचें आतां हित ॥ युक्तीनें करितो बैसा स्वस्थ ॥ मग तरुच्छायेनिकट तेथ ॥ मच्छिंद्र जाऊनि बैसला ॥ ७४ ॥ चौरंगी आणि मच्छिंद्रनाथ ॥ गोरक्षाची मौज पाहत ॥ गोरक्ष जाऊनि पैं तेथ ॥ अहा अहा म्हणतसे ॥ ७५ ॥ अहा म्हणोनि वाणी ॥ म्हणे ऐसा महीतें दुजा स्वामी ॥ आम्हीं देखिला नाहीं नयनीं ॥ तपोनिधि आगळा हो ॥ ७६ ॥ समुद्रवलयांकित ॥ पृथिवी पाहिली आहे समस्त ॥ परी ऐसा तपोनाथ ॥ देखिला नाहीं निजदृष्टीं ॥ ७७ ॥ तरी ऐसा स्वामी योगमुनी ॥ याचा अनुग्रह घ्यावा कोणीं ॥ गुरु झालिया ऐसा प्राणी ॥ दैव अपार मिरवतसे ॥ ७८ ॥ तरी आतां असो कैसें ॥ गुरु करावा आपणास ॥ ऐसें बोले त्यास ॥ प्रज्ञावंत महाराजा ॥ ७९ ॥ म्हणे स्वामी कृपा करून ॥ मज अनुग्रही गुरु होऊन ॥ येरू बोलणें ऐकोन ॥ अडबंग म्हणे तयासी ॥ ८० ॥ बेटा येवढा थोर झाला ॥ अद्यापि अक्कल नाहीं त्याला ॥ गुरु करूं म्हणतो आम्हांला ॥ मूर्खपणीं आगळा हा ॥ ८१ ॥ मग मजला

---

१ शेताची दिशा.

गुरु करूं पाहशी ॥ तरी तूंचि कां बेट्या होईनासी सजसी ॥ ऐसें म्हणोनि स्वमुखासी ॥ तया कर्णी लावीतसे ॥ ८२ ॥ कर्ण लागतां गोरक्षाननीं ॥ सज्ञानमंत्र ब्रह्मवाणी ॥ परम कृपें कर्णीं फुंकूनी ॥ सनाथ केला क्षणार्धें ॥ ८३ ॥ मंत्र पडतां कर्णपुटीं ॥ त्रैलोक्याची आली दृष्टी ॥ स्थावरजंगम एकथाटीं ॥ ब्रह्मरूप भासलें ॥ ८४ ॥ मग अर्थाअर्थीं सकल ज्ञान ॥ झाला बृहस्पतिसमान ॥ मग सांडूनि आपुलें तपःसाधन ॥ गोरक्षचरणीं लागला ॥ ८५ ॥ मग गोरक्ष भस्मशक्तिप्रयोग ॥ प्रयोगूनि भाळीं चर्ची सांग ॥ तेणेंकरूनि सर्वांग ॥ शक्तिवान मिरवलें ॥ ८६ ॥ मग धरूनि शीघ्र तयाचा हस्त ॥ वृक्षाखालीं आणी नाथ ॥ म्हणे महाराजा कृपावंत ॥ अडबंग हाचि ओळखावा ॥ ८७ ॥ हंसूनि बोले मच्छिंद्रमुनी ॥ या अडबंगातें अडभंग नामीं ॥ पाचारावें सर्व येथोनी ॥ साजूकपणीं या वाटतसे ॥ ८८ ॥ मग अवश्य म्हणे गोरक्ष त्यास ॥ नाथदीक्षा दिधली खास ॥ मग शीघ्र घेऊनि व्यासंगास[1] ॥ तीर्थालागीं जातसे ॥ ८९ ॥ मार्गीं जातां सद्विद्येसी ॥ सकळ तेव्हां पूर्ण अभ्यासी ॥ आपुल्या समान शस्त्रअस्त्रेंसीं ॥ अडभंग तो मिरवला ॥ ९० ॥ असो ऐसे चारी जण ॥ द्वादश वर्षें तीर्थाटन ॥ करूनि पुनः प्रयागकारण ॥ चारी सूर्य पातले ॥ ९१ ॥ येरीकडे धर्मरायासी ॥ पुत्र झाला सतेजराशी ॥ वडिलांचें नांव ठेविलें त्यासी ॥ त्रिविक्रम म्हणोनियां ॥ ९२ ॥ चौघं प्राज्ञिक ग्रामीं येतां ॥ श्रुत झालें धर्मनाथा ॥ मग कटकभारेंसीं शिबिके[2] तत्त्वतां ॥ बैसवोनि आणिलें सदनासी ॥ ९३ ॥ मग धूति धूप्ति भक्ति सघन ॥ करूनि तोषविलें मच्छिंद्रमन ॥ मग त्रिविक्रमसुता राज्यीं स्थापून ॥ दीक्षा घेतली योगाची ॥ ९४ ॥ माघमासीं पुण्यतिथी ॥ द्वितीयेसी धर्मराजाची बीज म्हणती ॥ तें दिवशीं गोरक्ष जती ॥ अनुग्रह देत तयातें ॥ ९५ ॥ या उपरी देव मिळवूनि स्वर्गींचे ॥ आणि प्रजालोक त्या ग्रामींचे ॥ मेळवूनि चोज अनुग्रहाचें ॥ मोहळें रचिलीं अपार ॥ ९६ ॥ अनुग्रह झाल्यावरती ॥ सकळ बैसोनि एकपंक्ती ॥ गोरक्ष कवळ घेऊनि हातीं ॥

१ व्यासंगाला. २ पालखीमध्यें.

सर्वांमुखीं ओपीतसे ॥ ९७ ॥ मग तो आनंद परम जेठी ॥ पाहूनि धांवले सुरवर थाटीं ॥ तेही प्रसाद पावोनि शेवटीं ॥ तुष्ट चित्तीं मिरवले ॥ ९८ ॥ मिरवले परी करिती आपण ॥ ऐसाचि प्रसाद जन्मोजन्म ॥ प्रतिसंवत्सरीं असावा पूर्ण ॥ इच्छेलागीं वाटतसे ॥ ९९ ॥ ऐसें बोलतां सुरवर सकळ ॥ ऐकोनि बोले तपोबळ ॥ माझें नाम घेऊनि केवळ ॥ अर्पा जगा प्रतिवर्षीं ॥ १०० ॥ धर्मराजाची बीज म्हणवूनी ॥ उत्सव करावा तुम्ही सघन ॥ याचि नीती कुमारा सांगोनि ॥ कवळों पाहे जगाती ॥ १ ॥ मंत्र स्फुरला म्हणूनि स्फुरमाण ॥ सकळ तुम्ही बोला वचन ॥ अंबीलपणें शक्तीसमान ॥ सदैव करा उत्सवो ॥ २ ॥ ऐसें महाराजा गोरक्ष बोलतां ॥ मानवलें सुरवरांच्या चित्ता ॥ मग प्रतिवर्षीं आनंदभरिता ॥ महाउत्सव करीत ॥ ३ ॥ तेंपासूनि सहजासहज ॥ जगीं मिरवतसे धर्मनाथाची बीज ॥ हें वृत्त आचरल्या महाराजा ॥ तुष्ट होतसे गोरक्ष ॥ ४ ॥ पूर्वी किमयागार ग्रंथांत ॥ स्वयें बोलिला गोरक्षनाथ ॥ कीं बीजेचें जो आचरील व्रत ॥ शक्तीसमान आपुल्या ॥ ५ ॥ तयाचे गृहीं दोषदरिद्र ॥ रोगभोगादि विघ्नेंद्र ॥ स्वप्नामाजीं संसार अभद्र ॥ पाहणार नाहीं निजदृष्टीं ॥ ६ ॥ प्रत्यक्ष रमा सुखें सुरगणीं ॥ त्या गृहीं होईल गृहवासिनी ॥ मग दोषदरिद्र तया अवनीं ॥ स्पर्शावया येईना ॥ ७ ॥ असो महात्म्य वदावें किती ॥ ते प्राज्ञिक पावले सुखसंपत्ती ॥ जैसी कामना वेधेल चित्तीं ॥ तोचि अर्थ पावेल ॥ ८ ॥ ऐसा गोरक्ष तयाकारण ॥ बोलिला आहे मूळग्रंथीं वचन ॥ तैसें येथें केलें लेखन ॥ विश्वासातें वरा कीं ॥ ९ ॥ असो तेथें महोत्साह करून ॥ धर्मनाथा नाथदीक्षा देऊन ॥ तेथोनि निघाले पांच जण ॥ नरशार्दूळ ते ऐका ॥ ११० ॥ नाना तीर्थें करितां महीसी ॥ अभ्यासिलें सद्विद्येसी ॥ शाबरी सहस्त्र अस्त्रास्त्रीं ॥ प्रवीण केला महाराजा ॥ ११ ॥ मग शेवटीं बद्रिकाश्रमीं जाऊन ॥ हृदय केला उमारमण ॥ धर्मराज तया स्वाधीन ॥ तपालागीं बैसविला ॥ १२ ॥ द्वादश वर्षांचा केला नेम ॥ तपा बैसला नाथ धर्म ॥ येरू तेथूनि चौघे जण ॥ तीर्थालागीं चालिले ॥ १३ ॥ द्वादश संवत्सर तीर्थें

करून ॥ पुनः पाहिला बद्रिकाश्रम ॥ मग तेथें मावंदे[1] अति दुर्गम ॥ बद्रिकाश्रमीं मांडिलें ॥ १४ ॥ सकळ देव सुरवरांसहित ॥ पाचारूनि घेतले तेथ ॥ मावंदें झाल्या पूर्ण वरातें ॥ देऊनि देव गेले पैं ॥ १५ ॥ मग तो धर्मराज सर्वें घेऊन ॥ फेरी करिती तीर्थाटन ॥ आतां पुढें ऐका कथन ॥ रेवण-सिद्धनाथाचें ॥ १६ ॥ पूर्वीं अठ्यायशीं सहस्र ऋषी ॥ झाले आहेत विधिवीर्यासीं[2] ॥ त्याचि समर्थी रेत महीसी ॥ रेवातीरीं पडियेलें ॥ १७ ॥ रेवातीरीं तेंही रेवेंत[3] ॥ रेत पडिलें अकस्मात ॥ चमस नारायण संचार करुनि त्यांत ॥ देहद्वारीं मिरवला ॥ १८ ॥ बाळतनू अति सुकुमार ॥ बालार्ककिरणीं मनोहर ॥ उकरडां लोळे महीवर ॥ ठेंहेंठेंहें म्हणोनियां ॥ १९ ॥ तों त्या काननीं कृषी एक ॥ उत्तम नाम सहन-सारूक ॥ तो घट घेऊनि न्यावया उदक ॥ रेवातीरा पातला ॥ १२० ॥ पातला परी अकस्मात ॥ येता झाला बाळ जेथ ॥ सहज चालीं पुढें चालत ॥ बाळ दृष्टीं देखिलें ॥ २१ ॥ बाळ परम अति सुकुमार ॥ कांति कर्दळीगाभाभर ॥ पाहूनि तयाचें अंतर ॥ विव्हळ मोहें झाला असे ॥ २२ ॥ मग घट ठेवूनि महीलागीं ॥ धांवोनि तांतडीं उचलीं वेगीं ॥ मोहें कवळूनि हृदयभागीं ॥ अति स्नेहें धरिलेसें ॥ २३ ॥ आधींच सहनसारूक नामानें ॥ तेथें दयेसी काय उणें ॥ आवडीनें करूनि मुखचुंबन ॥ कुर्वाळीत प्रीतीनें ॥ २४ ॥ मग रिक्तघट भरूनि आडीं ॥ ग्रामांत आला हरुषापाडीं[4] ॥ सदनीं प्रवेशूनि आवडीं ॥ कांतेलागीं बोलतसे ॥ २५ ॥ म्हणे जिवलगे आजिचा दिन ॥ मातें झाला धातुहेम[5] ॥ तरी शिवलतेलागीं द्रुम ॥ कुंभापरी मिरवला ॥ २६ ॥ सहज गेलों उदकातें ॥ रेवातीरीं वाळवंटींत ॥ आपणा ईश्वरें दिधला सुत ॥ वंशावळी मिरवावया ॥ २७ ॥ ऐसीं ऐकतां कांता गोष्टी ॥ म्हणे कोठें मज दाव दृष्टीं ॥ तंव तो काढूनि वस्त्रपुटीं ॥ करसंपुटीं देतसे ॥ २८ ॥ तंव ती कांता उत्तमनामी ॥ धार्मिकबुद्धी संसारधामीं ॥ देखतां देहधर्मी[6] ॥ हर्षसिंधु लोटला ॥ २९ ॥ जैसा पूर्ण चंद्र दृष्टीं ॥ द्रव्य होतां उदधिपोटीं

---

१ पारणें. २ ब्रह्मदेवाच्या वीर्यानें. ३ वाळूंत. ४ आनंदानें. ५ सोन्याचा. ६ स्वाभाविक रीतीनें.

आनंद भरूनि तोयदाटीं ॥ उचंबळा दाटतसे ॥ १३० ॥ कीं दरिद्रियासी मांदुस होय दर्शन ॥ मग तयाचा आनंद वर्णील कोण ॥ तेवीं उत्तम मनोधर्म ॥ आनंददरीं मिरवितसे ॥ ३१ ॥ बाळ धरूनि हृदयसंपुटीं ॥ चुंबन घेत स्नेहाचे पोटीं ॥ मग तैलउदकीं न्हाणूनि शेवटीं ॥ पालखातें[1] घातलें ॥ ३२ ॥ तियेचें तान्हुलें होतें घरीं ॥ निजविला योगी तयाशेजारीं ॥ स्तनपान केलियाउपरी ॥ बाळ निजे पालखीं ॥ ३३ ॥ असो ऐसें नित्यानित्य ॥ बाळ संगोपी ममतें ॥ रेवणनाम ठेवोनि त्यातें ॥ मोहेंकरूनि सांभाळी ॥ ३४ ॥ रेवातीरीं बाळ रेवेंत ॥ सांपडलें म्हणूनि त्यातें ॥ रेवणनाम साजुकवंत ॥ सहनसारूक ठेवोनियां ॥ ३५ ॥ असो रेवणनामियाचें संगोपन ॥ करिता उभयतां पालन ॥ ऐसे लोटतां बहुत दिन ॥ प्रपंचरहाटी करितसे ॥ ३६ ॥ द्वादशसंवत्सर प्रपंचराहटी ॥ कृषिकर्मविद्यापाठीं ॥ पूर्ण झाला आवुता[2] जेठी ॥ पित्याहूनि आगळा ॥ ३७ ॥ नांगर[3] वखरली पेरण ॥ काकपक्ष्यादि करी रक्षण ॥ ऐसा कृषिकर्मीं निपुण ॥ रेवणनाथ झाला असे ॥ ३८ ॥ तो कोणे एके दिवशीं ॥ उठुनि मागिले प्रहरनिशीं ॥ वृषभ सोडून काननासी ॥ चारावयासी चालिला ॥ ३९ ॥ चांदणें पडलें असें सुदृढ ॥ दृश्य होतसें महीची वाट ॥ सुदृढपणें गोचर वाट ॥ निजचक्षूतें होतसे ॥ १४० ॥ दादा म्हणूनि वृषभापाठीं ॥ हांकीत चालिला आहे जेठी ॥ तों अनुसूयाशक्तिकारत्न[4] वाटीं ॥ पुढें झालें अकस्मात ॥ ४१ ॥ परी तो महाराना आत्रिनंदन ॥ पवनवेगें तयाचें गमन ॥ नेमिलें ठायीं करूनि स्नान ॥ गिरनार पर्वती जातसे ॥ ४२ ॥ पायीं खडावा सुशोभित ॥ एक अंचल अंगीं शोभत ॥ शुभ्र कौपीन विराजित ॥ कंठतटा वेष्टूनी ॥ ४३ ॥ मौळी वेष्टिल्या असती जटा ॥ दाढी मिशा रंग पिंगटा ॥ सकळ ज्ञानियांचा वरिष्ठा ॥ कनककांति शोभतसे ॥ ४४ ॥ ऐसा महाराजा अत्रिनंदन ॥ जो त्रितयेदवांचा[5] अवतार पूर्ण ॥ अति लगबगें करीत गमन ॥ पुढील नेम मानुनियां ॥ ४५ ॥ तों मार्गावरी अकस्मात ॥ वृषभगमन देखत ॥ वृषभाआड रेवणनाथ ॥ दृष्टी नाहीं आतळला

---

१ पाळण्यांत. २ औत हाकलण्यांत. ३ नांगरणी, वखरणी, पेरणी इ. शेतीचीं कामे. ४ अनसूयेचा पुत्र दत्तात्रेय. ५ तीन देवांचा.

|| ४६ || मानवगती तेणें देखोन || पुढें आला अत्रिनंदन || सहजस्थिती वृषभामागून || पाऊलें ठेवी चालावया || ४७ || तों सर्वांमागील वृषभ पूर्ण || शरीरें मिरवे शीथिलपण[1] || तयाआड नाथ रेवण || बाळतनू चालतसे || ४८ || तों वृषभामागें येत दत्त || वृषभ बुजोनि पुढें पळत || मागें अंतरतां रेवणनाथ || त्यावरी दत्त आदळला ||४९|| उभयदेहीं कामपणीं[2] || ऐक्य झाली देहधरणीं[3] || परी स्पर्श होतां अंतःकरणी || ज्ञानदीप उजळला || १५० || विमूढपणीं कृषिकर्मांत || अज्ञान सर्वांपरी वर्तत || सदा बैसणें अरण्यांत || अबुद्धीपणें वर्ततसे || ५१ || परी दत्तात्रेयाचा स्पर्श होतां || पूर्वजन्मातें झाला देखता || चित्तीं म्हणे मी महीवर असतां || कवण स्थिती पावलों || ५२ || आहे मी पूर्वींचा नारायण प्रकाम || परम प्राज्ञिक चमसनाम || ऐसे असूनि कृषिकर्म || येथें करीत बैसलों || ५३ || वंद्य असतां तिही लोकांत || आतां कोणी ओळखीना मातें || सदा काननीं झालों रत || अहितकामीं प्रपंच || ५४ || ऐसें देहीं झालिया ज्ञान || मग स्तब्ध धरूनि राहे मौन || परी घडक बैसतां अत्रिनंदन || कोण तूं ऐसा पुसतसे || ५५ || कोण तूं ऐसें पुसतां दत्त || करिता झाला प्रणिपात || म्हणे महाराजा या देहांत || अंश असे तुझा कीं || ५६ || तुमचे देहीं त्रिदेवांचे अंश || परी सत्वगुणी जो महापुरुष || तो मी येथें प्रपंचदेहास || परम कष्टें कष्टलों || ५७ || तरी आतां क्षेमोदयास[4] || उदित करा जी महापुरुष || सनाथ करूनियां या देहास || महीलागी मिरवावें || ५८ || ऐसें म्हणोनि दृढोत्तर चरणीं || मौळी अर्पी प्रेमेंकरूनी || म्हणे मज सनाथ केल्यावांचुनी || कदा न सोडीं तुम्हांतें ||५९|| ऐसें वदूनि वाग्वटीं || सदृढपणीं देत मिठी || परी आदरें प्रेमपोटीं || दत्तजेठी मिरवला || १६० || तयाचा पाहूनि भक्तिआदर || सदृढपणीं निश्चयपर || मग कमंडलु ठेवूनि महीवर || मौळीं कर स्थापीतसे || ६१ || भाळाखालीं घालूनि हात || उठविला रेवणनाथ || मनांत म्हणे हा सनाथ || पूर्वींचाची असे कीं || ६२ || हा नावामाजी असे एक || नाथपंथी अवतार दोंदिक ||

---

१ मंदपणा. २ दोन्ही देह आपटल्यानें. ३ जमिनीवर पडले. ४ कल्याणासाठी.

चमसनारायण प्रतापार्क ॥ महीवर विराजला ॥ ६३ ॥ तरी आतां यातें सनाथ ॥ करूनि वाढवावा नाथपंथ ॥ कृपें ठेवोनि मौळीं हस्त ॥ केला अंकित आपुला ॥ ६४ ॥ कृपें मौळीं ठेविला कर ॥ परी अनुग्रहाचें केलें अंतर ॥ म्हणाल कासयासाठीं उदार ॥ झाला नाहीं अनुग्रहा ॥ ६५ ॥ तरी चित्तीं योजिता झाला दत्त ॥ भक्तिश्रम यासी घडले नाहींत ॥ तरी कांहीं देहीं प्रायश्चित्त ॥ घडोनि यावें ययातें ॥ ६६ ॥ तरी भक्तिश्रम घडतां सांग ॥ उपदेश मग द्यावा अव्यंग ॥ मग ज्ञानवैराग्याचा मार्ग ॥ ब्रह्मस्थितीं मिरवेल हा ॥ ६७ ॥ ऐसें म्हणूनि अनुग्रहारहित ॥ कृपा मौळीं ठेविला हस्त ॥ परी भक्ती-लागीं रेवणनाथ ॥ काय करी महाराजा ॥ ६८ ॥ एक सिद्धीची कळा त्यातें ॥ सांगता झाला कृपावंत ॥ असतां बीज रोपूनि किंचित् ॥ दृष्टी ठेवील पुढारां ॥ ६९ ॥ जैसें अर्भका देऊनि धन ॥ पिता मिरवी व्यवसायाकारण ॥ मग तयाचें पुढें चांगुलपण ॥ निजदृष्टीं पाहतसे ॥ १७० ॥ किंवा महींत मेळवण[1] ॥ घालूनि पाहती दुग्धाकारण ॥ कीं पत पहातसे देऊनि धन ॥ सावकार कुळातें ॥ ७१ ॥ तेवीं सहस्रांशें-करून ॥ महिमान सिद्धीचें सांगून ॥ तुष्ट केलें तयाचें मन ॥ प्रज्ञावंतें महाराजें ॥ ७२ ॥ परी ती कळा होतांचि प्राप्त ॥ रेवण झाला आनंदभरित ॥ मग प्रेमें नमूनि अनुसूयासुत ॥ बोळाविले तत्क्षणीं ॥ ७३ ॥ परी विरह मानूनि चित्तीं ॥ चालता झाला काननाप्रती ॥ परी अंतरला आपुल्या हितीं ॥ निजपदातें पहावया ॥ ७४ ॥ जैसें कोंडवळ्या कांजी ॥ देतां भूत होतसे राजी ॥ तैसा अल्पसिद्धीमाजी ॥ तुष्ट झाला तो पुरुष ॥ ७५ ॥ परम लाधली होती धणी ॥ परंतु दवडिली अज्ञानपणीं ॥ खापरासाठीं चिंतामणी ॥ सोडूनि दिधला हातींचा ॥ ७६ ॥ कीं सुरा लागूनि परम गोड ॥ सोडिली अमृतरसाची चाड ॥ कीं निर्मळपणीं पाहूनि दगड ॥ परिस हातींचा सोडिला ॥ ७७ ॥ तेवीं प्रत्यक्ष नाथ रेवण ॥ भुलला सिद्धिप्रकरणेंकरून ॥ सिद्धिबुद्धि अत्रिनंदन ॥ हातींचा सोडिला नायकें ॥ ७८ ॥ असो ऐशी संप्रदाययुक्ती ॥ निःस्पृह पातला आपुल्या शेतीं ॥ तेथील कथा होईल श्रोतीं ॥ पुढिले अध्यायीं ।

१ विरजण.

ऐकावी ॥ ७९ ॥ धुंडीसुत नरहरिवंशीं ॥ सांगेल तुम्हां श्रोतियांसी ॥ संतकृपें नाम देहासी ॥ माल्रू ऐसें म्हणती तया ॥ १८० ॥ स्वति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ चतुर्स्त्रिंशति अध्याय गोड हा ॥ १८१ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥ अध्याय ३४ ॥ ओंव्या ॥ १८१ ॥

॥ नवनाथभक्तिसार चतुर्स्त्रिंशतिअध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ जयजयाजी करुणाकरा ॥ पंढरीशा रुक्मिणीवरा ॥ दीनबंधो दयासागरा ॥ पुढें ग्रंथ बोलवीं ॥ १ ॥ तूं दयाळ विश्वंभर ॥ बहुधा अर्थी हें चराचर ॥ भरण करिसी जन्म दिल्यानंतर ॥ कामनेतें लक्षुनी ॥ २ ॥ तरी मम कामनेचा अर्थ ॥ कीं ग्रंथाक्षरें व्हावीं रसभरित ॥ तरी ग्रंथांतरीं भराभर उदित ॥ विश्वंभरा होई कां ॥ ३ ॥ मागिले अध्यायीं उत्तम कथन ॥ रेवणनाथाचा झाला जन्म ॥ सहनसारुकें कृषिकर्म ॥ बोलूनियां दाविलें ॥ ४ ॥ दाविलें परी दैवें करून ॥ अवचट देखिला अत्रिनंदन ॥ जो शंकरसेवक तयालागून ॥ तोंचि प्राप्त होतसे ॥ ५ ॥ हिरातेज गूढ स्थानालागुनि ॥ दडे तरी तया काढी हिरकणी ॥ भेटीलागीं येत धांवोनी ॥ लोहालागीं चुंबक ॥ ६ ॥ कां हंसपक्षी भक्षणांत ॥ कदा न भक्षी मुक्ताविरहित[1] ॥ जरी गुंतला पिंजऱ्यांत ॥ परी तोंचि भक्ष्य भक्षीतसे ॥ ७ ॥ तेवीं रेवण योगमूर्ती ॥ मार्गींच भेटला अवचटगती ॥ दुग्धालागीं शर्करा निश्चितीं ॥ लवण कांहीं मिरवेना ॥ ८ ॥ असो ऐसा अवसर त्यांत ॥ घडला परी अबुद्धिवंत ॥ सिद्धिकळा घेऊनि चित्तांत ॥ अत्रिसुत दवडिला ॥ ९ ॥ दत्तें केलें शहाणपण ॥ किंचित कळा त्या दाखवून ॥ रक्षूनि आपुलें सकळ भूषण ॥ गेला निघूनि महाराजा ॥ १० ॥ जेवीं मर्कटा चणे देऊनि ॥ मार्गीं हिंडाविती बुद्धिमंत प्राणी ॥ तेवीं अत्रि आत्मज करणी ॥ करूनि गेला महाराजा ॥ ११ ॥ येरीकडे रेवणनाथ ॥ वृषभ ठेवूनि स्वशेतांत ॥ येऊनियां सिद्ध आउत ॥ करिता झाला महाराजा ॥ १२ ॥ सकळ शेत झाल्यापाठीं ॥ नागदोर[2] कवळूनि करसंपुटीं ॥ आउतमार्गीं फिरत जेठी ॥ गायनातें आरंभिलें ॥ १३ ॥ आरंभिलें परी दत्तवचन ॥ मंत्रप्रयोगें गाय गायन ॥ दत्तमहिमा ऐसें म्हणून ॥ वृषभातें बोलतसे ॥ १४ ॥ येरी महिमा ऐसें वचन ॥ सहज बोले प्रयोगानें ॥ परी महिमासिद्धि प्रत्यक्षपणें ॥ प्रगट झाली ते ठायीं ॥ १५ ॥ सिद्धि येऊनि आउतापाशी ॥ म्हणे कामना कोण तुजसी ॥

---

१ मोत्याव्यातिरिक्त. २ कासरा; बैलांना बांधावयाचा दोर.

येरू म्हणे तव नामासी ॥ श्रुत मातें करीं कां ॥ १६ ॥ येरी म्हणे मी सिद्धि पूर्ण ॥ देहधारी महिमान ॥ ऐसें ऐकतां उत्तमोत्तम ॥ दत्तबोल आठवला ॥ १७ ॥ जेव्हां सिद्धि दत्त देता ॥ ते सिद्धीची सकळ वार्ता ॥ सांगोनियां रेवणनाथा ॥ गेला होता महाराजा ॥ १८ ॥ कीं हा प्रयोगितां मंत्र ॥ महिमा नामें सिद्धि पवित्र ॥ प्रत्यक्ष होईल तुजपुढें प्राप्त ॥ कामनेतें[1] पुरवावया ॥ १९ ॥ मागणें जे आर्थिक कामना मनीं ॥ तूं तीस दाखवीं बोलूनी ॥ मग तितुके कार्यालागुनीं ॥ सकळ कामना पुरवील ॥ २० ॥ म्हणसील काय आहे प्रताप तिचा ॥ तरी वदतां न ये आपुले वाचा ॥ सकळ भोग जो महींचा ॥ प्राप्त करील क्षणार्धें ॥ २१ ॥ कानन तरु पाषाणपर ॥ जितुके असतील महीवर ॥ तितुके कल्पतरु साचार ॥ करूनि देईल क्षणार्धें ॥ २२ ॥ आणि तुळवट जेथ पाषाण खाणी ॥ तपाची दावी अपार करणी ॥ की परीस तेवीं चिंतामणी ॥ करूनि दावी क्षणार्धें ॥ २३ ॥ वसन भूषण धनकनकराशी ॥ अपार दावी नगाऐसी[2] ॥ जें जें वर्तेल स्वकामनेसी ॥ तो तो अर्थ पुरवील बा ॥ २४ ॥ ऐसें सांगूनि अत्रिआत्मजें ॥ ओपिलें होतें मंत्रबीज ॥ ऐसें श्रुत होतां सहजें ॥ दाटला होता गर्वानें ॥ २५ ॥ परंतु निःस्पृह होता आनंदभरित ॥ हांकीत होता शेतांत आउत ॥ मंत्रप्रयोगीं विचारीत ॥ सहजस्थिति केलीसे ॥ २६ ॥ परी महिमासिद्धि भेटतां त्यातें ॥ अधिक झाला आनंदभरित ॥ म्हणे सत्पंथ सांगोनि दत्त ॥ गेला असे महाराजा ॥ २७ ॥ मग हातींचा सोडूनि आउतदोर ॥ तीतें बोलता होय उत्तर ॥ म्हणे शेतीं पैल असे तरुवर ॥ छायेकरूनि वेष्टिला ॥ २८ ॥ तरी त्या शीतळ छायेतें ॥ कणाच्या राशी अपरिमित ॥ कनक करीं एक क्षणांत ॥ चमत्कार दावीं कां ॥ २९ ॥ दृष्टीं पडतां कनकराशी ॥ मग मी म्हणेन सिद्धि तुजसी ॥ मग जे कामना होईल देहासी ॥ ते मी तुजला सांगेन ॥ ३० ॥ तरी हे ऐसें परीक्षावचन ॥ आधीं दावीं मजकारण ॥ जैसा मोहोरा सूत गुंडोन ॥ अग्नि रक्षी परीक्षे ॥ ३१ ॥ कीं पक्षिकुळांतें हंसदृष्टीं ॥ परीक्षे

---

१ इच्छेला. २ पर्वताएवढी.

कैसें सांडिलें द्वैत[1] ॥ तरी फेडूं या संशयातें ॥ प्रत्यक्ष सिद्ध कोण हा ॥ ७९ ॥ मग शीघ्र येवोनि आपुले सदनीं ॥ जाऊनि बैसले एकांत स्थानीं ॥ दत्तमंत्र प्रयोगूनी ॥ प्रत्यक्ष करूं सिद्धीतें ॥ ८० ॥ मग होतां प्रत्यक्ष सिद्धी ॥ म्हणे महाराजा विशाळबुद्धी ॥ कवण कामने काय सिद्धी ॥ प्रत्यक्ष केलें तुवां मातें ॥ ८१ ॥ येरू म्हणे वो कृपासरिते ॥ तुष्ट करिसी सर्व जनांतें ॥ तेचि रीतीं पक्षिकुळांतें ॥ तुष्ट करीं श्वापदें कीं ॥ ८२ ॥ तुष्ट करिसी तरी कैसें ॥ हरूनि त्यांच्या देहबुद्धीस ॥ मम सान्निध स्वअंगास ॥ संगोपावें जननीये ॥ ८३ ॥ येरी ऐकोनि वागुत्तर ॥ म्हणे महाराजा पक्षी आणि वनचर ॥ होणार नाहीत अद्वैत-पर ॥ ब्रह्मवेत्त्यावांचोनी ॥ ८४ ॥ जो स्थावर आणि जंगमांत ॥ सर्वांचे नांदे हृदयांत ॥ तयाचिया गोष्टी ह्या निश्चित ॥ जो अद्वैतपणें वसतसे ॥ ८५ ॥ हे महाराजा ऐक बोला ॥ जो जळरूपीच होऊनि ठेला ॥ तो जळामाजी मिळावयाला ॥ अशक्य काय उरेल जी ॥ ८६ ॥ तेवीं ब्रह्मपरायण होतां ॥ मग चराचरीं नुरे द्वैतवार्ता ॥ अद्वेष्टा झाला सर्वभूतां ॥ चराचरीं[2] महाराजा ॥ ८७ ॥ मग तो प्राणी सर्वभूत ॥ जगातें मानी आप्त ॥ आणि मग तेही मानिती त्यातें ॥ सखा सोइरा कीं आमुचा ॥ ८८ ॥ तरी आतां श्लाघ्यवंत ॥ आधीं व्हावें ब्रह्मव्यक्त ॥ त्यावरी बोले रेवणनाथ ॥ ब्रह्मवेत्ता करीं मातें ॥ ८९ ॥ येरी म्हणे चातुर्यखाणी ॥ अत्रिनंदन तुझा स्वामी ॥ त्यातें स्तवोनि उगमीं ॥ साध्य करूनि घेई कां ॥ ९० ॥ तुज तो साह्य झाल्या जाण ॥ मग पक्षिश्वापदीं अद्वैतपण ॥ काय असे तेवढें कठिण ॥ देवादिक येतील कीं ॥ ९१ ॥ स्वर्लोक भूलोक तपोलोक ॥ स्वर्गवासी सुरवर अनेक ॥ चरणसेवा दोंदिक ॥ वांछितील मग तुझी ॥ ९२ ॥ ऐसें सिद्धी बोलतां वचन ॥ चित्तीं म्हणे हेंचि करीन ॥ मग सर्व त्याग करून ॥ काननांत प्रवेशे ॥ ९३ ॥ जयाठायीं भेटला दत्त ॥ तेथें जाऊनि बैसला नाथ ॥ दत्तस्मरणीं ठेवूनि चित्त ॥ वाट पाहे भेटीची ॥ ९४ ॥ मनीं दाटला भेटीचा योग ॥ तेणें अन्नोदकाचा झाला त्याग ॥

---

१ वैर. २ सर्व स्थावरजंगम सृष्टींत.

मग दिवसेंदिवस शरीरभोग ॥ शुष्ककाष्ठ दाहीतसे ॥ ९५ ॥ चालले तरूचें पर्णभक्षण[1] ॥
येतसे काय जें उडून ॥ दत्तत्रियोगें भेटांकारणें ॥ काये वाचे वेला ॥ ९६ ॥ मग तें पाहून मच्छिंद्रनाथ ॥
म्हणें हा लागला प्रयत्नांत ॥ परी कोण गुरु आहे त्यातें ॥ समजला नाहीं अद्यापि ॥ ९७ ॥ अहा
गुरु तो ऐसा कैसा ॥ काळरत्ना दृढोत्तर घालूनि फांसा ॥ गेला आहे अभ्यासभासा ॥ निष्ठुर मन
करूनियां ॥ ९८ ॥ मग रेवणसिद्धाचा प्रताप ॥ पुसूनि घेतला जनमुखें माप ॥ ते म्हणती तो आहे जग-
बाप ॥ परोपकारी असे कीं ॥ ९९ ॥ कितीएकां घातलें इच्छि अन्न ॥ कितीएकां दिधलें अपार धन ॥
अपार जगाचे अकिंचनपण[2] ॥ अर्थाअर्थी[3] हरीतसे ॥ १०० ॥ ऐसी ऐकूनि जनाची गोष्टी ॥ चित्तीं म्हणे
हा प्रतापकोटी ॥ सिद्धी सकळ साधला जेठी ॥ कोठेंतरी गुरुकृपें ॥ १ ॥ तरी आतां सिद्धि कोण ॥ झाली
आहे या स्वाधीन ॥ त्या सिद्धींतें पाचारून ॥ वृत्तांत श्रुत व्हावा कीं ॥ २ ॥ मग अणिमा गरिमा
लघिमा महिमा ॥ ईशित्व वशित्व प्राप्ति प्रकामा ॥ ऐशा अष्टसिद्धि नामा ॥ पाचारिल्या प्रत्यक्ष ॥ ३ ॥
प्रत्यक्ष होत त्या शुभाननी ॥ श्रीनाथाच्या लागल्या चरणीं ॥ नाथ म्हणे त्यातें पाहुनी ॥ उत्तर मज
सांगावें ॥ ४ ॥ रेवणसिद्ध हा महापुरुष ॥ त्याचे सिद्धि दासत्वास ॥ कोणती सांगा आहे आम्हांस ॥
गुरुवाक्येंकरूनियां ॥ ५ ॥ तंव ती बोलती झाली महिमा ॥ मातें ओपिलें दास्यनेमा ॥ श्रीदत्तात्रययोग-
द्रुमें ॥ मंत्रासिद्धिकरूनियां ॥ ६ ॥ मग दत्तात्रेय हा ऐकूनि गुरु ॥ म्हणे हा बंधूचि साचारू ॥ आहे तरी
सर्वापारू ॥ हित इच्छिणें तयाचें ॥ ७ ॥ जैसा अर्धपिंडीं भाग ॥ मारुतिदेहीं उद्भवला योग ॥ परी सीता-
हरणीं भोगिला भोग ॥ साह्य होऊनि तयासी ॥ ८ ॥ किंवा मागील संगेंकरून ॥ गोपाळ[4] झाले वानर-
गण ॥ सर्व साह्य होऊन ॥ माहात्म्यीं कृष्ण वाढविला ॥ ९ ॥ तेवीं आपुली ऐसी मती ॥ चमस
नारायण स्वसंगतीं ॥ तरी या रेवणसिद्धाप्रती ॥ साह्य आपण व्हावें सर्वस्वीं ॥ ११० ॥ मग तेथूनि निघे

१ झाडपाला खाणें. २ दारिद्र्य. ३ धन देऊन. ४ गवळी.

अतिवेग || गिरनारपर्वतीं आला चांग || भेटूनि अत्रिआत्मजयोग || रेवणसिद्धाचें वृत्त कथियेलें || ११ || सलालपणीं चरणीं माथा || ठेवूनि म्हणे अनाथनाथा || हे गुरुराजा दयावंता || साधकहिता भास्करू || १२ || तरी अवनीं अवतारपूर्ण || प्राप्तिक चमसनारायण || तो तुम्हांकरितां क्लेश दारुण || महीलागीं भोगीतसे || १३ || निर्वाण धरूनि चित्तीं || बैसला आहे काननाप्रती || तरी कृपाबोध मारुतगती || तयावरी सिंचावा || १४ || अहा एक सिद्धो आणूनि त्या भास || घालूनि गळां दृढोत्तर फांस || तरी तो फांस झाला क्लेश || मरणवाट त्या दावी || १५ || जेथें झाली तुमची भेटी || तेथोंचि बैसला काननपुटीं || आहार त्यजूनि प्राण कंठीं || आणूनियां ठेविला तो || १६ || त्वचा झाली अस्थिव्यक्त || देहींचें रुधिर आटलें समस्त || प्राण कासावीस चक्षु श्वेत || कार्पाससम[1] दिसताती || १७ || सर्वांगींच्या शिरा दृश्या || ढळढळीत दिसती महापुरुष || पोटपाठ ऐक्यलेश || हरिकटीसम[2] मिरवत || १८ || तरी महाराजा सदैव माउलें || वत्सा करावे काय इतुलें || अवकृपा करणें नव्हे भलें || महीलागीं मिरवावें || १९ || लोहाचे कनक करी परिस || तेणें सांडिला पाकरस || तरी परीस ऐसें कोण त्यास || म्हणेल दगड मिरवेल || १२० || कीं एक तमाचा[3] अरि[3] पूर्ण || तेणें सांडिलें चांगुलपण || मग सविताराज तया कोण || महीलागीं बोलेल कीं || २१ || आमुचा वरदपाणी || स्पर्शिता जाय मौळीलागुनी || मग तो सर्वांलागूनि अवनीं || ठेंगणेपणीं मानीतसे || २२ || ऐसी चाल सहजस्थित || गुरूची असे कृपा मूर्त || तरी रेवणनाथदेहआहुत[4] || कष्टानळीं[5] न सांडावी || २३ || पहा जीवनें केळी लावणी || सुखा आणिलें थोरपणीं || ते शुष्क केलिया मोहेंकरूनी || बुडवूं न शके जीवन तें || २४ || त्याचि नीतीं पीयूषाभास || सेविल्या ओपी संजीवनपणास || तें पुढें कोपल्या मृत्युपदास || पाठवील कीं महाराजा || २५ || तरी त्या पीयूष रसाच्या गांवीं || स्वप्नामाजी मृत्यु नाहीं || तैसें तुमच्या हृदयीं || औदार्य बहु वसतसे || २६ || ऐसे

---

१ कापसाप्रमाणें. २ सिंहकटीप्रमाणें. ३ अंधाराचा शत्रू. ४ रेवणनाथाच्या देहाची आहुति. ५ कष्टरूपी अग्नींत.

बोल त्या युक्तिवानाचे ।। ऐकूनि दत्तहृदयीं प्रेम नाचे ।। डोलवूनि ग्रीवा साचें ।। हास्य करी आनंदें ।। २७ ।। मग तो उदार शांत दाता ।। सवे घेऊनि मच्छिंद्रनाथा ।। व्यान अस्त्र जल्पूनि चित्ता ।। तया ठायीं पातले ।। २८ ।। परी त्या उभय भव्यमूर्ती ।। जैसे उतरले दोन गभस्ती[1] ।। कीं इंद्र वाचस्पती ।। प्राज्ञिकपणीं मिरवले ।। २९ ।। कीं एक हरि एक हर ।। कीं द्रोण मंदराचल किमयागार ।। प्रेममारुता होऊनि स्वार ।। तया ठायीं पातले ।। १३० ।। तों येतांचि देखिला रेवणनाथ ।। कृश शरीर काष्ठवत ।। अस्थिमय प्राण व्यक्त ।। वाट पाहे दत्ताची ।। ३१ ।। अतिक्लेशी कंठीं प्राण ।। पाहूनि श्रमला आत्रि-नंदन ।। प्रेमें कवाळिला सदयपणें ।। माय जैसी बाळकातें ।। ३२ ।। कीं वत्सलागीं जैसी गाय ।। हंबरडा फोडी अति मोहें ।। तेवीं अत्रिनंदनें प्रेमहृदयें ।। प्रियभावें आलिंगिला ।। ३३ ।। तेणेंही चरणीं ठेवूनि माथा ।। होय प्रेमाश्रु ढाळिता ।। म्हणे आजी भेटली माझी माता ।। निढळवाणी वत्सातें ।। ३४ ।। मग तो महाराज तपोराज ।। हृदयीं धरी अत्रिआत्मज ।। मग साधकहिताचें चोज ।। उल्हासें ओपीतसे ।। ३५ ।। जैसें सुतालागीं तात ।। हिता ओपूनि परत्र होत ।। तेवीं दूर्वाससहोदर मोहित ।। होऊनि हिता मोहीतसे ।। ३६ ।। परम आराधूनि कृपें न्याहाळी ।। कर्णीं ओपिली मंत्रावळी ।। तेणें तद्घटीं[2] अज्ञानकाजळीं ।। निघूनि गेली सर्वस्वीं ।। ३७ ।। मग तो ज्ञानी हृदयीं दिवटा ।। नृत्य करीतसे तत्त्वचोहटा ।। तेणें करूनि द्वैतकांटा ।। अंकुरातें खुडियेला ।। ३८ ।। मग कृपें आराधूनि वज्रशक्ती ।। भाळीं चर्चिली दिव्य विभूती ।। तेणेंकरूनि देहस्थिती ।। शक्तिवान मिरवली ।। ३९ ।। मग सवें घेऊनि रेवणनाथ ।। गिरनारपर्वतीं गेला दत्त ।। तेथें बैसूनि दिवस अमित ।। विद्यावसन नेसविलें ।। १४० ।। ब्रह्मज्ञानरसायन ।। विपुलपणीं केलें पान ।। तेणेंकरूनि ऐक्यपण ।। चराचरीं मिरवलें ।। ४१ ।। ऐसा झाला तयातें आभास ।। कीं मीच स्वामीचा भास ।। मीच व्याप्त चराचरीं असें ।। एकदेहीं मिरवलों ।। ४२ ।। मग पक्षिकुळा वनचरां-

---

१ सूर्य. २ त्या क्षणीं.

साहित || अचलपर्णी पाषाणलता || समीप येती पाचारितां || रेवणनाथा वंदावया || ४३ || ऐशी अद्वैत दृष्टी होतां || मग रसायणादि शीघ्र कविता[1] || वेदपाठी ज्योतिषअर्था || प्रवीण कळा व्याकरणीं || ४४ || धनुर्धर जळतरणी || वैद्य नाटकें चातुर्यगीत गायनी || कोकशास्त्रादि अश्वारोहणी || चतुर्दशविद्या निरोपिल्या || ४५ || उपरी नानाशास्त्रप्रवीण || अस्त्रें सांगितलीं मच्छिंद्रासमान || वज्रअस्त्रादि वाताकर्षण || संजीवनी सांगितली || ४६ || वातास्त्र धूम्रास्त्र अग्निअस्त्र || नागास्त्र कामास्त्र पर्वतास्त्र || जलदअस्त्रादि खगेंद्रास्त्र || ब्रह्मास्त्रादि निरोपिलीं || ४७ || निर्वाण रुद्रास्त्र वासवशक्ती || देवास्त्र मोहनास्त्र दानवास्त्रगती || असो ऐसें वर्णितां किती || अपार अस्त्रीं मिरविला || ४८ || मग नाथपंथीं दीक्षा देऊन || उन्मनी मुद्रा फाडिले कान || तत्त्वामाजीं दिव्यज्ञान || गळां कंथा ओपिली || ४९ || देववितो शुद्ध सारंगी || अनुहत वाजे नाना अंगीं || कुबडी फावडी देहप्रसंगीं || देह विदेही मिरवला || १५० || ऐसा होऊनि पूर्ण स्थित || मग सर्वें घेऊनि मच्छिंद्रनाथ || मार्तंडपर्वतीं गेले त्वरित || नागेश्वरस्थाना वंदिलें || ५१ || तेथें करूनि देवदर्शन || वरद घेतला विद्येकारणें || मग साबरीविद्या कवित्वरचन || महीवर मिरवीतसे || ५२ || असो सर्व साध्य झाल्यावरी || मावदें[2] मांडिलें बहुतां गजरीं || हरिहरादि साह्यकारी || गिरिनारपर्वतीं आणिले || ५३ || सुवर्लोक भूलोक तपोलोक || स्वर्गवासी पुण्यश्लोक || गणगंधर्व सुरवर अनेक || मावद्यास[3] आणिले || ५४ || ब्रह्मा इंद्र वरुण कुबेर अश्विनीकुमार चंद्र भास्कर || सकळ समुच्चय पर्वताकार || मावद्याते पातले || ५५ || चार दिवस यथायुक्त || सोहळा भोगिला अपारिमित || मग प्रसन्न होऊनि सकळ दैवतें || पूर्ण वरा ओपिलें ||५६|| वर देऊनि सकळ विद्येसी || जात झाले स्वस्थानासी || रेवणसिद्धही तीर्थाटनासी || अत्रिआत्मजें पाठविला || ५७ || तीर्थें हिंडतां अपार महीसी || तों विटग्राम मानदेशीं || तेथें येऊनि मुक्कामासीं || सहजस्थितीं राहिला || ५८ || तों तेथें सरस्वती ब्राह्मण || जान्हविका स्त्री तयालागून || लावण्यलतिक

---

१ मंत्रविद्या. २ पारणें. ३ पारण्याला.

स्वरूपवान ॥ चंद्रासी वदनें लाजवितसे ॥ ५९ ॥ उभय स्त्रीपुरुष एकचित्ती ॥ जेवीं ते लोहचुंबकरीती ॥ किंवा जगप्रिय[1] गभस्ती[2] ॥ अवियोगप्रीतीं वाहिले ॥ १६० ॥ कीं मीनतोयाची[3] संगती ॥ कीं विवरस्थाची[4] एकनीती ॥ कीं भावाअंगी सिद्धभक्ती ॥ सदा धवळारीं नांदतसे ॥६१॥ तन्न्यायें उभयतां जाण ॥ प्रपंच वहिवाटिती एकप्रमाण ॥ परी इतुकें असोनि जठरीं संतान ॥ शून्यपणें मिरवत ॥ ६२ ॥ सप्त पुत्र झाले तयासी ॥ परी तें बाळपणीं पंचत्व देहासी ॥ सातवे आठवे दिवशीं ॥ दहावे दिवशीं पंचत्व[5] होय ॥ ६३ ॥ असो षट्पुत्र देहान्त पावले ॥ यावरी सातवे उदय पावले ॥ ते द्वादश दिन वांचलें ॥ तेणें हर्षलें विप्रमन ॥ ६४ ॥ कांतेसी म्हणे परम वेल्हाळे ॥ पंचम षष्ठ भक्षिले काळे ॥ हें द्वादश दिन वांचले केवळ ॥ काळवेळ लोटली येणें ॥ ६५ ॥ एक आणि चुकल्यापरीस ॥ तों दश वर्षांचा होय आयुषी ॥ तरी आतां या पुत्रासी ॥ भय नसे सर्वथा गे ॥ ६६ ॥ ऐसें कांतेसी बोलून वचन ॥ बारसें मांडिलें परम आवडीनें ॥ गृहीं करून पंचपक्वान्नें ॥ घाली भोजन विप्रांसी ॥ ६७ ॥ तों ते दिवशीं रेवणनाथ ॥ भिक्षा करीत आला तेथ ॥ अलक्ष गाजवूनि त्या द्वारातें ॥ पुढे पाऊल ठेवीतसे ॥ ६८ ॥ तंव त्या विप्रें देखिलें दुरोनी ॥ वाढतें पात्र ठेविलें धरणीं ॥ तैसाचि बाहेर येऊनी ॥ नाथानिकट लगबगें ॥ ६९ ॥ तंव तेजःपुंज हाटकक्रांती ॥ देखतां विप्र म्हणे चित्तीं ॥ हा पूर्व तापसी अवतार क्षितीं ॥ कोणी तरी आहे कीं ॥ १७० ॥ तैसाचि सोहळा लगबगेंकरून ॥ नाथचरणीं मस्तक ठेवोन ॥ म्हणे महाराजा प्रयोजन ॥ माझे घरीं आहे कीं ॥ ७१ ॥ ऐसें असोनि मज दरिद्रियाचे मनोरथ ॥ डावलूनि जातां किमर्थ ॥ तरी हे तुम्हां नव्हे यथार्थ ॥ अनाथा सनाथ करावें ॥ ७२ ॥ मी हीन दीन जाति ब्राह्मण ॥ काय करावा उत्तम वर्ण ॥ सेवाचोर अतिथिकारणें ॥ व्यर्थ संसारीं मिरवतों ॥ ७३ ॥ ऐसें बोलोनि म्लान वाणीं ॥ माथां वारंवार ठेवी चरणीं ॥ आपुला वर्णाश्रम टाकोनि ॥ विव्हळ झाला आजार्थें ॥ ७४ ॥ त्यावरी नाथ बोले त्यासी ॥ आम्ही शूद्र तूं विप्र मिरविसी ॥ मज नमस्कारावया

१ चंद्र. २ सूर्य. ३ मत्स्य व जल. ४ नाग—नागिणींचें मीलन. ५ मृत्यू.

म्हणे बाळ तूतें ॥ इतुकेचि झाले काय नितांत ॥ येरी म्हणे कृपावंत ॥ बाळ सातवें हें असे ॥ ८ ॥ बाळ होतां बाळंतपणीं ॥ मृत्यु पावले पंचसप्तदिनीं ॥ द्वादशदिन तपः प्राज्ञो ॥ बाळ सातवें हें असे ॥ ९ ॥ तरी आतां असो कैसें ॥ हीन प्रारब्ध आहे आम्हांस ॥ तें सुफळपणीं कर्मलेश ॥ फळा कैसें येईल कीं ॥ २१० ॥ परी असो होणार तें झालें ॥ आमुचे सेवेसी चित्त रंगलें ॥ तें पुण्यांश हेंचि इतुलें ॥ वारंवार लाधो कीं ॥ ११ ॥ ऐसी बोलतां विप्रवाणी ॥ अंतर जाणितलें प्रांजळपणीं ॥ मग सरस्वतीविप्रा पाचारूनी ॥ बोलता झाला महाराजा ॥ १२ ॥ म्हणे वत्सा तीन दिवस ॥ जतन करीं बाळतनूस ॥ मी स्वतः जाऊनि यमपुरी ॥ साती बाळें आणितों कीं ॥ १३ ॥ मग अमरमंत्र मंत्रूनि विभूती ॥ चर्चिली बाळशवाप्रती ॥ म्हणे विप्रा बाळ हें क्षितीं ॥ येणें नासणार नाहीं रे ॥ १४ ॥ ऐसें सांगूनि त्वरितात्वरित ॥ तेथूनि निघता झाला नाथ ॥ व्यानअस्त्र जल्पूनि सनाथ ॥ अतिवेगेंसीं चालिला ॥ १५ ॥ भोंवतें अस्त्रांचें करी भ्रमण ॥ तेणें हिमालयाचे अंबुकण ॥ शीतळ करूनियां जाण ॥ यथास्थित मिरवले ॥ १६ ॥ जैसे शीताचे झुळकेआंत ॥ समीप पावक निश्चित ॥ तेणेंकरूनि शरीरांत ॥ बाधा न करी अंगातें ॥ १७ ॥ तेवीं आदिनामास्त्र ॥ सव्य मेळवूनि योगपात्र ॥ व्यानास्त्र मुखीं स्तोत्र ॥ जल्पूनि गिरि वेधला ॥ १८ ॥ सहज चालिला यमपुरीं ॥ संचार करी यक्षधवळारीं ॥ तो धर्मराज पाहूनि नेत्रीं ॥ आसनाहूनि उठालासे ॥ १९ ॥ बैसवूनि आपुले कनकासनीं ॥ षोडशोपचारें पूजिला मुनी ॥ सहज करपुटीं नम्र वाणी ॥ धर्मराजें आराधिला ॥ २२० ॥ म्हणे महाराजा योगदक्ष ॥ किमर्थ कामीं योजिला पक्ष ॥ तरी तें वदूनि सुढाळ पक्ष ॥ मज यक्षातें तुष्टवीं ॥ २१ ॥ येरू म्हणे यमपुरनाथा ॥ मी सरस्वतीविप्राचे घरीं असतां ॥ तुवां येऊनि तयाच्या सुता ॥ हरण केलें कैसें रे ॥ २२ ॥ तरी जें घडूं नये तें घडलें ॥ परी आतां मागुती देइजे वहिलें ॥ आणि षट्पुत्र त्याचे कोठें ठेविले ॥ तेही आतां देईं आणोनी ॥ २३ ॥ तरी या बोलासी वर्तन ॥ तूतें न ये जरी घडून ॥ मग मम कोपाचा प्रळयाग्न ॥ उरों न देईं तुजलागीं

|| २४ || ऐसें बोलतां रेवणनाथ || विचार करी तेजोब्धिसुत || म्हणे चांगलें बोलूनि यातें || शिवघरेतें धाडावा || २५ || आपुल्या सर्वस्वीं निमित्याकडून || अधिकारी करावा उमारमण || हा सिद्ध तेथें गेल्यानें || दृष्टी पडेल प्रतापू || २६ || ऐसा विचार करूनि मानसीं || बोलता झाला योगियासी || म्हणे महाराजा मम बोलासी || चित्त द्यावें यथार्थ || २७ || हे महाराजा हरिहर || आणि तिजा तो नाभिकुमर || हे मुख्य यांचा कारभार || सकळ करणें तयांचें || २८ || जरी म्हणाल कैसे रीतीं || त्रिवर्ग त्रिकामीं असती || शिव क्षयी विधि उत्पत्तीं || रक्षणशक्ति विष्णूची || २९ || तरी यक्षपति तो तमोगुणविहारी || आम्ही त्याची करितों चाकरी || मारणें तारणें आमुच्या करीं || कांहीं एक नसे जी || २३० || तरी आतां प्रतापराशी || गमन करावें कैलासासी || आराधूनि शिवचित्तासी || सप्तपुत्र न्यावे जी || ३१ || आणीक खूण सांगतों उत्तर || तेथेंचि आहेत सप्तकुमर || तरी दावूनि आपुला बुद्धिसंचार || कार्य आपुलें करणें जी || ३२ || मजवरी जरी आलां आपण कोपोन || तरी मी काय हीनदीन || क्षयकर्ता उमारमण || प्रसिद्धपणीं मिरवतसे || ३३ || क्षयकर्ता आहे भव चराचरीं || शास्त्रादि बोलती साचार || आपणही आहांत जाणिव सर्व || अंतरंग सर्वांचें || ३४ || ऐसें असोनि महाराज || कां कोपानळीं योजितां मज || सोज्ज्वळतेजीं अर्कराज || तमधवळारा[1] नांदविता || ३५ || तुम्ही सर्वांचे ज्ञानदिवटे || कूपीं पडतां अज्ञानवाटे || हें योग्य नव्हे तुम्हां हळवटे || धोपटपंथीं मिळाना कां || ३६ || ऐसें बोलतां धर्मराज || मान तुकावी तेजःपुंज || म्हणे हें पंचाननाचें[2] काज[3] || तें सत्यार्थ बोलसी तूं || ३७ || तरी आतां कैलासीं जाईन || कैसा आहे पंचानन || तो सर्व दृष्टीं पाहीन || अमित्रपण त्यासुद्धां || ३८ || ऐसें बोलूनि योगधारणी || उठता झाला मग तेथुनी || व्यानअस्त्र मुखीं स्तवोनी || कैलासातें पातला || ३९ || आतां तेथें कथासार || होईल तितुकां धुंडीकुमर || मूळ काव्य ग्रंथापर || नरहरिकृपें वर्णीत || २४० || स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार || संमत गोरक्षकाव्य किमयागार || सदा परिसोत भाविक चतुर || पंचत्रिंशाध्याय गोड हा || २४१ || श्रीकृष्णार्पणमस्तु || शुभं भवतु || अध्याय ३५ || ओंव्या २४१ ||

---

१ अंधार घरांत ठेवता. २ शंकराचें. ३ काम.

श्रीगणेशाय नमः || जयजयाजी भक्ततारका || मम पूर्वजा ज्ञानार्का[1] || नरहरिनामें पुण्यश्लोका || पुढें ग्रंथ बोलवीं || १ || मागिले अध्यायीं कथन || रेवणनाथातें अत्रिनंदन || वरदचित्तें प्रसन्न होऊन || सनाथ चित्तें केला असे || २ || केला तरी प्रतापवंत || परी सरस्वतीविप्राचा अभिप्राय हेत || चित्तें करूनि केला शांत || रेवणनाथ गेला असे || ३ || तरी आतां पुढें श्रोतीं || परिसावें आवाहना ग्रंथ अर्थी || रेवणनाथ कैलासाप्रती || कैलासद्वारीं प्रगटला || ४ || दिसे जैसा भास्कर || कीं उदय पावला रोहिणीवर || कीं सहस्र चपलांचा[2] एकभार[2] || अंगकांति मिरवतसे || ५ || ऐसा महाराज तेजःपुंज || ग्रामद्वारीं येतां भोज || तंव ते शिवगण विजयध्वज || रक्षणा असती द्वारांत || ६ || त्यांनीं पाहूनि योगमूर्ती || हटकोनि उभा केला क्षितीं || म्हणती तुम्ही कोणती नूतन गणती || जातां कोठें महाराजा || ७ || येरू म्हणे रेवणनाथ || नाम असे या देहातें || विजयकरणीं भवभेटीतें[3] || आम्हां जाणें आहे कीं || ८ || येरू म्हणती कवण कार्य || आम्हांलागीं शीघ्र सांगावें || नाथ म्हणे विप्रतनय || सत्य चोरिला शिवानें || ९ || तरी तयासी शिक्षा करून || घेऊनि जाईन विप्रनंदन || ऐसें ऐकतां शिवगण || परमचित्तीं क्षोभले || १० || म्हणती बाबा बोलसी वचन || यांत आम्हांसी आलें समजोन || तुमचा गुरु गंधर्व जाण || आम्हांलागीं वाटतो || ११ || परी गंधर्वाचा संस्कार || पाहूं आला प्रहार || तरी तो तेथेंचि करावा आदर || फीर माघारा येथोनी || १२ || ऐसें बोलती शिवगण त्यासी || परम कोप चढला त्याचे मानसीं || म्हणे गुरु गंधर्ववंशीं || तरी तुम्हां दावितों || १३ || अरे तुम्ही गंधर्वासमान || फिरों नका रानोरान || ऐसें म्हणोनि करें भक्तिबंधन || भस्मचिमुटी कवळिली || १४ || स्पर्शअस्त्र जपोनि होटीं || फेंकिता झाला भस्माचिमुटी || तेणें द्वारपाळ महीपाठीं || खिळोनियां राहिले || १५ || एक सहस्र तीन शत || गण महीतें केलें व्यक्त || उचलूं जातां स्वपदातें || मही पदातें

१ ज्ञानसूर्या. २ हजारों विद्युल्लताप्रमाणें. ३ शंकराच्या भेटीला.

सोडिना ॥ १६ ॥ पद महीपासूनि कदा न सुटति ॥ म्हणोनि हस्त धरूनि काढूं जाती ॥ तेणें मही तें व्यक्त[1] होती ॥ उभय हस्त गणांचे ॥ १७ ॥ ऐसे एक सहस्त्र तीन शत ॥ ओणवे केले महीं व्यक्त ॥ मग सर्वांलागीं बोले नाथ ॥ कोण गंधर्व सांगा रे ॥ १८ ॥ ऐसे विपरीत करणी ॥ प्रविष्ट होतां त्या शिवगणीं ॥ हा वृत्तांत सकळ शिवभुवनीं ॥ शिवालागीं समजला ॥ १९ ॥ कैलासवासी शिवाचे गण ॥ त्यांनीं विपर्यास पाहून ॥ परम भयभीत चित्तीं होऊन ॥ शिवालागीं दर्शविती ॥ २० ॥ उभे राहोनि शिवानिकट ॥ म्हणती महाराजा नीळकंठा ॥ एक मानव सुभट ॥ ग्रामद्वारीं पातलाहे ॥ २१ ॥ तेणें एक सहस्त्र तीन शत ॥ द्वारगण केले महीव्यक्त[2] ॥ करचरण दोन्ही ओणवे समस्त ॥ आरंबळती महाराजा ॥ २२ ॥ ऐसी ऐकोनि शिवें मात ॥ कल्पांतभैरवां आज्ञापीत ॥ म्हणे कोण आला येथ ॥ शिक्षा त्यातें करा रे ॥ २३ ॥ ऐसें ऐकतां शिववचन ॥ अष्टही भैरव प्रळयाग्न ॥ सवे घेऊनि शतकोटी गण ॥ ग्रामद्वारीं पातले ॥ २४ ॥ तंव ते एक सहस्त्र तीन शत ॥ भैरवीं पाहिले महीव्यक्त ॥ मग परम कोपोनि पिनाकहात[3] ॥ शर भया योजीतसे ॥ २५ ॥ तें नाथें चपळपणीं पाहून ॥ पुनः शस्त्रअस्त्रांचें संधान ॥ तीव्र कल्पूनि शतकोटिगण ॥ तयांसी तेथ खिळियलें ॥ २६ ॥ अष्टभैरव प्रतापदर्प ॥ कदा न गाणिती अस्त्रप्रताप ॥ टणत्कारूनि शरचाप ॥ तीव्र अस्त्रें योजिती ॥ २७ ॥ एक योजिती वातास्त्र प्रबळ ॥ एक योजिती प्रळयानळ ॥ एकीं नागास्त्र परम विशाळ ॥ विषधारा योजिलें ॥ २८ ॥ एकीं धूम्रास्त्र योजिलें कठिण ॥ एकीं वासवशक्ति केली निर्माण ॥ एकीं ब्रह्मास्त्र शापवचन ॥ शापादपि योजिलें तें ॥ २९ ॥ एकें वज्रास्त्र योजिलें सबळ ॥ जें सकळ अस्त्रां असे अतुळ ॥ वीरभैरव तों साधनीं चपळ ॥ विभक्त अस्त्र निर्मीतसे ॥ ३० ॥ ऐसी योजूनि सायकमुष्टी[4] ॥ शर सोडिते झाले जेठी ॥ मग अष्टास्त्रांतें प्रतापकोटी ॥ अंबरातें मिरवलें ॥ ३१ ॥ तें पाहोनियां रेवणनाथें ॥ भस्माचिमुटी कवळूनि हातें ॥ एकदांचि उत्तीर्ण अष्ट अस्त्रांतें ॥ मुखेंकरोनि जपिन्नला ॥ ३२ ॥ वातास्त्रावरी पर्वतास्त्र ॥

१ घट्ट. २ भूमीला खिळवून टाकलें. ३ धनुष्य. ४ बाणांची मूठ.

अग्निअस्त्रावरी जलदास्त्र ।। नागास्त्रावरी खगेशास्त्र[1] ।। यापरी तो जल्पतसे ।। ३३ ।। धूम्रास्त्रावरी आदित्यनामी ।। वासवशक्तीतें कालिका निर्मी ।। शापादपि ब्रह्मबाणो ।। स्तवनअस्त्र त्या ओपी ।। ३४ ।। वज्रास्त्रातें शक्रास्त्रे जपोन ।। विभक्तास्त्र केलें निर्माण ।। मोहन अष्टअस्त्रांचे निवारण ।। एकाचि वचनें केलें तें ।। ३५ ।। असो अष्टास्त्री अष्ट अस्त्रें जाऊन ।। नाहींसें केलें अंबरांत जाण ।। परी ती अष्ट अस्त्रें उकलोन ।। भैरवांवरी पडियेलीं ।। ३६ ।। तेणें अष्टभैरव झाले जर्जर ।। शिवालागीं सांगती हेर ।। हे महाराज उमावर ।। भैरव क्षीण झालेती ।। ३७ ।। तें ऐकोनि शिव चित्तीं ।। सिद्ध गोसुत[2] केला निगुतीं ।। अव्हानोनि रोहिणीपती[3] ।। त्रिशूळ हातीं मिरवला ।। ३८ ।। चक्र खड्ग शर सायक ।। अंकुश आणि डमरू देख ।। शंख नरकपाळ हस्तीं एक ।। नंदी वाग्दोर मिरवतसे ।। ३९ ।। ऐशीयेपरी भूषण ।। कामांतक तो शस्त्र संजोन ।। परम संतापे उभा राहोन ।। बहु त्वरें धांवला ।। ४० ।। तें पाहूनि रेवणनाथ ।। चित्तीं म्हणे युद्ध कासया बहुत ।। एकाचि अस्त्रें प्रतापवंत ।। शिवालागीं करावें ।। ४१ ।। जल्पूनि अस्त्र वाताकर्षण ।। फुंकूनि देत भस्म जल्पून ।। तें प्रविष्ट होतां तीव्रपण ।। शिवश्वास आकर्षिला ।। ४२ ।। तेणेंकरोनि उमास्वामी ।। विकळ झाला नंदीवरोनी ।। धीर न धरवे महीलागुनी ।। उलथोनिया पडियेला ।। ४३ ।। परम झाला गात्रीं विकळ ।। शस्त्रें मुठीचीं सुटलीं सकळ ।। मुखीं रुधिर लोटलें तुंबळ ।। सरितापाठीं मिरवलें ।। ४४ ।। अष्टभैरव अष्टशस्त्रेंकरून ।। तेही पडले जर्जर होऊन ।। तीव्र प्रहारें मूर्च्छा येऊन ।। महीवरती मिरवती ।।४५।। सकळ पडले शुद्धिरहित ।। अष्टशस्त्रें तीं झालीं गुप्त ।। परी गंधर्वी हा सकळ वृत्तांत ।। युद्ध पाहतां समजला ।। ४६ ।। मग ते परम तांतडीकरोन ।। विष्णूसी ही जाणविती खूण ।। परम अवस्थेसी ऐकून ।। कमलापति धांविन्नला ।। ४७ ।। मनोवेगातें मार्गे टाकून ।। शीघ्र पातला रमारमण ।। नाथासन्मुख निकट येऊन ।। हृदयीं प्रीतीनें कवळीतसे ।। ४८ ।। हृदयीं कवळूनि योगमूर्ती ।। म्हणे महाराज तपःपती ।। कवण कारणें विक्षेप चित्तीं ।। कोपानळ पेटला ।। ४९ ।।

|| येरी म्हणे पंकजाक्ष || मी सरस्वतीविप्राच्या गृहीं प्रत्यक्ष || असतां शिवें धाडूनि यक्ष || पुत्र त्याचा मारिला || ५० || तरी त्या अभिप्रायेंकरून || आतां घेईन शिवाचा प्राण || उपरी संजीवनी - अस्त्रेंकरून || चाळ उठवीन तयाचें || ५१ || नातरी रक्षिणें असेल प्राण || तरी सप्तबाळें द्या आणोन || ऐसें नाथ बोले वचन || विष्णु त्यातें बोलतसे || ५२ || म्हणे महाराजा बाळें सप्त || आहेत मजपाशीं जीवदशाव्यक्त || तरी सप्तही जीव तुम्हांतें || हस्तगत[1] करितों मी || ५३ || जीवदशा तुम्हां करितां अर्पण || पुढें देह तुम्ही करा निर्माण || ऐसें नाथें ऐकूनि वचन || अवश्य म्हणे तयातें || ५४ || मग वातप्रेरक अस्त्र जपूनी || सावध केला शूळपाणी || उपरी विभक्तअस्त्र जपूनी || गण सोडविले सकळिक || ५५ || स्थितमंत्र सुखवास सघन || अष्टभैरवा लाविलें भस्म || तेही झाले सुखरूप पूर्ण || अस्त्रप्रहारावेगळे || ५६ || मग सकळ सावध होऊनि प्रीतीं || नमिते झाले योगपती || मग सप्तजीव-दशा देऊनि हातीं || बोळविला महाराजा || ५७ || व्यानास्त्र मुखीं जपून || महीं उतरला तपोधन || शीघ्र विप्रग्रामीं येऊन || सरस्वतीविप्रा सांगतसे || ५८ || म्हणे बा रे पुत्रकलेवर || कुटी मेणासम समग्र || ऐसें ऐकतां सरस्वतीविप्र || उखळीं पुत्र वाहिला || ५९ || कुटूनि केला मेणासमान || मग समग्र भाग दिला आणून || मग तयाचे यथाविभाग करून || सप्त पुतळे बनविले || ६० || सिद्ध पुतळे झालियावर || संजीवनीप्रयोगीं वागुत्तर || तेणें सजीव झाले समग्र || जीवदशा प्रगटुनी || ६१ || प्रगटती अट्टहास्य करून || रुदन करिती सप्तही नंदन || मग सरस्वतीकांतेसी ओपून || म्हणे पाळण करीं याचें || ६२ || मग द्वादश दिवसां पालखीं घालून || सप्त पुत्रांचें ठेविलें नाम || सारंगीनाथ द्वितीयाकारण || जोगीबा नाम ठेविलें || ६३ || तृतीय बाळक निजानंद दिनानाथ || नयननाथ मिरवला चतुर्थ || यदुनाथनामीं पंचम समर्थ || षष्ठ निरंजननामीं मिरवला || ६४ || सातवा महापुरुष गाहिनीनाथ || असे सप्त पुरुष जगविख्यात || पुढें द्वादश वरुषें रेवणनाथें || अनुगृहीत केले ते || ६५ ||

---

१ हातीं देतों.

मग त्या सप्त शिष्यांकारण ।। सिद्ध केलें विद्या ओपून ।। जगीं मिरवले सिद्ध म्हणून ।। चौऱ्यायशीं सिद्धांत पैं ।। ६६ ।। मग तेथेंचि राहूनि योगपती ।। सेवा घेतसे सातांहातीं ।। असो रेवणनाथ त्रिदें प्रांतीं ।। अद्यापपर्यंत नांदतसे ।। ६७ ।। असो ऐसें कथेचें चांगुलपण ।। जो नित्य करी श्रवण पठण ।। बाळमृतीचा[1] दोष जाऊन ।। पुत्रवान होईल कीं ।। ६८ ।। बाळें होऊनि दोषें मरती ।। तिने सुस्नात होऊनि कथेप्रती ।। मग बाळें तियेचीं चेवलीं[2] न जाती[2] ।। हें गोरक्ष बोलिला जाण पां ।। ६९ ।। तरी ऐशी दोष-निवारण ।। कथा ऐकावी कामिकानें ।। याउपरी वटसिद्धनाथाचें कथन ।। स्वीकारावें श्रोत्यांनीं ।। ७० ।। पूर्वी सरस्वतीचे उद्देशेंकरून ।। ब्रह्मवीर्य गृहातें पडलें खचोन ।। सर्पिणीमस्तकीं अकस्मात येवोन ।। आदळलें ते समयीं ।। ७१ ।। मौळदंडीं पडलें रेत ।। तंव ती पाहे अकस्मात ।। चित्तीं म्हणे भक्ष महीतें ।। पडला आहे सुढाळ ।।७२।। मग तें उचलोनि आननपुटीं[3] ।। सांठविती झाली आपुले पोटी ।। परी सांठवल्या रेत शेवटीं ।। गर्भ वाढी लागला ।। ७३ ।। राहिला परी आस्तिकासी ।। समजूनि आलें अंतरासी ।। कीं ब्रह्मवीर्य तक्षकात्मजेसीं[4] ।। प्राप्त झालें तये वेळीं ।। ७४ ।। झालें परी महासिद्ध ।। उदरा येईल अवतार प्रसिद्ध ।। जो नवांतील नारायण शुद्ध ।। सिद्धनाथ म्हणतील जो ।। ७५ ।। ऐसें जाणोनि आस्तिकमुनी ।। पाहता झाला तक्षकनंदिनी ।। समीप तीतें पाचारूनी ।। बोलता झाला महाराजा ।। ७६ ।। म्हणे माया वो ऐक वचन ।। तव तो भोग नव्हे दुर्बळवान ।। तुज उदरीं नारायण ।। आविर्होत्र येतो गे ।। ७७ ।। परी हें तूतें सांगावया कारण ।। पुढें आहे दुर्घट विघ्न ।। जनमेजय राजयानें ।। सर्पसत्र मांडिलेंसे ।। ७८ ।। सकळ ऋषींचा घेवोनि मेळ ।। मखकुंडीं[5] ठेविला प्रळयानळ ।। सर्पसमिधा योजूनि सबळ ।। ऋषिमंत्र आव्हानिती ।। ७९ ।। तरी माया वो सांगों किती ।। बहु फण्यांची होईल आहुती ।। तें अवगमोनि माझिये चित्तीं ।। तुजपाशीं पातलों ।। ८० ।। तरी आतां गर्भभरणीं ।। स्वदेहातें बैसा आच्छादुनी ।। येरी

---

१ बाल्मृत्यूचा. २ मरणार नाहींत. ३ तोंडांत. ४ सर्पिणीला. ५ यज्ञकुंडांत.

म्हणे कवणा स्थानीं ॥ राहूं लपोनि महाराजा ॥ ८१ ॥ ऐसें बोलतां वागुत्तर ॥ तों समीप देखता वटतरुवर ॥ तोही जुनाट काष्ठपोखर[1] ॥ महीवरी मिरवतसे ॥ ८२ ॥ तें पाहूनियां आस्तिकमुनी ॥ म्हणे माय वो तक्षकनंदिनी ॥ या वटपोखरांत संचरोनी ॥ प्राण आपुला रक्षीं पैं ॥ ८३ ॥ मग तक्षकात्मजबाळा ॥ रिघती झाली वटस्थळा ॥ काष्ठपोखरीं तपोवेल्हाळा ॥ गरोदरपण भोगीतसे ॥ ८४ ॥ परी आस्तिकें अचळ वज्रप्रयोगीं ॥ सिंचिला तरु अंबुभागीं[2] ॥ अचळ करूनि तरु वेगीं ॥ हस्तिनापुरीं चालिला ॥ ८५ ॥ जाऊनि मखमंडपांत ॥ भेटूनि सकळ ऋषीतें गुप्त ॥ तक्षकसुतेचा सकळ वृत्तांत ॥ निवेदिला तयांसी ॥ ८६ ॥ म्हणे ब्रह्मवीर्य सनाथवंत ॥ तें उदरीं आहे नेमस्त ॥ तरी तो वटसिद्ध-नागनाथ ॥ प्रगट होईल महाराजा ॥ ८७ ॥ ऐसें सांगतसे वर्तमान ॥ जो नवांतील आविर्होत्र नारायण ॥ सर्पसत्रीं आपण ॥ योजूं नये तयासी पैं ॥ ८८ ॥ ऐसें साकल्य वर्तमान ॥ ऐकूनि ऋषी तुकविती मान ॥ आपुले हृदयीं शोध करून ॥ अवश्य म्हणती तयातें ॥ ८९ ॥ मग तक्षकात्मजा नाम पद्मिणी ॥ मंत्रप्रयोगीं देती सोडूनी ॥ येरीकडे उरगी[3] गर्भिणी ॥ नवमासांतें पुरलीसे ॥ ९० ॥ तिकडे सर्पसत्र झाले समाप्त ॥ इकडे दिवस भरले नेमस्त ॥ मग प्रकृतिअंड होऊनि उदित ॥ प्रसूत झाली पद्मिणी ॥ ९१ ॥ असो वटवृक्षपाखरांत ॥ अंड राहिलें दिवस बहुत ॥ आविर्होत्र नारायण त्यांत ॥ ईश्वरसत्ते संचरला ॥ ९२ ॥ दिवसेंदिवस अंडांत ॥ वाढों लागलेसें जीववंत ॥ देह होतां सामर्थ्यवंत ॥ भग्न झालें अंड तें ॥ ९३ ॥ मग त्या तळवटपोखरांत ॥ बाळ रुदन करी अत्यंत ॥ निढळ वाणी कोणी त्यातें ॥ रक्षणातें नसेचि ॥ ९४ ॥ जैसी जळांतील जळमासोळी ॥ उड्डाण घेतां पडे वेगळी ॥ मग तीं अत्यंत चित्तीं तळमळी ॥ तैसें झालें बाळका ॥ ९५ ॥ अट्टाहास्यें[4] करीतसे रुदन ॥ तैं पातला शुचि ब्राह्मण ॥ गौडजाती अथर्वण ॥ वेदभूषणीं मिरवतसे ॥ ९६ ॥ कोशधर्म तयाचें नाम ॥ आचारशील विद्यावान ॥ सहा शास्त्रीं पारंगत पूर्ण ॥ चतुर्विध जाणता तो ॥ ९७ ॥ अपर सूर्य तो सर्वज्ञानमूर्ती ॥ परी दरिद्र प्रारब्धगतीं ॥ तेणेंकरूनि

१ पोखरलेल्या लाकडाचा. २ मंत्रजलानें. ३ नागिणी. ४ मोठ्यानें.

संसाररक्षितीं || परम चित्तीं विटला || ९८ || विटला परी पत्रावळीकारण || पाहता झाला वटस्थान || पत्रें तोडावीं हें मनीं इच्छून || तयानिकटीं पातला || ९९ || निकट येतां तया तरुतळवटीं || बाळ रडे तें कर्णपुटीं || ऐकूनि चहूंकडे फिरवी दृष्टी || तों कांहीं दिसेना || १०० || मनांत होय साशंकित || म्हणे बाळरुदन कोठें होत || स्वर्गींचे सुरवर त्यातें पाहात || बोलते झाले तयातें || १ || म्हणती कोशधर्मा सुशीळा ऐक || या वटतरूंत आहे बाळक || तरी त्या सांदुसा तूं पाईक || दृष्टिगोचर नव्हेसी ||२|| तरी प्रज्ञावंता ऐक वचन || तूं ते मांदुस काढून || आपल्या गृहासी तें नेऊन || संगोपन करीं त्याचें ||३|| तव घरीं येतां तें बालक || सुदैव दशेचा उगवेल अर्क || मग दरिद्रता सकळिक || जाईल नासूनि महाराजा || ४ || जैसें परिसअंगसंगेंकरून || लोहजाती होय सुवर्ण || मग षड्गुणैश्वर्य तयाकारण || दृष्टी पडेना काळिमा || ५ || तेवीं तूं बाळ गृहीं नेतां || सकळ हरेल व्यथा दरिद्रता || बाळ नव्हे प्रत्यक्ष सविता || आविर्होत्र नारायण तो || ६ || ऐसें बोलोनि साचोकार || सुरवरीं पाठविला एक शर || तेणें तरु तो महीवर || खंडूनियां पडियेला || ७ || तरु खंड होतां त्वरित || तों कोशधर्म बाळ देखत || बालार्ककिरणीं तेज अद्भुत || नक्षत्रपतीतें लाजविता || ८ || बाळ तेजस्वी मनोहर || अंबरीं पाहते झाले सुरवर || मग सकळीं घेवोनि कुसुमभार || वर्षाव करिती भावार्थें || ९ || देखतांचि पद्पद्मा || सकळीं जोडोनि करयुग्मा || नमोनियां योगसद्मा || कोशधर्मा बोलती ते || ११० || म्हणती महाराजा सभाग्यवंत || तूं एक आहेसी भूमंडळांत || वटसिद्ध नागेशनाथ || तूतें प्राप्त झाला असे || ११ || तरी हा पद्मिणी नागिणीपोटीं || रक्षिला गेला तरूच्या तळवटीं || आणि सिद्धता पावूनि त्या नागवटीं || नाथ मिरवेल योग्यांचा || १२ || ऐसी करणी झाली येथ || म्हणोनि नाम वटसिद्धनागनाथ || तरी तुम्ही आतां महीतें || हेंचि नांव पाचारा || १३ || ऐसें ऐकोनि कोशधर्में || बाळ उचलिलें अति प्रेमें || परम आनंदें आपुलें धाम || सेवोनि कांतेप्रती बोलतसे || १४ || तंव ती कांता सुरादेवी || परम प्राज्ञिक

सुशील महीं ॥ धैर्य औदार्य सत्त्वपदवी ॥ लोकांमाजीं दावीतसे ॥ १५ ॥ बाळ सत्यवतीनें देखतां ॥ म्हणे मजकडे द्या लावण्यवंता ॥ तंव तें दृष्टिगोचर करितां ॥ बाळ अर्कासम दिसतसे ॥ १६ ॥ मग हांसोनि बोले कोशधर्मा ॥ म्हणे महाराजा नरेंद्रोत्तमा ॥ बाळ कोणाचें उगमा ॥ आणिलें तें मज सांगा ॥ १७ ॥ मज वाटतें कीं बाळ नव्हे ॥ सानरूपी[1] यमपिता[2] झाला आहे ॥ कीं ईश्वरें सृष्टि पाहें ॥ दुजा चंद्र निर्मिला कीं ॥ १८ ॥ कीं विद्युल्लता सकळ लाजिरवाण ॥ कीं मेघापरती लपवो स्वरूपानन ॥ म्हणोनि ईश्वरें तेज हरून ॥ तुम्हांहातीं दीधलें ॥ १९ ॥ कीं नक्षत्रांचा अपार मेळा ॥ नावडे ईश्वरा पृथक्पाळा ॥ म्हणोनि हें समुच्चयेंकरूनि गोळा ॥ तुम्हांलागीं ओपिलें ॥ १२० ॥ ऐसें म्हणोनि स्नेहभरित ॥ बाळ उचलोनि हृदयीं लावीत ॥ मग कोशधर्मे सकळ वृत्तांत ॥ निवेदिला कांतेतें ॥ २१ ॥ सुरादेवीनें सकळ कथन ॥ सुरवरवाक्यासी ऐकोन ॥ परम पावोनि समाधान ॥ पालखां[3] घालोनि हालवीत ॥ २२ ॥ हृदयीं कवटाळितां बाळ ॥ पयानें दाटलें कुचमंडळ[4] ॥ पान्हावोनि बाळमुखकमळ ॥ पयोधराग्रीं[5] भरीतसे ॥ २३ ॥ मग तें बाळ घोटीत क्षीर[5] ॥ जठराग्नीचा दाहक उबार ॥ शांतवोनि शांतिपर ॥ बाळ स्थिरवे देहस्थ ॥ २४ ॥ अति लालनें स्नेहभरित ॥ मार्जन[6] न्हाणोनि घातला पालखांत ॥ नाम ठेविलें वटसिद्धनाथ ॥ ओंव्या मंगळें गातसे ॥ २५ ॥ मग दिवसेंदिवस राहणीं[7] घन ॥ सिंचन करी मोहसंजीवन[8] ॥ सुरा देवीचे पंचप्राण ॥ निजांकुरीं लवलवती ॥ २६ ॥ मग ती पल्लवाकार ॥ फळ दावी भक्तिपर ॥ परी तीक्ष्ण कटु व्यवहार ॥ स्वप्नामाजी दिसेना ॥ २७ ॥ जैसें तमारीचे गांवीं ॥ नांदूं न शके तमाची पदवी ॥ कीं कामधेनूचे कांसेठाईं ॥ क्षुधानळें पीडियेला ॥ २८ ॥ तेवीं सुरादेवीचें अंतःकरण ॥ कदा न दर्शवी भिन्नदर्शन ॥ परम मोहें गेली वेष्टोन ॥ पाषाण जेवीं शेवाळीं ॥ २९ ॥ असो ऐसे सुखस्थित ॥ बाळा लोटले दिवस बहुत ॥ सप्तवरुषी कोशसुत ॥ मौंजीबंधना मिरवला ॥ १३० ॥ याउपरांतिक एके

---

१ लहान स्वरूप धारण करणारा. २ सूर्य. ३ पाळण्यांत. ४ स्तन. ५ स्तनाच्या मुखाला. ५ दूध. ६ चोळून स्नान घालून. ७ वर्तन. ८ प्रेमाचा वर्षाव.

दिवशीं ॥ सोडोनियां क्षेत्र काशी ॥ नागनाथ सहज खेळावयासी ॥ भागीरथीतें पातला ॥ ३१ ॥ ठळटळीत भरले दोन प्रहर ॥ काशीविश्वेश्वराचे समोर ॥ बाळ क्रीडतसे मनोहर ॥ अर्क जेवीं दुसरा ॥ ३२ ॥ तों तेचि समयीं अकस्मात ॥ येता झाला अत्रिसुत ॥ येतांचि दृष्टी यथास्थित ॥ बाळावरी गेलीसे ॥ ३३ ॥ तो बाळ तेजस्वी अर्कनीतीं ॥ खेळताहे स्वस्थगतीं ॥ बहु मुलें बैसवोनि पंगतीं ॥ लटकेंचि अन्न वांटीतसे ॥ ३४ ॥ मुलें गड्या गड्या म्हणोन ॥ धालों[1] म्हणती सेवोनि अन्न ॥ आतां पुढें वाढणें ॥ वाढूं नको आम्हांसी ॥ ३५ ॥ परी तो तयांसी आग्रह करीत ॥ घ्या घ्या म्हणोनि वाचें वदत ॥ न घे त्याची विनंति करीत ॥ रसाळवाणीकरूनिया ॥ ३६ ॥ तें पाहोनियां अनसूयासुत ॥ पाहोनि मनीं हास्य करीत ॥ चित्तीं म्हणे लटक्या अन्नातें ॥ मुलें धालों म्हणताती ॥ ३७ ॥ तरी आतां आपण संचरोन ॥ मुलांलागीं द्यावें अन्न ॥ मग प्रत्यक्ष बाळतनु[2] धरोन[2] ॥ तयांमाजी संचरला ॥ ३८ ॥ बाळ अंगणीं उभा राहोन ॥ म्हणे अतिथ[3] आला तुम्हांकारणें ॥ अन्न मागतो उदराकारणें ॥ तृप्त त्यातें करावें ॥ ३९ ॥ तंव तीं मुलें तीव्रपणें ॥ पाठीं लागती वसवसोन[4] ॥ म्हणती आमुचे मंडळांत कोण ॥ आला असे आतां खेळावया ॥ १४० ॥ कोणी दाटूनि पुढें येती ॥ कोणी शेला उगारिती ॥ कोणी पाषाण घेती हातीं ॥ जातोसी कीं मारूं तुज ॥ ४१ ॥ ऐशीं मुलें दाविती चिन्ह ॥ तें श्रीनागनाथें पाहोन ॥ सकळ मुलांची इच्छा पाहून ॥ वारिता झाला स्वहस्तें ॥ ४२ ॥ म्हणे गडे हो ऐका वचन ॥ आपण बैसलों सेवूं अन्न ॥ त्यांत अतिथ आला जाण ॥ त्यासी दवडूं नये कीं ॥ ४३ ॥ पहा आपुले घरीं सांगे पिता ॥ विन्मुख कोणी न व्हा अतिथा ॥ तैसाचि आपण भिक्षुक मागता ॥ आला आहे समयासी ॥ ४४ ॥ काढोनि अंगावरील चीर ॥ अंग पुसीतसे आपुले करीं ॥ गंध लावी भाळावरी ॥ शुष्कपूजा[5] करीतसे ॥ ४५ ॥ तरी अतिथाचें करूनि पूजन ॥ पोटभरी घालावें अन्न ॥ प्रत्यक्ष नाथ करीं धरोन ॥

---

१ तृप्त झालों. २ बालकाचें रूप घेऊन. ३ अतिथि. ४ चिडून. ५ कोरडी पूजा (द्रव्यहीन पूजा.)

बाळें अंगणीं बैसविला || ४६ || लटकेंचि कल्पनेचें करूनि जीवन || तया अतिथा घालितां स्नान || हस्तपादावरी फिरवून || करिती क्षालन अंगाचें || ४७ || लटकें मनाचें करूनि सुमन || हार गुंफिला कल्पनेकरून || तो अतिथाचे गळां घालोन || लटका धूप दाविती || ४८ || भावपूर्वक लावोनि नयन || ऐक्य करिती पंचप्राण || परी सहजदृष्टीतें ज्ञानपण || आरती करिती अतिथीची || ४९ || मग लटकेंचि पात्र पुढें ठेवून || कल्पूनि लटकें आणूनि वाढिती अन्न || मग उभय हस्त जोडून || प्रार्थना करिती अतिथाची || ५० || नम्र वाचा रसाळ वचन || म्हणती स्वामी सेवा अन्न || वारंवार नमस्कार करोन || आणीक वाढूं म्हणताती || ५१ || ऐसें आदराचें चांगुलपण || पाहूनियां अत्रिनंदन || चित्तीं म्हणे प्रज्ञावान || बाळ सुशीळ आहे हा || ५२ || उदारबुद्धीं तृप्ती करून || वर्तताहे दातृत्वपणें || हे तों पूर्वीची योगसृष्टीकरोन || योग्यावांचूनि घडेना || ५३ || सुशब्द आणि विवेकशांती || विचरे जयाचे देहाप्रती || स्नान आणि हरणी[1] स्थिती || याचक जरी पूर्वीचा योगभ्रष्टगती || योग्यावांचूनि घडेना || ५४ || स्नान आणि हरणी[1] स्थिती || याचक आर्तवान[2] बहुत युक्तीं[3] || तरी पूर्वीची योगश्रेष्ठ गती || योग्यावांचूनि घडेना || ५५ || उदारबुद्धि धार्मिक स्थिती || विचार रसाळ सर्वांप्रती || दुःख न देणें परांप्रती || हें योग्यावांचूनि घडेना || ५६ || ऐसें चित्तीं अवगमून[4] || शोधी तयाचा पूर्वजन्म || तों आविर्होत्र नारायण || निजमानसीं भासला ||५७|| मग कृपासिद्धि वरूनि युक्तीं || देता झाला तयाची हातीं || जे जे वदे वाणी निश्चिती || ते ते पदार्थ मिरवावे || ५८ || मग परम होऊनि हर्षयुक्त || म्हणती हा एक उदेला महीनाथ || समीप बोलावोनि त्यातें || हस्त धरी तयाचा || ५९ || उपरी कर्णीं सांगे मात || भोजन घालीं सकळ मुलांतें || परी तूं न सेवीं सिद्धिअन्नातें || कदाकाळीं बाळका रे || १६० || नाथ आग्रहें त्या वाढीत || तरी तें पात्र मिरवे अति अद्भुत || ज्या पदार्थाचें नाम वदत || तो पदार्थ मिरवे पात्रावरी || ६१ || मग तीं बाळें अज्ञान

१ निष्पाप. २ भक्तिपूर्ण. ३ बुद्धिमान. ४ समजून (मनांत) आणून.

पणें ॥ साचोकारीं[1] करिती भोजन ॥ ऐसे लोटले बहुत दिन ॥ नित्य खेळ खेळताती ॥ ६२ ॥ स्वनाम सांगूनि अत्रिनंदन ॥ चालता झाला पुसोनि नाम ॥ येरीकडे पंक्तीं बैसवोन ॥ भोजन खेळी खेळती ॥ ६३ ॥ आपुलाले गृहीं जाऊन ॥ सेविती कांहीं किंचित अन्न ॥ तें चाटीबोटीकरून ॥ अन्न नासती विखुरती ते ॥ ६४ ॥ येथें यथेष्ट इच्छेसमान ॥ सर्व पदार्थ षड्रसान्न ॥ मग तें गृहींचें कदन्न ॥ तुच्छपणीं वाटलें त्यां ॥ ६५ ॥ जे ब्रह्मरूप रसातें धाले[2] ॥ आपपर सकळ विसरले ॥ मायाद्वैतकांचीसी बैसले ॥ लाळ घोटीत सेवावया[3] ॥ ६६ ॥ कीं हाटकतगट[4] जडावासी ॥ नवरत्नकोंदण त्या भूषणासी ॥ ते काय करूनि काचमण्यासी ॥ स्पर्शित होतील चित्तांत ॥ ६७ ॥ कीं सुरंगरंगी धाममंचकीं ॥ कुसुमगंधागरु सेवितां थोर कीं ॥ तो त्यजूनि दुर्गंध लोकीं ॥ गल्लीमाजी पडेल कीं ॥ ६८ ॥ तन्न्याय मुलें सकळ ॥ सेविती षड्रसान्नातें अमळ ॥ तयां गृहींचें कदन्न केवळ ॥ मिष्ट कांहीं लागेना ॥ ६९ ॥ मग ते तयांचें तात मात ॥ गृहीं मुलांसी पुसती यथार्थ ॥ तेही वदती प्रांजळवंत ॥ षड्रस खेळ अन्नाचा ॥१७०॥ म्हणती तुम्ही दरिद्रपणीं ॥ सेवितां कदन्न कांजीपाणी ॥ आम्ही नित्य सुरनदी[5]-वर जाऊनी ॥ षड्रस अन्न सेवितों ॥ ७१ ॥ तंव ते असत्य मानूनि चित्तीं ॥ गुप्तवेषें दुरूनि पाहती ॥ सरितातीरीं बैसवोनि पंक्ती ॥ नागनाथ वाढीतसे ॥ ७२ ॥ मग ती चर्चा सर्वांगृहीं ॥ प्रकट झाली सर्वदेहीं ॥ मग कोशधर्मासी सर्वही ॥ सुचविती अर्थातें ॥ ७३ ॥ म्हणती विप्रा तव नंदन ॥ स्वर्गसरिते नित्य जाऊन ॥ अपार पंक्ती बैसवून ॥ षड्रसान्न वाढीतसे ॥ ७४ ॥ आम्ही प्रत्यक्ष पाहूनि दृष्टीं ॥ बोलतों तूतें वाग्वटीं ॥ पात्रेंविण उभय करपुटीं ॥ इच्छान्न वाढीतसे ॥ ७५ ॥ नेणों कैशी करितो गती ॥ उगला[6] हात ठेवितो क्षितीं ॥ पदार्थविवरणा वाचेप्रती ॥ होतां पदार्थ मिरवत ॥ ७६ ॥ ऐसें ऐकोनि कोशधर्म ॥ आठवीं केलें सुरवरांचें वचन ॥ कीं पुढें पावोनि सिद्धकर्म ॥ सिद्धनामें मिरवेल

---

१ खरोखरी. २ तृप्त झाले. ३ तोंडाला पाणी सुटेल काय ? ४ सुवर्णाच्या. ५ गंगेवर. ६ रिकामा, मोकळा.

हा || ७७ || ऐसी खूण जाणूनि चित्तीं || म्हणे आश्चर्य दावी लोकांप्रती || ऐसें कोणासही या क्षितीं || घडूनि येत नसे कीं || ७८ || धिक्कार करूनि म्हणे तयांचा || बाळ विकारी असत्य वाचा || एके दिवशीं हस्त सुताचा || धरूनि बैसवीं अंकासनीं || ७९ || घेऊनियां मुखचुंबन || आणि कुरवाळी हस्तें वदन || म्हणे बा रे मुलांकारणें || भोजन घालिसी कैसें तूं || १८० || ऐसें पुसतां कोडेंकरून || तोही दाटला स्नेहेंकरून || तातासी म्हणे तुज भोजन || तैसेंचि घालितों आतां मी || ८१ || अंकीहूनि तत्काळ उठोन || क्षितीं हस्त ठेवी पात्र म्हणोन || तंव ते प्रत्यक्ष पात्रीं दिसे अन्न || कोशधर्म पहातसे || ८२ || उपरी बहुधा प्रत्यक्षपणीं || तंव ते पदार्थ दिसती नयनीं || खाद्यें उपजलीं हें पाहोनी || मनीं आश्चर्य मानिलें || ८३ || मग मान तुकावूनि कोशधर्म || म्हणे बाळा होते कैसें कर्म || प्रसन्न झालें त्याचें नाम || मजलागीं सांगावें || ८४ || यावरी म्हणे ताता ऐक || आमुचें खेळीं आलें बालक || तेणें सांगितलें कौतुक || तें तुजप्रती सांगतों || ८५ || तेणें माझा हस्त धरोन || उगाचि कान फुंकोन || मौळीं हस्त ठेवोन || वाढावया लाविलें || ८६ || परी तें पोर आमुचे मेळीं || सहज रीतीं आलें खेळीं || परी त्या पोरीं करोनि रळी[1] || वारिलें[2] त्यां सकळांतें || ८७ || उपरी मीं त्या मुलांकारणें || तोषविलें मोठ्या गौरवानें || जैसे तुम्ही अतिथाकारणें || गौरवीतसां महाराजा || ८८ || लटकमटक[3] स्नानभोजन || सारूनि तयाचे पूजिले चरण || नमस्कारूनि ते देखोन || बोळविला महाराजा || ८९ || ऐसें ऐकोनि कोशधर्म || आल्या अतिथा धरोनि नेम || बाळाहातीं अतिथापूजा करोन || तुष्टचित्तें बोळवी || १९० || ऐसा पाहोनि विप्रनेम || परम संतोषला दत्तात्रेयनाम || चित्तीं म्हणे मार्ग सुगम || बाळालागीं लाधला || ९१ || तेणेंकरूनि सकळ क्षेत्रांत || कीर्ति वाढली असंभावित || महासिद्ध नारायणनाथ || कितीकांनीं आराधिला || ९२ || मग शतानुशत सहस्र पंक्ती || षड्रस अन्नें सेवोनि जाती || बहुतांचीं कार्यें होतीं || कनक धन वसना[4] पावती ते || ९३ || मग जिकडे तिकडे नागेशसिद्ध || कीर्ति वानिती जन प्रसिद्ध ||

---

१ भांडण. २ निवारलें; नको म्हटलें; थांबवलें. ३ खोटें खोटें; लुटुपुटीचें. ४ वस्त्र.

पंचविषयां संतोषोनि ॥ इच्छिले कामा फळतसे ॥ ९४ ॥ मग अंगीं आलें शहाणपण ॥ देहाचें गेलें अज्ञानपण ॥ एके दिवशीं ब्रह्मनंदन ॥ ताताजवळी बैसला ॥ ९५ ॥ तातासी म्हणे महाराज ॥ मम हातें पुरे जगाचीं चोज ॥ तरी कवणे अर्थी जगाचें काज ॥ कवण्या अर्थें फळतसे ॥ ९६ ॥ दत्तात्रेय नामें बाळवेष ॥ बाळपणीं भेटला आम्हांस ॥ तरी कोण महापुरुष ॥ प्रतापी बळें आगळा ॥ ९७ ॥ तात म्हणे तो दत्तात्रेयमुनी ॥ त्रयदेवांचा अवतार भुवनीं ॥ सुफळ प्रारब्धें गेला भेटोनी ॥ तुजलागीं पाडसा ॥ ९८ ॥ नागेश म्हणे आतां परतोन ॥ कैसा भेटेल अत्रिनंदन ॥ हें सांगें मजलागून ॥ निवेदन करी महाराजा ॥ ९९ ॥ याउपरी बोले कोशधर्म ॥ बाळा तयाची भेटी दुर्गम ॥ तो एके ठायीं नसे नेम ॥ अनेक क्षेत्रीं हिंडतसे ॥ २०० ॥ कोल्हापुर पांचाळेश्वर ॥ काशीक्षेत्र मातापुर ॥ ऐसीं हिंडतां अनेक क्षेत्रें ॥ कोठें पाहसी पाडसा ॥ १ ॥ परी प्रारब्धयोगेंकरोनी ॥ भेटतसे दत्तात्रेय मुनी ॥ यत्न केल्या भेटीलागुनी ॥ आतुडेना बाळका ॥ २ ॥ जैसा कल्पतरू चिंतामणी ॥ निधीपरीस लावण्यखाणी ॥ बा रे नातुडे यत्नेंकरोनी ॥ अवचटपणीं मिळती ते ॥ ३ ॥ तेचि रीतीं अत्रिनंदन ॥ प्राप्त नव्हे यत्नें-करून ॥ ऐसें सांगूनि कोशधर्म ॥ बाहेर गेला कार्यासी ॥ ४ ॥ येरीकडे नागनाथ ॥ हृदयीं आपुले विचारीत ॥ कीं ऐसा रवि सनाथवंत ॥ निजदृष्टीनें पहावा ॥ ५ ॥ परी पांचाळेश्वरीं मातापुरीं ॥ जाऊनि शोधावें कोल्हापुरीं ॥ जेथें जेथें वास धरित्रीं ॥ तेथें तेथें शोधावें ॥ ६ ॥ मग पुसोनि मातेसी ॥ निघता झाला मुनिशोधासी ॥ मातापुरादि पांचाळेश्वरासी ॥ पाहूं पातला कोल्हापुरीं ॥ ७ ॥ क्षेत्र कोल्हापुरीं संचरोन ॥ पुसता होय जनाकारणें ॥ कीं येथें तो अत्रिनंदन ॥ कोणे ठायीं राहातसे ॥ ८ ॥ ऐसें ऐकोनि लोक हांसती ॥ वेड लागलें तूतें म्हणती ॥ अवधूत येतसे क्षेत्राप्रती ॥ तो कोणा प्रगट नव्हे रे ॥ ९ ॥ कोण्या स्वरूपीं येथें येऊन ॥ जात आहे भिक्षा मागोन ॥ ऐसे जनाचे बोल ऐकोन ॥ प्रत्युत्तर त्यां देतसे ॥ २१० ॥ म्हणे येथें भिक्षेकारणें ॥ येत आहे अत्रिनंदन ॥ तरी अन्य क्षेत्रीं भिक्षा मागणें ॥

तया घडत नाहीं कीं ॥ ११ ॥ येर म्हणती त्यासी ॥ भिक्षा मागावी कोल्हापुरासी ॥ याव्यतिरिक्त अन्य क्षेत्रासी ॥ अन्न न सेवी मागोनी ॥ १२ ॥ अन्य क्षेत्रीं तया अन्न ॥ चित्तीं न वाटे सुढाळपण ॥ यासम कैसें ग्राम आन ॥ पुण्यक्षेत्र हें असे ॥ १३ ॥ ऐसें क्षेत्र पुण्यपावन ॥ जरी या गांवीं न मिळे अन्न ॥ तरी उपवास करी आत्रिनंदन ॥ परी अन्य क्षेत्रीं सेवीना ॥ १४ ॥ अरे या गांवींचें शाकपत्र ॥ मानीत आहे परम पवित्र ॥ परी अन्य गांवींचें पक्वान्न स्वतंत्र ॥ विटाळापरी मानीतसे ॥ १५ ॥ जैसें एकपत्नी नरा ॥ कुरूप असेल जसे दारा ॥ तरी तीच भोगी व्यभिचारा ॥ लावण्यलतिका आकळीना ॥ १६ ॥ कीं विप्रकरींचें कदन्न ॥ सोडूनि शूद्राचें षड्रस अन्न ॥ सेवील काय प्रसिद्ध ब्राह्मण ॥ मनें देवता न वरीच ॥ १७ ॥ तेवीं दत्त क्षेत्र हें सोडून ॥ कदा न पाहे अन्य ग्राम ॥ ऐसे त्या जनाचे बोल ऐकोन ॥ विचार करी मग नाथ ॥ १८ ॥ चित्तीं म्हणे करोनि पाकाग्नी ॥ ग्रामांत पेटूं न द्यावा अग्नी ॥ सकळ क्षेत्रा भोजन घालोनी ॥ पाठवावें गृहीं गृहीं ॥ १९ ॥ मग तो स्वामी येतां भिक्षेसी ॥ कोठोनि अन्न वाढिती त्यासी ॥ मग सहजचि स्वकीर्तीसी ॥ आपणापासीं येईल कीं ॥ २२० ॥ येईल परी सिद्ध अन्न ॥ घेणार नाहीं भिक्षेलागून ॥ हेचि ओळखी जाणोनि खूण ॥ पाय वंदावे तयाचे ॥ २१ ॥ आणिक माझें विचारूनि नाम ॥ गेला आहे योगद्रुम ॥ तरी तोही भेटेल कृपेंकरोन ॥ नामाभिधान ऐकोनी ॥ २२ ॥ आणि मजही गेला सांगोनि जाण ॥ कीं सेवूं नको सिद्धान्न ॥ आणिकातें घालीं भोजन ॥ तुष्ट करीं क्षुधार्थी ॥ २३ ॥ ऐसी सांगूनि गेला मात ॥ तो सेविणार नाहीं सिद्धान्नातें ॥ ऐसा उपाय योजूनि चित्तांत ॥ लक्ष्मीदेउळी संचरला ॥ २४ ॥ भेटूनि पुजारियासी ॥ ओवरी[1] एक रहावयासी ॥ मागूनि घेत अति प्रीतीसीं ॥ बंदोबस्तीं नेटकी ॥ २५ ॥ परी तो पुजारी भक्तिवान ॥ अतिथपूजाकरोन ॥ नित्य पंक्तीसी घेवोन ॥ भोजनातें सारीतसे ॥ २६ ॥ ऐसे लोटतां कांहीं दिवस ॥ पाचारूनि पुजाऱ्यास ॥ म्हणे माझे

१ खोली.

आहे मनास || ग्रामभोजन[1] घालावें || २७ || परी तुम्हीं साह्य होवोनि मातें || खटपटीसह सारावें कृत्य || तंव तो हांसोनि बोले त्यातें || फार बरें आहे जी || २८ || आम्ही खटपट करूं सघन[2] || परी तुम्हांपासीं कोठें अन्न || उगेंचि कैसें ग्रामभोजन || सबळ सामर्थ्य असावें || २९ || नाथ म्हणे एका वचन || सर्व सामग्री ठेविली करोन || परी खटपटीची आंगवण || करा कार्य सिद्ध हें || २३० || मग तो अवश्य म्हणोनि त्यातें || बोले आमुचें काय जातें || पुण्यासाठीं धर्मकृत्य || घडोनि येतें आम्हांसी || ३१ || ऐसें बोलोनि नाथातें || पुजारी गेला स्वकार्यातें || येरीकडे ओवरींत || काय करी महाराजा || ३२ || कोरडे अन्नाचें घेवोनि नाम || क्षितींसी[3] ठेवी करपद्म || तो कनकराशीं पर्वतासमान || तया ठायीं बैसल्या || ३३ || ऐशापरी अपार राशी || निर्मिता झाला स्वकरेंसी || घृतस्नेहादि[4] सांठवणासी || ओवरीमाजी विराजवीत || ३४ || मग येवोनि पुजाऱ्याचे सदनीं || आणिला करीं कवळोनी || ओवरीमाजी शीघ्रगती नेवोनी || सिद्धाश्रम दाविला || ३५ || यावरी आतां पुढें कथन || अन्नछत्रीं इच्छेसमान || श्रीनागेंद्र सिद्ध करोन || भेट घेईल दत्ताची || ३६ || तरी ती कथा सुधाकर || पुढें सेवा श्रवणद्वारें || धुंडीसुत मालू सुरस || हरिकृपें सांगेल कीं || ३७ || स्वास्ति श्रीभक्तिकथासार || संमत गोरक्षकाव्य किमयागार || सदा परिसोत भाविक चतुर || षट्त्रिंशतितमोऽध्याय गोड हा || २३८ || श्रीगोपालकृष्णार्पणमस्तु || शुभं भवतु || अध्याय ३६ || ओंव्या २३८ ||

|| नवनाथभक्तिसार षट्त्रिंशतितमोऽध्याय समाप्त ||

---

१ गांव जेवण. २ मोठी. ३ जमिनीवर. ४ तूप, तेल वगैरे.

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयाजयाजी पंकजाक्षा ॥ आदिपुरुषा सर्वसाक्षा ॥ अव्यक्तव्यक्ता सर्वपरीक्षा ॥ महादक्षा रमावरा ॥ १ ॥ मागिले अध्यायीं कथन ॥ करविलें वटसिद्धनागनाथजन्म ॥ उपरी सिद्धकळा पावून ॥ कोल्हापुरीं पातला ॥ २ ॥ तेथें राहूनि लक्ष्मीआलयांत[1] ॥ पुजारी करूनि हस्तगत ॥ सर्व सामग्री ओवरींत ॥ नेऊनियां दाखविली ॥ ३ ॥ दाखवूनि म्हणे पुजाऱ्यांसी ॥ सबळ पडल्या कनकराशी ॥ तरी ह्या सरतील ज्या दिवशीं ॥ तंववरी संतर्पण योजावें ॥ ४ ॥ योजावें तरी अन्यवर्ण[2] ॥ कांहींच धरूं नये भिन्न ॥ सकळांलागीं करूनि पक्कान्न ॥ पंक्तीतें वाढावें ॥ ५ ॥ गांवामाजी सकळांकारणें ॥ पेटूं न द्यावा पाकीं अग्न ॥ द्विवेळा त्रिवेळा घालूनि भोजन ॥ तुष्ट करावें सकळातें ॥ ६ ॥ शेट सावकार राजा रंक ॥ सकळांसी आणूनि ओपावा पाक[3] ॥ अंत्यजादि[4] भुदेव[5] लोक ॥ तुष्ट करावें सर्वांसी ॥ ७ ॥ ऐसें सांगूनि पुजाऱ्यांतें ॥ शीघ्र कामाठी आणवीत ॥ कार्ययोगें अपरिमित ॥ सकाम कामीं योजिले ॥ ८ ॥ उत्तम तिथी नेम करून ॥ मांडव मंडप उभारून ॥ पाकालागीं सज्ज करून ॥ सर्व काम चालविलें ॥ ९ ॥ मग शिष्टाशिष्ट गृहीं धाडून ॥ तया दिधलें आमंत्रण ॥ येरीकडे पाक निर्माण ॥ करावया लाविलें ॥ १० ॥ आणि ग्रामद्वारीं टिळा लावून ॥ भोजनदवंडी ग्रामीं पिटून ॥ सर्व सामग्री सज्ज करून ॥ काम चालीं चालविलें ॥ ११ ॥ शैव श्रावक[6] आणि ब्राह्मण ॥ भेद चौऱ्यायशीं देशांसमान ॥ देवाग्नी विप्र ऋषि ब्राह्मण ॥ पाक भिन्नभिन्न निर्मिती ॥ १२ ॥ पंच द्राविड देश मुलतानी ॥ मारवाडी गुर्जर हिंदुस्तानी ॥ हुसेनी पौंड्र मिळोनी ॥ देशजाती मिळाल्या ॥ १३ ॥ असो भेदाभेद अन्यजाती ॥ षड्र मार्गांनीं पाकविती ॥ खाज्या करंज्या कचुर मालती ॥ शिरा बुंदी करिताती ॥ १४ ॥ पुरी पोळी क्षिप्रा[7] बहुत ॥ चमचमीत भाज्या वरणभात ॥ पंचमधु त्यांत अपार घृत ॥ इच्छेसमान मिरवलें ॥ १५ ॥ असो पाकाग्नि सिद्ध करून ॥ चालते पंक्तीं सेविती अन्न ॥ पुन्हां क्षुधा लागल्या परतून ॥ येऊनि अन्न सेविती ॥ १६ ॥

---

१ लक्ष्मीच्या देवालयांत. २ सर्व वर्णांच्या लोकांना. ३ अन्न. ४ अत्यंज. ५ ब्राह्मण. ६ जैनादि. ७ एक पदार्थ

प्रथम पाक जातजाती ॥ तेथें नसे कांहीं अरुती ॥ कितीक वाढूनि गृहासी नेती ॥ भोजन करूनि मन माने ॥ १७ ॥ कोणी कोरडेंचि उपटूनि नेती अन्न ॥ नेऊनि भरिती आपुलें सदन ॥ मग जिकडे तिकडे सिद्ध अन्न ॥ सर्व झालें गांवांत ॥ १८ ॥ राव रंक कुटुंबांसहित ॥ अन्न सेवूनि होती तृप्त ॥ मग वन्ही इतुका दीपानिमित्त ॥ गृहोगृहीं मिरवला ॥ १९ ॥ असो यापरी एक मास ॥ ग्राम सेवी सिद्धअन्नास ॥ यावरी कथा अत्रिसुतास ॥ कैसी वर्तली ती ऐका ॥ २० ॥ प्रथम दिनीं भिक्षेकारण ॥ गांवांत संचरे अत्रिनंदन ॥ कुश्चितरूपी विरूपवान ॥ भिक्षा मागे गृहोगृहीं ॥ २१ ॥ तंव ते घरोघरींचे जन ॥ म्हणती गांवांत प्रयोजन ॥ होतें तेथे आम्हां जाणें ॥ कुटुंबादि भोजना ॥ २२ ॥ तरी तूं सत्वरगती ॥ जाऊनि सारीं[1] कां आपुली भुक्ती ॥ व्यर्थ शीण कासायाप्रती ॥ वाईट कदन्न इच्छूनी ॥ २३ ॥ उत्तम पक्क अन्न टाकून ॥ व्यर्थ कां शिणसी दरिद्रवान ॥ कामधेनूचे कासे आनन[2] ॥ कांडणकोंडा कां भक्षावा ॥ २४ ॥ कीं कल्पतरु बैसल्या ठायीं ॥ इच्छेसमान पदार्थ देई ॥ मग कां शिणावें धांवूनि पायीं ॥ मेळवावया भुक्तीतें[3] ॥ २५ ॥ परीस असतां गृहालागून ॥ मग चाकरी कासया करावी हेमाकारण ॥ भाग्यें आतुडतां पीयुषपान ॥ मग वल्लीरसायण कां इच्छावें ॥ २६ ॥ तेवीं तूं प्रकरण करिसी येथें सोडूनि सुधारसअन्नातें ॥ कदन्नाकारितां या गांवात ॥ हिंडतोसी मतिमंदा ॥ २७ ॥ येपरी असों आम्ही गृहासी ॥ भोजना जातों आम्ही कुटुंबेंसीं ॥ पाक करावा कवणें अर्थेंसीं ॥ तुजलागीं ओपावया ॥ २८ ॥ ऐसीं घरोघरीं भाषणें ॥ होती दत्तात्रेयाकारणें ॥ मग मनांत म्हणे प्रयोजन ॥ जाऊनि पाहूं निजदृष्टीं ॥ २९ ॥ ऐसें योजूनि स्वचित्तांत ॥ तेथें पातला तपोनाथ ॥ उभा राहूनि पाकशाळेंत ॥ पाक लक्षांत आणीतसे ॥ ३० ॥ तंव तो महाराज योगकारण ॥ देखतां ओळखी सिद्धिअन्न ॥ थोडें करितां नगसमान ॥ होय अपार न पचवितां ॥ ३१ ॥ एक पोळी पडतांचि लागली ॥ परी सहस्रही वाढियेली ॥ ऐशा चिन्हें ओळखिली ॥ सिद्धिकळा

१ भूक भागव. २ तोंड. ३ भोजनादि पदार्थ.

महाराजें || ३२ || मग तेथींच्या जनालागीं पुसत || हें प्रयोजन एवढें कोण करीत || येरू म्हणती महासमर्थ || वटसिद्धनागनाथ करितो कीं || ३३ || ऐसें ऐकोनि अत्रिसुत || खूण जाणली स्वचित्तांत || कीं म्यां मुलासी सिद्धपदार्थ || काशीक्षेत्रीं ओपिले || ३४ || तरी त्याचें नांव होतें यथार्थ || वटसिद्धनागेश नागनाथ || तरी तोचि काय आहे येथें || मोठेपणा मिरवावया ||३५|| त्यासी वर्षें लोटलीं वीस || तरी झाला असेल स्थूळ देहास || तरुणपणीं महंतीस || वाढवावया टेकला || ३६ || टेकला परी मजकारणीं || गोचर व्हावें ही इच्छा मनीं || या गांवींचें संधान धरूनी || संतर्पण मांडिलें ||३७|| हें गावींचें भिक्षास्थान || भ्रष्ट करावें सिद्धिअन्न || सकळ गांवींचा पाक वर्जून || केला अर्थ मजकरितां || ३८ || तरी आतां असो कैसें || आजिचा दिन करूं उपवास || ऐसें योजूनि स्वचित्तास || स्वामी तेथूनि चालिला || ३९ || चालिला परी आणिक जन || पाचारिती बाळाकारण || आपण जावें भोजन करून || तूं ऐसा कां जातोसी || ४० || ऐसें म्हणोनि हातीं धरितां || पुन्हां पाकशाळे आणिती || परी तो नायके योगपती || गांवामाजीं संचरे || ४१ || मग कणधान्याची भिक्षा करीत || लोक पुसतां त्यांतें वदत || कीं आमुचा नेम भिक्षारहित || अन्न सेवीत नाहीं जी || ४२ || ऐसें वदूनि सकळ लोकांत || शुष्क अन्न मागूनि घेत || काशीक्षेत्रीं जाऊनि त्वरित || भोजनातें सारीतसे || ४३ || ऐसें रीतीं एक मास || लोटूनि गेला सहजस्थितीस || परी नागनाथ स्वचित्तास || विचार करितां पैं झाला || ४४ || म्हणे लोटला एक मास || स्वामी न दिसे आम्हांस || मग बोलावूनि ग्रामस्थांस || पुसतां झाला महाराज || ४५ || म्हणे गांवात कोणी येत || अतिथ आहे भिक्षावंत || तंव ते म्हणती सिद्धनाथ || एक अतिथ येतो की || ४६ || तो येथींचें तुमचें अन्न || न सेवी मागतो भिक्षाकदन्न || आम्ही पुसतां म्हणतो नेम || माझा ऐसा आहे कीं || ४७ || आम्ही सारितो येथें भोजन || म्हणोनि न मिळे त्या पक्कान्न || यास्तव कोरडे मागूनि धान्य || नेत आहे महाराजा || ४८ || ऐसें बोलतां सकळ ग्रामस्थ || त्यांसी म्हणे नागनाथ || मागूं येतील जे गांवांत ||

करा श्रुत मजलागीं ॥ ४९ ॥ त्यांसीं कांहीं न टाकून ॥ श्रुत करावें मजकारण ॥ मग मी जाऊनी ग्लानित वचनें ॥ भोजन घालीन तयांसी ॥ ५० ॥ परी आणिक एक अर्थ ॥ कोरडें अन्न न्या गृहांत ॥ येरू येईल जंव भिक्षेतें ॥ तोंचि अन्न वाढावें ॥ ५१ ॥ त्याणें हें अन्न घेतल्या पदरीं ॥ मग प्रयोजन आहे सांगा यापरी ॥ न घेई मग तुम्ही येऊनि झडकरीं ॥ श्रुत करा मजलागीं ॥ ५२ ॥ ऐसें पांच पन्नासांसी ॥ नाथें सांगितलें भाविकांसी ॥ जे कदाकाळीं कार्यासी ॥ ढळणार नाहींत निश्चयें ॥ ५३ ॥ ऐसें सांगूनि सिद्धिअन्न ॥ त्यातें दिधलें वस्त्रीं बांधून ॥ मग आपुल्या गृहीं जाऊन ॥ वाट पहात बैसले ॥ ५४ ॥ तों श्रीदत्तात्रेय अत्रिसुत ॥ भिक्षेसी आले अकस्मात ॥ तंव ते सिद्धिअन्न घेऊनि हातांत ॥ सन्मुख येती घालावया ॥ ५५ ॥ म्हणती महाराजा आम्ही दीन ॥ आमुचें गृहीं कैचें अन्न ॥ परी नागनाथ कृपा करून ॥ देतो अन्न आम्हांसी ॥ ५६ ॥ तरी त्या भिक्षेंत भिक्षा चोज ॥ तुम्हां वाढावें धर्मकाज ॥ ऐसें बोलती तें सहज ॥ श्रुत कराया दत्तासी ॥ ५७ ॥ परम चतुर विचक्षण ॥ परीक्षा घेती श्रुत करून ॥ परी तो त्रैदेवांचा अंश हें ऐकून ॥ भिक्षेतें आकळेना ॥ ५८ ॥ मागें पाऊल तत्काळ ठेवून ॥ जात होय अत्रिनंदन ॥ मग तें आपुलें गृहींचें अन्न ॥ घेऊनियां धांवती ॥ ५९ ॥ म्हणती महाराजा नागनाथाचें अन्न ॥ आपणा न वाटे चित्तीं प्रसन्न ॥ तरी आमुचे कष्टा चित्त देऊन ॥ विन्मुख होऊं नका जी ॥ ६० ॥ ऐसें सांगूनि भिक्षा देती ॥ तो घेत नाहीं प्रांजळ चित्तीं ॥ मग लगवगें हेर जाती ॥ श्रुत करिती नाथासी ॥६१॥ नाथासी होतां श्रुत मात ॥ शीघ्र चपळत्वें येत धांवत ॥ निकट येतां हस्तसंकेतें ॥ हेर दाविती तयासी ॥ ६२ ॥ तोही हस्तसंकेतखुणें ॥ अत्रिसुताच्या निकट जाऊन ॥ प्रथम करें कर कवळून ॥ चरणीं माथा ठेवीतसे ॥ ६३ ॥ म्हणे महाराजा योगपती ॥ माय तूं माउली दयाळ क्षितीं ॥ तरी डावलूनि पाडसाप्रती ॥ गुप्त कैसा विचरसी ॥ ६४ ॥ मज करूनियां निढळवान ॥ दैन्यवंत बहुत काननीं ॥ तेथें सांडूनि निष्ठुरपणीं ॥ जासी कैसा वो माये ॥ ६५ ॥ मज बाळपणीं आपुलें चोज ॥ दावूनियां तपोभोज ॥ गेलासी टाकूनि

महाराज ॥ मागें दृष्टि न करितां ॥ ६६ ॥ तरी मी सखया तुजवांचुनी ॥ पडलों आहे घोर वनीं ॥ मार्ग लक्षितां सूक्ष्मनयनीं ॥ प्राण कंठीं उरला असे ॥ ६७ ॥ जैसा चातक दृष्टीकरून ॥ वाट पाहे अंबुद सघन ॥ कीं उखलीं[1] हरिणीलागून ॥ वाट पाहे पाडस ॥ ६८ ॥ वीस संवत्सर[2] गेला काळ ॥ परी चिंतावन्ही दाही तळमळ ॥ तैं शांत करावया जळ ॥ तुझें कांहीं दिसेना ॥ ६९ ॥ आपावेगळीं आपमासोळी ॥ तेवीं तव भेटी जीव तळमळी ॥ परी मायें त्वां हृदयगतकमळीं ॥ निष्ठुर कैसें सांठविलें ॥ ७० ॥ ऐसें म्हणोनि आरंबळत ॥ नेत्रअश्रूंनी पाद क्षाळीत ॥ म्हणे अंतर देऊनि मातें ॥ गेलासी कैसा महाराजा ॥ ७१ ॥ ऐसी वदूनि ग्लानित वाणी ॥ पूर लोटवी नेत्रजीवनीं ॥ मग त्रयदेव परीक्षानयनीं ॥ अंतरातें ओळखी ॥ ७२ ॥ चित्तीं म्हणे प्रांजळवंत ॥ तापे तापला आहे नाथ ॥ मग मस्तकाखालीं घालूनि हस्त ॥ उठविलें महाराजें ॥ ७३ ॥ प्रेमस्नेहें कवळूनि पाणी ॥ हृदयीं कवळिला प्रेमेंकरूनी ॥ वामहस्तें[3] कवळुनि मूर्ध्नीं[4] ॥ नेत्रअश्रु पुसीतसे ॥ ७४ ॥ मग धरूनि शीघ्र हस्त ॥ नेला स्थानीं एकांतांत ॥ कृपें मौळीं ठेवूनि हस्त ॥ कर्णीं मंत्र ओपीला ॥ ७५ ॥ देऊनि स्वमुखें आत्मसुख ॥ केला ब्रह्मपरायण ॥ अपरंपार अज्ञानपण ॥ मुळाहूनी नाशिलें ॥ ७६ ॥ ऐसी होतां ब्रह्मस्थितकोटी ॥ तत्काळ गुरुकृपें पडली दृष्टी ॥ जैसें अभ्र वितुळतां शेवटीं ॥ सुढाळ अर्क दिसतसे ॥ ७७ ॥ तेवीं पाहतां दत्तस्वरूप ॥ मग उचंबळला आनंदकूप ॥ अहा म्हणोनि बाप बाप ॥ पदीं मौळी अर्पीतसे ॥ ७८ ॥ मग परम प्रिय आत्रिनंदन ॥ कीं घेतला स्नेहेंकरून ॥ करें मुख कुरवाळून ॥ मागील कथा निवेदी ॥७९॥ आविर्होत्र नारायण ॥ आहेसी बा तूं महीकारण ॥ उरगीकुशीं[5] विधिवीर्यवान ॥ जन्म तुझा होय बा ॥ ८० ॥ तरी ही ऐसी मूळकथा ॥ मज आतुडली हृदयीं शोधितां ॥ म्हणूनि बाळा तुझ्या हाता ॥ सिद्धिकळा ओपिली ॥ ८१ ॥ तरी तुज भेटी द्यावयाकारण ॥ इच्छित होतें माझें मन ॥ परी प्रारब्धयोगें करून ॥ आजि घडूनि आलें बा ॥ ८२ ॥ जें प्रकरण समयोचित ॥ लोहचुंबका भेटी होत ॥ कीं

---

१ मान उंचावून. २ वर्षे. ३ डाव्या हातानें. ४ मस्तक. ५ नागिणीच्या कुशींत.

समुद्रक्षारऐक्यवंत ॥ नगआवळी[1] होतसे ॥ ८३ ॥ तेवी बापा तुज मज भेठी ॥ झाली प्रारब्धयोगंकाठीं ॥ ऐसें म्हणोनि हृदयपुटीं ॥ नाथालागीं धरीतसे ॥८४॥ मग उभय प्रतापवंत ॥ निघतां सांडूनि ते एकांत ॥ ग्रामाबाहेर निघोनि त्वरित ॥ काशीक्षेत्रीं चालिले ॥ ८५ ॥ चालिले परी ऐसें रीती ॥ यानमंत्र प्रयोगी विभूतीं ॥ नाथभाळीं चर्चुनि निगुतीं ॥ गमन दोघे करितातीं ॥ ८६ ॥ मग पवनवेगाचें गमन थकिता ॥ वाटे ऐसे गमती उभयतां ॥ लवतां नेत्रपातिये पातां ॥ काशीक्षेत्रीं पातले ॥ ८७ ॥ तेथे कांहींसें टेंकूनि क्षण ॥ सारिला आपुला नित्यनेम ॥ मग बद्रिकेदार चित्तीं धरून ॥ गमन करिती त्या मार्गें ॥ ८८ ॥ भाळीं प्रयोग दिव्य विभूती ॥ यानरूपाची महाशक्ती ॥ क्षणें बद्रिकाश्रमाप्रती ॥ जाऊनियां पोंचलें ॥ ८९ ॥ संचार करितां शिवालयांत ॥ प्रत्यक्ष झाला उमाकांत ॥ मग प्रेमआवडीं उभवूनि पर्वत ॥ एकमेकां भेटती ॥ ९० ॥ यापरी तो उमाकांत ॥ श्रीदत्तातें विचारीत ॥ दुसरा कोण आहे भृत्य[2] ॥ मेळविला सेवेसी ॥ ९१ ॥ ऐसें बोलतां अनसूयासुत ॥ म्हणे महाराजा नाम या नागनाथ ॥ आविर्होत्र प्रतापवंत ॥ नारायण अवतार ॥ ९२ ॥ ऐसें बोलतां उमारमण ॥ दत्तासी म्हणे ऐक वचन ॥ यातें सद्विद्या अभ्यासून ॥ नाथपंथीं मिळवावा कीं ॥ ९३ ॥ मग अवश्य म्हणोनि अत्रिसुत ॥ राहता झाला षण्मास तेथ ॥ सांगूनि सकळ अस्त्रविद्येप्रत ॥ चवदा[3] कळा चौसष्टी ॥ ९४ ॥ उपरी नागपत्रीं अश्वत्थीं नेऊन ॥ केलें सकल सिद्धार्थ साधन ॥ उपरी बद्रिकाश्रमीं जाऊन ॥ तपालागी बैसविलें ॥ ९५ ॥ नाथदीक्षा तत्काळ देऊनी ॥ उन्मनी मुद्रा लेववी कानीं ॥ शिंगी शैली सिद्ध करूनी ॥ नाथालागीं ओपिली ॥ ९६ ॥ असो ऐशा दीक्षारूपें ॥ द्वादश वर्षे केलें तप ॥ मग स्वर्गदेव मेळवूनि अमूप ॥ वरालागीं दीधलें ॥ ९७ ॥ मावदें[4] करूनि देदीप्यमान ॥ तुष्ट करूनि स्वर्गींचें जन ॥ बोळविलें स्थानोस्थान ॥ नाथा वर देऊनियां ॥ ९८ ॥ यावरी पुढें तो अत्रिसुत ॥ नागनाथा बोळवीत ॥ म्हणे बा रे महींचें तीर्थ ॥ सांगोपांग करीं कां ॥९९॥ तीर्थें अति मळीण ॥ तयांचा मळ सांडिती संतजन ॥ तस्मात् बा रे तीर्थाटन ॥ संत-

१ पर्वताच्या घुसळण्यानें. २ सेवक. ३ चौदा विद्या, चौसष्ट कला. ४ पारणें

मेळीं करीं कां ॥१००॥ मग अवश्य म्हणूनि नाथ प्रेमळ ॥ वंदूनि श्रीगुरुचें पदकमळ ॥ तीर्थे कराया उतावेळ ॥ महीवरी संचरला ॥ १ ॥ अत्रिसुत गेला गिरनारपर्वतीं ॥ येरीकडे नागनाथ जती ॥ तीर्थे करीत नाना क्षितीं ॥ क्षितीं बालेघाटीं पातला ॥२॥ तेथें पाहूनि शुद्ध कानन ॥ वस्तीसी राहिला मनोधर्म ॥ परी तो प्रतापी तपी सघन ॥ गांवोगांवीं समजला ॥३॥ मग अपार लोक येती दर्शना ॥ दिवसानुदिवस वाढे महिमा ॥ मग भक्तिपुरस्करांचीं[1] वाढली महिमा ॥ तुम्ही येथेंचि वस्ती करावी ॥ ४ ॥ मग अपार धर्म करून ॥ वस्तीसी राहिले अपार जन ॥ वडवाळ ऐसें ग्राम नाम ॥ नागनाथें ठेविलें ॥५॥ यापरी कोणे एके दिवशीं ॥ मच्छिंद्र आला त्या ठायासी ॥ सहज राहता झाला वडवाळासी ॥ नाथकीर्ती ऐकिली ॥ ६ ॥ म्हणोनि मच्छिंद्र दर्शना जात ॥ तो मठद्वारीं येऊनि त्वरित ॥ सद्दढ चालतां द्वाराआंत ॥ स्वशिष्यांनीं हटकिलें ॥ ७ ॥ म्हणती नाथबोवा ऐका वचन ॥ पुढें नका करूं गमन ॥ श्रीनागनाथातें सांगून ॥ तुम्हां नेऊं दर्शना ॥ ८ ॥ तयाच्या परवानगीवांचून ॥ होत नाहीं कोणाचें गमन ॥ तस्मात् थांबावें एक क्षण ॥ आम्ही विचारूनि येतों कीं ॥ ९ ॥ ऐसें मच्छिंद्रें ऐकता वचन ॥ कोपानळीं चढलें मन ॥ चित्तीं म्हणे हा संतजन ॥ कैंचा राववत[2] दिसतसे ॥११०॥ देवद्वार साधुद्वार ॥ मुक्त असावें निरंतर ॥ तरी कपटपणाचा संत वेव्हार ॥ संग्रहातें न ठेविती ॥ ११ ॥ तरी येथें आहे बंड ॥ जग भोंदावयाचें[3] केलें प्रचंड ॥ तरी शिक्षा आतां उदंड ॥ दाखवावी या नरा ॥ १२ ॥ ऐसें क्रोधें चित्तीं आणून ॥ त्या शिष्यांसी केलें ताडण ॥ ताडण करितां बहुत जन ॥ सप्तशत शिष्य धांवले ॥ १३ ॥ तें पाहूनियां मच्छिंद्रनाथ ॥ स्पर्शकळा त्वरें प्रेरीत ॥ तेणें झाले महीव्यक्त[4] ॥ सातशें शिष्य सकाळिक ॥ १४ ॥ महीव्यक्त सकळ होतां ॥ नाथमुखवटा ताडण करितां ॥ तंव ते आरंबळती आक्रोशवंत ॥ एक आरडा उठला ॥ १५ ॥ तों येरीकडे मठांत ॥ सदा ध्यानीं भरूनि नागनाथ ॥ कोल्हाळ[5] आरडा ऐकूनि प्रांजळवंत ॥ देहावरी पातला ॥ १६ ॥ ध्यान भंगिलें कोल्हाळेंकरून ॥ तेणे कोपानळीं पेटलें मन ॥ मग उपरी-

---

१ भक्तिमार्गी मानणाऱ्यांचा. २ राजासारखा. ३ फसवायचे. ४ जमिनीला चट्ट. ५ आरडाओरड.

वरी शीघ्र जाऊन ।। निजदृष्टीं पहातसे ॥ १७ ।। तैं सातशें शिष्य महीव्यक्त ।। झाले ते चलनवलन-रहित ।। एकटा तया गणीं नाथ ।। मुखावरी भेदीतसे ।। १८ ॥ ऐसें नागनाथें पाहून ।। अत्यंत कोपला कोपानळानें ॥ म्हणे हा नाथ दीक्षेसी यतो दिसोन ॥ परी भ्रष्टबुद्धी आहे कीं ।। १९ ।। शांति क्षमा दया पूर्ण ।। पाळिजे साधूचें हेंचि लक्षण ।। स्वग्रामाजी तीव्रपण ॥ ठेवूं नये निजवृत्तीं ॥ १२० ।। तरी हा यातें नाहीं योग्य नाथ ॥ नाथपंथा लाविला डाग ॥ कोणता साधू होता मांग ॥ उपदेशिलें ऐशासी ॥ २१ ॥ तरी यातें शिक्षा करून ।। दीक्षा घ्यावी हिरोन ॥ ऐसें कोपोंचि जल्पून ।। धुनीभस्म कवळिलें ॥ २२ ॥ प्रथम गरुडबंधनाविद्या जल्पून ॥ स्वर्गीं गरुडाचें केलें बंधन ॥ सकळ नुरे चलनवलन ॥ स्वर्गीं व्यक्त केला असे ॥ २३ ॥ मग विभक्तास्त्र जल्पून ।। शिष्य मुक्त केले महीकारण ॥ मुक्त होतांचि सकळ जन ॥ नाथपृष्ठीं दडाले ॥ २४ ।। तें पाहूनियां मच्छिंद्रनाथ ॥ म्हणे चूर्ण करावे हे समस्त ॥ मग जल्पूनि अस्त्रपर्वत ।। महानग निर्मिला ॥ २५ ।। तो पर्वत विशाळपणीं ।। येता झाला पंथगगनीं ॥ तें नाथें पाहूनि नयनीं ।। शक्रवज्र जल्पिलें ।। २६ ।। मग तो शीघ्र पाकशासन ॥ अंतराळीं वज्र देत सोडून ।। तेणें पर्वत झाला चूर्ण ।। मच्छिंद्रनाथ पाहुनी कोपला ।। २७ ।। मग जल्पूनि वाताकर्षण ।। शक्र[1] पाडिला महीकारण[2] ।। वज्रकाळो-विद्या जल्पून ॥ वज्रालागीं निवारिलें ।। २८ ।। तें पाहूनियां नागनाथ ।। मनीं क्षोभला अति अद्भुत ॥ मग वातप्रेरक विद्या त्वरित ॥ मेघास्त्रावरी टाकिली ॥ २९ ॥ तेणें शक्र सावध होऊन ।। पळूं लागला भयेंकरून ॥ म्हणे हे प्रतापी गहन दोघे जण ।। आपुलें काम नसे येथें ॥ १३० ।। ऐसें म्हणोनि भयास्थित ॥ शक्र स्थाना पळूनि जात ॥ येरीकडे मच्छिंद्रनाथ ।। काय करितां पैं झाला ॥ ३१ ॥ मग वासवशक्ति अति दारुण ।। जल्पूनि मंत्रप्रयोगानें ।। सिद्ध करूनि देदीप्यमान ।। नागेशभागा[3] पाठविली ।। ३२ ॥ परी ती शक्ति महादारुण ॥ सहस्रामित्रतेजेंकरून ॥ प्रलयकाळींचा जैसा अग्न ॥ शब्द करीत येतसे ।। ३३ ।। शब्द करितां कडकडाट ॥ खचूनि पडती गिरिकपाट ।। धरा

---

१ इंद्र. २ भूमिवर. ३ नागेशनाथावर.

कांपे जळजळाट || द्विभाग होऊं पाहातसे || ३४ || श्वापदें पळती रानोरान || दिग्गजां न मिळे कोठें ठिकाण || पाताळभुवनीं शेष दचकून || मूर्धनींते[1] सरसावी || ३५ || एकचि झाला हलकल्लोळ || महींचे जीव चराचर सकळ || घाबरोनि झाला हडवळ || क्षमेंत स्थळ पाहती || ३६ || ऐसा पाहुनि महा आकांत || काय करी नागनाथ || सकळ दैवतें बंधनविद्येंत || जल्पता झाला महाराजा || ३७ || तेणें दैवतांचें बंधन समस्त || मग न धावती स्फुरल्या विद्येंत || एसी केली गती कुंठित || सकळ अस्त्रशस्त्रांची || ३८ || मग हेमाद्रिपर्वत दारुण || अस्त्र योजिलें महादारुण || हेमाद्रि अस्त्र पावोन || नाथें वासवी शक्ती टाकिली || ३९ || तें पाहोनियां मार्च्छिद्रनाथ || शक्रवज्रालागीं स्तवीत || वरी बंधन झालें सकळ दैवत || अस्त्रविद्या फळेना || १४० || मग नाना अस्त्रांचें प्रयोग युक्तीं || जपें परी ते सकळ व्यर्थ जाती || मग निःशक्त मार्च्छिद्र होवोनि जगती || स्तब्धदृष्टीं पहातसे || ४१ || तों येरीकडे नागनाथ || नाना अस्त्रें जल्पोनि त्वरित || पर्वतासमान तक्षक तेथें || अस्त्रविद्येसीं धावले || ४२ || मग मार्च्छिद्रातें दंशूं धांवती || शतानुशत नाहीं गणती || ते पाहोनि मार्च्छिद्रजती || गरुडास्त्र तेव्हां जपतसे || ४३ || परी नागनाथें पूर्वप्रकरणीं || केलें होतें गरुडबंधन || तेथें मार्च्छिद्राचा योग पूर्ण || व्यर्थ झाला गरुडास्त्रीं || ४४ || मग ते सर्प उन्मत्त || येवोनि डंखिती ठायीं नाथ || तेणें मार्च्छिद्र हडबडीत || प्राण सोडूं पाहतसे || ४५ || मग अंतकाळींचा समय जाणून || चित्त बुद्धी अंतःकरण || काया वाचा तन मन || गुरूचे चरण स्तवीतसे || ४६ || स्तवीतसे परी कैशा रीतीं || उर्ध्वशब्द[2] उद्धभटगति[3] || म्हणे महाराजा कृपामूर्ती || अत्रिसुता धांव रे || ४७ || मी बाळक लाडिवाळ जाण || वेष्टलो असें सर्पबंधनें || तरी माये तुजवांचून || कोण सोडवील मज आतां || ४८ || हे त्रयदेवअवतारखाणी || मज पाडसाची तूं हरिणी || व्याघ्र बैसला मम प्राणहरणी || ये धांवोन लगबगें || ४९ || परम संकटीं पडलों येथें || कैसी निद्रा लागली तूतें || सर्वसाक्षी असोनि

---

१ मस्तक. २ मोठ्यानें. ३ तीव्रतेनें.

जगातें ॥ नेत्र झांकिले मजविषयीं ॥ १५० ॥ दत्त दत्त ऐसें म्हणोन ॥ शब्द फोडिला अट्टाहस्येंकरून ॥ नेत्र झाले श्वेतवर्ण ॥ मुखीं हुंदका येतसे ॥ ५१ ॥ परी दत्तात्रेयनामेंकरून ॥ बाहे अट्टहस्यें वचन ॥ ते नागनाथें शब्द ऐकून ॥ साशंकित होतसे ॥ ५२ ॥ चित्तीं म्हणे मम गुरूचें ॥ स्मरण हा करितो किमर्थ वाचे ॥ तरी हा कोणाचा शिष्य याचें ॥ नांव विचारूं जावोनी ॥ ५३ ॥ मग निकट येवोनि वटसिद्धनाथ ॥ पुसता झाला स्नेहभरित ॥ म्हणे कोण तुम्ही हो दीक्षावंत ॥ गुरु कोण तुमचा ॥ ५४ ॥ येरू म्हणे आदेश नाथा ॥ नाम मच्छिंद्र तत्त्वतां ॥ प्रसन्न करोनि अत्रिसुता ॥ अनुग्रह घतला ॥ ५५ ॥ तरी यासी नाथपंथ मूळ ॥ मी प्रथमभागीं दत्ताचें बाळ ॥ मजमागें जालिंदर सबळ ॥ दत्तानुग्रहीं मिरवला ॥ ५६ ॥ तयामागें भर्तरीनाथ ॥ दत्तशिष्य झाला जगविख्यात ॥ जोंवरी अवनी तोंपर्यंत ॥ चिरंजीव मिरवला ॥ ५७ ॥ तयामागें रेवणनाथ ॥ दत्तानुग्रहीं प्रतापवंत ॥ जेणें जिंकोनि देव समस्त ॥ विप्रबाळें उठविलीं ॥ ५८ ॥ तरी महाराजा नाथपंथांत ॥ मी दत्तात्रेयाचा ज्येष्ठ सुत ॥ ऐसें ऐकोनि वटसिद्धनाथ ॥ मनामाजी कळवळला ॥ ५९ ॥ मग सुपर्णाचें सोडून बंधन ॥ गरुडअस्त्र जपे वाचेकारण ॥ ऐसें होतां तत्काळ सुपर्ण ॥ महीवरी उतरले ॥ १६० ॥ उतरोनि नागकुळ समस्त ॥ होवोनियां भयभीत ॥ तत्काळ विष शोषूनि त्वरित ॥ अदृश्य ते पावले ॥ ६१ ॥ असो नागकुळ विष शोषून ॥ अदृश्य झालिया भयेंकरून ॥ गरुडही उभयतां नमून ॥ स्वर्गाप्रती तो गेला ॥ ६२ ॥ येरीकडे नागनाथ ॥ मच्छिंद्रचरणीं माथा ठेवीत ॥ म्हणे तातासमान वडिल भ्रात ॥ गुरु माझा तूं होसी ॥ ६३ ॥ मग नेवोनियां स्वस्थानासी ॥ बैसविला आपणापाशीं ॥ गौरवोनि उदार मानसीं ॥ एक मास ठेविला ॥ ६४ ॥ यावरी मच्छिंद्र एके दिवशीं ॥ बोलता झाला नागनाथासी ॥ तुवा बंधन द्वारापाशीं ॥ ठेविलें काय म्हणोनियां ॥ ६५ ॥ भाविक येती दर्शनातें ॥ तव शिष्य येवों न देती त्यातें ॥ तुज मज कळीं[1] याचि

---

१ भांडण.

निमित्तें ॥ झाली असे महाराजा ॥ ६६ ॥ यावरी बोले नागनाथ ॥ मी असतों सदा ध्यानस्थ ॥ जन हे येवोनि अपरिमित ॥ ध्यान माझें भंगिती ॥ ६७ ॥ म्हणोनि द्वारीं ठेवितों रक्षण ॥ उपरी बोले मच्छिंद्रनंदन ॥ नाथा हें नव्हे चांगुलपण ॥ भूषणिक आपणासी ॥ ६८ ॥ कोण जन ते हीन दीन ॥ व्हावया येती पवित्र पावन ॥ तरी ते द्वार अटक पाहोन ॥ विन्मुख मार्गे जाताती ॥ ६९ ॥ तरी मुक्तद्वार आतां येथून ॥ ठेवीं जगाचें अकिंचनपण[1] ॥ हरोनियां मनोधर्म ॥ रूढमार्गा[2] वाढवीं ॥ १७० ॥ ऐसें सांगोनि नागनाथासी ॥ मच्छिंद्र जाती तीर्थासी ॥ येरीकडे वडवाळगांवासी ॥ काय करी नाथ तो ॥ ७१ ॥ मुक्तद्वार अगार टाकोन ॥ मग दर्शना येतीं अपार जन ॥ नाना जगाचें अकिंचनपण ॥ फिटोनि मागे जातातीं ॥ ७२ ॥ ऐसें असतां कोणे एके दिवशीं ॥ चांगुणा संतशिष्य होता त्यासी ॥ तयाची स्त्री पुण्यराशी ॥ मृत्यु पावली मठांत ॥ ७३ ॥ तें पाहोनि वटसिद्धनाथ ॥ उठविती तयाचे कांतेतें ॥ तेणें बोभाट वडवाळ्यांत ॥ घरोघरीं संचरला ॥ ७४ ॥ मग जयाचे घरीं होत मृत ॥ आणूनि टाकिती मठा प्रेत ॥ उठवूनि नागनाथ ॥ सदना धाडी तयाच्या ॥ ७५ ॥ ऐसें होतां बहुत दिवस ॥ संकट पडलें यमधर्मास ॥ मग तो जाऊन सत्यलोकास ॥ विधीलागीं निवेदी ॥ ७६ ॥ मग तो मूर्तिमंत चतुरानन ॥ वडवाळांत शीघ्र येवोन ॥ श्रीनाथाचा स्तव[3] करोन ॥ राहविलें[4] त्या कर्मा ॥ ७७ ॥ यापरी सहा शिष्य त्यातें ॥ सिद्धकळा लाधली नवांतें ॥ ते जगामाजी प्रसिद्धवंत ॥ सिद्धनामीं मिरवले ॥ ७८ ॥ चांगुलसिद्ध धर्मसिद्ध ॥ देवसिद्ध भोमसिद्ध ॥ देवनसिद्ध भोमनसिद्ध ॥ कोकिळ सुंदरचक्षू तो ॥ ७९ ॥ ऐशा नवसिद्धांमाझारीं ॥ विद्या ओपिली कवित्व[5] साबरी ॥ देव जिंकोनि सत्वरीं ॥ विद्यावरू मिरवले ॥ १८० ॥ बावन वीरांचे करोनि बंधन ॥ केल्या साबरी विद्या स्वाधीन ॥ ते साबरी विद्या कवित्वरत्न ॥ नवसिद्धांत मिरवतां ॥ ८१ ॥ एक कोटी एक लक्ष ॥ नागनाथाची विद्या प्रत्यक्ष ॥ परोपकारी सौम्य दक्ष ॥ पीडाकारक नव्हती ॥ ८२ ॥ धांवरें खांडुक उसण ॥ टिके किरळ

---

१ दारिद्र्य. २ रूढ झालेला (नाथपंथ) त्याला वाढव. ३ स्तुती करून. ४ थांबविलें. ५ मंत्र.

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी व्यंकटरमणा ॥ दयासागरा परिपूर्णा ॥ भक्तदुःखभंजना[1] ॥ पुढें ग्रंथ बोलवीं ॥ १ ॥ मागिल अध्यायीं कथन ॥ नागनाथा भेटला अत्रिनंदन ॥ विद्याभ्यासें दीक्षा-कारण ॥ नाथपंथीं मिरवला ॥ २ ॥ उपरी मच्छिंद्राशीं खेळूनि रळी ॥ जिंकिला मच्छिंद्र तपोबळीं ॥ तंव सिद्ध उत्पन्न करूनि मंडळी ॥ शावरी विद्या ओपिली ॥ ३ ॥ यावरी श्रोतीं पुढें कथन ॥ पूर्वीं दक्षगृहीं वार्ता जाण ॥ निघालें विवाहयांजनालक्षण ॥ मंगळकार्याचें तेधवां ॥ ४ ॥ हिमालयाची आत्मजा[2] ॥ तो योजिली मंगलकाजा[3] ॥ तेव्हां देवदानवमानवां भोजा ॥ पाचारण पाठविलें ॥ ५ ॥ तेणेंकरूनि दक्षागार ॥ भरोनि निघाला सुरवर ॥ मानवां दक्ष हरि हर ॥ सभास्थानीं बैसले ॥ ६ ॥ मंडळी ऐसी सर्वांसहित ॥ बैसली असे पार्वती त्यांत ॥ मंगलकला करूनि मंडपांत ॥ मिरवत असे नोवरी ॥ ७ ॥ परी ते नोवरी स्वरूपखाणी ॥ कीं चंद्रकला नक्षत्रगणीं ॥ तेजाला जैसी सौदामिनी ॥ उजळपणा कराया ॥ ८ ॥ कीं सहस्र विद्युल्लतांचा पाळा ॥ ऐक्यपणें झाला गोळा ॥ सुरवरीं घनमंडळा ॥ चमकपणी शोभवी ॥ ९ ॥ कीं अर्क प्रत्यक्ष दीक्षाबाळ ॥ सभासद मिरवे केवळ ॥ तयाचें प्रतिबिंब व्योमीं जळ ॥ ब्रह्माण्डकुंडीं अर्क हा ॥ १० ॥ ऐसियापरी लावण्यता ॥ सभेंत मिरवे जगन्माता ॥ ते स्वरूप देखूनि नाभिसुता[4] ॥ कामानळ दाटला ॥ ११ ॥ कामविरह चपळवंत ॥ नेणे विचार समयोचित ॥ स्थान सांडूनि इंद्रियांत ॥ लिंगामाजी पातला ॥ १२ ॥ तैं विधीचा विरहकाम ॥ अधीरपणीं द्रवला उत्तम ॥ मही प्राप्त होतां मनोधर्मे ॥ संकोचला विधी तो ॥ १३ ॥ बैसल्याठायींचि करून ॥ रेत रगडियेले महीकारण ॥ तैं आगळे साठसहस्र पूर्ण ॥ भाग झाले रेताचे ॥ १४ ॥ तैं सांठवली जीवदशा ॥ रेतीं झाल्या अपार प्रवेशा ॥ साठसहस्र ऋषी वेषें ॥ वालखिल्य भागीं मिरवले ॥ १५ ॥ परी एक आगळा होता भाग ॥ तैसाचि राहिला तेथें चांग ॥ सेवक झाडी महीअंग[5] ॥ केरसमानी[6] मिसळला ॥ १६ ॥ उपरी

---

१ भक्तांचीं दुःखें नष्ट करणाऱ्या. २ मुलगी. ३ लग्नाला. ४ ब्रह्मदेवाला. ५ भूमी. ६ केरासारखा.

सरतां मंगळनेम || केला होता लज्जाहोम || केर आणि तयाचें भस्म || सेवक सांडिती सरितेंत || १७ ||
सरितेंत पडतां सकळ मेळ || सर्व रेताचा सांडूनि मळ || केर मग उगवोनि तळ || निर्मळपणीं वर्तला
|| १८ || मग तो जळीं ढळढळीत || तरूनि प्रवाहीं वाहात जात || तो वाहतां अकस्मात || कुशवेष्टनीं[1]
आतुडला || १९ || तें जललहरीचे नेटेंकरून || कुशवेष्टींत पडे जाऊन || तेथें लोटतां बहुत दिन || कुश-
मुळ्यांनीं वेष्टिला || २० || यापरी बहुतां दिवशीं || ईश्वरआज्ञा अवतारक्रमासी || पिप्पलायन त्या
रेतासी || नारायण संचरला || २१ || संचरला परी कैसे रीतीं || रोहिसावजें[2] विपिनीं असती || तो
मेळ त्या कुशवेष्टीप्रतीं || उदकपाना पातला || २२ || त्यांत रोहिणी ऋतुवंत || मूत्र स्रवली प्रत्यक्ष
रक्त || तें भेदूनि वीर्यव्यक्त || रेत वाढी लागलें || २३ || कुशवेट परम भुवन || तयामाजी हे सघन ||
वाढी लागतां स्वेदजविधान || कीटकन्यायें करूनियां || २४ || अंडज जारज स्वेदज प्रकरण || ऐसीं
जीवां उत्पत्तिस्थानें || असो या विधानेकरून || मूर्ति रचिली नवमास || २५ || देह वाढता सबळवंत ||
कुशमूळ झालें त्रुटित || मग ढाळपणीं महीवरतीं || बाळ दृष्टीसी ते आलें || २६ || तो त्या ठायीं
अकस्मात || सत्यश्रवा विप्र भागीरथींत || येवोनियां दर्भानिमित्त || कुशवेष्टी विलोकी || २७ ||
तो विप्र असे परम सुशीळ || पुनीतग्रामीं तयाचें स्थळ || तेथें येतां दृष्टीं बाळ || पाहिलेंसे तेधवां || २८ ||
देखिलें परी देदीप्यमान || अर्कतेजें परम सगुण || कीं प्रत्यक्ष चंद्रकळा जिंकोन || आणिता झाला त्या
ठायीं || २९ || कीं अनंत[3] मस्तकींचा मणी || विसरूनि गेला ते स्थानीं || ऐसें भासलें विप्रा मनीं ||
अति तेजस्वी चकचकाटे || ३० || चित्तीं म्हणे हें बाळ || कोणाचें आहे तेजःपुंजाळ || कीं उर्वशी उदर-
कमळ || टाकूनियां गेली असे || ३१ || कीं राजबीज मनमोहन || जळदेवतीं दृष्टी पाहून || आणिलें
मातेच्या शेजेहून|| आपुले स्थानीं न्यावया || ३२ || तरी याची पुनः माता || येऊनि भेटेल कधीं आतां ||

---

१ दर्भांच्या वेष्टनांत. २ मासे. ३ शेषाच्या.

॥ ४८ ॥ सुरवर उभा उभा म्हणती ॥ तों त्यातें न दिसे क्षिती ॥ परी शब्द सुस्वर होती ॥ पिशाच सत्य हे आहे ॥ ४९ ॥ मग स्वर्गस्थ सुरवर शब्द सोडुनी ॥ नारदातें बोलती वचनी ॥ स्वामी तुम्हीं जाऊनी ॥ सत्यश्रव्यातें सुचवावें ॥ ५० ॥ हा परम भ्याड ब्राह्मण ॥ सत्यवादी परी करी पलायन ॥ तरी त्याचा संशय छेदून ॥ टाकूनि बाळ त्या देईजे ॥ ५१ ॥ ऐसें सुरवर कमलोद्भवसुता ॥ बोलतांचि महाराज होय निघता ॥ ब्रह्मवीणा घेऊनि हाता ॥ महीवरती उतरला ॥ ५२ ॥ आपुले स्वरूपाचा लोप करून ॥ मानववेषीं दिव्य ब्राह्मण ॥ सत्यश्रव्याचे पुढें जाऊन ॥ उभा राहे मार्गात तो ॥ ५३ ॥ सत्यश्रवा भयभीत ॥ मार्गीं पळतां श्वास सांडीत ॥ पडत झडत मुनी जेथें ॥ येवोनि तेथें पोहोंचला ॥ ५४ ॥ प्राण झाला कासावीस ॥ मुखीं न निघे श्वासोच्छ्वास ॥ तें पाहुनि नारद त्यास ॥ बोलता झाला महाराजा ॥ ५५ ॥ म्हणे महाराजा किमर्थी ॥ घाबरलासी काय पंथीं ॥ येरू म्हणे प्राणाहुती ॥ आजि झाली होती कीं ॥ ५६ ॥ दर्भानिमित्त गेलों सरितेतीरा ॥ पिशाचकळा तेथें पाहिली चतुरा ॥ बाळवेषें मी मोहिलों विप्रा ॥ मीचि म्हणोनि टिकलों ॥ ५७ ॥ टिकलों परी अकस्मात ॥ अपार कुसुमें तेथें पडत ॥ तें पाहूनियां भयभीत ॥ होऊनियां पळालों ॥ ५८ ॥ पळालों परी मागाहून ॥ अपार शब्दें पिशाचगण येऊन ॥ उभा रहा ऐसें म्हणोन ॥ वारंवार ऐकितों मी ॥ ५९ ॥ परी मी न पाहें मागें ॥ पडत झडत आलों लगबगें ॥ ऐसी कथा सांगोपांगें ॥ झाली असे मज विप्रा ॥ ६० ॥ मग नारदें धरूनि त्याचा हात ॥ तरूखालतें नेऊनि त्वरित ॥ बैसवूनि त्या स्वस्थचित्त ॥ वृत्तांतातें सांगतसे ॥ ६१ ॥ म्हणे विप्रा ऐक वचन ॥ तूं होतासी कुशबेटाकारण ॥ तेव्हां तुज भ्यां विलोकून ॥ ऊर्ध्वदृष्टी पाहिलें ॥ ६२ ॥ पाहिलें परी अंबरांत ॥ मज दृष्टीं पडलीं सुरवरदैवतें ॥ त्यांणीं कुसुमें घेऊनि हातांत ॥ तुजवरी झोंकिलीं ॥ ६३ ॥ झोंकिलीं याचें कारण ॥ तुज बोलाविलें नामाभिधानें ॥ येरी म्हणे

माझेंचि नाम || सत्यश्रवा म्हणताती || ६४ || नारद म्हणे असो कैसें || सत्यश्रवा नाम तुज वसे || म्हणोनि पुकारीत होते देव तैसें || भूतचेष्टा नसे बा || ६५ || तरी सत्यश्रवा तुझें नाम || कोठें आहे तुझें धाम || नाहीं ठाऊक आम्हां ग्राम || कोण आहे सांग यां || ६६ || असो इतुकें त्यासी विचारून || पुढें बोलला एक वचन || बाळालागीं सदनीं नेऊन || करीं पाळण प्रीतीनें || ६७ || ऐसें बोलूनि आणिक बोलले || कीं हें बाळक ब्रह्म ठेलें || पिप्पलायन नारायण जन्मले || अवतार प्रगट जाहला || ६८ || तरी सकळ संशय सांडून || बाळ नेई सदनालागून || याचें करितां संगोपन || सकळ सिद्धी साधती || ६९ || ऐसें सुरवरांचें बोलणें || विप्रा त्वां येथूनि ऐकिलें कानें || असत्य मानूं नको जाणें || देव सर्वही बोलती || ७० || सत्यश्रवा विचारी मानसीं || स्वर्गात नम नाम काय माहितीसी || हाचि संशय धरूनि चित्तासी || क्षण एक तिष्ठतसे || ७१ || करूनि पाहे ऊर्ध्व दृष्टी || तों देखिली अपार देवथाटी || परी नारदकृपेची सर्व हातवटी || देव दृष्टी पडियेले || ७२ || मग नारदबोलें तुकावी मान || म्हणे विप्रा बोलसी सत्यवचन || माझे दृष्टी सुरवरगण[1] || येथोनियां दिसती पैं || ७३ || तरी विप्रा ऐक सत्य वचन || येई माझ्या समागमेंकरून[2] || कुशवेष्टींतील बाळ उचलोन || मम करीं ओपीं कां || ७४ || ऐसे बोल ऐकतां || अवश्य म्हणे संवत्सरापिता || मग नेऊनि सत्यश्रव्याचे हाता || बाळकाकारणें ओपिलें || ७५ || सत्यश्रव्यातें नारदें ओपूनि बाळ || तेणें योगें मन सुढाळ || पोटीं आनंद भरोनि सबळ || बाळ हृदयीं कवळीतसे || ७६ || बाळ ओपूनि नारदमुनी || बोलता झाला तयालागुनी || सत्यश्रव्या बाळनामीं || चरपट ऐसें पाचारीं || ७७ || चरपटनामी बाळ गुणी || सुरवर बोलले आहेत वाणी || ती ऐकिली निजश्रवणीं || तरी हेंचि नाम ठेवीं कां || ७८ || अवश्य म्हणोनि सत्यश्रवा || येता झाला प्रकट आपुल्या गांवा || येरीकडे नारद देवां || स्वर्गीं जाऊनि संचरला || ७९ || सांगतां

१ देवांचा समुदाय. २ माझ्याबरोबर.

गमन करितां देवऋषी ॥ सहज येत पुनीतग्रामासी ॥ स्मरण झालें नाथाचें ॥ ९६ ॥ मग आगंतुकाचा वेष धरून ॥ पाहे सत्यश्रव्याचा आश्रम ॥ तों द्वादश वर्षांचा चरपट नाम ॥ महातेजस्वी दिसतसे ॥ ९७ ॥ मग विप्रवेषें ते गृहभक्ती ॥ सारूनि पाहिली चरपटमूर्ती ॥ तों सुगम विद्येची दैदीप्यशक्ती ॥ तया देहीं देखिली ॥ ९८ ॥ ब्रह्मरेतोदयप्राणी[1] ॥ म्हणोनि बंधुत्व नारदमुनीं ॥ त्या मोहानें सकळ करणी ॥ चरपटाची देखिली ॥ ९९ ॥ परम तोष मानूनि चित्तीं ॥ जात बद्रिकाश्रमाप्रती ॥ तों आत्रेय आणि मच्छिंद्रजती ॥ निजदृष्टीं देखिले ॥ १०० ॥ मग भावेंकरूनि तये वेळां ॥ उभयतांसी जाऊनि भेटला ॥ त्यातें पाहूनि लोट लोटला ॥ चित्तसरितीं[2] प्रेमाचा ॥ १ ॥ निकट बैसूनि तयांचे पंगतीं ॥ परी एकाग्रीं मिळाल्या चतुर्थशक्ती[3] ॥ मच्छिंद्रनाथ अपर्णापती ॥ दत्तात्रेय चतुर्थ तो ॥ २ ॥ परी हे चौघेही एकाभ्यासी ॥ दीक्षावंत पूर्ण संन्यासी ॥ वैष्णवनामी भागवतदेशीं ॥ प्रतापार्क तयांचा ॥ ३ ॥ कीं निधी परीस चिंतामणी ॥ कीं चौथा कौस्तुभ वैडूर्यखाणी ॥ ऐसे चौघेही एकासनीं ॥ विराजले एकदां ते ॥ ४ ॥ वार्तालता अपरिमित ॥ तों चरपटवार्ता विधिसुत ॥ मुळापासूनि पूर्ण कथित ॥ त्रिवर्गांत सांगितली ॥ ५ ॥ वार्ता ऐकतां आदिनाथ ॥ श्रीदत्तात्रेय बोलत ॥ कीं तुम्ही नवनारायणात ॥ सनाथ करूं इच्छिलें ॥ ६ ॥ तो पिप्पलायन नारायण ॥ अवतार मिरवला चरपटनाम ॥ तया आतां सनाथ करून ॥ कल्याणरूपीं मिरवाल ॥ ७ ॥ ऐसें बोलतां उमारमण ॥ बोलतां झाला अत्रिनंदन ॥ कीं महाराजा पश्चात्तापाविण ॥ हितप्राप्ती मिळेना ॥ ८ ॥ तरी चरपटातें पश्चात्तापें ॥ मानला नाहीं जंववरी बापें ॥ त्यावरी अनुग्रहलोपें ॥ माझ्यावरी मिरवतसे ॥ ९ ॥ यावरी बोले नारदमुनी ॥ हे अवधूता बोलसी वाणी ॥ तरी चरपटाचे अंतःकरणीं ॥ पश्चात्ताप मिरवे तो ॥ ११० ॥ परी तुम्ही जीवासम भावें ॥ चरपटभागीं मिरवा सदय ॥ तों पश्चात्तापउदय ॥ चरपटदेहीं करितों मी ॥ ११ ॥ ऐसें बोलूनि अवधूताप्रती ॥ पाहिली शीघ्र लुप्तग्रामक्षिती ॥ पवित्र

---

१ ब्रह्मदेवाच्या वीर्यापासून जन्मलेला प्राणी. २ अंतःकरणरूपी नदींत. ३ चार शक्ती एकत्र आल्या.

होऊनि विद्यार्थी ॥ सत्यश्रव्यातें भेटला ॥ १२ ॥ म्हणे महाराजा गुरुवर्या ॥ मी विद्यार्थी विद्याकार्या ॥ तरी मजवरी करूनि दया ॥ विद्यारत्न ओपावें ॥ १३ ॥ मग अवश्य म्हणोनि तो ब्राह्मण ॥ अभ्यास-विद्यकारणें ॥ कुलंब ऐसें स्वदेहा नामाने ॥ सत्यश्रव्या वदलासे ॥ १४ ॥ कुलंब नामें नारदमुनी ॥ आणि चरपट नामेंकरोनीं ॥ उभयतां बैसूनि एकासनीं ॥ अभ्यास करिती सद्विद्या ॥ १५ ॥ परी कोठेंही न लागे ठिकाण ॥ तां अवसर आला दैवेंकरोन ॥ तया ग्रामीं एक यजमान ॥ पाचारावया पातला ॥ १६ ॥ तयाचे गृहीं प्रयोजन ॥ करणें होतें ओटीभरण ॥ तो ग्रामजोशी म्हणोन ॥ पाचारावया पातला ॥ १७ ॥ पातला परी सत्याश्रवा ॥ बैसला होता अर्चूनि देवा ॥ मग चरपटा सांगोनि मनोभावा ॥ नारदासह पाठविला ॥ १८ ॥ चरपट जाऊनि तयाचे धामीं ॥ विधी उरकला मनोधर्मीं ॥ उपरी यजमान दक्षिणापाणी[1] ॥ येता झाला महाराजा ॥ १९ ॥ नारदें पाहूनिया संधी ॥ स्मरण झालें पूर्वविधी ॥ चरपटमनीं कलह नव्हता कधीं ॥ परी नारदें योजिला ॥ १२० ॥ बैसलें होते कार्यालागुनी ॥ तों नारद बोले चरपटासी वाणी ॥ दक्षिणा न घेतां तूं गुणी ॥ योगपुरुषा योगज्ञाना ॥ २१ ॥ जरी तूं दक्षिणा हातीं घेसी ॥ तरी योग्य न वाटे आम्हांसी ॥ आपण उभयतां अज्ञान विद्यार्थी ॥ भागाभाग [illegible]जेना ॥ २२ ॥ तरी उगलाांच[2] चाल चरपटा उठोनि ॥ सत्यश्रवा येईल तव दक्षिणा घेऊनी ॥ चरपट म्हणे रिक्तहस्तेकरोनी ॥ कैसें जावें सदनासी ॥ २३ ॥ नारद म्हणें तूं दक्षिणा घेसी ॥ परी अमान्य होईल तव पित्यासी ॥ येरू म्हणे कसरतेसी ॥ करूनि दक्षिणा घेईन मी ॥ २४ ॥ कसरत करूनि सवाई पाडें ॥ द्रव्य ठेवितां तातापुढें ॥ मग तो काय बोलेल वाकुडें ॥ भलेपणा दावील कीं ॥ २५ ॥ तों ती दक्षिणा अति सान ॥ नव्हती उभयतांच्या स्वरूपाप्रमाण ॥ तेणेंकरूनि चरपट मनें ॥ खिन्न झाला धार्मिक तो ॥ २६ ॥ ऐसें उभयांचें झालें भाषण ॥ तों यजमान आला दक्षिणा घेऊनि ॥ चरपटाहातीं देत

---

१ हातांत दक्षिणा घेतलेला. २ मुकाट्यानें.

दिव्यभव्य विप्र प्राज्ञी ॥ वेष द्वितीय नटलासे ॥ ४३ ॥ होऊनि दिव्य ब्राह्मण ॥ दुर्गालयीं आला दर्शना म्हणोन ॥ भगवतीतें नमस्कारून ॥ चरपटासमीप बैसला ॥ ४४ ॥ म्हणे कोण जी कां हो येथ ॥ बैसले आहां चिंतास्थित ॥ येरू ऐकूनि सकळ वृत्तांत ॥ तयापाशीं निवेदी ॥ ४५ ॥ ऐकूनि चरपटाचें वचन ॥ म्हणे पिसाट झाला ब्राह्मण ॥ ऐशा क्रोधें पुत्रालागून ॥ दुखविलें वृद्धानें ॥ ४६ ॥ आपुले चरणीं चरणसंपुट ॥ पुत्रापाशीं येतां नीट ॥ मग पुत्रमर्यादा रक्षूनि चोखट ॥ माहात्म्य आपुलें रक्षावें ॥ ४७ ॥ ऐशी चाल जगतांत ॥ प्रसिद्धपणीं आहे वर्तत ॥ तरी मतिमंद तो वृद्ध निश्चित ॥ बुद्धिभ्रष्ट म्हणावा ॥ ४८ ॥ तरी ऐशियाचा संग त्यजून ॥ तूं सेवावें महाकानन ॥ परतोनि त्याच्या वदना वदन ॥ दावूं नये पुत्रानें ॥ ४९ ॥ ऐसें बोलतां नारदमुनी ॥ चरपटा क्रोध अधिक मनीं ॥ दाटला पश्चात्तापें करूनी ॥ अधिकोत्तर नेटका ॥ १५० ॥ मग त्या विप्रालागीं बोलत ॥ म्हणे मम गृहीं जाऊन गुप्त ॥ कुलंब नाम विप्र यथार्थ ॥ पाचारूनि आणावा ॥ ५१ ॥ त्यातें घेऊनि स्वसंगती ॥ आम्ही जाऊं विदेशाप्रती ॥ पाहूनि सबळ सद्गुणमूर्ती ॥ विद्या सकळ अभ्यासूं ॥ ५२ ॥ अवश्य म्हणोनि तो ब्राह्मण ॥ भगवती दुर्गाबाहेर येऊन ॥ त्या स्वरूपा लोप करून ॥ कुलंबवेष नटलासे ॥ ५३ ॥ पुन्हां त्यापाशीं शीघ्र येऊन ॥ केली चरपटालागी देखण ॥ म्हणे पिसाट झाला तो ब्राह्मण ॥ हिताहित कळेना ॥ ५४ ॥ तरी ऐसिया क्रोधापासीं ॥ आम्ही न राहूं निश्चयेंसीं ॥ तरी आणिक गुरु पाहूनि महीसी ॥ विद्यलागीं अभ्यासूं ॥ ५५ ॥ ऐसें बोलतां कुलंब वचन ॥ अधिकोत्तर चरपटमन ॥ पश्चात्ताप दाटून ॥ कुलंबचित्तीं मिरवला ॥ ५६ ॥ म्हणे सख्या अन्य क्षेत्रासी ॥ आपण राहूनि उभयतांसी ॥ दोघे एकचि मार्गासी ॥ वर्तणुकीं राहूंया ॥ ५७ ॥ करूं एकचित्तें आपणास ॥ पडणार नाहीं दुःखलेश ॥ गुरु संपादूनि निःशेष ॥ विद्येलागीं अभ्यासूं ॥ ५८ ॥ ऐसें बोलतां चरपटासी ॥ अवश्य म्हणे विधिसुत त्यासी ॥ तत्काळ सांडूनियां नगरासी ॥ मुनिराज ऊठला ॥ ५९ ॥ मग चरपट आणि नारदमुनी ॥ उभयतां चालिले मार्ग लक्षूनी ॥

पांच कोश लंघितां अवनी || नारद बोले तयातें || १६० || म्हणे सखया ऐक वचन || आपण पाहूं बद्रिकाश्रम || श्रीबद्रिकेदारा नमून || काशीक्षेत्रीं मग जाऊं || ६१ || तये क्षेत्रीं विद्यावंत || विप्र आहेत अपरिमित || कोणी आवडेल जो चित्तांत || विद्या त्यायाशीं अभ्यासूं || ६२ || ऐसें बोलतां कुलंच चरपटाप्रत || अवश्य म्हणे विप्रपुत्र || मार्ग धरूनि बद्रिकाश्रमातें || पाहावया चालिले || ६३ || मार्गी करूनि भिक्षाटन || पाहते झाले बद्रिकाश्रम || केदारेश्वर देवालयांत जाऊन || बद्रिकेदार नमियेला || ६४ || नमितां उभयें श्रीकेदार समर्थ || तों प्रगट झालें मच्छिंद्रदत्त || तें पाहूनि विधिसुत || तयांपाशीं पातले || ६५ || दत्तचरणीं ठेवूनि माथा || आणिक नमी मच्छिंद्रनाथा || तें पाहूनि चरपटी तत्वतां || तोही वंदी उभयतांसी || ६६ || चरपटें उभयतां करूनि नमन || पुसतसे तो कुलंबाकारण || म्हणे महाराजा हे कोण || उभयतां असती पैं || ६७ || नारद म्हणे ओळखीं नयनीं || अत्रिसुत हा दत्तात्रेय मुनी || आणि मच्छिंद्र जती ऐकसी कानीं || तोचि असे हा ब्राह्मणा || ६८ || यानंतर मी देवऋषी || नारद म्हणती या देहासी || तव कार्यार्थ कुलंबवेषीं || मानवदेहीं नटलों मी || ६९ || ऐसें ऐकतां चरपटवचन || कुलंबचरणीं माथा ठेवून || म्हणे महाराजा स्वरूप दावून || सनाथ करा मज आतां || १७० || नारद म्हणे ऐक वचन || आम्ही स्वरूप दावूं त्रिवर्ग जाण || परी बा गुरुप्रसादाविण || न देखवे गा तुजलागीं || ७१ || तरी गुरुप्रसादमंत्र कानीं || रिघावा होतांचि ध्यानीं || मग आम्हीच काय दिसती त्रिभुवनीं || ब्रह्मस्वरूप होशील तूं || ७२ || यावरी बोले चरपटनाथ || कोणता पाहूं गुरु येथ || तुम्हांपक्षां प्रतिष्ठावंत || भुवनत्रयीं असेना || ७३ || तरी मज अनुग्रह द्यावा येथें || करावें स्वरूपीं सनाथ मातें || नारद म्हणे दत्तात्रेयातें || कारण[1] आपुलें संपादा || ७४ || ऐसें बोलतां नारदमुनी || श्रीदत्तात्रेय कृपा करूनी || ठेविता झाला वरदपाणी || चरपटमौळीं तेधवां || ७५ || संकल्पित स्थिर तनु मन || कायावाचा

---

१ काम.

जीवित्वप्राण ॥ चित्त बुद्धि अंतःकरण ॥ घेतलें गोवूनि संकल्पीं ॥ ७६ ॥ मग वरदहस्त ठेवूनि मौळीं ॥ कर्णी ओपिली मंत्रावळी ॥ ओपितांचि अज्ञानकाजळी ॥ फिटूनि गेली तात्काळ ॥ ७७ ॥ ब्रह्मदर्शन खुणाव्यक्त ॥ होतांचि देखिलें सत्तत्त्व तेथ ॥ लखलखीत तेज अद्भुत ॥ मित्रापरी भासलें ॥ ७८ ॥ कीं औदुंबरींचा ठाव सांडून ॥ मिरवती पृथ्वीवरून ॥ तेवीं विधिपुत्र वसुनंदन ॥ तेजेंकरूनि गहिंवरलें ॥ ७९ ॥ तें चरपटें पाहूनि तेजोसविता ॥ त्रिवर्गा चरणीं ठेविला माथा ॥ तो अवसर पाहूनि तत्त्वतां ॥ उमाकांत प्रगटला ॥ १८० ॥ प्रगट होतां अपर्णापती ॥ चरपटा सांगे मच्छिंद्रजती ॥ दशकर[1] नमींकां कृपामूर्ती ॥ भेटावया आलासे ॥ ८१ ॥ ऐसें ऐकतां चरपटनाथ ॥ शिवा नमीतसे आनंदभरित ॥ मग दशकर कवळूनि हृदयांत ॥ मुखालागीं कुरवाळी ॥ ८२ ॥ कुरवाळूनि म्हणे अत्रिसुता ॥ विद्या सांगावी चरपटनाथा ॥ नवांच्या गणीं करूनि सरता ॥ नाथपंथीं मिरवीं कां ॥ ८३ ॥ अवश्य म्हणोनि अत्रिसुत ॥ चरपटासी विद्या अभ्यासीत ॥ सकळ शास्त्रीं झाला ज्ञात ॥ उपरी तपा बैसविला ॥८४॥ मग नागपात्री अश्वत्थीं जाऊन ॥ द्वादश वर्षें वीरसाधन ॥ नऊ कोटी सात लक्ष रत्न ॥ शाबरी कवित्व पैं केलें ॥ ८५ ॥ यापरी मंत्रविद्या करून ॥ मेळविले सुरवर मंडण ॥ स्वर्गदेवता तोषवून ॥ विद्यावरू[2] घेतला ॥ ८६ ॥ मग श्रीगुरू अत्रिसुत ॥ सेविता झाला गिरनारपर्वत ॥ येरीकडे चरपटनाथ ॥ तीर्थावळी चालिला ॥ ८७ ॥ श्रीरामेश्वर गोकर्ण महाबळेश्वर ॥ जगन्नाथ हरिहरेश्वर ॥ काशी मनकर्णिका विश्वेश्वर ॥ तीर्थें सेवीत चालिला ॥ ८८ ॥ तीर्थें करितां अपरिमित ॥ सच्छिष्य नव झाले त्यांत ॥ ते नवशिष्य प्रख्यातवंत ॥ सिद्धकळा जाणती ॥ ८९ ॥ राघवसिद्ध बाळसिद्ध ॥ गोकाटसिद्ध जाबुसिद्ध ॥ नैमित्यिक सारेंद्रक हुक्ष प्रसिद्ध ॥ द्वारभैरव रणसिद्ध तो ॥ १९० ॥ ऐसे चरपटाचे नवसिद्ध वर्ण ॥ शाबरी विद्यंत असती पूर्ण ॥ चौऱ्यायशीं सिद्ध नवांपासून ॥ उदयवंत पावले ॥ ९१ ॥ जोगी शारंगी

१ शंकर. २ विद्येचा वर.

निजानंद ॥ नैननिरंजन यदु प्रसिद्ध ॥ गैवनक्षुद्र कास्त सिद्ध ॥ रेवणनाथाचे असती पैं ॥ ९२ ॥ उरेश सुरेश धुरेश कुहर ॥ केशमर्दन सुद्धकपूर ॥ भटेंद्र आणि कटअवा साबर ॥ हे नवसिद्ध भर्तरीनाथाचे ॥ ९३ ॥ दक्षेंद्र आणि अनिर्वा अवरोक्ष ॥ कामुकार्णव सहनसिद्ध प्रसिद्ध ॥ दक्षलायन देवसिद्ध ॥ पार्क्षेंद्र साक्ष मच्छिद्राचे सिद्ध हे ॥ ९४ ॥ निर्णयार्णव हरदंतान ॥ भोमान हुक्षे कृष्णपलायन ॥ हेमा क्षेत्रांत रत्नागर नाम ॥ गोरक्षाचे हे असती ॥ ९५ ॥ विनयभास्कर दत्तधात ॥ पवनभार्गव सुक्षार्णव यथार्थ ॥ कविटशर्वा वधम प्रोक्षित ॥ नव जालिंदराचे हे असती ॥ ९६ ॥ शारुक वालुक शरभ सहन ॥ प्रोक्षित-शैर्भ कोकिल नाम ॥ कोस्मितवाच संपति नवही पूर्ण ॥ कान्हिपाचे हे असती ॥ ९७ ॥ यापरी चौरंगीचे सहा सिद्ध ॥ लोम भ्रातरक चिरकालवृन्द ॥ नारायण कालिका साव्रजी प्रसिद्ध ॥ चौरंगीचे असती पैं ॥ ९८ ॥ मीननाथ अडबंगीनाथ ॥ यांचे सहा सिद्ध सिद्धिवंत ॥ सुलक्षा लुक्ष मोक्षार्णव समर्थ ॥ द्वार भद्राक्ष सहावा ॥ ९९ ॥ एकूण चौऱ्यायशीं सिद्धांचा झाडा पूर्ण ॥ ग्रंथीं वदला धुंडीनंदन ॥ मालू नर-हरीचा वंशिक पूर्ण ॥ सेवक असे संतांचा ॥ २०० ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ अष्टत्रिंशतितमोऽध्याय गोड हा ॥ २०१ ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ शुभं भवतु ॥ ॥ अध्याय ३८ ॥ ओव्या २०१ ॥

॥ नवनाथभक्तिसार अष्टत्रिंशतितमोऽध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी आदिनाथा ॥ कर्पूरवर्णा उरगभूषिता[1] ॥ बोलवीं पुढें ग्रंथार्था ॥ नवरसादि कृपेनें ॥ १ ॥ मागिले अध्यायीं केलें कथन ॥ चरपटीचा होऊनि जन्म ॥ दत्तदीक्षा पुढें घेऊन ॥ नाथपंथीं मिरवला ॥ २ ॥ उपरी एकादश नाथांकारन ॥ चौऱ्यायशीं सिद्ध झाले पूर्ण ॥ तयांचें सांगितले नाम ॥ यथाविधीकरूनियां ॥ ३ ॥ एक गहनी वेगळा करून ॥ बहात्तर आठांनीं केले निर्माण ॥ उपरी मीननाथ चौरंगी आडबंगण ॥ बारा सिद्ध निर्मिले ॥ ४ ॥ एकूण चौऱ्यायशीं सिद्ध पूर्ण ॥ पुढें आतां ऐका कथन ॥ चरपटी करी तीर्थाटन ॥ कथा कैसी वर्तली ॥ ५ ॥ गया प्रयाग काशीहून ॥ जगन्नाथ मल्लिकार्जुन ॥ फणिपर्वत रामेश्वर करून ॥ कुमारीदैवत[2] पाहिलें ॥ ६ ॥ बारा मल्हार हिंगलाज ॥ बारा लिंगे तेजःपुंज ॥ सप्त मोक्षपुऱ्या पाहोनि सहज ॥ महीप्रदक्षिणा घातली ॥७॥ सकळ महीचें झाले तीर्थ ॥ गुप्त प्रगटे अत्यद्भुत ॥ परी एक राहिले इच्छिलें तीर्थ ॥ स्वर्गपाताळ तीर्थांत ॥ ८ ॥ करूनि मणिकर्णिकेचें स्नान ॥ सकळ स्वर्ग यावें पाहून ॥ उपरी पाताळभुवनीं जाण ॥ भोगावती[3] वंदावया ॥ ९ ॥ ऐसा विचार करूनि चित्तीं ॥ गेला बद्रिकाश्रमाप्रती ॥ तेथें नमूनि उमापति ॥ पुढें चालिला महाराजा ॥ १० ॥ व्यानप्रयोगीं भस्मचिमुटी ॥ चर्चूनियां निजललाटा ॥ तेणेंकरूनि वातगतीं ॥ गमनातें दावीतसे ॥ ११ ॥ मग आदित्यानामी मंत्र जपून ॥ प्रत्यक्ष केला नारायण ॥ तो मागें पुढें सिद्ध होऊन ॥ मार्गापरी गमतसे ॥ १२ ॥ कीं मनयोगाचा धीर धरूनि करीं ॥ चरपट लंघी महेंद्रगिरी ॥ शैल्यबर्फलहरी ॥ अंगीं झगट करीतसे ॥ १३ ॥ सवितातेज अति अद्भुत ॥ परम तीव्र दाहाते करीत ॥ तेणेंकरूनि बर्फगणांत ॥ वितळपणीं मिरवत ॥ १४ ॥ जैसें पर्जन्यकाळीं महीं ॥ वितळे मित्रतेजप्रवाहीं ॥ त्याचि न्यायें ते समयीं ॥ हिमाचलकण वहिवटले ॥ १५ ॥ ऐसी करूनि गमनास्थिती ॥ लंघूनि गेला स्वर्गाप्रती ॥ तों प्रथम शृंगमारुती ॥ सत्यलोका पाहिलें ॥ १६ ॥

---

१ सर्पाचें भूषण असणाऱ्या (शंकरा). २ कन्याकुमारी. ३ पाताळगंगा.

ऐसें म्हणून स्वचित्तांत ॥ नारद जातां आपुल्या स्थानाप्रत ॥ यासही लोटले दिन बहुत ॥ परी शब्द चित्तांत रक्षीतसे ॥ ३३ ॥ तों सांप्रतकाळीं चरपुटमुनी ॥ विद्यापात्र प्रळयाग्नी ॥ तें पाहूनि जल्पे नारद मुनी ॥ इंद्र आहुतीं योजावा ॥ ३४ ॥ ऐसे कामरत्नीं इच्छाधामीं ॥ रक्षीत असतां देवस्वामी ॥ तों एके दिवशीं श्रवणउगमीं ॥ शृंगारिला चरपट तो ॥ ३५ ॥ म्हणे बांधवा ऐक वचन ॥ कामें वेधलें माझें मन ॥ कीं अमरकुसुमवाटिकाश्रम[१] ॥ पाहूं क्रीडेकारणें ॥ ३६ ॥ चरपट म्हणे अवश्य मुनी ॥ चला जाऊं येचि क्षणीं ॥ ऐसा विचार करोनि मनीं ॥ अमरपुरीं चालिले ॥ ३७ ॥ मार्गीं चालतां चरपटनाथ ॥ शांतपणें महीं पाऊल पडत ॥ तें पाहूनि कमलोद्भवसुत ॥ चरपटातें बोलतसे ॥ ३८ ॥ म्हणे सखया जाणें येणें ॥ आहे परम लंबितवाणें ॥ तरी गमन ऐसे चालीनें ॥ घडोनि कैसें येईल ॥ ३९ ॥ चरपट म्हणे आम्ही मानव ॥ आम्हुची हीच चाली काय करावें ॥ तुम्हांपाशी असे चपल उपाव ॥ तरी तेणेंकरूनि मज न्यावें कीं ॥ ४० ॥ नारदें ऐसे शब्द ऐकून ॥ कार्यकामनीं मोहित मन ॥ मग मार्गालागीं स्थिर होऊन ॥ गमनकळा अर्पिली ॥ ४१ ॥ जो महाद्भुत कमलापती ॥ तेणें दिधली होती नारदाप्रती ॥ ती प्रारब्धबळें चरपटाप्रती ॥ लाधली असे अवचितीं ॥ ४२ ॥ ती गमनकळा कैसी स्थित ॥ इच्छिल्या ठाया ती नेत ॥ आणि त्रिभुवनांतील सकळ वृत्तांत ॥ दृष्टीपुढें बैसतो ॥ ४३ ॥ आयुष्य भावी वर्तमान ॥ गुप्तकृत्यें झाली होऊन ॥ कोण्या ठायीं वसे कोण ॥ सकळ दृष्टी पडतसे ॥ ४४ ॥ ऐसी कळा ती गमनस्थिती ॥ चरपटातें होतां प्राप्ती ॥ मग हृदयीं सरिताभरतीं ॥ तोय आनंदाचें लोटलें ॥ ४५ ॥ मग उभय एके कळेंकरून ॥ मार्गीं करिते झाले गमन ॥ एकासारखा एक चंडकिरण[२] ॥ स्वर्गालागीं मिरवले ॥ ४६ ॥ मग लवतां डोळियाचें पातें ॥ मनोवेगीं अपूर्व असत ॥ गगनचुंबित मार्गे अमराक्षितींत ॥ कुसुमवाटिकेंत पातले ॥ ४७ ॥ तंव तेथें नाना तरू विस्तीर्ण ॥ गगनचुंबित विशाल वन ॥ ज्यांच्या कुसुमसुगंधेंकरून ॥

---

१ नंदनवन. २ दोघे एकसारखे जणूं सूर्यच.

अमोघ पाषाण मिरवती ॥ ४८ ॥ सहस्र योजन कानन समस्त ॥ झालें आहे गंधव्यक्त ॥ ते पाहूनियां चरपटनाथ ॥ परम चित्तीं आल्हादे ॥ ४९ ॥ मग कुसुमवाटीं करितां गमन ॥ खेळती नाना क्रीडावचनें ॥ खेळतां खेळतां येती दिसुन ॥ पीयूषफळें[1] त्या ठाया ॥ ५० ॥ नारदासी म्हणे चरपटनाथ ॥ फळें भक्षावीं कामना होत ॥ नारद म्हणे कोणीं हस्त ॥ धरिला आहे तुमचा ॥ ५१ ॥ मग मन मानेल तैसें फळ ॥ तोडूनियां तपोबळ ॥ भक्षण करिती एकमेळ ॥ उभय सुत विधीचे पैं ॥ ५२ ॥ तयांच्या बीजसाली सांडून ॥ पीयूषरसासी करिती सेवन ॥ उपरी सांडूनि तें स्थान ॥ अनेक स्थानें सेविती ॥ ५३ ॥ फळें तोडितां पक्कशाखा ॥ महीं पडती विभक्त रुखा ॥ ऐसी ठाई ठाई कुसुमवाटिका ॥ महीतें दर्शवी ॥ ५४ ॥ यापरी उभय ते समयीं ॥ कुसुमें तोडिती गंधप्रवाहीं ॥ मणि भूषणमिषें सर्व देहीं ॥ घेऊनि कांहीं जातातीं ॥ ५५ ॥ तों ब्रह्मदेव देवतार्चनीं ॥ बैसतां ठेविती पुढें नेऊनी ॥ म्हणती ताता हिंडता काननीं ॥ अपूर्व पुष्पें आणिलीं ॥ ५६ ॥ ऐसे धैर्यें ते नित्य ॥ उभय पाहती बागाइत ॥ परी रक्षक येतां मार्गीं तेथ ॥ निजदृष्टीनें न दिसती ॥ ५७ ॥ मनांत होऊनि साशंकित ॥ म्हणती कोण येतो न कळे येथ ॥ सकळ नासूनि बागाइत ॥ जात आहे येथुनी ॥ ५८ ॥ मग ते रक्षक पाळतीवरती ॥ गुप्त बैसती अन्यक्षेत्रीं ॥ तों एके दिनीं उभय ते ॥ कुसुमवाटिके संचरले ॥ ५९ ॥ संचरतांचि विभक्त ठाया ॥ चरपट गेला फळें तोडावया ॥ तों रक्षक येऊनि पृष्ठीमाया ॥ चरपटातें धरियेलें ॥ ६० ॥ तें नारदानें पाहून ॥ त्वरेंकरूनि केलें पलायन ॥ स्वस्थानासी जाऊन ॥ स्थिर होऊनि राहिला ॥ ६१ ॥ येरीकडे लतिकापाळ[2] ॥ धरूनियां चरपटबाळ ॥ येतांचि भेदिलें मुखकमळ ॥ हस्तेंप्रहारेंकरूनियां ॥ ६२ ॥ तेणें कोपोनि तपोकेसरी ॥ कीं अपूर्व भासे वैश्वानरी ॥ मग तीव्राशिखा आहुती बनकरी[2] ॥ चावावया धांवतसे ॥ ६३ ॥ करीं कवळूनि भस्मचिमुटी ॥ वाताकर्षण जल्पे होटीं ॥ तेणंकरूनि बनकर थाटीं ॥ व्याप्त झाले सकाळिक ॥ ६४ ॥ परम अस्त्र तें

---

१ अमृतफळें. २ माळी, बागवान.

कठिण ॥ सकळांचें भेदलें हृदयस्थान ॥ तेणें देहींचा सकळ पवन ॥ कुंठित झाला ते समयीं ॥ ६५ ॥ कुंठित होता श्वासोच्छ्वास ॥ तेणें प्राण झाले कासाविस ॥ सकळ उलथोनि महीस ॥ डोळां विकास दाटला ॥ ६६ ॥ गात्रें कांपती थरथराट ॥ मुखीं रुधिराचा पूरलोट ॥ नेत्र वटारूनि स्थूळवट ॥ बुबुळें दाविताती ॥ ॥ ६७ ॥ ऐसा होतां विपर्यास ॥ तों आणिक बनकर त्या ठायास ॥ मागूनि येतां सहज स्थितीस ॥ तेथें पाहिलें सकळिकां ॥ ६८ ॥ तों अव्यवास्थित सकल बनकर ॥ पडिले आहेत महीवर ॥ ऐसें पाहूनि करिती विचार ॥ तों सिद्ध बाळक पाहिला ॥ ६९ ॥ परम तेज अति कठिण ॥ देदीप्यरूप तेज गहन ॥ त्यातें दृष्टी पाहून ॥ मागचे मार्ग ते सरले ॥ ७० ॥ त्वरें येऊनि नगरक्षिती[1] ॥ म्हणती महाराजा हे नृपती ॥ एक जोगी अर्कस्थिती ॥ आला असे महाराजा ॥ ७१ ॥ बाळरूपी अति सान ॥ तेणें बनकरांचे घेतले प्राण ॥ हृदयीं पेटला प्रळयानळासमान ॥ दशा भिरवूं म्हणतसे ॥ ७२ ॥ आणीक वल्ली तरू पाहात ॥ फिरत आहे बागाइत ॥ न चले आमुचें माहात्म्य तेथ ॥ म्हणोनि आलो या ठाया ॥ ७३ ॥ मग पाचारूनि सुरवरमेळ[2] ॥ इंद्र म्हणे तुम्हीं जाऊनि सकळ ॥ शासन करूनियां बाळ ॥ धरूनि आणा मजपुढें ॥ ७४ ॥ नावरे तरी करा बंधन ॥ शस्त्रास्त्रीं करावें खंडन ॥ युक्तिप्रयुक्तिकरून ॥ अरिष्टातें दवडा कां ॥ ७५ ॥ ऐसें बोलतां देवपाळ ॥ सकळ देव उठले सबळ ॥ चरपटप्रतापसमुद्रजळ ॥ प्राशन करूं पाहती ॥ ७६ ॥ कीं तें सैन्य नोहे वडवानळ ॥ अति शोभूनि शिखाजाळ ॥ शस्त्रास्त्रीं महादळ ॥ घेऊनियां चालिले ॥ ७७ ॥ येतांचि कुसुमवाटीनिकटीं ॥ चरपट पाहता झाला दृष्टीं ॥ मग सावध राहूनि कोपार्णव[3] पोटीं ॥ लहरा[4] सोडूं म्हणतसे ॥ ७८ ॥ भस्मचिमुटी करीं कवळून ॥ सावध उभा ब्रह्मनंदन ॥ तों देवसैन्य अपार घन ॥ निकट येऊनि बोलती ॥ ७९ ॥ पाहूनि तयाचें तीव्रपण ॥ मनीं म्हणे ब्रह्मनंदन ॥ व्यर्थ विद्या अपार शीण ॥ कासयासी करावा ॥ ८० ॥ सकळ अस्त्र-

---

१ नगरांत. २ मुख्य देवांना. ३ क्रोधरूपी सागर. ४ उसळू लागला.

प्रतापतरणी ॥ त्यांत अस्त्र मुकुटमणी ॥ तेंचि द्वंद्वासी पाठवूनी ॥ वाताकर्षण रुझवावा ॥ ८१ ॥ मग हातीं भस्माचिमुटी ॥ वाताकर्षण झालें होटीं ॥ पाहूनि देवेचमूथाटी[1] ॥ सव्य[2] अपसव्य[3] फेंकीतसे ॥ ८२ ॥ मग तो अस्त्रप्रयोग कठिण ॥ सकळ चमू[4] घालीं वेष्टून ॥ सर्वा हृदयीं संचरून ॥ आकर्पिला वात तो ॥ ८३ ॥ सर्वांतें वात होतां लिप्त ॥ श्वासोच्छ्वास झाले कुंठित ॥ मग ते शस्त्रअस्त्र हस्त ॥ मोकलोनि देताती ॥ ८४ ॥ प्राण होऊनि कासाविस ॥ देह सांडिती स्वर्गमहीस ॥ रुधिर येऊनि आननास[5] ॥ पूर वाहे भडभडां ॥ ८५ ॥ नेत्रद्वारें वटारून ॥ सकळ सांडू पाहती प्राण ॥ गात्रें विकळ शवसमान ॥ सकळ काननीं मिरवले ॥ ८६ ॥ ऐशा दशेंत देव सघन ॥ होतां येरीकडे पाकशासन[6] ॥ हेर भृत्य पाठवून ॥ समाचार आणवी ॥ ८७ ॥ येऊनि हेर पाहूनि तेथें ॥ सांगते झाले अमरपाळातें[7] ॥ म्हणती महाराजा अत्यद्भुत ॥ देव सर्वस्वीं निमाले ॥ ८८ ॥ निमाले परी पुढें आतां ॥ येथें येऊनि अमरनाथा ॥ तुमचे सकळ जीविता ॥ ओस नगरी करील कीं ॥ ८९ ॥ बाळरूप दिसतो सान ॥ परी कृतांताचा घेईल प्राण ॥ प्रळयरुद्र तो आकर्षण ॥ करील मही वाटतसे ॥ ९० ॥ कीं महाप्रळय आजीच आला ॥ ऐसेपरी भासे आम्हांला ॥ ऐसें ऐकूनि बहु बोलां ॥ पाकशासन दचकतसे ॥ ९१ ॥ यावरी धैर्य धरोनि बोलत ॥ सिद्ध करा ऐरावत ॥ महाप्रळय वज्रघातें ॥ भग्न करणें तयासीं ॥ ९२ ॥ ऐसें ऐकूनि बोलती हेर ॥ म्हणती न्यून[8] काय झुंजणार ॥ परी तो धनुष्यालागीं शर ॥ न लावी अजूनि महाराजा ॥ ९३ ॥ पाहतां पाहतां रणांगणीं ॥ विपरीत करतो करणी ॥ उगीच श्वासोच्छ्वास कोंडुनी ॥ प्राण सोडितां झुंजार ॥ ९४ ॥ तेथें तुमचें वज्रअस्त्र ॥ काय करील सहस्त्रनेत्र ॥ तयाची विद्या गुप्तक्षेत्र ॥ कांहीं करूं नेदीचि ॥ ९५ ॥ नातरी उगलाचि जाईल प्राण ॥ मग सकळ राहील मुखभंजन ॥ तरी दशकरातें साहाय्य करून ॥ येथें आणावा महाराजा ॥ ९६ ॥ त्याचीं होतांचि दृष्टी ॥ याची होय

---

१ देवांचा सैन्यसमूह. २ उजव्या बाजूला. ३ डाव्या बाजूला. ४ सैन्य. ५ तोंडाला. ६ इंद्र. ७ इंद्राला. ८ क्षुद्र.

श्वासकुंठी ।। तरी महाराजा हे दयाजेठी ।। शिव साह्य करावा ।। ९७ ।। तरीच देव उठती पुढती ।। नातरी सकळांची होऊनि शांती ।। तस्मात् आतां युद्धाप्रती ।। जाऊं नये महाराजा ।। ९८ ।। ऐसें ऐकतां हेरभाषण ।। उठता झाला पाकशासन ।। वाहनारूढ प्रत्यक्ष होऊन ।। कैलासासी पातला ।। ९९ ।। तें शिवगणवेष्टित सदाशिव ।। बैसला होता महादेव ।। तों अकस्मात देवराव ।। जाऊनियां पोहोंचला ।। १०० ।। चरणावरी ठेवूनि माथा ।। म्हणे महाराजा आदिनाथा ।। तुम्हीं अमरपुरीं मज पतिता ।। अमर करोनि बैसविलें ।। १ ।। बैसविल्यावरी दानवें थोर ।। गांजिल्यावरी वारंवार ।। संकट निरसूनि सत्वर ।। पदस्थापना मज केली ।। २ ।। परी आतां निर्वाण आलें ।। देव सकळ प्राणा मुकलें ।। सांगावया तुम्हांसी वहिलें[१] ।। उरलों आहें इतुका मी ।। ३ ।। शिव म्हणे ऐसा कोण ।। आला आहे स्वर्ग चढून ।। शक्र म्हणे स्वदृष्टीनें ।। पाहिला नाहीं महाराजा ।। ४ ।। कुसुमलतिकेचा केला नाश ।। म्हणूनि पाठविलें सर्व देवांस ।। त्यांचा समूळ होतां प्राणनाश ।। पळूनि आलों येथें मी ।। ५ ।। ऐसें ऐकतां शिवशंकर ।। गणांसी आज्ञा देत सत्वर ।। सिद्ध होऊनि चला समग्र ।। समागमें माझिया ।। ६ ।। आणि विष्णूते करा श्रुत ।। तो होवो अनायासें सहित ।। ऐसें ऐकतां दूत ।। विष्णूसमीप धांवती ।। ७ ।। मग गणांसहित अष्ट भैरव ।। अष्ट पुत्र घेऊनि शिव ।। शतकोटिसमुदाव ।। अमरपुरीं पातला ।। ८ ।। चढाओढी रणांत ।। देव मिळाले समस्त ।। चरपटीनें दृष्टीं देखत ।। भस्मचिमुटी कवळिली ।। ९ ।। चित्तीं म्हणे कासया उशीर ।। उगाचि शीण करावा थोर ।। निवृत्ति करूनि थोर व्यवहार ।। बोलवावें सर्वांसी ।। ११० ।। ऐसें सिद्ध करूनि वचन ।। प्रयोगीं अस्त्र वाताकर्षण ।। अस्त्रदेवता सिद्ध करून ।। श्वास बंद शिवासहित ।। ११ ।। श्वास झाले कुंठित ।। शिवासहित देव झाले विगलित ।। मूर्च्छना येऊनि भूमीवरी पडत ।। प्राण सर्वांचे निघूं पाहती ।। १२ ।। असो शतकोटी गण ।। शिवासह पाकशासन ।। एकदांचि महीकारण ।। ढासळून पाडिले ।। १३ ।। जैं तरु पल्लवशाखीं ।। मूळ खंडतां पडती शेखीं ।। तेवीं अवस्था

१ प्रथम.

झाली निकी[1] ॥ महीवरी पडतसे ॥ १४ ॥ त्यापरी शिवादि शतकोटी गण ॥ मुख आच्छादी पाकशासन ॥ पुष्पवाटिके विकल प्राण ॥ मूर्च्छागत झाले ते ॥ १५ ॥ अवघे पडिले निचेष्टित ॥ परी नारद दुरोनि विलोकित ॥ हस्तपाद खुडितां हंसत ॥ अमरनाथा पाहुनी ॥ १६ ॥ मनीं म्हणे बरें झालें ॥ अहंकारी सर्व गळाले ॥ देवांमाजी कित्येक मेले ॥ शव झालें शरीराचें ॥ १७ ॥ कुसुमलतापाळक बनकर ॥ तैं सकळ सांडिले देहअवसर ॥ प्रेत होवोनि महीवर ॥ भयेंकरूनि पडियेले ॥ १८ ॥ कोणा रुधिराचा भडभडाट ॥ मुखीं अपार पूर लोटत ॥ श्वेतवर्ण चक्षुपाट ॥ वटारूनि दाविती ॥ १९ ॥ येरीकडे शिवदूत ॥ गेले होते वैकुंठांत ॥ विष्णु लक्षूनि महाद्भुत ॥ वृत्तांत सर्व सांगती ॥ १२० ॥ म्हणती महाराजा कमलाक्षा ॥ महीदक्षा सर्वसाक्षा ॥ राक्षसारी मोक्षमोक्षा ॥ निजदासां कैवारी ॥ २१ ॥ नेणों अमरवनीं कोण ॥ आला आहे बलिष्ट जाण ॥ तेणें सकळ देव केले तृण ॥ गतप्राण झाले ते ॥ २२ ॥ एकटा उरला अमरनाथ ॥ तोही शीघ्र येवूनि कैलासास ॥ स्तवूनियां उमानाथास ॥ युद्धालागीं गेलासे ॥ २३ ॥ शतकोटी गणांसहित ॥ वीरभद्रासह देव समस्त ॥ सर्वे घेवूनि उमानाथ ॥ युद्धालागीं गेलासे ॥ २४ ॥ भव[2] जातां अमरपुरीसी ॥ आम्हां पाठविलें तुम्हांपासीं ॥ आपण चलावे त्या कटकासी[3] ॥ म्हणोनि आम्हीं धांवलों ॥ २५ ॥ ऐसें ऐकतां मधुसूदन ॥ विचार न पाहतां विष्णुगण ॥ छपन्न कोटी मेळवून ॥ गरुडारूढ झालासे ॥ २६ ॥ टाळ ढोल दुंदुभिनाद ॥ समारंभें श्रीगोविंद ॥ अमरपुरींत झाला नाद ॥ ऐसें येवूनि पातले ॥ २७ ॥ समस्त बैसले घालूनि पोळा[4] ॥ आन्हाटिती विष्णुमंडळा ॥ धरा मारा शब्दकोल्हाळा ॥ एकदांचि करितातीं ॥ २८ ॥ शिवगण जे शिवासहित ॥ देवांसह अमरनाथ ॥ परम पाहूनि अवस्थित ॥ विष्णु मनीं क्षोभला ॥ २९ ॥ सकळ दूतां आज्ञापीत ॥ म्हणे तुमचा होय तात ॥ धरा मारा आलंबित ॥ शस्त्रेंअस्त्रें करूनियां ॥ १३० ॥ आपण घेवूनि सुदर्शन ॥ गांडीव सजविलें लवोन ॥ इतुकें चरपटनाथें लक्षून ॥ भस्माचिमुटी कवळीतसे ॥ ३१ ॥ मनांत म्हणे विष्णुकुमार ॥ सुदर्शन हें

१ खरोखर. २ शंकर. ३ सैन्यात. ४ मंडल.

आहे अनिवार ॥ तरी आपण आधींच वारासार[1] ॥ करूनियां बैसावें ॥ ३२ ॥ मग मोहनास्त्र जल्पूनि होटीं ॥ सुदर्शननामीं फेंकिली भस्मचिमुटी ॥ तें मोहनास्त्र सुदर्शनपोटीं ॥ जाऊनियां संचरलें ॥ ३३ ॥ तेणेंकरूनि सुदर्शन ॥ अचळ जड झालें मोहून ॥ तैसेंचि गांडीव आणि सकळ गण ॥ उठावले नेटकीं ॥ ३४ ॥ तें पाहूनि चरणस्थित ॥ काय करिता झाला नाथ ॥ विष्णुगण करूनि समस्त ॥ वाताकर्षण योजिलें ॥ ३५ ॥ वाताकर्षणप्रयोग नेटीं ॥ गणीं फेंकितां भस्मचिमुटी ॥ तेणें विष्णुकटक[2] सुभट[2] ॥ श्वासोच्छ्वासें दाटलें ॥ ३६ ॥ कोंडतांचि श्वासोच्छ्वास ॥ धैर्य न उरे मग समस्तांस ॥ मग देह सांडूनि सकळ धरणीस ॥ धुळीमाजी लोळती ॥ ३७ ॥ खरसायकें[3] मोकळे हस्त ॥ शस्त्रविकार झाला बहुत ॥ मुखीं रुधिर विचकूनि दांत ॥ नेत्र श्वेत करिताती ॥ ३८ ॥ सकळ सांडूं पाहती प्राण ॥ हस्तपाद आपटिती दुःखी होवून ॥ तें पाहूनि मधुसूदन ॥ सुदर्शन प्रेरीतसे ॥ ३९ ॥ सुदर्शनातें वैडूर्यखाणी ॥ कीं येवूनि राहिले सहस्र तरणी ॥ ऐसें अति चंचळाहुनी ॥ चपल महाअस्त्र तें ॥ १४० ॥ जैसा अश्वांत श्यामकर्ण ॥ कीं धेनुगणीं सुरभिरत्न ॥ तेवीं अस्त्र सुदर्शन ॥ जाज्वल्यपणीं मिरवे तें ॥ ४१ ॥ तें सुदर्शन कोपेंकरून ॥ प्रेरिता झाला रमारमण[4] ॥ परी तें नाथापाशीं येउन ॥ मोहेंकरून वेष्टलें ॥ ४२ ॥ चित्तीं म्हणे पिप्पलायन ॥ हा प्रत्यक्ष विष्णुनारायण ॥ स्वामी आपुला वाचवा प्राण ॥ घोट घेतला दिसेना ॥ ४३ ॥ तरी हें युद्ध पूर्ण नाहीं ॥ माझी परीक्षा पाही ॥ निमित्तें सहज करूनियां कांहीं ॥ खेळ मज दावीतसे ॥ ४४ ॥ ऐसा विचार करूनि चित्तीं ॥ नमन केलें नाथाप्रती ॥ नमूनियां दक्षिण हस्तीं ॥ जाउनियां विराजलें ॥ ४५ ॥ चरपटाहातीं सुदर्शन ॥ कुस्ती करितां मनोधर्म ॥ मग तो चरपट चांगुल-पणें ॥ प्रत्यक्ष विष्णु भासतसे ॥ येरीकडे वैकुंठनाथ ॥ आश्चर्य करीं स्वचित्तांत ॥ म्हणे मोहूनि सुदर्शनातें ॥ घेतलें कैसें अरिष्टानें ॥ ४७ ॥ मग हातीं गदा परताळून ॥ घेता झाला रमारमण ॥ तें चरपट तेथें दृष्टीं पाहून ॥ भस्मचिमुटी कवळीतसे ॥ ४८ ॥ वाताकर्षणप्रयोगमंत्र ॥ सिद्ध करोनि

---

१ आवरसावर. २ विष्णूच्या सैन्यांतील योद्धे. ३ तीक्ष्ण बाणांनीं. ४ विष्णु.

तपपात्र ॥ समोर लक्षोनि कंजगात्र[1] ॥ प्रेरी अस्त्र दुर्घट तें ॥ ४९ ॥ मग तें अस्त्र पवनगतीं[2] ॥ संचरतें झालें हृदयाप्रती ॥ तेणें झालें अरिष्ट अती ॥ घडाडूनि पडियेलें ॥ १५० ॥ हस्तविभक्त होवूनि गदा ॥ पडती झाली क्षितीं आल्हादा ॥ पांचजन्य प्रियप्रद गोविंदा ॥ सोडूनियां मिरवत ॥ ५१ ॥ ऐसा होतां अव्यवस्थित ॥ तें पाहूनियां चरपटनाथ ॥ मग विष्णूजवळी येवूनि त्वरित ॥ निजदृष्टीं विलोकी ॥ ५२ ॥ विलोकितां विष्णूलागुनी ॥ तों दृष्टीं पडला कौस्तुभमणी ॥ मग मनांत म्हणे आपणालागुनी ॥ भूषणातें घ्यावा हा ॥ ५३ ॥ ऐसें म्हणोनि स्वचित्तांत ॥ वैजयंतीही काढूनि घेत ॥ गळां ओपूनि मौळीं ठेवीत ॥ रत्नमुगुट विष्णूचा ॥ ५४ ॥ शंखचक्र आदिकरून ॥ हातीं घेतसे ब्रह्मनंदन ॥ गदा कक्षेमाजी घालून ॥ शिवापासीं पातला ॥ ५५ ॥ शिव पाहूनि निजदृष्टीं ॥ तों कपालपात्र[3] आणिलें पोटीं ॥ तें घेवूनि झोळीं त्रिपुटी ॥ सोडूनियां चालिला ॥ ५६ ॥ चित्तीं गमनागमनध्यान ॥ त्वरें पातला सत्यग्राम ॥ पितयापुढें शीघ्र येवून ॥ उभा राहिला चरपट तो ॥ ५७ ॥ पांचजन्य सुदर्शन ॥ सव्य अपसव्य कराकारण ॥ कक्षे गदा हृदयस्थान ॥ कौस्तुभ गळां शोभवी ॥ ५८ ॥ तें पाहूनि नाभिसुत ॥ विष्णुचिन्हें भूषणस्थित ॥ मौळीं मुगुट विराजित ॥ अर्कतेजीं चमकूनिया ॥ ५९ ॥ ऐसे चिन्हीं पाहतां विधी ॥ मनीं दचकला विशाळबुद्धि ॥ म्हणे मुला काय त्रिशुद्धी ॥ केलें आहेसी कळेना ॥ १६० ॥ मग चरपटाचा धरूनि हात ॥ आपुल्या अंकावरी घेत ॥ गोंजारूनि पुसत ॥ चिन्हें कोठूनि आणिली हीं ॥ ६१ ॥ येरू म्हणे ऐक तात ॥ सहज शक्राच्या कुसुमलतांत ॥ खेळत होतों पहात अर्थ ॥ मातें वनकरें तोडिलें ॥ ६२ ॥ मग त्यां कोपें वनकर ॥ मारूनि टाकिले महीवर ॥ तया कैवारें हरिहर ॥ झुंजावया पातले ॥ ६३ ॥ मग मी चित्तीं शांत होवून ॥ विकळ केले भवविभुप्राण[4] ॥ तया अंगींची भूषणें घेऊन ॥ आलों आहे महाराजा ॥ ६४ ॥ ऐसी ऐकतां चरपटगोष्टी ॥ परम दचकला परमेष्ठी[5] ॥ मग हृदयीं

---

१ कमलाप्रमाणें अवयव असलेला. २ वायुवेगानें. ३ भिक्षापात्र. ४ शंकराचे आणि विष्णूचे प्राण. ५ ब्रह्मदेव.

धरूनि नाथ चरपटी ॥ गौरवीत बाळातें ॥ ६५ ॥ म्हणे वत्सा माझा तात ॥ आजा तुझा विष्णु निश्चित ॥ महादेव तो आराध्यदैवत ॥ मजसह जगाचा ॥ ६६ ॥ तरी ते होतील गतप्राण ॥ मग मही त्यांवांचून ॥ आश्रयरहित होवून ॥ जीवित्व आपुलें न चाले ॥ ६७ ॥ तरी बाळा ऊठ वेगीं ॥ क्लेश हरोनि करी निरोगि ॥ नातरी मज जीवित्वभागीं ॥ अंत्येष्टी करूनि जाई कां ॥ ६८ ॥ ऐसें बोलतां चतुरानन ॥ चित्तीं वेष्टला कृपेंकरून ॥ म्हणे ताता उठवीन ॥ सकाळिकां चाल कीं ॥ ६९ ॥ मग विधि आणि चरपटनाथ ॥ त्वरें पातले अमरपुरींत ॥ तों हरिहर अव्यवस्थित[1] ॥ चतुराननें देखिले ॥ १७० ॥ मग प्रेमाश्रु आणूनि डोळां ॥ म्हणे वेगीं उठवीं बाळा ॥ वाताकर्षण चरपटें कळा ॥ काढूनियां घेतलें ॥ ७१ ॥ वातप्रेरकमंत्र जपून ॥ सावध केले सकळ देवजन ॥ उपरी जे कां गतप्राण ॥ संजीवनीनें उठविले ॥ ७२ ॥ सकळ सावध झाल्यापाठीं ॥ ब्रह्मा करीं धरूनि चरपटी ॥ विष्णुभवांच्या पद्पुटीं ॥ निजहस्तें लोटिला ॥ ७३ ॥ परी विष्णुचिन्ह भूषणस्थित ॥ पाहूनियां रमानाथ ॥ कोण हा विधीतें पुसत ॥ तोही प्रांजळ सांगतसे ॥ ७४ ॥ मग जन्मापासूनि अवतारलक्षण ॥ विधी सांगे देवांकारण ॥ विष्णु सकळ वृत्तांत ऐकून ॥ ग्रीवेलागीं तुकावी ॥ ७५ ॥ मग म्हणे मम भूषणें ॥ वर्तलें नाहीं विभक्तपण ॥ माझाचि अवतार जाण ॥ चरपटनाथ आहे हा ॥ ७६ ॥ मग परमश्रेष्ठी हस्तेंकरून ॥ चरपट आंगींचें काढूनि भूषण ॥ विष्णूलागीं देवून ॥ चरणीं माथा ठेवीतसे ॥ ७७ ॥ असो सकळांचें समाधान ॥ पावनि पावले स्वस्थान ॥ चरपट अवतार पिप्पलायन ॥ सर्व देवालागीं समजला ॥ ७८ ॥ कपालपात्र शिव धेवून ॥ गणांसह पावला स्वस्थान ॥ अमरपुरीं सहस्रनयन ॥ देवांसहित गेला असे ॥ ७९ ॥ मग विधीनें[2] चरपट करीं वाहून ॥ पाहतां झाला ब्रह्मस्थान ॥ येरीकडे नारद गायन ॥ करीत आला शक्रापाशीं ॥ १८० ॥ इंद्रालागीं नमस्कारून ॥ म्हणे तुम्हां झालें थोर विघ्न ॥ येथें कोणता नारद येवून ॥ कळी करून गेला असे ॥ ८१ ॥ आम्ही तुमच्या दर्शना येतां ॥ कळींचे नारद आम्हां म्हणतां ॥ तरी आजाचे कैसी

---

१ बेशुद्ध. २ ब्रह्मदेवाने.

बळव्यथा ॥ कोणें दाखविली तुम्हांसी ॥ ८२ ॥ ऐसें नारद बोलतां वचन ॥ मनीं खोंचला सहस्रनयन ॥ चित्तीं म्हणे हेंचि कारण ॥ नारद आम्हां भंवलासे ॥ ८३ ॥ ऐसें समजूनि स्वचित्तांत ॥ कळीचे नारद कदा न म्हणत ॥ अल्प पूजनें गौरवीत ॥ मग बोळविलें तयासी ॥ ८४ ॥ येरीकडे चतुरानन ॥ गेला स्वस्थाना चरपटीसी घेवून ॥ तयामागें नारद येवून ॥ सत्यलोकीं देखिला ॥ ८५ ॥ यापरी पुढें खेळीमळी ॥ पर्वणी उत्तम पावली बळी ॥ मणिकर्णिकेसी सर्व मंडळी ॥ स्नानालागीं जातसे ॥ ८६ ॥ एकवीस स्वर्गीचे लोक समस्त ॥ मणिकर्णिकेसी आले बहुत ॥ तयांमाजी चरपटीनाथ ॥ विधी घेवूनि आलासे ॥ ८७ ॥ मग तात पुत्र करूनि स्नाना ॥ परतोनि आले स्वस्थाना ॥ याउपरी सहजस्थित होवून ॥ संवत्सर भरला असे ॥ ८८ ॥ नारदविद्या पूर्ण गमन ॥ मनीं चिंतितां पावे स्थान ॥ तया मार्गें गौरवून ॥ भोगावतीसी पातला ॥ ८९ ॥ विधिसुत चरपटनाथ ॥ गमन करीत महीं येत ॥ तेथेंही करूनि अन्य तीर्थ ॥ भोगावतीसी जातसे ॥ १९० ॥ करूनि भोगावतींचें स्नान ॥ सप्त पाताळ दृष्टीं पाहून ॥ बळिरायाच्या गृहीं जावून ॥ वामनातें वंदिलें ॥ ९१ ॥ बळीनें करूनि परम आतिथ्य ॥ बोळविला चरपटीनाथ ॥ यापरी इच्छापूर्ण नाथ ॥ भ्रमण करी महीसी ॥ ९२ ॥ ऐसी कथा ही सुरस ॥ कुसुममाळा ओपी त्यास ॥ कवि माल्लू श्रोतियांस ॥ भावेंकरून अर्पीतसे ॥ ९३ ॥ नरहरीवंशी धुंडीसुत ॥ अनन्यभावें संतां शरणागत ॥ माल्लू ऐसें नाम देहाप्रत ॥ ज्ञानकृपें मिरवीतसे ॥ ९४ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ एकोनिचत्वारिंशत्ततिमोध्याय गोड हा ॥ १९५ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥

॥ नवनाथभक्तिसार एकोनचत्वारिंशतितमोऽध्याय समाप्त ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ जयजयाजी पंढरीनाथा ॥ पुंडलीकवरदा रुक्मिणीकांता ॥ दीनबंधो अनाथनाथा ॥ पुढें ग्रंथ बोलवीं ॥ १ ॥ मागिलें अध्यायीं रसाळ वचन ॥ तुवां बोलविलें कृपेंकरून ॥ स्वर्गीं चरपटीनाथें जाऊन ॥ इंद्राचा गर्व हरिलासे ॥ २ ॥ हरिहरांची जिंकूनि कोटी ॥ पुढें लोभाची भेटी ॥ गमनकळा नारदहोटीं ॥ प्राप्त झाली महाराजा ॥ ३ ॥ उपरी मनिकर्णिकेचें करूनि स्नान ॥ पुढें पातले पाताळभुवन ॥ घेवूनि बळीचा गौरव मान ॥ वामनातें भेटला ॥ ४ ॥ भोगावतीची करूनि आंघोळी ॥ पुनः पातला भूमंडळीं ॥ यावरी कथा पुढें कल्होळीं ॥ नवरसातें वाढी कां ॥ ५ ॥ असो आतां रमारमण ॥ ग्रंथाक्षरीं बैसला येवून ॥ तरी पुढें श्रोतीं सावधान ॥ कथारस घ्यावा कीं ॥ ६ ॥ इंद्र चरपटीनें जिंकला ॥ वैभवें मशकातुल्य केला ॥ तरी तो विस्मयवान खोंचला ॥ खडतरपणीं हृदयांत ॥ ७ ॥ मग जो गुरु वाचस्पती ॥ परम ज्ञाता सर्वमूर्ती ॥ सहस्रनयन तयाप्रती ॥ घेवूनियां बैसलासे ॥ ८ ॥ देवमंडळांत सहस्रनयन ॥ घेवूनि बैसलासे कनकासन ॥ जैसा नक्षत्रीं रोहिणीरमण ॥ अति तेजें मिरवला ॥ ९ ॥ ऐशा रीतीं पाकशासन ॥ बैसला सेवूनि सभास्थान ॥ मग बृहस्पती विस्मयरत्न ॥ चरपटप्रताप सांगतसे ॥ १० ॥ अहा वय धाकुटें सान स्वरूप ॥ परी अर्कासमान थोर प्रताप ॥ हरिहरादि करूनि लोप ॥ स्थापूनि गेला आपुलेचि ॥ ११ ॥ तरी वाताकर्षणविद्या सबळ ॥ देवदानव झाले निर्बळ ॥ नाथपंथीं हें महाबळ ॥ आतळलें कैसें कळेना ॥ १२ ॥ तरी यातें करूनि उपाय ॥ साध्य करावी इतुकी ठेव ॥ या कर्मासी कोण लाघव ॥ स्वीकारावें महाराजा ॥ १३ ॥ कीं तयाच्या गृहाप्रती जावून ॥ दास्य करावें मनोधर्में ॥ तोषवूनि सर्व कर्म ॥ महीवरी मिरवावें ॥ १४ ॥ असो यापरी यत्न करून ॥ भेट घ्यावी त्या गंवसून ॥ परी ते जोगी तीव्रपणें ॥ वर्तताती सर्वदा ॥ १५ ॥ तरी उगलीच[१] घेऊनि सद्दढ भेट ॥ अर्थ वदावा तयासी निकट ॥ परी काय चाड आम्हुची अलोट ॥ कार्यार्थीं भीड कोणती ॥ १६ ॥ तरी भिडेचें उपजेपण ॥ उजेड पडेल दासत्वेंकरून ॥ तयामागें रानोरान ॥

१ सहज.

जावें नवनाथमेळीं ॥ ३४ ॥ मग ते आर्या भावार्थित ॥ मेळवोनि आणी अमरपुरींत ॥ सोमयखाचें सकळ कृत्य ॥ तया हस्तें संपादूं ॥ ३५ ॥ अवश्य म्हणे वसुनाथ ॥ तत्काळ विमानयानीं बैसत ॥ बद्रिकाश्रमी मच्छिंद्रनाथ ॥ लक्षूनियां पातला ॥३६॥ तों गोरक्ष धर्मनाथ ॥ चौरंगी कानिफा गोपीचंद राजसुत ॥ बद्रिकाश्रमी जालंधर अडबंगीनाथ ॥ तीर्थस्नानीं ऐक्यमेळा झाला असे ॥ ३७ ॥ ऐशा समुदायांत मच्छिंद्रनाथें ॥ अवचटपणीं देखिला तातें[1] ॥ मग उठोनि मौळी चरणातें ॥ समर्पीत महाराजा ॥ ३८ ॥ मग नाथ वसु भेटून ॥ बैसला सकळांमध्यें वेष्टून ॥ म्लानवाणीं कार्यरत्न ॥ अमरांचें सांगतसे ॥ ३९ ॥ म्हणे महाराज हो शक्रापोटीं ॥ अर्थ उदेला मखकोटी ॥ तरी आपण नवही जेठी ॥ साह्य व्हावें कार्यार्थी ॥ ४० ॥ बहुतांपरी करूनि भाषण ॥ सर्वांचें तुष्ट केलें मन ॥ उपरी मच्छिंद्रातें बोधून ॥ अवश्यपणीं वदविलें ॥ ४१ ॥ मग जालंदर कानिफा चौरंगी ॥ मच्छिंद्र गोरक्ष अडबंगी ॥ गोपीचंद रायादि अन्य जोगी ॥ आरूढ झाले विमानीं ॥ ४२ ॥ गौडबंगालीं हेलापट्टण ॥ प्रविष्ट झालें तैं विमान ॥ राव गोपीचंद मातेसी भेटून ॥ समागमें घेतली ॥ ४३ ॥ उपरी विमानयानी होऊन ॥ पहाते झाले वडवालग्राम तेथून ॥ तेथें वटसिद्धनागनाथ पाहून ॥ आरूढ केला विमानीं ॥ ४४ ॥ तेथूनि भर्तरीचें करूनि काम ॥ विमान चालविती इच्छिल्या व्योमें ॥ तों गौतमतीरीं नाथ उत्तम ॥ जती भर्तरी अवतरला असे ॥ ४५ ॥ यापरी तीर्थ करितां महीपाठीं ॥ महासिद्ध जो नाथ चरपटी ॥ अवंतीसी होता ताम्रपर्णीकांठीं ॥ सवें घेतला महाराजा ॥ ४६ ॥ तेणें पुण्यमान देशी विटग्राम नामानें ॥ पहाते झाले विमानयानें ॥ तेथें रेवणसिद्ध बोधून ॥ आरूढ केला विमानीं ॥ ४७ ॥ असो नवनाथ परिवारासहित ॥ ते विमानयानीं झाले स्थित ॥ चौऱ्यायशीं सिद्धांसमवेत ॥ अमरपुरीं पातले ॥ ४८ ॥ विमान येतां ग्रामद्वारीं ॥ सामोरा आला वृत्रारी[2] ॥ परम गौरवोनि वागुत्तरीं ॥ चरणांवरी लोटला ॥ ४९ ॥ सकळां करोनि नमनानमन ॥ नेत सदना सहस्रनयन ॥ आपुल्या आसनीं बैसवोन ॥ षोडशोपचारें पूजिले ॥ ५० ॥ नवनाथां पाहोनि सकळ अमर ॥

१ वडिलांनी. २ इंद्र.

मनीं संतोषले अपार ॥ तेज पाहोनियां गंभीर ॥ उभे तेथें ठाकलें ॥ ५१ ॥ मग हवनकृत्य मनकामना ॥ वदतां झाला सकळ जनां ॥ म्हणे महाराजा कवणे स्थाना ॥ सिद्ध अर्थ अर्थावा ॥ ५२ ॥ मग वाचस्पति आणि मच्छिंद्रनाथ ॥ म्हणती सुरवरपाळा ऐक मात ॥ सिंहलद्वीपीं स्थान अद्‌भुत ॥ यज्ञ तेथें करावा ॥ ५३ ॥ अटव्य कानन आहे तुमचें ॥ शीतळ छायाभरित जळाचें ॥ तेथें न्यून साहित्याचें ॥ पडणार नाहीं कांहींच ॥ ५४ ॥ उपरिचर वसु गंधर्व घेऊन ॥ पाहत झालें अटव्यवन ॥ तेथें यज्ञसाहित्य आहुती करून ॥ यज्ञ आरंभ मांडिला ॥ ५५ ॥ दंपत्य बैसोनि सहस्रनयन[1] ॥ मंत्रप्रयोगीं बृहस्पती आपण ॥ यज्ञ आहुती नवही जण ॥ स्वाहा म्हणोनि कुंडीं टाकिती ॥ ५६ ॥ परी किलोतळेचे सीमे आंत ॥ अटव्यवन होतें अद्‌भुत ॥ यज्ञ होतां मीननाथ ॥ मच्छिंद्रातें आठवला ॥ ५७ ॥ मग पाचारोनि उपरिचर तात ॥ मच्छिंद्र म्हणे जी वसु समर्थ ॥ सिंहलद्वीपीं मीननाथ ॥ कवण ग्रामीं ठेविला ॥ ५८ ॥ येरू म्हणे त्याच्या ग्रामसीमेंत ॥ अटव्यवन हें विख्यात विराजित ॥ तरी कीलोतळेसहित मीननाथ ॥ पाचारितों आतांचि ॥ ५९ ॥ मग उपरिचर वसु प्रत्यक्ष जाऊन ॥ मीननाथासह कीलोतळारत्न ॥ पाचारूनि एक क्षण ॥ भेटी केली उभयता ॥ ६० ॥ परम स्नेहानें क्षण एक कांहीं ॥ वाहवले मोहप्रवाहीं[2] ॥ उपरी दारा सुत तया ठायीं ॥ मच्छिंद्रानें ठेविले ॥ ६१ ॥ चौरंगी आणि अडबंगीनाथ ॥ मिरवीत बैस केले समुदायांत ॥ यज्ञआहुती तयांचे हस्तें ॥ स्वीकारीत महाराजा ॥ ६२ ॥ दहा नाथ यज्ञआहुती ॥ प्रवाहीं चाले मच्छिंद्रजती ॥ पुत्रमोह धरूनि चित्तीं ॥ अभ्यासातें बैसविला ॥ ६३ ॥ अभ्यास करितां मीननाथ ॥ वाचस्पती[3] शक्रासीं[4] बोलत ॥ म्हणे महाराजा यज्ञार्थ ॥ तुम्ही बैसतां सरेना ॥ ६४ ॥ तरी दंपत्यार्थ उपरिचरवसु ॥ बैसवोनि पहावा अर्थ सुरसु ॥ ऐसे बोलतां प्राज्ञ विशेषु ॥ अमरपाळ समजला ॥ ६५ ॥ मग हातींचें सोडूनि यज्ञकंकण ॥ वसुहातीं केलें स्थापन ॥ मग न्यूनपणें[5] बहुतां प्रार्थून ॥ निजदृष्टीं विलोकी ॥ ६६ ॥ सर्व पदार्थ आणवोनि आपण ॥ अंगें झिजवी शचीरमण[6] ॥ उदकपात्र सांगतां जाण ॥

१ इंद्र व शची अशी दंपती. २ प्रेमाचें भरतें आलें. ३ बृहस्पति. ४ इंद्राला. ५ नम्रतेनें. ६ इंद्र.

सिद्ध होय पुढारी ॥ ६७ ॥ खाद्य भोज्य षड्रस अन्न ॥ करें आणीतसे पात्रीं वाढून ॥ शेवटीं शिणले तयाचे चरण ॥ निजहस्तीं चुरीतसे ॥ ६८ ॥ ऐसी सेवा करितां संपन्न ॥ तुष्ट होतसे जतीचें मन ॥ हृदयीं भाविती यावरून ॥ प्राणसांडी करावी ॥ ६९ ॥ येरीकडे मीननाथ ॥ सुतासी विद्या अभ्यासीत ॥ तो समय जाणोनि सापेक्ष ॥ इंद्र मयूरवेषें नटलासे ॥ ७० ॥ निकटतरुशाखेवरती ॥ विद्या अभ्यासीत गुप्तपंथीं ॥ तों अकस्मात वातास्त्र जपती ॥ वाताकर्षण लाधलें ॥ ७१ ॥ दैवें सर्व तपराहटी ॥ सकळ लाधली हातवटी ॥ उपरी वाताकर्षणविद्या पाठीं ॥ वातप्रेरक अस्त्र लाधलें ॥ ७२ ॥ ऐसी विद्या होतां सवन ॥ परम हरुषला सहस्त्रनयन ॥ परी एक संवत्सर होतां यज्ञ ॥ अभ्यासीत तंववरी ॥ ७३ ॥ असो हवनअर्पण आहुती ॥ मग पावूनि पूर्ण समाप्ती ॥ मग मच्छिंद्रनाथ प्राज्ञिक जती ॥ अग्रपूजे बैसला ॥ ७४ ॥ मग पूजा करोनि सांगोपांग ॥ उपरी दशमनाथें पूजिलें अंग ॥ वस्त्रभूषणें चांग ॥ देऊनिया गौरविलें ॥ ७५ ॥ सकळां बैसवोनि कनकासनीं ॥ उभा राहिला जोडोनि पाणी ॥ सर्वांसी वदे म्लानवदनीं ॥ नाथ वचन माझें परिसा ॥ ७६ ॥ मातें घडला एक अन्याय ॥ परी आपण सहन करा समुदाय ॥ म्यां मयूरवेष धरूनि मायें ॥ अभ्यासिलें विद्येतें ॥ ७७ ॥ मीनजतीचा प्रताप गहन ॥ मज सांपडलें विद्यारत्न ॥ तरी आपुला वर त्यातें देऊन ॥ सनाथपणीं मिरवावें ॥ ७८ ॥ ऐसें बोलतां अमरनाथ ॥ सर्वांसी समजलें तस्करीकृत्य ॥ मग ते कोपोनि परम चित्तांत ॥ शापवचन बोलताती ॥७९॥ म्हणती इंद्रा तूं कृत्रिम ॥ आणिलें ठकवावया कारण ॥ तरी चोरूनि घेतलें विद्यारत्न ॥ निष्फळ होईल तुजलागीं ॥ ८० ॥ ऐसें बोलता सकळ जती ॥ मग उपरिचर वसु वाचस्पती ॥ गौरवोनि अपार युक्तीं ॥ तुष्ट केलें चित्तांत ॥ ८१ ॥ म्हणती महाराजा शापमोचन ॥ पुढें बोला कांहीं वचन ॥ मग ते बोलती तयाकारण ॥ तप आचरावें इंद्रानें ॥ ८२ ॥ द्वादश वर्षें तप आचरितां ॥ विद्या फळेल तत्त्वतां ॥ परी नाथपंथी छळ न होतां ॥ पदरावरी पडेल ॥ ८३ ॥ ऐसें बोलोनि सकळ जती ॥ विमानारूढ झाले

समस्ती ॥ खाली उतरूनि महीवरती ॥ नाना तीर्थें भ्रमताती ॥ ८४ ॥ ऐसें भ्रमण करितां जती ॥ तीर्थें झालीं अपरिमिती ॥ याउपरी कीलोतळेतें मच्छिंद्रजती ॥ पुसोनिया चालिला ॥ ८५ ॥ मग तें कीलोतळेचें नमन ॥ अत्रण्यं आहे अनुष्ठान ॥ नेत्रीं प्रेमबिंदु आणोन ॥ बोळविलें नाथासी ॥८६॥ सर्वे घेऊनि मीननाथ ॥ विमानयानी झाले समस्त ॥ खालीं उतरूनि मृत्युमहींत ॥ नाना तीर्थें पाहिलीं ॥ ८७ ॥ हेलापट्टणीं मैनावती ॥ पोहोंचवोनि तीर्थें हिंडती ॥ तेव्हां मीननाथें तीर्थक्षितीं ॥ सिद्ध तीन निर्मिले ॥ ८८ ॥ तयांचें सांगितलें पूर्वी नाम ॥ आतां सांगावया नाहीं काम ॥ असो सिद्धकटकासह उत्तम ॥ तीर्थें करीत भ्रमताती ॥ ८९ ॥ येरीकडे अमरनाथ ॥ लक्षूनियां सह्याद्रिपर्वत ॥ द्वादश वरुषें तप निश्चित ॥ तीव्रपणी आचरला ॥ ९० ॥ परी तें आचरितां तीव्रपणीं ॥ मंत्रप्रयोगें सोडी पाणी ॥ तेणें सरिता लोट लोटोनी ॥ भीमरथीतें भेटली ॥ ९१ ॥ तें मणिकर्णिकेचें जीवन ॥ आणिलें होतें कमंडलू भरोन ॥ परी इंद्रहस्तीं प्रवाही होऊन ॥ इंद्रायणी पडियेलें ॥ ९२ ॥ ऐसें तप करोन ॥ स्वस्थानासी इंद्र जाऊन ॥ उपरी नवनाथ करितां तीर्थाटन ॥ बहुत दिवस लोटले ॥ ९३ ॥ शके सत्राशें दहापर्यंत ॥ प्रकटरूपें मिरवले नाथ ॥ मग येऊनि आपुले स्थानांत ॥ गुप्तरूपें राहिले ॥ ९४ ॥ मठींत राहिला कानिफाजती ॥ उपरी मच्छिंद्रासी मायबाप म्हणती ॥ जानपीर जो जालंदर जती ॥ गर्भागिरीं नांदतसे ॥ ९५ ॥ त्याहूनि खालतां गैबीपीर ॥ तो गहनीनाथ परम सुंदर ॥ वडवानळ ग्रामीं समाधिपर ॥ नागनाथ असे कीं ॥९६॥ वीटग्रामीं मानवदेशांत ॥ तेथें राहिले रेवणनाथ ॥ चरपट चौरंगी अडबंगी तीर्थ ॥ गुप्त अद्यापि करिताती ॥ ९७ ॥ भर्तरी राहिला पाताळभुवनीं ॥ मीननाथ गेला स्वर्गालागोनी ॥ गिरनार पर्वतीं गोरक्षमुनी ॥ दत्ताश्रमीं राहिला ॥ ९८ ॥ गोपीचंद आणि धर्मनाथ ॥ ते स्वसामर्थ्यें गेले वैकुंठांत ॥ विमान पाठवोनि मैनावतीतें ॥ घेऊनि विष्णु गेलासे ॥९९ ॥ पुढें चौऱ्यायशीं सिद्धांपासून ॥ नाथपंथ मिरवला अतिसामर्थ्यानें ॥ येथूनि चरित्र झालें संपूर्ण ॥ सर्व नाथांचें महाराजा ॥ १०० ॥ तरी आतां सांगतों

मुळापासून ॥ कथा वर्तली कवण ॥ प्रथमाध्यायीं गणपतिस्तवन ॥ सुंदरपणीं मिरवलें ॥ १ ॥ उपरी सांगूनि रेतक्षिती ॥ आणि मच्छिंद्राची जन्मस्थिती ॥ तो बद्रिकाश्रमाप्रती ॥ तपालागीं बैसला ॥ २ ॥ या प्रसंगाचें श्रवण पठण ॥ नित्य करितां भावेंकरून ॥ तरी समंधबाधा[1] घरांतून ॥ जाईल त्रासूनी महाराजा ॥३॥ द्वितीय अध्यायीं अत्रिनंदन ॥ विद्यार्णव केला अनुग्रह देऊन ॥ उपरी नागपत्रीं अश्वत्थी जाऊन ॥ सिद्धचर्यकळा साधिली ॥ ४ ॥ तो अध्याय करितां नित्य पठण ॥ अपार धन लाभेल संसारी जाण ॥ विजयलक्ष्मी पाठीं बैसून ॥ करील हरण दरिद्र ॥ ५ ॥ तृतीय अध्यायीं मच्छिंद्र मारुती ॥ युद्धा प्रवर्तले श्वेतक्षितीं ॥ युद्ध करूनि उपरांतीं ॥ ऐक्यचित्त झालें असे ॥ ६ ॥ याचें झालिया पठण ॥ शत्रु होतील क्षीण ॥ मुष्टि-विद्यासाधन ॥ तया होत सर्वथा ॥ ७ ॥ मुष्टिबाधा झाली असोन ॥ अपकार होईल तियेनें ॥ मूर्तिमंत मारुती करोनि रक्षण ॥ राहे तया घरीं सर्वदा ॥ ८ ॥ चतुर्थ अध्यायीं वदली कथा ॥ अष्टभैरव चामुंडा समस्ता ॥ रणीं जिंकूनि वसुसुता ॥ ज्वालामुखी भेटली ॥ ९ ॥ तो अध्याय नित्यपठण करितां ॥ चुकेल कपटाची बंधनव्यथा ॥ शत्रु पराभवोनि सर्वथा ॥ निरंतर शांति मिरवेल ॥ ११० ॥ पांचवे अध्यायींचें कथन ॥ भूतें घेतलीं प्रसन्न करून ॥ अष्टपती जिंकून ॥ विजयी झाला मच्छिंद्र ॥ ११ ॥ ती कथा नित्य करिता पठण ॥ भूतसंचार नोहे त्या घराकारण ॥ आले असतां जाती सोडोन ॥ परम त्रासंकरोनियां ॥ १२ ॥ सहाव्या अध्यायांत ॥ शिवअस्त्र कालिका मच्छिंद्रनाथ ॥ युद्ध करूनि प्रसन्नचित्त ॥ वश्य झालीं अस्त्रें ती ॥ १३ ॥ तो अध्याय नित्य करितां पठण ॥ शत्रूलागीं पडेल मोहन ॥ निष्कपट तो करूनि मन ॥ किंकर[2] होईल द्वारींचा ॥ १४ ॥ सातव्या अध्यायीं अपूर्व कथा ॥ जिंकूनि वीरभद्र केली ऐक्यता ॥ उपरी स्वर्गापासाव मच्छिंद्रनाथा ॥ इच्छेसमान झालीसे ॥ १५ ॥ ती कथा नित्य गातां ऐकतां ॥ लिप्त नोहे त्रौन्यायशींची व्यथा ॥ झाली असेल मिटेल सर्वथा ॥ चिंता व्यथा हरतील ॥ १६ ॥ जखीणभया-पासुनी ॥ त्वरित मुक्त होईल जनीं ॥ एक मंडळ त्रिकाळीं अभ्यासुनी ॥ फलप्राप्ति घेईजे ॥ १७ ॥

---

१ भूतबाधा. २ दास.

आठव अध्यायीं सकळ कथन ॥ पाशुपतरायासी रामदर्शन ॥ रणीं मित्रराज जिंकोन ॥ केला प्रसन्न विद्येसीं ॥ १८ ॥ तो अध्याय नित्य गातां ऐकतां ॥ आपुला सखा देशावरता ॥ तो गृहासी येऊन भेटेल तत्त्वतां ॥ चिंताव्यथा हरेल कीं ॥ १९ ॥ नववे अध्यायीं कथन ॥ गोरक्षाचा होऊनि जन्म ॥ उपरी सेवूनि बद्रिकाश्रम ॥ विद्यार्णव झालासे ॥ १२० ॥ तो अध्याय नित्य गातां ऐकतां ॥ साधेल विद्या इच्छिल्या अर्था ॥ ब्रह्मज्ञान रसायण कविता[1] ॥ चवदा विद्या करोनि राहे ॥ २१ ॥ दशम अध्यायींचें कथन ॥ स्त्रीदेशीं मच्छिंद्रनंदन ॥ अंजनीसुतअर्थी पाठवोन ॥ अर्थ किलोतळेचे पुरविले ॥ २२ ॥ एकांतीं बैसूनि अनुष्ठान ॥ संजीवनी पाठ करी गौरनंदन ॥ गहिनीनाथाचा झाला जन्म ॥ कर्दमपुतळा करितां तो ॥ २३ ॥ तो अध्याय करितां पठण ॥ स्त्रियांचे दोष जातील कपटपण ॥ फळे वाचतील होतां जाण ॥ जगीं संतती मिरवेल ॥ २४ ॥ उपरी गृहद्रव्याच्या यज्ञांत ॥ उदय पावला जालिंदरनाथ ॥ तो एकादश अध्याय पठण करितां नित्य ॥ अग्निपीडा होईना ॥ २५ ॥ आणि जयाचे धवळारात ॥ पूर्वीचा कांहीं दोष असत ॥ तो जाऊनि संपत्तिविशेषातें ॥ संततीसह भोगील कीं ॥ २६ ॥ बाराव्यांत हें कथन ॥ जालिंदरें गुरु केला अत्रिनंदन ॥ उपरी कानिफाचा होऊनि जन्म ॥ विटंबिले देवांसी ॥ २७ ॥ तो अध्याय करितां पठण ॥ क्षोभ न पावे कोणी देवता जाण ॥ क्षोभित असल्या होतील शमन ॥ सुख सर्व त्याचि देती ॥ २८ ॥ तेराव्या अध्यायांत ॥ मैनावतीतें प्रसन्न नाथ ॥ होऊनि केलें अचल सनाथ ॥ ब्रह्मरूपीं आगळी ॥ २९ ॥ तरी तो अध्याय करितां पठण ॥ स्त्रीहत्येचे दोष सघन ॥ त्यांचें होऊनि सकळ निरसन ॥ उद्धरील पूर्वजां चतुर्दश ॥ १३० ॥ चतुर्दश अध्यायीं कथन ॥ गर्तेत जालिंदर गोपीचंदानें ॥ स्त्रीबोलें घातले नेऊन ॥ गुप्त निशीमाझारीं[2] ॥ ३१ ॥ तो अध्याय पठण करितां ॥ असेल बंध कारागृहीं व्यथा ॥ तरी त्याची होईल मुक्तता ॥ निर्दोष जनीं वर्तेल ॥ ३२ ॥ पंचदशांत सुढाळ कथन ॥ कानिफामारुतीचे युद्धकंदन ॥ उपरी स्त्रीराज्यांत जाऊन ॥ आतिथ्य पूर्ण भोगिलें ॥ ३३ ॥

१ मंत्रविद्या. २ रात्रीं.

तो अध्याय गातां ऐकता नित्य ॥ घरचे दारचे कलह नित्यकृत्य ॥ शांति पावोनि सर्व सुखांत ॥ निर्भयपणें नांदेल ॥ ३४ ॥ सोळावे अध्यायांत ॥ कानिफा भेटला गोपीचंदातें ॥ तरी तो अध्याय वाचितां नित्यानित्य ॥ दुःस्वप्नांतें नाशील ॥ ३५ ॥ सप्तदश अध्यायीं कथन ॥ जालिंदर काढिला गर्तेतून ॥ उपरी नाथाची दीक्षा घेऊन ॥ गोपीचंदें अर्चिला ॥ ३६ ॥ तोचि अध्याय पठण करितां ॥ योग साधेल योग आचरतां ॥ दुष्टबुद्धि जाईल सर्वथा ॥ सुपंथपंथा लागेल तो ॥ ३७ ॥ अष्टादश अध्यायीं कथन ॥ बद्रिकाश्रमी गोपीचंद जाऊन ॥ तपःपूर्ण भगिनी उठवोन ॥ तीव्रपणीं आचरला ॥ ३८ ॥ तो अध्याय नित्य पठण करितां ॥ ब्रह्महत्या नासेल सर्वथा ॥ पूर्वज कुंभीपाकीं[१] असतां ॥ सुटका होईल तयांची ॥ ३९ ॥ एकोणिसाव्यात गोरक्षाकारण ॥ भेटला मारुति श्रीरामप्रीतीने ॥ तरी तो अध्याय करितां पठण ॥ तया मोक्षार्थ साधेल कां ॥ १४० ॥ तिसाव्यात अद्भुत कथन ॥ श्रीमच्छिंद्रा भेटीचें कारण ॥ गोरक्ष स्त्रीराज्यांत जाऊन ॥ स्नेहसंपन्न जाहला ॥ ४१ ॥ तो अध्याय पठण करितां गोड ॥ लागलें असेल अत्यंत वेड ॥ तरी ती चेष्टा जाऊनि धड ॥ होऊनि प्रपंच आचरेल ॥ ४२ ॥ एकविसाव्यांत स्त्रीराज्यांतून ॥ मच्छिंद्रासी काढिलें गोरक्षनंदनें ॥ नानापरी बोधूनि मन ॥ दुष्टकर्मातें निवटिलें ॥ ४३ ॥ तो नित्य अध्याय पठण करितां ॥ नासेल बहुजन्माची गोहत्या ॥ निष्कलंक होऊनि चित्ता ॥ तपोलोकीं मिरवेल ॥ ४४ ॥ बाविसाव्यांत सोरटीग्रामी ॥ गोरक्षें मीननाथा मारोनी ॥ पुन्हां उठविला मंत्रेंकरोनी ॥ मच्छिंद्रमोहेंकरूनियां ॥ ४५ ॥ तरी तो अध्याय नित्य पठण करितां ॥ पुत्रार्थिया पुत्र तत्त्वतां ॥ तो होईल विद्यावंत ॥ विद्वज्जनां मान्य कीं ॥ ४६ ॥ तेविसाव्यांत रसाळ कथन ॥ मच्छिंद्र गोरक्ष गर्भाद्री जाऊन ॥ सुवर्णविटेकरितां सुवर्ण ॥ गर्भगिरि केला असे ॥ ४७ ॥ आणिक केला तेथें उत्सव ॥ तरी तो अध्याय पठण नित्य भावें ॥ करितां घरीं सुवर्ण नव ॥ अखंड राहे भरोनि ॥ ४८ ॥ चोविसाव्यांत भर्तरीनाथ ॥ जन्मोनि आला आवंतिकेंत ॥ तरी तो अध्याय पठण

१ नरकांत.

मानील जन ।। जो निंदक यातें दावील निंदून ।। तो अधिकारी विघ्नांचा ।। ८२ ।। इहलोकीं परलोकीं ।। राहणार नाहीं परम सुखी ।। निर्वंश पावोनि शेवटीं वंशीं ।। पिचेल ग्रंथ निंदितां हा ।। ८३ ।। अगा हा ग्रंथ नोहे भक्तिसार ।। आहे गोरक्षाचा किमयागार ।। परी पालटोनि भाषांतर ।। महाराष्ट्र अक्षरीं रेखिला ।। ८४ ।। म्हणोनि श्रोते हो भाविक जन ।। सोडोनि द्या कीं निंदावचन ।। विश्वासपर स्वार होऊन ।। मोक्षमुक्काम करी कीं ।। ८५ ।। तरी हा ग्रंथ संग्रह करून ।। चमत्कार पाहावा पठण करून ।। हे चाळीस प्रसंग मंत्रनिर्वाण ।। महासिद्धीचे असती कीं ।। ८६ ।। हे चाळीस मंत्र परोपकारी ।। आहेत दुःखाची करतील बोहरी[1] ।। तरी संग्रह करूनि उगलेचि घरीं ।। ठेवा विश्वास धरूनियां ।। ८७ ।। ह्या चाळीस अध्यायांत मंत्रयंत्र ।। सुखकारक असती अति पवित्र ।। दुःखदारिद्रहरण सर्वत्र ।। गोरक्षकानें निर्मिलें ।। ८८ ।। पठण करितां षण्मासामिति ।। जो अध्याय ज्या कार्याप्रति ।। तें कार्य होईल निःसंशय चित्तीं ।। पठण करूनि पहावें ।। ८९ ।। याउपरी वाचितां न ये जरी ।। तरी संग्रह करूनि ठेवावा घरीं ।। नित्य वंदितां नमस्कारीं ।। कार्य त्यांताचि घडेल ।। १९० ।। एक कुसुम झोंकूनि वरती ।। चला म्हणावें मम कार्याप्रति ।। नवनाथ वंदूनि उक्ति ।। नमस्कार करावा ।। ९१ ।। ऐसा याचा आहे मार्ग ।। करूनि पहावा चमत्कार चांग ।। नवनाथ ओढवोनि अंग ।। कार्य तुमचें करितील कीं ।। ९२ ।। तरी असो विजय संपत्ती ।। नांदो श्रोत्याच्या गृहाप्रति ।। धुंडिसुत हेंचि प्रार्थी ।। माल्रू नरहरी देवाते ।। ९३ ।। शके सत्राशें एकेचाळीस ।। प्रमाथीनाम ज्येष्ठ मास ।। शुक्लपक्ष प्रतिपदेस ।। ग्रंथ समाप्त जाहला ।। ९४ ।। तरी ओंव्या सर्व नेमस्त ।। सप्तसहस्र सहाशत ।। उपरी ऐसे देदीप्यवंत ।। ओंव्या मंत्र असती ह्या ।। ९५ ।। अध्याय वाचावया न बनेल ज्यासी ।। तरी अध्यायांतील एक ओंवीसी ।। पठण करूनि नाथनामासी ।। कार्यकाज करावें ।। ९६ ।। असो आतां बहु भाव ।। श्रोते असोत चिरंजीव ।। इहलोकीं परलोकीं ठेव ।। आनंदाची होतसे ।। ९७ ।। तरी समस्त नाथांतें धुंडीसुत ।। माल्रू नरहरि हेंचि विनवीत ।। कीं श्रोते

१ नाश करणे, भस्म करणे.

कथा करितां पठण ॥ धनुर्वाताचें निरसे विघ्न ॥ झालेल्यातें होतां श्रवण ॥ पीडा हरेल तयाची ॥ ६६ ॥ चौतिसाव्यांत रेवणजन्म ॥ होऊनि भेटला अत्रिनंदन ॥ सहज सिद्धिकळा दावून ॥ गेला असे महाराजा ॥ ६७ ॥ तरी ती कथा करितां पठण ॥ जाणें कोणत्याही कार्याकारण ॥ तो सिद्धार्थ साधेल कार्यसाधन ॥ यश घेऊनि येईल तो ॥ ६८ ॥ पस्तिसाव्यांत पूर्ण कथन ॥ रेवण झाला विद्यावान ॥ दत्तकृपें स्वर्गीं जाऊन ॥ बाळें आणिलीं विप्राचीं ॥ ६९ ॥ तरी ती कथा करितां पठण ॥ महासिद्ध येईल उदराकारण ॥ बेचाळिसांचें करूनि उद्धरण ॥ गातील आख्यान लोक परी ॥ १७० ॥ छत्तिसाव्यांत अपूर्व कथा ॥ जन्म झाला वटासिद्धनाथा ॥ आस्तिक ऋषि झाला ताता ॥ तयाचिये मातेसी ॥ ७१ ॥ ती कथा करितां श्रवण पठण ॥ सर्पवृश्चिक दंश जयाकारण ॥ झालिया विषाचें उत्तीर्ण ॥ श्रवण केलिया अध्याय तो ॥ ७२ ॥ सदतिसाव्या अध्यायांत ॥ नागनाथासी गुरु झाला अत्रिसुत ॥ उपरी विद्याबळें मच्छिंद्रनाथ ॥ जिंकियेले भिडोनी ॥ ७३ ॥ ती कथा करितां श्रवण पठण ॥ सदना न लागे कुशीलपण ॥ लागल्या त्याचें होईल बंधन ॥ विद्यावंत होऊनियां ॥ ७४ ॥ अडतिसाव्यांत चरपटीचा जन्म ॥ होऊनि दत्तात्रेयें दीक्षा देऊन ॥ विद्येमाजी करूनि संपन्न ॥ तीर्थावळीं धाडिला ॥ ७५ ॥ तरी ती कथा सुरस ॥ श्रवण पठण होतां त्यास ॥ हिंवताप मधुरा नवज्वरास ॥ शांति होईल सर्वस्वीं ॥ ७६ ॥ एकूणचाळिसाव्यांत कथा ॥ चरपटीनें जिंकिलें अमरनाथा ॥ हरिहरादि देवां समस्तां ॥ स्वर्गीं ख्याती लाविली ॥ ७७ ॥ तरी तो अध्याय करितां पठण ॥ तो युद्धां जातां तपोधन ॥ शस्त्रबाण पावोन ॥ जय घेऊन येईल कीं ॥ ७८ ॥ यावरी चाळिसाव्यांत कथन ॥ सर्व नाथांतें पाकशासन ॥ स्वर्गीं नेऊनि करी हवन ॥ विद्यार्थिरूपें अर्थ पुरविला ॥ ७९ ॥ तरी चाळिसावा नित्य पठण करितां ॥ लाभेल सर्व इच्छिल्या अर्था ॥ यश श्री ऐश्वर्य योग्यता ॥ पुत्रपौत्रीं नांदेल ॥ १८० ॥ एकुणचाळिसांचा फलार्थ ॥ तोचि प्राप्त तदर्थ ॥ कीं चाळिसावा एक परिस ॥ कीं कामधेनु कल्पतरू ॥ ८१ ॥ गोरक्ष बोलतो वाचेकरून ॥ त्यातें असत्य

मानील जन ॥ जो निंदक यातें दावील निंदून ॥ तो अधिकारी विघ्नांचा ॥ ८२ ॥ इहलोकीं परलोकीं ॥ राहणार नाहीं परम सुखी ॥ निर्वंश पावोनि शेवटीं वंशीं ॥ पिचेल ग्रंथ निंदितां हा ॥ ८३ ॥ अगा हा ग्रंथ नोहे भक्तिसार ॥ आहे गोरक्षाचा किमयागार ॥ परी पालटोनि भाषांतर ॥ महाराष्ट्र अक्षरीं रेखिला ॥ ८४ ॥ म्हणोनि श्रोते हो भाविक जन ॥ सोडोनि द्या कीं निंदावचन ॥ विश्वासपर स्वार होऊन ॥ मोक्षमुक्काम करी कीं ॥ ८५ ॥ तरी हा ग्रंथ संग्रह करून ॥ चमत्कार पाहावा पठण करून ॥ हे चाळीस प्रसंग मंत्रनिर्वाण ॥ महासिद्धीचे असती कीं ॥ ८६ ॥ हे चाळीस मंत्र परोपकारी ॥ आहेत दुःखाची करतील बोहरी[1] ॥ तरी संग्रह करूनि उगलेचि घरीं ॥ ठेवा विश्वास धरूनियां ॥ ८७ ॥ ह्या चाळीस अध्यायांत मंत्रयंत्र ॥ सुखकारक असती अति पवित्र ॥ दुःखदरिद्रहरण सर्वत्र ॥ गोरक्षकानें निर्मिलें ॥ ८८ ॥ पठण करितां षण्मासामिति ॥ जो अध्याय ज्या कार्याप्रति ॥ तें कार्य होईल निःसंशय चित्तीं ॥ पठण करूनि पहावें ॥ ८९ ॥ याउपरी वाचितां न ये जरी ॥ तरी संग्रह करूनि ठेवावा घरीं ॥ नित्य वंदितां नमस्कारीं ॥ कार्य त्यांताचि घडेल ॥ १९० ॥ एक कुसुम झोंकूनि वरती ॥ चला म्हणावें मम कार्याप्रति ॥ नवनाथ वंदूनि उक्ति ॥ नमस्कार करावा ॥ ९१ ॥ ऐसा याचा आहे मार्ग ॥ करूनि पहावा चमत्कार चांग ॥ नवनाथ ओढवोनि अंग ॥ कार्य तुमचें करितील कीं ॥ ९२ ॥ तरी असो विजय संपत्ती ॥ नांदो श्रोत्याच्या गृहाप्रति ॥ धुंडिसुत हेंचि प्रार्थी ॥ मालू नरहरी देवाते ॥ ९३ ॥ शके सत्राशें एकेचाळीस ॥ प्रमाथीनाम ज्येष्ठ मास ॥ शुक्लपक्ष प्रतिपदेस ॥ ग्रंथ समाप्त जाहला ॥ ९४ ॥ तरी ओंव्या सर्व नेमस्त ॥ सप्तसहस्र सहाशत ॥ उपरी ऐसे देदीप्यवंत ॥ ओंव्या मंत्र असती ह्या ॥ ९५ ॥ अध्याय वाचावया न बनेल ज्यासी ॥ तरी अध्यायांतील एक ओंवीसी ॥ पठण करूनि नाथनामासी ॥ कार्यकाज करावें ॥ ९६ ॥ असो आतां बहु भाव ॥ श्रोते असोत चिरंजीव ॥ इहलोकीं परलोकीं ठेव ॥ आनंदाची होतसे ॥ ९७ ॥ तरी समस्त नाथांतें धुंडीसुत ॥ मालू नरहरि हेंचि विनवीत ॥ कीं श्रोते

[1] नाश करणे, भस्म करणे.

असोत सुखरूपवंत ॥ सर्व अर्थीं सर्वदा ॥ ९८ ॥ स्वस्ति श्रीभक्तिकथासार ॥ संमत गोरक्षकाव्य किमयागार ॥ सदा परिसोत भाविक चतुर ॥ चत्वारिंशतितमाध्याय गोड हा ॥ १९९ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥ अध्याय ४० ॥ ओव्या १९९ ॥

॥ नवनाथभक्तिसार चत्वारिंशतितमोऽध्याय समाप्त ॥

॥ नवनाथांचा श्लोक ॥

गोरक्षजालंदरचर्पटाश्च अड्बंगकानीफमच्छिंदराद्याः ।
चौरंगिरेवाणकभर्त्रिसंज्ञा भूम्यां बभूवुर्नवनाथसिद्धाः ॥
॥ श्रीगुरुदत्तात्रेयार्पणमस्तु ॥

जयदेव जयदेव जय श्रीनवनाथा । भक्तगणा उद्धरी देउनि सिद्ध करा ॥ जयदेव जयदेव ॥

मच्छिंद्र गोरख तैसे जालंधरनाथ ।
कानिफ गहिनीनाथ नागेशासहित ॥
चर्पटि भर्तरि रेवण मिळुनि नउ नाथ ।
नवनारायण अवतार नवनाथ संत ॥ जयदेव जयदेव ॥

भक्ती शक्ती बोधावैराग्यासहित ।
तापत्रय ते हरिती स्मरा एकचित्त ॥
नमने चरित्रपठणे दुरितांचा अंत ।
भक्तजनासी तारी नवनाथ खचित ॥ जयदेव जयदेव ॥

इहपर साधुनि देती समस्त नवनाथ ।
भूत समंधा प्रेता घालविती सत्य ॥
भक्तजनांचे पुरवा तुम्हीच संकल्प ।
कृतार्थ होता दावा सदानंदरूप ॥ जयदेव जयदेव ॥

दुःखी दीन दरिद्री लोकांना तारा ।
देउनि सुखसंपत्ती मुक्ती दोहि करा ॥
स्मरण घडावे आता नित्य नित्य नाथा ।
शरणागत मी तुमच्या पायी मम माथा ॥ जयदेव जयदेव ॥

नवनाथचि आधार सकलांना आता ।
आरति ओवाळीता हरली भवचिंता ॥
ब्रह्मसनातन शांति देई मम चित्ता ।
शरण विनायक चरणी लोटांगण आता ॥ जयदेव जयदेव ॥

श्रीनवनाथ भक्तिसार

समाप्त